

NIHČE NI
ILEGALEN

THE BALKAN MIGRATORY ROUTE: FROM REVOLTS ON THE BORDERS TO THE STRIPTEASE OF HUMANISM

EDITORIAL

- 9 **Sara Pistotnik and Uršula Lipovec Čebtron:** About the issue

THE CORRIDOR

- 19 **Zubair's story**
- 21 **Sarah Lunaček Brumen and Ela Meh:** The »rise and fall« of the corridor: Some reflections on the changes in the Balkans migratory route after the summer of 2015
- 46 **Duško Petrović:** Humanitarian Power: Rough Care. National politics of asylum in the humanitarian (biopolitical) framework
- 61 **Neža Kogovšek Šalamon:** The »Humanitarian« Corridor: A state of exception in times of global migration
- 72 **Jure Gombač:** »Tremendous work, successful, an exemplary job!« Border 'management' in Slovenia in the time of mass arrival of migrants
- 84 **Žiga Podgornik-Jakil:** Berlin: Emergency shelters and contemporary border struggles
- 99 **Sara Pistotnik, Uršula Lipovec Čebtron and Nina Kozinc:** »This Place Became Ours, It Became a Common Space. That is the Point of The Antiracist Front.« An interview with the activists of the Antiracist Front Without Borders
- 199 **Refugees for the Critique of science:** Photograph Publication Project

RIGHT OF ABODE

- 155 **Mansur's story**
- 159 **Polona Mozetič:** Sanctioning international protection applicants for choosing the country of asylum
- 181 **Iva Juhart and Katja Cof:** "Muscle Drain": Migration in sport or sport as a new migration strategy?
- 194 **Uršula Lipovec Čebtron and Tomaž Gregorc:** Asylum seekers – fellow citizens: decentralized models of the reception and accommodation of asylum seekers in Trieste
- 203 **The Charter of Lampedusa**
- 220 **Hashim's story**

EURO-POLITY

- 225 **Ahmad's story**
- 227 **New Keywords Collective:** "Migrant crisis" / "Refugee crisis"
- 236 **Kristina Božič:** Militarization of the borders and illegalization of people: A profitable attack on humane and democratic society

BALKANSKA MIGRACIJSKA POT: OD UPORA NA MEJAH DO STRIPTIZA HUMANIZMA

UVODNIK

- 9 **Sara Pistotnik in Uršula Lipovec Čebtron:** O nastanku številke

KORIDOR

- 19 **Zubairjeva zgodba**
21 **Sarah Lunaček Brumen in Ela Meh:** »Vzpon in padec« koridorja
46 **Duško Petrović:** Humanitarna oblast
61 **Neža Kogovšek Šalomon:** »Humanitarni« koridor: Stanje izjeme v času globalnih migracij
72 **Jure Gombač:** »Ogromno delo, uspešno, vzorno!«: »Upravljanje« mej v Sloveniji v času povečanega prihoda migrantov 2015/2016
84 **Žiga Podgornik-Jakil:** Berlin: zasilna zavetišča in sodobni mejni boji
99 **Sara Pistotnik, Uršula Lipovec Čebtron in Nina Kozinc:** »Ta prostor je postal naš, skupen prostor. To je zame cilj Fronte.« Intervju
119 **Begunci za kritiko znanosti:** Fotografski publicistični projekt

PRAVICA DO BIVANJA

- 155 **Mansurjeva zgodba**
159 **Polona Mozetič:** Kaznovanje prosilcev za mednarodno zaščito zaradi izbire države azila
181 **Iva Juhart in Katja Cof:** Beg mišic: Migracije v športu ali šport kot nova migracijska strategija
194 **Uršula Lipovec Čebtron in Tomaž Gregorc:** Prosilci za azil – someščani: decentraliziran modeli sprejema in nastanitve prosilcev za azil v Trstu
203 **Lampeduška listina**
220 **Hashimova zgodba**

€URO-POLITIKE

- 225 **Ahmadova zgodba**
227 **New Keywords Collective:** »Migrantska kriza« / »begunska kriza«
236 **Kristina Božič:** Militarizacija mej in ilegalizacija ljudi: dobičkonosni napad na človečno in demokratično družbo
247 **Simona Zavratnik in Sanja Cukut Krilič:** Destinacija: Evropa. Pot: od schengenske »e-meje« do rezalnih žic
261 **Matjaževa zgodba**

- 247 **Simona Zavratnik and Sanja Cukut Krilič:** Destination: Europe. Path: from Schengen »e-border« to barbed wires
- 261 **Matjaž's story**

SERBIA AS A BUFFER ZONE

- 267 **Ela Meh:** European migration policy and the construction of »migrants« in Serbia
- 290 **Iva Juhart and Larisa Petrič:** Western Balkan migration route: Serbia as the last point before entering the »better future«
- 308 **Tina Ivnik:** Migration of women: Serbia

EMIGRATION

- 331 **Mojca Vah Jevšnik and Kristina Toplak:** The welfare state and its impact on emigration: The case of Slovenia
- 345 **Tija Jerkič:** The imagery of prospective emigrants from Slovenia
- 362 **Barbara Samaluk:** Neoliberal (self)colonisation: the active population emigration from Poland and Slovenia

REVIEW

- 385 **Borut Brezar:** Historiography as identity knowledge
- 389 **Vesna Grahovac:** The life of the writer through his own text

SRBIJA KOT TAMPONSKA CONA

- 267 **Ela Meh:** Evropska migracijska politika in ustvarjanje kategorije »migrant« v Srbiji
- 290 **Iva Juhart in Larisa Petrič:** Zahodnobalkanska migracijska pot: Srbija kot zadnja točka pred vstopom v »boljši jutri«
- 308 **Tina Ivnik:** Migracije žensk: Srbija

EMIGRACIJA

- 331 **Mojca Vah Jevšnik in Kristina Toplak:** Država blaginje in njen vpliv na izseljevanje: primer Slovenije
- 345 **Tija Jerkič:** Imaginariji bodočih slovenskih emigrantov
- 362 **Barbara Samaluk:** Neoliberalna (samo)kolonizacija: primer sodobnih poljskih in slovenskih izseljevanj aktivnega prebivalstva

RECENZIJE

- 385 **Borut Brezar:** Zgodovinopisje kot identitetna vednost
- 389 **Vesna Grahovac:** Življenje pisca skozi njegovo lastno besedilo

UVODNIK

.....

O nastajanju številke

Redko se zgodi, da tematska številka nastaja kot odprta platforma, ki ima možnost neposrednega odzivanja na relevantne družbene dogodke. Ko smo začeli pred dobrima dvema letoma številko snovati v prepričanju, da so migracije ena ključnih tem današnjega časa, sva bili nad odzivi ožje in širše okolice neprijetno presenečeni. Še nedavno se je namreč področje migracij in begunstva za splošno javnost zdelo zelo obrobna tema. Tudi raziskovalci in raziskovalke, ki so dogajanje na tem področju podrobneje spremljali, so imeli občutek, da bi težko povedali kaj novega. Zdelo se je, da so se ključna vprašanja na tem področju izčrpala, kar je domnevno potrjevala odsotnost migrantov in beguncev v Sloveniji: opeharjeni delavci migranti so Slovenijo v veliki meri zapustili zaradi dela v Avstriji in Nemčiji, azilni dom je sameval z nekaj posamezniki in posameznicami, glede izbrisa je prevladalo mnenje, da spada v preteklost, saj naj bi se položaj izbrisanih v glavnem razrešil itd. V ospredje sva tako najprej postavili čedalje bolj množično izseljevanje mladih iz Slovenije, kar se je v tistem času zdelo najbolj aktualen pojav na področju migracij v Sloveniji. Raziskovanje emigracije sva želeli na eni strani povezati z dosedanjimi študijami na področju imigracije in preveriti, kateri metodološki pristopi in teoretski uvidi bi bili lahko uporabni pri obeh oblikah preseljevanja. Na drugi strani pa sva želeli, da bi prispevki pojav izseljevanja umestili v kontekst družbeno-ekonomskih razmer v državi, ki je za mlade vse manj perspek-

tivna. Kljub preoblikovanju teme pa je odziv potencialnih avtoric in avtorjev ostal skromen – zadostoval je le za manjši tematski blok, zato sva se znova začeli spraševati o smiselnosti urejanja te številke.

Leto pozneje se je izkazalo, da je bilo treba le počakati, saj je tema migracij postajala (ponovno) zelo relevantna. Čeprav konec leta 2014 in v prvi polovici 2015. v Sloveniji še vedno ni bilo opaziti večjega zanimanja za to področje, je povečano število beguncev in begunk v okoliških državah anticipiralo spremembo v vsej Evropi. Zato smo k sodelovanju povabili raziskovalke, ki so v preteklih letih, predvsem pa v prvi polovici leta 2015, opravile etnografske raziskave o migracijah v Srbiji. Po zaustavitvi poti čez Sredozemsko morje v Italijo je namreč balkanska pot zopet postala bolj aktualna, Srbija pa je zaradi svoje zemljepisne lege pred schengensko mejo čedalje bolj očitno postajala tamponska cona za množico, ki sledi »evropskemu snu«. V drugi polovici leta 2015 je množičnost ljudi, ki so potovali po balkanski migracijski poti, odprla »humanitarni« koridor in mnogi so se znašli v Sloveniji. To dogajanje je pritegnilo veliko število ljudi, ki so se angažirali v različnih vlogah, med drugim tudi kot avtorice in avtorji besedil, ki sledijo. V nasprotju s težavami izpred dveh let, ko je bilo izjemno težko najti sodelavce in sodelavke za to številko, je bila sedanja situacija prav nasprotna: kritičnih analiz, esejev in drugih prispevkov o dogajanju je bilo veliko, prihajali so spontano, zato smo morali sproti dopolnjevati in nadgrajevati vsebino te publikacije.

Iz navedenega izhaja dodatna vrednost pričujoče številke. Umestila se je v trenutek angažiranega delovanja številnih posameznikov in posameznic, ki so znali znanje in izkušnje tega trenutka pretvoriti v obliko znanstvenih člankov in drugih besedil. Pogosto se namreč dogaja, da aktivisti, aktivistke, ki so tudi raziskovalci, raziskovalke, pišejo o svojem angažiranem delovanju z »zamudo«, torej krepko pozneje od časa dejanskega dogajanja, zato so njihove analize manj čustveno obarvane, a bolj premišljene, z več kritične distance. Vendar pa članki v tej številki ne izhajajo iz varnosti, ki jo ponuja časovno odmaknjen pogled, ko se položaj zdi »razrešen«, njegova interpretacija pa že konsolidirana. Nasprotno – avtorji, avtorice prispevkov poskušajo »uloviti« trenutek množičnega prihoda migrantov v Slovenijo – in sicer *ad hoc*, skozi delovanje, ki pogosto pomeni, da so v mislih še vedno »z eno nogo« na meji ali v zbirnih centrih. Zato avtorji, avtorice ne skrivajo svoje angažiranosti in čustev – so iskreni, prizadeti, jezni.

Večina prispevkov torej izhaja iz terenskega raziskovanja in želi etnografske izkušnje postaviti v ospredje, pri čemer teoretski uvidi

drugih avtorjev niso uporabljeni kot vodilo, temveč kot pomagalo oziroma poglobitev lastnih terenskih izkušenj. Določeni avtorji in avtorice tako pri analizah dogajanja na različnih točkah balkanske poti preizkušajo že uveljavljene koncepte, ki so nastali v drugih okoliščinah. Glede na to, da številne terenske izkušnje ostajajo prebogate, preveč neulovljive za obliko znanstvenega članka, smo se v dveh primerih odločili za intervju. Obenem pa nismo želeli, da bi ključni akterji – migranti – ostali brez besede. Čeprav bi si v prihodnosti želeli objaviti njihove znanstvene članke, tokrat nekateri od njih nastopajo vsaj kot soavtorji zapisa o svojih izkušnjah oziroma kot avtorji fotografskega gradiva. Načela kolaborativne etnografije ter militantnega raziskovanja za zdaj ostajajo pomembna vodila, ki pa jih še nismo v polnosti prenesli v prakso.

Kazalo publikacije na nek način zrcali proces njenega nastajanja. V prvem in najboljšežnejšem sklopu te številke smo zajeli že omejeno urgentno potrebo po razmisleku, kaj je pomenilo odprtje »humanitarnega« koridorja. Ta je najprej potekal iz Grčije do Srbije in čez Madžarsko, nato se je z zaprtjem madžarske meje preusmeril čez Hrvaško in v Slovenijo. V obeh primerih se je nadaljeval v Avstriji in naprej proti severu. Težko je natančno določiti, kdaj se je vzpostavil, na splošno ga lahko umestimo v začetek jeseni 2015. Zaprl se je marca 2016, ko je Evropska unija sklenila dogovor s Turčijo. Vzpostavitev koridorja in njegovo zaprtje sta izjemno zanimiv trenutek v dinamiki evropske migracijske politike, saj je prebivalcem in prebivalkam Evrope razkril njeno drobovje ter posledice, ki jih prinaša taka politika. Obenem pa je dogajanje v koridorju nakazalo nadaljnji razvoj upravljanja migracij na ravni Evropske unije in njene okolice.

Koridor sicer ne pomeni odprtja balkanske migracijske poti in tudi migranti/begunci v Sloveniji niso novost. Zato migracije že dolgo obstajajo kot področje raziskovanja in kot subjekt aktivističnih iniciativ. Vendar pa je »begunska kriza« pred nas postavila nova vprašanja. Članki avtorjev in avtoric se tako osredinjajo na različne vidike koridorja in obravnavajo njegovo umeščenost v slovenski in širši, evropski prostor. Skušajo ga umestiti historično in odgovoriti na vprašanja, kateri elementi so novi, zakaj pomeni izjemo ali celo *unicum* v upravljanju meja. Hkrati pa poudarjajo vidike, zaradi katerih se vzpostavitev koridorja zdi zgolj nadaljevanje ali nadgradnja evropskega režima upravljanja migracij, dogajanje v zadnjem letu pa le kot izostritev njegove brutalnosti in farsičnosti. Avtorji in avtorice opisujejo balkansko pot in pomen koridorja prek sekuritizacije meja in vpliva vojaškega industrijskega kompleksa na migracijsko

politiko, obenem pa tudi prek odnosa med nadzorom in humanitarizmom. Dogodke preteklega leta pogosto obravnavajo v kontekstu reprodukcije globalnih razmerij neenakosti v času postkolonializma, kjer produkcija Drugega soustvarja privid grožnje, ki lažje legitimira selektivno prepustnost migrantov, obenem pa opravičuje arbitrarno delitev na »prave« in »neprave« begunce, ter ilegalizacijo zadnjih, ki ustvarja razred brezpravnih in izkoriščanih delavcev v državah EU. Prispevki se dotaknejo tudi odziva in vloge širše javnosti v »begunski krizi« ter vloge nacionalističnih in rasističnih diskurzov pri upravljanju migracij, a tudi revščine v času varčevalnih ukrepov in čedalje širše obubožanosti. Sočasno se besedila lotevajo specifičnih vprašanj, denimo pravne opredelitve koridorja; vloge začasnih/transitnih centrov pri upravljanju migracij; ovir, s katerimi se srečujejo različne skupine migrantov/beguncev pri udeležanju pravice do bivanja na ozemlju Evropske unije; ter pomanjkanja vizije o tem, kako naj bi potekalo (dvosmerno) vključevanje.

Čeprav gre za raznorodne pristope, zorne kote in teme, avtorje in avtorice povezuje prepričanje, da je bil »humanitarni« koridor »humanitaren« zgolj v imenu. Njegov namen je bil dokazati, da je ozemlje Slovenije transitno, zato je bila ključna naloga koridorja zagotoviti čim hitrejši, čim bolj nadzorovan transfer ljudi do naslednje meje. S tem slovenske oblasti niso le pokazale, da na področju migracij nimajo vizije, temveč so se odkrito zoperstavile številnim modelom in izkušnjam, ki izhajajo iz vključujočega, odprtega odnosa do migrantov/beguncev. Nasprotno od poenostavljenih, populističnih interpretacij, ki smo jim bili priča v času »begunske krize« in ki so upravičevale tovrstno ravnanje z ljudmi na poti, avtorji in avtorice postavljajo koridor v širši družbeni kontekst spreminjanja in prilagajanja evropskih migracijskih politik, tako geografsko kot historično, in s tem dokazujejo, da je vprašanje migracij izjemno kompleksno, zato tudi interpretacije ne morejo biti enoznačne. Sodelavke in sodelavci te številke so enotni tudi v ugotovitvi, da z zaprtjem koridorja vprašanje migracij nikakor ni rešeno in da gibanja ni mogoče zaustaviti, ne glede na varnostne ukrepe, ki se jih države poslužujejo. Slovenske oblasti so tako z izogibanjem rešitvam in pristopom, ki bi delovali vključujoče, morda dočakale zaprtje koridorja in korenito zmanjšanje števila ljudi na ozemlju države, a ta strategija ne prinaša dolgoročnih rezultatov.

O zadnjem posredno govori drugi sklop prispevkov, ki obravnava Srbijo v času, ko si množičnega prihoda beguncev in begunk v Slovenijo še nihče ni upal z gotovostjo anticipirati. Zakaj tako pozornost namenjati ravno položaju v Srbiji? Na eni strani zato, ker

je Srbija že več let najbližja »tamponska« cona, v kateri se jasno zrcali vsa farsa migracijskih politik oziroma njen potemkinizacijski značaj navideznega »reševanja problema«. Na drugi pa zato, ker skozi dogajanje v Srbiji vidimo svojo preteklost in sedanost: Slovenija je bila pred leti (leta 2000 in 2001) v zelo podobnem položaju »tamponske« cone, obenem pa je ponovno imela to vlogo od jeseni 2015 do pomladi 2016. Če je bila v tem času Srbija država, čez katero so migranti zaradi koridorja potovali relativno kratek čas, lahko predvidimo, da po njegovem zaprtju ponovno postaja področje zadrževanja. Zato so analize iz prve polovice leta 2015 zopet aktualne, obenem pa potrjujejo, da ljudje migrirajo navkljub nenehnim zaostritvam nadzora na mejah in izpopolnitvah varnostnih mehanizmov.

Kaj žene to silno potrebo po premikanju? Tretji sklop se tematsko vrača v začetno fazo oblikovanja te številke in se osredinja na emigracijo mladih iz Slovenije. Čeprav imajo ti izseljenci precej drugačen položaj v hierarhičnem ustroju Evropske unije ter s tem neprimerljivo več priložnosti, pa na ravni stremljenj in želja, ki vejejo iz člankov tega sklopa, vidimo jasno povezavo med priseljenci v Slovenijo in izseljenci iz nje. Imaginariji o Evropi kot obljubljeni deželi so si namreč pogosto presenetljivo podobni. Te predstave bi zlahka zminimalizirali kot naivne in zato utopične sanje mladih in malo manj mladih, ki si ne zaslužijo resne znanstvene obravnave. A to le v primeru, če spregledamo, da nam pravzaprav govorijo o neki drugi realnosti – o stremljenju po perspektivi, po možnostih sooblikovanja lastne prihodnosti, po samoizpolnitvi.

Besedila te številke nam zato kažejo širšo družbeno dinamiko na ravni Evropske unije. Pri obravnavi balkanske migracijske poti in upravljanju migracij tako ne smemo biti ozkogledi, saj je treba o migracijskih procesih premišljevali vzporedno, neodvisno od našega vsakdana. Upravljanje migracij lahko denimo povežemo z upravljanjem ekonomske krize in potiskanjem čedalje večjih delov prebivalstva na obrobje. Kot lahko pri migracijski politiki sledimo preusmerjanju javnih sredstev v sekuritizacijo meja ter selekcioniranju (razvrščanju, preštevanju) in pogojevanju migrantov/beguncev pri vključevanju v družbo, lahko zelo podobne mehanizme opazimo pri upravljanju ekonomske krize. Tudi tu se namreč javna sredstva usmerjajo stran od dejanskih potreb večine ljudi – v reševanje finančnih institucij in selekcioniranje (razvrščanje, preštevanje) ter pogojevanje pri dostopu do storitev socialne države in drugih javnih virov za čedalje bolj obubožano prebivalstvo Evrope. Sočasno lahko spremljamo tudi rast tako protiimigrantskih diskurzov kot

čedalje večje nestrpnosti do revnih, ki ovirata solidarnost med obubožanimi prebivalci, prebivalkami ter preprečujeta medsebojno prepoznavanje skupnih problemov in skupnih razlogov za upor. Še več, ravno ekonomska kriza je uporabljena za širjenje strahu pred migranti.

Mehanizmi migracijske politike in »varčevalnih« ukrepov zato pomenijo več kot le popoln odmik od blaginje večine prebivalstva Evrope – govorimo lahko o brutalnem napadu na našo sedanost in prihodnost. A med nas je prišla množica ljudi, ki je zbrala moč, da je začasno suspendirala evropsko migracijsko mašinerijo. Sočasno lahko sledimo vzniku vrste samoniklih pobud, kampanj, političnih gibanj in realnosti ter drugih upirajočih se skupin, ki vsaka na svoj način poskuša iznajti in graditi novo Evropo od spodaj – bolj vključujočo, solidarno, protikapitalistično, manj nasilno. Zato je ključno, da se sprašujemo, kako razmišljati o množici migrantov/beguncev, migrantk/begunk, ki smo jo imeli priložnost spoznati, in kako razmišljati o življenju z migranti/begunci, migrantkami/begunkami, ki so še vedno z nami? Iskati moramo nove vizije skupnega sobivanja in možnosti za njihovo realizacijo, ki bodo omogočile perspektivo ne zgolj migrantom/beguncem, ampak vsem.

KORIDOR

.....

Sodelovanje s talibani ali smrt

Zubair prihaja iz Afganistana in je računalniški inženir. Leta 1994, ko je bil star osem let, se je skupaj z družino preselil v Pakistan, od koder so se vrnili leta 2002. Zubair je začel obiskovati sedmi razred kabulske srednje šole Amani (*Förderverein Amani-Oberrealschule Kabul*), v kateri je bil učni jezik nemščina. Sočasno se je učil tudi dari, ki ga pred tem ni govoril. Po končani srednji šoli se je vrnil v Pakistan, kjer je na Univerzi Iqra diplomiral iz računalništva. Naslednji dve leti je preživel v Indiji, kjer je na Ghandijevi univerzi pridobil dva magisterija, in sicer na programih Računalniški inženiring in Mrežne tehnologije. V Afganistan se je vrnil leta 2009 in eno leto pozneje pridobil tako Microsoftov kot tudi CISCO-v certifikat za mrežnega inženirja.

Leta 2010 je začel delati za ameriško vojsko in pozneje za poljski kontingent v Natu. Petnajstega oktobra 2012, ko je bil star 26 let, so ga aretirali talibani in ga zaprli za devetnajst dni. Zubair pravi, da talibani ne spoštujejo ljudi in da je bil zapor podoben »živalskemu vrtu«. Zaporniki so bili notranje izpraznjeni, izgubili so vse upanje in cilje. Talibani so Zubairju prepovedali, da bi še naprej delal za Nato, kar je po njegovem mnenju v nasprotju z islamom, ki uči, da naj bo vernik tudi delavec. Izpustili so ga po posredovanju njegove matere, ki je Paštunka in naj bi bila zato po mnenju talibanov vredna večjega zaupanja: ker je pripadnica iste etnične skupine, so ji verjeli, ko je – z roko na Koranu – prisegla, da Zubair nikoli ni sodeloval s katerokoli tujo vojsko.

Afganistanec, ki ima problem s talibani, ima dve možnosti: da izpolnjuje njihova navodila ali pa tvega smrt. Talibani so povsod, zasedajo pomembne položaje v vladi in imajo izjemno dobro razvit nadzorni sistem. Zato je Zubair upošteval materino željo in leta 2012 zapustil službo pri Natu. Njegov šef odpovedi ni hotel sprejeti, zanimal ga je vzrok zanjo. Zubair mu ni povedal, da so ga zaprli talibani,

saj je vedel, da bi ga Nato v tem primeru preiskoval in postavljala neprijetna vprašanja: Zakaj si še zmeraj živ? Kako to, da so te izpustili? Ali imaš kakršnekoli stike s talibani?

Leta 2013, potem ko je brez dela tri mesece sedel doma, se je odločil, da bo ustanovil podjetje. Potreboval je 10.000 evrov, ki mu jih je posodil oče. Začel je razvijati računalniška omrežja in se prijavljati na ameriške, indijske in japonske projekte. Bil je uspešen in podjetje je raslo – zaposlenih je imel 150 delavcev. V enem letu je navezal zelo dobre stike, delal je v sektorju ameriške vojske za razvoj omrežij. Takrat je sklenil tudi poslovno partnerstvo z nekaj Afganistanci. Upravljali so hotel in gostišča ter vodili varnostno službo za varovanje tujcev. V tem poslu je imel triodstotni delež. Prav tako je ilegalno prodajal alkohol.

Leta 2006 je vlada uvedla strogo cenzuro interneta, med drugim je cenzurirala filme in glasbo. Potem ko je pustil službo v vojski, je Zubair ustanovil tudi podjetje, ki je ponujalo varno spletno povezavo do cenzuriranih vsebin. Živel je svoje sanje: imel je nekaj podjetij in denar za investicije. Toda talibani so ga ponovno našli. Vsake dva tedna, skupaj šestkrat ali sedemkrat, so ga poklicali in mu grozili z umorom, če ne bo zaprl hotela, ki so ga dojemali kot grožnjo zaradi pretežno zahodnih gostov. Nekoč se je skrivoma sestal z ministrom za komunikacije. Avto je parkiral zunaj. Nenadoma je močno eksplodiralo in izkazalo se je, da je razneslo Zubairjev avto. Po eksploziji so ga poklicali talibani in rekli, da se bodo naslednjič prepričali, da bo v avtu tudi on. Takrat je najel osebne stražarje, ki so ga nenehno spremljali, kar je začelo močno ovirati njegovo življenje – nič več ni bil svoboden človek. Zaradi čedalje pogostejših oboroženih napadov na ulicah se je odločil za dodatne varnostne ukrepe, med katerimi je bila tudi telesna preiskava obiskovalcev stanovanja, ki so ga začeli njegovi vse redkejši prijatelji klicati Guantanamo. Nekega dne, bilo je ob osmih zjutraj, je eksplodiralo v hotelu, ki ga je upravljal. En varnostnik je umrl, Zubair pa je izgubil ves investirani denar. Nebo nad njim je začelo temneti in postajalo je čedalje mračnejše. Vedel je, da ga nekdo v njegovi bližini izdaja talibanom, a ni vedel kdo. Ugotovil je, da ne more več živeti tako nesvobodno, in se odločil, da zapusti državo. Za mnenje je vprašal očeta, ki mu je odgovoril, da mora odločitev sprejeti sam.

Zubair v Pakistanu ne bi bil varen, saj je tam uradno poveljstvo talibanov, poleg tega bi lahko dobil vizo le za šest mesecev. Lahko bi odšel v Dubaj, vendar pa bi lahko dobil le poslovno vizo, saj Dubaj nima azilnega sistema. Zato je zbežal v Evropo in v Sloveniji vložil prošnjo za azil. Želi si zgolj varnosti.

Ko je Zubair odšel, so talibani poklicali njegovega očeta in mu rekli, da naj najde svojega sina, sicer ga čaka smrt. Zato je pobegnil tudi on – trenutno je v Avstriji. Afganistan, kjer se še vedno skrivajo preostali člani Zubairjeve družine, je bil prisiljen zapustiti, ker je bil porok pri ustanavljanju Zubairjevih podjetij. Vendar Zubair pravi, da za njegov beg niso krivi talibani, temveč vlada, ki ga ni podpirala in zaščitila pred njimi. Če bi se Zubair vrnil v Afganistan, bi ga talibanske milice zagotovo našle in aretirale.

»Vzpon in padec« koridorja

Nekaj refleksij o spremembah na balkanski migracijski poti od poletja 2015

Abstract

The "rise and fall" of the corridor: Some reflections on the changes in the Balkans migratory route after the summer of 2015

At the end of the summer of 2015, the *status quo* of the European migration policy has been thoroughly shaken up. The unprecedented size and strength of the movement of migrants – daily arriving from Turkey to the Greek islands, and from there along the so-called Balkans migratory route – put pressure on Fortress Europe and finally achieved, in September 2015, the opening of a corridor for a (relatively) quicker and safer passage from Greece to Austria. This article is an attempt to reflect the events of the last year – the establishment, the characteristics and transformations, as well as the final closure of this corridor. In the first part we propose a conceptual framework for the understanding of the difference between the *Balkans migratory route* and the *corridor* and present the timeline of the »rise and fall« of the corridor. In the second part, we try to shed light on the changes which the corridor brought to migration politics and praxis from the perspective of the autonomy of migration, and suggest that the *establishment* of the corridor should be understood as a victory of the liberatory movement of migrants, and the *nature* of the corridor as being anchored in an attempt to control the movement of people: when the control cannot be ensured through repression, it needs to be ensured through humanitarianism. In the third part, we reflect on the role of the corridor, and especially of its closure, in the affirmation of the global apartheid and thus attempt to place the corridor in the context of neoliberal capitalism. The global apartheid, reinforced through borders, produces different categories of people with differential access to rights. Through the isolation and the prevention of contact (by physical and discursive means) between citizens and those, who have been excluded from citizenship, the corridor and its closure participate in the establishment of a parallel inner apartheid, which endangers solidarity and the recognition of alliances and complicities in the common struggles against global capitalism.

Keywords: Balkan migratory route, corridor, illegalisation, humanitarianism, global apartheid

Sarah Lunaček Brumen teaches at Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (sarah.lunacek@ff.uni-lj.si)

Ela Meh is MA student of ethnology and cultural anthropology at Faculty of Arts, University of Ljubljana. (ela_je@hotmail.com)

Povzetek

Konec poletja 2015 se je temeljito zatresel *status quo* evropske migracijske politike. Množičnost in moč gibanja migrantk in migrantov, ki so vsakodnevno prihajali iz Turčije na grške otoke, od tam pa po t. i. balkanski migracijski poti proti EU, sta s pritiskom na »trdnjavo Evropo« dosegli, da se je septembra 2015 odprl koridor za (sorazmerno) hitrejši in varnejši prehod od Grčije do Avstrije. Članek je poskus refleksije dogodkov v zadnjem letu – vzpostavitve koridorja, njegovih značilnosti in transformacij ter končnega zaprtja. V prvem delu članka oriševa konceptualni okvir, v katerem po-

jasniva razliko med balkansko migracijsko potjo in koridorjem ter predstaviva časovni okvir »vzpona in padca« koridorja. Iz perspektive avtonomije migracij v drugem delu analizirava spremembe, ki jih je v migracijski politiki in praksi začasno povzročil koridor in predlagava tezo, da je vzpostavitev koridorja zmaga migrantskega osvobodilnega gibanja, njegova narava pa je zasidrana v poskusih nadzora gibanja ljudi: če ta ne uspe z represijo, ga je treba zagotoviti preko humanitarizma. V tretjem delu razmišlja o vlogi koridorja in njegovega zaprtja pri afirmaciji globalnega apartheida, s čimer postavlja koridor v kontekst neoliberalnega kapitalizma. Globalni apartheid s postavljanjem meja proizvaja kategorije ljudi z različnim dostopom do pravic. Z izolacijo in onemogočanjem stikov (na fizične in diskurzivne načine) med državljani in tistimi, ki so iz državljanstva izključeni, pa koridor in še bolj njegovo zaprtje prispevata k vzpostavitvi vzporednega notranjega apartheida. Take razmere ogrožajo solidarnost in prepoznavanje zavezništev v skupnih bojih proti globalnemu kapitalizmu.

Ključne besede: balkanska migracijska pot, koridor, ilegalizacija, humanitarizem, globalni apartheid
Sarah Lunaček Brumen poučuje na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (sarah.lunacek@ff.uni-lj.si)

Ela Meh je magistrska študentka etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (ela_je@hotmail.com)

Uvod

Konec poletja leta 2015 se je na področju migracij v EU zelo hitro in temeljito zatresel *status quo* migracijske politike, ki smo jo raziskovalci in raziskovalke, aktivisti in aktivistke, ki se ukvarjamo z migracijami, kritično opisovali, dokumentirali, osvetljevali njene mehanizme, iskali luknje v njej in se proti njej borili v solidarnosti s tistimi, ki jih poskuša izključiti. Poleti 2015 je namreč na tisoče ljudi vsak dan prihajalo iz Turčije na grške otoke, od tam pa so se odpravili naprej, po t. i. balkanski migracijski poti: čez Makedonijo, Srbijo in Madžarsko, ali pa čez Hrvaško in Slovenijo do Avstrije in od tam naprej v Nemčijo ali druge zahodno- in severnoevropske države. Pritisk, ki sta ga množičnost in moč tega gibanja migrantk in migrantov¹ ustvarila na »trdnjavo Evropo«, je nazadnje povzročil, da se je sep-

¹ Terminološko pojasnilo: Odločili sva se, da bova v članku – kolikor je to le mogoče – poskusili o *ljudeh* govoriti kot o *ljudeh* in se, kolikor je le mogoče, izogibati označevanju s kategorijami »begunec/begunka« ali »migrant/migrantka«. Predvsem se nama zdi bistveno izogniti se dodatnemu utrjevanju razlike *med* begunkami in migrantkami (oziroma begunci in migranti), ki jo poskuša evropska migracijska politika prikazati kot esencialno in s katero upravičuje izključitev t. i. ilegalnih ali ekonomskih migrantk (migrantov) iz pravic, ki jih podeljuje begunkam (beguncem). Tako večinoma govoriva o *ljudeh na poti*. Na nekaterih mestih pa sva se vendarle odločili uporabiti izraze »begunec/begunka« ali »migrant/migrantka«. Za to sva se odločili predvsem tedaj, ko povzemava dominantne diskurze pisanja o »begunski krizi« ali ko omenjava konkretne pravne statuse, recimo »status begunca«. Pri pisanju o *migrantskem gibanju* ali *gibanju migrantov in migrantk* se nama je zdelo bistveno nanašati se na kategorijo »migrant/migrantka«. Prvič zato, ker bi bil izraz »gibanje ljudi« še bolj izmuzljiv in nedoločljiv, kot je izraz »migrantsko gibanje«. Drugič pa se nama je zdelo bistveno navezati se na gibanje – v dvojnem pomenu fizičnega in družbenega gibanja – ki se je konstituiralo v opoziciji z *migracijsko politiko*, ki izključuje ljudi, jih razvršča v različne kategorije, ki jim je vsem skupno le poimenovanje »*migranti in migrantke*«. Migracijska politika diktira pogoje izključevanja ali v najboljšem primeru drugorazrednega vključevanja t. i. »migrantov« v družbo – in ravno identiteta »migrant« ima emancipatorni potencial v prepoznavanju skupnih bojev proti tej izključenosti različnih kategorij »migrantov« (migrantskih delavcev, ilegaliziranih oziroma nedokumentiranih

tembra 2015 odprl tako imenovani »koridor« za (relativno) hitrejši in varnejši prehod od Grčije do Avstrije/Nemčije. Aktivisti in aktivistke, raziskovalci in raziskovalke smo z mešanico močnih čustev opazovali dogodke, jih poskušali razumeti in jih umestiti v naše dotedanje analize. Hkrati smo opazovali produkcijo dominantnih diskurzov, ki so dogodke predstavili kot »begunsko krizo« – pa tudi reprodukcijo teh diskurzov v medijih in njihove odmeve v javnem prostoru. In – morda je to najpomembnejše – v splošnem kaosu tistih prvih tednov smo se poskusili organizirati v strukture solidarnosti z ljudmi, ki so prihajali.

Ta članek je poskus refleksije dogodkov zadnjega leta – vzpostavitve samega koridorja, njegovih značilnosti in transformacij ter končnega zaprtja. Treba je poudariti, da članek ni nastal na podlagi skrbno dodelanega raziskovalnega vprašanja, za katero smo izbrali metodološke prijeme, s katerimi bi generirali kupe podatkov in katerih analizo bi potem ta članek predstavil. Gre bolj za retrospektivno refleksijo dogodkov, praks in diskurzov, ki se nama zdijo ključni za oblikovanje razumevanja tega, kar se je pravzaprav dogajalo v zadnjem letu dni. V tem času, med aprilom 2015 in septembrom 2016, smo bili aktivisti in aktivistke, raziskovalci in raziskovalke redno prisotni na »terenu«, ob najrazličnejših mejah, v zbirnih centrih, v centru za tujce, na demonstracijah, akcijah in sestankih. Poleg tega da smo bili udeleženi, smo ob tem zaradi raznovrstnih senzibilnosti, med njimi tudi antropološke, v svojih telesih tudi kopičili množico podatkov. Te sva in smo v skupnih refleksijah naših gibanj bolj ali manj sproti poskušali analizirati, razumeti, umestiti, osmisлити in videti širšo sliko. Bistveno se nama zdi najino pričujoče razumevanje te širše slike – ki je seveda »delovno« in začasno, večno v procesu transformacije – deliti, ga ponuditi v razmislek, izpostaviti nujnim dopolnitvam in kritikam. Vsekakor pa je najina želja prispevati svoj delež k produkciji kritičnih protidiskurzov, ki so kritični do dominantnih interpretacij in pogledov na migracije, migrante in migrantke, ter s tem tudi dogodke zadnjega leta.

Članek je sestavljen iz treh delov. V prvem predstaviva konceptualni okvir, v katerem pojasniva razliko med »balkansko migracijsko potjo« in »koridorjem« ter na kratko predstaviva časovni okvir »vzpona in padca« koridorja. V drugem delu predstaviva nekaj razmislekov, povezanih s spremembami, ki jih je v migracijski politiki in praksi začasno prinesel koridor. Te spremembe osvetliva iz perspektive avtonomije migracij, ki razume nadzor migracij kot odgovor na avtonomno migrantsko gibanje. V tem kontekstu govoriva o dejstvu, da se je koridor odprl, kot o zmagi oziroma uspehu avtonomnega gibanja migrantk in migrantov in o naravi koridorja kot o poskusu oblasti (v tem primeru držav na balkanski migracijski poti), da bi nadzirale in kontrolirale to gibanje z namenom, da bi nevtralizirala njegove uporniške moči in ga navidezno »zaustavila« z zaprtjem koridorja. V tretjem delu

migrantov, sezonskih migrantov s prekarnimi statusi, migrantov s statusom begunca ...). Seveda pa besedo »migrant« razumeva kot označevanje kategorije in ne v esencialističnem smislu (glej De Genova, 2010: 110).

pa se od »evropske« perspektive premakneva na »globalno« z vprašanjem, kako razmišljati o dogodkih zadnjega leta skozi koncept globalnega apartheida. S tem sva postavili dogajanje v zgodovinski, politični in družbeni kontekst globalnega neoliberalnega kapitalizma. Zapiranje meja in nadzor nad državnimi mejami pojasnjujeva skozi ustvarjanje različnih kategorij ljudi z različnim dostopom do pravic, kar se podvaja v notranjem apartheidu.

Faze na balkanski migracijski poti: kratka kronologija koridorja

Za jasnejše razumevanje dogodkov zadnjega leta se nama zdi bistveno začeti s konceptualnim in časovnim okvirom, ki je osnova za refleksijo v naslednjih dveh delih članka. Pomembno je razlikovati med pojmom *balkanska migracijska pot* in *koridor*, ki se pogosto (predvsem v medijih) uporabljata kot sopomenki. Razlika med tema pojmom je pogosto zabrisana verjetno ravno zato, ker je bilo potovanje po balkanski migracijski poti zadnja leta ilegalizirano, s tem pa tudi postavljeno v nevidnost in potisnjeno na margino medijskega poročanja. Vendar pa je balkanska migracijska pot – ki jo razumeva kot prehod od Turčije (čez Grčijo/Makedonijo, skozi Bolgarijo ali redkeje skozi Albanijo in Črno goro) do Srbije in od tam v EU – v zadnjih letih čedalje pogosteje uporabljena, predvsem zaradi vse večje militarizacije meja in povečanja nadzora na drugih poteh v EU. Seveda je težko natančno oceniti, koliko ljudi je v zadnjih letih potovalo po balkanski migracijski poti. Poročila agencije Frontex navajajo število zaznanih »ilegalnih prehodov« zelenih meja na Zahodnem Balkanu in čeprav nam ti podatki povedo več o policijskih ukrepih nadzora meje, kot pa o dejanskem številu ljudi, ki to mejo prečkajo, primerjava po letih pokaže, da je število ljudi, ki so jih oblasti vsako leto ujele pri poskusu »ilegalnega prehoda« meje, naraščalo. Tako je bilo leta 2010 dokumentiranih 2370 »ilegalnih prehodov«, 2011. leta 4650, 2012. leta 6390, 2013. leta 19.950, 2014. leta 43.360, 2015. leta pa 76.403 ljudi (Frontex, b. d.).

Drugače kot balkanska migracijsko pot, pa razumeva koridor kot začasen (relativno) varnejši in hitrejši, pa tudi neilegaliziran in s strani države omogočen ali vsaj toleriran prehod po balkanski migracijski poti. Začetek koridorja je težko določiti, a lahko bi trdili, da se je ta »vzpostavil« 15. septembra 2015, ko je Madžarska zaprla svojo mejo s Srbijo, pot pa je začela potekati čez Hrvaško. »Začetek konca« koridorja je 18. november 2015, ko se je ta zaprl za vse, razen za državljane Sirije, Afganistana in Iraka. Dokončno je bil zaprt 8. marca 2016, ko se je zaprl za vse.

Razlika med *potjo* in *koridorjem* je ravno v tem, da je bilo koridor mogoče zapreti, balkanske migracijske poti pa (kljub izjavam politikov in medijskemu poročanju) ni mogoče povsem zapreti – mogoče je le ponovno ilegalizirati pot po njej. Tudi zato je pomembno, da ne enačimo koridorja in balkanske migracijske poti. Po eni strani bi tovrstno enačenje zanemarilo in še bolj potisnilo v nevidnost dogodka na

tej poti *pred* vzpostavitvijo koridorja. Po drugi strani pa bi lahko nastal vtis, da je »pot zaprta«, kar bi zakrilo realnosti nadaljevanja ilegalizacije in ponovne vzpostavitve *statusa quo* migracijske politike, kakršno smo poznali pred koridorjem.

Za vzpostavitev nekega shematskega in poenostavljenega, a vendarle koristnega časovnega okvira sva se odločili »vzpon in padec« koridorja predstaviti v štirih fazah, skozi katere se je vzpostavil, transformiral in zaprl. Pri pisanju sva se zelo jasno zavedali, kako subjektivna je selekcija dogodkov, ki sva se jih odločili poudariti in kako težko je o njih pisati strnjeno, ko si vsak zasluži podrobnejšo predstavitev in analizo. Odločiti sva se jih predstaviti tako, da bova v ospredje postavili dinamiko napetosti med nadzorom in prebojem upora proti temu nadzoru, ter antagonizem med gibanjem in poskusi imobilizacije, bodisi skozi represijo ali skozi (navidezno) skrb za zgolj humanitarne potrebe ljudi. Več poudarka sva namenili položaju v Sloveniji in Srbiji, ki jo bolje pozna in kjer sva bili večkrat prisotni – po načelu *piši o tem, kar poznaš*.

Prva faza: pred koridorjem

Kot je omenjeno zgoraj, je faza pred koridorjem zaznamovana s stopnjevanjem tako nadzora nad gibanjem migrantk in migrantov, njihovega dokumentiranja in poskusa omejevanja, kakor tudi s povečevanjem števila ljudi, ki so potovali po tej poti.² Posledica tega je bil težak položaj predvsem nedokumentiranih migrantov, ki so »obtičali«, najpogosteje v Srbiji (glej Meh v tej številki) in Makedoniji.

Značilnost balkanske migracijske poti pred vzpostavitvijo koridorja je bila, da je lahko pot – predvsem za tiste, ki niso imeli denarja – trajala zelo dolgo. Odlomek iz zgodbe človeka, ki je v zahodno Evropo prispel pred nekaj leti, to nazorno pokaže:

V Grčiji sem delal na črno, včasih sem pobiral plastične steklenice in jih prodajal, večinoma sem našel delo na kakšni plantaži. Delali smo različne zadeve: včasih sem tedne in tedne delal na nasadih pomaranč, plantažah oljk ali jagod. Najhujše je bilo, ko smo pobirali čebulo. Delali smo več tednov, na koncu pa smo dobili 50 evrov. Približno evro na dan. Delo je bilo zelo težko. Končno sem prihranil dovolj denarja in zapustil Grčijo, tam si res nisem želel ostati. Ampak potreboval sem več let in več neuspeh poskusov, da mi je končno uspelo priti nekam, kjer sem lahko zaprosil za azil. Zdaj [jeseni 2015] ljudje to isto pot opravijo v nekaj dneh in skoraj brezplačno. (Pogovor s prosilcem za azil, jesen 2015, terenski zapiski Ele Meh)

² Žal je antropološko proučevanje te teme v zadnjih letih še precej v zaostanku. V Srbiji o tem govorijo: Corbineau, 2014; Stojić Mitrović, 2012; 2013; 2014; Stojić Mitrović in Meh, 2015; Bacon, 2015a; 2015b. Na Hrvaškem: Petrović in Pozniak, 2014; Dujmović, 2013. V Sloveniji sta o tem pisali Lipovec Čebren in Zorn, 2016; glej tudi prispevke Tine Ivnik, Ive Juhart in Larise Petrič, ter Ele Meh v tej številki.

Hkrati pa je predvsem od spomladi 2015 naprej prišlo do skoraj eksponentne rasti števila migrantov,³ ki so potovali čez Srbijo in od tam do Madžarske – prihajali so tako preko Makedonije, kakor tudi Bolgarije. Pot je v tem času potekala relativno hitreje kakor v prejšnjih letih, čeprav je bilo to odvisno od položaja posameznika. Pred tem se je nemalokrat zgodilo, da so posamezniki, pa tudi družine z malimi otroki, dneve in tedne ostajali v Srbiji, predno so imeli priložnost nadaljevati pot.

Danes sem spet srečala afganistansko družino, ki sem jo spoznala prejšnji teden v parku: mama, oče in trije otroci, stari približno dve, pet in osem let. Najmlajši je imel prejšnjo noč hudo vročino, mama je prosila za zdravila za zbijanje vročine. Spijo pod mostom, že deseti dan, mi je rekla. Zadnjih nekaj dni je precej dežja, nimajo dovolj odej. Jutri naj bi imeli »zvezo« za pot naprej, a ta »jutri« že nekaj dni ne pride. (Beograjski park konec maja 2015, terenski dnevnik Ele Meh)

Že poleti 2015 pa je bilo mogoče zaradi čedalje večjega števila ljudi hitreje prehajati čez posamezne dele balkanske migracijske poti. Množičnost je delovala kot pritisk na tistih delih poti, kjer je policijska represija pot upočasnjevala. S podrobnim vpogledom bi lahko identificirali veliko dogodkov, kjer je konfrontacija migracijskega nadzorovanja in množičnosti migrantske prisotnosti pripeljala do mikro zmag zadnjih. Kot paradigmatičen primer bi lahko navedli medijsko sorazmerno dobro pokrite dogodke v Idomeniju na grško-makedonski meji avgusta 2015, ko poskus zaustavitve gibanja čez mejo, tudi z uporabo nasilja in solzivca nad otroki in družinami, ni uspel in so migranti dosegli prehodnost te meje.⁴ Drugi primer so gotovo dogodki na budimpeški železniški postaji Keleti, kjer je bilo v »dolgem poletju migracij« (Kasperek in Speer, 2015) čedalje več ljudi imobiliziranih na železniški postaji: čeprav so za pot proti Avstriji kupili vozovnico, jih je policija zato, ker niso imeli dokumentov, sistematično odstranjevala z vlakov. Ko je položaj postal nevzdržen, so se ljudje na postaji Keleti uprli čakanju in imobilnosti, v katero so bili potisnjeni. Samoorganizirana skupina se je peš odpravila na t. i. *march of hope*, po

³ Po statistikah poročila agencije Frontex je bilo v prvem trimesečju pri »ilegalnem prehodu meje« zunaj legalnega mejnega prehoda v državah na t. i. zahodnem Balkanu dokumentiranih 5381 oseb, v drugem trimesečju 21.881, v tretjem trimesečju (ko je bil koridor že odprt) 98.209 oseb in v četrtem (ko je bil koridor odprt ves čas) pa 408.021 (Frontex, 2016: 13).

⁴ Potem ko so ljudi na poti več dni zadrževali na nikogaršnjem ozemlju pred Gevgelijo (Makedonija), brez dostopa do hrane in zavetja, so ljudje pritisnili na policijsko zastraženo mejo. Policija je uporabila solzivec in gumijevke ter povzročila prerivanje, v katerem so bile ločene nekatere družine. Prehod meje je po teh nasilnih dogodkih napredoval sprva zelo počasi, dokler niso makedonske oblasti vzpostavile hitrejšega prehoda (za nekaj novinarskih poročil glej Bytici, 2015; Bytici, Behrakis in Grugulovič, 2015; Videmšek, 2015). Skoraj sočasno (26. avgusta 2015) so v Avstriji našli tovornjak s trupli 71 ljudi, ki so želeli priti v Evropo (Guardian, 2015). Trupla v Avstriji so bila očiten dokaz za morilskost evropske migracijske politike. Četudi so vrhovi EU poskušali gonjo in pozornost preusmeriti na tihotapce, so morda umorjena telesa v osrčju Evrope vplivala na odprtje koridorja za žive ljudi.

avtocesti proti Avstriji. To dejanje je prisililo oblasti, da so končno organizirale avtobusni prevoz iz Budimpešte do avstrijske meje, mobiliziralo pa je tudi solidarnost tistih državljanov, ki so bili pripravljene tvegati kriminalizacijo pomoči in ponudili prevoz ljudem iz Keletija v osebnih avtomobilih (Kallius in dr., 2016).

Druga faza: vzpostavitev koridorja

Prvi preboj – vzpostavitev koridorja čez Hrvaško

Petnajstega septembra 2015 so madžarske oblasti oziroma njihov represivni aparat dejansko zaprle madžarsko mejo s Srbijo z visoko in z rezalno žico obdano ograjo. To je sprožilo takojšnje nekajdnevne proteste pred ograjo (No Border Serbia, 2015). Te proteste je podprlo relativno majhno število samoorganiziranih prostovoljcev in aktivistk.

Zaprtje meje z Madžarsko je povzročilo preusmeritev migracijske poti proti Hrvaški. Del hrvaške javnosti se je odzval s pobudami dobrodošlice, a kljub temu ljudi na poti oblasti niso spustile na Hrvaško brez pritiska na mejo. Od hrvaško-srbske meje (Šid/Tovarnik) so hrvaške oblasti organizirale transport naprej do Slovenije. Na mejnih prehodih so bile mednarodne organizacije prisotne le *pro forma*, medtem ko se je skozi delovanje takrat vzpostavila pobuda *Are you Syrious*, ki so se ji pridružili mednarodni samoorganizirani prostovoljci.

Osemnajstega septembra so ljudi z vlakom ali avtobusom pripeljali do mejnih prehodov s Slovenijo, na prehoda Rigonce in Obrežje in na železniško postajo Dobova, kjer so bili soočeni z zaprtim mejnim prehodom in policijsko blokado na slovenski strani meje. V prvih dneh so policisti čez mejo spuščali le zelo majhno število ljudi. Ker so ljudje potovali relativno hitro čez Hrvaško, se je njihovo število pred slovensko mejo povečevalo, razmere so bile zelo slabe, ljudje so se začeli samoorganizirati in protestirati.

Omejevanje števila ljudi, ki jim je policija »dovolila« prečkati mejo, dobro opišejo sporočila z mejnega prehoda Rigonce. Urška Martun je od tam v SMS sporočilih poročala: »Skupina je ravno prečkala del reke čez brzice, na drugi strani stoji 15 policistov z rokavicami. Gledajo, en poln kombi so že odpeljali. Čez peljejo fantka na invalidskem vozičku, rekli so: samo njega še.« (Martun, 2015: 250–251) Prav tako opisuje vzdušje ob čakanju, optimizem, da meja ne more biti večno zaprta:

S skupino 20–30 beguncev se vračamo na prehod Rigonce. Robokopi se ob odhodu smeji, očitno jih situacija zabava. Oklep brez avtonomije. Na drugi strani je nasprotno, energija je dobra. Moški ob odhodu zakliče robokopom: **BYE, WE WILL COME TOMORROW, AFTER TOMORROW!** V skupini so ljudje iz Sirije, Iraka, Pakistana, Kurdi, Afganistana, Irana, šest otrok, mlajših od deset let, dojenček v vozičku. Zakaj jih ne spustijo naprej? Na meji jih pričakajo v polni opravi. Čigava varnost je zares ogrožena??? Ne vemo, kam jih odpeljejo s kombiji. (ibid.: 251)

Prvi protesti na hrvaško-slovenski meji na mejnem prehodu Harmica-Rigonce so se zgodili 18. septembra 2015 po tem, ko se je na tem mejnem prehodu zaradi policijske blokade, ki je preprečevala prehod meje, zbralo več kot tisoč ljudi. Protesti na nikogaršnjem ozemlju so trajali do noči, policija je uporabila tudi solzivec. Šele naslednji dan popoldne so avtobusi začeli zelo počasi voziti ljudi najprej na registracijo v Brežice in potem do avstrijske meje. Čeprav je protest sprožil počasno spuščanje ljudi čez prehoda Rigonce in Obrežje, so nekateri (predvsem samski moški, saj so prednost imele vedno družine) čakali na mejnem prehodu Obrežje tudi po več dni. Ponoči 20. septembra je prišlo do samoorganiziranega protesta z zaporo avtoceste na tem mejnem prehodu.

V teh prvih dveh dneh aktivistom ni bil preprečen dostop do ljudi, naslednji dan so se jim pridružile tudi različne organizacije, npr. Adra in hrvaške nevladne organizacije. Civilne zaščitke, Rdečega križa in UNHCR v prvih dneh, tako kot na Hrvaškem,⁵ tudi tukaj ni bilo. Slovensko notranje ministrstvo je vztrajalo, da bo sprejelo le 2500 oseb na dan, od realnih 5000 in več, kot jih je vsak dan prehajalo čez Hrvaško, kar je povzročilo, da so prve dni hrvaške oblasti puščale ljudi pred mejo na različnih nepredvidenih lokacijah (glej Škrlec, 2015).

Dokler je bilo mogoče, se je državno organiziran transport s Hrvaškega preusmerjal čez zahodni del Madžarske. Uradni mejni prehod Botovo-Zakany je bil zaprt, vendar so nekaj sto metrov od uradnega prehoda pustili odprtino med dvema krakoma na novo zgrajene rezilne ograje, do katere so policisti pospremili ljudi in jih napotili proti vlakom, ki so čakali na madžarski strani, s katerimi so jih nato odpeljali v zbirni center pri meji z Avstrijo. »Spet skozi gozd in blato so morali peš čez mejo. Podajanje vode in oblek je bilo mogoče le takoj po izstopu z vlaka ali že na vlaku na madžarski strani. (...) ob cesti imamo *refugee welcome market* s hrano, vodo in oblačili. Še čakamo vlak, upam, da nas policija ne odstrani.« (Martun, 2015: 265)

Drugi preboj – vzpostavitev koridorja čez Slovenijo

Ko se je tudi meja med Hrvaško in Madžarsko dokončno zaprla z rezalno žico, se je vzpostavil koridor čez Slovenijo. Država je mobilizirala policijo in vojsko. Sredinska vlada je delovala po načelih desne politične usmeritve pri sprejemanju dopolnila o posebnih pooblastilih vojske (glej npr. Dervarič, 2015).

V Sloveniji je bilo od začetka tega drugega preboja gibanja migrantk in migrantov jasno, da ima nadzor prednost celo pred humanitarno oskrbo (glej videa Komunal.org, 2015 in Concentration Camp in Slovenia (Dobova, 2015)). Vsakih

⁵ Ob vsakem novem preboju je trajalo dlje časa, tudi po več tednov, da so začele delovati velike mednarodne humanitarne organizacije, medtem ko so prostovoljci in manjše lokalne in mednarodne organizacije pred tem same priskrbele najnujnejše stvari (glej npr. video na YouTube, 2015).

nekaj ur je prispela skupina okrog tisoč ljudi, ki so jih po več ur, tudi ponoči, zadrževali na travniku v Rigoncah. Nobena uradna organizacija ni tam delila ničesar. Samoorganizirane aktivistke in aktivisti so imeli dostop do ljudi le občasno, kar je bilo odvisno od uspešnosti pogajanj s šefom policijske izmene.

Vlak ustavi eno postajo pred Harmico na hrvaški stani meje, ljudi usmerja policija, gredo peš dva kilometra do slovenske meje, ki jo prečkajo čez mostiček. Med reko Sotlo in strnišči njiv so po nekaj sto metrih soočeni s polkrogom oklepnih vozil, vojaki in policisti v popolni bojni opravi. Na travniku ni ničesar. [...] Po mučnih pogajanjih z vodjo izmene policije dovolijo razdeljevanje juhe, ki jo je pripravila ekipa *No border kitchen*. Razdelimo nekaj odej, jaken in čevljev. [...] Dogovorimo se, da bolne in oslabele vozimo v Brežice. [...] Zaradi mraza ljudje kurijo plastične odpadke, ki širijo toksičen dim. [...] Po večurnem čakanju gremo končno na pot. Ne vemo, kam in kako daleč. Nesem dveletno deklico. Pozno ponoči je in otroci, ki morajo hoditi, ker imajo starši v rokah mlajše otroke, jokajo. Robokopi priganjajo. Po več kot štirih urah hoje po cesti, čez njive in po nasipu prispemo v Brežice. V še hujši pekel. Ljudje so zaprti v prvi del kampa pred policijsko postajo, kjer so tako nagneteni, da niti sestiti ne morejo, ne vem, kam gredo na stranišče, ne dobijo ničesar, dokler niso po večurnem čakanju registrirani. [...] V Brežicah Rdeči križ kljub polnim skladiščem noče deliti odej, niti vode, češ da se bodo ljudje prerivali in da ni varno. Juhe, ki jo prinese samoorganizirana skupina, ne dovolijo deliti, češ da je ni dovolj za vse. Nekaj mednarodnih prostovoljcev si izbori, da lahko nosijo vodo, ki jo zunaj nalivajo v plastenke. (iz poročil Protirasistične fronte brez meja med 20. in 29. oktobrom 2015)

Sčasoma se je oskrba nekoliko izboljšala, v Dobovi in na Šentilju so postavili velike ogrevane šotore ter organizirali vsaj redno delitev hrane in dostop do zdravnikov. Medtem ko so na začetku vzpostavljanja koridorja državne oblasti v Sloveniji in na Hrvaškem dovoljevale prisotnost samoorganiziranih prostovoljcev in aktivistk, so jih potem sistematično izključili. Humanitarna oskrba je bila povsem monopolizirana, prevzele so jo humanitarne organizacije pod poveljstvom Civilne zaščite, ki ji je za to podelila mandat država. Civilna zaščita je bila koordinatorka Rdečega križa, Slovenske filantropije, Karitasa, Adre, UNHCR in drugih mednarodnih organizacij. Prostovoljecem je bil dostop omogočen le prek teh organizacij in pod njihovimi pogoji. Posredovanje kakršnihkoli informacij ljudem v teh taboriščih je veljalo za skrajno nezaželeno. Opremljeni naj bi bili z maskami in rokavicami. Humanitarizem v kontekstu nadziranja gibanja migrantov in migrantk opisuje N'toko:

Med vožnjo domov po nočnem prostovoljenju me je zadnjič prešinilo, da med delom s tisoči beguncev pod zastavo Rdečega križa nisem niti z enim uspel izmenjati besede – nekaj, za kar bi se moral v normalnih razmerah še

tako nekomunikativen človek zavestno truditi. Ves čas so nas ločevale ograje in pendreki. Na podoben način se je te dni stotine prostovoljcev po Sloveniji srečevalo z novimi ljudmi, ne da bi med njimi vzkliklo kakšno novo prijateljstvo ali se izmenjal kak kontakt. Na desetisoče ljudi smo nahranili, ne da bi kar koli izvedeli o njih – kdo so, od kod prihajajo in zakaj so tu. Vse skupaj je bolj podobno krmiljenju živali kot pa oskrbi ljudi. In tudi tujci niso o nas izvedeli ničesar – videli so le blede uniformirane robote v maskah in rokavicah, ki sestavljajo kolesje tega stroja za humanitarizem. Še tega jim nismo povedali, da so v Sloveniji. So se pa prostovoljci hitro naučili policijskega žargona in začeli racionalizirati, zakaj se ne smejo prepustiti čustvom in premraženi družini prinesiti odejo, ali lačnemu človeku dati jabolko več. »Red mora biti« in »pomendrali vas bodo« sta postali najpogostejši frazi pri pogovorih v humanitarnih društvih. (N'toko, 2015)

Kakor je množičnost omogočila preboje, je zaradi nadzora in omejitve gibanja počasna prepustnost povzročala čakanje v nemogočih razmerah. Tako so na Šentilju ljudje ure in ure čakali na mrazu na nikogaršnji zemlji, da so prišli na avstrijsko stran, ne da bi jim medtem kdo smel ponuditi oporo. Omejitve svobode gibanja, nagnetenost, čakanje, zgolj najosnovnejša ali nikakršna oskrba, nedostopnost stranišča in umivanja, nemožnost previjanja in hranjenja dojenčkov, se na samem preobleči in zamenjati menstrualne vložke – z vsem tem so oblasti v koridorju ustvarjale razmere, ki so ljudem odvzemale človeško dostojanstvo in jih dehumanizirale. Četudi se je oskrba glede na začetno obupno stanje pozneje nekoliko izboljšala, so bile humanitarne organizacije vključene v sistem nadzora. Seveda so posameznice in posamezniki znotraj tega sistema v vlogi prostovoljcev iskali »luknje« in se skušali pogajati, vendar jim je bilo onemogočeno, da bi obrnili razmerje v priznavanje migrantk in migrantov kot oseb, ki imajo še kakšne druge potrebe razen najosnovnejših bioloških.

Tretja faza: od selektivne prepustnosti do zaprtja koridorja

Ta faza sicer mučnega, a precej neselektivnega prehoda je trajala zelo omejen čas, le do 18. novembra 2015, ko se je prehod na grško-makedonski meji zaprl za vse ljudi, razen za Sirce, Iračane in Afganistance (t. i. SIA). Preostali so bili kategorizirani kot »ekonomski migranti« in posledično izključeni iz evropske azilne politike, kjer si zaščito zaslužijo le domnevno »pravi begunci«. Ta selekcija je potekala na vseh mejah, kar je pomenilo, da je na začetku koridorja, torej v Idomeniju na makedonsko-grški meji, ostajalo na stotine ljudi iz t. i. ne-SIA držav.

Uvrščanje ljudi v kategorijo »ekonomskih migrantov« – in s tem izključevanje iz koridorja – se je stopnjevalo in postajalo čedalje bolj perfidno. Najprej je policija na vsaki naslednji meji zahtevala predložitev dokumentov, ki so potrjevali registracijo na vseh prejšnjih mejah: tako je moral človek papir, ki ga je dobil v Grčiji, pokazati

na vsaki naslednji meji, včasih pridobiti zanj žig in ga nositi s seboj vse do avstrijske meje. Kdor je papir izgubil, mu je grozila »izključitev« iz koridorja in vračanje v prejšnjo državo, tam pa negotovost in pridržanje.

Pozneje pa je policija na hrvaško-slovenski in slovensko-avstrijski meji uporabljala skrajno nelegitimne vprašalnike, katerih cilj je bil izločiti čim več ljudi. Zavajajočih vprašanj je bilo več; kot primer lahko navedeva vprašanje o razlogih za vstop v EU, na katero je bilo mogočih pet odgovorov: vojna, religija, družina, študij, delo. Kdor ni navedel razloga »vojna«, ali pa je poleg tega navedel še katero od preostalih možnosti, je bil izločen iz koridorja, pridržan in je moral čakati na vrnitev v prejšnjo državo na poti.

Po 18. novembru 2015 se je sekuritizacija, ki deluje tako na diskurzivni kot na praktični ravni, stopnjevala. To se je kazalo po eni strani s širjenjem strahu in predstavljanjem položaja kot nekako »nevarnega« za ozemlje, blaginjo, kulturo in zdravje »Evrope«. Skrivni, polskrivni in javni sestanki najvišjih vrhov oblasti in represivnega aparata so intenzivno pripomogli k tem občutkom ogroženosti, hkrati pa so na teh sestankih iskali konsenze glede naslednjih korakov v smeri zapiranja koridorja (Evropska komisija, 2015a; 2015b). Medtem ko je Orbanova poteza postavljanja ograje še poleti 2015 delovala povsem nesprejemljivo, je postavljanje rezilnih ograj – tako imenovanih tehničnih ovir – kmalu postalo splošna strategija političnih vrhov.

Dokončno zaprtje koridorja je napovedala nadaljnja izključitev: od 21. februarja 2016 tudi Afganistancem ni bilo dovoljeno nadaljevati poti (glej Guardian, 2016), pridruženi so bili drugim Nesircem in Neiračanom, ki so obtičali v Grčiji. Koridor se je zaprl le dobra dva tedna po tem: od 8. marca 2016 je balkanska migracijska pot ilegalizirana kot pred vzpostavitvijo koridorja.

Četrta faza: po koridorju

Zaprtju koridorja so sledili protesti v Idomeniju, kakor tudi val solidarnostnih protestov po EU. Ker je bila pot ilegalizirana, je postala dražja in nevarnejša, kar pomeni, da čedalje več ljudi – predvsem finančno obubožani, ženske, družine⁶ in otroci – ostaja v Grčiji, v katastrofalnih razmerah, v na novo vzniklih taboriščih. Trend eksternalizacije, ki je prisoten v evropski migracijski politiki v zadnjih desetletjih (glej Migreuop, 2011; Andersson, 2014; Stojić Mitrović, 2012), poskuša Evropska unija znova uveljavljati v dogovoru s Turčijo, podpisanim 18. marca 2016.

⁶ Družina lahko pomeni tudi očete z otroki, matere z otroki ali brate in sestre, za katere je pomembno, da ostanejo skupaj.

Kako misliti koridor skozi spremembe v EU migracijski politiki?

Dogodki zadnjega leta – odprtje, vzpostavitev in končno zaprtje koridorja – v več pogledih pomenijo precedens. Nikoli ni po balkanski migracijski poti potovalo toliko ljudi v tako kratkem času, nikoli se o težkem položaju na tej poti ni toliko govorilo, nikoli položaj ljudi na poti v teh krajih ni bil osrednja medijska zgodba več tednov, nikoli se ni na to območje zlivalo toliko sredstev nevladnih organizacij, prostovoljcev in prostovoljk ter samoorganiziranih skupin.

Sprememba, na katero želiva posebej opozoriti, je, da so se medijsko poročanje, na novo vznikle aktivnosti nevladnih organizacij ter podpora prostovoljskih in solidarnostnih skupin osredotočali na *trpljenje* in *humanitarne potrebe* ljudi na poti. To je po eni strani povsem razumljivo: na desetine, oziroma stotine, tisoče ljudi je na tej poti ostajalo lačnih, premraženih, neumitih, brez dostopa do stranišč, kaj šele do zdravnika. Najosnovnejše potrebe človeških teles so ostajale povsem nezadovoljene in to gotovo pojasni, zakaj taka osredotočenost na trpljenje.

Vendar pa je zanimivo, da se je na trpljenju zasnovala *diskurzivna* produkcija »humanitarne krize«, ki je predstavljala nastali položaj kot posledico skorajda naravnega pojava ali katastrofe – in s tem pogosto prikrila dejstvo, da so za *praktično* ustvarjanje humanitarnih razmer odgovorne ravno države na poti, njihove oblasti, vojske in policije. Te so soustvarjale *naravo* koridorja: razmere, v katerih se je potovalo po koridorju. Omejevanje svobode gibanja, zapiranje ljudi v premajhne in ograjene prostore, tlačjenje na prepolne vlake in avtobuse, prisilno čakanje, pogosto brez strehe nad glavo in v mrazu, na dolge administrativne postopke registracije in evidentiranja,⁷ omejevanje dostopa prostovoljcem in prostovoljkam, samoorganiziranim aktivistom in aktivistkam, omejevanje dostopa do sanitarij in zdravnika, ločevanje družin in prijateljev, zapiranje mej in selektivna prepustnost – vse to so bile prakse, ki so ustvarjale humanitarno izredno stanje in povzročale trpljenje ljudi.

Poleg tega pa osredotočenost na trpljenje in njegovo naturalizacijo prikrije še druge pomembne vidike tega, kar se je v zadnjem letu zgodilo. Kot je bilo omenjeno, je pot po balkanski migracijski poti *pred* njeno vzpostavitvijo večinoma trajala

⁷ Primer poročila aktivistov iz Preševa na makedonsko-srbski meji: »V Preševu smo dva dni. Razmere so obupne. Veliko stvari je potrebnih. Prihaja na tisoče ljudi, ki morajo čakati od 13 ur do dva dni na nenehnem dežju. Otroci in drugi so resno podhlajeni, njihove roke so bele od mraza. Tukaj je samo eden, morda dva zdravnika. Ženska je izgubila nerojenega otroka, otroke so našli same v poplavljenih šotorih. Policija igra svojo igro s pendreki, splošna (zdravstvena) oskrba je slaba. Nujno potrebujemo pomoč, potrebujemo ljudi in vse potrebščine. Številni prostovoljci so se morali danes zvečer vrniti domov. Nenehno kuhamo toplo hrano, vendar je zelo težko ljudi obenem pomirjati, greti in oskrbovati s hrano! (...) Včeraj zvečer je vse poplavelo, stali smo v umazani vodi, polni smeti do kolen. Ljudje so mokri, premraženi in utrujeni. Če zapustijo čakalno vrsto, se morajo potem spet postaviti na njen konec. Na koncu čakalne vrste najbolj iščejo zdravniško pomoč! Tukaj skorajda ni nobenih medijev!« (SOS konvoi, 2015)

veliko dlje, bila je dražja, nevarnejša in smrtonosna. Trpljenje – sicer relativno manjšega števila ljudi – je obstajalo že pred vzpostavitvijo koridorja, a je bilo skoraj povsem potisnjeno v nevidnost, o njem so še lokalni mediji redko poročali, kaj šele, da bi bila glede njega zaskrbljena širša mednarodna javnost. *Vzpostavitev* koridorja je vendarle pomenila velik napredek v položaju ljudi na poti glede na prejšnje stanje – kakršna koli je že bila *narava* ali *izvedba* koridorja.

Osredotočenost na trpljenje ljudi je neizogibna in kritika dinamike koridorja seveda nujna, a bistveno je tudi, da ta kritika ne zakrije dejstva, da je *sama vzpostavitev* koridorja vendarle pomembna zmaga gibanja migrantk in migrantov v EU. Migrantov in migrantk je bilo preveč, da bi jih bilo mogoče še naprej ilegalizirati; bili so preglasni in preveč vidni, da bi jih lahko potisnili v nevidnost in zaustavili na mejah »trdnjave Evrope«.

»Ilegalizacija« (De Genova, 2002) je verjetno eden najpomembnejših pojmov za razumevanje dinamike evropske migracijske politike v zadnjih nekaj desetletjih. Ravno zato, ker je dobršen del svetovne populacije (vsi nižji in srednji razredi večine azijskih, afriških in latinskoameriških držav) izključen iz možnosti legalnega potovanja v EU, ljudem ne preostane drugega, kot da potujejo »illegalno«. Na balkanski migracijski poti je to pomenilo pešačenje čez t. i. zelene meje, ure in ure izgubljanja po gozdovih, sledenje železniškim tirom, po katerih je lahko kadarkoli pridrvel vlak, ali pa skrivanje v majhnih pregrajenih delih tovornjakov, kombijev ali avtomobilov.

Ravno zato je dejstvo, da med 15. septembrom in 18. novembrom 2015 (za državljane SIA pa še dlje) prehod meja po koridorju na balkanski poti v EU ni bil »illegaliziran«, pomenilo precedens brez primere. Prehod meja je potekal večinoma na uradnih mejnih prehodih (ali ob njih) in je bil pod nadzorom vojske, policije, humanitarnih in nevladnih organizacij dokumentiran in jasno evidentiran, vendar pa ni bil na isti način *ilegaliziran*.⁸

Čeprav prehod ni bil *ilegaliziran*, je obstajala nenehna težnja k *totalnemu nadzoru* tega prehoda, ki jo lahko vidimo v obsedenosti z dokumentiranjem, štetjem, kvantifikacijo ljudi, raznimi vprašalniki, pozneje tudi odvzemom prstnih odtisov. Težnja po nadzoru – bolj kot pa po popolnem zapiranju in restrikciji – je glavna značilnost mejnega režima. Kot pišeta Tsianos in Karakayali (2010: 374), so meje »liminalne porokratične institucije«. Ne morejo zares ustaviti gibanja ljudi na poti, lahko pa so bolj ali manj *porozne* in z vedno novimi tehnološkimi sredstvi počasnujejo gibanje, ga otežujejo in naredijo bolj nevarnega. Kar se zdi bistveno

⁸ Ko rečeva, da prehod ni bil ilegaliziran, seveda ne misli, da je bil »legalen« v smislu, da se je spremenila zakonodaja, da bi se odpravili nacionalni Zakoni o tujcih in drugi zakonski dispozitivni produkcije ilegalnosti (De Genova, 2002) – najverjetneje bi v obstoječem pravnem redu, ki se v času koridorja ni spremenil, prehod skoraj milijona in pol ljudi v nekaj mesecih lahko še vedno označili kot »illegalnega«. Vendar pa se najina poanta nanaša na prakso ilegalnega prehoda, kot je opisana zgoraj, in ne zakonske podrobnosti. Zato tudi piševa, da prehod mej »ni bil ilegaliziran« in ne, da je bil legalen.

poudariti, je to, da se nadzor v koridorju ni odražal v odkriti ilegalizaciji in popolni represiji, ampak je bil zavit v masko *humanitarizma*.

Dinamiko *humanitarizacije nadzora* je uporabno osvetliti in razumeti iz perspektive avtonomije migracij, ki »poskuša razumeti migracije ne le kot odgovor na politične in družbene nujnosti, ampak kot konstitutivno silo v oblikovanju političnega telesa (*polity*) in družbenega življenja« (Papadopoulos in Tsianos, 2013: 184). Pri tem je pomemben predvsem vidik »zavračanja primarnosti nadzora [...] v prid primarnosti migracijskih praks« (Tsianos in Karakayali, 2010: 375). Tako lahko migracijski nadzor razumemo kot odgovor na avtonomno migrantsko gibanje (in ne obratno) ter razložimo stopnjevanje kontrole in diverzifikacijo bojev proti njej v smislu stalne napetosti med represijo in uporom: vsak naslednji represivni korak poskusa oblasti, da omejijo in nadzorujejo gibanje ljudi, se izrazi v vedno novih taktikah upora, ki jih potem oblast zopet poskuša zatreti, in cikel upora in represije se nadaljuje. Tako bi humanitarizacijo v koridorju lahko razumeli kot poskus oblasti, da bi vendarle ohranila nadzor nad gibanjem migrantov in migrantk. Prej so tak nadzor lahko izvajali z odprto ilegalizacijo, ki je ljudi potisnila na margine, kjer jih je bilo s policijsko represijo in nasiljem mogoče (delno) zaustaviti, upočasniti in nadzirati. Na koncu prve polovice leta 2015 pa je gibanje migrantov in migrantk postalo preveč množično, da bi ga bilo mogoče še naprej utišati le z nasiljem. Simptomatični dogodki na grško-makedonski meji v Idomeniju, ko sta vojska in policija z uporabo solzivca in na ogorčenje braniteljev evropskih liberalnih vrednot zaman skušali ustaviti gibanje ljudi, so primer tovrstne zmage ljudi nad represivnimi mehanizmi države. Če je država hotela znova prevzeti nadzor, se je to moralo zgoditi pod pogoji, ki si jih je priborilo gibanje migrantov in migrantk: pot in meje so se morale odpreti. Če je država hotela imeti nadzor nad migrantskim gibanjem, je morala to narediti z monopolizacijo humanitarnega zadovoljevanja potreb ljudi na poti.

Primerov dinamike sosledja nadzora, upora, zmage in ponovne vzpostavitve nadzora skozi humanitarizem lahko opazimo na več delih koridorja in gotovo bi vsak od prostovoljcev ali prostovoljk, ki so preživeli nekaj časa ob mejah, lahko navedel kakšen mikro primer te dinamike. Morda bi poskusno lahko tudi *celoten koridor* razlagali skozi to isto dinamiko. Za zdaj naj omeniva le že zgoraj opisane dogodke na hrvaško-slovenski meji kot še en primer te dinamike. Rahla ponovitev naj nama bo oproščena, ker je njen namen jasnejša predstavitev dinamike napetosti med uporom in nadzorom.

Ko so ljudje na poti po vzpostavitvi koridorja čez Hrvaško po 16. septembru 2015 (M. Č. in dr., 2015) prispeli na hrvaško-slovensko mejo, so se znašli pred *robokopi* v polni opravi in vojsko s tanki. Prvo noč so policisti med glasnimi protesti še spuščali solzivec. Potem so vendarle pod pritiskom protestov popustili in postalo je jasno, da bodo morali začeti spuščati ljudi čez mejo, že samo zato, da pomirijo čedalje bolj jezno in izčrpano množico, ki je z novimi prihodi postajala vedno večja. Podobno se je zgodilo ob blokadi avtoceste na *nikogaršnji zemlji* na mejnem pre-

hodu Obrežje 20. septembra 2015. Ljudem, ki so tam čakali že dneve, je policija najprej zagotavljala, da hitrejši prehod ni mogoč, a ko so s samoorganiziranimi protesti za več ur ustavili promet na enem glavnih avtocestnih mejnih prehodov, je policija zagotovila dovolj avtobusov za prav vse. Med pogajanjem pa so zahtevali, da se »protestniki« postavijo v vrsto eden po eden in hodijo proti avtobusu po seznamu, ki so ga morali vnaprej predložiti. Tako je protest ponovno prisilil oblasti, da so odprle meje, a so si le-te zagotovile nadzor pri izvedbi tega odprtja.

Čeprav je napetost represija-upor lahko malce shematska pri interpretiranju dogodkov, se nama vendarle zdi, da poudari neke ključne elemente, ki v dominantnih diskurzih pogosto umanjajo. V dominantnih načinih konceptualizacije migracij in migrantov se perspektiva *sekuritarnih diskurzov in praks* pogosto predstavlja kot temeljno drugačna od *perspektive humanitarnih diskurzov in praks*. Refleksija, ki sva jo podali zgoraj, pa razume sekuritaristično in humanitaristično perspektivo kot dve plati istega kovanca *nadzora*: ko ta ne uspe s sekuritizacijo in represijo, jo poskušajo izvajati prek humanitarnega discipliniranja.

Ta perspektiva pojasni tudi dinamiko *ponovnega zapiranja* koridorja. Že od samega začetka je bilo najverjetneje vsem jasno (tako ljudem na poti, ki so nama pogosto govorili o tem, da so »hitro« hoteli pripeljati še svojo družino in bližnje, dokler je »pot še odprta«, kot tudi odločevalskim elitam), da je koridor odprt le začasno. Jasno pa je bilo tudi, da ga bo težko zapreti: ko je pot enkrat odprta in zmaga dosežena, je potrebna velika mera represije, da se jo lahko spet zapre. Tudi zato je bil *nadzor prek humanitarizacije* dobra podlaga za ponovno zapiranje koridorja: ko je bil humanitarni nadzor vzpostavljen, gibanje disciplinirano, je bilo mogoče začeti selekcijo in postopno izločevanje, do dokončnega zaprtja.

Zaprtje koridorja ima krute posledice za ljudi na poti, saj znova vzpostavlja ilegalizacijo in prejšnji *status quo* represije nad migranti – z novimi poskusi eksternalizacije migracijske politike na Turčijo. Vendar pa je pomembno poudariti – spet v duhu avtonomije migracij –, da kljub temu, da je v medijih »begunska kriza« predstavljena kot končana, problem »rešen« in prenesen na Grčijo in Turčijo, gibanje migrantov in migrantk še vedno obstaja in se bo nadaljevalo. Čeprav je pot spet draga in nevarna, se je veliko ljudi loti in se na njej organizira, išče luknje v ograji in sistemu in izumlja nove načine potovanja. Gibanja nič ne more ustaviti in pričakujemo lahko nove vale upora, pobega (Mezzadra, 2004) in boja. Veliko teh malih uporov bo morda nevidnih, utišanih in potisnjenih na margino – morda pa nas v kratkem čakajo ponovna množična gibanja proti trdnjavi Evropi.

Kako misliti dogodke zadnjega leta skozi koncept globalnega apartheida?

V tem delu bova poskušali osvetliti dogodke, diskurze in prakse – posebno v Sloveniji – v zadnjem letu na balkanski migracijski poti v širšem kontekstu skozi koncept globalnega apartheida, se pravi skozi perspektivo neokolonialnega položaja v neoliberalnem kapitalizmu.

Koncept globalnega apartheida je nedavno uporabil in naprej razvil Ghassan Hage (2016) v svojem članku *Stanje obleganosti: umirajoči udomačitveni kolonializem (Etât de Siège: a dying domesticating colonialism?)*. Po Hageu je za globalni apartheid ključen odnos do mej, katerih funkcija je predvsem nadzorovanje gibanja iz nekdanjih kolonij (oziroma današnjih neokolonialnih ozemelj) na Zahod. Globalni apartheid definira kot »(...) institucionalizacijo dveh realnosti, ki jih strukturirata rasa in razred v istem prostoru« (Hage, 2016: 6). Ta prostor danes presega okvir nacionalne države, ker (neo)kolonialni ustroj deli ves svet na dve realnosti, v katerih je dostop do infrastrukturnih in socialnih blaginj neenak. Poleg meja nacionalnih držav obstaja še ena vrsta meje, in sicer rasno zaznamovana razredna meja (*racialised class border*) (Hage, 2016: 7). Omenjeni realnosti sta neposredno povezani z dvema nasprotnima izkušnjama mobilnosti: medtem ko je za Zahodnjake srednjih in višjih družbenih razredov svet videti odprt in skoraj brezmejen, je za delavski razred t. i. tretjega sveta prečkanje meja ovirano z zapletenimi birokratskimi postopki, militariziranim nadzorom in ilegalizacijo. Zelo ilustrativen je Hageov stavek: »Nekateri vandrajo po svetu kot gospodarji, drugi kot sužnji.« (Hage, 2016: 7)

Že Étienne Balibar (2001: 150) in Silvia Federici (Federici, 2004; 2013) sta ugotovila, da je globalni apartheid povezan s primitivno akumulacijo kapitala. Ker ta ni stvar preteklosti, ampak se vedno znova vrača, je ciklična in je konstitutiven in neizogiben del kapitalizma v vseh obdobjih, tudi v sedanjosti, Hage sklene, da jo bo imenoval brez konotacij preteklosti divja akumulacija kapitala (Hage, 2016: 5). Ena temeljnih značilnosti kapitalizma, tudi v njegovi sodobni neoliberalni fazi, je, da ga poganja maksimiranje dobička, za katerega mora vedno znova izvajati divjo akumulacijo kapitala. Ta poteka na ozemljih, ki so rekolonizirana, in vključuje nasilje, podpihovanje konflikta, genocidno ravnanje in pljenje. Ker so zahodne države globoko vpletene v tovrstno neokolonialno ekstrakcijo surovin in izkoriščanje, je težko obdržati vsaj navidezno identiteto Evropske unije kot tiste, ki varuje demokracijo in pravice ljudi. Ta napetost oziroma paradoks pride še zlasti očitno do izraza in postane viden, ko migrantke in migranti pridejo v Evropo. Odšli so namreč iz dežel, ki jih je opustošila prav ta divja akumulacija kapitala in njene taktike podpihovanja obstoječih konfliktov. Po drugi strani se v Evropo prebijejo prav v želji, da bi dosegli države, v katerih bodo prepoznali in spoštovali njihove pravice,

in v želji, da bi bili vključeni v dobrobiti infrastrukture in socialne države.⁹

V kontekstu koridorja se je ta paradoks izražal in skušal rešiti s kompatibilnostjo varnostnega diskurza in humanitarizma, o kateri sva že govorili iz nekoliko druge perspektive. Ta dvojna logika represije in skrbi za ljudi je bila prisotna že v diskurzu in izvedbi »civilizacijskih poslanstev« v času klasičnega kolonializma. Takrat so kolonialne države represijo opravičevale s tem, da je dobra za kolonizirana ljudstva, ker naj bi prinašala pridobitve civilizacije. Hage dodaja relevantnejšo primerjavo, in sicer idejo in občutek *état de siège*, stanja obleganosti, ki je značilen za kolonialne naseljenke in je postal globaliziran. Družbe kolonialnih naseljencev, kot je npr. Izrael, se ves čas počutijo ogrožene zaradi »neciviliziranih barbarov«, ki jih obdajajo, medtem ko dejansko, v praksi, z nasiljem oni sami zatirajo lokalno prebivalstvo. Da bi utemeljili nasilje teh, ki se imajo za civilizirane, se sklicujejo na obrambo pred obleganjem barbarskih drugih (Hage, 2016: 1–5).

Prav tak občutek obleganosti je opaziti tudi v času, ko je migrantsko gibanje postalo bolj množično in vidno. Ljudje na poti so konstruirani kot nevarni muslimanski drugi, ki naj bi ogrozili kulturne vrednote, delovna mesta, socialno blaginjo in zdravje »avtohtonih narodov«. Kljub konstrukciji nevarne drugačnosti pa je postalo človeško trpljenje preveč vidno, da bi ga bilo mogoče zanikati, saj to ne bi bilo v skladu z idejo evropskih vrednot o univerzalnosti človekovih pravic. Zato se je represija preoblikovala v nadzor z omejitvijo gibanja, registracijo in selektivno prepustnostjo, medtem ko naj bi za človeški del poskrbela humanitarna dejanja. Solidarnostna samoorganizirana dejanja so kmalu postala nezaželeni pri oblasti, ki je humanitarizem vključila v sistem nadzora v koridorju. Kot sva pokazali že v prvem in drugem delu tega prispevka, je bila ena od značilnosti koridorja v Sloveniji in na Hrvaškem, da je ob varnostnem diskurzu in očitni vojaški in policijski prisotnosti humanitarni vidik soočanja z ljudmi na poti postal del nadzora in zapiranja ljudi v koridor. Nekateri nevladne organizacije in prostovoljci so celo usvojili diskurz nevarnosti in nadzora kot nečesa nujnega za razdeljevanje humanitarne pomoči. N'toko (2015) to zelo nazorno strne v identičnih stališčih represivnih organov in nevladnih organizacij, zlitih v rekih »pomendrali nas bodo« in »red mora biti«. Prvi rek izraža občutek ogroženosti zaradi množičnosti, »red« pa nato prinaša rešitev. Problem tega reda je, da za represivne organe pomeni omejitev gibanja oziroma odvzem prostosti, s humanitarnega vidika pa ljudi reducira na prejemnike pomoči. Ljudi na poti aktivno konstruirata v tiste »druge«, ki naj bi jih bilo treba zaradi njihove »civilizacijske« drugačnosti nadzorovati.

Tisti prostovoljci, ki so imeli dostop do stika z ljudmi na poti, so bili vpeti v

⁹ Kraji, kjer poteka ekstrakcija surovin, so deležni le nasilja in okoljskega uničenja, ki spremlja divjo akumulacijo kapitala. Kapitalizem, ki ga korporacije predstavljajo lokalnemu prebivalstvu kot razvoj, ki naj bi ga bili deležni, jih nikoli ne doseže. Vedno so koristi, ki naj bi jih prinašala kapitalizem in globalizacija, drugje, v Evropi ali v ZDA, od koder znanci in sorodniki, ki jim je uspelo priti tja, pošiljajo denar (glej npr. Ferguson, 2006; Gardner, 2012).

sistem, da bi poskrbeli za najosnovnejše potrebe za preživetje teles migrantov in migrantk, obenem pa jim je bilo naročeno, naj ne dajejo ljudem nikakršnih informacij.¹⁰ Če se opremo na Agambena (2004), lahko, kot v podobnih primerih naredi Fassin¹¹ (2005: 367), rečemo, da je bila skrb namenjena golemu življenju, *zoe*, medtem ko je bilo ljudem na poti odvzeto dostojanstvo političnih subjektov, *bios*. To je preživelo zgolj v vztrajni želji po nadaljevanju poti do izbranega cilja (Nemčije, Švedske, Nizozemske).

Ljudje so bili torej zaprti v koridor, da bi »bili pod nadzorom«, medtem ko jih je humanitarna skrb ohranjala pri življenju. Oboje skupaj je delovalo tako, da je preprečevalo vsakdanji človeški stik z lokalnim prebivalstvom, saj ljudje na poti niso smeli izstopiti iz koridorja. V Sloveniji in na Hrvaškem v času koridorja skoraj ni bilo mogoče srečati ljudi zunaj tega zaprtega sistema. V Grčiji, Makedoniji in Srbiji je bilo to mogoče, vendar je tako kot pred vzpostavitvijo koridorja obstajala grožnja kriminalizacije solidarnosti.¹² Onemogočanje stika in zapiranje ljudi v koridor je nadaljevanje apartheidskega režima segregacije na »nikogaršnjem ozemlju«, ki je bilo vzpostavljeno znotraj koridorja. Zato se je samoorganizirano solidarno delovanje umaknilo iz tega dela koridorja; *No border kitchen*,¹³ na primer, se je prestavila na Lesbos, kjer je bil neposreden dostop do ljudi še mogoč. Izolacija in preprečevanje stika v koridorju, a tudi pred in po zaprtju koridorja v centrih za tujce in odmaknjenih azilnih domovih, preprečuje oziroma otežuje, da bi se lahko ljudje, ki so zaprosili za azil, in lokalno prebivalstvo prepoznali kot soljudje.

Zmaga gibanja migrantov in migrantk ter *de facto* opustitev Schengna in dublinske uredbe¹⁴ je bila pomembna sprememba glede na prejšnje pogoje na

¹⁰ Vendar niti ta del sistema ni povsem deloval, saj so bili pri polnih skladiščih oblek nekateri otroci še naprej bosi.

¹¹ Fassin govori o navezi sočutja in zatiranja (*compassion and repression, compassionate repression*) (Fassin, 2005).

¹² Zakonodaja npr. v Srbiji omogoča kriminalizacijo v kombinaciji dveh zakonov: Zakon o tujcih predpisuje, da je treba osebo brez dokumentov prijaviti policiji; Kazenski zakonik pa predvideva kazen za tihotapljenje, ki jo lahko policija aplicira tudi na tiste, ki prenočujejo ljudi brez dokumentov (Stojić Mitrović in Meh, 2014). V Grčiji je šla kriminalizacija dlje v primerih, ko so prostovoljce, ki so reševali ljudi iz morja, dejansko kaznovali z odvzemom prostosti, tako da so jih obravnavali kot tihotapce. Ob vzpostavitvi *hot spotov* je bilo nenadoma kriminalizirano in preganjano delovanje vseh organizacij, ki so bile neodvisne od organizacije *hot spotov* (glej Infomobile.W2eu.net, 2015; Malissaris, 2016). To kaže na še večjo odločnost pri nadzoru in monopolu nad humanitarizmom, ki s čedalje višjo stopnjo represije izključuje vse, ki se ne podrejajo oblastni praksi nadzora in represije.

¹³ *No border kitchen* je samoorganiziran kolektiv, ki ob različnih priložnosti kuha »politično juho«. Ne gre zgolj za hrano, ampak za hrano v kontekstu, ki ima političen pomen. To je lahko v Nemčiji, kjer pogosto kuhajo obroke iz zavržene hrane ali na Lesbosu, kjer so kuhali za migrante in migrantke zunaj taborišč.

¹⁴ Dublinska uredba določa način odločanja o tem, katera država je odgovorna za obravnavo prošnje za azil določene osebe. Nastala je na podlagi ideje o harmonizaciji azilnih sistemov držav članic EU in z namenom, da bi preprečevala t. i. »azilni šoping«, ko ista oseba zaprosi za azil v več državah članicah. V praksi dublinska uredba pomeni, da lahko država EU »vrne« (z drugimi besedami:

poti, vendar je bila le začasna. Kaj se je namreč zgodilo po dogovoru med EU in Turčijo? Prakse nadzora, represija in preprečevanje stika z ljudmi na poti so postali še intenzivnejši. Znova je bila vzpostavljena selektivna prepustnost že na turško-grški meji. Ilegalizacija ljudi na balkanski poti se ponovno uveljavlja v poskusu, da bi uveljavili tako stanje nadzora meja kot pred t. i. begunsko krizo oziroma pred vzpostavitvijo koridorja. Vse to znova ustvarja in krepi logiko globalnega apartheida na grško-turški meji kot meji med Zahodom in preostalim delom sveta. Potem ko se je okrepila prej omenjena diskurzivna kategorija nevarnega Muslimana, je meja utemeljena kot branik pred »barbari«. Meja se znova uveljavlja na ravni eksternalizacije evropske migracijske politike, kjer so ljudje odrinjeni (*pushed back*) in jih vračajo v Turčijo, kamor naj bi kot »barbari« in Muslimani spadali, EU pa se s tem navidezno znebi odgovornosti za skrb zanje. Turčija je pri tem uporabljena kot ne-EU država, ki ji ni treba slediti istim načelom človekovih pravic kot Evropski uniji. Če se zopet opremo na Agambena (2004), ugotovimo, da na turško-grški meji ljudem *bios* ni priznan, še več, niti *zoe*, golo življenje, tam ni spoštovano. Umiranje je bilo posledica ilegalizacije in s tem nevarnega potovanja čez Egejsko morje že pred koridorjem in med njim. Po zaprtju koridorja pa so grške oblasti izgnale tudi vse prostovoljske organizacije, ki so reševale ljudi iz morja. Brez njih Frontex in turška obalna straža zopet neopazno utapljata ljudi v Egejskem morju. Obenem je Turčija zaprla mejo s Sirijo, kjer turška obmejna policija strelja na ljudi, ki hočejo mejo neuradno prečkati. Za to situacijo, v kateri so ljudje na eni strani zaprti v državo, kjer divja vojna, na drugi pa je pot drugam postala skrajno nevarno, je odgovorna Evropska unija vključno s slovensko vlado, ki je bila ena prvih povzročiteljic domino učinka zapiranja meja na balkanski poti.

Ponovno vzpostavljanje realne meje globalnega apartheida se je začelo z obnovo selektivne prepustnosti koridorja, torej z izključitvijo vseh, ki niso Sirci, Iračani ali Afganistanci, in pozneje tudi z izključitvijo Afganistancev. To je vodilo v napetosti med ljudmi, čakajočimi pred mejami, in je slabilo moč migrantskega gibanja kot ontološko političnega gibanja za enak dostop do pravic. Meje so bile selektivno prepustne že pred vzpostavitvijo koridorja in institucije odločanja v EU so skušale ponovno vzpostaviti prejšnje razmere, ko je manjše število ljudi nevidno prihajalo v Evropo, kjer so postali rezervna delovna sila, disciplinirana s čakanjem v postopkih, s statusi z omejenim dostopom do pravic ali v ilegaliziranem položaju. Občutno večje število prihajajočih ljudi so države EU uporabile za izgovor za nadaljnje krčenje njihovih pravic: z zmanjševanjem obsega pravic prosilcev za azil in oseb s statusom begunca. Globalni apartheid v Evropi je postajal še močnejši kot prej. Eden od primerov tega so tudi že omenjeni nelegitimni vprašalniki, katerih namen

deportira) osebo v državo, kjer je ta bila pred tem in je (oziroma bi lahko) zaprosila za azil, največkrat, če so ji bili tam odvzeti prstni odtisi in vneseni v bazo podatkov EURODAC. Za Grčijo dublinska uredba začasno ne velja zaradi slabih razmer za prosilce za azil. V začetni fazi koridorja dublinska uredba *de facto* ni veljala, ker zaradi množičnosti niso mogli dosledno vsem vzeti prstnih odtisov.

je bil izključiti iz možnosti dostopa do pravic čim večje število ljudi, s tem da so jih umestili v kategorijo »ekonomskih migrantov«. Zelo podobna, le da bolj prefinjena taktika je na delu v azilnih postopkih. Na primer v Sloveniji, kjer v intervjujih za azilni postopek inšpektorji z vprašanji skušajo zavesti prosilca, da bi podal izjavo o svojem pomanjkljivem ekonomskem statusu in z željo po delu, in bi ga na tej podlagi izločili kot ekonomskega migranta.¹⁵

Tovrstno izključevanje je del vzpostavljanja notranjega apartheida, ki ga je Balibar (2007: 62–63, 234–235) imenoval evropski apartheid, da bi pokazal na izključevanje migrantov, označenih kot *aliens*, kot na mehanizem, ki preprečuje njihovo pravico do pravic (ibid.: 140). Balibar poudarja, da so pravice vedno vezane na državljanstvo, zato ljudje, ki nimajo dostopa do državljanstva, tudi nimajo dostopa do pravic. Če bi bil cilj Evropske unije dejansko boj za večjo demokrati-zacijo in pravice za vse ljudi, bi morali imeti vsi ljudje na ozemlju EU tudi dostop do državljanstva, ki seveda ni nujno vezano na državo njihovega rojstva. To vodi v postnacionalni koncept držav EU, v katerem bi morale biti državljanstvo – vključno z vsemi nanj vezanimi pravicami, in ne le omejenimi statusi bivanja z omejenimi pravicami – ponujeno vsem ljudem, živečim na ozemlju Evropske unije (Balibar, 2007: 140–142).

Ta etični princip so avtoritete EU znikale in namesto tega uporabile občutke strahu in obleganja, ki so jih podpihivale med lokalnim prebivalstvom. Usmerjale so ga k idejam o omejenih virih socialne države, ki ne more priskrbeti ne socialnih uslug ne dela večjemu številu ljudi. Tako imenovana finančna kriza v Evropi, ki že sama po sebi pripomore k ustvarjanju nenehnega izrednega stanja in zanika že pridobljene pravice lastnim državljanom, je bila uporabljena za povečevanje strahu pred izgubo že pridobljenih pravic. Finančna kriza, v kateri so se že oblikovala gibanja upora in definirale elite, odgovorne za krizo (Zavratnik in Kurnik, 2013: 7), je bila prikrita z drugo krizo, z »begunsko krizo«. Izredno stanje je bilo legitimizirano z »zunanjjo nevarnostjo«. Tovrstno odvracanje pozornosti od odgovornosti za finančno krizo, skupaj z aktivnim preprečevanjem medčloveškega stika in drugačenjem migrantov in migrantk kot barbarskih drugih nezmožnih civiliziranosti, zaslepljuje in preprečuje, da bi videli možnost prepoznavanja v subalternosti in povezovanja med evropskim podrazredom prekarnega delavstva, brezposelnih mladih in drugih migrantskih delavcev, ki so že dlje v EU, in ljudi, ki so prispeli pred kratkim ali so na poti, v skupnem boju za skupne socialne pravice. Medtem ko je občutek grožnje lahko realen, kot ugotavlja Hage (2016: 11), to ni grožnja lokalnemu podrazredu, ampak je grožnja globalnemu kapitalizmu in njegovim lokalnim elitam. Te vsiljujejo svojo vizijo s tem, ko prepričujejo družbeni podrazred, naj jim zaupa mandat za izključevanje drugih, češ da bodo tako preprečile boj za omeje-

¹⁵ Potek azilnih postopkov bi zahteval posebno obravnavo: gre za taktike izključevanja na podlagi birokratskega postopka, v katerem je prosilec, prosilka za azil obravnavan kot nekdo, ki laže in skuša izkoristiti azilni sistem in mora zelo konsistentno sam dokazati nasprotno.

ne vire socialne države. Toda strahovi pred grožnjo so v resnici njihovi strahovi, strahovi elit. Kaj pa, če je mogoče v gibanju migrantov in migrantk videti raje našo priložnost za povezovanje bojev evropskega podrazreda s podrazredom migrantk in migrantov za socialne in politične pravice in proti globalnemu kapitalizmu? Seveda bo to privedlo do sprememb, vendar to niso spremembe izgube, ampak spremembe v prid dobrobiti novega skupnega.

Sklep

V tem prispevku sva skušali pojasniti nekatere značilnosti evropske migracijske politike v zadnjem letu, kot se kaže skozi vzpon in padec koridorja. Koridor sva poskušali osvetliti najprej iz perspektive avtonomije migracij, pri čemer sva zagovarjali tezo, da je sama *vzpostavitev* koridorja zmaga migrantskega osvobodilnega gibanja, njegova *narava* pa je zasidrana v poskusih nadzora gibanja ljudi: če ta ne uspe prek represije, ga je treba zagotoviti prek humanitarizma. Nato sva razmišljali o vlogi koridorja in njegovega zaprtja prek afirmacije globalnega apartheida, ki uporabi mejo za utrjevanje kategorij ljudi z različnim dostopom do pravic in postavi koridor v kontekst globalnega kapitalizma. Onemogočanje stika na fizične in diskurzivne načine med državljani in tistimi, ki so iz državljanstva izključeni, preprečuje prepoznavanje podobnosti v novem razrednem boju.

Skozi besedilo vseskozi postaja očitno, da koridor združuje dinamiko prepletajočih se dvojic nasprotij. Tako koridor lahko obenem razumemo kot izraz upora ali kot izraz represije; ugotovimo lahko, da so nekatere reči z njim postale vidne (recimo trpljenje na poti), hkrati pa so druge ostale nevidne (morda s pretiranim osredotočanjem na trpljenje); opazimo tudi, da sta se navidezno nasprotna diskurza sekuritizacije in humanitarizma podredila logiki nadzora; čeprav je omogočal hitrejši in relativno varnejši prehod veliko ljudem, kar je omogočalo povezovanje, je bila izvedba takšna, da je privedla do izolacije in odtujitve; prehod »ilegaliziranih« je postal toleriran, a ko je bil toleriran, je postal znova »ilegaliziran«; mobilnost je bila na balkanski migracijski poti večja kot kadarkoli, a vendar so ljudje na vsaki točki te poti ostali imobilizirani; avtonomija gibanja je dosegla velike zmage, a hkrati je bila avtonomija posameznikov v koridorju močno okrnjena, njihove želje skoraj popolnoma ignorirane; realnost evropskega neokolonialnega izkoriščanja in okoriščanja se je skušalo skriti za skrbjo za »evropske vrednote« ... To so samo nekatere kontradikcije, ki bi jih lahko poudarili v tem zaključnem razmisleku. Kažejo pa, da je treba o koridorju še razmišljati, njegove dinamike retrospektivno proučiti, da bi tako dobili čim boljši vpogled v dogodke zadnjega leta.

Seveda pa je treba pogledati tudi v prihodnost in zastaviti raziskave, ki se bodo ukvarjale s spremembami v evropski migracijski politiki, ki so se in se bodo dogajale *po* zaprtju koridorja. Kakšni so novi mehanizmi nadzora? Kako se jih naturalizira, upraviči in prikrije? Kako razumeti upor proti tem mehanizmom?

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2004): *Homo Sacer. Suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
- ANDERSSON, RUBEN (2014): *Illegality, inc: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
- BACON, LUCIE (2015a): Traversée des Balkans, parcours de migrants. *Vacarme* 71(2): 185–197.
- BACON, LUCIE (2015b): Traversée des Balkans, deuxième partie. *Vacarme* 73(4): 103–105.
- BALIBAR, ÉTIENNE (2007): *Mi, državljani Evrope? Meje, država, ljudstvo*. Ljubljana: Založba Sophia.
- BYTICI, FATOS (2015): *Refugees tear through police lines at Macedonian Border*. Dostopno na: <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-macedonia-idUSKCN0QR06320150823> (10. maj 2016).
- BYTICI, FATOS, YANIS BEHRAKIS IN FEDJA GRUGULOVIC (2015): With tear gas and razor wire, Macedonia tries to stem refugee tide. *Reuters*, 21. avgust. Dostopno na: <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-macedonia-enter-idUSKCN0QQ1JD20150821> (10. maj 2016).
- CONCENTRATION CAMP IN SLOVENIA (DOBOVA) (2015): *Shocking video from refugee camp in Dobova, Slovenia*. Video. Dostopno na: <http://revolution-news.com/shocking-video-from-refugee-camp-in-dobova-slovenia/> (10. maj 2016).
- CORBINEAU, CLÉMENT (2014): Migration et Asile en Serbie: Une Européanisation des Politiques Publiques et Associatives? *Géocarrefour* 89(3): 183–191.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2002): Migrant »illegality« and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- DERVARIČ, MARTINA (2015): Proti militarizaciji in proti ograji. *Radio študent*, 16. november. Dostopno na: <http://radiostudent.si/dru%C5%BEba/ni-%C5%A1e-gotovo/proti-militarizaciji-in-proti-ograj> (7. maj 2016).
- DUJMOVIC, MORGANE (2013): *Politique migratoire en Croatie et appropriations locales à la veille de l'adhésion à l'Union européenne: un gouvernement des migrations sous la contrainte?* Neobjavljeno magistrsko delo. Master 2 »Géographie du Développement«. Marseille: Aix-Marseille Université.
- EVROPSKA KOMISIJA (2015a): *Meeting on the Western Balkans Migration Route: Leaders Agree on 17-point plan of action*. Dostopno na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5904_en.htm (9. maj 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2015b): *European Agenda on Migration*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/press-material/index_en.htm (9. maj 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2016): *EU–Turkey statement*, 18. marec. Dostopno na: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/> (9. maj 2016).
- FASSIN, DIDIER (2005): *Compassion and Repression: The Moral Economy of*

- Immigration Policies in France. *Cultural Anthropology* 20(3): 362–387.
- FEDERICI, SILVIA (2004): *Caliban and the Witch. Women, the Body and Primitive Accumulation*. Brooklyn, New York: Autonomedia.
- FEDERICI, SILVIA (2013): *A Feminist Critique of Marx*. Dostopno na: <http://endofcapitalism.com/2013/05/29/a-feminist-critique-of-marx-by-silvia-federici/> (10. februar 2016).
- FERGUSON, JAMES (2006): *Global Shadows. Africa in the Neoliberal World Order*. Durham in New York: Duke University press.
- FRONTEX (B. D.): *WESTERN BALKAN ROUTE*. Dostopno na: <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/western-balkan-route/> (10. maj 2016).
- FRONTEX (2016): *Western Balkans Quarterly: Quarter 4 October-December 2015*. Dostopno na: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_Q4_2015.pdf (15. maj 2016).
- GARDNER, KATY (2012): *Discordant Development. Global Capitalism and the Struggle for Connection in Bangladesh*. London: Pluto Press.
- GUARDIAN (2015): *Hungarian police arrest driver of lorry that had 71 dead migrants inside*, 28. avgust. Dostopno na: <http://www.theguardian.com/world/2015/aug/28/more-than-70-dead-austria-migrant-truck-tragedy> (24. maj 2016).
- GUARDIAN (2016): *Thousands of refugees stranded at Greece-Macedonia border*, 27. februar. Dostopno na: <http://www.theguardian.com/world/2016/feb/27/thousands-of-refugees-stranded-at-greece-macedonia-border> (16. maj 2016).
- HAGE, GHASSAN (2016): État de siège. A dying domesticating colonialism? *American Ethnologist* 43(1): 1–12.
- INFOMOBILE. W2EU.NET (2016): *Solidarity structures in Greece confronted with criminalisation, control and diverse obstacles*. Dostopno na: <http://infomobile.w2eu.net/2016/04/03/solidarity-structures-in-greece-confronted-with-criminalization-control-and-diverse-obstacles/> (16. maj 2016).
- KALLIUS, ANNASTIINA, DANIEL MONTERESCU IN PREM KUMAR RAJAM (2016): Immobilisig mobility. Border ethnography, illiberal democracy and the politics of the 'refugee crisis' in Hungary. *American Ethnologist* 43(1): 1–13.
- KASPAREK, BERND IN MARC SPEER (2015): *Of Hope. Hungary and the long Summer of Migration*. Dostopno na: <http://bordermonitoring.eu/ungarn/2015/09/of-hope-en/> (24. maj 2016).
- KOMUNAL.ORG (2015): *Pekel v Rigoncah*. Video. Dostopno na: <http://komunal.org/video/dogodki/279-pekeli-v-rigoncah-24-10-2015> (10. maj 2016).
- LIPOVEC ČEBRON, URŠULA IN JELKA ZORN (2016): Avtonomija in nadzor migracij v evropskih 'tamponskih conah'. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* (43): 61–75.
- LUNAČEK, SARAH (2015): Rigonce in Sotla, 23. oktobra ter Brežice in Dobova, 24. oktobra 2015. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(262): 295–297.
- MARTUN, URŠKA (2015): SMS sporočila z meje s Hrvaško, Avstrijo in Madžarsko, od 18. do 21. septembra 2015. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(262): 250–251.
- M. Č., R. A., J. C. IN HINA (2015): U Hrvatsku stiglo 1300 izbjeglica: »Trebamo pomoć, ne

- možemo se nositi sa desecima tisuća ljudi. *Index.hr*, 16. september. Dostopno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/prve-izbjeglice-stigle-u-hrvatsku/842139.aspx> (16. maj 2016).
- MELISSARIS, EMMANUEL (2016): *Legal Dehumanising: on the Arrest of Refugee Solidarity Activists*. Dostopno na: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/emmanuel-melissaris/legal-dehumanising-on-arrest-of-refugee-solidarity-activists> (16. maj 2016).
- MEZZADRA, SANDRO (2004): Right to escape. *Ephemera* 4(3): 267–275.
- MIGREUROP (2011): *At the margins of Europe: The externalisation of migration controls*. Dostopno na: http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Rapport_Migreurop_2011_Version_anglaise_27012012_pour_derniere_relecture_et_validation_FASTI-SM.pdf (6. februar 2016).
- NO BORDER SERBIA (2015): *Stop the War against Migrants! Terror on the SRB-HUN Border*. Video. Dostopno na: <http://komunal.org/video/dogodki/270-stop-the-war-against-migrants-terror-on-the-srb-hun-border> (10. februar 2016).
- MMC RTV SLO/REUTERS/STA (2015): Avstrija: Žrtve v najdenem tovornjaku mrtve že najmanj en dan. *MMC RTV SLO*, 27. avgust. Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/svet/avstrija-zrtve-v-najdenem-tovornjaku-mrtve-ze-najmanj-en-dan/372618> (10. september 2015).
- N'TOKO (2015): *Red mora bit*. Dostopno na: <http://www.ntoko.si/red-mora-bit/> (23. december 2015).
- PAPADOPOULOS, DIMITRIS IN VASSILIS S. TSIANOS (2013): After Citizenship: Autonomy of Migration, Organisational Ontology and Mobile Commons. *Citizens Studies* 17(2): 178–196.
- PETROVIĆ, DUŠKO IN ROMANA POZNIAK (2014): Tražitelj azila kao prijatelj. *Studia ethnologica Croatica* 26: 47–72.
- SOS KONVOI (2015): *Serbian-Macedonian Border (10am)*. 12. oktobar. Dostopno na: <http://balkanroute.bordermonitoring.eu/2015/10/12/serbien-macedonian-border-10-am> (16. maj 2016).
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2012): Eksternalizacija granica Evropske Unije i pojava improvizovanih migrantskih naselja u Srbiji. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 139(2): 237–248.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2013): Stigmatizacija kao posledica ilegalizacije određenih oblika transnacionalnog kretanja – dehumanizacija tzv. ilegalnih migranata. *Glasnik etnografskog instituta SANU* 61(2): 163–174.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2014): Presenting as a Problem, Acting as an Opportunity: Four Cases of Socio-Political Conflicts Taking the Presence of Migrants as a Focal Object in Serbia. *Glasnik etnografskog instituta SANU* 62(1): 67–83.
- STOJIC MITROVIC, MARTA IN ELA MEH (2015): The reproduction of borders and the contagiousness of illegalisation: A case of a Belgrade youth hostel. *Glasnik Etnografskog Instituta SANU* LXIII(3): 623–638.
- ŠKRLEC, NATALIJA (2015): *V Središću ob Dravi še vedno več sto beguncev*. Dostopno na:

- <http://www.radio-ptuj.si/v-srediscu-ob-dravi-se-vedno-vec-sto-beguncev> (16. maj 2016).
- TSIANOS, VASSILIS IN SERHAT KARAKAYALI (2010): Transnational Migration and the Emergence of the European Border Regime: An Ethnographic Analysis. *European Journal of Social Theory* 13(3): 373–387.
- VIDEMŠEK, BOŠTJAN (2015): Pritožite se policiji, so rekli prekučevalci in se smejali. *Delo*, 30. avgust. Dostopno na: <http://www.delo.si/svet/evropa/pritozite-se-policiji-so-rekli-prekupcevalci-in-se-smejali.html> (15. maj 2016).
- ZAVRATNIK, SIMONA IN ANDREJ KURNIK (2013): Nesimo jih vun! Premisleki vstajništva. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XL(254): 7–9.
- YOUTUBE (2015): *gdje je crveni kriz???* Video, 29. september. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=TYSd4AcFNg4> (8. oktober 2015).

Humanitarna oblast

Nacionalna azilna politika v humanitarnem (biopolitičnem) okviru

Abstract

Humanitarian Power – Rough Care: National politics of asylum in the humanitarian (biopolitical) framework

Based on a short field research conducted at the refugee transit center in Slavonski Brod, the paper analyzes contemporary asylum policies in Croatia. The author is suggesting that the structure and function of a centre plays a crucial role in the securitization and humanitarianization of the asylum policy. The analysis has shown that the asylum policy in Croatia has the same structure as the dominant asylum policies in Europe. Both of them oscillate between two poles: compassion and repression. Humanitarian policy in Croatia is more restrictive and is based on radical inequality, nationalism, racism, the suspension of rights and the normalization of structural violence. Due to its exclusive national focus, it will not provide any long term solutions for dealing with refugees in the future.

Keywords: asylum, biopolitics, biopolitical space, humanitarianism, humanitarian exception

Duško Petrović works as research fellow at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences at the University of Zagreb. (duspetrov@gmail.com)

Povzetek

Na podlagi krajšega terenskega raziskovanja v tranzitnem centru za begunce v Slavonskem Brodu avtor članka analizira sedanjo azilno politiko na Hrvaškem. Opozori na ključno strukturno vlogo in funkcijo tranzitnega centra v varnostni humanitarizaciji azilne politike. Humanitarizacijo proučuje v kontekstu podobnih azilnih politik v Evropi. Analiza pokaže, da imajo humanitarne politike na Hrvaškem in v Evropi enako biopolitično dualno strukturo sočutja in represije (*compassion and repression*). Na Hrvaškem je taka politika še restriktivnejša in temelji na potrjevanju neenakosti, nepriznavanju revščine, nacionalizmu, rasizmu, suspenziji pravic in normalizaciji strukturnega nasilja. Avtor prav tako razkrije, da taka politika zaradi izključujočega nacionalnega okvira prihajajočim beguncem ne omogoča trajne rešitve njihovega položaja.

Ključne besede: azil, biopolitični prostor, humanitarizem, humanitarna izjema

Duško Petrović je raziskovalec na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu. (duspetrov@gmail.com)

Uvod

V zimski begunski tranzitni center v Slavonskem Brodu sem prišel kot prostovoljec zagrebškega Centra za mirovne študije.¹ Moj prvotni namen ni bilo podrobno raziskovanje, temveč sodelovanje pri razdeljevanju pomoči skupinam ljudi, ki so šle skozi tranzitni center. Toda nekajdnevna prisotnost v centru me je spodbudila k nadaljnjemu raziskovanju.²

Z analizo rezultatov raziskave sem v članku pokazal, da je imel zimski begunski center ključno vlogo pri varnostni humanitarizaciji azilne politike na Hrvaškem in da je sestavni del splošne težnje po humanitarizaciji in sekuritizaciji azilnih politik v razvitih liberalno-demokratskih evropskih državah. Center v Slavonskem Brodu je bil namreč ključni element upravljske tehnike za oskrbo in nadzor prihajajočih skupin, s katero se je ustvaril humanitarni prostor (t. i. humanitarni koridor) za prehod beguncev. V humanitarnem koridorju in tudi v centru se je reproducirala temeljna struktura sodobnih azilnih politik, ki variira med dvema na pogled izključujočima se poloma: med humanitarnim sočutjem in represijo, humanitarizmom in nadzorom, ki ju usmerja logika varovanja. V nadaljevanju besedila pokažem, da so take azilne politike po obliki in vsebini identične sodobnim biopolitikam. Tako sta v središču varnostno-humanitarnih politik na eni strani pozornost in skrb za telo in biološko življenje, v okviru katerih je politika človekovih pravic omejena na pravico do življenja. Na drugi strani stoji v središču tistih politik, ki jih narekuje logika varovanja, preventivno zapiranje prosilcev za azil in beguncev v taborišča, kjer jim omejujejo gibanje in stike z družbeno okolico, in neselektivno uveljavljanje nasilja z uporabo nadzornih sistemov in sistemov za nadzor tveganja. V članku pokažem, da te varnostno-humanitarne upravljske prakse reducirajo osebnost begunca, ker mu odvzamejo možnost aktivnega zastopstva in govora. In nazadnje, v opisanem varnostno-humanitarnem okviru prihaja do suspenzije prava z institutom humanitarne izjeme (*humanitarian exception*), s katerim se dejansko uveljavlja suverenost nacionalne države. Inherentni nacionalni okvir in nacionalizem takih politik se kaže v negacijski ekonomizaciji³ begunskega statusa, ko se status begunca odobri samo ljudem določene nacionalne pripadnosti, medtem ko se ljudem drugih nacionalnih pripadnosti in barve kože na podlagi suma, da so t. i.

¹ Center za mirovne študije je nevladna organizacija v Zagrebu.

² Pričujoči članek je nastal na podlagi dveh krajših bivanj v tranzitnem centru za begunce v Slavonskem Brodu in Šidu v Srbiji januarja in februarja 2016. Informacije s terena, pridobljene z metodo sodelovanja z opazovanjem, sem dopolnil z večmesečnim kritičnim spremljanjem medijskih poročil od začetka t. i. begunske krize na Hrvaškem leta 2015 in z informacijami, pridobljenimi v intervjujih in pogovorih. Naredil sem nekaj polstrukturiranih in nestrukturiranih intervjujev in zbral pričevanja v pogovorih s policisti (intervju z namestnikom vodje centra), begunci, drugimi raziskovalci, prostovoljci, zaposlenimi v več humanitarnih in nevladnih organizacijah.

³ S sintagmo negacijska ekonomizacija mislim na dominantni okvir azilnih politik, znotraj katerega se je uveljavil dvom, da nekatere prihajajoče skupine ljudi niso upravičene do dodelitve begunskega statusa, kar jih reducira na ekonomske migrante, saj revščina in slabe socialne razmere ne veljajo za upoštevanja vreden razlog za odhod.

ekonomski migranti, tega statusa ne prizna. V takih praksah deluje esencijalizacija nacionalne in rasne identitete, ker je pravica do pridobitve pravice neposredno povezana z nacionalno pripadnostjo in barvo kože.

Begunski tranzitni center

Takoj po prihodu v begunski center je postalo jasno, da je to zaprti in večkratno zavarovani objekt, v katerega ni mogoče vstopiti brez posebnega dovoljenja. Ob vstopu v objekt se je opravil enak nadzor kot na letaliških mejnih prehodih. Skupine, ki so jih sprejeli kot begunce, niso smele samovoljno oditi iz centra in preživljati časa v mestu ali okolici. Njihovo gibanje je bilo strogo nadzorovano in skrčeno na izjemno omejeno gibanje na nekaj točkah v centru.

Center je oddaljen od naselja in stoji na prostoru nekdanje tovarne. Delavce in hitri tovarniški pogon je tako zamenjal varovan center za tujce. To je značilno za sodobni družbeni in zgodovinski trenutek po zatonu modernosti in za njegovo globalno širjenje enakosti družbenih pogojev (enakih možnosti, ali preprosteje rečeno, osiromašenja bogatih in bogatitve revnih), kakor je že pred časom zapisal Alexis de Tocqueville (de Tocqueville, 1995). Kot je prepričljivo pokazala Saskia Sassen (2014), opazimo v dinamiki na robovih današnjega globalnega političnega in ekonomskega sistema – drugače kot v sistemu, ki je nastal po 2. svetovni vojni –, da današnji politično-ekonomski sistem razmeroma večjemu številu ljudi odvzema ekonomsko in politično blaginjo in že omenjeno enakost možnosti kot pa ju povečuje. V skladu s tem se zdaj opustošene tovarne spreminjajo v zaprta taborišča, v katerih se administrira s presežki ljudi z drugih opustošenih območij, lokalna vojska brezposelnih pa v teh centrih najde začasno zaposlitev. Pri vzdrževanju in administriranju centrov so namreč poleg pripadnikov policije sodelovali skupaj s prostovoljci tudi začasno zaposleni delavci humanitarnih organizacij in delavci hrvaškega Rdečega križa, ki so bili zaposleni

Foto: Anonimni prostovoljec

prek instituta t. i. javnih del. Tako je hrvaški Zavod za zaposlovanje dolgotrajno brezposelnim v sklopu javnih del zagotavljal minimalno plačo. Povedano drugače, reveži so sodelovali pri administriranju pobeglih, nezaželenih ali revnih.

Kot sem povedal na začetku, je bil center zaprtega tipa, upravljala sta ga policija in Rdeči križ. Pri deljenju pomoči so sodelovale tudi druge humanitarne in nevladne organizacije, ki pa v centru niso imele pravice odločanja. Njihova glavna naloga je bila pomoč ljudem v tranzitu, njihova možnost delovanja in dostopa v posamezne dele centra je bila omejena. Center je bil razdeljen na več delov in sektorjev, ki so imeli pri administriranju ljudi različne funkcije.

Ljudi so pripeljali z vlaki, ki so prihajali po strogo določenem voznem redu naravnost v center. Sestop z vlaka sta nadzorovala policija in Rdeči križ, ki je pomagal pomoči potrebnim, medtem ko druge organizacije načeloma niso imele dostopa do tega dela postopka.⁴ Njihovo delovanje je bilo zoženo na šotor, v katerem se je delila obleka, in na šotor za pomoč materam in otrokom. Za vse druge dele centra nevladne organizacije niso imele dovoljenja za vstop, kar je zelo oteževalo nadzor nad morebitnimi kršitvami človekovih pravic in nad nasiljem policije, ki je že bilo zaznano. Policija je ljudi razporedila v vrste, v katerih so čakali na registracijo. Po registraciji so jih napotili v šotor za razdeljevanje različnih stvari, večinoma obleke, hrane za otroke itd., kjer so delale tudi druge humanitarne in nevladne organizacije. Ko so ljudje obhodili ta šotor, se jim je na določeni točki v taborišču delila hrana in voda. Potem se jih je napotilo bodisi na vlak proti Sloveniji ali pa v posebej pripravljena sektorja, označena s številka 5 ali 3. To sta bila ogrevana šotora, kjer so se ljudje lahko zadrževali, če je bilo treba. V 3. sektorju so bili nameščeni tudi tisti, ki jih je policija zadrževala zaradi suma, da niso begunci ali pa so jih vrnili s slovenske meje in so čakali na vrnitev v Srbijo. Dovoljenje za vstop v ta sektor sta imela samo Rdeči križ in policija.

Drugeče kot v Šidu v Srbiji, kjer so se lahko ljudje sorazmerno neovirano gibali po mestu, v okolici taborišča in železniške postaje, je v Slavonskem Brodu policija strogo nadzorovala njihovo gibanje in jim ni dovolila svobodnega gibanja niti po centru. Gibati in zadrževati so se smeli samo na nekaj določenih točkah in po vnaprej načrtovani poti. Torej, od vlaka do prostora za registracijo, do katerega so ljudje prihajali v organizirano postavljeni vrsti, ki jo je nadzirala policija; v šotoru za razdeljevanje obleke in do točke, kjer se je delila hrana; nato znova na poti do vlaka ali pa v sektorju za začasno namestitve, ki pa ga niso smeli zapustiti. Takih sektorjev je bilo pet.

Celoten 'proces' gibanja je nadzirala, usmerjala in včasih pospeševala redna in oborožena policija, ki so ji pomagali pripadniki posebnih enot policije. Ravnanje policije je bilo v veliki meri odvisno od časa, ki je bil na voljo do odhoda vlaka. Če je bilo časa malo, so policisti včasih povzdignili glas ali vpili na ljudi, jim grozili ali jih

⁴ Opazil sem, da te prepovedi niso strogo upoštevali; zlasti pri vstopanju ljudi v vlak so v ta prostor vstopali tudi člani drugih organizacij.

potiskali, zabeleženi pa so tudi primeri tepeža in podobno. Med kratkim bivanjem v centru sem opazil neenako ravnanje policistov. Do mladih moških so bili pogostejše strogi in pogostejše so uporabljajo silo kot do žensk z otroki in družin. Na splošno je bila komunikacija s policisti zožena na minimum, s čimer se je ustvarjala velika socialna distanca.⁵ Ko se je mudilo, je bil proces izjemno ponižujoč in bolj podoben usmerjanju množice v neredih na športnih stadionih.

Tako ravnanje policije morda niti ni nenavadno, saj je bil pravni status večine ljudi, ki je prihajala na meje, nejasen. V državo so lahko vstopili samo tisti, ki so imeli dokumente o prošnji za azil ali dovoljenje za bivanje na ozemlju države, ki so jih dobili v Srbiji ali Makedoniji in na katerih je pisalo, da morajo državo zapustiti v sedmih do tridesetih dneh. Take dokumente sta obe državi januarja in februarja 2016 izdajali samo ljudem iz Sirije, Iraka in Afganistana. Tudi dovoljenje za bivanje na Hrvaškem jim je bilo izdano pod podobnimi pogoji. Ker večina prispelih ni zaprosila za azil, je bil njihov pravni položaj nedefiniran. Čeprav so jih obravnavali kot begunce z vojnih območij, je bilo njihovo bivanje urejeno z zakonom o tujcih, ki pravi, da morajo vsi, ki nimajo veljavnih vizumov in dokumentov, obvezno zapustiti državo. Povedano drugače, v takratnih razmerah je bilo tistim prišlekom s pridobljenimi potnimi dokumenti, ki so prišli v državo na označenih mejnih prehodih, dovoljeno bivanje na ozemlju Hrvaške, ker so jih kot begunce brez pravnega statusa obravnavali kot nekakšne nezakonite begunce. Pravno so se nahajali v coni humanitarne izjeme (*humanitarian exception*) ali humanitarne izjemnosti (*humanitarian exceptionalism*), ki postaja pravilo (Fassin in Velasquez, 2005) in del legitimnih politik, ki pa za določeno daljše obdobje in na določenem prostoru suspendirajo državnopravno ureditev ali pa ta zaradi takega položaja postane nejasna.

Varnostno-humanitarne politike

Iz povedanega lahko sklenemo, da se je humanitarni prostor v centru vzpostavil z uporabo birokratskih upravljaljskih tehnik skrbi in nadzora in da je imel strukturo zaprtega taborišča, ki se od druge svetovne vojne uporablja kot tehnično sredstvo za nadzor in upravljanje begunskih skupin (Malkki, 1995). Tak birokratski prostor je ena od vrst moderne politične tehnologije ali v konkretnem primeru biopolitične tehnologije, kot jih opisuje Foucault (1994), katere najpomembnejši cilj sta na eni strani nadzor in skrb za telesa in njihove biološke procese, na drugi pa nadzor varnosti, vzpostavitev reda in pridržanje (*detention*) ter izločanje begunskih skupin iz skupnosti, v katero so prišli. Begunci se izločajo, ker so »nenormalen« presežek,

⁵ Drugače kot policisti so z ljudmi 'v odhodu' komunicirali člani Rdečega križa in drugih organizacij, zlasti prevajalci. Ponovno, več so komunicirali z družinami in otroki kot z mladimi moškimi. Toda tudi ta komunikacija in obnašanje sta bila odvisna od delovanja policije. Ko se je mudilo, je bila komunikacija minimalna, takrat so tudi prevajalci začeli pozivati skupine, naj pohitijo.

ki moti ustaljeni, normalni red, ki se z njihovim umikom znova vzpostavlja in normalizira.⁶

V tem prostoru vlada filantropska humanitarna oblast, ki je skrbna in avtoritativna, redko je nasilna, čeprav pogostokrat tepta in jemlje dostojanstvo. Razcepljena je na dva na pogled nasprotujoča si cilja, tj. na nadzor in skrb.

Foto: Anonimni prostovoljec

Po eni strani je njena naloga skrb za primarne potrebe migrantov in beguncev, dovzetna je za trpljenje telesa, pomanjkanje hrane, vode, mraz, bolezen in telesne hendikepe, potrebe družin in otrok. Po drugi strani zavaruje in nadzira gibanje ljudi, nadzira varnost v centru in njegovi okolici, prostore gibanja in zadrževanja, občutljiva je na tveganja, izbruhe nasilja, nepredvidene dogodke, snema, kategorizira, dokumentira in prešteva.⁷ Kot je bilo rečeno in iz navedenega vidimo, da struktura humanitarne oblasti variira med dvema na pogled izključujočima se poloma, med humanitarnim sočutjem in represijo, humanitarizmom in nadzorom, ki jih vodi logika varnosti. Enaka varnostno-humanitarna logika prevladuje v azilnih politikah v Evropi in ZDA, očitno pa vpliva tudi na azilno politiko na Hrvaškem. Primer tega je humanitarizacija azila, ki je v zadnjih dvajsetih letih prevladujoča značilnost azilnih politik v razvitih liberalno-demokratskih državah v Evropi in ZDA (Fassin, 2005; Ticktin, 2006; 2011).

Prav tako ugotavljamo, da se proces humanitarizacije odvija v varnostnem

⁶ Potrditev za to trditev sem dobil v intervjuju z namestnikom vodje centra. Sklicujoč se na svoje upravljanje poletnega begunskega centra v Opatovcu leta 2015 je podaril, da po zgraditvi centra in namestitvi beguncev prebivalci te male vasi beguncev sploh niso videli. Povedano drugače, življenje se je nadaljevalo, kakor da beguncev ne bi bilo.

⁷ V intervjuju mi je namestnik vodje begunskega centra potrdil, da je varnost najpomembnejša naloga policije, ki na operativni in organizacijski ravni upravlja center. Enak organizacijski model so uporabljali leta 2014 v času velike poplave na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini. Na organizacijski ravni se torej enako obravnavata prihod beguncev in naravna nesreča. Namestnik vodje je bil zadovoljen z delom policije, saj niso, kot se je izrazil, zabeležili nobenega incidenta, ki bi ogrozil varnost v centru in njegovi okolici. Na vprašanje, kaj misli z incidentom, je odgovoril, da je imel v mislih nasilje, ki bi ga sprožili begunci. Kot primer je navedel kamenjanje in zažig šotorov v taborišču Brežice v Sloveniji jeseni 2015.

okviru, ki je del splošne sekurizacije begunskih politik. V sklopu varnostno-humanitarnih politik se za upravljanje begunskih skupin uporabljajo tehnike in tehnologije varovanja, v katere spada preventivno zapiranje v zbirne centre, begunska taborišča, torej v zaprte komplekse, v katerih se z neselektivno uporabo nasilja omejujejo gibanje in stiki z okolico (Fassin, 2005; Kumar Rajaram in Grundy-Warr, 2004; Diken, 2004). Ustaljena je tudi uporaba različnih nadzornih sistemov za obvladovanje tveganj. Omenili smo že, da se je poleg neposrednega nadzora centra in njegove okolice v prostoru po dolgem in počez nadzorovalo tudi samo premikanje begunskih in migrantskih skupin. Ta prostor je bil tako sočasno homogen in heterogen, saj je obsegal fizični prostor centra, obenem pa se je razširjal v vse smeri, po katerih so se gibali ljudje: na vlak, avtobus, mejo z drugo državo, prek mrežnih sistemov in EUODACA na brezprostorni 'prostor' mrež mejnega in čezmejnega obvladovanja in nadziranja kriminalnih mrež in prostorov 'ilegalnosti', ki se razprostirajo od Turčije, Grčije, Srbije, Madžarske, Hrvaške, Slovenije do Avstrije in Nemčije. Tako 'brezprostorno' logiko varovanja, ki deluje onkraj pravnega reda, je Bigo imenoval *banopticon* (Bigo, 2007).

Tezo, da nadzor pogosto seže čez državno mejo, je potrdilo pričevanje migranta maroškega porekla, ki ga je policija skupaj z njegovimi sopotniki vrnila v Srbijo. Povedal mi je, da je policija v Slavonskem Brodu s pomočjo prevajalca razkrila njegovo maroško poreklo in ga vrnila v Srbijo. Istega prevajalca je nato ponovno videl v Šidu v Srbiji, kako je pred vstopom v vlak preverjal ljudi. Očitno je tak zunanji nadzor meja rezultat dogovora med hrvaškim in srbskim ministrstvom za notranje zadeve, njegov cilj pa odkrivanje in odstranjevanje t. i. ekonomskih migrantov iz meddržavnega humanitarnega koridorja.

Opisani varnostni ukrepi kažejo, da je humanitarni koridor prostor nadzora in okrepljene institucionalne percepcije tveganja.⁸ V tem prostoru se sočutje in skrb mešata z avtoriteto in odmerjeno okrutnostjo, ki redko preide v uporabo nasilja, prej pa v ravnodušnost, malomarnost in distanco, ki se pojavijo zaradi potrebe po nadzoru, upravljanju in administriranju gibanja ljudi.

⁸ Takratni notranji minister Ranko Ostojić je v intervjuju tak pristop potrdil: »V skupini ljudi je vedno lahko posameznik, ki je sporen. Policija si prizadeva, da vsakega pregleda, naše službe so na terenu, evidentiramo od fotografij do drugih podatkov. Za sumljive je prehod skozi ves ta nadzor preveč tvegan,« je povedal Ostojić v komentarju o morebitnih teroristih med begunci. (HRT, 2015)

O občutku povečanega tveganja največ pove nenehen sum, da se med begunci skrivajo potencialni teroristi. Po napadu v Parizu in najdbi sirskega potnega lista se je teroriste takoj povežalo z begunskimi skupinami, čeprav so pozneje ugotovili, da so bili potni listi ponarejeni. O spremembi vzdušja in povečani previdnosti v tranzitnem centru Slavonski Brod mi je govorila prevajalka iz arabskega jezika, ki je bila zaposlena v eni od humanitarnih organizacij. Takoj po napadu v Parizu je policija povečala število ljudi na terenu, ki so pregledovali prostore v vlakih, podaljšal se je postopek registracije in preverjanja identitete beguncev. Povečano distanco in nezaupanje je doživela tudi sama pri kolegu v humanitarni organizaciji, zato je nazadnje zapustila delovno mesto prevajalke.

Nema telesa

Ambivalentnost tega prostora sem občutil pri deljenju pomoči v šotoru. To je bil pravzaprav prehod, z dveh strani ograjen z ograjo, za katero so stali delavci humanitarnih organizacij in prostovoljci. Ljudje so prihajali in odhajali mimo, drug za drugim, v neskončnem nizu anonimnih obrazov in nepoznanih posameznih usod, ki so bile v tistem trenutku zreducirane na prošnjo, pozdrav, nasmeh, zahtevo, na kakšno besedo *Hey brother, friend!, Thank you*, za ograjo iščoč obleko ali obutev. V tistem kratkem trenutku je bilo mogoče razbrati – ali vsaj mislite, da lahko razberete – neskončen razpon duševnih stanj, utrujenost, izgubljenost, moč, iznajdljivost, veselje, humor, telesno bolečino, otopelost, praznino ... naloga delavcev in prostovoljcev pa je bila, da poskušajo izpolniti prošnjo. Opazil sem, da je pri komunikaciji, omejeni na prošnjo in izpolnjevanje zahteve, prihajalo do zanimive redukcije subjektivnosti. Množica obrazov in posameznih usod je nenadoma izginila, ker se je spremenila v nekaj skrajno preprostega – v trpeče telo, ki ga je treba obleči, ogreti itd. K vsem tem telesom se je pristopalo enako in prijateljsko, pri čemer se je začutila določena prijaznost in toplina. Taki občutki so obstajali ne glede na to, h komu ste pristopili, in ne glede na to, da ste se vi sami in begunci znašli v nehumanem,

Foto: Anonimni prostovoljec

nasilnem prostoru. Zdi se, da je prav redukcija osebnosti na trpeče telo spodbudila izlive topline in nežnosti. Govorim o ganjenosti, ki jo človek občuti ob 'nedolžnem' življenju, ki trpi,⁹ in zadovoljstvu zaradi morebitne osvoboditve od trpljenja¹⁰ po prejetju pomoči. Vse to kaže, da se sočutje lahko generira prav iz nasilnega reduciranja osebnosti.¹¹

⁹ Podobne občutke empatije opisuje Gilles Deleuze (2001: 29). Človek jih občuti do 'čistega', nepredeljenega življenja, osvobojenega sodb o pravičnosti, dobrem in zlu. Mislim, da omenjena redukcija osebnosti postavi življenja beguncev na ta imaginarni nevtralni teren.

¹⁰ Kant (1957: 64) opisuje to zadovoljstvo kot ganjenost, ki izgine ob trenutni oviri in močnejšem izlivu življenjske moči, ki temu sledi.

¹¹ Tako je jasno, zakaj sodobne azilne politike variirajo med dvema na prvi pogled izključujočima se načeloma, *compassion and repression* (Fassin, 2005). Oba se medsebojno podpirata in pogoju-

Čeprav se morda zdi razdeljevanje pomoči na prvi pogled banalno, to ne drži povsem. Sam postopek je bil včasih zmeden, ker je v distribucijskem centru občasno primanjkovalo primernih oblek in obutve. Pomanjkanje lahko človeka prisili, da začne sam ocenjevati 'objektivne' potrebe drugih. Glede na oblačila begunca ali begunke se odloča, ali so njegova, njena oblačila zadostna ali ne in ali potrebuje dodatno oziroma drugo obleko. Kajti da bi bil proces čim učinkovitejši in da bi se pomoč razdelila čim več ljudem, se človek lahko postavi v položaj avtoritete, ki odloča o tem. Drugače kot drugi prostovoljci, ki sem jih srečal v centru, so delavci Rdečega križa vedno zavzemali držo avtoritete in odločali, kdo lahko dobi pomoč in kdo ne.¹² Ne glede na motive posameznikov za tako ravnanje sem pozneje ugotovil, da je v veliki meri pogojeno sistemsko. Bil sem namreč priča pogovoru vodje izmene Centra za mirovne študije z vodjo Rdečega križa, v katerem je zadnji povedal, da je njihov cilj, da ljudje »zgolj preživijo na poti do Nemčije«. Tako zamejen okvir delovanja, v katerem se skrbi izključno za telesne in biološke potrebe, predvideva instrumentalni in avtoritarni odnos do ljudi, katerih glas ni pomemben. Begunci so tako znova zreducirani na »emisarje brez glasu« (Malkki, 1996), na nema in molčeča telesa, ki v tišini samo odhajajo in prehajajo.

V samem opazovanju nemih teles je nekaj globoko odtujenega, ko že sam pogled opredmeti brezglasno sliko, spektakel surove telesnosti. Na ta način slikovna oblika, spektakel ustvari distanco, neodnos, v katerega se ujameta tisti, ki gleda, in tisti, ki je opazovan. Dejansko pa je ta 'slikovna oblika' dopolnilo in pogoj obstanka zgoraj opisanega birokratskega mehanizma, ki 'regulira' odsotnost odnosov.

To so nenavadne, tudi v medijih razširjene slike; na pogled so zmedena mešanica sočutja in okrutnosti, ki se izvaja z neukrepanjem in nemim opazovanjem kolon ljudi, ko v anonimnosti in brez glasu hodijo mimo. V tem nemem opazovanju nemih, večinoma utrujenih, izmučenih, v vrste postavljenih ljudi, ki v mimohodu prehajajo in odhajajo, je nekaj voajerskega užitka, ki se poraja pri gledanju trpljenja ljudi, ki so bili, tako se vsaj domneva, blizu smrti, vendar so pobegnili, preživeli in zdaj potujejo. In 'mi' jim bomo pomagali tako, da poskrbimo za njihova izmučena in ogrožena telesa, za njihove otroke, starce in nemočne. Toda 'nočemo' jih pustiti preblizu, kajti komu lahko koristijo ljudje, zreducirani na telesa, ki so samo v preživetvenem stanju. Kakor da bi večina ljudi, ki to gleda, občutila, da je pot od izmučenih teles do polnopravnih državljanov, ki skrbijo zase in za druge, predolga.

Čimbolj se 'vdor te množice ljudi' doživlja kot vir stalne nevarnosti in tveganja za 'domačo skupnost',¹³ bolj se skrb meša s pozivi in klici vojski in policiji, naj omejita

jeta ter sestavljata dialektični par.

¹² Enako so ugotovili tudi drugi prostovoljci, s katerimi sem se pogovarjal. Nekateri so imeli več-mesečno izkušnjo dela z delavci Rdečega križa.

¹³ Razlog za sprejetje varnostnih mehanizmov za upravljanje begunskih skupin je, da javnost in tvorci javnih politik iskalce azila in begunce v čedalje večji meri doživljajo kot varnostno grožnjo (Pozniak in Petrovič, 2014).

in preprečita prihod in prehajanje meja suverenih držav. Državne oblasti si v vseh državah na poti prizadevajo, da bi preprečile prihod, če že ne povsem pa vsaj, da bi omejile uhajanje in tok ljudi, ker se bojijo presežka ljudi, ki bi utegnili priti ali se znajti na ozemlju katere od držav. Še zlasti to velja za tiste, za katere se sumi, da so ekonomski migranti. Zaradi tega dvoma se izdelujejo kontrolni in nadzorni mehanizmi in prej kot ne nevarne prakse utrjevanja nacionalne pripadnosti migrantov.

Humanitarni koridor

To samo pomeni, da begunske politike, ki si prizadevajo za omejevanje prihoda t. i. ekonomskih migrantov, temeljijo na esencionaliziranju nacionalnega porekla, ki postaja odločilni dejavnik za priznanje begunskega statusa, ker povezuje nacionalno poreklo s pravicami. Povezovanje nacionalnega porekla s pravicami pa je v središču vsake nacionalistične politike. Zato se je v humanitarnem koridorju pri vsakem preverjanju porekla izvajal in uresničeval inherentni, nereflektirani nacionalizem takih politik. Pogosto so sumljive osebe prepoznavali na 'prvi pogled' na podlagi barve kože. Tako inherentni rasizem in nacionalizem razkrivata razsežnost in skriti obraz 'velikodušnega' humanitarizma. Povedano drugače, preprečevanje vstopa t. i. ekonomskim migrantom kaže, da se ekonomska revščina ne priznava kot

objektivni problem in razlog za upravičen prehod meje, medtem ko je esencialno razumljeno nacionalno poreklo zadosten razlog. S tem negacijska ekonomizacija azilnih politik, nepriznavanje revščine in ekonomske neenakosti potrjujejo in krepijo nacionalizem in rasizem. Te politike, ki zanikajo revščino,

temeljijo na današnjem vrednotnem sistemu privilegiranja ekonomske blaginje in nenehne rasti bogastva, pri čemer omejujejo politične vrednote na izključno ekonomske.¹⁴ Če se o rasti bogastva izrazimo v političnem jeziku, potem dejansko

Foto: Anonimni prostovoljec

¹⁴ V tem kontekstu je treba omeniti, da je za Foucaulta (1994) spodbujanje ekonomskih procesov neločljivo povezano s spodbujanjem vitalnih procesov na ravni telesa in populacije, tj. s pojavitvi-

govorimo o moči in nadvladi kot temeljnih vrednotah. Ko postane ta sklop vrednot dominantno politično načelo skupnosti, prihaja na mejah do silnih izbruhov rasizma in nacionalizma ter potrjevanja in uveljavljanja nadvlade in hierarhije.

Iz povedanega izhaja, da je *varnostni humanitarizem* pri pristopu in ravnanju z ljudmi, ki zaradi različnih razlogov potujejo in prečkajo meje, prevladujoč okvir in pogoj za oblikovanje upravljalških praks in dominantnih predstav. Obenem pa je gradnja tranzitnih centrov in taborišč, v katerih uporabljajo posebne upravljalške tehnike za administriranje in boljši pretok ljudi od ene meje do druge, vzpostavila nekaj, kar bi lahko poimenovali humanitarni koridor¹⁵ ali humanitarni prostor, ki ima poseben status zunaj uveljavljenih družbenih in zakonskih okvirov. Naj naštejemo nekaj bistvenih značilnosti tega prostora: 1. reže meje in ozemlja suverenih držav; 2. v njem velja poseben sistem pravil, upravljanja, nadzora in poostrelega pregleda, ki ni običajen v t. i. normalnem družbenem prostoru, zato ga je treba opredeliti kot popolnoma birokratski upravljalški prostor. Povedano drugače, brez birokratsko upravljalških tehnik ta prostor sploh ne obstaja; 3. definiran je kot začasni tok, ki seka meje in ozemlja nacionalnih držav; 4. v tem prostoru so delno in začasno suspendirane pravice (humanitarna izjema) ljudi, ki so se znašli v njem, natančneje, pravni status večine ljudi je nejasen; 5. v prostoru prevladuje predvsem skrb za telesa (zdravje, prehrana, telesno trpljenje ljudi) in življenje skupin ter posameznikov v njem.

Biopolitični humanitarizem

Drugje sem pokazal (Petrović, 2013), da varnostno-humanitarne azilne politike po vsebini in strukturi pripadajo vrsti sodobnih biopolitik in so posledica širših družbenih procesov. Imenoval sem jih biopolitike begunstva in azila (Petrović, 2013).

Za nadaljnjo analizo trenutnih razmer moramo več povedati o biopolitikah begunstva in azila. Kvalitativno nov vidik sodobnega biopolitičnega humanitarizma je 'prodor' humanitarnih politik z mednarodne ravni na nacionalno, pri čemer so ključno vplivale na razvoj posamezne nacionalne politike, zlasti na politike do prosilcev za azil in beguncev. V ta okvir spada tudi izjava Angele Merkel: »Sprejetje

jo oblasti nad življenjem, biooblasti in njej pripadajoči politiki – biopolitiki. Zato v humanitarnem prostoru ni naključna povezava med negacijsko ekonomizacijo begunske politike, esencializacijo nacionalnega pripadnosti in rasizmom ter skrbjo za telo in življenje. Govorim o biologizaciji politike v različnih oblikah.

¹⁵ »To se ni nikoli nikomur zgodilo. Mejo je nemogoče zapreti, ker mora obstajati humanitarni koridor,« je povedal Ostojić. 'Hrvaška je morala sprejeti ukrepe za stabilizacijo kanala in dosegli smo to, kar smo hoteli. Ne vem, kolikšno vsoto je Hrvaška doslej porabila. Ta vlaganja so veliko dražja kot oskrba migrantov,' je poudaril minister. 'Če EU pomaga Srbiji in Grčiji, je samoumevno, da bo država članica zahtevala povračilo stroškov, kar nam je tudi obljubljeno. Ti stroški niso majhni, toda najpomembnejše je bilo, da smo obranili Hrvaško,' je povedal Ostojić.« (HRT, 2015)

beguncev je humanitarna dolžnost Nemčije.« (Peterson, 2015)

To je tudi razlog za lahkotnost, s katero so posamezne nacionalne države na t. i. 'balkanski begunski poti' odprle meje svojih nacionalnih držav in spustile na ozemlje veliko beguncev ter formirale bolj ali manj organizirane humanitarne koridorje in tokove, ki so sekali meje in ozemlja nacionalnih držav.

V tem pomenu lahko humanitarne prostore imenujemo biopolitične prostore, v katerih se kažejo temeljna značilnost sodobnih begunskih biopolitik, njihovo variranje med dvema skrajnostma, med humanitarnim sočutjem in represijo (Fassin, 2005), natančneje, med humanitarizmom in poostrenim nadzorom ter preverjanjem, med humanitarizmom in sekurizacijo.

V jedru sodobnega humanitarizma je depolitizacija begunskega in azilnega režima. Natančneje rečeno, v pogonu je sistem, v katerem izginja razlika med politično in humanitarno sfero. Vendar pa pri tem ne prihaja do ponovne politizacije begunskega režima, tj. do razkrivanja skritih političnih predpostavk v humanitarnih prizadevanjih, temveč do humanitarizacije politike (Fassin, 2005; 2007; 2009), v kateri izginja predvsem politična dimenzija (Petrović, 2013).

Tako ob nedavnem prihodu večjega števila beguncev, ki so bili ujeti v vojno v Iraku, Siriji in Afganistanu, opazamo pomanjkanje razprave, ki bi se sklicevala na neki koncept pravic in pravičnosti. Namreč, vojni spopadi niso sprožili intenzivnejše ideološke in politične razprave o straneh, vpletenih v vojno, o njihovi politični vlogi v sporu in o oceni pravičnosti vsake v vojno vplete strani. Zato se prihajajoči begunci večinoma dojemajo, kot da so politično in ideološko brezbarvni, natančneje, kot kopice trpečih teles, za katere je treba poskrbeti, dojemajo se jih kot množica, univerzalni humanitarni subjekt (Mallki, 1996), katerega glavna značilnost je biološka eksistenca.

Humanitarizem je pravzaprav izraz sodobne biopolitike, ki politiko človekovih pravic omeji na politiko pravice do življenja, v njenem središču je sklicevanje na 'svetost' življenja in dejavnost, nega in skrb za to življenje in življenjske procese (Petrović, 2013). Kot sem že zapisal, v neformalnem pogovoru z vodjo Rdečega križa v begunskem centru Slavonski Brod sem izvedel, da je primarni cilj njihovega delovanja v centru, da begunci »preživijo na poti do Nemčije«.

Vztrajanje na biološkem življenju kot temeljnem načelu, ki določa politiko človekovih pravic, omejuje človekove pravice in instrumentalizira pravice za namene upravljanja, nadzora in varovanja. Center v Slavonskem Brodu je dober primer takih praks, v katerih se skrb in nadzor vzporedno dopolnjujeta.

Tako razumljena humanitarna dejavnost nazadnje spodbuja in kaže na restrikcijo pravic in morebitno suspenzijo zakonov, s čimer se odpira pot normalizaciji nasilja. Prej opisana humanitarna izjema v humanitarnem prostoru centra je dober primer suspenzije pravic, ki se normalizira, tj. postaja dolgotrajen pojav in del begunske politike. Čeprav je Hrvaška beguncem dovolila prestopiti mejo in neoviran ter organiziran prehod, pa prihajajočih skupin pravno ni obravnavala kot begunce, temveč kot tujce v tranzitu, ki morajo v določenem času zapustiti

ozemlje države, njihovo gibanje pa je izjemno omejeno in nadzorovano. Povedano natančneje, oni so 'begunci' brez pravic in svoboščin, ki bi jim morale biti kot beguncem zagotovljene. Zato sta postala skrb za njihovo telesno trpljenje in pomoč na poti oblika organiziranega administriranja teles števil, ki jim odvzema dostojanstvo, in odmerjenega nasilja, ki občasno prestopi meje dovoljenega. Prav tako takšen brezpravni okvir dovoljuje, da se je skupine in posameznike občasno preverjalo zaradi dvoma o njihovi identiteti in begunskem statusu. Policijski uslužbenci so bili z rasnim profiliranjem pozorni na videz in barvo kože, prevajalci pa so preverjali znanje jezika in geografske podrobnosti. Prav tako so bili zabeleženi primeri prisilnega vračanja, ne da bi imeli begunci možnost zaprositi za azil.¹⁶ Pomanjkljiv pravni okvir je omogočil sistemsko nezaupanje v status beguncev ljudi, ki so prihajali, dopušča tudi arbitrarno zapiranje meja v primeru nenačrtovanega bivanja ali zadrževanja večjega števila beguncev, ali v primeru zaščite suverena ozemlja, prav tako pa omogoča nezakonito vračanje in sprejem poostrenih varnostnih mehanizmov, ko se oceni, da gre za varnostno tvegane razmere. Kompleks v Slavonskem Brodu in pripadajoča organizacija pretoka beguncev sta omogočala hiter odgovor na omenjene situacije in v tej smeri sta širila politiko sekurizacije begunstva.

Sklep

Na koncu lahko sklenemo, da je izgradnja centra v Slavonskem Brodu ustvarila biopolitični humanitarni prostor na ozemlju nacionalne države, njegov glavni namen pa sta bila pospeševanje in nadzor toka ljudi z uporabo nadzorovanega nasilja in skrbi za njihova telesa in biološko življenje. Prostor je deloval na podlagi suspenzije pravic in normalizacije humanitarne izjeme. Na prvi pogled bi lahko sam obstoj prostora humanitarne izjeme potrdil tezo Giorgia Agambena (2006) o biopolitizaciji sodobne politike, ki z normalizacijo izrednega stanja postavlja golo, biološko telo v središče politične skupnosti. Vendar to ne drži povsem. Čeprav se s tem potrdi suverenost države, suspenzija pravic ni popolna, ker tudi sodobno pravo ne gre tako daleč, da bi se v taboriščih nekaznovano ubijalo ljudi, prav tako pa ni humanitarna izjema rezultat suverene, javno priznane odločitve. Nastanek humanitarnega prostora je rezultat administrativnih upravljalških taktik, ki so jih oblikovale upravljalške tehnologije, medtem ko do suspenzije prava prihaja na ravni administrativnih praks in *ad hoc* uvedenih pravil izjeme. Celotno stanje je mogoče bolje opisati, če kombiniramo teoretske uvide Giorgia Agambena s

¹⁶ V Šidu v Srbiji sem bil navzoč pri zelo mučnem pogovoru z mladeničem, ki ga je policija zaradi maroškega porekla izločila iz skupine in ga skupaj z njegovimi prijatelji odpeljala na srbsko mejo, kjer so jih z grožnjami in fizičnim nasiljem prisilili, da so prečkali zeleno mejo in se vrnili. S tem postopkom jim je bila odvzeta pravica do azila.

Foucaultovimi, kar sem naredil ob neki drugi priložnosti (Petrović, 2013), ali z opisi praks pridržanja za nedoločen čas (*indefinite detention*) Judith Butler (2004), s to razliko, da se mehanizmi zapiranja uporabljajo za nadzor in oblikovanje humanitarnih tokov begunskih skupin, ki bolj spominjajo na Castellsove (2000) prostore tokov (*space of flows*) omrežne družbe.

Prav oblikovanje humanitarnega koridorja je poskus uvedbe nadzora nad migrantskim gibanjem s tem, ko se vzpostavi begunski 'tok' in uveljavlja suverenost s pomočjo birokratskega nadzora, pri katerem se skrb za begunce meša s suspenzijo pravnega okvira s humanitarno izjemo. Povedano drugače, s takimi politikami se uveljavlja državna in nacionalna oblast in ustvarja centraliziran avtoritaren nadzor brez dolgotrajne odgovornosti do priznavanja pravic. Še več, nadzor se uveljavlja s suspenzijo pravic. Namen vzpostavljanja nadzora pa je normalizacija odnosov v družbeni skupnosti sprejema in varovanja.

Za konec lahko rečemo, da tematizirana politika varnostnega humanitarizma, v središču katere je skrb za biološko življenje, posredno esencializira nacionalne in rasne identitete. Tako se na paradoksalen način v njej srečajo in v humanitarnem prostoru soobstajajo – humanitarno sočutje, skrb, nadzor in rasizem.

Prevedla Nina Kozinc

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2006): *Homo sacer*. Zagreb: Arkzin.
- BIGO, DIDIER (2007): Detention of Foreigners, States of Exception, and the Social Practices of Control of the Banopticon. V *Borderscapes*, K. P. Rajaram in C. Grundy-Warr (ur.), 3–33 . Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BUTLER, JUDITH (2004): *Precarious Life*. London: Verso.
- CASTELLS, MANUEL (2000): *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
- DELEUZE, GILLES (2001): *Pure Immanence*. New York: Zone Books.
- DE TOCQUEVILLE, ALEXIS (1995): *O demokraciji u Americi*. Zagreb: Informator.
- DIKEN, BULENT (2004): From the Refugee Camps to Gated Communities: Biopolitics and the End of the City. *Citizenship Studies* 1: 83–106.
- FASSIN, DIDIER (2005): Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France. *Cultural Anthropology* 20(3): 362–388.
- FASSIN, DIDIER IN PAULA VASQUEZ (2005): Humanitarian exception as the rule: The political theology of the 1999 Tragedia in Venezuela. *American Ethnologist* 32(3): 389–405.
- FASSIN, DIDIER (2007): Humanitarianism as Politics of Life. *Public Culture* 19(3): 149–159.
- FASSIN, DIDIER (2009): Another Politics of Life is Possible. *Theory, Culture and Society* 26(5): 44–60.

- FOUCAULT, MICHEL (1994): *Znanje i moć*. Zagreb: Globus.
- HRT (2015): *Nedjeljom u dva*. 4. oktobar. Dostopno na: <http://www.hrt.hr/301688/vijesti/nedjeljom-u-dva-ranko-ostojic> (5. februar 2016).
- KANT, IMMANUEL (1957): *Kritika rasudne snage*. Zagreb: Kultura.
- KUMAR RAJARAM, PREM IN CARL GRUNDY-WARR (2004): The Irregular Migrant as Homo Sacer: Migration and Detention in Australia, Malaysia and Thailand. *International Migration* 42(1): 33–64.
- MALKKI, LIISA (1995): Refugees and Exile: From »Refugee Studies« to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.
- MALKKI, LIISA (1996): Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism and Dehistoricization. *Cultural Anthropology* 11(3): 377–404.
- PETROVIĆ, DUŠKO (2013): Biopolitike izbjeglištva i azila u ozračju krize političkog azila na Zapadu. *Narodna umjetnost* 50(2): 128–147.
- POZNIAK, ROMANA IN DUŠKO PETROVIĆ (2014): Tražitelji azila kao prijatnja. *Studia ethnologica Croatica* 26(1): 47–72.
- PATERSON, TONY (2015): Angela Merkel vows to 'tangibly reduce' refugee numbers - gets seven minute standing ovation from the party. *The Independent*, 14. december. Dostopno na: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/angela-merkel-vows-to-tangibly-reduce-refugee-numbers-at-party-conference-and-gets-seven-minute-a6773121.html> (5. februar 2016).
- SASSEN, SASKIA (2014): *Expulsions*. Harvard University Press.
- TICKTIN, MIRIAM (2006): Where ethics and politics meet: The violence of humanitarianism in France. *American Anthropologist* 107(4): 33–49.
- TICKTIN, MIRIAM (2011): How Biology Travels: A Humanitarian Trip. *Body&Society* 17: 139–158.

»Humanitarni« koridor: Stanje izjeme v času globalnih migracij¹

Abstract

The “Humanitarian” Corridor: A state of exception in times of global migration

The purpose of the article is to analyse the migration corridor managed by the state authorities on the Balkan migration route in the second half of 2015, understand it from the perspective of the existing legal and institutional frameworks, and show that the corridor was a phenomenon outside of national and European positive law, while at the same time it responded to the requirements of international human rights principles. The corridor was a clear, intentional and coordinated deviation from legal provisions. It amounted to a state of exception, a certain level of state of emergency in which the rules adopted by the national and European legislatures were suspended and replaced by internal instructions or decrees, or even with constantly changing state practices. The analysis involved comparison of a positive normative framework with the actual procedures carried out by the state structures, and identification of discrepancies which were then qualitatively evaluated from the perspective of international standards. Another purpose of the article was to show that the corridor which was also sometimes referred to as a “humanitarian corridor”, only seemed humanitarian since in fact it served a completely different purpose, namely the interests of state authorities for the refugees and migrants to leave their territories as quickly as possible.

Keywords: corridor, asylum, refugee crisis, European Union, fundamental rights

Neža Kogovšek Šalamon holds a PhD in Law. She works as a researcher and director of the Peace Institute, based in Ljubljana, Slovenia. (neza.kogovsek@mirovni-institut.si)

Povzetek

Namen članka je analizirati migracijski koridor, ki so ga v drugi polovici leta 2015 upravljale državne oblasti na balkanski migracijski poti, ga razumeti z vidika obstoječega pravnega in institucionalnega okvira ter pokazati, da je bil koridor pojav, ki je bil zunaj pozitivnega nacionalnega in evropskega pravnega reda, hkrati pa je odgovarjal na zahteve mednarodnega prava temeljih človekovih pravic. Koridor je bil jasen, nameren in koordiniran odstop od pravil. Predstavljal je stanje izjeme in uvedbo nekakšnih izrednih razmer, v katerih so bila pravila, ki so jih sprejeli nacionalni in evropski zakonodajalci, suspendirana in nadomeščena z internimi navodili oz. dekreti, v njihovi odsotnosti pa kar z iz dneva v dan spreminjajočo se prakso državnih oblasti. Analiza je izdelana prek primerjave pozitivnega pravnega sistema z dejanskim postopanjem državnih struktur in identifikacijo odstopanj, ta pa so kvalitativno ovrednotena z vidika mednarodnopravnih standardov. Hkrati je namen članka pokazati, da je bil koridor, ki je bil pogosto poimenovan tudi »humanitarni koridor«, humanitaren le na videz, saj so državne strukture pri upravljanju koridorja težile k povsem drugim, s humanitarnostjo nepovezanim ciljem, zlasti interesom državnih oblasti, da begunci in migranti čim prej zapustijo njihovo ozemlje.

Ključne besede: koridor, azil, begunska kriza, Evropska unija, temeljne pravice

Neža Kogovšek Šalamon je doktorica pravnih znanosti. Zaposlena je kot raziskovalka in direktorica Mirovnega inštituta v Ljubljani. (neza.kogovsek@mirovni-institut.si)

¹ Zgodnejša verzija nekaterih delov analize, predstavljenih v tem prispevku, je bila objavljena v angleškem jeziku pod naslovom Kogovšek Šalamon, Neža (2016): Legal Implications of the Humanitarian Corridor. V *Razor-Wired: Reflections on Migration movement through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Uvod

Evropska unija se v zadnjih desetletjih, zlasti pa v zadnjem letu, sooča s povečanim številom prihodov migrantov in beguncev, ki v državah članicah iščejo priložnosti za boljše življenje in/ali bežijo pred preganjanjem, kršenjem človekovih pravic ali okoljskimi katastrofami. Države so se na vse to sprva odzivale enostransko, z razvojem azilnih in migracijskih politik, ki so se med seboj zelo razlikovale. Da bi dobile bolj poenoten odgovor na migracijske in begunske izzive, so države članice v okviru Evropske unije začele graditi t. i. skupni evropski azilni sistem (*Common European Asylum System – CEAS*), ki je bil kot cilj opredeljen v Stockholmskem programu (Evropska komisija, 2010) in na podlagi katerega naj bi Unija pridobila podroben skupni okvir poenotenih predpisov. Navedeni sistem, ki je sicer predmet resnih kritik (glej npr. den Heijer in dr., 2016; Guild in dr., 2008), narekuje pravila vsakodnevnega postopanja državnih organov s prosilci za azil in begunci po vsej EU.² Med prosilci za azil je navadno večina takšnih, ki so na ozemlje EU pripotovali na nezakonit način, v manjših ali srednje velikih skupinah čez morje ali zelene meje. Tovrstni migracijski pojavi so bili sčasoma dojeti kot vsakdanji, običajni in predvideni s pravom.³

Navedeno »rutinirano« dogajanje je bilo mogoče opazovati še v prvi polovici leta 2015. Takrat so statistični podatki sicer že nakazovali, da se občutno povečuje število ljudi, ki so v Evropo prihajali najprej po izbruhu t. i. »arabske pomladi«, nato zaradi širjenja vojne v Siriji ter zaradi krepitve Islamske države in splošnega propadanja državnih struktur v Iraku, Afganistanu in drugod. Kljub temu pa je bil pravno in institucionalno gledano položaj še vedno enak – prosilci za azil so prehajali meje in vstopali sporadično, v manjših skupinah, skrivajoč se pred oblastmi. Oblasti so selivce obravnavale kot »nezakonite migrante«, če so zaprosili za azil, pa kot prosilce za mednarodno zaščito v postopku ugotavljanja statusa begunca.

Sredi leta 2015 pa je prišlo do kvalitativnega, strukturnega in konceptualnega preskoka iz opisanega sistema v nekaj povsem drugega – v najprej dopuščen, nato pa institucionalno voden, organiziran in koordiniran prehod množice migrantov in beguncev skozi vrsto držav, državnih meja in novih *ad hoc* vzpostavljenih institucij (npr. tranzitnih šotorskih centrov) z namenom, da bi ti dosegli svojo ciljno državo, praviloma nekje v severozahodni Evropi, v kateri so nameravali vložiti prošnjo za azil. Ta prehod, potovanje, ki je bilo pravzaprav videti kot biblični eksodus, je potekalo po t. i. balkanski migracijski poti in je zajemalo Grčijo kot vstopno državo, Makedonijo, Srbijo, Madžarsko, Avstrijo in Nemčijo, ko je Madžarska zaprla

² Ravnanje sicer ni bilo enotno, saj so statistični podatki, ki jih na podlagi uredbe 862/2007 zbira Eurostat, vztrajno kazali, da so pri obravnavi prošenj za azil v posameznih državah članicah EU izjemno velike razlike. Ti kažejo, da imajo državljani določene države izvora v različnih državah članicah EU zelo različne možnosti za pridobitev mednarodne zaščite.

³ Azilni sistem namreč predvideva tudi možnost, da bo prosilec za azil na ozemlje države pripotoval nezakonito, s čimer nezakonit vstop kljub mejnim režimom, ki ga prepovedujejo, postane del pravnega sistema.

svoje meje in se je pot preusmerila južneje, pa sta del skupine postali še Hrvaška in Slovenija. Po tej migrantski poti je v letu 2015 proti severni in zahodni Evropi potovalo več kot 650.000 migrantov in beguncev (Evropska komisija, 2015). Med potovanjem je velikanska večina beguncev in migrantov večji del držav na tej poti dojemala kot tranzitna območja, kjer niso imeli resnega namena zaprositi za azil, čeprav so na nekaterih mejah izrazili namero, da to storijo. Pot, postopoma vedno bolj opremljena z državno podporno infrastrukturo, je sčasoma dobila ime (humanitarni) koridor.

Namen tega članka je ta koridor analizirati, razumeti z vidika obstoječega pravnega in institucionalnega okvira in pokazati, da je bil koridor pojav zunaj pozitivnega nacionalnega in evropskega prava, nedvomno pa je odgovarjal na zahteve mednarodnopравnih standardov s področja človekovih pravic. Razgalil je nasprotje, ki obstaja zaradi nenehne napetosti med konceptom državnih meja na eni strani in dolžnostjo varovanja človekovih pravic in prizadevanja posameznika za »dobro življenje« na drugi. Analiza bo izdelana s primerjavo pozitivnega pravnega sistema z dejanskim ravnanjem državnih struktur in identifikacije odstopanj, odstopanja pa bodo nato kvalitativno ovrednotena z vidika mednarodnopравnih standardov teorij stanja izjeme. Hkrati je namen članka pokazati, da je bil koridor, ki je bil pogosto poimenovan tudi »humanitarni«, humanitaren le navidezno, saj je bil v resnici namenjen povsem drugim, s humanitarnostjo nepovezanim ciljem.

Koridor

Koridor, ki so ga države vzpostavile na balkanski poti v letu 2015, je deloval kot skupek institucionalnih praks, s katerimi so omogočale migrantom in beguncem, ki niso imeli dovoljenja za vstop ali bivanje, prehod svojega ozemlja (tranzit) in jim ob tem zagotavljale osnovno oskrbo in prevoz. Po desetletjih siljenja tistih migrantov in beguncev, ki za potovanje v Evropo niso imeli možnosti uporabiti zakonitih poti, v uporabo nezakonitih, je tovrsten institucionalno omogočen ali vsaj aktivno toleriran koridor nov fenomen, *novum*. Pomeni delovanje, ki ni predvideno s pravom, zakonom, mednarodno pogodbo, evropskimi predpisi ali drugimi pravnimi viri. Na eni strani je obstajal normativni okvir, skupek pravil, podrejenih jasni hierarhiji in sodnemu nadzoru, na drugi strani pa je v obliki koridorja obstajal skupek dejanskih ukrepov, ki so se od normativnega okvira bistveno razlikovali; pomenili so nekakšne nezapisane »norme v senci« (prim. Podgorecki, 1996: 7).⁴ Koridor je

⁴ Tu je mogoče potegniti vzporednice z različnimi deli, ki analizirajo stanje izjeme oziroma izredne razmere. Ernst Fraenkel, ki analizira ustavnopravni okvir Tretjega Rajha leta 1941, opisuje soobstoj normativne države (*Normative State*), ki je delovala na podlagi predpisov, ki jih je sprejelo zakonodajno telo in katere delovanje je bilo podvrženo sodnemu nadzoru, in države v senci (*Prerogative State*), ki je bila vzpostavljena za izvajanje pristojnosti Nacionalsocialistične stranke in njenih organov na področju »političnih vprašanj«, to delovanje pa je bilo zunaj sodnega nadzora, saj je bilo osnovano

bil jasen, nameren in koordiniran odstop od pravil, ki so bila za države članice EU in države schengenskega območja na področju azila in migracij dogovorjena na ravni EU in ki so se jim pri približevanju EU prizadevale podrediti tudi države jugovzhodne Evrope (»Zahodnega Balkana«). Pomenil je stanje izjeme (Agamben, 2005: 50; prim. tudi Fraenkel, 2010: 3) in uvedbo *de facto*, v nekaterih državah (npr. v Makedoniji) pa tudi *de iure* izrednih razmer, v katerih so bila pravila, ki so jih sprejeli nacionalni in evropski zakonodajalec, suspendirana in nadomeščena z internimi navodili oz. dekreti, v njihovi odsotnosti pa kar z iz dneva v dan spreminjajočo se prakso državnih oblasti in njenih posameznih delov (vlade, ministrstva za notranje zadeve, policije, civilne zaščite ipd.).⁵ Koridor je bil najprej improviziran in zaznamovan z enostranskimi ukrepi posameznih držav, nato pa čedalje bolj institucionaliziran in usklajevan odziv na spremenjen migracijski položaj, saj so ga v čedalje večji meri upravljali z internimi navodili in meddržavnimi dogovori. Obstajal je od poletja 2015 do 7. marca 2016, ko so voditelji držav članic EU postavili temelje za dogovor med EU in Turčijo ter Makedoniji ukazali zapreti mejo z Grčijo.

Suspens zakon

V katerih elementih je videti, da je koridor pomenil suspens pozitivnega prava? To od vseh držav na migrantski poti zahteva dosledno spoštovanje pravil na območjih vstopa in prebivanja tujcev, mednarodne zaščite in vračanja. Ta pravila so naslednja: po določbi 13. člena Zakonika o schengenskih mejah države zavrnejo vstop državljanom tretjih držav, ki ne izpolnjujejo pogojev, določenih v 5. členu zakonika in ki poskušajo vstopiti v državo brez veljavnih osebnih dokumentov. Če državljani tretje države vstopijo neregularno in ne zaprosijo za mednarodno zaščito, jih oblasti lahko vrnejo na podlagi dvostranskih sporazumov o vračanju. Če vračanje po sporazumih ni mogoče, obstaja še možnost postopkov po direktivi o vračanju 2008/115/ES, ki opredeljuje obveznost izdaje sklepa o vračanju (6. člen), omejitev gibanja (15. člen) in prisilno vračanje (8. člen). Če oseba zaprosi za azil, je skladno z direktivo o pogojih sprejema 2013/33/EU deležna osnovne oskrbe, njena prošnja pa je obravnavana v postopku mednarodne zaščite. Tovrsten splošno veljavni sistem oblastnega nadzora migrantov in beguncev ne velja le v EU, temveč tudi v državah jugovzhodne Evrope, ki si prizadevajo za članstvo v EU. Parlamenti vseh držav »Zahodnega Balkana« so sprejeli predpise, potrebne za identifikacijo in

na vojaških dekretih (*martial law*) (Fraenkel, 2010: 3). Na nekoliko drugačen način podobno materijo obravnava Podgorecki, ki analizira totalitarno pravo in ugotavlja, da ima v sistemih s totalitarnimi elementi vsaka norma, ki je javno objavljena in velja le na videz, tudi svojo »normo v sencii«, ki ni bila javno objavljena in velja v resnici ter prevlada (Podgorecki, 1996: 7).

⁵ Vladanje z dekreti kot doktrina, do potankosti razvita v totalitarnih in diktatorskih režimih, je analizirana v Arendt, 2003: 318, 287–576; Fraenkel, 2010: 3.

registracijo »nelegalnih« migrantov, vključno s tistimi, ki nameravajo zaprositi za azil. Nacionalni predpisi v teh državah vključujejo vse ključne azilnopravne institute, kot so status begunca, subsidiarna zaščita, načelo nevračanja, izključitvena klavzula, očitno neutemeljene prošnje in koncepte varne tretje države in varne države izvora. Politike in predpisi teh držav so na las podobni tistim, ki za obravnavo nelegalnih migrantov in prosilcev za azil veljajo v državah članicah EU.

V času obstoja koridorja pa so oblasti izvajale postopke, povsem drugačne od tistih, ki so opredeljeni v pravnih predpisih. Z naraščanjem števila ljudi, ki so prihajali na meje teh držav, so oblasti postopoma opuščale izvajanje predpisov do točke, ko jih sploh niso več izvajale ali so jih izvajale le navidezno. Na vrhuncu, ko je državne meje skozi koridor prešlo tudi 10.000 ljudi na dan, so postopki vključevali zgolj delno identifikacijo in registracijo. Vračanje po dvostranskih sporazumih ni potekalo, saj države, iz katerih so migranti izstopili, da bi nadaljevali pot proti severozahodu, ljudi niso bile pripravljene sprejeti. Države so lahko izbirale med: 1. popolnim zaprtjem meja, prepovedjo vstopa in posledično zgražanjem mednarodne skupnosti (za to možnost se je od držav, ki so bile del koridorja, sprva odločila le Madžarska), 2. sprejemanjem vseh, ki bi vstopili v državo, in preprečevanjem njihovega nadaljnjega tranzita in 3. vzpostavitvijo koridorja in omogočanjem tranzita vsem, ki bi pot želeli nadaljevati. Vrsta enostranskih improviziranih dejanj posameznih držav je rezultirala v upravljanju koridorja, v katerem so oblasti in/ali humanitarne organizacije zagotavljale minimalno in pogosto nezadostno osnovno oskrbo (Ladić in Vučko, 2016), izvajale registracijo in identifikacijo, po navadi pa so zagotavljale tudi prevoz do meje z naslednjo državo. Največkrat je bilo ljudem, ki so potovali po koridorju, omejeno gibanje, omejeni so jim bili tudi stiki z zunanjim svetom, zato lahko ta ukrep opredelimo tudi kot odvzem osebne svobode (Kogovšek Šalomon, 2016).

Pravica vstopa

Obstoj koridorja je dajal vtis, kot da je nastala nova pravica – pravica vstopa. Videti je bilo, kot bi bila priznana ne le prosilcem za azil (ki sicer nimajo prave pravice vstopa, a če vendarle vstopijo v državo brez dovoljenja, za to po določbah Ženevske konvencije ne smejo biti kaznovani), temveč tudi nelegalnim migrantom, ki niso zaprosili za azil. Pa je takšna pravica vstopa opredeljena v pravu EU? Zakonik o schengenskih mejah (ZSM) pravice vstopa kot take ne omogoča, saj jo pogojuje z izpolnjevanjem zahtev po potnem listu, veljavnem vizumu ali dovoljenju za bivanje v državi (5.1 člen, odstavek (a) in (b) ZSM). Poleg izpolnjevanja teh pogojev morajo državljani tretjih držav izkazati tudi, da imajo zadostna sredstva za preživljanje (ali zakonito možnost, da jih pridobijo) ne le za čas bivanja, temveč tudi za vrnitev v svojo državo ali za tranzit do države, ki jih bo sprejela (5.1 člen, odstavek (c) ZSM). Kljub neizpolnjevanju teh pogojev je v okviru koridorja v drugi polovici leta 2015 in

v začetku leta 2016 vsak dan čez meje prihajalo na tisoče ljudi, ob aktivni asistenci državnih oblasti. Razlogov, zakaj je prišlo do tako bistvenega razkoraka med predpisi in prakso, je več in so med seboj povezani, a preden bodo predstavljeni, se je treba opredeliti še do ene pravice, ki v predpisih ne obstaja, so jo pa oblasti prav tako priznavale – to je pravica prehoda državnega ozemlja oziroma tranzita.

Pravica prehoda (tranzita)

Države na območju koridorja so tranzit dopuščale tako, da so ga pasivno omogočale in ignorirale dejstvo, da množice ljudi prehajajo njihovo ozemlje (npr. Grčija, Makedonija, Srbija), ali pa so ga aktivno izvajale, organizirale prevoz in se z naslednjo državo na migracijski poti dogovarjale za sprejem (Hrvaška, Slovenija, Avstrija). Te procese so omogočale kljub temu, da njihovo pozitivno pravo tega ne dopušča. Tovrstna pravica do prehoda državnega ozemlja tudi sicer v predpisih ni opredeljena. Tranzit je omenjen le v kontekstu tranzitnih območij na letališčih (2.1.3 člen ZSM) ali omogočanja tranzita osebi čez ozemlje držav članic z namenom, da bi vstopila v tisto državo članico, v kateri ima izdano dovoljenje za bivanje (5.4 (a) člen ZSM). Pri koridorju seveda ni šlo za nobeno od teh dveh situacij, zato je tudi omogočanje tranzita treba razumeti kot državno prakso, ki je obstajala zunaj pravnega reda. V tem pogledu je bilo še zlasti zanimivo dejstvo, da je bila pravica tranzita priznana nelegalnim migrantom, ki v državi, ki so jo prehajali, niso zaprosili za azil, temveč so nameravali za azil zaprositi drugod. Po pozitivnem pravu tovrstna utemeljitev želje po prehodu seveda ne bi vzdržala, saj pravno ni predvidena – oseba bi za azil lahko zaprosila bodisi v državi, ki jo je želela le preiti, ali pa bi bila podvržena postopku vračanja. Hkrati je pomembno omeniti tudi to, da če bi ta oseba za azil vendarle zaprosila v Sloveniji, ji pravica do tranzita ne bi bila omogočena, saj ta prosilec za azil ni pravno priznana – osebe, ki zaprosijo za azil, so zavezane ostati v državi in počakati na izid azilnega postopka. Če državo le preidejo in jo po vložitvi prošnje zapustijo, se načeloma šteje, da so umaknile prošnjo za azil, če pa prošnjo vložijo še v drugi državi članici, so lahko podvržene postopku vračanja po dublinski uredbi, kar znova zanika njihovo pravico do tranzita.

Legalizacija tranzita

Ob tem je bilo mogoče opaziti, da so si oblasti v številnih državah na migrant-ski poti prizadevale legalizirati, pravno upravičiti dejstvo, da je bil osebi dovoljen tranzit čez državno ozemlje. Metodo legalizacije je najprej izpopolnila Srbija in jo uporabljala vseskozi, tudi v času pred vzpostavitvijo koridorja: migranti in begunci legalno prehajajo čez srbsko ozemlje na podlagi izražene »namere zaprositi za mednarodno zaščito«, ki jo podajo ob stiku s srbskimi oblastmi. Po določbi prvega

odstavka 22. člena srbskega Zakona o azilu jim tako izražena namera in potrdilo, ki ga ob tem dobijo, nalaga, da se v 72 urah zglasijo v določenem azilnem centru (drugi odstavek 22. člena Zakona o azilu), omogoča pa jim tudi, da se 72 ur prosto gibljejo po ozemlju Srbije. Zaradi informacijsko nepovezanega registracijskega sistema lahko namero za vložitev prošnje za azil ponovijo večkrat in si tako podaljšajo legalno bivanje v državi ter pridobijo več časa za tranzit (prim. Lipovec Čebren in Zorn, 2015). Republika Srbija se zaveda, da se institut namere za vložitev prošnje za azil uporablja na ta način, to tolerira ter migrantom in beguncem tranzit dopušča z namenom, da zapustijo državo (Lukić, 2015: 4). To ureditev je julija 2015 prevzela tudi Makedonija, ki do tedaj pravno ni dopuščala tranzita migrantom in beguncem. Zdaj jim tako kot Srbija omogoča izraziti namero, s čimer prav tako pridobijo 72 ur časa za vložitev prošnje (Stanojoska in Shushak, 2015: 44).

Slovenske oblasti so tranzit poskušale legalizirati z izdajanjem dovoljenj za zadrževanje, veljavnih šest mesecev.⁶ Ta dovoljenja ne pomenijo vstopnega ali bivalnega naslova in niso enaka dovoljenju za prebivanje (Rakočević, 1999: 136), temveč posameznika le varujejo pred izgonom v skladu z načelom nevračanja in mu dajejo pravico do osnovne oskrbe. Ključna značilnost dovoljenja za zadrževanje, kot je predvidena v pravnem sistemu, je, da posamezniku, ki sicer nima dovoljenja za prebivanje v državi, daje pravico do svobode gibanja po državnem ozemlju. Ko se je »migrantski tok« preusmeril čez Slovenijo (17. oktobra 2015), so oblasti šele začele vzpostavljati strukture za svoj odziv na izjemno povečano število prihodov. Tudi odločbe o zadrževanju so oblasti izdajale le občasno in kadar so jim to dopuščale zmogljivosti. Ko pa se je število dnevni prihodov zmanjšalo na nekaj tisoč na dan, so policijske strukture odločbe za zadrževanje izdajale sistematično vsem migrantom v koridorju, čeprav so nameravale človeka nemudoma prepeljati do Avstrije.⁷ Glede na to, da je namen dovoljenja za zadrževanje drugačen – tj. omogočiti človeku, ki se bo predvidoma dlje časa zadrževal na državnem ozemlju, da je v tem času zaščiten pred izgonom – je mogoče ugotoviti, da dovoljenja niso bila izdana v skladu z namenom, za katerega so bila z zakonom predvidena. V resnici so bila izdana zato, ker je šlo za edini pravno predviden dokument, ki so ga slovenske oblasti sploh lahko izdale za dokazilo, da je bil človek v Sloveniji identificiran in registriran. Natančna izvedba registracijskega postopka je bila – z vidika slovenskih oblasti – nujna, saj so bile avstrijske oblasti v teh kaotičnih razmerah

⁶ Pogoji za izdajo dovoljenj za zadrževanje so opredeljeni v 73. členu Zakona o tujcih, katerega prva dva odstavka, ki opredeljujeta namen in pogoje za izdajo dovoljenja za zadrževanje, urejata namen (zadrževanje po tem zakonu pomeni dovoljenje tujcu, ki ga je treba odstraniti, da začasno ostane v Republiki Sloveniji) in pogoje, kdaj je dovoljenje lahko izdano.

⁷ V zvezi s prakso Slovenije, ki se je z 22. januarja 2016 odločila, da v državo skozi koridor lahko vstopajo samo še tisti migranti in begunci, ki nameravajo zaprositi za azil v Avstriji ali Nemčiji (MMC, 2016a), bi prav tako lahko ugotovili, da je na svoj način uporabljala institut »namere za vložitev prošnje za azil« – vendar ne v lastni državi, kot sta to upoštevali Srbija in Makedonija, temveč v drugi državi.

pripravljene sprejeti samo tiste posameznike iz koridorja, ki so bili pravilno identificirani. Povedano drugače, izdaja dovoljenj za zadrževanje je bila v interesu oblasti, ki je bil v tem, da se čim večjemu številu ljudi, ki jim slovenske oblasti niso bile zainteresirane ponuditi zaščite in so jih šteje za odvečne, omogoči čimprejšnji tranzit do naslednje države na migracijski poti. Ta interes države, da ne postane območje, ki si je prislužilo dehumanizirajoče ime »migrantski žep« (*bottleneck*), je bil pozneje viden večkrat. Ne nazadnje so visoki državni uradniki skrb, da se to ne bi zgodilo, javno razglašali (MMC, 2016), najbolj očitno pa je bil ta interes izražen najprej v postavitvi ograje z rezili na zeleni meji s Hrvaško in zatem še v primerih selekcioniiranja in diskriminacije, vzpostavljenih po tem, ko sta Nemčija in Avstrija začeli pripirati vrata za begunce. Te prakse so vsebovale neverjetne in očitno protipravne ukrepe ločevanja ljudi na podlagi državljanstva z namenom omejevanja dostopa do azilnega postopka, omejevanje informacij o možnostih in pravnih postopkih, ki so jih imeli iskalci zaščite na voljo, in kolektivnega vračanja (Dnevnik, 2016).

Sklep

Prav tovrstni interes držav, da begunci in migranti, ki jim je uspelo vstopiti, čim prej odidejo, je bil ključni razlog za vzpostavitev koridorja. K temu je sicer pripomogla še vrsta drugih razlogov: najprej velja omeniti izjavo nemške kanclerke Angele Merkel, da Nemčija za sirske begunce ne bo uporabila instrumentov vračanja, ki pa so jo pozneje mnogi (mediji, politiki in begunci sami) interpretirali širše in razumeli kot splošno povabilo. Med razlogi so vseskozi pomembno vlogo igrale tudi visoke številke, torej dejstvo, da so bile migracije v tem obdobju resnično množične, migranti in begunci pa zaradi tega ves čas na robu humanitarne katastrofe. Množičnost je bila tista, ki je države nedvomno prisilila, da so odprle svoje meje in ljudem dovolile vstop, mimo veljavnih pozitivnopravnih pravil, saj so se po drugi strani vsaj nekateri predstavniki oblasti zavedali tudi drugih mednarodnopravnih obveznosti, ki se dotikajo varovanja človekovega dostojanstva, prepovedi nečloveškega in ponižujočega ravnanja iz 3. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP), prepovedi arbitrarnega odvzema prostosti iz 5. člena EKČP, pravice do učinkovitega pravnega sredstva iz 13. člena EKČP in prepovedi kolektivnega izгона iz 4. člena 4. Protokola k EKČP.⁸ A ko so se ljudje enkrat znašli na ozemlju teh držav, je nad interesom oskrbe in zavarovanja njihovih življenj in dostojanstva prevladal prav ta interes – da čim prej odidejo naprej. Koridor tako ni bil namenjen zgolj oskrbi, registraciji in identifikaciji ljudi (ter na

⁸ Eden najzgovornejših sodnih primerov, ki kažejo na to, kako naj države ne ravnajo v primeru množičnega prihajanja migrantov, je primer *Khlaifia in drugi proti Italiji* (ESČP, pritožba št. 16483/12, sodba z dne 1. decembra 2015), znan tudi kot primer Lampeduza. Italija je bila spoznana za odgovorno za kršitve, med drugim, navedenih konvencijskih določb, ko je migrantom omejevala gibanje, jim izdajala tipske odločbe o izgonu, na katere se niso mogli pritožiti.

koncu tudi njihovemu arbitrarnemu selekcioniranju in delitvi na tiste, ki domnevno potrebujejo zaščito, in druge, ki je ne), temveč je bil namenjen zlasti hitremu tranzitu, kar je postal osrednji smoter državnih struktur večine držav na migrantski poti.

Navedeni interes kot primarni je bil jasno razviden tudi iz delovanja držav kandidatk in bodočih kandidatk za članstvo v EU. V povezavi z migracijami sta se na nenavaden način združila interes teh držav ter interes migrantov in beguncev samih – obe strani sta si želeli predvsem, da čim prej zapustijo to ozemlje. Srbija in Makedonija instituta »namere za vložitev prošnje za azil« nista vzpostavili zato, da bi ljudje tam dejansko lahko zaprosili za azil ter zaščito tudi pridobili in se vključili v integracijski proces (državi namreč integracijskih ukrepov sploh ne izvajata), temveč zato, da bi v 72 urah odpotovali naprej. Nasprotno pa bi to bilo v interesu EU, ki »Zahodni Balkan« vidi kot tamponsko območje, ki naj migrante poskuša zadržati na svojem ozemlju (Celador in Juncos, 2012: 202). Ker »Zahodni Balkan« tega pričakovanja ni mogel izpolniti, so voditelji EU koridor grobo odpravili, zaprli grško-makedonsko mejo, Grčijo pa skupaj s človekovimi pravicami migrantov in beguncev žrtvovali kot kmeta na šahovnici. Glede na navedeno je zavajajoče koridor označevati kot humanitarnega.

Hkrati pa ni mogoče spregledati, da je bilo prav z vzpostavitvijo koridorja, v okviru katerega je sila množic prevladala nad silo *zakona*, da bi bila lahko uveljavljena sila *prava*, mogoč dostop do evropskega ozemlja, s tem pa je postalo nekoliko bolj mogoče tudi varovanje človekovega dostojanstva in temeljnih pravnih standardov ESČP. V nekem drugem času in prostoru si je mogoče predstavljati trajen koridor z razmerami, ki bi se nenehno izboljševale. Tihotapske poti čez morje in kopno bi bile postopoma marginalizirane in nadomeščene z uradnimi, zakonitimi, varnimi načini vstopa, s čimer bi se znižala tudi cena potovanja in njegova smrtnosnost. Pravo, njegov duh in smoter bi se v tem primeru gotovo bolj približala pravičnosti, kot so se s tem, ko so evropske oblasti balkansko pot zaprle, s čimer so problem zgolj eksternalizirale, ne da bi se pri tem srečale z resnim humanistično, etično in pravno motiviranim nasprotovanjem. Pri tem ni mogoče spregledati, da je bila odsotnost slednjega tudi posledica podobe koridorja – kolone obupanih dehumaniziranih množic asociirajo na invazije, prestrašijo javno mnenje in zmanjšajo možnost za razpravo o alternativnih migracijskih politikah. Ob tem, ko je koridor ponudil možnost dostopa do ozemlja, je bil zaradi svoje izjemnosti tudi obsojen na zaprtje.

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2005): *State of exception*. Chicago, London: University of Chicago.
- ARENDT, HANNAH (2003): *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Claritas.
- CELADOR, GEMMA COLLANTES IN ANA E. JUNCOS (2012): The EU and Border Management in the Western Balkans: Preparing for European Integration or Safeguarding EU External Borders? *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(2): 201–220.
- DEN HEIJER, MAARTEN, JORRIT RIJPMAN IN THOMAS SPIJKERBOER (2016): Coercion, prohibition, and great Expectations. The continuing failure of the Common European Asylum System. Sprejeto v objavo v *Common Market Law Review*, junij 2016.
- DNEVNIK (2016): Kako je Slovenija kolektivno zavračala vojne begunce: »Vrni se v Turčijo, tam je varno!«, 2. april. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042733006/svet/kako-je-slovenija-kolektivno-zavracala-vojne-begunce-vrni-se-v-turcijo-tam-je-varno> (8. maj 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2010): Program *Odprta in varna Evropa, ki služi državljanom in jih varuje*, 2010–2014 (Stockholmski program). Uradni list EU, št. 115, 4. maj 2010.
- EVROPSKA KOMISIJA (2015): *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the follow-up to the Leaders' Meeting on refugee flows along the Western Balkans Route*, COM(2015) 676 final, 15. december. Dostopno na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/securing-eu-borders/legal-documents/docs/report_western_balkans_en.pdf (5. maj 2016).
- EVROPSKA UNIJA (2007): *Uredba (ES) št. 862/2007 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. julija 2007 o statistikah Skupnosti o selitvah in mednarodni zaščiti ter o razveljavitvi Uredbe Sveta (EGS) št. 311/76 o zbiranju statističnih podatkov o tujih delavcih*. Uradni list L 199, 31. julij, 23–29.
- EVROPSKA UNIJA (2008): *Direktiva 2008/115/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. decembra 2008 o skupnih standardih in postopkih v državah članicah za vračanje nezakonito prebivajočih državljanov tretjih držav*. Uradni list L 348, 24. december, 98–107.
- EVROPSKA UNIJA (2013): *Direktiva 2013/33/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o standardih za sprejem prosilcev za mednarodno zaščito*. Uradni list L 180, 29. junij, 96–116.
- EVROPSKA UNIJA (2016): *Uredba (EU) 2016/399 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 9. marca 2016 o Zakoniku Unije o pravilih, ki urejajo gibanje oseb prek meja (Zakonik o schengenskih mejah)*. Uradni list L 77, 23. marec, 1–52.
- EVROPSKO SODIŠČE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE (2015): *Khlaifia in drugi proti Italiji*, pritožba št. 16483/12, sodba z dne 1. december 2015.
- FRAENKEL, ERNST (2010): *The Dual State. A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Clerk, New Jersey: The Law Book Exchange.
- GENERALNA SKUPŠČINA OZN (1951): Konvencija o statusu beguncev, 28. junij. *United Nations Treaty Series* 189: 137. Dostopno na: <http://www.refworld.org/>

- docid/3be01b964.html (8. maj 2016).
- GUILD, ELSPETH, SERGIO CARRERA IN FLORIAN GEYER (2008): *The Commission's New Border Package: Does It Take Us One Step Closer to a 'Cyber-Fortress' Europe?* Centre for European Policy Studies Policy Brief. Dostopno na: <http://www.ceps.eu/publications/commissions-new-border-package-does-it-take-us-one-step-closer-cyber-fortress-europe> (5. maj 2016).
- KOGOVSĚEK ŐALAMON, NEŐA (2016): Legal implications of the »humanitarian corridor«. V *Razor-Wired: Critical reflections on migration movements through Slovenia in 2015*, N. K. Őalamon in V. Bajt (ur.), 39–50. Ljubljana: Mirovni inŐtitut.
- LADIĆ, MAJA IN KATARINA VUĆKO (2016): Slovenia's response to increased arrivals of refugees: We don't want them but we also don't understand why they don't want to stay. V *Razor-Wired: Critical reflections on migration movements through Slovenia in 2015*, N. K. Őalamon in V. Bajt (ur.), 15–30. Ljubljana: Mirovni inŐtitut.
- LIPOVEC ĆEBRON, URŐULA IN JELKA ZORN (2016): Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«. *Dve domovini*, 43. Dostopno na: <http://twohomelands.zrc-sazu.si/sl/articles/show/283/avtonomija-in-nadzor-migracij-v-evropskih-tamponskih-conah> (8. maj 2016).
- LUKIĆ, VESNA (2016): Understanding Transit Asylum Migration: Evidence from Serbia. *International Migration* doi: 10.1111/imig.12237.
- MMC (2016): *Őefic: Slovenija ne bo postala prebeŐniŐki őep*, 13. januar. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/sefic-slovenija-ne-bo-postala-prebezniski-zep/383322> (8. maj 2016).
- MMC (2016a): *Őefic: Sodelovanje z Avstrijo je na izjemno visoki ravni*, 22. januar. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/sefic-sodelovanje-z-avstrijo-je-na-izjemno-visoki-ravni/383989> (12. maj 2016).
- PODGORECKI, ADAM (1996): Totalitarian law: Concepts and issues. V *Totalitarian and post-totalitarian law*, A. Podgorecki in V. Olgiati (ur.), 3–37. Dartmouth: Aldershot.
- RAKOĆEVIĆ, SLOBODAN (1999): *Predpisi o tujcih in azilu s komentarjem*. Ljubljana: Uradni list RS.
- STANOJOSKA, ANGELINA IN IVONA SHUSHAK (2015): Life in a Backpack: The EU's Asylum Policies and its Impact on the Macedonian Asylum Legislation. *Journal of Liberty and International Affairs* 1(2): 37–49.
- ZAKON O AZILU REPUBLIKE SRBIJE. Uradni list Republike Srbije, Őt. 109/2007 (1. april 2008).
- ZAKON O TUJCIH. Uradni list Republike Slovenije, Őt. 45/14 – uradno prečiŐĉeno besedilo, 90/14, 19/15 in 47/15 – ZZSDT (15. junij 2011).

»Ogromno delo, uspešno, vzorno!«¹

»Upravljanje« mej v Sloveniji v času povečanega prihoda migrantov 2015/2016

Abstract

“Tremendous work, successful, an exemplary job!” Border ‘management’ in Slovenia in the time of mass arrival of migrants

The aim of the article is to analyze events on the Slovenian border from the autumn of 2015 to February 2016 using concepts exploring borders, sovereignty, security and humanitarianism. The main research question touches upon the possible use of the border for the control of migration and management of sovereignty, especially in the name of security. The following methods were used: literature review, participant observation, and content analysis of the Facebook pages of the NGOs involved as well as printed Slovenian media (the *Delo* newspaper). Results show the possibility that Slovenia deliberately created a state of exception on its borders in order to be able to control and manage the migrant situation in the name of sovereignty and security.

Keywords: migrations, borders, state of exception, security, sovereignty, Slovenija

Jure Gombač is a senior research fellow at the Slovenian Migration Institute and a lecturer at the University of Nova Gorica in the European Master in Migrations and Intercultural Relations. (jure.gombac@zrc-sazu.si)

Povzetek

Članek analizira dogajanje na slovenski meji od jeseni 2015 do februarja 2016 s pomočjo konceptov o mejah, suverenosti, varnosti in humanitarnosti. Glavno raziskovalno vprašanje se dotika uporabe meje kot prakse za obvladovanje migracij in vzdrževanja suverenosti predvsem v imenu varnosti, manj pa človečnosti. Pri tem so bile uporabljene naslednje metode: pregled relevantne literature, opazovanje z udeležbo, analiza vsebine v dogajanje vpletenih nevladnih organizacij na Facebooku ter poročanja v slovenskih medijih (*Delo*). Rezultati kažejo možnost, da je Slovenija na svojih mejah namerno ustvarila izredne razmere, s pomočjo katerih je nato lahko v imenu varnosti in suverenosti obvladovala in nadzirala migrante na njihovi poti do Avstrije.

Ključne besede: migracije, meje, varnost, suverenost, izredne razmere, Slovenija

Jure Gombač je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU ter predavatelj na Univerzi v Novi Gorici na študijskem programu European Master in Migrations and Intercultural Relations. (jure.gombac@zrc-sazu.si)

¹ S temi besedami je državni sekretar Bojan Šefic 17. marca 2016 na sestanku z nevladnimi organizacijami na Ministrstvu za notranje zadeve ocenil dogajanje na slovenskih mejah v drugi polovici leta 2015 in na začetku leta 2016.

Uvod

Dogajanje na mejah Evropske unije v letih 2015/2016 ni nekaj novega ali nepričakovanega. Meje, ki imajo lahko glede na potrebe različne namene, so postale prostor, kjer se izvajajo prakse izključevanja, orodja, ki delijo (revne, obupane) migrantke/migrante od (srečnejših, bogatejših) »mobilnežev«, mobilnih subjektov (Andersson, 2014), »Druge« od »Nas«. To so prostori, kjer se dogajajo človeške tragedije in kjer kosi smrt. Od *pateras*, čolničev, v katerih so migranti iz Afrike pripuli do Kanarskih otokov, prek Ceute in Melille čez Gibraltar, vse do Lampeduze, Lezbosa, Kosa, Samosa, Iosa in drugih grških otokov ter navsezadnje t. i. balkanske poti, in številnih drugih, manj znanih smeri, migrantke/migranti iščejo nove priložnosti in možnosti za prihod v Evropsko unijo. Pri tem trdnjava Evropa s svojo politiko in pomočjo različnih agencij, akcij, operacij pozablja na lastno zgodovino in odgovornost, na solidarnost med ljudmi, medsebojno pomoč in človekove pravice.

Tudi t. i. balkanska pot ni nova migracijska smer. Konec prejšnjega tisočletja je namreč čez jugovzhodno Evropo in tudi čez Slovenijo že vodila migrantska pot, o kateri priča tudi statistika Ministrstva za notranje zadeve. Ta kaže, da je v letu 2000 slovensko mejo brez obveznih dokumentov prestopilo in bilo nato zadržanih 35.892 ljudi, na sami meji pa jih je policija 44.908 zavrnila. S slovensko mejo je tako imelo opravka 80.800 migrantk in migrantov, če seveda ne štejemo tistih, ki jih mejni nadzor ni zaznal. Leta 2001 je bilo njihovo število skoraj identično (80.788) (MNZ, 2001). Te številke sicer niso povsem primerljive z letoma 2015 in 2016, vendar pa zbujajo dvom glede trditev o presenečenju, neizkušeniosti in nepripravljenosti ustreznih institucij, ki nadzorujejo in upravljajo takšne situacije.

Ta pot je Slovenijo – zaradi najrazličnejših ukrepov s področja upravljanja meja na nacionalni, regionalni ravni in na ravni EU – v prihodnjih letih obšla, znova pa je postala aktualna spomladi leta 2015, najprej kot 2500 kilometrov in 12 dni dolga preizkušnja po skritih poteh čez hribe in doline Grčije, Makedonije do Srbije in Madžarske, nato pa je zaradi postavitve rezalne žice na meji med Madžarsko in Srbijo in pozneje še med Madžarsko in Hrvaško spet zavila tudi na slovensko mejo in čez njo.

Cilj tega besedila je poskus analize dogajanja na slovenski meji in v Sloveniji v času množičnega prihoda migrantov in migrantk konec leta 2015 in v začetku leta 2016 s pomočjo konceptov o mejah, suverenosti, varnosti in človečnosti, ki so teoretski okvir za analizo podatkov. Te mi je uspelo zbrati s pomočjo naslednjih metod: pregledom relevantne literature, terenskim delom (opazovanje z udeležbo² ter neformalnimi pogovori z vpletenimi akterji), analizo vsebine Facebook strani v dogajanje vpletenih nevladnih in vladnih organizacij ter aktivističnih skupin (Are you serious, Refugee camp – BREŽICE; RIGONCE; DOBOVA1, DOBOVA 2 – Slovenia,

² Od konca oktobra do decembra 2015 sem kot prostovoljec pomagal v različnih zbirnih centrih.

Calais Migrant solidarity, No borders, idr.) in poročanja v slovenskih medijih (*Delo*).

Glavno raziskovalno vprašanje se glasi: Kako je Republika Slovenija uporabila svojo mejo v želji obvladati in usmerjati migracije na eni strani in ohraniti suverenost na drugi, katera vprašanja (varnost, človečnost) so bila zanjo pomembna in katere probleme je ustvarila tako, da je lahko uporabila tiste rešitve, ki jih je sama s pomočjo t. i. »varnostnih agencij« v preteklosti že oblikovala (Bacchi, 2009).

Teoretska štiriperesna deteljica: meje, suverenost, varnost in človečnost

Meje, suverenost, varnost in človečnost so kot koncepti v zadnjem času zelo izpostavljeni tako v teoretskih diskurzih, povezanih z migracijami, kot tudi v praksi. Na kratko bi lahko rekli, da se s pomočjo meja v službi nacionalnih ideologij skuša ohraniti suverenost držav, v imenu varnosti se legitimizirajo ostri ukrepi proti migrantkam/migrantom, prek humanitarnih diskurzov pa se takšne prakse kritizirajo v imenu spoštovanja človekovih pravic, človečnosti in solidarnosti. Temu sledijo najrazličnejše politike in prakse, ki postanejo še posebej otipljive prav na mejah. Tam se v imenu obrambe suverenosti ustvarja t. i. »mejni spektakel« (De Genova, 2013), kjer se med seboj na »spektakularen« način prepletajo prakse varnostnih organov in humanitarnih organizacij. Vse, kar se je na meji v slovenskih zbirnih centrih dogajalo v obravnavanem času, je bilo naravnost prepojeno bodisi z varnostnimi bodisi s humanitarnimi diskurzi. In največkrat je varnostni diskurz prevladal predvsem v imenu nemotenega delovanja t. i. *Balkan Expressa*, tj. čim hitrejšega transporta migrantov skozi Slovenijo v Avstrijo ne glede na posledice.

A meje se ne nahajajo več le na obrobju držav, temveč tudi v njihovi notranjosti v obliki zbirnih centrov, azilnih domov ter drugih institucij, pa tudi daleč onkraj njih, na schengenski meji, v Turčiji, Maroku, Alžiriji ... Gre za kompleksno dogajanje in napetosti med različnimi načini vladanja, politikami, diskurzi, praksami, ki so med seboj prepleteni in katerih odnosi se spreminjajo glede na razmerja moči in različne aktualne dogodke.

Meje

Meje so postale prostori tisočernih možnosti. So eden ključnih elementov za utrjevanje nacionalne ideologije in identitete, instrument državne politike in simbol suverenosti (De Genova, 2013). Nanje lahko gledamo kot na neprekinjeno črto, ki kaže doseg suverenosti določene države (Neocleous, 2003). A meje bolj kot vojaške in ekonomske prakse danes stopajo v ospredje kot prostori upravljanja z različnimi akterji, predmeti in procesi, katerih skupni imenovalac je mobilnost (Rumford, 2006). Državne meje se vse bolj spreminjajo v simbolične in regulatorne instrumente znotraj strategij nadzora migracij (Walters, 2011). Étienne Balibar

mejo razume kot zapleteno mrežo, ki hkrati sega daleč čez in globoko v notranjost ozemlja držav (Balibar, 2004). Kot taka je veliko učinkovitejša pri t. i. politikah razmejevanja (*debordering*) in omejevanja (*rebordering*), ko se na zunanje meje EU kopiči policijske (FRONTEX) in vojaške (NATO) enote ter tehnične ovire, da bi lahko meje med članicami EU ostale odprte (Bloch, Sigona in Zetter, 2014). Tudi t. i. daljinsko upravljanje (*remote control*) meja (Guiraudon in Lahav, 2000), ko že daleč pred vstopom v samo državo migrante ločijo na »zaželenene« in »nezaželenene« z vizumskimi politikami, *hotspoti*, varnostnimi conami, preverjanjem zunaj ozemlja nacionalne države ter kaznovanjem letalskih, ladijskih in avtoprevoznikov, ki prevažajo migrante brez dokumentov, je praksa, ki presega klasično razumevanje meja (Walters, 2011). Prav tako »klasično« razumevanje meja presega razmišljanje Sygmunta Baumana, ki opozarja, da so se v globaliziranem svetu zaradi globalnega kapitalizma meje spremenile v prave zunajteritorialne mejne dežele, kjer »domujejo begunci, gverilci, banditi in preprodajalci drog, ki ogrožajo ,našo' stran meje« (Bauman, 2004: 90). Nicholas de Genova govori o t. i. »spektaklu na meji«, ko se na meji oblikuje posebna scena izključevanja, zaradi katere se zaustavi, zadrži ali odžene vse tiste, ki so nezaželeni. Sočasno se zdi tudi, da meja izkazuje, potrjuje in legitimizira domnevno naravnost in nujnost takšnega izključevanja. Konkretna praksa mejne politike se prepletejo s temi predstavami, da bi migrantovo »ilegalnost«, ki je seveda skonstruirana (Calavita, 2005), spremenile v resničnost (De Genova, 2015). Sandro Mezzadra pravi, da meje niso nevtralna razmejitvena črta, temveč simboli moči, ki vsiljujejo vključevanje in izključevanje. Privilegirane dominantne hegemonije aktivno nadzirajo svojo mejo, da bi morebitne prestopnike zadržale na »drugi strani« (Mezzadra, 2004). Kot taka je meja lahko nevarna, saj tovrsten »nadzor«, ki izhaja s pozicije moči, lahko povzroči in dejansko povzroča tragedije.

Izzivi na meji so veliki, saj se tu združita »zunaj« in »znotraj«, opozarja Emma Haddad. Tisti, ki ilegalno prečka mejo, spodkopava njeno avtoriteto in lahko »onesnaži« notranjost, ki jo meja skuša zaščititi. Begunci so na meji konstruirani kot grožnja, ki se oblikuje okoli štirih osi: družbeno-ekonomske, varnostne, identitetne in politične. Zlasti v varnostnem diskurzu se vzdržujejo številni miti, ki begunca konstruirajo kot potencialni vir »onesnaženja« (nevarnosti). »Begunci povzročajo brezposelnost in šibijo ekonomijo! Prisotnost beguncev je znak izgube nadzora nad suverenimi mejami in kljubovanje avtoriteti! Begunci ogrožajo narodno identiteto države gostiteljice in tako načenjajo družbeno kohezijo! Begunci prinašajo bolezni in pomenijo grožnjo za zdravje in dobro počutje državljanov!« (Haddad, 2007: 126). Večina nacionalnih držav deluje, kot da bi bilo mogoče pri nadzorovanju meja vse to preprečiti z ustrežno politiko trde roke.

Suverenost

Nacionalne države razumejo in uporabljajo mejo kot orodje različnih vidikov vladanja. Eden takšnih vidikov je prav gotovo tudi grožnja izgube suverenosti. Že Saskia Sassen se je v povezavi z migracijami in globalizacijo spraševala o vlogi in smislu suverenosti ter možnosti izgube nadzora (Sassen, 1996). Nemški politični teoretik Carl Schmitt je suverenost razumel kot moč, ki omogoča razglasitev izrednih razmer. To naj bi se zgodilo v razmerah sistemske krize, ko se zamajajo temelji in oblika politične avtoritete. V takih primerih naj bi zakon prenehal veljati kot režim normativne pravice in deluje po logiki izjem. Gre za odmik od logike demokratične politike k logiki politične pripadnosti, po kateri zakoni države ne omejujejo več. Za takšne izjeme je značilna neomejena avtoriteta. Suverena moč ostaja, medtem ko se veljavnost zakonov umika (Schmitt, 1985).

Miriam Ticktin ugotavlja, da država suverenost vedno vzpostavlja na meji. V primeru krize suverenosti, ko izjeme zamenjajo norme, je ravno meja tisti prostor, kjer nadzor in zagotovila »normalnega« pravnega reda najprej prenehajo veljati. Na meji in v primerno ograjenih prostorih znotraj države se začno vzpostavljati začasni prostori nadzora, kjer se preverja upravičenost ljudi do vstopa v državo (Ticktin, 2005). Ti prostori močno spominjajo na taborišča, o katerih je razmišljal filozof Giorgio Agamben. Taborišče je po njegovem mnenju prostor, ki nastane takrat, ko izredne razmere postanejo pravilo. Ideja taborišča je normalizacija izrednih razmer. Nasilje in kršitve, do katerih prihaja v takšnih prostorih v imenu ohranitve suverenosti in nadziranja migrantskih tokov, se nadaljujejo. »Agenti države«, ki delujejo tam, lahko tudi »nekaznovano ubijajo« in ostajajo nekaznovani, ker se zakoni izvajajo selektivno (Agamben, 2004). V teh prostorih je vladavina prava zreducirana na vladavino policije, ki deluje v izrednih razmerah. Logika takega delovanja je naslednja: dokler se spet ne vzpostavijo normalne razmere, je izjema upravičena zaradi zagotavljanja miru in pravic (Ticktin, 2007).

Varnost

Na migracije se danes čedalje pogosteje gleda kot na vprašanje varnosti. Večina vlad v EU je v imenu zaščite meja, reda in identitete družbe sprejela diskurz strahu pred migracijami in migranti (Bigo, 2006). Ta retorika je pripeljala do nastanka schengenske meje (Bloch, Sigona in Zetter, 2014).

Predvsem politiki, policija, vojska in varnostno-obveščevalne službe predstavljajo migracije kot problem, ki ogroža »našo« varnost. Gre za specifičen način vladanja (Foucault, 1997). Agencije nadzora, kot jih imenuje Didier Bigo, so razvile svoje metode kontrole in nadzorovanja, svoje opredelitve nevarnosti za državo in družbo ter vodijo tako imenovani menedžment nelagodja (Bigo in Tsoukala, 2008). Agencije nadzora konstruirajo »probleme« in težave, povezane z migracijami in migrantkami/migranti na tak način, da lahko za njihovo reševanje uporabijo svoje

tradicionalne metode (Bigo, 2005). Tako sme recimo policija uporabiti opremo, pooblastila in metode, ki se drugače uporabljajo na demonstracijah in varnostno tveganih športnih prireditvah, vojska z razkazovanjem svoje moči na meji opozarja morebitne »prestopnike« (meje), varnostno/obveščevalne službe pletejo svoje mreže po sosednjih državah, pridobivajo nove informacije ter izvajajo najrazličnejše preverjanje prek mednarodnih in drugih podatkovnih baz.

A v takšnih politikah nastajajo vrzeli. Bolj kot za učinkovito izpolnjevanje ukazov gre za simbolno politiko. Kot dokazujejo dogodki z mej na balkanski poti jeseni leta 2015 in pozimi 2016 je mit o učinkoviti »trdnjavi Evropi« iluzija. Če vojaške enote in policija povsod ne zaprejo meje, je militarizacija meje neučinkovita. Zelo težko je namreč zaustaviti ljudi, ki so trdno odločeni, da bodo prečkali mejo, kar se je že neštetokrat pokazalo v Ceuti in Melili, na Sredozemskem morju, na balkanski poti in drugod po svetu.

V Evropski uniji je nadzorovanje sočasno pogostejše, toda manj učinkovito, kar povzroča težave ljudem, ki upoštevajo zakonodajo in pravila prestopanja mej, ne morejo pa ustaviti ljudi, ki jih ne upoštevajo (Bigo, 2006). Ta vrzel je povezana z retoriko o invaziji in s potrebo po nadzoru na meji na eni strani in z že omenjeno prakso »daljinskega upravljanja« meja na drugi, ko nadzor ne poteka več samo na meji, temveč se pomika bodisi stran od državnega ozemlja (na konzulate v tujini, *hotspote*) bodisi v notranjost ozemlja, kjer vsi lahko postanemo »mejni policisti« (Nyers, 2009). Zaradi vseh teh vrzeli prihaja do med seboj povezanih »preigravanj« na politični, medijski in birokratski ravni.

V političnih igrah nekatere politične stranke zahtevajo ostrejšše ukrepe proti »migrantom«. Posvojijo apokaliptično verzijo kaotičnega sveta, propada civilizacije, ki naj bi ji od zunaj grozili »Tujci«, »Drugi«, od znotraj pa pomanjkanje moralnih vrednot in prisotnost notranjega sovražnika. Zahtevajo ostre varnostne ukrepe in programe, dokončne rešitve in militarizacijo družbe (Bigo, 2006).

Nekatere politične stranke sicer zavračajo takšne rešitve, vendar pa niso povsem prepričane o svojem prav, saj verjamejo, da takšen diskurz in ponudba ostrih ukrepov odvrčata njihove volivce in jim znižujeta javno podporo. Zato želijo dokazati, da »ukrepajo«, toda hkrati zgolj deklarativno ostajajo humanitarne. A takšne prakse so problematične. Oblikuje se namreč retorika o zaščiti meje kot temelja nacionalne suverenosti, kar pa ne pomeni, da so meje nadzorovane tudi v praksi. Ko namreč vlada želi dokazati, da obvladuje položaj na meji, od varnostnih agencij zahteva rezultate. Od politikov se nato lahko zahteva, da prevzamejo odgovornost za prihod beguncev, migrantov brez dokumentov, ki jih ni bilo mogoče zaustaviti. V tem primeru postane jasno, da se bolj poigravajo s simboli (recimo oklepniki na meji, rezalna žica) kot z učinkovitimi ukrepi (Bigo, 2002).

Tudi vloga medijev v teh igrah je izjemno pomembna. Z objavami in izborom tem ustvarjajo pritisk na politike in njihove ideje reševanja migrantske problematike s tem, da pozivajo k hitrim odgovorom na pereče in zapletene probleme ter da se odzivajo na številna vprašanja, ki lahko prihajajo iz vrst skrajne desnice

in nasprotnikov priseljevanja. Prav tako so ponavljajoči se posnetki, fotografije, naslovnice in posebne oddaje na temo migracij ključne za uokvirjanje migracij v varnostno paradigmo. Mediji, skupaj s politiki tako z leve kot desne, naslavljajo naslednje strahove ljudi: demografske, kot je recimo nenadna »poplava« beguncev, staranje prebivalstva, postopna »invazija« zaradi razlik v rodnosti; nelagodje (domnevna neprijaznost, agresivno obnašanje, »neciviliziranost«); zmanjševanje socialnih pravic, strah pred razkrojem države blaginje; večja prisotnost vernikov religij, ki se jih dojema kot grožnja sekularnosti in toleranci; transnacionalnost (uničenje nacionalnih vrednot); povezave med priseljenci in terorističnimi organizacijami zunaj države itd. (Bigo, 2006).

V birokratske igre se vpletajo tudi nekateri deli javne uprave, različne nevladne in zasebne agencije za varnostna vprašanja, ki lahko pridobijo proračunski denar, če so prepričljivi v svojem konstruiranju diskurza o »resničnem« sovražniku, ki naj bi ogrožal državo. Toda zaposleni v teh ustanovah lahko konstruirajo takšnega sovražnika tudi zaradi lastnih koristi (kariera, status in prihodek). Prav migranti so pogosto tarča teh konstruktov, ko se jim pripisuje od t. i. majhnega prestopništva in vandalizma (predvsem med priseljenko mladino) do organiziranega kriminala in terorizma. V varnostni okvir spadajo seveda tudi migrantski tokovi, ki naj bi ogrožali suverenost države. Različne varnostne agencije so tako neposredno zainteresirane za družbeno konstrukcijo groženj, ki migracije spreminjajo v glavni vzrok za družbene probleme. To jim prinaša prednost v boju za sredstva in legitimiteto. Varnost namreč postane najpomembnejša vrednota v svetu, kjer vlada kaos tako zunaj kot znotraj meja (Bigo, 2002).

Človečnost

Didier Fassin poudarja, da se na človečnost sklicuje tisti način vladanja, ki v sodobno politiko uvaja moralne občutke in ki politiko pravic zamenja z etiko trpljenja in sočutja. Kljub tej etiki in zaradi te etike človečnost prav tako uvaja neenakosti s tem, da nekatera življenja predstavi kot pomembnejša od drugih. »Ker ne moremo pomagati vsem, pomagamo samo nekaterim, izbranim.« (Fassin, 2012: 3) Posledice takega vladanja so nepredvidljive, saj nezmožnost pomagati vsem vodi včasne rešitve, namenjene le nekaterim, to pa vse tiste, ki pomagajo pri humanitarnem delu, spravljajo v stisko in s tem v t. i. pregorelost zaradi sočutja (Fassin, 2005).

»Ogromno, uspešno, vzorno«

Avgusta 2015 je postalo čedalje bolj očitno, da bodo migranti prestopili tudi slovensko mejo. Madžarska je že v začetku julija 2015 začela graditi žičnato ograjo na meji s Srbijo, v začetku septembra je svoja vrata za begunce na stežaj odprla

Nemčija, razmere na Hrvaškem, kamor je samo med 16. in 20. septembrom prišlo okoli 25.000 migrantov, pa so jasno nakazovale morebiten razvoj dogodkov in na humanitarno katastrofo, ki bi lahko nastala.

Čeprav je minil še dober mesec do zaprtja madžarske meje s Hrvaško in množičnega prihoda migrantov v Slovenijo, le-ta nanj ni bila pripravljena. Ena od razlag je, da je Slovenija s svojo »nepripravljenostjo« na приход beguncev konec poletja in vso jesen namerno ustvarjala položaj, ki ga je potem lahko »obvladala« le še z izrednimi razmerami na mejah v imenu obrambe lastne suverenosti. Tako je namreč lahko rešila kar nekaj izzivov, pred katere je bila postavljena.

Na mednarodni ravni je kot podpisnica mednarodnih konvencij, sporazumov in pogodb, kot so recimo Konvencija o statusu beguncev, Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic, Schengenski sporazum, dublinska uredba zaradi »izrednih« razmer na meji lahko spregledala nekatere zaveze, pravice in standarde, povezane s pravicami beguncev in mejnim režimom. Položaj je nekoliko spominjal na leto 1992, ko so begunci iz BiH v Sloveniji dobili t. i. začasni begunski status, ki bosanskim beguncem ni omogočal nekaterih pravic iz Konvencije o statusu beguncev.

Prav tako je Slovenija glede na Schengenski sporazum čez mejo spustila le tiste migrante, ki so imeli veljavne dokumente in ustrezne vizume za vstop v schengensko območje, medtem ko bi drugi morali zaprositi za mednarodno zaščito. To bi zaradi obveznih postopkov v zvezi s pridobitvijo ali zavrnitvijo prošnje za ustrezní status (prošilec za azil, subsidiarna zaščita) pomenilo (pre)hudo obremenitev za institucije, ki so pooblašene za vodenje teh postopkov in ki so v prejšnjih letih obravnavale le po nekaj sto prošenj na leto.

Odprla se je tudi problematika otrok brez spremstva, saj se starost pri »registraciji« ni problematizirala in se je mladoletne spuščalo naprej, čeprav bi jih bilo treba čim prej zaščititi z ustreznim statusom in pomočjo. Skrb zanje se je preložila na Avstrijo in Nemčijo.

Tudi t. i. »začasno registracijo« na meji, ki jo prej lahko označimo za popis osebnih podatkov beguncev, nikakor pa kot popis podatkov, ki je predpisan v postopku prošnje za mednarodno zaščito, lahko razumemo kot poskus izogibanja potencialni situaciji, ko bi lahko po dublinski uredbi v Slovenijo vrnili vse zavrnjene prosilce za azil iz Zahodne Evrope, ki so bili pri nas prvič popisani.

Na državni ravni se je Slovenija zaradi gospodarske krize in z njo povezano podhranjenostjo kadrov (policija, vojska, civilna zaščita, Rdeči križ), pomanjkanjem financ ter drugih razlogov znašla pred velikimi težavami, kako oskrbeti in namestiti tako veliko število ljudi. Država je zaradi »nevarnosti na meji« tam uvedla »izredne razmere« ter se zatekla k vrsti začasnih rešitev, zaradi česar je prišlo do serijskega kršenja človekovih pravic in zniževanja humanitarnih standardov. Na mejah so zrasli t. i. »zbirni centri«, ki so po informacijah različnih nevladnih organizacij (recimo hrvaške Are you Syrious, ki je zbirala podatke o dogajanju v posameznih zbirnih centrih vzdolž balkanske poti), pričevanju migrantov, nekaterih novinarjev in prostovoljcev bolj spominjali na taborišča, o katerih je razmišljal Agamben. Ljudje so v

njih izgubili »pravico do pravic« (Arendt, 1951). Čeprav so bili begunci v Sloveniji prisotni le kratek čas, se je v »zbirnih centrih« razvila »kultura« agentov države, ki so v imenu reda in varnosti kršili človekove pravice in zniževali humanitarne standarde. Večinoma so jo udeleževali uradni organi, zaradi zahtevnih razmer pa se je ta preskok lahko zgodil tudi prostovoljcem humanitarnih organizacij, zaposlenim prek javnih del, civilni zaščiti, zaposlenim na železnici ... Prihajalo je do zapletenih situacij, ko so se prostovoljci in humanitarni delavci morali odločati, komu pomagati in komu ne, ter t. i. izčrpanosti zaradi sočutja zaradi ekstremnih razmer, ki so jim bili priča in v katerih so morali delati (Fassin, 2012).

Če k temu dodamo še izkušnjo samih migrantov, je jasno, da so po obravnavi na slovenski meji le redki zaprosili za azil v Sloveniji. V enem od intervjujev, ki jih je opravil kolega v nemškem zbirnem centru, je eden od sirskih beguncev slovensko izkušnjo označil za »pekel na zemlji«. ³ Lahko bi rekli, da so »izredne razmere« na meji v imenu ohranitve suverenosti in varnosti dosegle tudi ta cilj.

Medtem je v državi vrelo na političnem, medijskem in birokratskem področju. Nekatero politično stranke in posamezniki so od vlade zahtevali ostrejšo ukrepe proti migrantom. Opozarjali so na »onesnaževanje« in strašili z brezposelnostjo domicilnega prebivalstva, šibko slovensko ekonomijo, ki naj ne bi bila kos takšnim izzivom, izgubo nadzora nad mejami in s tem državne suverenosti, kljubovanje avtoriteti s strani migrantov, grožnjo narodni identiteti in kulturi, svarili pred boleznimi in opozarjali na varnostne vidike problematike. S pomočjo fotografij in posnetkov so slikali apokaliptične prizore in svarili pred tem, da Slovenija postane »begunski žep« zaradi dozdevno preveč popustljive politike. Prišlo je tudi do zahteve po militarizaciji družbe (ustanovitve narodne garde). Vlada je odgovarjala predvsem z dejanji, kot so bili postavitve oklepnikov in rezalne žice na meji s Hrvaško in dogovori z drugimi državami na balkanski poti o čim hitrejšem transportu migrantov v Zahodno Evropo.

V medijih so bile analize aktualnih dogodkov naravnane na strahovanje ljudi: na povezave med priseljenci in terorističnimi organizacijami zunaj države so opozarjali z napadi v Parizu, na islamofobijo in strah pred transnacionalnostjo, ki so ju podpihovali z novicami o domnevnih terorističnih centrih za urjenje v »srcu Slovenije« ter ponovno problematizirali gradnjo mošeje v Sloveniji, nelagodje (neprijaznost, agresivno obnašanje, neciviliziranost) pa so zbujali dogodki v Kölnu, ki so transparente o »rapefugees« naplavili vse do Kidričevega.

Igre birokratskih ustanov so bile precej manj vidne, subtilne in javnosti bolj prikrite. Eden glavnih akterjev na področju migracij v Sloveniji in varovanja njenih meja je Ministrstvo za notranje zadeve, ki del svojih sredstev pridobiva tudi prek skladov Evropske unije AMIF (Sklad za azil, migracijo in vključevanje) in ISF (Sklad

³ To mi je 8. decembra 2015 v Interkulturelle Arbeitsstelle IBIS v Oldenburgu v neformalnem pogovoru povedal raziskovalec, ki intervjuva migrante v zbirnih centrih in drugih institucijah, namenjenih migrantom, v Nemčiji. Intervjuji in analiza v času pisanja tega članka še niso bili objavljeni.

za notranjo varnost). Gre za institucijo, ki ta področja trdno drži v svojih rokah. Svoje zadolžitve (in sredstva) le redko zaupa drugim ministrstvom, raziskovalnim ustanovam, nevladnim organizacijam in zainteresirani javnosti. V času, ko se je povečalo število migrantov na slovenski meji, je prav policija v zbirnih centrih z uveljavljenimi tradicionalnimi metodami skrbela za varnost, registracijo in čim hitrejši transport migrantk/migrantov od hrvaške do avstrijske meje. Glede na nedavno ostro kritiko Slovenske vojske, ki jo je izrekel njen poveljnik, predsednik države RS,⁴ Ministrstvo za notranje zadeve (p)ostaja eden glavnih sil, ki naj bi skrbela za varnost v Sloveniji.

Sklep

Večina dogodkov, ki so jih v preteklih mesecih sprožile migracije skozi Slovenijo, ne bi smela presenečati. V preteklosti so bili migrantke in migranti zaradi ostre politike na mejah, (namerno) pomanjkljive zakonodaje v primeru migrantskih delavk in delavcev, selektivne azilne politike in pomanjkanja idej, strategij in programov na področju integracije potisnjeni na rob vidnosti. Jeseni leta 2015 in v začetku leta 2016 to ni bilo več mogoče. Migranti so postali »vidni«, pretresli so evropske države in v ospredje postavili številna vprašanja. Tudi v Sloveniji, ki se je skoraj šestnajst let po zadnjem večjem prihodu migrantov skrivala za svojimi mejami in negovala domnevno suverenost. (Samo)zadovoljna, da kljub schengenski meji s Hrvaško zaradi dvostranskih sporazumov nimamo zunanjih meja, skozi katere bi v večjem številu prihajali migranti. Zadovoljna s svojim majhnim azilnim sistemom in integracijsko hiško. Zadovoljna, da problemi bolj pereče zadevajo druge države in da smo premajhni/prerevni/neatraktivni, da bi bili lahko solidarni. Ta utvara je nato hitro izpuhtela (a zdi se, da se ponovno utrjuje). Od zanikanja do prebujenja, od strahu do dokončne prevlade varnosti nad človečnostjo, od navideznega miru do izrednega stanja. Od rezalne žice in tankov na meji, do aktivnega uresničevanja politike daljinskega upravljanja migracij na makedonsko/grški meji in v Turčiji, zaradi česar smo, bolj kot kdajkoli prej, soodgovorni za nečloveške razmere na makedonsko/grški meji in trenutne smrti migrantov v Sredozemskem morju.

Problem Slovenije na področju t. i. *migration managementa* je v tem, da se politika, javne institucije, mediji in tudi javnost nič ne naučijo iz lekcij, ki so se jih v preteklosti že naučile, ali pa namerno pozabljajo nanje. Kljub skrbi za hrvaške, bosanske in kosovske begunce konec prejšnjega tisočletja, migrantski situaciji v letih 1999–2002 in spremljanju smrti na schengenski meji se zdi, kot da politikom svoje rešitve na področju migracij uspejo vsiliti vedno iste agencije nadzora, ki

⁴ Predsednik države je kot vrhovni poveljnik oboroženih sil iz poročil Generalštaba slovenske vojske ugotovil, da je Slovenska vojska je že tretje leto zapored na najnižji ravni pripravljenosti delovanja. Več glej na Predsednik RS, 2016.

vztrajajo pri varnostnih vidikih »obvladovanja« migracij in izrednih razmerah na meji, zbirnih centrih, azilnih domovih.

A nevarnost vladanja s pomočjo izrednih razmer je, da lahko postane pomembno orodje za reševanje »nerešljivih« političnih problemov ne le v primeru migracij. Sčasoma lahko tak način vladanja postane nekaj vsakdanjega, normalnega. Prav zaradi takšnih razmer v svojih državah (tudi) v Slovenijo prihajajo migranti. Toda tudi številni slovenski državljani postajajo migranti. Na to opozarja dejstvo, da poleg čedalje pogostejšega izseljevanja mladih v tujino zaznavamo tudi veliko rast t. i. napotnega dela, saj je bilo v letu 2015 izpolnjenih 126.185 obrazcev A-1, ki omogočajo napotovanje delavcev iz Slovenije v tujino.⁵ Ali gre pri njih prav tako za primer, ko je politika vladanja z izrednimi razmerami, ki je tako domača pri upravljanju migracij, segla tudi na druga področja, kot je zaposlovanje?

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2004): *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
- ANDERSSON, RUBEN (2014): *Illegality, Inc.: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. California, Oakland: The California University Press.
- ARENDT, HANNAH (1951): *The origins of totalitarianism*. NY, New York: Harcourt, Brace and Co.
- BACCHI, CAROL (2009): *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Australia: Pearson.
- BALIBAR, ÉTIENNE (2007): *Mi, državljani Evrope? Meje, država, ljudstvo*. Ljubljana: Sophia.
- BAUMAN, ZYGMUNT (2002): *Society Under Siege*. Cambridge: Polity Press.
- BIGO, DIDIER (2002): Security and immigration: toward a critique of the governmentality of unease. *Alternatives: global, local, political* (27): 63–92.
- BIGO, DIDIER (2014): The (in)securitization practices of the three universes of EU border control: Military/Navy–border guards/police–database analysts. *Security Dialogue* 45: 209–225.
- BIGO, DIDIER IN ANASTASSIA TSOUKALA (2008): Understanding (In)Security. V *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*, D. Bigo in A. Tsoukala (ur.), 1–9. Oxon and New York: Routledge.
- BLOCH, ALICE, NANDO SIGONA IN ROGER ZETTER (2014): *Sans Papiers, The Social and Economic Lives of Young Undocumented Migrants*. London: PlutoPress.
- CALAVITA, KITTY (2005): *Immigrants at the Margins: Law, Race, and Exclusion in Southern Europe*. NY, New York: Cambridge University Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2004): The Legal Production of Mexican/Migrant Illegality. *Latino*

⁵ Za več podatkov o problematiki napotitev v tujino glej spletno stran Napoteni delavci.

- Studies* (2): 160–185. London: Palgrave Macmillan Ltd.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2013): Spectacles of migrant 'illegality': the scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies* 36(7): 1180–1198.
- FASSIN, DIDIER (2005): Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France. *Cultural Anthropology* 20(3): 362–387.
- FASSIN, DIDIER (2012): *Humanitarian reason: A Moral History of the Present*. CA, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- FOUCAULT, MICHEL (1997): Security, Territory, and Population. V *Michel Foucault, Ethics: Subjectivity and Truth*, P. Rabinow (ur.), 67–71. New York: The New Press.
- GUIRAUDON, VIRGINIE IN GALLYA LAHAV (2000): Comparative Perspectives on Border Control: Away from the Border and Outside the State. V *The Wall Around the West: State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*, P. Andreas in T. Snyder (ur.): 55–77. Maryland, Lanham: Rowman and Littlefield.
- HADDAD, EMMA (2007): Danger happens at the Border. V *Borderscapes, Borderlines series* 29, P. K. Rajaram in C. Grundy-Warr (ur.), 119–136. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE (B. D.): *Sklad za notranjo varnost in sklad za azil, migracije in vključevanje (2014–2020)*. Dostopno na: http://www.mnz.gov.si/si/o_ministrstvu/crpanje_evropskih_sredstev/sklad_za_notranjo_varnost_in_sklad_za_azil_migracije_in_vkljucvanje_2014_2020/ (6. maj 2016).
- MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE (2001): *Poročilo o delu policije za leto 2001*. Dostopno na: <http://www.policija.si/index.php/statistika> (5. maj 2016).
- MEZZADRA, SANDRO IN BRETT NIELSON (2012): Between Inclusion and Exclusion: On the Topology of Global Space and Borders. *Theory, Culture, Society* 29(4-5): 58–75.
- NAPOTENI DELAVCI. Dostopno na: <http://www.napotenidelavci.si/sl/> (7. maj 2016).
- NEOCLEOUS, MARK (2003): *Imagining the State*. Maidenhead: Open University Press.
- PREDSEDNIK RS (2016): *Mnenje predsednika RS Boruta Pahorja o stanju pripravljenosti Slovenske vojske*. Dostopno na: <http://www.predsednik.si/up-rs/uprs.nsf/objave/E9B8FDFC3888DE2AC1257FAA004478B9?OpenDocument> (6. maj 2016).
- RUMFORD, CHRIS (2006): Introduction: Theorizing Borders. *European Journal of Social Theory* 9(2): 155–169.
- SASSEN, SASKIA (1996): *Losing control? Sovereignty in the Age of Globalisation*. New York: Columbia University Press.
- SCHMITT, CARL (1985): *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Massachusetts, Cambridge: MIT Press.
- TICKTIN, MIRIAM (2005): Policing and Humanitarianism in France: Immigration and the Turn to Law as State of Exception. *Interventions* 7(3): 347–368.
- WALTERS, WILLIAM (2006): Border/Control. *European Journal of Social Theory* 9(2): 187–203.
- WALTERS, WILLIAM (2011): Foucault and Frontiers: Notes on the Birth of the Humanitarian Border. V *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, U. Bröckling, S. Krasmann in T. Lemke (ur.), 138–164. Oxon and New York: Routledge.

Berlin: zasilna zavetišča in sodobni mejni boji

Abstract

Berlin: Emergency shelters and contemporary border struggles

Researching the developments of present political economy must necessarily include investigating the tools of contemporary border regime. These are used for surveillance and control of populations in order to create new divisions of labour and enable extraction of rent by using peoples' bodies. The article focuses on emergency shelters in Berlin, that is, on their function and ways in which the asylum seekers accommodated there spontaneously struggle against them. The research was done as a militant and cooperative work of the network Lager Mobilisation Network in Berlin's district Wedding, which builds connections with people housed in the sports halls in the mentioned district. The author underlines that exhausting the asylum seekers psychically is one of the strategies for filtering the 'unwanted' from the 'wanted', that is the ones that are interesting for the labour market. At the same time, the restriction of movement and limited access to civil rights confine asylum seekers in emergency shelters run by private companies, which seek profits on their account. Far from claiming that non-profit companies have a 'better' shelter administration, since the boundaries between them and profit-oriented companies are often blurred, the author rather speaks of new forms of anticolonial struggles by the people living inside. He understands these struggles as the struggles against the contemporary border regime in Germany and the EU and as a potential for building an inclusive society.

Keywords: border regime, border struggles, Berlin, emergency shelters, Lager Mobilisation Network

Žiga Podgornik-Jakil is a user of Social Center Rog in Ljubljana, an activist in the network Lager Mobilisation Network in Berlin and a PhD student at the Institute for Social and Cultural Anthropology at Freie Universität Berlin. (ziga_pozabljvko@hotmail.com)

Povzetek

Če želimo proučevati razvoj sodobne politične ekonomije, moramo pri tem nujno upoštevati vpliv orodij sodobnega mejnega režima, ki so uporabljena za nadzor in upravljanje populacij, katerega namen so nove delitve dela in ekstrakcija rent iz človeških teles. Članek se osredinja na primer zasilnih zavetišč v Berlinu, na njihovo funkcijo in načine, kako prosilke in prosilci za azil, nameščeni v njih, spontano netijo upore. Raziskava je nastala v okviru militantnega in kooperativnega dela mreže *Lager Mobilisation Network* v berlinskem okraju Wedding, ki se povezuje z ljudmi, nameščenimi predvsem v športnih dvoranah v omenjenem okraju. Avtor v članku poudarja, da je psihično izčrpavanje del strategije filtriranja »zaželenih« prosilk in prosilcev za azil od »nezaželenih«, s čimer poskušajo obdržati tiste, ki so zanimivi za sodobni trg delovne sile. Vendar omejitev gibanja in dostopa do državljanjskih pravic prosilce hkrati zadržuje v zasilnih zavetiščih, ki jih vodijo zasebna podjetja, ta pa si skušajo na njihov račun ustvarjati dobiček. Daleč od tega, da bi bila neprofitna podjetja, ki vodijo zavetišča, »boljši« upravljavci kot profitni – meje med njima so namreč pogosto zamegljene. Zato avtor članka raje govori o novih oblikah protikolonialnih bojev, ki jih živenci v teh zavetiščih uperjajo proti sodobnemu mejnemu režimu v Nemčiji in EU in s katerimi skušajo skupaj z aktivisti graditi bolj vključujočo družbo.

Ključne besede: mejni režim, mejni boji, Berlin, zasilna zavetišča, *Lager Mobilisation Network*

Žiga Podgornik-Jakil je uporabnik Socialnega centra Rog v Ljubljani, aktivist mreže Lager Mobilisation Network v Berlinu in doktorski študent Inštituta za socialno in kulturno antropologijo na berlinski Freie Universität. (ziga_pozabljvko@hotmail.com)

Državni urad za zdravje in socialne zadeve (LAGeSo), boj za obstanek

Sedmega oktobra 2015 sem se v Berlinu za krajši čas lahko udeležil solidarnostne demonstracije, ki so jo samoorganizirali prosilke in prosilci za azil ter ljudje brez dokumentov, umetnice in umetniki ter aktivistke in aktivisti, ki delujejo pod skupnim imenom *My Right is Your Right* in so ena številnih političnih, večinoma samoorganiziranih skupin v nemški prestolnici. Preden nadaljujem, bi rad opozoril, da namen nadaljnega besedila ni fokusiranje na tovrstne samoorganizirane skupine, ki so začele množično, a včasih za kratek čas, nastajati v Nemčiji zlasti po letu 2012, ko so prosilke in prosilci za azil skupaj s podpornicami in podporniki, bodisi nemškimi, evropskimi ali ameriškimi, torej tistimi, ki niso zbežali ali emigrirali iz lastne države in zaprosili za azil v Nemčiji ali drugih članicah Evropske unije, zasedli prazen trg Oranienplatz v berlinskem okraju Kreuzberg.

Zgodnjeoktobrska demonstracija je bila organizirana pred državno institucijo, ki si jo bodo doživljenjsko zapomnili vsi, ki so zbežali ali emigrirali pred vojno, ekonomsko bedo ali okoljskim opustošenjem in si želijo enakovrednega dostopa do storitev (zdravstvo, trg dela itd.), ki se nemškim državljanom in državljanom zdijo bolj ali manj samoumevne. Prav tako si jo bodo zapomnili vsi tisti, katerih emigracija so sprožili mnogoteri vzroki, ki jih nikakor ne moremo zožiti na striktno vojne ali ekonomske, izhajajo pa iz postkolonialne realnosti soobstoja dveh svetov, v kateri je Evropa odigrala in še vedno igra pomembno vlogo. Ta postkolonialna realnost z globalnim in kompleksnim ter nenehno spreminjajočim se kapitalističnim trgom pomembno vpliva na oblike mobilnosti in procese upravljanja migracij.

Zloglasna institucija se imenuje Državni urad za zdravje in socialne zadeve ali krajše LAGeSo (kar je kratica za *Landesamt für Gesundheit und Soziales*) in se nahaja v bližini postaje podzemne železnice Turmstrasse. Prej kot za institucijo gre za večji kompleks hiš in uradov, ki so pristojni za različne zadeve, med njimi pa je tudi Centralna sprejemna ustanova za registracijo in prošnjo za azil (*Die Zentrale Aufnahmeeinrichtung des Landes Berlin für Asylbewerber, ZAA*). Treba je opozoriti, da je za prošnje za azil sicer odgovoren Zvezni urad za migracije in begunce (*Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, BAMF*), vendar pa je registracija preliminarna faza pred prvim individualnim intervjujem v postopku obravnave prošnje za azil, na katerega se lahko čaka nekaj tednov. O praktični izvedbi formalnega postopka prijave za azil je težko govoriti, saj se je v času povečanega števila prihajajočih v Nemčijo po septembru 2015 položaj nenehno spreminjal, tudi zaradi manjše improvizacije med institucijami.

Med krajšim spremljanjem statične demonstracije, ki je takrat pred LAGeSjem potekala v obliki govorov in glasbenih performansov, sem srečal prijatelja, ki me je vprašal, ali sem videl celoten kompleks. Namreč, spredaj smo videli, da so ljudje, ki se prijavljajo za azil, prisiljeni spati pred eno od LAGeSo-jevih zgradb takoj ob glavni ulici Turmstrasse. A pravi pekel se začne šele v kompleksu stavb in

uradov za omenjeno zgradbo. V tamkajšnjem osrednjem prostoru ljudje spijo ali sedijo v nezadostnem številu šotorov po več dni, po nekaterih pričevanjih pa tudi po nekaj tednov, čakajo na svojo številko, oziroma, če uporabim pogosto rabljeno besedo, ki so se je ljudje naučili takoj ob prihodu v Nemčijo, *termin*. Osrednji prostor je umeščen med stavbe, v resnici je to nekakšen zelo majhen kvadratast park, ob katerem takrat, oktobra 2015, še ni bilo videti šotorov, značilnih za begunska taborišča, saj so te postavili pozneje, ko so nastopile večje ohladitve. Na eni strani parka stoji digitalizirana tabla, na kateri se prikazujejo številke oz. *termini*, ki pa po pričanju številnih posameznikov ne upoštevajo pravega vrstnega reda. Temu moramo dodati še 40.000 ljudi, ki so se po poročanju nemškega *Tagesspiegla* (Schönball, 2015) v Berlinu uradno registrirali v prvih devetih mesecih leta 2015, in pa dejstvo, da je bilo glede na uradno dokumentacijo LAGeSo decembra lani 42.387 ljudi nastanjenih v različnih skupinskih bivališčih in zavetiščih, kot so športne dvorane, nekdanje letališče Tempelhof, ponovno usposobljene nefunkcionalne zgradbe, šotori, hoteli, hostli in tako naprej. Dolge vrste ljudi, ki čakajo na listek s terminom ali na hrano, pijačo, obleke in podobno, so postale v drugi polovici leta 2015 realnost in stalnica medijskega poročanja.

Protest pred zasilnim zavetiščem Lichtenberg v Berlinu, ki ga je maja 2016 organizirala skupina Stop Deportation. (Foto: Žiga Podgornik-Jakil)

Zdaj je notranji prostor LAGeSo-ja ponovno prazen, a šotori ostajajo, saj še ni jasno, kako bo v prihodnje. Vsaj pol leta, če ne dlje, je bil to prostor, ki je spominjal na prizore iz zunanjih meja Evropske unije, prostor, kjer so prostovoljke in prostovoljci ter aktivistke in aktivisti vse noči organizirali kuhanje toplih obrokov in čajev ter skušali deliti pravne nasvete, pomagali usmerjati ljudi na prave naslove in protestirali skupaj z zmrzujočimi pribežnicami in pribežniki, ki so zapustili svoje domove, da bi našli varnost in boljše življenje. Konfliktov, zlasti z varnostniki, pa

tudi medsebojnih, ni manjkalo, vendar pa tudi ne solidarnosti med samimi pribežnicami in pribežniki, ki so na različnih lokacijah organizirali številne gladovne stavke in druga spontana dejanja upora, ki, četudi v začasnih oblikah, nastajajo še danes.

V akademski in aktivistični literaturi s področja mejnih in drugih družboslovnih študij, ki se ukvarjajo s teorijo sodobnih meja, lahko že nekaj časa razberemo novo razumevanje meja – ne več kot statičnih institucij, temveč kot začnih in pogojnih družbenih procesov oziroma odnosov. Meje se ne nahajajo le na obrobju ozemlja, temveč se razprostirajo znotraj in zunaj njega (Mezzadra in Neilson, 2013; Walters, 2002; 2004; Wesley Scott, 2012). LAGeSo in – kot bomo videli pozneje – časna zavetišča so takšne pogojne inčasne institucije, ki so del širših družbenih procesov ponotranjenosti meja pri upravljanju mobilnosti določenih delov prebivalstva, vendar so hkrati tudi točke, na katerih vzniknejo boji proti sodobnim mejnim režimom.

Prevladujoč politični, medijski in javni diskurz, ki se je vzpostavil ob poročanju o razmerah pred LAGeSo oziroma med tako imenovano begunsko krizo, je opisani »kaos« pripisoval prevelikemu številu prišlekov v zelo kratkem času. Drugi, predvsem organizacije za človekove pravice in civilna družba, so poudarjali, da so nemške oblasti opozarjali na možnost takšnega scenarija, vendar te niso zagotovile ustrezne infrastrukture. »Nepričakovanega« »kaosa« in začnih nastanitve ljudi v kolektivne nastanitvene centre oziroma bivališča (*Gemeinschaftsunterkunft*), natančneje včasna zavetišča (*Notunterkunft*), ki naj bi bila odziv na visoko število prosilcev za azil, prisiljenih spati na ulicah, nikakor ne smemo razumeti le kot obliko pragmatizma in politično nevtralnega ravnanja.¹ Zato se moramo za lažje razumevanje političnega ozadja tovrstnega upravljanja migracij oziroma za to »skrb« za prosilce za azil najprej ustaviti pri krajšem zgodovinskem orisu nemške azilne zakonodaje.

¹ Berlin je postal v zadnjih letih, predvsem zaradi relativno nizkih najemnin, zelo privlačna destinacija za turistke in turiste,časne stanovalke in stanovalce, študentke in študente, kulturne delavke in delavce, umetnice in umetnike, skratka za ljudi, katerih finančni položaj ni nujno tako slab. Hkrati poteka program transformacije Berlina v kreativno mesto, socialna stanovanja se prodajajo, najemnine za posamezne stanovanjske prostore se brutalno višajo in tako naprej. Vse to pripomore h gentrifikaciji mesta oziroma njegovih predelov, prav tako pa vodi v čedalje bolj poudarjeno pomanjkanje stanovanj, čeprav so v mestu številne neobnovljene zgradbe, ki že več let ne služijo svojemu namenu. Nekaterih praznih stanovanj najemodajalci (največkrat so to nepremičninska podjetja) namerno ne oddajajo, razlog za to pa so načrtovane investicije. Eden od odzivov na to je spletna stran *Leer Berlin* (<https://www.leerstandsmelder.de/berlin>), na kateri lahko uporabniki sami objavijo lokacije praznih zgradb in stanovanj.

Obljubljena dežela

Med zahodnoevropskimi državami je že dlje časa glavni cilj prosilcev za azil Nemčija. V prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja je v Nemčiji za azil zaprosila kar polovica vseh pribežnic in pribežnikov v Evropi (Bosswick, 2000: 43), površinski pogled na trenutne razmere pa nakazuje, da do vidnih sprememb ni prišlo niti v zadnjem času, tj. od druge polovice leta 2015 naprej. Na tem mestu ne bom iskal vzrokov za to, zagotovo pa lahko glede na videno trdim, da Nemčija ni obljubljena dežela, kar bi utegnil misliti kdo pod vtisom izjave kanclerke Angele Merkel, ki je konec avgusta 2015 dejala, da bo država, ki velja za največje evropsko gospodarstvo, sprejela vse sirske pribežnice in pribežnike ter začasno razveljavila dublinsko uredbo (Castañeda in Holmes, 2016: 14). Ta nekoliko ambivalentna »gostoljubnost« je bila posledica več dejstev: prvič, leto 2015 je bilo rekordno glede števila utopitev v Sredozemskem morju; drugič, v obmejnih članicah Evropske unije, ki so vstopna točka v schengensko območje (predvsem Grčija in Madžarska), se je število pribežnic in pribežnikov močno povečalo, zato lahko pripravljenost njihovega sprejemanja v Nemčiji razumemo kot izraz »solidarnosti« z obmejnimi državami; in tretjič (in najpomembnejše), pribežnice in pribežniki so s svojimi telesi in kreativnim ravnanjem sporočali, da njihove moči gibanja ne bo mogoče preprosto zaustaviti. K temu je treba dodati tudi to, da so nemškemu »odprtju« sledila številna zapiranja, na primer skoraj takojšnja sprememba nekaterih členov Zakona o azilu oktobra istega leta. Te spremembe določajo daljše obdobje bivanja v sprejemnih centrih oziroma zavetiščih, prav tako pa znova uvajajo državni mejni nadzor (Bojadžijev in Mezzadra, 2015).

Kritiko tovrstnih primerov in diskurzov »najmočnejših« članic EU, ki pomembno določajo splošne odzive in vplivajo na razvoj evropske azilne in migracijske zakonodaje – v kontekstu »begunske krize« in na splošno – prepuščam drugim. Ustavil pa se bom še pri enem dejstvu, ki je, vsaj na papirju, temeljno za Nemčijo. Namreč, Nemčija je država, ki zaradi lastne zgodovinske vpletenosti v drugo svetovno vojno ne zagotavlja pravice do azila le na podlagi mednarodne zakonodaje, ki temelji na Konvenciji o statusu beguncev iz leta 1951, temveč ima to pravico od leta 1949 zapisano v svoji ustavi (*Grundgesetz*), in sicer v 16. členu (BAMF, 2015a). Vendar je zgodovina pokazala, da v praksi zadeva ni tako preprosta. Najprej, ta člen ustave je bil sprejet v Zvezni republiki Nemčiji oziroma Zahodni Nemčiji in v njem ne moremo spregledati ideološke komponente, prisotne tudi v drugih državah t. i. Zahodnega bloka; možnost prošnje za azil je bila namreč rezervirana predvsem za politične nasprotnike tako imenovanih socialističnih režimov. V nemškem primeru je eden jasnih kazalcev tega razvoj razmer po letu 1977, ko je prvič začelo naraščati število prošenj za azil, ki so jih podali Neevropceji, še zlasti opazno se je to zgodilo leta 1980, ko je prišlo do državnega udara v Turčiji in je za azil zaprosilo okoli 92.000 ljudi (Bosswick, 2000: 45).

Azilna zakonodaja se je od takrat naprej vsako leto znova drastično zaostrovala. Leta 1993 je takratna konservativna koalicija pod vodstvom Krščanske demo-

kratske unije oziroma (na Bavarskem) Krščanske socialistične unije (CDU/CSU) z odobritvijo Socialdemokratov Nemčije (SPD) spremenila omenjeni 16. člen ustave, in sicer zato, ker naj bi prihajalo do zlorab institucije azila oziroma mednarodne zaščite. Med temeljnimi spremembami je odprava pravice do azila za ljudi, ki so v Nemčijo vstopili iz držav, ki zagotavljajo zaščito na podlagi Konvencije o statusu beguncev in Evropske konvencije za človekove pravice; to pa so vse sosednje države in »varne države« izvora (ibid.: 49). Zaostrovanje zakonodaje – ki, kot rečeno, poteka že od osemdesetih let prejšnjega stoletja – pa ni ljudi nikoli zaustavilo; zaostritve zakonodaje so, če uporabimo konservativni in rasistični diskurz, »problem rešile« le začasno, kar se odraža v periodičnosti naraščanja in upadanja števil prošenj za azil. Dejstvo je, da so poskusi oblasti, da bi naredile EU in posamezne države nepriljubne za iskanje azila ali boljšega življenja, evrocentrični, povsem neučinkoviti in zločinski.

Funkcija sodobnega mejnega režima

Étienne Balibar v svojem delu *We, The People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship* vpelje koncept *evropskega apartheida*, s katerim označi podvojitve zunanjih meja skozi vzpostavitev njihovih notranjih dvojnic, ki služijo stigmatizaciji in omogočajo sprejemanje represivnih ukrepov proti določenim delom evropskega prebivalstva, katerih bivanje na ozemlju je množično in legitimno (Balibar, 2004: x). Govori predvsem o prebivalstvu nekdanjih zahodnoevropskih kolonij, o tistem segmentu populacije torej, ki se mu vstop v EU najbolj omejuje, če ne že onemogoča, in sicer skozi vzpostavitev strogega nadzora in administrativnih ovir, del katerih je proces *eksternalizacije* meja oziroma njihovega izvažanja. Vendar so, kot je bilo rečeno in kot bomo poskušali pokazati skozi študijo primera, meje tudi interne oziroma ponotranjene, udejanjajo pa se kot kompleksne varnostne tehnologije, institucije in diskurzi, ki učinkujejo skupaj s humanitarnim in drugim mednarodnim pravom s tako imenovanega območja svobode, varnosti in pravice (Mezzadra in Neilson, 2013; Walters, 2002). Fleksibilnost, decentraliziranost in razsrediščenost sodobnih mejnih režimov pa moramo nujno obravnavati skupaj z razvojem politične ekonomije na lokalni, nacionalni in globalni ravni, saj so hkrati posledica in pogoj njihovega obstoja.

Naloga mej, katerih dejanska lokacija je čedalje težje določljiva, namreč ni le izključevanje, ampak proizvajanje oblik diferencialnega vključevanja oziroma neenakega dostopa do »pravice« (De Genova idr., 2014: 3). William Walters pravi, da postajajo meje biopolitičen instrument podeljevanja privilegijev, skozi katerega se oblikujejo skupki praks in diskurzov upravljanja gibanja, zdravja in varnosti nacionalnega in transnacionalnega prebivalstva (Walters, 2002: 571). Poleg tega njihova ekonomska funkcija ni toliko zaustavitev kot pa upočasnitev oziroma pospešitev mobilnosti (De Genova idr., 2014: 3), odvisno od realnih ali imaginarnih

potreb trga delovne sile. Med materializirane oziroma institucionalizirane oblike ponotranjenih meja avtorji uvrščajo centre za tujce, taborišča za begunce in podobne institucije, ki prej kot institucije redukcije človeške političnosti na »golo življenje« delujejo kot »dekompresijska komora« za upravljanje hitrosti mobilnosti (Mezzadra in Neilson, 2013: 147–150).

Med takšne institucije uvrščamo tudi kolektivne nastanitvene centre, natančneje improvizirana začasna zavetišča, ki so bila leta 2015 vzpostavljena v Nemčiji bodisi kot šotorska naselja bodisi v obstoječih športnih dvoranah in nefunkcionalnih zgradbah, na primer na nekdanjem berlinskem letališču Tempelhof. Zadnjih sedem mesecev sem kot del mreže *Lager Mobilisation Network* sodeloval pri militantnem raziskovanju in temeljitem dokumentiranju življenja v športnih dvoranah in spontanih uporov proti upravnim organom tamkajšnjih upravljaljskih podjetij. Omenjena mreža, ki nabira fragmente, brez katerih pričujočega prispevka ne bi bilo, ima lokalno vozlišče in prostor v berlinskem okraju Wedding in njeni aktivisti smo s prosilkami in prosilci za azil, ki v zavetiščih bivajo že več mesecev, v nenehnih prijateljskih in političnih stikih: skupaj kuhamo in se učimo jezikov, delimo si pravne nasvete, sestankujemo in skušamo razvijati različne oblike političnega boja, katerega prvi rezultati se za zdaj kažejo v izboljšavah tamkajšnjih življenjskih razmer. Naš glavni politični cilj je odprava kolektivnih nastanitvenih centrov in pravica do dostojnega stanovanja za vse, saj tako aktivistke in aktivisti kot tudi večina tam živečih menimo, da je funkcija koncentrirane nastanitve segregacija in dehumanizacija prosilk in prosilcev.

Welcome to Deutschland – zasilna zavetišča

Ljudje, ki so zaradi vojne, ekonomske bede ali osebnih okoliščin migrirali v Evropo, ki na materialni in simbolni ravni igra pomembno vlogo pri (re)produciranju globalnega postkolonialnega in kapitalističnega opustošenja, so dokazali, da je moč gibanja v določenih primerih – na primer ob prisiljeni mobilnosti – nezavestljiva. To so v drugi polovici leta 2015 uvidele tudi vlade držav članic EU, ki so v sodelovanju z državami Zahodnega Balkana vzpostavile tako imenovani humanitarni koridor, ki je tekel po balkanski poti, torej vse od Grčije do zahodnih oziroma severnih držav članic, na primer do Avstrije, Nemčije in Švedske. Ker gradnja zidov in ograj gibanja ne zaustavi, temveč ga kvečjemu preusmeri oziroma zgolj izzove konfrontacijo in boje proti tem fizičnim oviram, so mejni režimi v veliki meri usmerjeni v razvoj čedalje bolj prefinjenih tehnologij selekcije in kategorizacije migrantov na zaželene oziroma zaslužne in nezaželene oz. nezaslužne skupine ljudi. Temelj takšne selekcije niso samo konvencije, ki dajejo mednarodno zaščito na podlagi tako imenovanih političnih razlogov, temveč je zasnovana tudi na drugih merilih, kot so zahteve trga delovne sile, število prebivalcev in BDP posameznih držav ter interesi zasebnih podjetij, ki niso nujno kompatibilni z državnimi.

Vstop v Nemčijo je bil od oktobra 2015 naprej organiziran v okviru humanitarnega koridorja. Migrantke in migranti, ki so potovali z avtobusi in vlaki, so se morali ob prihodu registrirati v različnih sprejemnih centrih, kjer so jim s pomočjo programa EASY na podlagi notranjega kvotnega sistema za pravično porazdelitev določili bivanje v eni od nemških zveznih dežel (BAMF, 2015b: 6). Postopek za pridobivanje statusa naj bi potekal tako, da človek takoj zaprosi za azil, zvezna dežela, v katero je bil dodeljen, pa mu določi sprejemno bivališče, kjer mora bivati določeno obdobje, in sicer od šest tednov do šest mesecev, med drugim zato, da ga lahko oblasti nemoteno obveščajo o njegovem primeru. Proces pridobivanja statusa je v primeru nekaterih držav izvora oziroma individualnih primerov dolg, zato se bivanje v sprejemnem bivališču po pretečenem obdobju načeloma prekine, kar se lahko zgodi tudi zaradi »varnostnih« razlogov ali z odločbo (Flüchtlingsrat Berlin, 2013: 2–3). Po tem naj bi bila prosilka oziroma prosilec za azil premeščen v kolektivni nastanitveni center ali stanovanje oziroma sobo – odvisno od zmogljivosti in števila prošenj v tistem obdobju – kjer mora čakati na zaključek svojega postopka, hkrati pa ima omejeno gibanje (*Residenzpflicht*), po navadi na zvezno deželo (AIDA, 2016).

Omenili smo že, da se je začela azilna zakonodaja v Zahodni Nemčiji v poznih sedemdesetih letih na podlagi ideje o »zlorabi pravice do azila« zaostrovati in postajati čedalje manj odprta. Ena od sprememb je bila uvedba kolektivnih nastanitvenih centrov, ki so jih idejno zasnovali že leta 1979, in sicer na zahtevo konservativne parlamentarne opozicije, prve pa so vzpostavili leta 1982 (Muy, 2016: 23). Sebastian Muy v svoji prodorni magistrski nalogi poudarja, da se proces in infrastruktura nastanitve ter integracije prosilcev za azil v Nemčiji sooblikujejo hkrati s postfordizacijo gospodarstva in neoliberalnim restrukturiranjem socialne države. Postfordizacija je bila najintenzivnejša zlasti v začetku devetdesetih let, ko je potekal program gospodarskega prestrukturiranja takratnih članic EU, in sicer na podlagi modela novega javnega upravljanja (*New Public Management*), da bi tako privatizirali in deregulirali državno financirane javne storitve in uvedli tržne in konkurenčne mehanizme. V Nemčiji se je ta paradigmatški prelom imenoval Novi model upravljanja (*Neuen Steuerungsmodell, NSM*) (Muy, 2016: 17).

Za nas je pomembno zlasti to, da kolektivne namestitvene centre in zasilna zavetišča upravlja skupek akterjev, ki delujejo po načelu *outsourcanja* prek javno-zasebnih partnerstev. Med pomembnejšimi so podjetja, ki skrbijo za administracijo, dostavo hrane in varnost. Administracijo lahko prevzame profitno podjetje oziroma podjetje z omejeno odgovornostjo (*GmbH*) ali neprofitno, po navadi korporativno strukturirano (*gGmbH*) ali registrirano združenje (*e.V.*). Muy poudarja, da so z omenjenim prestrukturiranjem meje med profitnimi in neprofitnimi podjetji čedalje bolj zamegljene, neprofitnost upravljalkega podjetja pa še ni zagotovilo boljših življenjskih razmer za nastanjene prosilke in prosilce za azil (Muy, 2016: 9), na kar pogosto kažejo tudi naši pogovori s prosilkami in prosilci in primerjava različnih namestitev.

Športne dvorane, ponovno usposobljeni nefunkcionalni objekti in veliki šotori so oblike zasilnih zavetišč oziroma podvrsta kolektivnih bivališč, nastalih v Nemčiji zlasti leta 2015, in sicer kot odziv na povečano število pribežnic in pribežnikov. Glede na prej zapisano je jasno, da je ta odziv pragmatičen in logičen le znotraj širših političnih, ekonomskih in družbenih procesov upravljanja določenih segmentov prebivalstva; da torej ni politično nevtralen. V začetku januarja 2016 je bilo v Berlinu

Zasilno zavetišče za 200 ljudi v športni dvorani na Osloerstrasse 23-26 (Wedding) v Berlinu. (Foto: Stanovalec v zatočišču na Osloerstrasse 23-26)

27.450 od 42.387 (tj. skoraj 65 %) prosilk in prosilcev za azil nastanjenih v zasilnih zavetiščih.² Upoštevajoč vse oblike namestitve v Berlinu, torej tudi hotele in hostle, je približno polovica upravljavcev profitnih podjetij.

Struktura upravljavcev je odvisna od tega, kdo se prijavi na razpise, ki jih objavlja LAGeSo in na kate-re se lahko prijavijo posamezna podjetja.

Gre za obliko javno-zasebnih partnerstev, kjer LAGeSo poskrbi za finančno transakcijo, in sicer od države do podjetja, ki ta sredstva porabi za plačilo zaposlenih in oskrbovanje nastanjenih prosilk in prosilcev za azil. Višina izplačila se izračuna glede na število nastanjenih ljudi in ceno dnevne oskrbe, ki znaša vse od 25 evrov – zlasti v športnih dvoranah – pa do 50 evrov ali več, predvsem v hotelih (Muy, 2016: 29). Ta podatek je kombinacija podatkov iz uradnih virov, na katere se sklicuje tudi Sebastian Muy, izjav vsaj treh upravljavk in upravljavcev zavetišč, aktivistk in aktivistov *Lager Mobilisation Network* ter informacij iz člankov nemških medijskih hiš. Dostop do podatkov o dejanskih vsotah prejetega denarja ni preprost, saj želijo upravljalska podjetja zaščititi lastne interese. Prav tako je težko ugotoviti, ali se za varnostno službo in najemnino prostorov namenjajo dodatna sredstva. Kar kažejo viri, je težnja po čim večjem zaslužku, ki ga podjetja generirajo z nižanjem izdatkov na račun nastanjenih in nekaterih zaposlenih. Ena od strukturnih težav, povezanih z zasilnimi zavetišči, je tudi nejasna zakonodaja, ki je veliko ohlapnejša kot pri kolektivnih bivališčih in ne določa osnovnih infrastrukturnih pogojev (dostop do

² Podatek sem pridobil iz uradnega LAGeSo-jevega dokumenta, v katerega so vključene informacije o vseh podjetjih, ki upravljajo namestitve.

spleta, pohištvo, pralni stroji in tako naprej), najnižjega števila zaposlenih ali zahtevanih kvalifikacij zanje (ibid.: 30). Res pa je, da formalna usposobljenost osebja, še zlasti uprave zavetišč, ni vedno ključna, ampak sta ključna njihov osebni odnos in spoštovanje do tam živečih.

Upravljanje in samoživost bojev v zasilnih zavetiščih

Upravno osebje v zavetiščih, katerih funkcijo je v resnici težko določiti, ima kljub temu, da jih plačuje podjetje, ki je bilo izbrano na razpisu LAGeSo, določeno avtonomijo oziroma možnost, da se postavi na stran tam bivajočih. Skozi pogovore s tremi člani upravljalkega osebja, ki je bilo zaposleno pri dveh različnih zasebnih podjetjih (L.I.T.H.U. GmbH in BTB – Bildungszentrum GmbH), se je potrdila moja teza, da je primaren cilj upravljalških podjetij kovanje dobička, čemur je podrejena tudi njihova izbira zaposlenih. Vsi sogovorniki so se na razpis prijavi in pred kratkim podpisali skrajno prekarno pogodbo o zaposlitvi. Dva izmed njih, tudi sama prosilca za azil – in zato še bolj prekarna kot tretji –, v zavetišču opravljata naloge, ki so podobne nalogam socialnih delavcev. Njuno preteklo ravnanje kaže na možnost vpliva zaposlenih na ravnanje odločevalcev. Sogovornika sta z nastanjenimi prosilkami in prosilci razvila dobre osebne odnose in se večkrat postavila na njihovo stran. Na svojega delodajalca sta pritiskala predvsem zaradi nekakovostne in količinsko nezadostne prehrane, zato je uprava dostavljalsko podjetje menjala kar trikrat, vendar ne brez poskusov diskreditacije zaposlenih in nastanjenih. Prosilke in prosilci so namreč zaradi nezadovoljstva začeli s krajšimi gladovnimi stavkami, zaposlena sogovornika pa sta sestavila pritožbo, del katere so bile tudi fotografije hrane, ki sta jo poslala odgovornim v LAGeSo, različnim nevladnim organizacijam, okrajni upravi in drugim. Takoj naslednji dan je vodstvo odgovornega podjetja izselilo sedem gladovno stavkajočih, češ da so protestirali agresivno, oba sogovornika pa so poslali na prisilni dopust. Zatem so ju premestili v drugo zavetišče, vendar sta se odločila, da tam ne bosta začela delati, in sta raje počakala na potek pogodbe. Pozneje je vodstvo podjetja zgodbo priredilo, in sicer tako, da je sedem izseljenih ljudi, ki so gladovno stavkali, obtožilo prejemanja podkupnine, to naj bi ponujalo neko drugo dostavljalsko podjetje, ki je želelo prevzeti posel. Pritiskali so na oba zaposlena, da naj to različico zgodbe podpreta, če nočeta biti obtožena prejemanja podkupnine tudi sama. Pri tem ne smemo spregledati, da je njuna pogodba o zaposlitvi vsebovala določbo, po kateri o dogajanju v zavetišču ne bi smela dajati informacij.

Razmere v zavetiščih in arbitrarne reakcije njihovih upravljavcev so posledica širših političnih, ekonomskih in družbenih struktur ter interesov, ki jih imata Nemčija in EU. Vodstva podjetij izkoriščajo nejasno zakonodajo, neučinkovitost inšpekcijskega nadzora in pregorelost socialnih delavk in delavcev – zavetišča tako

upravljajo povsem netransparentno. Prosilke in prosilci se soočajo s kroničnim pomanjkanjem osnovnih informacij v njim razumljivem jeziku ter prevajalk in prevajalcev, prav tako pa v praksi nimajo zagotovljenega dostopa do pravnega svetovanja. Zdravstveni sistem ne deluje, vključitev v tako imenovane integracijske tečaje močno šepa, preprečuje se jim vstop na trg delovne sile. Hrana v zavetiščih je nekakovostna, celo pokvarjena, zasebnosti ni, njihovi pogosti sostanovalci so podgane; uprave prosilke in prosilce pogosto ustrahujejo na podlagi povsem arbitrarnih meril, veliko je negotovosti in strahu pred zavrnitvijo prošnje za azil. Vse to je izraz sistemskega rasizma, ki včasih eskalira tudi v medsebojnih pretepih, ki pa jih oblasti izkoriščajo za nadaljevanje postopka filtracije na »zaželenene« in »nezaželenene«, ki se je začel že na zunanjih mejah. Gre za namensko psihično izčrpavanje z upanjem, da bo čim več prosilk in prosilcev klonilo in se »prostovoljno« vrnilo v matične države. In kot kažejo naši pogovori, so oblasti pri tem precej uspešne – večina prosilk in prosilcev razmišlja o tem, da bi jim bilo kljub vsem nevarnostim in preganjanju v matičnih državah morda bolje. Treba je poudariti, da tukaj ne gre za žrtveni fatalizem: ravno nasprotno, ljudje se borijo, želijo si aktivne vključitve v družbo in možnosti za njeno soustvarjanje, vendar jih pri tem na vsakem koraku ovirajo nemške oziroma evropske oblasti, ki dopuščajo le diferencialno in močno omejeno vključevanje.

Lager Mobilisation Network

V odziv temu avtoritativnemu pristopu selekcioniranja in segregacije so se organizirala številna radostna sodelovanja med lokalnim prebivalstvom ter pribežnicami in pribežniki. Eno se na dnevni ravni udejanja v *Lager Mobilisation Network*. Mreža je prisotna v različnih berlinskih okrajih, vzpostavila pa se je iz potrebe po preseganju tako imenovane kulture dobrodošlice (*Willkommenskultur*), ki je začasno skozi zagotavljanje humanitarne pomoči vzniknila med »begunsko krizo«. Aktivistke in aktivisti mreže, ki imamo sami zelo različne pravne statute, pri svojem delovanju črpamo iz idej preteklih samoorganiziranih bojev prosilk in prosilcev za azil ter ljudi brez papirjev v Berlinu in drugje. V okraju Wedding, kjer živim, smo se aktivisti *Lager Mobilisation Network* prvič srečali oktobra 2015. Kljub različnosti naših aktivističnih ozadij in osebnih zgodb – prihajamo iz Irana, Afganistana, Slovenije, Nemčije, Argentine in Španije – smo se nemudoma strinjali, da moramo začeti obiskovati in raziskovati delovanje kolektivnih zavetišč za prosilke in prosilce za azil v našem okraju. Delujemo drugače kot dobredelne organizacije, in sicer se osredinjamo na dejavnosti, ki tako nas kot prosilke in prosilce za azil opolnomočujejo in osvobajajo. Tako je bil naš prvi korak deljenje letakov z različnimi uporabnimi informacijami, ki prosilkam in prosilcem omogoča večjo samostojnost: izdelali smo na primer zemljevid okraja, na katerem smo označili točke s prosto dostopno brezplačno spletno povezavo in različne uporabne institucije. Prav tako smo razde-

lili uradno brošuro LAGeSo-ja, v kateri so med drugim pojasnjene pravice prosilk in prosilcev (Flüchtlingsrat Berlin, 2014); s tem smo želeli nastanjene v zavetiščih seznaniti z omejeno močjo uprave in varnostnikov ter jih naučiti prepoznavanja zlorab in njihovega nadaljnjega preprečevanja. Izjemno pomembno je bilo, da smo nameščene v zavetiščih od samega začetka vabili na skupne sestanke, katerih namen je medsebojno povezovanje in preprečevanje osamljenosti ter beleženje zlorab in boj proti njim. Začeli smo s številnimi skupnimi dejavnostmi, vse od kuhanja do pomoči pri posameznih prošnjah za azil. Vse te se stekajo v iskanje skupnega političnega jezika, ki temelji na samoorganizaciji.

Od oktobra pa do danes smo najtesnejše stike vzpostavili s prosilkami in prosilci, ki so nameščeni v zavetiščih na ulicah Osloerstrasse in Wiessenstrasse. To sta športni dvorani, v katerih je dvesto ljudi, obe upravlja profitno podjetje BTB – Bildungszentrum GmbH. Naše delovanje je v veliki meri povezano z beleženjem različnih oblik diskriminacije, o katerih dajemo medijske izjave in jih politično artikuliramo. V kompleksnem položaju skušamo graditi obširno in vključujočo solidarnostno mrežo, v kateri se migracije in begunstvo razumejo v političnih kategorijah. Namesto iz ideoloških dogem izhajamo iz skupnih vsakodnevnih izkušenj in želja, sočasno pa ne pozabljamo na raziskovanje struktur in akterjev, ki nas zaradi lastnih interesov diferencialno diskriminirajo.

Izkušnje kažejo, da je najpogostejša oblika spontanega upora v zavetiščih zavračanje hrane oziroma krajše gladovne stavke. Hrana je namreč pogosto zelo slabe kakovosti, prihaja v premajhnih količinah, prinesena je v umazanih zabojih ali je celo plesniva, prav tako ni jasno, ali je halal, pogosto pa gre za jedi, ki jih ljudje niso vajeni. Vsekakor je dejavnikov za nezadovoljstvo več, med najpomembnejšimi pa je gotovo onemogočanje lastne priprave hrane, zato se veliko ljudi prehranjuje zunaj zavetišč, za kar porabljajo nizko mesečno žepnino, ki je različna glede na stopnjo postopka, v kateri je posameznik. Pri vsem tem je iz ekonomske perspektive največji nesmisel dejstvo, da je vsaj deset evrov od minimalne cene petindvajsetih evrov na dan za namestitev v Berlinu namenjeno preskrbi s hrano, kar presega stroške za hrano, ki jih ima povprečen prebivalec Berlina. In ne samo to: povprečen Berlinčan mesečno za vse stroške (vključno s plačilom stanarine!) porabi manj, kot znaša preskrba v zavetišču.

Nastanjeni v zavetiščih tudi pišejo peticije. S to samoorganizirano obliko upora opozarjajo na kršitve pravic, zato so pogosto obtoženi agresivnega obnašanja in sankcionirani. Tako se je na primer pribežnici iz zavetišča Wiesenstrasse zgodilo, da jo je uprava sredi noči odslovila, ker je opozarjala na odkrito rasistično ravnanje osebja, ki je izjavljalo, da so prebivalke in prebivalci zavetišča necivilizirani in ne znajo skrbeti za higieno. K sreči so aktivistke in aktivisti *Lager Mobilisation Network* informacijo o dogajanju dobili dovolj zgodaj, da so ga lahko posneli, pogumni pribežnici pa zagotovili prenočišče (Hände Weg vom Wedding, 2016).

Med pomembnejše spontane oblike upora štejemo tudi prakso *sit-in* – zasedbe nekega prostora znotraj kompleksa tako, da je običajen tok dogodkov oviran – in

neupoštevanje ukazov, ki jih daje administracija. Pomembno je, da te upore razumemo v širšem kontekstu, saj le tako dobijo političen značaj. Oblasti, uprave zavetišč in popularni mediji jih namreč interpretirajo bodisi kot dejanja »neciviliziranih bližnjevzhodnih divjakov« bodisi kot izraze individualne agresije. Berlinski mestni senat trenutno pripravlja »integracijski in varnostni načrt« (*Masterplan, Integration und Sicherheit*), ki bo podlaga za praznjenje hotelov, hostlov, športnih dvoran in drugih zavetišč. Nekatera zasilna zavetišča želijo spremeniti v trajnostna kolektivna bivališča, prav tako pa za prosilke in prosilce za azil predvidevajo nastanitve v kontejnerskih in modularnih hišah v različnih berlinskih okrajih. Zdi se, da načrt namesto vzpostavljanja klasičnega, zgoščenega in prostorsko omejenega geta predvideva njegovo bolj decentralizirano obliko, ki se ne bo materializirala zgolj lokacijsko, ampak tudi ali pa celo predvsem skozi uporabo prefinjenih tehnologij evropskega apartheida: skozi sekuritizacijo in nadzor določenih segmentov populacij.

Sklep: vloga nastanitvenih politik pri ohranjanju neokolonialnih mehanizmov eksploatacije

Klasični kolonializem je na splošno deloval z nenehnim vzpostavljanjem distinkcije med kolonizatorjevim ozemljem in ozemljem koloniziranega, med centrom in periferijo. Kolonizator si je prilastil prostor in življenjske svetove koloniziranega, da bi tako vzpostavil odnos odvisnosti, kar mu je, med drugim, omogočalo izrabljanje naravnih surovin in bogatenje na ta račun. Po razglasitvi politične neodvisnosti so kolonije ostale močno odvisne na nekdanje kolonizatorske države, ta neokolonialni odnos pa se kaže na dveh ravneh. Prvič, skozi različne tako imenovane razvojne programe in tem podobne politike, ki jih oblikujejo in vodijo nekdanji kolonizatorji. In drugič, in to je za nas pomembnejše, skozi diferencialno vključevanje pripadnikov nekdanjih koloniziranih narodov na trge delovne sile nekdanjih kolonizatorjev. Po eni strani lahko govorimo o dislociranih proizvodnih enotah v nekdanjih kolonijah, ki delujejo kot »švic fabrike« za center, po drugi strani pa ne smemo spregledati dejstva, ki ga poudarja tudi Balibar, in sicer da so bili veliki deli koloniziranih ljudstev po politični osamosvojitvi svojih držav zaradi pomanjkanja drugih možnosti preživetja prisiljeni emigrirati v države nekdanjih kolonizatorjev, da bi tam postali najslabše plačan in najbolj izkoriščan sloj delavstva. Ti ljudje in njihovi potomci so danes povsem legitimni prebivalci posameznih evropskih držav (Balibar, 2004). Ta kontekst odpre možnost za novo razumevanje trenutne »begunske krize«. Večina današnjih pribežnic in pribežnikov prihaja iz držav Bližnjega vzhoda, v katerih so nekdanje evropske kolonialne sile igrale pomembno vlogo. Meje so risale po lastnih interesih, posamezne države današnje Evrope pa so bile pomembno vpletene tudi v politično dogajanje zadnjih desetletij.

Hierarhiziran trg postfordistične proizvodnje se ustvarja tudi skozi sodobne

mejne režime, ki pa se – kot smo videli – močno in sunkovito manifestirajo v samem »območju svobode, varnosti in pravice«. Gre za razsrediščene meje v obliki skupkov varnostnih tehnologij, institucij in diskurzov, ki učinkujejo skupaj s humanitarnim in preostalim mednarodnim pravom. Akterji takšnega biopolitičnega mejnega režima pogosto delujejo kot javno-zasebna partnerstva, med njimi so tudi zasilna zavetišča, ki so bila glavni fokus tega prispevka. Raziskovanje njihovega delovanja nam daje vpogled v osnovne premise sodobne politične ekonomije ter simbolne prakse na lokalni, nacionalni in evropski ravni. Institucije in akterji, ki upravljajo populacije, so si vzeli mandat za črpanje rente iz pridržanih človeških teles z negotovimi usodami. S tem ustvarjajo okolje za novo delitev dela oziroma, z besedami Neilsona in Mezzadre (2013), za multiplikacijo dela skozi diferencialno vključevanje in zniževanje vrednosti delovne sile. In zato razumemo prakse zavračanja hrane in snovanja peticij proti kršenju človekovih pravic ter druge oblike solidarnosti v zasilnih zavetiščih kot eno od sodobnih oblik mejnih in protikolonialnih bojev, skozi katere skupaj z našimi novimi soprebivalci izumljamo nove oblike bolj vključujoče družbe.

Literatura

- AIDA – ASYLUM INFORMATION DATABASE (2016): *Types of Accommodation. Germany*. Dostopno na: http://www.asylumineurope.org/reports/country/germany/reception-conditions/access-forms-reception-conditions/types-accommodation#footnote3_kz4uqo0 (10. maj 2016).
- BALIBAR, ÉTIENNE (2004): *We, The People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- BAMF (2015a): *Faster decisions possible*. Dostopno na: http://www.bamf.de/EN/Migration/AsylFluechtlinge/Asylverfahren/EntwicklungAsylrecht/Entwicklungen1992/entwicklungen-1992-node.html?sessionId=3E3C40B55F921644F130A666D5293537.1_cid294 (10. maj 2016).
- BAMF (2015b): *Germany's Asylum Procedure – in Detail. Responsibilities, Procedures, Statistics, Legal Consequences*. Dostopno na: <http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Broschueren/das-deutsche-asylverfahren.html?nn=1451252> (10. oktober 2015).
- BOJADŽIJEV, MANUELA IN SANDRO MEZZADRA (2015): »*Refugee Crisis*« or *Crisis of European Migration Policies?* Dostopno na: <http://www.focaaiblog.com/2015/11/12/manuela-bojadzijeve-and-sandro-mezzadra-refugee-crisis-or-crisis-of-european-migration-policies/> (12. november 2015).
- BOSSWICK, WOLFGANG (2000): Development of Asylum Policy in Germany. *Journal of Refugee Studies* 13(1): 43–60.
- CASTAÑEDA, HEIDE IN SETH M. HOLMES (2016): Representing the »European Refugee Crisis« in Germany and Beyond. *Deservingness and Difference, Life and Death*.

- American Ethnologist* 43(1): 12–24.
- DE GENOVA, NICHOLAS, SANDRO MEZZADRA IN JOHN PICKLES (2014): *New Keywords: Migration and Borders*. Dostopno na: <http://clrc.ucsc.edu/documents/misc-documents/degenova-keywords-migration.pdf> (6. januar 2015).
- FLÜCHTLINGSRAT BERLIN E.V. (2013): *Wohnen für Flüchtlinge in Berlin – Sammelunterkünfte oder Mietwohnungen?* Dostopno na: http://www.fluechtlingsinfo-berlin.de/fr/pdf/Reader_Wohnen_Asyl_2013.pdf (15. november 2013).
- HÄNDE WEG VOM WEDDING (2016): *Pressemitteilung: Syrische Frau wurde aus Notunterkunft in Berlin hinausgeworfen, weil sie ihre Menschenrechte einfordere*. Dostopno na: <http://haendewegvomwedding.blogspot.eu/?p=1478> (20. maj 2016).
- MEZZADRA, SANDRO IN BRETT NEILSON (2013): *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham and London: Duke University Press.
- MUY, SEBASTIAN (2016): *Interessenkonflikte Sozialer Arbeit in Flüchtlingsammelunterkünften gewerblicher Träger in Berlin*. Berlin: Alice-Salomon-Hochschule Berlin.
- SCHÖNBALL, RALF (2015): *Wie viele Flüchtlinge leben wo in Berlin? Der Tagesspiegel*, 9. november. Dostopno na: <http://www.tagesspiegel.de/berlin/ueberblick-zu-fluechtlingen-in-berlin-wie-viele-fluechtlinge-leben-wo-in-berlin/12558528.html> (12. maj 2016).
- WALTERS, WILLIAM (2002): *Mapping Schengenland: Denaturalizing the Border*. *Environment and Planning D: Society and Space* 20: 561–580.
- WALTERS, WILLIAM (2004): *The Frontiers of the European Union: A Geostrategic Perspective*. *Geopolitics* 9(3): 674–698.
- WESLEY SCOTT, JAMES (2012): *European Politics of Borders, Border Symbolism and Cross-Border Cooperation*. V *A Companion to Border Studies*, Thomas M. Wilson in D. Hastings (ur.), 83–99. New Jersey: Blackwell Publishing Ltd.

»Ta prostor je postal naš, skupen prostor. To je zame cilj Fronte.«

Intervju z aktivistkama in aktivistom Protirasistične fronte brez meja

Abstract

»This Place Became *Ours*, It Became a Common Space. That Is the Point of The Antiracist Front.«

An interview with the activists of the Antiracist Front Without Borders

The beginning of the year 2015 was marked by numerous refugee deaths in the Mediterranean sea. As a consequence, an already existing path called the Balkan Route gained more importance. Slovenia is one of the countries on this route, and even before the first refugees came to Croatia-Slovenia border, the Antiracist Front Without Borders was established. As explained by the interviewees, the activities of the Front took place in three phases: the first phase was marked by solidarity protests and the second by activities on the borders of the Balkan Route. In the third phase, the Front initiated a network and started to organize activities with the refugees who have applied for asylum in Slovenia. Interviewees also speak about self-organization and mutual learning, integration, humanitarianism and existing asylum policy.

Keywords: Antiracist Front Without Borders, Balkan Route, refugees, movement, integration, asylum policy

Povzetek

Začetek leta 2015 so zaznamovale novice o številnih beguncih, ki so na poti do varnega zatočišča utonili v Sredozemskem morju. Posledično se je okrepila že obstoječa pot čez Balkanski polotok, del katere je tudi Slovenija. Še pred prvim prihodom beguncev na hrvaško-slovensko mejo se je oblikovala aktivistična pobuda Protirasistična fronta brez meja, katere delovanje lahko razdelimo na tri faze, o katerih smo se pogovarjali z intervjuvanci: prvo so zaznamovale solidarnostne demonstracije, drugo delovanje na mejah tako imenovane balkanske poti, tretjo pa vzpostavljanje mreže in organizacija dejavnosti s tistimi begunci, ki so za azil zaprosili v Sloveniji. Z aktivistkama in aktivistom pobude smo se pogovarjali tudi o samoorganizaciji in medsebojnemu učenju, integraciji, humanitarizmu in obstoječi azilni politiki.

Ključne besede: Protirasistična fronta brez meja, balkanska pot, begunci, gibanje, integracija, azilna politika

V začetku leta 2015 je število beguncev, ki so v iskanju varnega zatočišča utonili v Sredozemskem morju, skokovito naraslo. Ena od posledic tega je bila krepitev že obstoječe poti v Evropsko unijo, ki pa je ostala v zahodni javnosti do takrat pogosto spregledana. Gre za tako imenovano balkansko pot, ki je v prvi fazi vodila od Turčije čez Grčijo in Makedonijo (oziroma alternativno in redkeje iz Turčije v Bolgarijo) do Srbije. Od tam naprej so se ljudje odpravili bodisi na Madžarsko (ki je meje kmalu zaprla) bodisi na Hrvaško in od tam v Slovenijo. Večina migrantov je pot nadaljevala proti severu Evrope, majhen del pa je za mednarodno zaščito zaprosil tudi v Sloveniji. Konec poletja 2015 se je začela v Ljubljani oblikovati pobuda Protirasistična fronta brez meja, o začetkih in delovanju katere smo se pogovarjali z njenimi aktivisti.

Ali bi lahko po vašem mnenju leto 2015 in vse, kar se je takrat dogajalo in sčasoma vodilo v koridor, razglasili za nekakšno zmago svobode gibanja? Je to širši kontekst, v katerega bi lahko umestili nastanek Fronte in vse trenutno dogajanje?

Aigul Hakimova: Seveda, nedvomno. Leta 2015 se je trdnjava Evrope soočila z zelo močnim gibanjem, z gibanjem migrantov in beguncev. Mislim, da smo vsaj na začetku, poleti, opazovali, kako v tej trdnjavi nastajajo razpoke in luknje. Spremljali smo gibanje ljudi v Makedoniji in potem v Srbiji. Ko se je avgusta začelo to množično gibanje – ki je preprosto povedano odprlo vrata –, zahodni in srednji Evropi ni bilo povsem jasno, kaj se dogaja. Gibanje je bilo zelo močno. Ena naših tovarišic je nekoč poudarila prav to, da je gibanje šlo naprej ne glede na žrtve. In prav te žrtve, slike mrtvih otrok na sredozemskih obalah, posnetki policijskega nasilja v Makedoniji, smrt na tirih, ko so ljudi zbili vlaki, so nam nekako odprle oči. Te podobne so bile ves čas z nami, nenehno smo tudi brali o tem dogajanju. Zdi se mi, da smo se v tistem trenutku odzvali pravilno. Rekli smo: »Tega ne bomo več gledali in opazovali, dajmo kaj narediti.«

Valter Cvijić: Naj k Aigulinem povzetku dodam na kratko. Ne vem, ali gre za zmago svobode gibanja. Gotovo pa je, da je temu gibanju uspelo v Evropi odpreti in spodbuditi konflikt, ki je zamrl s splošno uvedbo varčevalnih ukrepov in je animiral vse nas. Kot je omenila že Aigul, je ena naših tovarišic nekoč poudarila, da pot tlakujejo z žrtvami. Naša naloga je, da to spremljamo, da naredimo nekakšno politično analizo. Mislim, da nas je to gibanje prisililo h globljemu razmisleku o razmerjih v Evropi, da je odprlo določena ključna vprašanja, in sicer tako celostno, kot ni prej uspelo niti Syrizi ali kateri drugi stranki, niti pobudam *grassroots* proti varčevalnim ukrepom, ki so se sčasoma transformirale in zreducirale na nacionalni okvir. To gibanje je močnejše kot katerikoli drug boj v zadnjih letih v Evropi. Ravno zato, ker so njegovi akterji premaknili vsak kamen in odprli vprašanja, ki so pomembna za vse Evropejce.

Petra Čičić: Dodala bi le še to, da smo ob vseh žrtvah ter množici strašnih in

žalostnih zgodb s poti slišali tudi številne zelo navdihujoče zgodbe. Beg pred vojno je eden mogočih razlogov za migracijo, obstaja pa še cel kup drugih. Zelo dober primer tega je odgovor nekega fanta iz Maroka, ki je, ko sem ga vprašala, zakaj je odšel, odvrnil, da potuje zato, ker je življenje kratko in želi pred smrtjo videti čim več sveta. Po svoje gre za majhno zmago v nizu migracijskih bojev: zaznala sem veliko zgodb o tem, kako močni in iznajdljivi so ljudje, kako raziskujejo in izumljajo načine potovanja in možnosti boja proti tako megalomanskemu režimu, kot je trdnjava Evropa.

Najprej bi se navezali na to, kar si govoril ti, Valter: nekako se zdi dobro, da na ta migracijski boj gledamo kot na boj, ki je na eni strani razgalil temelje evropske konstitucije in prikrito nasilje, ki ga ta generira, na drugi strani pa nas soočil z vprašanjem bodoče evropske konstitucije. Kakšno Evropo si želimo? To je vprašanje, ki so ga poskušale naslavljeti tudi nekatere nove leve stranke, s Syrizo na čelu, pa jim ni uspelo. Zdaj pa je postala realnost povsem razkrita: biti del migracijskega boja pomeni biti del boja za novo Evropo oziroma za Evropo, kakršno si želimo.

Valter Cvijić: Gotovo. Spomnimo se le slovenskih vstaj izpred nekaj let, pa potem Syrize, Združene leve, Podemosa. Menim, da je ena od posledic porazov prejšnjih let prav trenutna rasistična histerija v Evropi. Od vstaj v Sloveniji in drugod po Evropi naprej so razmere povsod enake. Globoka dezintegracija perifernih družb, v katerih so se sredi finančno-ekonomske krize uveljavili varčevalni ukrepi. Seveda to ne pomeni, da so v Nemčiji ali na severu, kjer močno zaostrejo azilno zakonodajo in utrjujejo deportacijski režim, hkrati pa naraščata nasilje nad migranti in podpora protimigracijskim in rasističnim skupinam, družbe »civilizirane«. Mislim, da je ta migracijski boj neko bistveno širše nadaljevanje preteklih družbenih bojev, ki so bili, recimo, izključno državljanski.

Petra Čičić: To je vprašanje, s katerim se, kot se mi zdi, soočamo pogosto, tudi tako, da ga ignoriramo in se pretvarjamo, da se nas ne tiče. Prav begunska kriza je zelo dobro pokazala, v kakšnem svetu oziroma sistemu sploh živimo, še zlasti tisti na obrobju in z najmanj pravicami.

Ali je potem v resnici to okvir, v katerega moramo umestiti nastanek Fronte? Da torej ne gre zgolj za neko zavedanje zaskrbljenih državljanov, ki so opazili tuje trpljenje, temveč za skupen boj za bolj perspektivno Evropo. Zanimivo je, da se je Fronta vzpostavila še pred prvim množičnim prihodom na meje. Zakaj in kako to?

Aigul Hakimova: Preden rečemo kakšno o načinu in času nastajanja Fronte, moramo poudariti še nekaj. Vprašanje migracij, še zlasti z vidika svobode gibanja in različnih tako imenovanih manjšinskih bojev, je bilo v Sloveniji vedno na obrobju. Odkar so prvi begunci prišli na meje, se v Sloveniji vsi spominjamo: »Ah, saj smo gostili sedemdeset tisoč Bosancev, imamo izkušnje, tudi Slovenci so nekoč

bili begunci.« Nevladne organizacije so se, da bi afirmirale današnji begunski boj, morale mnogokrat vrniti sto ali petdeset, šestdeset let v preteklost. Za sabo imamo petnajst let terenskega dela v manjšinskih bojih in te naše izkušnje so bile vedno izkušnje margine: izbrisanih, prosilcev za azil, beguncev in ljudi brez papirjev, migrantskih delavcev. Zgodbo, del katere smo zdaj, pišejo begunci, ki so nas prisilili, da smo – različne samonikle pobude – strnili svoje vrste. Seveda so bile dejavnosti žive tudi pred tem, vendar pa so prav močna begunska sporočila sprožila skupno delovanje. Svoje vrste smo strnili na cesti. Začelo se je tako, da smo se na sestanku srečali posamezniki iz različnih samoorganiziranih, deloma tudi institucionalnih skupin. Vprašali smo se: »Kaj storiti? Kako izraziti solidarnost?« In sklenili, da je treba nekaj narediti, in to čimprej. Želeli smo izvedeti, v kakšni družbi živimo, jo izzvati. Zato je bila prva gesta Fronte hkrati simbolična in predvsem politična. Sklicali smo demonstracijo, prvo množično po vstajah. Protirasistični pohod »Refugees, welcome!« je bil 9. septembra 2015.

Ena od stvari, ki smo jih opazili pri tem prvem shodu, je bila anticipacija močnega odgovora reakcijskih struj. Torej zavedanje, da je lahko begunsko gibanje zlata jama za desni populizem. Dejstvo je, da je Fronta s tem prvim shodom, s solidarnostno gesto še pred dejanskim prihodom beguncev, prehitela populistične in desničarske odzive, ki bi drugače začrtali poznejšo dinamiko.

Valter Cvijić: Če sem povsem iskren, osebno takrat nisem prav veliko anticipiral. Približno sem vedel, kaj se dogaja. Takrat, recimo pred poletjem, ko smo se mi odločali o reakciji, je bila Pegida v vzponu in mi smo iskreno razmišljali o tem, kaj lahko naredimo. Videli smo obstoj neke možnosti, mislim pa, da nihče od nas ni razmišljal o tem, da bo nastala Protirasistična fronta. Na začetku je bila skromna ideja, predlog, da se naredi demonstracija. Da naredimo nekaj simbolnega, nakar je iz tega zrastle nekaj bistveno večjega. Gotovo nam je takrat uspelo prepričati, da bi to situacijo bodisi na ulici bodisi v institucijah izkoristila desnica. Mislim, da je bil tudi odziv fenomenalen, na prvo demonstracijo je prišlo krepko več kot tisoč, skoraj dva tisoč ljudi. Seveda smo se že na začetku soočali s fašističnimi in rasističnimi provokacijami, vendar nam jih je uspelo zaustaviti že na ulicah in nismo dopustili izražanja frustracij glede islama ali beguncev. Mislim, da je bil to latenten, vendar uspešen rezultat te demonstracije.

Ampak na začetku je bila zadeva precej civilnodružbena, kajne? Ni bilo povsem jasno, kaj se bo zgodilo. Je pa na drugi strani in, kot se je izkazalo nekoliko pozneje, ko smo se po prvem madžarskem zaprtju meje prvič soočili s prihodom beguncev na mejo, že proizvedla situacijo neke mobilizacije.

Aigul Hakimova: To je bilo 18. septembra.

Kaj se je dogajalo takrat?

Aigul Hakimova: Balkanska pot se je odprla. Nemčija je začela sprejemati ljudi. Odziv določenih držav članic Evropske unije je bil absolutno katastrofalen. Islamofoben. Ksenofoben. Militanten. Preden so begunci prišli na slovensko mejo, se je zelo poudarjal varnostni vidik. Madžarska je 18. septembra popolnoma zaprla mejo. In takrat smo bili priča zelo lepi zgodbi – zgodbi o tem, kako se ljudje borijo za svoje življenje. Potem se je odprla Hrvaška. Ne glede na vso kritiko oblasti moramo priznati, da je prejšnja hrvaška vlada z Rankom Ostojićem na čelu v tem položaju, ko je bilo v državi že okoli petindvajset tisoč beguncev, delovala preudarno. Slovenska ministrica Vesna Györköš Žnidar pa si je izmislila poljubno kvoto dva tisoč petsto beguncev na dan. Ostojić je odgovoril s pošiljanjem ljudi na zeleno mejo. Potem so postavili ograjo. Takoj smo vedeli, da stoji ta ograja zaradi Hrvaške, kar je pozneje priznal tudi premier Cerar. Oblast se je, preprosto povedano, prestrašila. Ostojić je, dokler je bil na oblasti, zagovarjal domino efekt v smeri severa: naj bodo meje odprte, da lahko gredo ljudje naprej. Slovenija pa je od samega začetka poudarjala varnostni vidik in se odzvala z zaprtjem meja, s čimer je sprožila domino efekt proti jugu.

Če pogledamo korake, ki jih je naredila Fronta po prvi demonstraciji, ugotovimo, da so bili precej spontani. Imeli smo skupščine, odprt prostor odločanja o politični formi delovanja. Na teh skupščinah je bilo od štirideset do šestdeset ljudi. Na naše presenečenje so prihajali večinoma mladi. Brez skupščin se v tistih prvih štirih dneh v Rigoncah in na Obrežju, ko je na zaprti meji v slabem vremenu na cesti čakalo tri tisoč petsto ljudi, ne bi mogli skupinsko odzvati. Takrat smo se, po mojem mnenju, šli predvsem učiti. Upali smo, da bodo oblasti odprle mejo, v resnici pa so pokazale, kako slabo so organizirane. Takoj po prihodu na meje nam je postalo jasno, kako veliko in izjemno močno je migrantsko gibanje, ki nam je pokazalo, kaj je moč in kako se je treba boriti. Čeprav so tisto prvo noč prespali na mostu v Rigoncah, je med nami vladal nekakšen občutek zadovoljstva, upanja in perspektive za boljši jutri.

Petra Čičić: Glede tega čakanja na mostu – to so politike, ki mi res niso ljube. Kar se tiče Hrvaške, jim je bilo po mojem mnenju v interesu samo to, da ljudi čim hitreje spustijo skozi, da se ne bi zadrževali na Hrvaškem, saj tam tako ali tako niso nameravali ostati. Takrat me je reakcija slovenskih oblasti, ki so pustile ljudi prespati na mostu, povsem šokirala. Na vsej balkanski poti zelo pogosto prihaja do povsem nepotrebne mučenja ljudi. Ker so birokratski postopki predolgi ali pa politični odločevalci tako neodzivni, ljudje v totalno nesprejemljivih razmerah obtičijo nekje vmes. Nekaj najstrašnejšega, kar sem v življenju videla, so bile podobne neke noči s tistega travnika v Rigoncah, kjer se je omejevalo celo razdeljevanje humanitarne pomoči. V določenem trenutku so prepovedali vstop samoorganiziranim prostovoljcem, bilo jih je le nekaj, ki so bili tam še od prejšnje noči. Dostop sta imela UNHCR in Rdeči križ, vendar sta bila tam samo dva njihova človeka, pa še eden od njiju je zvečer šel domov. Na sredino travnika so postavili ogrado, v

kateri so ljudje čakali tudi po šest ur, medtem pa ni bilo organiziranega dostopa do hrane, vode, sanitarij, premalo je bilo odej, ni bilo ogrevanja, ljudje so bili brez vsakršnih informacij, niso vedeli ne, kje so, ne kako dolgo bodo čakali. Ob ogrado so postavili šest oklepnih vozil, čakajoče ljudi pa so dodatno obkolili s številnimi oboroženimi pripadniki vojske in policije.

Govorimo o moči ljudi, o tem, kako smo se in se še učimo od njih, da je to gibanje v resnici veliko večje, kot se kaže navzven. Bi se poskusili spomniti nekaj primerov, ko se je to udejanjilo? Kako se – razen tega, da so ne glede na ovire premagali vse te meje – kaže ta moč s potencialom spremembe? Kako so se spremenile perspektive, kje se je prelomilo?

Aigul Hakimova: Vzemimo za primer vprašanje politične organizacije. Razumeti moramo način delovanja gibanj od spodaj. Seveda morajo gibanja proizvajati kritiko »velike« politike, na primer vprašanja razmerja med Evropsko unijo in Turčijo ali pa vprašanja varnostnih vidikov EU in schengenskega sporazuma. Vendar zgolj kritika ni dovolj – za njo morajo stati močno telo, instinkt, izziv. Zadnjih šest, sedem mesecev je dokaz, da je veliko lažje, če imaš jasne ali vsaj približno izrisane prioritete. Za begunsko gibanje, za gibanje migrantov, za vse opeharjene v času zategovanja pasov so prioritete precej jasne: boljše življenje, svoboda gibanja, pravica do bivanja in možnost zajamčenega dohodka. Eden teh primerov je samoorganizacija migrantov na Obrežju v tistih dneh okoli 18. septembra. Zaustavili so promet in si v nekaj urah zagotovili prevoz naprej. Seveda se voditelji EU zavedajo te njihove moči. Balkansko pot so organizirali po svojih merilih. Sčasoma oblasti niso več pustile možnosti za scenarij iz Rigonc in Obrežja, ampak so stvari vzele v svoje roke. S tem so tudi nekoliko zmanjšali samoorganizirano spontano moč ljudi. Vendar pa je treba povedati tudi to, da smo bili v teh osmih mesecih priča neverjetni solidarnosti vzdolž balkanske poti. Torej, evropske institucije se odzivajo represivno, evropski prebivalci pa izrekajo dobrodošlico. Če ne bi bilo na desetisoče prostovoljnih, aktivističnih, samoorganiziranih, pa tudi humanitarnih organizacij, balkanske poti ne bi bilo. Balkanska pot se je vzpostavila tudi zaradi njihove zaveze in dela. Hrvaška je začela položaj organizirano urediti šele pozneje, sledile so Slovenija, Avstrija in druge države. S tem so nekako na pol legalizirale to pot, vendar je bil to tudi začetek njenega postopnega zapiranja. Na eni strani so države preprečile absolutno humanitarno krizo, vendar pa so hkrati omejile migrantsko moč, kar je vodilo k zaprtju balkanske poti. Skratka, odzvale so se počasi in korak za korakom zapirale pot. Ampak to še ne pomeni, da bodo ljudje nehali prihajati.

Valter Cvijić: Moj komentar na to vprašanje je bistveno bolj povezan z vsakdajšnjikom. V sosednji sobi (*intervju je potekal v pisarni Socialnega centra Rog, op. a.*) so ljudje, od katerih se na različnih ravneh ves čas učimo. Pred tako imenovano begunsko krizo smo bili bistveno bolj osamljeni – vsak je nekako individualno razmišljal o lastnih problemih, o dogajanju v družbi. Na lepem pa smo bili soočeni z enormnim številom ljudi, ki so getoizirani, tudi v ljubljanskih azilnih domovih,

vendar so kljub temu srečni: samoorganizirajo in družijo se, povezujejo se. To je njihova življenjska moč, ki smo se je nekako priučili od njih. Za njihove žrtve, tudi smrtne, moramo prevzeti odgovornost, se boriti ne glede na težavnost razmer: se ne nazadnje boriti, da bomo lahko tudi mi srečni. Jaz sem zelo srečen zaradi vsega, kar počnemo, čeprav je položaj tako za njih kot za nas povsem prekaren. Imam občutek, da ta boj res vsem daje moč.

Aigul Hakimova: Naš aktivizem morda navzven deluje kot profesionalna gesta. To je posledica tega, da so ljudje v slovenski družbi navajeni, da je na tem prostoru že petnajst let aktivno določeno število aktivistov in podpornikov, ki ves ta čas počnejo eno in isto. Ta predstava je napačna. Tisti, ki smo šli v to, smo šli samozavešno. Zavedamo se in prevzemamo svojo odgovornost. Številni smo aktivni pač takrat, ko imamo čas, saj moramo tudi preživeti. Vendar pa se zdi, da je postalo v času odpiranja in potem zapiranja balkanske poti prvo pravilo prilagajanje razmeram. Evropa ne bo nikoli več enaka. Balkanska pot bo še deset let v naših srcih. Torej, imamo ljudi, imamo odgovornost, treba je delati. Tu ne gre za vprašanje, ali imaš čas ali ga nimaš, ampak za prilagoditev. Politično je, da se odzoveš in da za tem stojiš. Politično je, da si organiziran. Pri migrantih je organizacija zelo tekoča stvar in tudi lažje se povežejo. Opazili smo, da so to lojalni ljudje. To so ljudje, ki bodo, če bo treba, za svojega prijatelja dali življenje. Mi teh vrednot nimamo. Odkar so prišli, imamo samo srečo. Vidimo, kaj pomenijo ljubezen, spoštovanje in soodgovornost. Ustvarjamo prostor za vzajemno učenje in opolnomočenje.

Začetni fazi je sledilo obdobje, ko je s protesti mobilizirana realnost začela z delovanjem na mejah, kjer se je znašlo veliko število migrantov. To delovanje je vključevalo na eni strani distribucijo velikanskih kupov zbrane pomoči in na drugi spremljanje oziroma monitoring dogajanja. Kako je to obdobje vplivalo na političnost same Fronte? Zakaj je bilo nujno biti na mejah in kakšna je bila funkcija humanitarne pomoči?

Petra Čičić: Na začetku, dokler balkanska pot v Slovenijo še ni bila tako nadzorovana, je bila to izjemna priložnost za neposreden stik z ljudmi. Lahko smo slišali zgodbe, v nekaterih primerih ohranili stike, sledili njihovi poti in postopkom, v katerih so se znašli. Pozneje so bili humanitarno delovanje, neposreden stik z begunci in vstop v šotore povsem onemogočeni. Meni se je zdela razsežnost humanitarnih akcij, ki so se takrat odvijale v Sloveniji, neverjetna. Ti pozitivni odzivi, ki so bili odraz zaskrbljenosti zaradi trpljenja drugih, so me presenetili, ker se mi na splošno zdi, da živimo v precej ksenofobni družbi, takrat pa se je cela množica ljudi začutila poklicanih.

Takrat je bila Fronta najbolj dejavna na ravni vsakodnevnih obiskov meja v res velikem številu. Humanitarna groza, katastrofa, ki se je odvijala, se nas je dotaknila na neki povsem čustveni ravni. Ko se je sčasoma začel večji nadzor te migrantske poti, se je zelo spremenilo tudi samo delovanje Fronte. Število ljudi, ki so hodili na meje, je močno upadlo, saj na mejah nismo želeli delovati pod nadzorom in dikta-

tom humanitarnih organizacij. Kot Fronta smo sklenili, da ne bomo več odhajali na meje, ker nočemo biti izključno humanitarni delavci. Žaljivo in ponižujoče je bilo skozi ograjo deliti povsem osnovne dobrine, kot je voda. Tako smo se začeli vedno bolj ukvarjati z ljudmi, ki so tukaj, in tu se je, po mojem mnenju, delo Fronte šele zares začelo. Zame je najpomembnejše, da skupaj z njimi gradimo našo pisano skupnost, ki se ne ozira na status. Ne gre za to, da privilegirani državljani pomagamo nemočnim, ampak za to, da pomagamo drug drugemu in skupaj gradimo svet, v kakršnem želimo živeti in delovati.

Petra, ti si šla od meje do meje vse do Lezbosa.

Petra Čičić: Res je. Na Lezbosu je bila naša skupna moč veliko bolj vidna – skupaj z begunci smo se samoorganizirali, imeli smo veliko stikov. Ko sem bila tam, je bilo vse zelo sproščeno. Pomembno je vedeti tudi to, da so se razmere na balkanski poti zelo hitro spreminjale, včasih celo iz dneva v dan. Na primer, prostovoljcev na Lezbosu nisem nikoli videla z maskami ali rokavicami, medtem ko je v nekem trenutku postal na slovenskih mejah to čisti standard.

Takrat se je vzpostavila zelo zanimiva samoorganizirana mreža od spodaj, ki je bila razpršena po vsej balkanski poti. Posamezniki in različni kolektivi so bili v stiku drug z drugim, prehajali so skozi ta prostor in prinašali novice. Lahko bi rekli, da se je povsem spontano zgradila neka mreža od spodaj, ki je poskušala – na drugačen način – držati odprt koridor, da bi lahko šlo skozenj čim več ljudi.

Petra Čičić: Ja, to drži.

Valter Cvijić: Nekaj bi dodal še k prejšnjemu vprašanju. Spomnim se nekega večera v Socialnem centru, ko je bil prostor poln škatel s humanitarno pomočjo. Ena naših tovarišic je rekla: »Nikoli si ne bi predstavljala, da bomo to počeli, da se bo to zgodilo, da bo avtonomni prostor napolnjen s škatlami humanitarne pomoči.« Dostikrat čisto bizarne humanitarne pomoči. Ampak je bilo treba delati tudi to. Mislim, da se je konkretna razlika med nami in humanitarnimi organizacijami pokazala na terenu. Humanitarne organizacije niso izvajale monitoringa. Niso proučevale policijskega nasilja in različnih oblik upravljanja migracij. V tem pogledu se delo humanitarnih organizacij ni veliko razlikovalo od dela policije. Delovali so skupaj, nam so preprečevali svobodo gibanja in komunikacijo z migranti, s tem pa tudi odvzeli možnost graditve kakršnegakoli odnosa. To zadnje, graditev odnosov, je ne nazadnje tudi pomen Fronte. Ljudje v Sloveniji so začutili, da so množični odhodi na meje in prinašanje škatel humanitarne pomoči pomembni. Pogosto se je zgodilo, da je na mejo hodilo in tam preživljajo cele noči res veliko ljudi, ki ne prihajajo iz naših ozkih krogov. Problem nekako nastane, ko je treba to zgodbo nadaljevati v naši družbi. Ko je treba iti onkraj prinašanja škatel humanitarne pomoči. Ko si soočen z dejstvom, da živijo ljudje v azilnih domovih, ki so zame nekakšni odprti zapori. Ko je meja v mestih, v katerih živimo. In ta problem je zame ključen.

Petra Čičić: Meni se zdi pri humanitarni pomoči problematično prav to, da pomirja tiste, ki dajejo. Ko damo ljudje nekaj od sebe, pa res damo v neki dobri veri, nam to zbuja občutek, da smo dobri ljudje, da smo naredili nekaj pomembnega. In potem lahko gremo mirno naprej, pač domov spat ali živeti svoj vsakdanjik. Medtem pa se družba, v kateri živimo, zelo spreminja. Humanitarna pomoč je problematična tudi zato, ker vsiljuje odnos, v katerem si mi jemljemo mandat, da glede na neke svoje ideje in pozicije določimo, kakšna pomoč naj bi bila potrebna. Tako se predpostavljajo potrebe drugih, ki temeljijo na predstavah o tem, kaj bi v enakem položaju potrebovali mi. Velikokrat se je izkazalo, da del humanitarne pomoči, ki smo jo peljali, sploh ni bil potreben. Ljudem bi morali omogočiti samo svobodno gibanje, da bi lahko šli v trgovino in si stvari kupili sami. Lahko se tudi vrnemo na razdeljevanje vode čez ograjo. Celo plejado problemov bi rešili, če bi preprosto postavili kakšno pipo.

Pojdimo še malo dlje. Skupine okoli Socialnega centra Rog so bile vedno zelo kritične do humanitarizma in humanitarne pomoči. Kot je bilo nakazano, je bilo, ko so se začele v Socialnem centru Rog zbirati škatle, konec ene in hkrati začetek neke druge paradigme. Kakšni so razmisleki o tem, kako artikulirati pomembnost takšnega delovanja za gibanje?

Aigul Hakimova: Balkanska pot je polna različnih nasprotij. Vsa humanitarna pomoč, ki smo jo zbrali, je nazadnje prišla prav. Namreč, v začetni fazi država ni bila humanitarno organizirana, ljudje pa so potrebovali humanitarno pomoč. Ko smo prišli na mejo, smo bili zgroženi, saj ni država v tej smeri delala tako rekoč nič, in brez naših partizanskih metod delovanja bi bilo še huje. Hkrati je humanitarna pomoč pomenila dostop do beguncev. Ker smo jo razdeljevali, nas je policija spustila k ljudem in tako je bila omogočena komunikacija. Potem se je država zorganizirala in uvedla nadzor, ki smo ga močno kritizirali, kar je na dolgi rok vodilo v zapiranje balkanske poti. Nehali smo zbirati humanitarno pomoč in se bolj usmerili v monitoring. Hodili smo na mejo, da smo videli ljudi in se pogovarjali z njimi, spremljali smo, kaj se dogaja med vsem zadrževanjem. Naše humanitarno delo je bilo predvsem terensko delo. Zagotovilo nam je dostop do Dobove in Šentilja, da smo lahko delali naprej. Na začetku so bile razmere na mejah in v začasnih centrih katastrofalne; Hrvaška je imela odprta dva, Slovenija pa osem mejnih prehodov. In na vseh je bilo po nekaj sto ljudi, ki so čakali po osem in več ur. V prvih dveh, treh tednih smo bili priča temu, da sama država ni vedela, kako in kaj naprej. Begunci in migranti pa so dobro vedeli, kam so namenjeni in česa si želijo.

Petra Čičić: Kot dopolnilo bi rada delila zgodbo o situaciji, s katero sem se morala soočiti, ko sem šla prvič delit humanitarno pomoč. Imela sem deset odev, v ogradi v Rigoncah pa je bilo približno tisoč ljudi. Šla sem med njih in vsi so hoteli imeti tistih nekaj odev. Prvič v življenju sem bila v položaju, ko sem morala odločiti o tem, kdo si nekaj zasluži in kdo ne ali kdo si nekaj zasluži bolj. Kar na lepem sem bila prisiljena domisliti se nekega ključa, čeprav se nikakor nisem počutila, kot da

imam kakršnekoli kompetence, da bi lahko ali sploh smela odločati o tem. Počutila sem se kot največja fašistka. Prišla sem pomagat, v resnici pa sem se, zaradi nehotene dominantne pozicije, v katero so me postavile tiste odeje, počutila tako slabo kot nikoli prej. Kako naj vem, kdo potrebuje odejo? Kdo sem, da odločam o tem, ali si jo bolj kot povsem prezebli mladi fantje zaslužijo otroci in ženske?

Poudariti je treba visoko pomembnost monitoringa, ki ste ga omenjali. Vloga Fronte pri tem je bila izjemna. Uspešno ste zbirali informacije in jih potem tudi posredovali naprej ter se tako vzpostavili kot alternativni vir informacij z meja. Namreč, ena prvih prepovedi je bila prepoved vstopa novinarjem in njihovega poročanja iz taborišč. Tako je marsikatera informacija prišla v javnost zgolj po zaslugi vašega monitoringa in tega, da je ena skupina znotraj Fronte organizirano zbirala in posredovala pomembne informacije.

Valter Cvijič: Veliko ljudi, ki so hodili na meje, monitoringa ni izvajalo. Se je pa oblikovalo jedro ljudi, ki so vedeli, da je del delovanja na terenu tudi opazovanje: spremljanje sestave in razmerij moči, obnašanja policije, vojske in humanitarnih organizacij. Poročila so bila zelo brana. Vzpostavljanje Frontinih komunikacijskih kanalov je bilo nujno potrebno, v to smo vložili res veliko energije. Spomnim se prelomnega poročila iz Dobove, posnetka iz zbirnega oziroma, bolje rečeno, koncentracijskega taborišča. Gre za zloglasen posnetek slovenskega policista, ki spleza na ograjo in ljudem grozi, da jih bo pošprical s solzivcem. Smisel monitoringa je bil prav to, da ljudem pokažemo, kaj se zares dogaja na meji. Mislim, da sta takrat sočasno stekli dve vzporedni realnosti. Vse, kar je bilo objavljeno v medijih, je bilo nadzorovano: tam so poročali o tem, da policija opravlja svoje delo in da imamo veliko potencialov. V praksi in realnosti je bilo vse narobe: od distribucije do obnašanja policije. Če vprašate mene, so se tam oblikovale in udeleževale prakse policijske samovolje in humanitarne birokracije.

Ne glede na vse priprave in sestanke z nevladnimi organizacijami in kljub trditvam, da je Slovenija pripravljena na množičen prihod beguncev, je torej na začetku nastal nekakšen vakuum, v katerem je bilo delovanje mogoče. Potem pa državam ni preostalo drugega, kot da so prevzele monopol nad transportom ljudi, tako rekoč monopol nad tihotapljenjem, in vzpostavile tako imenovani koridor, ki je tekel vse od Makedonije do Nemčije oziroma Švedske. Postopoma pa se je začel koridor zapirati: vstop vanj so dovolili čedalje ožje definiranim skupinam ljudi. Izključeno je bilo tudi samoorganizirano prostovoljstvo: zahtevana je bila registracija prostovoljcev, vstop pa dovoljen le določenim humanitarnim organizacijam. V tem času je Slovenija postavila tudi žico. To je bil trenutek, ko je Fronta izgubila stik z migranti na mejah in je zato spremenila strategijo delovanja. Vstopila je v naslednjo, tretjo fazo delovanja.

Aigul Hakimova: Naj razložim, kakšna je bila takrat dinamika v Fronti. Ko smo

imeli na terenu še dostop, ko smo hodili na meje, je bilo vključenih veliko ljudi, ki so bili samoiniciativni in samoorganizirani. Sčasoma smo začeli ugotavljati, da skupščine v tako velikem številu, skupščine, na katerih sedi šestdeset ljudi, ne bodo več produktivne, saj smo bili iztrošeni, čustveno in fizično izčrpani, in smo potrebovali refleksijo terena, ki pa v tako velikih skupinah ni bila najbolj produktivna. Terensko delo nam je omogočilo uvid v to, kako se vzpostavlja in poteka slovenski del balkanske poti. Ko je država prevzela vlogo »legalnega tihotapca«, so se začele kazati nove potrebe in vedeli smo, da moramo delovati naprej. Začeli smo izhajati iz odziva družbe: v tem času smo zaznali veliko povečanje hujskaštva, sovražnega govora, ksenofobije in rasizma. Eden od odgovorov na to je bilo oblikovanje Delovne skupine za obiske šol in odročnejših krajev, katere cilj je bilo razbijanje stereotipov skozi pogovor in predstavitve našega delovanja, neposrednih izkušenj z meja in terena migracij. Po obisku šol smo razočarano ugotavljali, da je približno devetdeset odstotkov odzivov protiislamskih in protibegunskih. Otroci predsodke o beguncih prinesejo od doma in jih potem širijo v šoli. Izjeme so redke. V tem času so se meje zaprle, postavila se je žica. Ljudje so začeli zaprošati za azil v Sloveniji. V azilnem domu na Viču je bilo najprej štirideset ljudi, potem pa nenadoma dvesto in odprli so enoto na Kotnikovi ulici. Že pred tem je začela delovati Delovna skupina za azil. Vzpostavila se je tudi skupina Infotočka, ki na podlagi aktivnosti delovnih skupin in Fronte generira in objavlja poročila ter odgovarja na telefonske klice. Ta struktura Fronte pa ni nekaj ustaljenega: odvisna je namreč od samoiniciativnosti različnih ljudi, ki so se zbrali in se združili glede na področje zanimanja. Frekvenca političnih skupščin se je znižala, vendar jih vzdržujemo, ker je to pomemben prostor analize, refleksije in politične debate. Res pa je, da nam včasih zmanjka časa in energije, saj neznansko veliko delamo v delovnih skupinah, ki so učinkovite in prodorne.

Petra Čičić: Naj omenim še eno skupino, ki tudi deluje že dlje časa. Je manjša skupina, verjetno še najmanj strukturirana, a zato nič manj pomembna. To je Skupina za kreativne delavnice. Enkrat na teden se dobivamo na likovnih in gledaliških delavnicah, izdelujemo lutke in počnemo druge stvari, ki spadajo v ožje umetniško sfero. Vendar naš namen, vsaj za zdaj, ni imeti končne produkcije. Gre bolj za vzpostavitev enega od komunikacijskih kanalov za nagovarjanje prebivalcev azilnega doma, za graditev zaupanja in prijateljskih odnosov. Velikokrat je problem jezik, marsikdaj je sporazumevanje res težko in si moramo pomagati s tehnologijo. Vendar nam prav te delavnice omogočajo dostop do nekaterih prosilcev in vzpostavljajo kanal za boljše spoznavanje in graditev zaupanja, ki je temeljno za nekatere druge dejavnosti. Nekaj ljudi se je vključilo tudi prek teh delavnic.

Petra, lahko poveš malo več o dejavnostih Skupine za azil? V sosednji sobi prav zdaj poteka tečaj slovenščine.

Petra Čičić: Trenutno je od vseh skupin najbolj aktivna Skupina za azil. To pomeni, da njene dejavnosti nenehno nastajajo; tudi tiste, ki že tečejo, se po potrebi

spreminjajo. Vidim jo tudi kot skupino, ki je najbolj odprta za nove pobude in ideje. Trenutno v njenem okviru potekajo samoorganizirani tečaji slovenščine, angleščine in farsija, saj je možnost komunikacije ključna. Enkrat na teden je organiziran *Café International*, dnevni dogodek kavarniškega tipa, kjer je prostor za druženje, pogovor, pravni monitoring. Včeraj smo imeli nogometni turnir, enkrat na mesec pa organiziramo celodnevno druženje z otroškim programom in večerjo, ki se konča s plesom in žurom. Zadnje čase veliko skupaj kuhamo.

Aigul Hakimova: Komunikacija z našimi novimi, dragimi sobivalci je zelo zanimiva. Na podlagi površne ocene bi rekla, da kakšnih osemdeset odstotkov od več kot tristo ljudi ne govori jezikov, ki jih govorimo in razumemo v Evropi. Kako se potemtakem sporazumemo? S slikami, gestikulacijo, veliko časa preživimo v istem prostoru, uporabljamo spletne prevajalnike, ne nazadnje se sporazumevamo tudi s preprostimi in iskrenimi medsebojnimi odnosi. Menim, da se je pomembno spomniti na misel, ki jo Jacques Rancière razvije v svoji knjigi z naslovom *Nevedni učitelj*, saj je zelo pomembna pri našem trenutnem delu na »integraciji«. Postavljeni smo v vlogo mediatorjev za vključenost v družbo in to vlogo jemljemo politično. Nismo torej tisti, ki bi migrante servisirali in jim pomagali tako, da bi reproducirali pozicijo dominacije, v kateri so oni žrtve. Prav nasprotno. Gradimo medsebojno zaupanje in odgovornost. Če uporabim Rancièreov jezik, mi nismo v »razlagalčevi« poziciji, ne vzpostavljamo odnosa učitelja in učenca. Ta odnos je namreč hierarhičen. V praksi poskušamo odpreti prostor, v katerem lahko iščemo svoj način učenja. Rancière takšno metodo imenuje univerzalna intelektualna emancipacija. Če poenostavim, naša metoda je *Gegen die Wand*, z glavo skozi zid. Učimo se medsebojno, stvari pa postavljamo tako, da zbledijo odnosi hierarhije, kar nam omogoča horizontalno organizacijo.

Valter, v preteklosti smo se že nekajkrat pogovarjali o tem, da je eden trenutno ključnih pojmov integracija. Kar počne Fronta, je horizontalna graditev vključevanja od spodaj. Kako se to razlikuje od koncepta integracije, ki se uveljavlja kot nekakšen objektivni način vključevanja v družbo, ki je prepoznan kot nujen, vendar pa ima svoje težave?

Valter Cvijić: Kar takoj nekaj razčistimo. Zelo očitno je, da integracija v Sloveniji z vidika oblasti v resnici ne obstaja. V vseh aktivnih letih sem se največ naučil prav v Protirasistični fronti. Pred tem sem imel približno predstavo o tem, kako naj bi integracija potekala na ravni nevladnih in humanitarnih organizacij. Zdaj pa vidim, da se v Sloveniji sploh ne moreš naučiti slovenščine, tudi če se hočeš. Pomemben del Fronte se je skoncentriral prav okoli Delovne skupine za azil in mislim, da je to korak naprej v Frontinem aktivizmu. Ne zanikam pomembnosti drugih delovnih skupin, vendar menim, da je ključno delo s samimi azilanti, saj je bila Fronta vedno usmerjena v zelo konkretno graditev odnosov in skupnega boja. Kar se tiče integracije oziroma, kot si to poimenovala, horizontalnega vključevanja od spodaj, temelji na tradiciji militantnega raziskovanja. Naj razložim. Mi seveda dajemo neke

stvari, vendar ljudi ne servisiramo. Vse temelji na tem, da delamo skupaj. Hkrati pa skušamo ves čas delovati tako, da sočasno pridobivamo znanje in raziskujemo njihove življenjske razmere v Ljubljani, da imamo vpogled v dogajanje, da vemo, kaj počno institucije, in da to pretvorimo v politične intervencije. Ogromno je nezadovoljstva zaradi dogajanja v azilnih domovih, kjer ni zadoščeno niti minimalnim življenjskim razmeram. V delovni skupini ves čas spodbujamo avtonomno organiziranje. Številne med njimi zanima veliko več kot golo preživetje. Radi bi živeli dobro in polno življenje. Takole je rekel eden od njih: »Jaz hočem iti na demonstracijo, ker hočem biti aktiven del te družbe.«

Petra Čičić: Integracija zagotovo ni to, da postaviš azilni dom nekam na čisto zadnji obronek mesta in s tem izoliraš ljudi, potem pa jim povrh vsega še onemogočiš brezplačno mobilnost do središča mesta, ki si je z osemnajstimi evri mesečne žepnine ne morejo privoščiti. Integracija tudi ni to, da jih naseliš v delavski dom, ki nima interneta. Zame je največja integracija to, da ljudem omogočiš avtonomijo, da ustvariš razmere, v katerih lahko poskrbijo sami zase, razmere, v katerih lahko spoznajo veliko ljudi in se aktivno vključujejo v družbo, na kakršenkoli način si že tega želijo: najsi bo to politično aktivno ali pa prek dela in hobijev. Omogočanje avtonomnega življenja torej, ne pa na vsakem koraku institucionalna pomoč, ki jih postavlja v marginalen položaj nemočnih ljudi, ki so zaradi sistemskih in birokratskih ovir res nezmožni poskrbeti sami zase in potem res potrebujejo to institucionalno pomoč, ki jih dela nemočne.

Aigul Hakimova: Rada bi poudarila še dva pojma, ki sta trenutno zelo prisotna v evropski in s tem tudi v slovenski družbi. To sta pojma strpnosti in solidarnosti. Pri našem dnevnem udejstvovanju ugotavljamo, kako zelo abstraktna koncepta sta to. Prvič, ves čas se vrstijo pozivi k strpnosti, vendar to ni dovolj. To, da si prijazen, ni dovolj. Ni dovolj, da imaš stališče, tudi če je probegunsko. Na nas se obrača veliko ljudi, ki so pripravljene peljati ljudi na kosilo, na izlet, v živalski vrt, jim torej nekako pomagati. Obstaja solidarnost na ravni želje in nekega pozitivnega odnosa, toda prava solidarnost gre onkraj tega. Če želijo ljudje pomagati sočloveku, morajo najprej stopiti z njim v stik. Malce moraš spremeniti svoje življenje. Ni dovolj, da pelješ človeka enkrat na izlet in potem nimaš več časa zanj. Družba se ne bo spremenila samo zato, ker si ti dobronameren. Ljudje, ki naše delo spremljajo in podpirajo od zunaj, se morajo zavedati, da je za vsakim dosežkom veliko dela, ki je pogosto tudi naporno, vendar v nekem pozitivnem smislu: sestavljeno je iz majhnih korakov, ki te vodijo naprej. Moraš biti realen in se zavedati, da se stvari ne premaknejo z danes na jutri, da je to dolgotrajen proces. Najpomembnejše je, da se solidarnost izvaja v praksi in prav na terenu politične organizacije se rojeva politična teorija za drugačno Evropo.

Petra Čičić: Meni se zdita najboljša integracija pletenje vezi in graditev prijateljstev. Na podlagi teh potem živiš drug z drugim.

Poznamo dva različna koncepta integracije. V prvem razmišljaš o tem, kako se bodo ljudje vključili v družbo, ne da bi jo bistveno spreminjali. Drugi koncept predvideva, da se bo ob vključitvi novih ljudi spremenila tudi družba. Kako biti odprt tudi v tem pomenu?

Petra Čičić: Ves čas ugotavljamo, da v resnici integriramo drug drugega. Valter in Aigul sta že omenila, kako zelo veliko smo se v tem času naučili od njih. Integracija ne more potekati tako, da mi, privilegirani, integriramo njih tam na obrobju. Lahko poteka samo v obe smeri.

Pa smo pri znani definiciji, ki pravi, da je integracija dvosmeren proces. To vsi na veliko govorijo, vendar je materializacija tega mogoča le na način, ki ga ves čas opisujete – skozi prijateljstvo in vzajemno preoblikovanje. Ali vaše razmišljanje oziroma prakso razen posameznikov iz Fronte in migrantov oziroma beguncev prepozna še kdo drug? Ali so vas na primer pripravljene slišati različne nevladne organizacije ali pa mediji? Kdo je tisti, ki pripoznava vaše dojemanje dvosmerne integracije?

Aigul Hakimova: Kar se tiče nevladnih organizacij: ugotovili smo, da so povsem podhranjene. Zelo dobro mislijo in neznansko veliko delajo, vendar so se petnajst let profesionalizirali in rezultat je ta, da so postali servis zaprtega tipa skupnosti. Problem je v njihovem načinu delovanja, ki temelji na pomoči brez opolnomočenja. Prav nevladne organizacije imajo neposreden dostop do proslincev za azil in beguncev. In če je področje »integracije« v naši družbi v zelo šibkem stanju, to pomeni, da morajo nevladne organizacije svoje delovanje ovrednotiti malo bolj kritično. Kot rečeno, zares pomagaš tako, da človeku, prvič, čim prej omogočiš samostojno življenje, in da, drugič, zgradiš odprt in varen prostor za skupno delovanje. V Fronti ugotavljamo, da v tem smislu počno res zelo malo. In zato ljudje množično hodijo k nam, ker se tu počutijo bolje. Če hočeš biti s človekom enak, ga moraš nujno vključiti v svoje delovanje, v oblikovanje dogovorov, v sprejemanje odločitev, z njim moraš zgraditi bratske oziroma sestrške odnose. Nevladne organizacije pa delujejo tako, da človeka vprašajo, kaj potrebuje, potem mu to uredijo oziroma dajo in ga odslovijo. Država je zelo slabo organizirana in v vseh pogledih podhranjena. Ni vzpostavljena nikakršna struktura, kar se močno občuti.

Ali imajo te institucije in država vsaj kakšen načrt? Ali vedo, kaj delajo oziroma naj bi delale na področju begunstva, integracije?

Valter Cvijić: Po tem, kar vidim, imam občutek, da je njihov cilj odvrčanje ljudi na čim več različnih načinov, od deportacij in zanikanja pravice do vstopa v državo pa do psihološke dezintegracije zaradi nenehnih pritiskov in dolgotrajnih azilnih postopkov. Pripeljejo jih do točke, ko jim ostane le še rezanje žil ali pa načini preživetja, ki jih povzroča ilegalizacija migracij. Kar se tiče nevladnih organizacij, je stanje katastrofalno. En primer: trenutno poteka pravni proces proti tako imenovanim *pushbackom*. Vendar pa so ta postopek, ki bi ga morali voditi v Sloveniji,

prevzeli Avstrijci, ki imajo bistveno več občutka za te stvari. Avstrijski pravniki se angažirajo, tudi samoorganizirajo.

Lahko pojasniš?

Valter Cvijić: Ob zaprtju balkanske poti se je uveljavila praksa samovoljnega vračanja oziroma zavračanja ljudi na meji, ki jo izvajajo avstrijski varnostni organi v sodelovanju s slovenskimi varnostnimi organi pa tudi prevajalci. Se pravi, vračajo ljudi, ki na koncu nimajo druge možnosti, kot da zaprosijo za azil v Sloveniji. V Fronti smo odkrili te dokumente in v Avstriji se je našla ekipa, ki je pripravljena priti sem in ponuditi pravno pomoč za begunce, ki se jim je to zgodilo. Čeprav so nevladna organizacija, se ne omejujejo in prihajajo ter obiskujejo taborišča tudi samoorganizirano in na lastne stroške. Sodelovali naj bi s Pravno-informacijskim centrom, ki pa – ne vem, kako naj povem drugače – jim nikakor ne gre, ker nimajo stika z ljudmi na terenu. Servisiranje jih dela za indiferentne in povzroča izgorelost. Po eni strani jih lahko razumemo, po drugi pač ne. V tem položaju bi morala biti odgovornost vsakega od nas usmerjena predvsem na begunce in na njihovo dobro. Nenehno stokanje o tem, kako so nevladne organizacije podhranjene, ne pomaga. To je približno tako, kot da bi med tekom srečal nekoga, ki stoji na mestu in govori: »Ja, jaz bi tekel, jaz bi tekel.« Mislim, da mora priti nekdo, da tega človeka malo brčne v rit in mu reče: »Zdaj pa teci.« Tako je treba tudi nevladnim in drugim organizacijam, kolektivom in posameznikom govoriti: »Glej, če se ti in tvoja organizacija ne bosta angažirala, se ne bo zgodilo nič.« V Delovno skupino za azil prihajajo številni ljudje, ki nimajo dolgoletnih izkušenj delovanja v avtonomnih prostorih, pa se kljub temu vsega priučijo, ker si tega želijo. Malo me žalosti, da moramo ljudem ves čas govoriti: »Daj, naredi kaj.« Najlaže je ostati na deklarativni ravni: »Sem za begunce, grozno mi je, pa fašizacija Slovenije gor in dol ...« Raje naredi nekaj konkretnega. Če ni vzporedne solidarnostne strukture, je vse zaman. Mi bi lahko ves dan stokali, da država ne naredi nič.

Spregovorimo še o Fronti. Kaj je Fronta? Ali je to platforma, je gibanje? Ali obstaja v Fronti refleksija o tem, ali je to nekaj, kar je trenutno na stranem tiru?

Petra Čičić: Fronta se od samega začetka, torej od prvega protesta, pa do danes, začetka aprila 2016, v svojem temelju ni spremenila. Ima zelo jasno politično idejo in identiteto. Zame je kot veliko živo telo, ameba, ki se spreminja glede na trenutni družbeni položaj, glede na potrebe in zanimanja, glede na ljudi, ki so v tistem trenutku zraven. Marsikoga, ki je bil prisoten na začetku, že dolgo nismo videli. Ves čas pa prihajajo novi ljudje. Opisala bi jo torej kot neskončno spreminjajoče se telo, ki bo še dolgo živo. Na kakšen način, bomo pa videli.

Valter Cvijić: Mislim, da so vse prej obstoječe oblike organiziranja izzvali in razgradili begunci, ne pa nujno Fronta. V avtonomnih političnih realnostih znotraj Fronte so se odpirala številna ključna vprašanja in kdor jih ni prepoznal za relevan-

tna, ima problem z dojemanjem koncepta aktivizma. Jaz bi rekel, da je Fronta na splošno neka platforma, še bolj pa orodje, ki ga ljudje uporabljajo na svojstvene načine. Ni gibanje, kajti gibanje je bistveno širše od Fronte; v gibanje je vključenih veliko pobud, ki so politično organizirane drugače kot Fronta. Hecno bi bilo govoriti tudi o antirasističnem gibanju na nacionalni ravni; Fronta je del transnacionalnega boja in naša želja je, da so v ospredju bojov za drugačno Evropo migranti in migrantke sami. Takrat bo Fronta zares del nekega večjega gibanja in ne samo solidarnostna struktura.

Aigul Hakimova: Gre za pomembno vprašanje, o katerem se moramo pogovarjati. Decentralizirana forma delovanja Fronte se je izkazala za zelo uspešno. Zato bo vsakršen pogovor o centralizirani identiteti težak, saj zgodba zadnjih osmih mesecev temelji na odprti formi delovanja. Verjetno bo prišel trenutek, ko se bomo morali odločiti o tem, ali postaviti neko bolj konkretno formo organizacije, vendar mora dozoreti trenutek za to. Trenutno delujemo na podlagi samoiniciativnosti različnih grupacij znotraj Fronte.

Ali bi lahko povezali povsem nov in odprt politični položaj v Evropi, ki izhaja iz zadnjih mesecev in let, in nove izzive, pred katere so postavljena avtonomna gibanja? Namreč, prej je bilo rečeno, da stari recepti v novih okoliščinah ne delujejo več in da se moramo sproti učiti. Zato je zelo težko imeti zelo konkretno vizijo nadaljnjega delovanja, ki bi vključevala uporabo nekih uspešnih mehanizmov boja, sploh glede na hitrost spreminjanja tempa. V zadnjih nekaj letih dejansko ni časa za razmislek o tem, katera struktura bi delovala najbolje, saj se realnost tako hitro spreminja, da je težko graditi kaj trdnega.

Aigul Hakimova: Menim, da moramo v Sloveniji najprej zgraditi močno migrantško gibanje, ki bo odgovarjalo na izzive in probleme družbe. Da moramo torej najprej ustvariti identiteto, da bi jo lahko potem transformirali in tako šli naprej; brez tega ne bo šlo. Osebnost sem zelo proti temu, da gremo na ulice vsakič znova z novo identiteto. Rada bi videla, da čez leto dni sedemo za mizo, da predstavimo svoja gibanja, skupine, svojo moč, da naredimo prešitje in gremo odločno naprej. Ne moremo preprosto prihodnjih dvajset let vedno delovati z obrobja, potem pa iti v pokoj in živeti nekje zunaj Slovenije, ker tu ne bomo imeli ničesar. Mi smo revni, naša prihodnost je zelo negotova. Prvič, ne bomo dobili pokojnin. Drugič, ne bomo imeli svojih lastnih stanovanj. Tretjič, vedno bomo na robu družbe kot prekarni delavci. To so te tri točke naše prihodnosti. In če se nameravamo boriti za izboljšanje teh pogojev, moramo – in upam, da se tega zaveda čim več ljudi – zgraditi nekaj res močnega. Za zdaj imamo majhne negotove mehurčke na eni strani in udobno cono individualnosti na drugi. Če želimo soustvarjati prihodnost Evrope, moramo trdno stati za svojimi besedami in ne smemo spregledati lastne revščine. Tukaj ni prostora za oportunitizem; morali bomo biti glasni in borbeni. Res si želim, da iz te široke platforme, ki jo imenujemo Protirasistična fronta, nastane močno gibanje, v katerem bodo prevladovale vzajemna pomoč, solidarnost in možnost

reprezentacije. Da bo nastalo močno migrantsko gibanje. Z IWW (*Nevidnimi delavci sveta, op. a.*) nam to ni uspelo. Takrat smo odprli vprašanje sto tisoč migrantskih delavcev v Sloveniji, ki so bili močno izkoriščani in na robu preživetja, potem pa se je zgodba končala. Vendar nas je to gibanje senzibiliziralo. Tako kot je *Occupy* ljudi senzibiliziral za ekonomska vprašanja, jih je IWW senzibiliziral za vprašanja migrantskega dela. Zdaj se nam odpira možnost, da zgradimo močno gibanje in samoorganizirano skupnost.

Zadnji protest v organizaciji Fronte, imenoval se je Revni za revne, je opozarjal prav na ta vprašanja. Fronta je od svojega začetka organizirala kar nekaj protestov, večina jih je naslavljala antirasistične tematike, pri tem zadnjem pa je prišlo do precejšnjega preskoka. Obstaja kakšna analiza glede tega?

Aigul Hakimova: Protestov je bilo šest. Prvi protirasistični shod *Refugees Welcome* je potekal 9. septembra, potem smo imeli 25. septembra *Festival odprtih meja za vse*, 10. decembra je bil shod *Ne gremo se vaše vojne* (tukaj nismo bili glavni organizatorji). Protest *Begunci, dobrodošli na Kotnikovo!*, ki je potekal 27. februarja, je bil izjemno lep, saj smo ulico ubranili pred nasprotniki namestitve beguncev, Ljubljana pa je pokazala svoj antirasističen značaj. Ob svetovnem dnevu boja proti rasni diskriminaciji, 19. marca, smo imeli *Demonstracijo proti fašizmu in rasizmu*, 2. aprila pa omenjeni shod *Revni za revne*.

Kronološki pregled vsebine manifestacij sugerira prehod od solidarnosti in upora k emancipaciji in združitvi različnih. Menim, da je bilo veliko narejenega v smeri premestitve fokusa z beguncev kot problema, kar je za družbo zelo dobro. Naše boje in perspektive je treba poglobljati. Všeč mi je bilo, da so mediji ob poročanju o zadnji manifestaciji pisali o potrebi po združevanju različnih, do zdaj nepovezanih skupin opeharjenih – prekarcev, migrantov in tako naprej. Morali bi analizirati svoj položaj, organizirati posamične pobude in jih potem združiti. Brez organizacije ne bo šlo. Imamo nešteto kritikov, ljudi z znanjem, na teden po triindvajset predavanj in dogodkov, od tega polovico o beguncih. Toda kljub temu že osem mesecev poslušamo eno in isto, do česar smo zelo kritični, saj je posledica dejstva, da se ne dela na terenu. Predavanja pridejo potem.

Valter Cvijić: Širjenje fokusa in perspektive je dobro. Shod Revni za revne je bil začetek artikulacije razrednega vprašanja v odnosu do ksenofobije in rasizma desnice v trenutnih razmerah. Analiza je bila sicer malo površinska in vanjo bo treba vložiti še veliko dela, saj je treba razredno vprašanje obravnavati iz perspektive meje, državljanstva in tako naprej, kjer smo trenutno nekoliko šibki. Nam pa uspeva vedno znova zmagovati na ulicah.

Kako vidiš to poglobitev oziroma razširitev analize? Namreč, graditev migrantske solidarnosti od spodaj je ena, vključevanje in artikulacija povezave z našimi težavami pa povsem druga raven. Deklaratorno še gre, v praksi pa se lovimo že leta.

Valter Cvijić: Če izhajam iz osebne perspektive, je eno od povezovalnih eksistenčnih vprašanj gotovo vprašanje dostopa do strehe nad glavo, s katerim bodo imeli težave migranti, ki bodo dobili mednarodno zaščito, imamo pa ga že leta tudi mi, »lokalna« populacija. Vprašanje oblikovanja stanovanjskih politik se mi zdi ena teh pomembnih stvari.

Pogosto se je poudarjala pomembnost militantnega raziskovanja na mejah, predvsem v obliki monitoringa. Vendar tovrstno raziskovanje še vedno poteka. Omenjeno je bilo, da je druženje pogosto ključ za razkrivanje problemov. Pogovarjali smo se tudi o integraciji. Zanima me, kateri so tisti problemi, ki ste jih zaznali z uporabo militantne epistemologije, država, ki trdi, da je za begunce poskrbljeno – saj imajo streho nad glavo, tri obroke na dan, posteljo, določene programe –, pa jih je spregledala? Katere odprte probleme zaznavate pri dnevnem stiku z ljudmi?

Valter Cvijić: Lahko kar povzamem nekatere točke iz skupščin z azilanti. Ne spoštujejo se kulturno pogojene prehranjevalne navade – hrana ni halal. Na Kotnikovi imajo kuhinjo, ki pa je ne smejo uporabljati, prav tako v sobi ne smejo imeti gorilnikov oziroma jim grozijo, če jih imajo, tako da si ne morejo ničesar sami skuhati. Policija jih rasno profilira, nenehno zasleduje in nadleguje, tako v Ljubljani kot v Logatcu in na Vrhniki. Problematično je obnašanje določenih socialnih delavcev, na primer socialne delavke na Kotnikovi, ki jih nenehno ponižuje. Pred nekaj dnevi jo je nekdo vprašal, kje bi lahko športali, ker so ves dan notri in depresivni, nakar je dobil odgovor: »Ja pa pojdi v sobo jokati.« Prvih devet mesecev jim je zanikana pravica do dela. To seveda ne pomeni, da bo po tem obdobju kaj bolje. Nerešeno je vprašanje stanovanj – tako možnosti dislociranega bivanja v času pridobivanja statusa kot tudi strehe nad glavo neposredno po pridobitvi statusa in pozneje. Zdravstvena oskrba je porazna.

Petra Čičić: Ja, zdravstvena oskrba res ni zadovoljiva. Omogočen jim je sicer obisk urgence, vendar nimajo pravih možnosti za zdravljenje bolezni in dostopa do psihoterapevtske pomoči, ki bi jo marsikdo potreboval. Interneta nimajo, kar se mi zdi povsem nesprejemljivo, saj je to edini način komunikacije in ohranjanja stikov z domačimi, prav tako nimajo dostopa do računalnikov. Kar se stanovanj tiče, moramo vedeti, da je najemniški trg pri nas zelo ksenofoben – ljudje svojega stanovanja nočejo oddajati beguncem, še večji problem pa je to, da najemodajalci nočejo sklepati pogodb, ki jih begunci nujno potrebujejo, saj sicer niso upravičeni do pomoči pri plačilu najemnine. Problemov je nešteto, rada bi opozorila še na dva, ki se mi zdita temeljna. Prvi je povsem neustrezna in ponižujoča žepnina, to je osemnajst evrov na mesec, s katerimi ne moreš početi čisto nič in ki jim nikakor

ne omogoča vsaj približno normalnega življenja. Drugi problem so predolgi pravni procesi, ki ljudi spravljajo v skrajno negotovost, zaradi česar sploh ne morejo začeti življenja tukaj, saj ne vedo, kaj se bo zgodilo čez nekaj časa, ali se bodo morda znašli v kakšnem postopku vračanja. To povzroča tesnobo.

Dajmo povedati še nekaj o postopku odobritve ali pa zavrnitve azila. Postopek je že dolga leta zelo problematičen.

Valter Cvijić: Spremljanje in delo na postopkih je ena od dimenzij Delovne skupine za azil. Zbiramo negative in proučujemo vzorce zavračanja, poskušamo ugotoviti, zakaj se postopki upočasnijo, in tako naprej. Na primer, v zadnjem času so postopke ustavili veliko Irancem. Precej jih je namreč kristjanov, kar je tudi vzrok migracije oziroma bega, vendar v vero formalno vstopijo šele tu, ker jim je to v Iranu onemogočeno. Ko to naredi več kot ena oseba, začnejo oblasti sumničiti, da gre za »izkoriščanje« institucije azila.

Aigul Hakimova: Na primer, skoraj vse Ukrajinke so dobile negativne odločbe, ker naj bi bile, izhajajoč iz politike notranje varnih prostorov, v svoji državi varne. Notranje varni prostori naj bi bili na primer v Ukrajini Lvov oziroma zahodni del države, v Siriji Damask, v Afganistanu Kabul, kot varna država je zdaj ne glede na vse dogajanje definirana kar cela Turčija. Slovenska azilna politika letno povzroči trajno oziroma dolgotrajno ilegalizacijo velikega števila ljudi: večina prošenj je zavrnjena, deportacije so, kar je dobro, redke. Ampak potem ostanejo ljudje brez možnosti za legalizacijo, brez pravic. Kot da ne bi obstajali.

Vrnimo se malo nazaj: prej smo govorili o zabavah in o tem, da bi radi čim več ljudi pritegnili tudi k političnim aktivnostim. Toda po vsem povedanem in izhajajoč iz izkušenj se zdi, da je sama zabava politična. Dejstvo, da so tukaj organizirani kulinarčni večeri, ki so jih prevzeli migranti, vi pa pri tem sodelujete, se zdi korak naprej; v prejšnjih letih se ljudje z azilanti niso družili, prav tako pa ni bilo prostora za to.

Aigul Hakimova: Ti dogodki so velika srečanja oziroma druženja s prosilci za azil in begunci. Vedno skušamo pripeljati tudi družine z otroki. Najprej imamo otroški program, sledi mu program za odrasle, ki se konča z izjemno lepimi, katarzičnimi trenutki. Se mi zdi, da je to zelo pomembna oblika skupinske psihoterapije, ki jo imamo enkrat ali dvakrat na mesec. Med drugim smo praznovali iransko novo leto. Tudi marsikdo od nas je migrant in prihaja iz podobnih kultur; na jok nam gre, ko vidimo te trenutke veselja in sreče. Ponudimo jim varen prostor samoorganizacije, kjer se lahko izražajo po svoje, odprto in brez omejitev. Ta radost jim daje življenje. Ena od aktivistk je po enem takšnih druženj napisala: »Na takih zabavah vsak dobi krila.« Dobi moč, da preživi in gre naprej. Zelo moramo paziti drug na drugega.

Petra Čičić: Enega najlepših trenutkov v Fronti sem doživela na nekem sestanku Delovne skupine za azil. Prijatelj iz Irana, ki ne govori angleško, seveda tudi slovensko ne, je slišal, da hoče Janković rušiti Rog. Socialni center Rog je za številne

azilante drugi dom in ta prijatelj je vprašal, kako nam lahko pomagajo, da se Rog ohrani. Ta prostor je postal *naš*, skupen prostor. In to je tisto, kar je zame cilj Fronte. Oziroma kar si jaz želim delati v Fronti.

Kako je z vključenostjo žensk? Danes so na tečaju sami moški.

Petra Čičić: Seveda smo zaznali, da so ženske manj prisotne in da z njimi manj sodelujemo, čeprav jih poznamo in se vključujejo v nekatere dejavnosti. Največji problem je dostop do središča mesta, Socialnega centra Rog, Infoshopa in drugih prostorov; ženske, družine in otroci so namreč nameščeni na Viču, na skrajnem robu Ljubljane. Posledično so obiskovalci večinoma moški, ki živijo le streljaj stran. Osebnostno imam včasih malo slabo vest, ker bi rada delala še veliko več kot zdaj, in me zato včasih kar odpelje in povozi, kar pomeni, da se srečujem večinoma z bolj aktivnimi ljudmi, ki pristopijo sami. Zdaj začnemo oblikovati delovno skupino, ki se bo organizirano srečevala z ženskami in ugotavljala, kakšne so njihove potrebe ter jih skušala čim bolj vključevati v širšo družbo.

Aigul Hakimova: Ugotavljamo, da so moški prosilci za azil zelo aktivni, moramo pa zelo veliko storiti, da se spoprijateljimo z našimi novimi sobivalkami. Je pa po drugi strani Fronta pretežno žensko gibanje – približno sedemdeset odstotkov nas je žensk. Tudi v družbi je tako, po navadi so ženske tiste, ki opravijo več operativnega dela. Na operativni pa se gradi tudi struktura.

Begunci za kritiko znanosti*

Fotografski publicistični projekt

Begunci za kritiko znanosti je publicistični projekt petih serij fotografij, ki jih je posnelo in za objavo izbralo pet beguncev. Projekt je odziv na dogajanje na mejah in prihod beguncev od oktobra leta 2015 do danes. Zamisel je dobila prve obrise lani septembra v Ljubljani na pogovoru *Vloga medijev in novinarjev pri rušenju zidov in gradnji mostov* v okviru Festivala Bivak, na katerem je Arne Hodalič predstavil serijo fotografij iz Indije in Bangladeša. Nastop Arneja Hodaliča ni bil navadno potopisno predavanje, temveč razmislek o fotografiranju, v katerem medsebojna razmerja med fotografom, fotografiranim in gledalcem oblikujejo moč fotografije, ki s svojimi podobami, objavljenimi v klasičnih in novih medijih, konstruirajo umetno podobo sveta oziroma virtualni in spektakelski svet, s tem pa oblikujejo tudi naše dojemanje, ocenjevanje in vrednotenje dogodkov in stanja stvari. Ker je za Arnejem Hodaličem na tisoče kilometrov prehojenih poti, na katerih je s fotoaparatom rezal iz realnega sveta fotografske izseke in spreminjal konkretno realnost v prefinjena likovna razmerja med kontrasti barv, oblikami likov in trdnostjo črte, in ker je skozi njegove roke šlo na tisoče fotografij, ki jih je izbiral in pošiljal medijem ter jih nato videl objavljene v časopisih in revijah na vseh koncih zemeljske oble, bi težko trdili, da Arne Hodalič ni kompetenten govorec o fotografiji kot sredstvu medijske in druge konstrukcije sveta.

Zavedanje o tovrstni vlogi fotografije odvzema moči fotografije njeno nedolžnost. V likovni podobi, ki zmore pričarati ne le »realnosti«, temveč tudi »razpoloženja« popotnika, ki nastanejo, ko gleda kraje, po katerih je hodil s fotoaparatom v roki, sta skrita kača iz raja Adama in Eve in Mefisto iz Goethejevega *Fausta*, torej nekakšno zapeljevanje v čisti užitek in izpolnitev želje po nesmrtnosti, ki pred

* Pri izvedbi projekta so sodelovale: Meta Krese, Danijela Tamše, Lilijana Stepančič in Nina Kozinc, ki so begunce v Trstu in v Socialnem centru v Rogu v Ljubljani povabile k objavi svojih fotografij.

fotografa, kot je Arne Hodalič, postavljata več omejitev kot svobode.

Dobro fotografijo torej prežema visoka etika med fotografom, fotografiranim in gledalcem, ki je še toliko pomembnejša v fotografiranju situacij, ki so iz takih ali drugačnih razlogov kočljive. Na festivalu je to kompleksnost fotografije Arne Hodalič demonstriral s serijo posnetkov, ki so predstavljali kakšne tri metre visoko in dvesto kilometrov dolgo žičnato ograjo, ki naj bi preprečevala tihotapljenje govedi iz Indije v Bangladeš. Ograja seveda ni izpolnila naloge, zaradi katere so jo postavili. Tihotapci so še naprej opravljali svoj posel, medtem ko so jih organi oblasti lažje ujeli, kadar se jim je zdelo, da je primeren čas za to. Tako so ujetim goničem govedi bodisi pobrali podkupnine ali jih kaznovali, tudi telesno. Vsake toliko so namreč kakšnemu tihotapcu navadno z dna lestvice ilegalnega posla brutalno zmaličili telo.

Arne Hodalič ni naključno izbral fotografij z absurdno ograjo med Bangladešem in Indijo, ki je, mimogrede, ena od nekaj desetih na svetu in ki naj bi preprečile take ali drugačne nagibe ljudi. Takrat se je namreč v Sloveniji kresalo javno mnenje o realizaciji odločitve madžarske vlade, da postavi ograjo na meji s Srbijo in Madžarsko, ki bi ustavila begunce iz Sirije, Nigerije, Afganistana in drugih neevropskih držav, ki so pogosteje kakor prejšnja leta prihajali v Evropo po t. i. balkanski poti. Postavitev ograje je odjeknila kot vrnitev v čase, ki Evropi niso v ponos. Ljudje so se spraševali o upravičenosti, humanosti in ustreznosti tovrstnega reševanja človeške stiske.

Kakšen mesec po festivalu je tudi vlada Republike Slovenije odobrila postavitev še bolj zlovesče ograje z žiletkami na meji med Slovenijo in Hrvaško z enakimi cilji kakor Madžarska. Dejstvo je, da so fizične ovire na poljih in v gozdovih ob meji s Hrvaško kakor fotografija konstruirale dodatne učinke. Ustvarile so globalno sporočilo, da je Slovenija zaprta družba in vse prej kot prijazna za begunce. Poleg tega pa so ograje prilepile beguncem oznako nekultiviranih divjakov, ki ne poznajo civiliziranih načinov potovanja, saj so bile postavljene na polja in v gozdove zato, ker je vlada Republike Slovenije predvidevala, da bodo begunci pri prečkanju meje množično zapuščali ceste in železnice, ki so civilizacijska pridobitev, in ubrali pot čez »divjo puščavo in goščavo«. Temu konstruktumu begunca kot divjaka se je pridružil še dodaten konstrukt kot nepoštenega človeka, saj ima vsak mobilni telefon, zato naj bi bil njegov beg od doma dvomljiv.

Ta kolonialni pogled na drugega, ki je civilizacijsko zaostal in nezaupanja vreden človek, ni nov. Zahodni oziroma razviti svet ga uporablja za diskreditacijo sebi drugačnih ljudi že nekaj stoletij. Še pred kakšnimi petdesetimi leti je z njim brez sramu naslavljal tudi nas, o čemer govori anekdota iz diplomatskih krogov z začetka šestdesetih prejšnjega stoletja. Na sprejemu v New Delhiju je neki visoki predstavnik Združenih držav Amerike vprašal jugoslovanskega veleposlanika v Indiji, ali imamo v Jugoslaviji hladilnike. Ta je odgovoril: »No, pri nas še skačemo z drevesa na drevo.« Pogovor natančno odseva takratno geopolitično svetovno delitev držav na t. i. prvi, drugi in tretji svet, govori o razkolu med superiornimi

»mi« in inferiornimi »vi«. Medtem ko odgovor dekonstruira mehanizem, s katerim je superiorni »mi« odvezal kulturno veljavo inferiornemu »vi«, ki je bil ustaljena praksa za ohranjanje tega razkola. Če ne bi pogovor tekel med diplomatoma, bi bil odgovor najverjetneje takle: »Don't stir this shit up.«

Publicistični projekt *Begunci za kritiko znanosti* je odgovor na opisano stanje. Predstavlja fotografije, ki so jih posneli begunci s svojimi telefoni in jih imajo shranjene v teh danes vsem nam nepogrešljivih napravah. Njegova pomembna kakovost je, da so ustvarjalci fotografij in njihovi selektorji begunci. Ti so fotografi in kustosi, ne pa zgolj objekti upodabljanja. S tovrstnim pristopom se projekt odmika od prevladujočih vizualnih razstav in publicističnih objav na temo beguncev, ki so jih posneli večinoma poklicni fotografi in fotoreporterji. Tako projekt opozarja na tri stvari.

Prva se nanaša na vprašanje vloge *mainstream* fotožurnalizma v konstruiranju medijskih in drugih podob sveta, ki kot žanr praviloma utrjuje obstoječa politična in družbena razmerja moči. Fotografije, ki so jih posneli tisti, ki so največkrat predmet konstruiranega medijskega sveta, so nekakšna opozicija *mainstream* fotožurnalizmu. Predstavljajo pogled od znotraj, saj pogled na begunca ni nastal iz potrebe *mainstream* novinarstva, temveč iz notranje potrebe begunca. Tako begunci niso predmet fotografij, kot so v prevladujoči javni podobi, temveč so subjekti v procesu samopredstavitve, avtorji svojih javnih predstavitev in aktivni graditelji svoje podobe v javnosti.

Druga nagovarja skupnost kot tako. Moč fotografije se namreč izkazuje tudi tako, da lahko zgradi skupnost, s tem ko podoba na fotografiji izraža njene interese in prizadevanja. S tem fotografija utrjuje medsebojne skupnostne vezi ljudi. Tako projekt, ki daje beguncem možnost, da vstopijo v zanje nov javni prostor *Časopisa za kritiko znanosti*, deluje v dveh segmentih. V prvem gradi skupnost beguncev in ji daje kot taki družbeno vidnost in družbeno moč. V drugem pa povezuje begunce v širšo skupnost ljudi, ki tako ali drugače pripadajo javnemu prostoru, ki ga (so)ustvarja *Časopis za kritiko znanosti*. Odprt javni prostor je namreč pomembna platforma, ki omogoča konstruktivno javno prisotnost in vidnost begunck in beguncev v družbi, v katero so prišli. S tem dekonstruira stigmo begunca kot »sovražnika našega normalnega življenja« in odpravlja razlikovanje med »mi« in »vi«.

Tretja stvar, ki jo prinaša projekt, je aktualizacija umetnostnih in kulturnih konceptov o fotografiji, ki jih je opredelila Ariella Azoulay v knjigi *The Civil Contract of Photography* (2008). Avtorica vidi fotografijo kot pomemben element javne kulture, vsem dostopno ustvarjalnost in graditelja skupnosti. Te lastnosti so podlaga, na kateri avtorica oblikuje politično teorijo fotografije, ki med drugim radikalno preizprašuje prevladujočo konceptualizacijo državljanstva. Glede na to teoretično podstat publicistični projekt fotografij beguncev v *Časopisu za kritiko znanosti* odpira širša civilizacijska, politična in zgodovinska vprašanja, med katerimi sta vsaj ti dve: Ali so vladajoči koncepti nacionalne države in državljanstva taki, da uspešno rešujejo krize, ki ustvarjajo migrantske tokove, in ali niso obstoječi integracijski

procesi beguncev v skupnosti, kjer bivajo prosilci za azil in ljudje z mednarodno zaščito in ki jih podpira država, preozki, zastareli, nasilni in neprimerni glede na sodobne rezultate študij migracij ljudi?

Tako se projekt, ki je odprt do beguncev (jim omogoča aktivno udeležbo v javnem prostoru), ograjuje od prevladujoče javne slike o beguncih kot grožnje, ki bo načela naše ustaljene družbene navade in zrušila obstoječi red. Je odgovor na ksenofobna in panična ravnanja do njih. Poleg tega je opozicija zakonsko opredeljenemu statusu beguncev, ki jih potiska v izoliranost. Zato mobilni telefoni beguncev niso dokaz o neverodostojnosti ljudi, ki bežijo od doma ali zapuščajo svoje domove, temveč izraz sodobnega človeka, ki je kot begunec v nezavidljivi življenjski stiski, a ne glede na to ohranja potrebo po fotografiranju. Zato so njihove fotografije v mobilnikih, ki so jih posneli doma, na poti in/ali novih krajih, potopisi, ki se uvrščajo v ta klasični žanr umetnosti, s katerim je Evropa spoznavala svet.

Literatura

AZOULAY, ARIELLA (2008): *The Civil Contract of Photography*. New York: Zone Books.

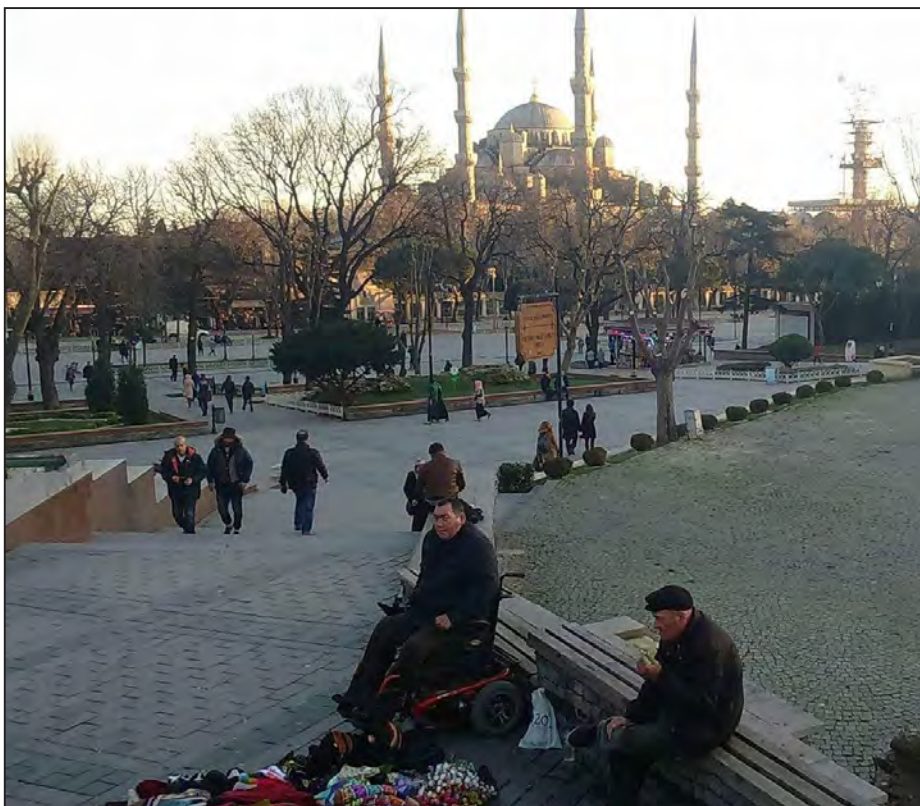
Iz Sirije v Evropo

V Grčiji

Ljubljana

Švedska

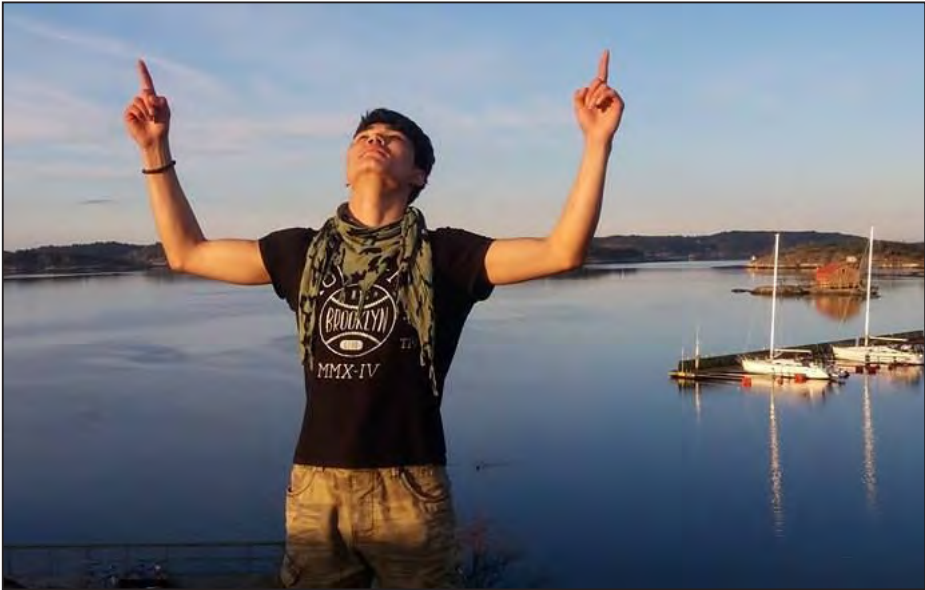

Kalifornija

**PRAVICA DO
BIVANJA**

.....

»Tukaj se počutim dobro.«

Rodil sem se v Iranu. Moje rano otroštvo je bilo srečno. Oče je delal v nacionalni banki v Teheranu in živeli smo mirno. Po islamski revoluciji, ki se je končala leta 1979, se je naše življenje zelo spremenilo. Moja družina pripada bahaizmu, monoteistični religiji, ki je nastala v 19. stoletju v Iranu. Ker je v Islamski republiki Iran islam zapovedan kot edina prava religija, bahaizma v Iranu ne priznavajo kot verske skupnosti in ga preganjajo, bahajci pa nimamo enakih pravic kot drugi Iranci. Denimo, obiskujemo lahko osnovno in srednjo šolo, na kolidže in univerze pa kot nemuslimani nimamo vstopa. Bahaji smo največja verska manjšina v Iranu. Po islamski revoluciji jih je veliko pobegnilo iz države in ker smo v Iranu preganjani, nam je večina zahodnih držav doslej priznavala status begunca. Bahajske skupnosti so prisotne v 200 državah, bahajci pa smo izjemno solidarni med sabo.

Iranski režim je po revoluciji bahaje sistematično odpuščal iz državnih služb, tako je tudi moj oče ostal brez službe. Ko sem bil star 14 let, se spomnim, kako so bili starši obupani. Iz hiše so odnesli vse bahajske knjige, slike prerokov in simbole in jih zunaj zakopali. Nekoč so neki ljudje vdrli v hišo in začeli pretepati starše, zažgali so vso obleko, govoreč, da so bahaji umazani, ker niso muslimani. Nato so nas vrgli iz hiše in vzeli naše premoženje, tudi denar. Postali smo brezdomci. Začasno smo se zatekli k sorodnikom, dokler oče ni našel druge službe in nas je lahko preživljal.

Ker nisem imel možnosti obiskovanja kolidža, torej možnosti izobraževanja, so starši varčevali denar za moje šolanje v tujini. Ko sem končal dvoletno služenje vojaškega roka, so me poslali v Pakistan v Islamabad, kjer so v pisarni ZN preverili mojo pripadnost bahaizmu in dobil sem mednarodno zaščito. V Pakistanu sem

nato leto in pol čakal na odobritev statusa begunca v ZDA.

Določili so, da se preselim v Los Angeles, kjer se je moje življenje ustalilo. To je bilo leta 1998. Čez nekaj let so enako naredili moji starši, brat in sestri: odšli so v Pakistan in nato v Los Angeles. Življenje se je izboljšalo, vpisal sem se na kolidž. Obenem pa me je zanimalo, kakšen je položaj bahajev v Iranu, hotel sem jim pomagati. Na spletnih straneh sem začel objavljati šale o iranskem režimu, nekoliko pozneje sem srečal ljudi iz iranske kableske televizije v Los Angelesu, katere program je bil usmerjen proti iranski vladi. Pridružil sem se jim in začel pripravljati zabavne oddaje, v katerih sem se norčeval iz iranskega režima. Ves čas sem spremljal razmere v Iranu, ki so se spreminjale, videti je bilo, da se je režim nekoliko omehčal, zdelo se je, da je bilo več svobode, demokracije. Tako so govorili ljudje iz Irana, s katerimi sem bil v stiku preko interneta. Takrat sem preko Facebooka spoznal dekle, s katerim sem se zblížal, veliko mi je pripovedovalo o Iranu. Leta 2011 sem se zato odločil, da obiščem Iran in preverim, kakšne so razmere, se z dekletom poročim in pripeljem v ZDA.

Ko sem prišel v Iran, se dogodki niso odvili dobro. Na letališču me je aretirala iranska tajna policija, ki je bila seznanjena z mojimi aktivnostmi v medijih; spraševali so me, kje sem bil vsa ta leta, kje je moja družina, kako sem prišel v ZDA, kaj sem govoril, da so me sprejeli v ZDA, zakaj sem se vrnil. Zdelo se mi je, da me obtožujejo vohunjenja. Upiral sem se, da živim v ZDA in da morajo spoštovati moje pravice. Smeje so raztrgali moje dokumente in me najprej poslali za tri dni v pripor. Niso mi sodili in nisem vedel, kaj se bo zgodilo, kaj me čaka. Zaprli so me v politični zapor, pripor pa so nato podaljšali za devet mesecev. Dostopa do telefona ali interneta nisem imel, zato sem prosil zapornike, ki so jih spustili na prostost, da o moji situaciji obvestijo ameriško ambasado in sorodnike v tujini. Počutil sem se nemočnega in ker sem začel zmerjati in preklinjati iransko oblast, so podivjali in me začeli mučiti. Na nogah in hrbtu so me porezali z nožem in v vreznine nasuli sol. Začel sem obupavati, hotel sem se ubiti (pokaže na brazgotine na roki). Po devetih mesecih so me spustili. Ne vem, zakaj. Takrat sem si mislil, da hočejo izvedeti, kam bom šel ali s kom bom stopil v stik, ker so mi sledili.

Bil sem popolnoma brez denarja, brez dokumentov in brez sorodnikov, saj so se vsi izselili iz Irana. Bil sem brezdomec, na cesti. Poiskal sem delo pri čuvajski službi. Poklical sem starše, vendar mi niso mogli poslati denarja iz ZDA, ker denarne transakcije zaradi mednarodnih sankcij proti Iranu niso bile mogoče. Počakati sem moral, da bo kdo pripotoval v Iran in mi prinesel denar. Ko sem končno dobil denar, sem sklenil takoj oditi v iraški Kurdistan, ker je tam ameriška ambasada, vendar so me še pred mejo ujeli, denarno kaznovali, preostali denar vzeli in pripeljali v Teheran, kjer sem se ponovno znašel na ulici. Šel sem v urad, kjer izdajajo potne liste, vendar so mi prošnjo za izdajo potnega lista zavrnilo z utemeljitvijo, da sem na črnem seznamu. Tja sem hodil vsak dan, moledoval uradnike in jih na koncu zmerjal. Bil sem brezdomec, neurejen, moja obleka je bila umazana in smrdišča, zrasla mi je brada in videti sem bil kot džanki. Ljudje v uradu so začeli govo-

riti, da haluciniram, da sem na drogah, zato so poklicali policijo, ki me je odpeljala v rehabilitacijski center za odvisnike od drog. Tam sem ostal osem mesecev.

Novembra lani so me po osmih mesecih spustili, odobrili mojo prošnjo in dobil sem potni list za enkratni izhod iz države. Starši so mi ponovno poslali denar, tako da sem odšel v Turčijo. Tam sem takoj pohitel na ameriško ambasado, ker nisem vedel, da ne moreš vanjo kar vkorakati, ampak se je treba za termin prijavit po spletu. Torej, dobil sem termin šele čez tri mesece, jaz pa nisem mogel tako dolgo čakati, ker se nisem počutil varnega. Bal sem se, da mi sledi iranska tajna policija, ker med Turčijo in Iranom ni viznega režima. Ko sem videl, da se drugi, Sirci in Afganistanci, pripravljajo na potovanje s čolnom iz Turčije v Grčijo, sem menil, da je to dobra priložnost tudi zame. Hotel sem čim dlje od Irana. Tihotapljenje v Evropo je bilo v Turčiji takrat industrija. Že na ulicah v Carigradu sem videl veliko ljudi, ki so kupovali rešilne jopiče, v bližini teh trgovin sem se pozanimal o tihotapcih, možnih poteh, spodobnih cenah za prevoz po morju, ker je veliko goljufanja. Za pot iz Turčije v Grčijo s čolnom sem plačal 1100 dolarjev. Torej, šel sem na majhen čoln, v katerem je bilo skoraj šestdeset ljudi, bilo je grozno. Potovanje je trajalo tri ure, pristali smo v Metiliniju na otoku Lesbos. Ko smo pripluli, sem mislil, da je moje kalvarije konec, v bistvu pa se je šele začela. Izvedel sem, da so zaprli meje za Irance, ker v Iranu ni vojne. Toda moral sem naprej. Ker Afganistanci in Iranci govorimo isti jezik z različnim naglasom, sem se izdajal za Afganistanca, da bi me spustili naprej in bi lahko prečkal grško-makedonsko mejo. Na grško-makedonski meji so me večkrat zavrnili zaradi prevajalcev, ki so me spraševali podrobnosti, recimo kje je kakšna ulica v Kabulu. Med božično-novoletnimi prazniki mi je uspelo priti v Makedonijo, ker so bili policisti pijani in niso bili pozorni.

V Makedoniji sem nato samo sledil drugim, nisem imel določene destinacije, kamor bi želel, hotel sem samo naprej. V Srbiji sem moral plačati 25 evrov za vlak na Hrvaško, vendar nisem imel denarja. Tam je bil UNHCR, ki je pomagal družinam z otroki brez denarja in hendikepiranim. Nisem imel druge izbire, kot da sem se k šotoru UNHCR opotekel, kot da bi bil hendikepiran in jim rekel, da imam multi-plosklerozo. Tako so mi plačali vožnjo, dobil sem karte za hrano. Veliko stvari sem počel, da sem prišel sem. Prešel sem Hrvaško in Slovenijo do avstrijske meje, kjer so me ponovno ustavili prevajalci. Na avstrijski meji so me trikrat zavrnili.

Ničesar nisem vedel o Sloveniji. Bil sem bolan in neskončno utrujen, tri dni sem bil na meji, Avstrijci so me pošiljali nazaj, zato sem se pozanimal, ali lahko za azil zaprosim v Sloveniji. Storil sem tako, vzeli so mi prstne odtise in me poslali v postojnski zapor za približno dvajset dni, kjer je stekel postopek identifikacije nacionalnosti, imena itd. Potem so me premestili v azilni dom na Viču, pozneje pa v center na Kotnikovi ulici v Ljubljani. Odšel sem na ameriško ambasado, da bi uredil papirje. Zdi se mi, da je trajalo celo večnost, hoteli so dokaze, da sem bil v zaporu, jaz pa nisem imel nobenega papirja. Zato sem moral najeti odvetnika. Toda odkar sem v Ljubljani, sem vzpostavil stike z lokalno skupnostjo in počutim se veliko bolje, umiril sem se, sprostil in počasi ugotavljam, da se mi ni treba vrniti v

ZDA. Tam sem izgubil status, ker sem odšel iz države, zdaj moram pojasniti, zakaj sem odšel v Iran, a pri sebi nimam nobenih dokazov. Na ameriški ambasadi so mi svetovali, da se lahko vrnem v ZDA, če se poročim ali če me povabijo starši, ki so postali državljani ZDA. Toda tukaj se počutim dobro, ljudje so me takoj sprejeli, našel sem veliko prijateljev. Okolje je prijazno, ni toliko ljudi kot v ZDA, mirno je, narava je lepa. Zato sem se odločil ostati tukaj in zaprositi za azil. Ker nimam dokumentov, sem odločevalce prosil, naj mi dajo nekaj časa; pred nekaj tedni sem dobil dokumente, ameriške in iranske, dokazati sem moral, da sem bahaji in počakati, da so mi poslali pismo iz bahajske skupnosti.

Zdaj dva meseca in pol (od aprila) čakam na odločbo o azilu. Medtem trikrat na teden obiskujem ure slovenščine na Slovenski filantropiji, imam osebno učiteljico. V Sloveniji ni veliko beguncev, zato mi na odločitev o azilu ne bo treba čakati tako dolgo kot v Nemčiji ali Avstriji. Problem pa je, da dobimo 18 evrov na mesec, kar je noro. Veliko ljudi je zaradi tega odšlo v druge države, vedo pa, da se bodo morali vrniti zaradi dublinskega mehanizma, toda medtem bodo prejeli nekaj denarja od, recimo, nemške države. Problem je tudi, ker je v Sloveniji malo pozitivnih odločb za podelitev azila, zato smo begunci zaskrbljeni, vseeno pa upamo, da bodo pozitivno rešili naše prošnje. Če se bom moral vrniti v Iran, me bodo ubili. V Ljubljani smo organizirali protest pred iransko ambasado. Od takrat mi grozijo, občutek imam, da me v Ljubljani spremlja iranska tajna policija; poznam jih, dolgo sem imel opravka z njimi, fotografirajo me, po Twitterju, Facebooku in Instagramu mi vsak dan grozijo, češ da me bodo našli na Kotnikovi. Policijo in UNHCR sem obvestil, kaj se dogaja, o tem sem seznanil tudi mojega odločevalca o azilu. Med begunce so pomešani tudi ovaduhi.

Kaznovanje prosilcev za mednarodno zaščito zaradi izbire države azila

Abstract

Sanctioning international protection applicants for choosing the country of asylum

Major disparities in the regulation and application of international protection exist among EU member states. Therefore, applicants for international protection want to choose the state where they lodge an application. Instead of harmonizing law on international protection, member states sanction applicants for international protection who lodge an application in the preferred member states and not in the one responsible under the Dublin III Regulation. According to the New International Protection Act, implementing EU procedural directive, it may be assumed that an applicant implicitly withdrew her/his application, if s/he left the asylum home without authorisation, and in that case the procedure is discontinued. If an applicant lodges a subsequent application after more than nine months or more than once, her/his application will possibly not be subject of a substantial examination. In order to prevent "asylum shopping" EU allows for the possibility that some applicants, who would be entitled to refugee status or subsidiary protection, are never granted such protection. However, this is contrary to the principle of non-refoulement as developed in the case-law of the ECtHR and the Constitutional Court of the Republic of Slovenia. Mechanisms that aim to prevent "asylum shopping" may be contrary to the well-established principles of human rights protection, unfair or unreasonable and affect the most marginalized applicants for international protection.

Keywords: international protection, choosing the state of asylum, Dublin III, implicit withdrawal of application for international protection, non-refoulement principle

Polona Mozetič holds LL.B. and doctorate in law. (polona.mozetic@gmail.com)

Povzetek

Med državami članicami EU obstajajo velike razlike v ureditvi in izvajanju mednarodne zaščite. Zato želijo prosilci za mednarodno zaščito sami izbrati državo, v kateri bodo vložili prošnjo za mednarodno zaščito. Države članice nadomeščajo manko harmonizacije prava mednarodne zaščite s kaznovanjem prosilcev za mednarodno zaščito, ki zaprosijo za zaščito v preferenčni državi in ne v tisti, ki je odgovorna na podlagi uredbe Dublin III. Novi Zakon o mednarodni zaščiti, ki implementira procesno direktivo EU, določa, da šteje prošnja za mednarodno zaščito za umaknjeno, če prosilec samovoljno zapusti azilni dom, postopek pa se ustavi. Če prosilec vloži naknadno prošnjo po preteku devetih mesecev ali več kot enkrat, je mogoče, da njegova prošnja ne bo deležna vsebinske obravnave. Zaradi preprečevanja izbire države azila pravo EU dopušča možnost, da nekateri prosilci, ki bi bili upravičeni do priznanja statusa begunca ali do subsidiarne zaščite, do tovrstne zaščite ne pridejo. To je v nasprotju s prepovedjo vračanja, ki je utemeljena v presoji tako ESČP kot Ustavnega sodišča RS. Mehanizmi preprečevanja izbire države azila lahko nasprotujejo uveljavljenim standardom varovanja človekovih pravic, so nepošteni ali nerazumni ter najbolj prizadenejo najšibkejšo skupino prosilcev za mednarodno zaščito.

Ključne besede: mednarodna zaščita, izbira države azila, Dublin III, domneva umika prošnje za mednarodno zaščito, načelo nevračanja

Polona Mozetič je univerzitetna diplomirana pravnica in doktorica znanosti s področja prava. (polona.mozetic@gmail.com)

Uvod

Od sredine leta 2015 smo bili priča migrantskemu gibanju, v okviru katerega so v Evropsko unijo prihajale množice migrantov¹ iz Sirije, Afganistana, Iraka in od drugod. Potovali so večinoma po poti, ki teče čez Sredozemsko morje in Jugovzhodno Evropo. To obsežno migrantsko gibanje je zbudilo dvom o ustreznosti evropske ureditve migracij oziroma gibanja ljudi iz t. i. tretjih držav. Z vzpostavitvijo nekakšnega s strani držav organiziranega koridorja² na balkanski poti, po katerem so smeli migranti brez dokumentov in vizumov prečkati zunanje in notranje meje Evropske unije ter ozemlja suverenih držav, so bila nekaj časa *de facto* suspendirana pravila o prehajanju meja in izvajanju mejnega nadzora.

Čeprav je bila Nemčija za številne migrante, ki so se odpravili na to težko pot, objubljena država, je marsikdo zaprosil za mednarodno zaščito že na Hrvaškem, v Sloveniji, na Madžarskem ali kateri drugi državi na poti. Razlogi, da je zaprosil za mednarodno zaščito v državi, za katero morebiti sploh še ni slišal ali v kateri prvotno ni želel vložiti prošnje, so različni: utrujenost in naveličanost po dolgem in napornem potovanju, opozorila mejnih organov, da ga bodo sicer zavrnila na meji in ne bo mogel potovati naprej, strah, da bo v vsakem primeru vrnjen v državo, kjer so mu vzeli prstne odtise ali ga popisali, nasveti nevladnih organizacij ali prostovoljcev itd. Marsikdo pa je nasprotno vztrajal, da bo zaprosil za zaščito šele v zeleni državi. Tem se navadno očita kršitev prepovedi izbire države azila ali kar slabšalno: *asylum shopping*.

Pri tem pojavu gre za migrante, ki izbirajo državo azila tako, da ne zaprosijo za mednarodno zaščito v prvi državi, v kateri so vstopili v Evropsko unijo, ali v varni tretji državi,³ temveč želijo zaprositi za mednarodno zaščito v državi, kjer obstaja največja verjetnost za pridobitev mednarodne zaščite ter najboljše bivalne razmere. Kljub želji, da bi bili pogoji pridobitve mednarodne zaščite in postopki obravnave prošenj za mednarodno zaščito v Evropski uniji harmonizirani, so med državami članicami še vedno velikanske razlike.⁴ Zato se ne smemo čuditi, da želijo migranti zaprositi za mednarodno zaščito v državah, kjer je na voljo največ socialnih pomoči in možnosti za zaposlitev, kjer je najdostopnejši zdravstveni in izobraževalni sistem, kjer že živijo njihovi svojci ali skupnosti, kjer govorijo jezik, ki ga razumejo, ipd.

¹ V prispevku bom uporabljala pojem »migrant« kot nevtralen izraz za skupino ljudi, ki iz različnih razlogov prečkajo meddržavne meje. Izraza »prosilcec za mednarodno zaščito« (prosilcec za azil) in »begunec« bom uporabljala le v strogo pravnem pomenu, ko bom obravnavala posameznike, ki so zaprosili za mednarodno zaščito oziroma imajo status begunca.

² O nekaterih pravnih implikacijah tega »humanitarnega« koridorja glej Kogovšek Šalomon, 2015.

³ O problematičnosti koncepta varne tretje države glej Gil-Bazo, 2006.

⁴ To je razvidno med drugim iz statističnih podatkov o tem, koliko prošenj za mednarodno zaščito odobrijo posamezne države članice glede na različne kategorije prosilcev (država izvora, spol, razlogi preganjanja itd.). O tem glej podatke Eurostat, 2016.

Migrante, ki hočejo sami izbrati državo azila, prikazujejo v protimigrantskem diskurzu kot posebej problematične. Tovrstni migranti, ki odstopajo od ideje »dobrega migranta«, so pogosto kriminalizirani (označeni kot deviantni ali kriminalni) in penalizirani.⁵ Gre za migrante, ki si najbolj aktivno prizadevajo za boljše življenje. Pri tem ne upoštevajo pravnih prepovedi in opozoril državnih organov, temveč zavestno ravnajo v nasprotju z njimi. Zato so označeni kot goljufivi ekonomski migranti, ki zlorablajo⁶ mednarodno zaščito: prosijo za mednarodno zaščito, četudi do nje niso upravičeni. Pejorativna oznaka *asylum shopping* je institucionalizirana v pravnih virih, politikah in praksah, ki težijo h krepitvi zunanjih meja in vzpostavljanju večjega nadzora nad tistimi, ki jim je uspelo prečkati te meje.

Uredba Dublin III

Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vložijo državljan tretje države ali oseba brez državljanstva (krajše: dublinska uredba ali uredba Dublin III), si prizadeva omejiti t. i. sekundarno gibanje prosilcev za mednarodno zaščito, na katero vplivajo različni pogoji za njihov sprejem. Dublinska uredba je osrednji mehanizem za vzpostavitev skupnega evropskega azilnega sistema. Udejanjanje dublinske uredbe v praksi omogoča evropski avtomatski sistem za identifikacijo prstnih odtisov – EURODAC (*European Dactyloscopy*), ki deluje od leta 2003. EURODAC je baza biometričnih podatkov, v katero morajo države članice vnašati prstne odtise nedokumentiranih migrantov in prosilcev za mednarodno zaščito.⁷ Tako lahko ugotovijo, kje je migrant vstopil v Evropsko unijo in kje je prvič zaprosil za mednarodno zaščito.⁸

V Evropski uniji naj bi posamezno prošnjo za mednarodno zaščito obravnavala

⁵ Najbolj očitni izrazi kriminalizacije prosilcev za mednarodno zaščito je širjenje možnosti in praks njihovega pridržanja, ki so namenjene odvratanju migrantov od tega, da bi sploh zaprosili za mednarodno zaščito (Malloch in Stanley, 2005; Weber, 2002; Freedman, 2015: 139–141). Wilsher (2012) trdi, da so pridržanja migrantov v svetu grozovito narasla v zadnjih tridesetih letih. Nedokumentirani in zavrtni migranti so dolgo in brez sodnega nadzora pridržani v zaporom podobnih institucijah.

⁶ Pravni koncept »zlorabe pravice« pomeni izvrševanje upravičenja v nasprotju z namenom, zaradi katerega je pravica dana.

⁷ EURODAC ne vključuje le podatkov o prosilcih za mednarodno zaščito, temveč tudi podatke o nedokumentiranih migrantih in državljanih tretjih držav, ki so bili zaloteni pri nezakonitem prečkanju meje. Na tehničnem področju nadzora migracij so kompleksne pravne opredelitve, ki razlikujejo med migranti, begunci in državljanji, nadomeščene z veliko manj natančnim (a veliko bolj operativnim) razlikovanjem med »želenimi« in »neželenimi« subjekti (Squire, 2009: 102–103).

⁸ Prenovljena EURODAC uredba (Uredba (EU) št. 603/2013) velja od julija 2015.

samo ena država članica, in sicer tista, ki je za to odgovorna glede na merila iz dublinske uredbe. Najbolj splošno znano pravilo dublinske uredbe določa, da je za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito odgovorna država članica, v katero je prosilec vstopil, če se na podlagi dokazov ali posrednih okoliščin (torej ne samo na podlagi vpogleda v EURODAC) ugotovi, da je prosilec ob prihodu iz tretje države nezakonito prečkal mejo in vstopil v to državo članico (13. člen uredbe Dublin III). Ta odgovornost države preneha dvanajst mesecev po datumu nezakonitega prehoda meje. Postopki po dublinski uredbi učinkujejo torej tako, da so prosilci za mednarodno zaščito, ki jih zalotijo na ozemlju druge države članice, lahko kar do enega leta v nekakšnem stanju podaljšanega prihajanja v EU. Če država, v kateri je prosilec vložil prošnjo za mednarodno zaščito, sproži postopek po dublinski uredbi, se o utemeljenosti njegove prošnje za mednarodno zaščito ne presoja, dokler ni odločeno, katera država bo odgovorna za njegovo obravnavo. Vendar je teh primerov relativno malo,⁹ zato se dublinski uredbi očita neučinkovitost.

Dublinska uredba določa hierarhijo meril za določitev države, ki je odgovorna za obravnavo posamezne prošnje za mednarodno zaščito. Ta merila se uporabljajo glede na vrstni red, kot so navedena v uredbi. Pri tem daje dublinska uredba prednost varovanju mladoletnikov brez spremstva in načelu združitve družinskih članov pred prepričanjem izbire države azila. Če je denimo prosilec mladoletnik brez spremstva, je odgovorna država članica tista, kjer je zakonito prisoten družinski član ali brat ali sestra mladoletnika brez spremstva, pod pogojem, da je to v najboljšo korist mladoletnika (8. člen uredbe Dublin III). Obravnavo prošenj za mednarodno zaščito več družinskih članov prevzame ena država članica, če ti prosilci pisno izrazijo to željo (10. člen uredbe Dublin III). Pri tem dublinska uredba pojem družinskega člana opredeljuje ozko. Če ima prosilec veljaven dokument za prebivanje, je za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito odgovorna država članica, ki je dokument izdala (12. člen uredbe Dublin III). Šele med zadnjimi pa je pravilo, da je za obravnavo prošnje odgovorna država, ki jo je prosilec nezakonito prečkal ob prihodu iz tretje države (13. člen uredbe Dublin III). Glede na hierarhijo pravila je tako na primer za obravnavo prošnje mladoletnika brez spremstva odgovorna država, v kateri je prisoten njegov družinski član in če je to v najboljšo korist mladoletnika, četudi je mladoletnik nezakonito prečkal druge države.

Dublinska uredba vsebuje v 17. členu t. i. diskrecijsko klavzulo. Vsaka država članica lahko odloči, da obravnava prošnjo za mednarodno zaščito, tudi če tako obravnavanje ni njena odgovornost glede na merila iz dublinske uredbe. Evropsko sodišče za človekove pravice (v zadevi M. S. S. proti Belgiji in Grčiji z dne 21. januarja 2011) in Sodišče Evropske unije (v združenih zadevah C-411/10 in C-493/10 – N. S.

⁹ Slovenija je v času od 17. septembra do 11. decembra 2015, ko je njeno ozemlje prečkalo tudi več tisoč migrantov na dan, prejela samo 351 zahtevkov za določitev odgovorne države članice za obravnavo prošnje za mednarodno zaščito in 456 zahtevkov za informacije (Vlada Republike Slovenije, 2016: 6).

in M. E. z dne 21. decembra 2011) sta to klavzulo¹⁰ interpretirala tako, da je njena uporaba obvezna v primerih resne možnosti kršitev človekovih pravic prosilca v državi članici, ki bi bila sicer odgovorna za obravnavo njegove prošnje po dublinski uredbi. Paradokсно je pravilo, ki naj bi določalo diskrecijo suverenih držav, tako postalo pomembna varovalka za to, da se v evropskem azilnem sistemu učinkoviteje spoštujejo človekove pravice prosilcev.¹¹

Z zapletenim sistemom pravil za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje vsake posamezne prošnje za mednarodno zaščito, si države Evropske unije prizadevajo preprečiti, da bi prosilci za mednarodno zaščito sami izbrali državo azila. Prvi cilj dublinske uredbe je v tem, da prosilec za mednarodno zaščito odreka izbiro države, v kateri bi želeli zaprositi za mednarodno zaščito. Zato naj bi države članice pri vsaki vloženi prošnji za mednarodno zaščito najprej preverjale, katera država je za obravnavo njegove prošnje sploh odgovorna. Ker pa v praksi ni tako, uredba pri udejanjanju tega cilja ni najbolj uspešna. Drugi cilj dublinske uredbe je preprečiti primere, ko nobena država noče obravnavati prošnje za mednarodno zaščito (*asylum seekers in orbit*), kar nedopustno podaljša čas, v katerem prosilci pridejo do odločitve, upravičenci pa do mednarodne zaščite.

Dublinska uredba nalaga večje breme državam članicam z zunanjo schengensko mejo, kot so Grčija, Italija in Madžarska. Izkazalo se je, da te države ne morejo ustrezno obravnavati vseh prošenj za mednarodno zaščito, kadar se morajo soočiti z obsežnimi migracijami. Evropsko sodišče za človekove pravice je tako že leta 2011 presojalo skladnost tedaj veljavne uredbe Dublin II z Evropsko konvencijo o človekovih pravicah glede predaje prosilcev Grčiji. Odločilo je, da predpostavka, da so vse države članice Evropske unije apriorno »varne države«, ne velja; Grčije ni mogoče imeti za varno državo zaradi popolnega kolapsa sistema mednarodne zaščite (M. S. S. proti Belgiji in Grčiji).

Razlogi, zakaj se migrant odloči zapustiti eno državo članico in v drugi zaprositi za mednarodno zaščito, so lahko različni. Dublinska uredba denimo omogoča združitev družine, vendar za družinskega člana praviloma šteje zgolj partner in mladoletni otrok oziroma oče in mati, če je prosilec mladoletnik. Migranti pogosto ravnajo v nasprotju z dublinsko uredbo, ker se hočejo pridružiti drugim svojcem,

¹⁰ Obe zadevi se sicer nanašata na suverenostno klavzulo, ki je bila določena v prej veljavni uredbi Dublin II (glej Uredbo sveta (ES) št. 343/2003).

¹¹ Več o tem, kako sta Evropsko sodišče za človekove pravice in Sodišče Evropske unije z razlago suverenostne in humanitarne klavzule (v uredbi Dublin II) pripomogli k oblikovanju evropskega azilnega sistema, glej Morgades-Gil, 2015. Glej tudi analizo sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi M. S. S. proti Belgiji in Grčiji v Moreno-Lax, 2012.

Na podlagi te klavzule je Nemčija sprejela odločitev, da bo obravnavala prosilce iz Sirije, ki so prišli po t. i. humanitarnem koridorju do Nemčije.

dublinska uredba pa jim združitve z njimi načeloma¹² ne omogoča.¹³ Pravo mednarodne zaščite v praksi ni nevtralno glede na spol prosilcev. Med državami članicami Evropske unije denimo obstajajo razlike v obravnavi migrantk in dodeljevanju mednarodne zaščite ženskam, ki imajo utemeljen strah pred oblikami preganjanja, ki so povezane s spolom.¹⁴ Zato je razumljivo, da želijo ženske zaprositi za mednarodno zaščito v državah, ki jih boljše obravnavajo (Freedman, 2015: 69–107).

Če se migranti izogibajo temu, da bi zaprosili za mednarodno zaščito v državah, ki skorajda ne priznavajo mednarodne zaščite ali zagotavljajo izrazito slabe pogoje za sprejem prosilcev, gre za povsem razumno ravnanje v smeri zagotovitve temeljnih pravic. Kljub temu se v protimigranškem diskurzu prosilce za mednarodno zaščito, ki želijo sami izbrati državo, ki bo obravnavala njihove prošnje, zreducira na ekonomske migrante. Konstrukcija ekonomskega migranta pa označuje tistega tujca, ki je nezaželen, si ne zasluži mednarodne zaščite, temveč postopek za priznanje mednarodne zaščite zgolj zlorablja.

Oglejmo si namišljen primer: Abdul in Ali sta iz Afganistana. Po t. i. balkanski poti sta v letu 2015 prišla v Slovenijo, kjer sta izrazila namero, da bi zaprosila za mednarodno zaščito, in bila nameščena v azilni dom. Kmalu sta se odločila, da odideta v Nemčijo. Nikomur v azilnem domu nista sporočila, da nameravata oditi, tudi pozneje se jim nista oglasila. Trdita, da sta zgolj spremila prijatelja, ki je hotel v Nemčiji zaprositi za mednarodno zaščito. V Nemčiji nista zaprosila za mednarodno zaščito. Na poti iz Slovenije v Nemčijo nista bila zalotena in registrirana. Zdaj bi se rada vrnila v Slovenijo. Kaj bo z njima po vrnitvi v Slovenijo? Jima bo odvzeta prostost, četudi se bosta prostovoljno vrnila? Se bo postopek obravnave njune prošnje za mednarodno zaščito nadaljeval? Bosta na kakšen način kaznovana, ker sta zapustila Slovenijo? Bosta, če zaprosita za mednarodno zaščito še v Nemčiji, skladno z dublinsko uredbo vrnjena v Slovenijo?

¹² Ko je v zadevi K interpretiralo humanitarno klavzulo, določeno v uredbi Dublin II (prim. tudi drugi odstavek 17. člena uredbe Dublin III), je Sodišče Evropske unije ugotovilo, da jo je država članica zavezana uporabiti, če bi tako prišlo do združitve odvisnih družinskih članov. Država mora prevzeti odgovornost za obravnavo prosilca, ki bi sicer moral prositi za mednarodno zaščito drugje. Pri tem razume pojem družine široko. Glej sodbo v zadevi C-245/11 (6. november 2012).

¹³ Gerard in Pickering (2012) opisujeta, kako je uredba Dublin II vplivala na življenje migrantk iz Somalije, ki so nezakonito prišle na Malto in tam zaprosile za zaščito. Število žensk, ki zaprosijo za mednarodno zaščito v Evropski uniji, je znatno manjše od števila moških. Po podatkih UNHCR je med migranti, ki so prišli v Evropsko unijo čez Sredozemsko morje v letu 2016, trenutno 35 odstotkov otrok, 20 odstotkov žensk in 45 odstotkov moških (UNHCR, b. d.). Obstoj družbenih mrež, ki omogočajo in podpirajo ženske pri družbenem vključevanju, je za migrantke ključnega pomena. Z večjim dostopom do obstoječih družbenih mrež je izkušnja družbene, ekonomske, finančne ali politične marginalizacije migrantkam nekoliko olajšana. Ker pa jim dublinski sistem z ozkim pojmovanjem družine dostop do teh mrež omejuje in migrantke vrača v države, kjer so vstopile v Evropsko unijo, je učinek evropskega azilnega sistema za migrantke veliko usodnejši kot za migrante. Čeprav je dublinska uredba načeloma spolno nevtralna, zaradi obstoječe spolnih neenakosti in oblastnih struktur različno učinkuje glede na spol migrantov in diskriminira migrantke.

¹⁴ Kvalifikacijska direktiva (Direktiva 2011/95/EU) v 9. členu med dejanja preganjanja izrecno šteje preganjanje, povezano s spolom.

Če bi v Nemčiji zaprosila za mednarodno zaščito, bi bila Abdul in Ali najverjetneje vrnjena v Slovenijo. Slovenija je namreč po evropski ureditvi pristojna za obravnavo njune prošnje, ker sta prošnja za mednarodno zaščito najprej vložila prav v Sloveniji. Če beremo dublinsko uredbo, bi morala Slovenija v primeru vrnitve dokončati obravnavanje njunih prošenj za mednarodno zaščito. Če bi bila med njuno odsotnostjo sprejeta odločitev, da sta Abdul in Ali prošnji umaknila, ne da bi bila sprejeta vsebinska odločitev o njunih zadevah, imata prosilca pravico zahtevati dokončanje obravnave ali vložitev nove prošnje za mednarodno zaščito (18. člen dublinske uredbe). Abdul in Ali bi torej morala biti upravičena do tega, da država, ki je odgovorna za obravnavo njunih prošenj, sprejme vsebinsko (meritorno) odločitev v njunih zadevah, pri čemer predhodno tudi zbere in izvede potrebna dokazna sredstva za tako odločitev.

Domneva umika prošnje za mednarodno zaščito

Zakon o mednarodni zaščiti¹⁵ (v nadaljevanju: ZMZ) v 50. členu ureja umik prošnje za mednarodno zaščito. Prošnja se med drugim šteje za umaknjeno, če je iz uradnih evidenc pristojnega organa razvidno, da je prosilec samovoljno zapustil azilni dom in se v treh dneh ni vrnil. Pristojni organ postopek s sklepom ustavi, če se prošnja šteje za umaknjeno. Ta ureditev implicitnega umika prošnje za mednarodno zaščito je konkretizacija dolžnosti prosilca za mednarodno zaščito, da je vedno dosegljiv pristojnemu organu, da se odzove na njegova vabila in se podreja ukrepom.

ZMZ v 56. členu določa, da lahko državljan tretje države v primeru, da je prišlo do ustavitve postopka, vloži ponovno prošnjo samo, če ob vložitvi zahtevka predloži nove dokaze ali navede nova dejstva, ki bistveno povečujejo verjetnost, da izpolnjuje pogoje za priznanje mednarodne zaščite.¹⁶ Novi dokazi ali dejstva morajo nastati po izdaji predhodne odločitve (torej sklepa o ustavitvi postopka) oziroma so lahko obstajali že v času prvega postopka, vendar jih prosilec iz upravičenih razlogov takrat ni uveljavljal.

ZMZ v 57. členu ureja postopek pri ponovni prošnji, pri čemer predvideva nekakšen predhoden postopek, v katerem se odloča o dovolitvi ponovne prošnje. Oseba vloži pri pristojnem organu zahtevek za uvedbo ponovnega postopka. V tem zahtevku mora sama predložiti dokaze, ki upravičujejo nov postopek. Če pri-

¹⁵ Novi Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1) je začel veljati 24. aprila 2016. Vendar v končnih določbah (125. člen ZMZ-1) določa, da se postopki, ki so se začeli na podlagi ZMZ, nadaljujejo in končajo po določbah tega zakona. Tako se bo ZMZ uporabljal še nekaj časa.

¹⁶ Določba prvega odstavka 56. člena je bila spremenjena z novelo ZMZ-C leta 2012. Pred tem je ZMZ obveznost predložitve novih dejstev in dokazov nalagal le prosilcem, ki jim je bila prošnja že pravnomočno zavrnjena ali so jo izrecno umaknili.

stojni organ ugotovi, da so izpolnjeni pogoji (torej je prosilec navedel nova dejstva in predložil nove dokaze, ki bistveno povečujejo verjetnost, da izpolnjuje pogoje za mednarodno zaščito), s sklepom dovoli vložitev ponovne prošnje in ravna v skladu s postopkom, ki je predviden za sprejem prošnje. V nasprotnem primeru zahtevk za uvedbo ponovnega postopka s sklepom zavrže.

Če tujec izrazi namen za vložitev zahtevka za uvedbo ponovnega postopka, je na podlagi sklepa policije najprej nastanjen pri organu, ki je pristojen za odstranitev iz države. Oseba postane prosilec z dnem vložitve popolne ponovne prošnje. To pomeni, da je med zgoraj opisanim predhodnim postopkom posamezniku načeloma omejena prostost.

Če bi se Abdul in Ali vrnila v Slovenijo tri dni po zapustitvi azilnega doma, bi bila soočena s tem, da njuni prošnji za mednarodno zaščito štejeta za umaknjeni. Pri tem je vseeno, ali bi se vrnila prostovoljno ali bi bila vrnjena Slovenji skladno z dublinsko uredbo. Lahko bi vložila ponovno prošnjo, a bi morala zadostiti višjemu dokaznemu standardu, pri čemer bi bilo dokazno breme preneseno v celoti nanju: sama bi morala predložiti nove dokaze in navesti nova dejstva, ki so relevantna za presojo izpolnjevanja pogojev za priznanje mednarodne zaščite. Zgolj zatrjevanje okoliščin (njihovo ponavljanje), ki so bile zatrjevane že v prejšnjem postopku, ne zadostuje za uvedbo ponovnega postopka, saj ne morejo bistveno povečati verjetnosti, da prosilec izpolnjuje pogoje za priznanje mednarodne zaščite. To je zelo ostra zahteva. Poleg tega je breme za uspešno uveljavljanje zahtevka za uvedbo ponovnega postopka v celoti na strani vlagatelja zahtevka, ki mora ponuditi taka nova dejstva ali dokaze, da upravičujejo uvedbo ponovnega postopka. Če gre za odločanje o ponovni prošnji za priznanje mednarodne zaščite, ni dolžnost pristojnega organa po uradni dolžnosti ugotavljati dejstva, ki so pomembna za odločitev.

V takem položaju se lahko znajdetta dve skupini prosilcev za mednarodno zaščito, ki se razlikujeta z vidika izpeljanega upravnega postopka obravnave prošnje za mednarodno zaščito. Ob ponovni prošnji mora nova dejstva in dokaze predložiti tako oseba, ki ji je bila prošnja za mednarodno zaščito že pravnomočno zavrnjena kot neutemeljena, kot tudi oseba, pri kateri je bil zaradi domneve umika zahteve za mednarodno zaščito izdan sklep o ustavitvi postopka. V primeru zavrnitve prošnje za mednarodno zaščito je bila prošnja meritorno-vsebinsko obravnavana. V taki zadevi so bili izvedeni dokazi (ki se nanašajo tako na subjektivni kot na objektivni element prošnje za mednarodno zaščito), opravljena je bila dokazna ocena izvedenih dokazov, bila so ugotovljena relevantna dejstva, na tej podlagi pa sprejeta vsebinska odločitev o prošnji za mednarodno zaščito. V drugem primeru pa lahko pride do ustavitve postopka, kot denimo pri Abdulu in Aliju, kjer s prosilcema ni bil opravljen niti še osebni razgovor. V primeru domneve umika prošnje za mednarodno zaščito prošnja prosilca ni deležna nikakršne presoje, pristojni organ ne izvede nobenih dodatnih dokazov in ne ugotavlja dejstev in okoliščin, ki bi lahko bile pomembne za odločitev. Na podlagi domneve umika prošnje za mednarodno

zaščito je postopek ustavljen, preden je zadeva (celovito) vsebinsko obravnavana.¹⁷

Če je bilo o zadevi že vsebinsko pravnomočno odločeno, je z vidika učinkovitosti postopka smiselno, da se od prosilca, ki mu je bila prošnja zavrnjena in želi ponovno vložiti prošnjo, zahteva predložitev takih novih dejstev in dokazov, ki so nastala po izdaji predhodne odločitve oziroma so lahko obstajali že v času prvega postopka, vendar jih prosilec iz upravičenih razlogov takrat ni uveljavljal. V nasprotnem primeru bi namreč imel posameznik pravico, da se njegova istovetna prošnja večkrat presoja.

Če ni prišlo do meritorne odločitve v posamezni zadevi, pa se najprej zastavlja logično vprašanje, kako lahko pristojni organ v predhodnem postopku sploh presoja nova dejstva in dokaze, če ni prišlo do izvedbe dokazov in dokazne presoje v prvotnem postopku. Osebe, ki so zapustile azilni dom za več kot tri dni, so torej na tak način procesno sankcionirane. Ker so zapustile azilni dom, se domneva, da so odšle v drugo državo, kjer so boljše razmere za bivanje in domnevno večje možnosti za priznanje mednarodne zaščite. Ta procesna sankcija doleti tudi tiste prosilce, ki se brez predhodnega opravičila ne odzovejo vabilu na osebni razgovor,¹⁸ ali tiste, ki pristojnega organa ne obvestijo o spremembi svojega naslova in jim zato vabila oziroma drugih pošiljk kljub ponovnemu poskusu ni mogoče vročiti (50. člen ZMZ). Gre torej za prosilce za mednarodno zaščito, ki ne sodelujejo v svojem postopku in s tem ovirajo njegovo izvedbo. Ko ta sankcija doleti tiste prosilce za mednarodno zaščito, ki samovoljno za več kot tri dni zapustijo azilni dom, pa sploh ni nujno, da je prosilec s svojim odhodom dejansko onemogočil izvedbo postopka. Prosilec se lahko prostovoljno vrne na primer peti dan, pristojni organ pa med njegovo odsotnostjo ni opravil nobenega procesnega dejanja, pri katerem bi bilo potrebno sodelovanje prosilca za mednarodno zaščito.¹⁹ Prosilec denimo samovoljno zapusti azilni dom in se naseli na zasebnem naslovu ter o novem naslovu obvesti azilni dom. Pri tem lahko celo poda pisno izjavo, da s tem ne umika prošnje za mednarodno zaščito. S podobnim primerom se je ukvarjalo Ustavno sodišče v odločbi v zadevi U-I-95/08, Up-1462/06-39 (z dne 15. oktober 2008). V tej

¹⁷ Statistični podatki Ministrstva za notranje zadeve kažejo, da je bilo v letu 2016 vloženih 489 prošenj za mednarodno zaščito, v kar 162 zadevah je bil postopek ustavljen. V letu 2015 je bilo vloženih 277 prošenj, v 89 zadevah je bil postopek ustavljen. V letu 2014 je bilo vloženih 385 vlog, postopek je bil ustavljen v 216 primerih (Ministrstvo za notranje zadeve, 2016). Delež zadev, v katerih je postopek ustavljen in ostanejo brez vsebinske odločitve, je zelo velik.

¹⁸ Glej sodbo Upravnega sodišča RS v zadevi I U 677/2011 (21. april 2011) v nadaljevanju.

¹⁹ »Ni podlage v določbi ZMZ, da bi moral organ ugotavljati, ali je z zapustitvijo azilnega doma za več kot tri dni, brez veljavne dovolilnice, prosilec otežil ali oviral potek azilnega postopka. Za ustavev postopka zadostuje že okoliščina, ki v tej zadevi ni sporna, da sta tožnika zapustila Azilni dom samovoljno dne 11. 11. 2011, ne da bi za to imela izdano dovolilnico. /.../ Neutemeljen je tožbeni ugovor, da ni zakonite podlage, da se tožnikoma za disciplinski postopek izreče sankcija ustavitve postopka ter da bi moral organ ugotavljati, ali se je s samovoljno zapustitvijo Azilnega doma za več kot tri dni onemogočil izvesti azilni postopek. Podlage za to v določbah namreč ZMZ ni.« (Sodba in sklep Upravnega sodišča RS I U 2007/2011, 2. december 2011)

zadevi so se prosilci neposredno po vložitvi prošnje za mednarodno zaščito naselili na zasebnem naslovu, o tem pa so tudi pred tem obvestili pristojni organ. Prosilci so se naselili na zasebnem naslovu brez predhodne odobritve. Pristojni organ je ustavil postopek, ker so prosilci samovoljno zapustili azilni dom in se v treh dneh niso vrnili. Ustavno sodišče je zadevo presovalo zgolj z vidika pravice do svobode gibanja (32. člen Ustave) in tudi ugotovilo neskladnost relevantne določbe ZMZ, ki je urejala razselitev na zasebni naslov, z Ustavo.

ZMZ ne zahteva, da mora pristojni organ dodatno ugotavljati, ali je samovoljni odhod prosilca iz azilnega doma oviral izpeljavo postopka; gola ugotovitev, da prosilca tri dni ali več ni več v azilnem domu, zadošča za ustavitev postopka. V tem primeru naj bi procesna sankcija učinkovala preventivno, tako da prosilce odvrča od tega, da bi uveljavljali izbiro države azila.

Obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito in Dublin III

Migranti izbirajo državo azila tudi tako, da zaprosijo za mednarodno zaščito v več državah Evropske unije. Eden poglavitnih namenov dublinske uredbe je preprečevanje tega pojava. Načeloma je za obravnavo prošnje za mednarodno zaščito pristojna tista država članica, v kateri je prosilec vstopil v Evropsko unijo, ali tista, s katero ima prosilec pomembno vez (tam se nahajajo družinski člani, tam je že legalno bival ipd.).

Glede na 18. člen dublinske uredbe mora država članica, ki velja za odgovorno za obravnavo prošnje za mednarodno zaščito, ponovno sprejeti državljana tretje države ali osebo brez državljanstva, ki je umaknila prošnjo, ki se obravnava, in podala prošnjo v drugi državi članici ali ki je na ozemlju druge države članice brez dokumenta za prebivanje. Uredba izrecno določa, da kolikor je odgovorna država članica, potem ko je prosilec prošnjo umaknil, njeno obravnavo ustavi pred sprejetjem vsebinske odločitve na prvi stopnji, ta država članica zagotovi, da ima prosilec pravico zahtevati dokončanje obravnave njegove prošnje (v angleški verziji dublinske uredbe: »*Member State shall ensure that the applicant is entitled to request that the examination of his or her application be completed.*«) ali vložiti novo prošnjo za mednarodno zaščito, ki ne bo obravnavana kot naknadna prošnja. V takih primerih morajo države članice zagotoviti, da se obravnava zahteve za mednarodno zaščito dokonča. ZMZ pa ne daje take možnosti prosilcu, ki je vrnjen v Slovenijo na podlagi dublinske uredbe. ZMZ je v tem pogledu strožji od dublinske uredbe in ni skladen z uredbo Dublin III.

V sodbi v zadevi Mirza (C695/15 PPU), izrečeni 17. marca 2016, je Sodišče Evropske unije odločalo o predhodnih vprašanjih, ki jih je nanj naslovilo madžarsko delovno in upravno sodišče. Mirza je pakistanski državljani, ki je avgusta 2015 nezakonito vstopil na Madžarsko iz Srbije. Na Madžarskem je zaprosil za mednarodno

zaščito. Med postopkom je zapustil dodeljen kraj prebivanja. Upravni organ je tako ugotovil, da je Mirza implicitno umaknil prošnjo za mednarodno zaščito, zato je oktobra 2015 ustavil postopek obravnavanja njegove prošnje. Mirzo so nato prijeli na Češkem, ko je poskušal priti v Avstrijo. Češki organi so od Madžarske zahtevali, da ga ponovno sprejme kot država, ki je odgovorna za obravnavo njegove zadeve. Madžarska se je strinjala. Na Madžarskem je Mirza vložil novo prošnjo za mednarodno zaščito, na podlagi katere se je začel postopek, med katerim je bil Mirza pridržan. Madžarska ni vsebinsko obravnavala prošnje za mednarodno zaščito, temveč je odločila, da je njegova prošnja nedopustna, saj ga bo predala t. i. varni tretji državi, ki bo njegovo prošnjo vsebinsko obravnavala. Taka varna tretja država je po oceni Madžarke Srbija, saj je kandidatka za vstop v Evropsko unijo, Mirzi pa tudi ni uspelo dokazati, da glede na njegove konkretne okoliščine Srbija zanj ne bi bila varna država.²⁰ Mirza je vložil tožbo zoper odločitev, da ga vrnejo v Srbijo. Sodišče je prekinilo odločanje in postavilo Sodišču Evropske unije vprašanje za predhodno določanje o razlagi dublinske uredbe.

Med drugim je madžarsko sodišče vprašalo Sodišče Evropske unije, ali je treba dublinsko uredbo razlagati tako, da v primeru ponovnega sprejema prosilca za mednarodno zaščito zahteva nadaljevanje obravnavanja njegove prošnje v fazi, v kateri so ga pristojni organi odgovorne države članice prekinili. Kot ugotavlja Sodišče Evropske unije, dublinska uredba zahteva, da odgovorna država članica zagotovi, da se obravnava prošnje za mednarodno zaščito dokonča. Nasprotno pa taki državi članici ne nalaga, da obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito nadaljuje v točno določeni fazi postopka. Države članice lahko dovolijo, da se obravnavanje prošnje nadaljuje v fazi, v kateri je bilo prekinjeno, vendar k temu niso zavezane. Odgovorna država članica ima tako še vedno možnost, da ugotovi, da je prošnja nedopustna, in odloči, da prosilca vrnejo v varno tretjo državo, ki bo zagotovila obravnavanje njegove prošnje za mednarodno zaščito. Glede na presojo Sodišča Evropske unije ima prosilec za mednarodno zaščito pravico zahtevati dokončanje obravnave svoje prošnje. Države članice lahko to zagotovijo bodisi v okviru postopka, ki je bil prekinjen, bodisi v okviru novega postopka, ki se ne sme šteti za postopek z naknadno prošnjo. V obeh primerih mu morajo zagotoviti obravnavo, ki ustreza zahtevam obravnave prve prošnje na prvi stopnji.

Tako iz sodbe v zadevi Mirza izhaja, da imajo prosilci za mednarodno zaščito pravico do vsebinske obravnave svojih prošenj na prvi stopnji (pred pristojnim upravnim organom) v primeru vrnitve na podlagi dublinske uredbe. Obravnavo

²⁰ Zanimivo je, da je Vrhovno upravno sodišče Finske 20. aprila 2016 prepovedalo predajo afganistanskega državljana Madžarski, ki bi bila na podlagi dublinske uredbe odgovorna za obravnavo njegove prošnje za mednarodno zaščito. Pri prosilcu je obstajalo tveganje, da ga bo Madžarska vrnila v Srbijo, od tam pa bi lahko bil vrnjen v državo izvora, ne da bi bila njegova prošnja za mednarodno zaščito kjerkoli vsebinsko obravnavana. Finsko vrhovno sodišče je ocenilo, da v madžarskem azilnem postopku in sprejemnih pogojih za prosilce obstajajo pomembne sistemske pomanjkljivosti (za povzetek sodne odločbe glej EDAL – European Database of Asylum Law, 2016).

prošnje zagotovi bodisi odgovorna država članica sama bodisi varna tretja država. Slovenska ureditev, kot jo določa ZMZ, pa tovrstne pravice do (nepogojnega) ponovnega odprtja zadeve prosilcem za mednarodno zaščito ne daje in v tem pogledu ni skladna z dublinsko uredbo.

Prepoved izbire države azila v procesni direktivi in Zakonu o mednarodni zaščiti

Če se Abdul in Ali vrneta prostovoljno v Slovenijo in ne po dublinski uredbi, je zanju relevantna procesna direktiva, tj. Direktiva 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite. Procesna direktiva v 28. členu določa postopek v primeru implicitnega umika prošnje za mednarodno zaščito. Kadar obstajajo upravičeni razlogi za domnevo, da je prosilec umaknil svojo prošnjo ali od nje odstopil, države članice zagotovijo, da organ za presojo sprejme sklep o prekinitvi postopka, ali če na podlagi ustrezne vsebinske proučitve prošnje šteje, da je prošnja neutemeljena, odločbo o zavrnitvi prošnje. V primeru domneve umika prošnje lahko država torej odloči na dva načina: izda sklep o prekinitvi postopka, pri čemer o zadevi ne odloča vsebinsko, ali izda zavrnilno odločbo, če lahko na podlagi stanja zadeve vsebinsko zavrne prošnjo za mednarodno zaščito kot neutemeljeno.

Procesna direktiva v 28. členu primeroma določa, kdaj se lahko domneva, da je prosilec implicitno umaknil prošnjo za mednarodno zaščito. Pri tem daje državam široke možnosti, ko lahko domnevajo, da je prosilec umaknil prošnjo za mednarodno zaščito. To se lahko domneva med drugim tudi tedaj, ko je prosilec pobegnil ali brez dovoljenja zapustil kraj, kjer je živel ali bil pridržan, ne da bi to v razumnem roku sporočil pristojnemu organu, ali da v razumnem roku ni izpolnil obveznosti oglašanja ali drugih obveznosti komuniciranja, razen če prosilec dokaže, da je bilo to posledica okoliščin, na katere ni mogel vplivati.

Procesna direktiva tudi določa, da države članice zagotovijo, da je prosilec, ki se ponovno oglasi pristojnemu organu po izdaji sklepa o prekinitvi postopka, upravičen zahtevati ponovno uvedbo njegovega postopka ali podati novo prošnjo, za katero se ne uporablja postopek, predviden za naknadno prošnjo. Glede te zahteve je procesna direktiva podobna uredbi Dublin III. Vendar procesna direktiva določa še, da lahko države članice določijo rok najmanj devetih mesecev, po katerem postopka ni mogoče ponovno uvesti, nova prošnja pa se obravnava kot naknadna prošnja. Države članice lahko tudi določijo, da se lahko postopek nadaljuje samo enkrat. Uredba Dublin III podobnih omejitev ne predvideva.

Tako procesna direktiva razlikuje med (a) novo prošnjo za mednarodno zaščito in (b) naknadno prošnjo za mednarodno zaščito (*subsequent application*). Pravico vložiti novo prošnjo ali pravico do nadaljevanja obravnave prošnje ima prosilec, ki se ponovno oglasi pristojnemu organu po izdaji sklepa o prekinitvi postopka.

Takega prosilca glede na določbo v drugem odstavku 28. člena procesne direktive varuje tudi načelo nevračanja. Vendar smejo države članice to pravico omejiti tako, da jo vežejo na rok (najmanj devetih mesecev), po poteku tega roka pa prosilec te pravice nima več. Poleg tega lahko države to pravico omejijo tudi tako, da ima možnost vložitve nove prošnje samo enkrat.

Glede naknadnih prošenj pa procesna direktiva že v uvodnih določbah pravi: če prosilec poda naknadno prošnjo, ne da bi predložil nove dokaze ali navedbe, bi bila zahteva, da države članice izpeljejo nov celoten postopek, nesorazmerna. V teh primerih bi morale imeti države članice možnost, da v skladu z načelom pravnomočnosti prošnjo zavržejo kot nedopustno. Procesna direktiva opredeljuje (v 2. členu) naknadno prošnjo kot prošnjo za mednarodno zaščito, podano po izdaji dokončne odločbe o predhodni prošnji, vključno s primeri, ko je prosilec prošnjo izrecno umaknil, in primeri, ko je pristojni organ prošnjo zavrnil po njenem implicitnem umiku. Gre torej načeloma za primere, ko je bilo o prvotni prošnji za mednarodno zaščito vsebinsko in celovito odločeno, vključno s primeri, ko pristojni organ sicer ugotovi, da je bila prošnja implicitno umaknjena (na primer zato, ker je prosilec odšel iz azilnega doma), vendar je bil s prosilcem že opravljen osebni razgovor in je na voljo dovolj dokazov za vsebinsko proučitev prošnje ter je dejansko stanje ugotovljeno do te mere, da omogoča izdajo zakonite odločitve, s katero se prošnja zavrne kot neutemeljena. Zato prosilec nima možnosti zahtevati ponovnega odločanja o isti zadevi. Skladno s procesno direktivo (od 40. do 42. člena) je naknadna prošnja za mednarodno zaščito najprej predmet predhodne obravnave. Pri tem se ugotavlja, ali so se pojavili novi elementi ali ugotovitve v zvezi z vprašanjem, ali prosilec izpolnjuje pogoje kot upravičenec do mednarodne zaščite oziroma ali je prosilec navedel take nove elemente ali ugotovitve. Če se v predhodni obravnavi ugotovi, da so podane take nove ugotovitve, se obravnavanje prošnje nadaljuje. Države članice lahko tudi dodatno določijo, da bo prošnja naprej obravnavana le, če prosilec brez svoje krivde ni mogel uveljaviti novih dejstev že v prvotnem postopku.

Glede na drugi odstavek 28. člena procesne direktive pa lahko države članice določijo, da se tudi nova prošnja obravnava kot naknadna prošnja, če je vložena po poteku devetmesečnega roka: denimo tedaj, ko prosilec zapusti azilni dom, preden je v njegovi zadevi ugotovljenih dovolj dejstev za vsebinsko odločitev, in se prostovoljno vrne po poteku devetih mesecev od izdaje sklepa o ustavitvi postopka, ki ga pristojni organ izda na podlagi domneve umika prošnje za mednarodno zaščito. V tem primeru se uporabi postopek za naknadno prošnjo tudi v zadevi, v kateri še niso bila ugotovljena vsa dostopna in relevantna dejstva in o kateri še ni bilo vsebinsko odločeno o upravičenosti prosilca do mednarodne zaščite.

Slovenski zakonodajalec v ZMZ ni uredil možnosti ponovnega odprtja zadeve, če se prosilec prostovoljno ponovno oglasi pristojnemu organu, in v tem pogledu ni skladen tudi s procesno direktivo. ZMZ namreč predvideva enak predhodni postopek, v katerem je na prosilcu dokazno breme predložitve novih dejstev in

dokazov, tako v primerih zavrnitve prvotne prošnje za mednarodno zaščito kot v primerih ustavitve postopka zaradi domnevnega umika prošnje. Neskladje med evropsko in slovensko ureditvijo so ugotovila tudi slovenska sodišča. Upravno sodišče RS je v sodbi I U 677/2011 (21. aprila 2011) obravnavalo primer prosilca za mednarodno zaščito, ki se kljub pravilno vročenemu vabilu ni zglasil na osebni razgovor in svoje odsotnosti ni predhodno opravičil. Zato je pristojni organ že nekaj ur pozneje postopek za priznanje mednarodne zaščite ustavil in odredil prosilcu, da mora zapustiti Slovenijo. Prosilec se je medtem nahajal le nekaj sob stran v azilnem domu, pomotoma misleč, da ima razgovor šele naslednji dan. Takoj so ga odpeljali v center za tujce v Postojni. Upravno sodišče je ugotovilo, da procesna direktiva²¹ ni v celoti implementirana v ZMZ. Če nacionalna pravna norma ni v skladu s pravom Evropske unije, se sporna zakonska določba ignorira in neposredno uporabi jasna in brezpogojna določba z neposrednim učinkom iz sekundarnega prava Evropske unije. Obveznost ignorirati nacionalno normo v takih primerih velja tudi za upravne organe. V tej zadevi je bilo za sodišče bistveno, da prosilec v danih okoliščinah ne more podati zahtevka za uvedbo ponovnega postopka oziroma ne more ponovno odpreti odločanja o mednarodni zaščiti, četudi mu procesna direktiva to omogoča. Na tak način pa se mu odreka dostop do postopka obravnavanja prošnje, kar nesorazmerno posega v pravico do azila, ki je temeljna človekova pravica.

Prepoved izbire države azila v novem Zakonu o mednarodni zaščiti in načelo nevračanja

Novi Zakon o mednarodni zaščiti (v nadaljevanju ZMZ-1), ki velja od 24. aprila 2016, ureja vlaganje novih prošenj za mednarodno zaščito skladno s pravom Evropske unije ter sledi okvirom in minimalnim standardom, ki jih določa procesna direktiva. Tudi po novi ureditvi se prošnja šteje za umaknjeno, če je iz uradnih evidenc pristojnega organa razvidno, da je prosilec samovoljno zapustil azilni dom in se v treh dneh ni vrnil vanj.²² V tem primeru se postopek ustavi. Vendar prosilec lahko vloži novo prošnjo za mednarodno zaščito v devetih mesecih po izdaji sklepa o ustavitvi postopka (50. člen ZMZ-1).

²¹ V času odločanja Upravnega sodišča je veljala še Direktiva Sveta 2005/85/ES, ki pa je obravnavano problematiko urejala enako kot zdaj veljavna procesna direktiva. Prim. sklep Upravnega sodišča RS v zadevi I U 1048/2014 (8. oktober 2014).

²² Ta določba implementira določbo 28. člena procesne direktive, ki določa, da se prošnja lahko šteje za umaknjeno, če je prosilec pobegnil ali brez dovoljenja zapustil kraj, kjer je živel ali bil pridržan, ne da bi to v razumnem roku sporočil pristojnemu organu. ZMZ-1 je pri tem celo strožji od direktive, saj prosilcu, ki je zapustil azilni dom, ne omogoča, da onemogoči domnevo umika prošnje, če v razumnem roku sporoči pristojnemu organu, kje se nahaja. Namesto tega uvede tridnevni rok, v katerem se lahko prosilec vrne v azilni dom, pri čemer mu načeloma ni treba pojasnjevati, kje je bil te tri dni in zakaj je odšel.

A tudi če prosilec vloži novo prošnjo v devetmesečnem roku, se mu bo praviloma štelo v škodo, da je zapustil Slovenijo in šel v drugo državo članico. Ugotovitev, da prosilec ni zaprosil za mednarodno zaščito, kakor hitro bi bil mogel, se namreč upošteva pri odločanju o njegovi prošnji, razen če lahko izkaže utemeljen razlog, zakaj tega ni storil (21. člen ZMZ-1).²³ To pravilo vzpostavlja dokazno domnevo: ker se je prosilec obnašal na določen način, je njegova verodostojnost zmanjšana, kar praviloma vodi v zavrnitev prošnje za mednarodno zaščito. To domnevo prosilec sicer lahko ovrže, če dokaže utemeljen razlog. Vendar Thomas (2006: 93) opozarja, da je tovrstna domneva nerazumna. Iz dejstva, da prosilec ni zaprosil za mednarodno zaščito, kakor hitro bi lahko, ne moremo sklepati o tem, ali je »pristen« iskalec mednarodne zaščite oziroma ali je res upravičen do nje.

Po preteku devetih mesecev, to je najkrajši rok, ki ga dovoljuje procesna direktiva, pa prosilec ne more več vložiti nove prošnje. Prav tako lahko to možnost izkoristi samo enkrat. Po poteku devetmesečnega roka in v primeru vsake naslednje prošnje bo moral prosilec predložiti nove dokaze ali navesti nova dejstva, ki pomembno povečujejo verjetnost, da izpolnjuje pogoje za priznanje mednarodne zaščite (64. in 65. člen ZMZ-1). Tudi novi ZMZ-1 tako procesno kaznuje prosilce, ki izvršujejo izbiro države azila, tako da jim – po mojem mnenju še vedno sporno – omejuje pravico do azila.

ZMZ-1 v šestem odstavku 65. člena določa, da ima oseba, ki je bila v skladu z dublinsko uredbo vrnjena v Slovenijo, potem ko je bil njen postopek ustavljen, pravico vložiti novo prošnjo, ki se ne obravnava kot ponovna prošnja. ZMZ-1 torej vzpostavlja izjemo za prosilce, ki se bodo vračali, skladno z dublinskimi pravili. To pomeni, da bodo prosilci, ki bodo vrnjeni Sloveniji po dublinski uredbi, obravnavani ugodneje kot prosilci, ki se bodo vrnili prostovoljno, a po poteku devetmesečnega roka. Zadnji bodo namreč najprej morali utemeljiti ponovno prošnjo z novimi dejstvi in dokazi. Prosilci, ki bodo vrnjeni po dublinski uredbi, bodo ne glede na to, koliko časa je poteklo od izdaje sklepa o ustavitvi postopka, obravnavani enako kot prosilci, ki se bodo vrnili prostovoljno v okviru devetmesečnega roka. Tovrstno razlikovanje ni upravičeno in tudi ni smotno: prosilec, ki je najprej zaprosil za mednarodno zaščito denimo v Avstriji in se bo po poteku devetmesečnega roka želel vrniti v Slovenijo, bo v ugodnejšem položaju, če bo najprej še v Avstriji zaprosil za zaščito in čakal na vrnitev na podlagi dublinske uredbe, kot pa da bi se vrnil samoiniciativno.

Opisana ureditev pa je problematična zlasti z vidika varovanja človekovih pravic. Ustavno sodišče je v odločbi U-I-290/12 (25. aprila 2013) ocenjevalo ureditev fikcije umika tožbe v pravnem postopku. Ugotovilo je, da ima fikcija umika tožbe dejanske učinke posega v človekovo pravico do sodnega varstva, ker lahko pripelje do trajne izgube možnosti prave meritorne odločitve o tožnikovih pravicah, obve-

²³ Enako določa tudi kvalifikacijska direktiva (Direktiva 2011/95/EU), glej peti odstavek 4. člena.

znostih in pravnih interesih, ki bi bila rezultat polne ter celovite presoje dejanskega in pravnega stanja zadeve. Hitro zagotavljanje sodnega varstva, učinkovita zagotovitev koncentracije glavne obravnave ter izpeljava načela, da je tudi obveznost strank samih, da s skrbnim in odgovornim ravnanjem v postopku pripomorejo k pospešitvi in ekonomičnosti postopka, so sicer ustavno dopustni cilji za omejitev pravice tožeče stranke do sodnega varstva (23. člen Ustave). Vendar pozitiven vpliv sporne ureditve fikcije umika tožbe na pospešitev in večjo ekonomičnost postopka ni velik. Obenem so njeni negativni učinki razmeroma veliki, saj lahko pripeljejo do trajne in nepopravljive izgube (polnega in vsebinskega) sodnega varstva številnih pravic v široki paleti civilnopravnih razmerij. Zato je Ustavno sodišče ugotovilo, da izpodbijana zakonska ureditev pomeni prekomeren poseg v tožnikovo pravico do sodnega varstva in jo razveljavilo.

Tudi pri domnevi umika prošnje za mednarodno zaščito lahko pride do podobnega učinka kot pri fikciji umika tožbe v pravnem postopku. Prosilec, ki mu je bil izdan sklep o ustavitvi postopka na podlagi domneve umika prošnje, ima sicer tudi po preteku devetih mesecev možnost vložiti ponovno prošnjo, pri čemer sam nosi dokazno breme, da predloži nova dejstva in dokaze. Vendar prosilci za mednarodno zaščito že v prvem postopku svoje prošnje praviloma utemeljujejo zgolj s svojimi izjavami in ne razpolagajo z dodatnimi dokazi (Thomas, 2006: 81). Pravica do vložitve ponovne prošnje je torej navidezna, saj tipičen prosilec ne more izpolniti zahteve po predložitvi novih dejstev in dokazov. Tak prosilec posledično ne more priti do vsebinske odločitve o utemeljenosti svoje prošnje, torej bodisi do vsebinske zavrnitve prošnje bodisi do priznanja statusa begunca oziroma subsidiarne zaščite.

Tako fikcija umika tožbe v pravnem postopku kot fikcija umika prošnje za mednarodno zaščito sta procesnopravna instrumenta, ki naj bi zagotavljala procesno disciplino strank in s tem procesno učinkovitost. Za doseganje tega cilja posegata v neko drugo pravico strank. Vendar pri fikciji umika prošnje za mednarodno zaščito ne gre za poseg v pravico do sodnega varstva, temveč v samo pravico do azila in načelo nevračanja (*non-refoulement*). Med njima je pomembna razlika: medtem ko je pravica do sodnega varstva relativna (je torej vanjo izjemoma mogoče posegati in jo omejiti, če je to skladno z ustavnim načelom sorazmernosti), pa je pravica do azila absolutne narave.

Evropska konvencija o človekovih pravicah ne določa eksplicitno pravice do azila. Kljub temu je Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju: ESČP) v svoji presoji izpeljalo pravico do azila iz prepovedi mučenja (3. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah; v nadaljevanju: EKČP), pravice do svobode in varnosti (5. člen EKČP), pravice do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja (8. člen EKČP) in pravice do učinkovitega pravnega sredstva (13. člen EKČP). Za zagotavljanje mednarodne zaščite je ključna zlasti prepoved mučenja in nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, iz katerega ESČP izpeljuje načelo nevračanja, ki velja absolutno in vanj ni dopustno posegati ali ga omejiti (Vicini, 2015: 58).

Načelo nevračanja je mednarodnopravno načelo, ki državi prepoveduje odstranitev, izgon ali izročitev prosilca državi, v kateri zanj obstaja resna nevarnost, da bo izpostavljen smrtni kazni, mučenju ali drugemu nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju.²⁴

Ustavno sodišče je temeljna izhodišča, ki jih je treba upoštevati pri odločanju o azilih in izročitvi posameznikov drugi državi oziroma njihovem izgonu, opredelilo v odločbi št. Up-78/00 (z dne 29. junij 2000). Presoja okoliščin, povezanih z načelom nevračanja, je umestilo v 18. člen Ustave, ki prepoveduje mučenje.²⁵ Po ustaljeni presoji Ustavnega sodišča ta ustavni člen prepoveduje, da bi bila oseba, pri kateri obstaja realna nevarnost, da bo v primeru vrnitve v izvorno državo izpostavljena nečloveškemu ravnanju, izročena tej državi oziroma vanjo izgnana. Pri tem se je oprlo na stališča ESČP v zvezi z vsebino 3. člena EKČP. Ker pravnomočna zavrnitev prošnje za mednarodno zaščito pomeni, da je prosilec lahko prisilno odstranjen v državo, iz katere je prišel, mora po stališču Ustavnega sodišča zavrnitev prošnje za mednarodno zaščito vsebovati tudi presajo, da prisilna odstranitev ne bo povzročila ogroženosti njegovega življenja ali svobode ter da prosilec v tej državi ne bo izpostavljen mučenju ali nečloveškemu in poniževalnemu ravnanju ali kaznovanju. V ustavnosodni presoji je bilo sprejeto tudi stališče, da je pravica iz 18. člena Ustave absolutne narave, kar pomeni, da je ni mogoče omejiti niti na podlagi tretjega odstavka 15. člena Ustave.

Vendar do odstranitve iz države ne pride le v primeru pravnomočno zavrnjene prošnje za mednarodno zaščito, temveč tudi v primerih, ko se postopek pravnomočno konča z ustavitvijo postopka zaradi domneve umika prošnje ali v primeru zavrženja zahtevka za uvedbo ponovnega postopka (ko pristojni organ presodi, da prosilec ni predložil zadostnih novih dejstev in dokazov). V teh primerih ne pride do presoje, ali bo prisilna odstranitev povzročila ogroženost prosilčevega življenja ali svobode ter ali bo prosilec v tej državi izpostavljen mučenju ali nečloveškemu in poniževalnemu ravnanju ali kaznovanju. V postopku obravnave prošnje za mednarodno zaščito v teh primerih niso zagotovljena jamstva iz 18. člena Ustave.²⁶ Ker je

²⁴ Glej tudi prvi odstavek 33. člena Konvencije o statusu beguncev in Protokola o statusu beguncev (Ženevske konvencije), prvi odstavek 3. člena Konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, 7. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, drugi odstavek 19. člena Listine Evropske unije o temeljnih pravicah.

²⁵ Drugače meni Matevž Krivic, da ustavna pravica do azila ne temelji na 18. členu Ustave (pa tudi ne na 48. členu Ustave, ki je veliko ožji od pravice do azila po Ženevski konvenciji o statusu beguncev), temveč jo je treba šteti za eno od »neimenovanih« osebostnih pravic po 35. členu Ustave (glej denimo 3. točko obrazložitve odločbe Ustavnega sodišča v zadevi Up-1525/06-23 z dne 21. junija 2007). Ustavno sodišče se do tega argumenta (še) ni opredelilo.

²⁶ Osebo, ki je podala drugi ali vsak nadaljnji zahtevek za uvedbo ponovnega postopka po tem, ko ji je bil že izdan izvršljiv sklep o nedopustnosti prvega zahtevka za uvedbo ponovnega postopka ali ji je bila izdana izvršljiva odločba o zavrnitvi ponovne prošnje kot neutemeljene, se obravnava po Zakonu o tujcih (ZTuj-2). V postopkih vračanja in odstranjevanja tujcev se sicer upošteva načelo nevračanja (72. člen ZTuj-2). Vendar se v primeru ugotovitve, da odstranitev tujca iz tega razloga

prepoved mučenja absolutna pravica, je ni dopustno omejevati zaradi zagotavljanja učinkovitosti postopkov o mednarodni zaščiti in onemogočanja prosilcev pri izbiri države, v kateri želijo zaprositi za mednarodno zaščito. Zato je po moji oceni opisano procesno kaznovanje prosilcev za mednarodno zaščito, ki ga dopušča procesna direktiva, implementira pa novi ZMZ-1, sporno tako z vidika presoje ESČP kot Ustavnega sodišča RS.

Sklep

Evropska unija si prizadeva delovati kot enotno območje zagotavljanja mednarodne zaščite. Zato naj bi Dublinska pravila jasno določila alokacijo odgovornosti držav članic za obravnavo vloženih prošenj za mednarodno zaščito. Procesna in kvalifikacijska direktiva pa naj bi harmonizirali postopke obravnave prošenj za mednarodno zaščito ter pogoje za priznanje mednarodne zaščite.

Od »dobrega« prosilca za mednarodno zaščito se pričakuje, da zaprosi za zaščito v prvi varni državi. Zato so prosilci, ki ravnajo v nasprotju s prepovedjo izbire države azila, v nekaterih primerih procesnoppravno sankcionirani, tako da se jim odvzame pravica do (vsebinske) odločitve o prošnjah za mednarodno zaščito. Zaradi preprečevanja izbire države azila Evropska unija tako dopušča možnost, da nekateri prosilci, ki bi bili upravičeni do priznanja statusa begunca ali do subsidiarne zaščite, do tovrstne zaščite nikdar ne pridejo. V primeru vrnitve v svoje države so tako lahko izpostavljeni mučenju in drugim kršitvam temeljnih pravic.

Evropska komisija je 6. aprila 2016 predstavila možnosti reformiranja skupnega evropskega azilnega sistema in razvoja varnih in zakonitih poti v Evropo. Razvoj naj bi šel med drugim v smeri celovite harmonizacije postopkov obravnave prošenj za mednarodno zaščito. Procesno direktivo naj bi nadomestila uredba, ki bi vzpostavila enoten skupen postopek v azilnih zadevah namesto sedanjih različnih ureditev v državah članicah. Komisija omenja ukrepe, ki bi jih bilo treba sprejeti za učinkovitejšo evropsko azilno politiko ter boljše upravljanje zakonitih migracij. Med drugim bi Komisija želela preprečevati t. i. sekundarna gibanja znotraj Evropske unije. Da bi zagotovila nemoteno delovanje dublinskega sistema v smislu preprečevanja zlorab in iskanja najboljših možnosti za pridobitev mednarodne zaščite, lahko Komisija predlaga ukrepe za preprečevanje in kaznovanje nedovoljenega sekundarnega gibanja. V primeru vrnitve v državo članico, kjer je najprej vložil prošnjo za mednarodno zaščito, bi prosilca obravnavali po pospešenem postopku.

ni mogoča, tujcu zgolj dovoli zadrževanje za obdobje do šestih mesecev z možnostjo podaljšanja. Dovoljenje za zadrževanje postavi tujca v izjemno negotov položaj. Daje mu sicer minimalne pravice na področju zdravstva in oskrbe, ne omogoča pa mu dostopa do trga dela ali (sčasoma) pridobitve dovoljenja za prebivanje. Zato upoštevanje načela nevratanja v postopku vračanja in odstranitve tujca ne more nadomestiti upoštevanja tega načela v postopku obravnave prošnje za mednarodno zaščito.

Omejena bi bila tudi njegova pravica, da v primeru vložitve pravnega sredstva zoper zavrnitev prošnje ostane v državi do pravnomočne odločitve. Tovrstnemu prosilcu bi se lahko odredilo, da ostane v natančno določenem kraju v državi, ki je odgovorna za obravnavo njegove prošnje. Če bi bilo to potrebno, bi ga lahko tudi pridržali. Materialna pomoč se mu ne bi izplačevala v denarju, temveč v stvarih. Pridobitev nekaterih pravic bi bila lahko pogojena z evidentiranjem, odvzemom prstnih odtisov in bivanjem v državi članici, ki je odgovorna za prosilca (Evropska komisija, 2016: 11–12). Komisija torej razmišlja o strožjih in dodatnih kaznovalnih implikacijah v primerih, ko prosilec za mednarodno zaščito odide v drugo državo članico.

Različne kaznovalne ukrepe evropske države poznajo že dolgo. Najdemo jih tudi na področju socialne politike. Velika Britanija se je leta 2000 odločila, da bo denarno socialno pomoč, ki jo je prosilec za mednarodno zaščito do tedaj izplačevala v denarju, nadomestila z vavčerji, ki so izdani na ime in jih prejemnik prevzame na pošti. Nobena druga družbena skupina ni prejela materialne podpore v tovrstni obliki. Vavčer je lahko prosilec zamenjal za dobrine, a le v določenih trgovinah. Ukrep lahko razumemo kot element britanskega režima odvratanja prosilcev za mednarodno zaščito, saj je bil ponižujoč in stigmatizirajoč. Ukrep je bil leta 2002 odpravljen, češ da je neučinkovit in nepošten. Namesto njega je nova ureditev nekaterim prosilcem povsem odrekla bedno podporo, drugi pa še prejemajo vavčerje (Fekete, 2009: 34–37).

Med državami članicami Evropske unije obstajajo velikanske razlike na področju ureditve in izvajanja mednarodne zaščite. Za nekatere celo velja, da sistematično kršijo pravico do mednarodne zaščite; v Grčiji je denimo prišlo do popolnega zloma sistema mednarodne zaščite. Države Evropske unije nadomeščajo ta manko harmonizacije na področju mednarodne zaščite z mehanizmi kaznovanja prosilcev za mednarodno zaščito, ki hočejo sami izbrati državo, v kateri bodo zaprosili za zaščito. Takim migrantom se z vidika varovanja človekovih pravic nedopustno omejuje pravica do azila ter jih na druge načine odvrča od sekundarnega gibanja v Evropski uniji. Ti mehanizmi so nepošteni in v nasprotju z uveljavljenimi standardi varovanja človekovih pravic, nerazumni in najbolj prizadenejo najšibkejšo skupino prosilcev za mednarodno zaščito.

Literatura

- EDAL – EUROPEAN DATABASE OF ASYLUM LAW (2016): *Finland: Supreme Administrative Court rules against Dublin III returns to Hungary due to 'systematic flaws' in asylum procedures and reception conditions*. Dostopno na: <http://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/finland-supreme-administrative-court-rules-against-dublin-iii-returns-hungary-due-%E2%80%98systemic> (12. maj 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2016): *Communication from the Commission to the European*

- Parliament and the Council, Towards a Reform of the Common European Asylum System and Enhancing Legal Avenues to Europe*. Brussels, 6. april 2016. Dostopno na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160406/towards_a_reform_of_the_common_european_asylum_system_and_enhancing_legal_avenues_to_europe_-_20160406_en.pdf (10. maj 2016).
- EUROSTAT (2016): *Asylum statistics*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics (12. april 2016).
- FEKETE, LIZ (2009): *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*. London: Pluto Press.
- FREEDMAN, JANE (2015): *Gendering the International Asylum and Refugee Debate*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- GERARD, ALISON IN SHARON PICKERING (2012): The Crime and Punishment of Somali Women's Extra-Legal Arrival in Malta. *British Journal of Criminology* 52(3): 514–533.
- GIL-BAZO, MARIA-TERESA (2006): The Practice of Mediterranean States in the context of the European Union's Justice and Home Affairs External Dimension. The Safe Third Country Concept Revisited. *International Journal of Refugee Law* 18(3/4): 571–600.
- KOGOVRŠEK ŠALAMON, NEŽA (2015): Legal Implications of the "Humanitarian Corridor". V *Razor-Wired. Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*, N. Kogovšek Šalamon in V. Bajt (ur.), 39–49. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- MALLOCH, MARGARET S. IN ELIZABETH STANLEY (2005): The Detention of Asylum Seekers in the UK. Representing Risk, Managing the Dangerous. *Punishment & Society* 7(1): 53–71.
- MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE (2016): *Prošnje za mednarodno zaščito Republike Slovenije*. Dostopno na: http://www.mnz.gov.si/fileadmin/mnz.gov.si/pageuploads/DUNZMN_2013/DUNZMN_2014/DUNZMN_2015/DUNZMN_2016/odlocitve_2016_marec.xls (12. april 2016).
- MORENO-LAX, VIOLETA (2012): Dismantling the Dublin System: M. S. S. v. Belgium and Greece. *European Journal of Migration and Law* 14(1): 1–31.
- MORGADES-GIL, SILVIA (2015): The Discretion of States in the Dublin III System for Determining Responsibility for Examining Applications for Asylum. What Remains of the Sovereignty and Humanitarian Clauses After the Interpretations of the ECtHR and the CJEU? *International Journal of Refugee Law* 27(3): 433–456.
- SQUIRE, VICKI (2009): *The Exclusionary Politics of Asylum*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- THOMAS, ROBERT (2006): Assessing the Credibility of Asylum Claims: EU and UK Approaches Examined. *European Journal of Migration and Law* 8(1): 79–96.
- UNHCR (B. D.): *Refugees/Migrants Emergency Response – Mediterranean*. Dostopno na: <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php> (15. april 2016).
- VICINI, GIULIA (2015): The Dublin Regulation Between Strasbourg and Luxembourg: Reshaping Non-Refoulement in the Name of Mutual Trust? *European Journal of*

- Legal Studies* 8(2): 50–72.
- VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE (2016): *dublin_6.69mnz*. Dostopno na: http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/sklepi/seje_vlade_gradiva/dublin_6.69mnz.pdf (15. april 2016).
- WEBER, LEANNE (2002): The Detention of Asylum Seekers: 20 Reasons Why Criminologists Should Care. *Current Issues in Criminal Justice* 14(1): 9–30.
- WILSHER, DANIEL (2012): *Immigration Detention. Law, History, Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pravni viri

- Direktiva 2011/95/EU Evropskega parlamenta in Sveta* z dne 13. decembra 2011 o standardih glede pogojev, ki jih morajo izpolnjevati državljani tretjih držav ali osebe brez državljanstva, da so upravičeni do mednarodne zaščite, glede enotnega statusa beguncev ali oseb, upravičenih do subsidiarne zaščite, in glede vsebine te zaščite (prenovitev). Uradni list Evropske unije L 337 (20. december 2011): 9–26.
- Direktiva 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta* z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite (prenovitev). Uradni list Evropske unije L 180 (29. junij 2013): 60–95.
- Konvencija o statusu beguncev in Protokol o statusu beguncev*. Uradni list FLRJ, MP, št. 7/60; Uradni list SFRJ, MP, št. 15/67; Uradni list RS, št. 35/92, MP, št. 9/92.
- Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju*. Uradni list RS, št. 24/93, MP, št. 7/93.
- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (2012/C 326/02)*. Uradni list Evropske unije C 326 (26. oktober 2012): 391–407.
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah*. Uradni list SFRJ, št. 7/91, in Uradni list RS, št. 35/92, MP, št. 9/92.
- Uredba (EU) št. 603/2013 Evropskega parlamenta in Sveta* z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi sistema EURODAC za primerjavo prstnih odtisov zaradi učinkovite uporabe Uredbe (EU) št. 604/2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljan tretje države ali oseba brez državljanstva, in o zahtevah za primerjavo s podatki iz sistema Eurodac, ki jih vložijo organi kazenskega pregona držav članic in Europol za namene kazenskega pregona, ter o spremembi Uredbe (EU) št. 1077/2011 o ustanovitvi Evropske agencije za operativno upravljanje obsežnih informacijskih sistemov s področja svobode, varnosti in pravice. Uradni list Evropske unije L 180 (29. junij 2013): 1–30.
- Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta* z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito (prenovitev). Uradni list Evropske unije L 180 (29. junij 2013): 31–59.

Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ), Uradni list RS, št. 111/07, 111/08 (Odločba o ugotovitvi, da je bila prva alineja drugega odstavka 45.b člena Zakona o azilu v neskladju z Ustavo, da je prva alineja drugega odstavka Zakona o mednarodni zaščiti v neskladju z Ustavo, in o zavrnitvi ustavne pritožbe, 58/09, 99/10, 98/11 (Odločba o razveljavitvi tretjega odstavka 22. člena Zakona o mednarodni zaščiti in razveljavitvi sodbe Vrhovnega sodišča ter sklep o zavrženju pobude), 83/12, 111/13, 114/13 (Odločba o ugotovitvi, da 61. člen Zakona o mednarodni zaščiti ni v neskladju z Ustavo, o razveljavitvi 60. člena in prvega odstavka 62. člena Zakona o mednarodni zaščiti in o ugotovitvi, da je prvi odstavek 63. člena Zakona o mednarodni zaščiti v neskladju z Ustavo), 82/15 (Odločba o delni razveljavitvi prvega odstavka 106. člena Zakona o mednarodni zaščiti, o zavrženju pobude ter razveljavitvi sodb Vrhovnega in Upravnega sodišča).

Zakon o mednarodni zaščiti (ZMZ-1). Uradni list RS, št. 22/16.

Zakon o tujcih (ZTuj-2). Uradni list RS, št. 50/11, 57/11 (popr.), 26/14, 90/14 in 19/15.

Sodna presoja

EVROPSKO SODIŠČE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE:

- sodba velikega senata v zadevi M. S. S. proti Belgiji in Grčiji (21. januar 2011).

SODIŠČE EVROPSKE UNIJE:

- C-695/15 PPU (17. marec 2016). Shiraz Baig Mirza proti Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal. Uradni list Evropske unije UL C 90.
- Združeni zadevi C-411/10 in C-493/10 (21. december 2011). N. S. proti Secretary of State for the Home Department in M. E. in drugi proti Refugee Applications Commissioner in Minister for Justice, Equality and Law Reform. Zbirka odločb sodne prakse, 2011 I-13905.
- C-245/11 (6. november 2012). K proti Bundesasylamt.

USTAVNO SODIŠČE REPUBLIKE SLOVENIJE:

- Odločba v zadevi U-I-290/12 (25. april 2013), Uradni list RS, št. 40/13.
- Odločba v zadevi Up-78/00 (29. junij 2000), Uradni list RS, št. 66/2000, in OdlUS IX, 295.
- Odločba v zadevi U-I-95/08, Up-1462/06-39 (15. oktober 2008), Uradni list RS, št. 111/2008, in OdlUS XVII, 55.
- Odločba v zadevi Up-1525/06-23 (21. junij 2007), Uradni list RS, št. 58/2007 in OdlUS XVI, 99.

UPRAVNO SODIŠČE REPUBLIKE SLOVENIJE:

- Sklep v zadevi I U 1048/2014 (8. oktober 2014).
- Sodba in sklep v zadevi I U 2007/2011 (2. december 2011).
- Sodba v zadevi I U 677/2011 (21. april 2011).

Beg mišic: Migracije v športu ali šport kot nova migracijska strategija

Abstract

“Muscle Drain”: Migration in sport or sport as a new migration strategy?

The article discusses migration in sport: the reasons for the migration of athletes from the Global South to Slovenia and to the rest of Europe, the role of sport before and after migration, and the opportunities offered by the Republic of Slovenia. It is based on interviews with migrants involved in sports. After arriving in Slovenia, some of them ended up in an Asylum Centre or Centre for Foreigners. Slovenian law states that it is possible to obtain documents to live and work in Slovenia in the case of notable sports achievements, but the experience of our interviewees has shown the opposite. Due to the increasing controls and restrictions on general migration, migration in sport can also indicate a (new) migration strategy. As it often includes a desire to earn more money and not only to succeed, it may also be called “muscle drain”. Within African football migration, the players often become victims of fraud and exploitation, which has echoes of neo-colonialism and human trafficking. Nevertheless, they do not return to their homes, and their everyday life becomes similar to the life of other migrants fighting for survival in the country of immigration.

Keywords: migration in sport, migration strategy, national interest, muscle drain, human trafficking.

Katja Cof is MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (cof.katja@gmail.com)

Iva Juhart is MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (iva.juhart@gmail.com)

Povzetek

Članek obravnava tri vidike migracij v športu: razloge za migracijo športnikov iz t. i. držav globalnega juga v RS in drugam v Evropo, vlogo, ki jo igra šport pred migracijo in po njej, ter priložnosti, ki jih RS ponuja športnikom. Empirično temelji na pogovorih z migranti, ki se oz. so se ukvarjali s športom. Nekateri od njih so se ob prihodu v Slovenijo znašli v Azilnem domu oz. Centru za tujce. Slovenska zakonodaja navaja, da je v primeru dobrih športnih dosežkov mogoče pridobiti ustrezne dokumente za bivanje in delo v Sloveniji, vendar so izkušnje sogovornikov pokazale drugače. Zaradi čedalje natančnejšega nadzora in omejitev migracij lahko migracije v športu pomenijo tudi (novo) migracijsko strategijo. Pri migracijah v športu je pogosto prisotna tudi želja po večjem zaslužku in ne zgolj po športnih uspehih, zato jih upravičeno lahko imenujemo »beg mišic«. Znotraj afriških nogometnih migracij akterji nemalokrat postanejo žrtve prevar in izkoriščanja, kar spominja na neokolonializem in trgovino z ljudmi. Kljub neuspehom se ne vrnejo domov, njihov vsakdanjik pa postane podoben življenju drugih migrantov, ki se borijo za svoj obstanek v državi priselitve.

Ključne besede: migracije v športu, migracijska strategija, nacionalni interes, beg mišic, trgovina z ljudmi

Katja Cof je absolventka magistrskega študija etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. (cof.katja@gmail.com)

Iva Juhart je absolventka magistrskega študija Etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. (iva.juhart@gmail.com)

Športniki iz Bosne, Srbije in Afrike smo si tukaj podobni. Razlikujemo se le v tem, da so oni belci, mi pa smo črnici. Mi smo z druge celine. Vendar smo vsi tujci in če hočemo igrati za katerikoli klub, moramo biti desetkrat boljši kot drugi športniki tukaj.

Intervju, 18. april 2014

Migracije v športu so specifična oblika delovnih migracij in se v svojem bistvu ne razlikujejo veliko od njih (Carter, 2011b: 68). Športnike nedvomno lahko štejemo pod športne delavce, saj je, kot piše Lee, šport posel, »amaterstvo pa že dolgo ne obstaja več« (Lee v Gobec, 2013: 27). Na razvoj migracij športnikov je močno vplivala globalizacija. Premikanje so omogočile boljše prometne povezave, športniki pa so se za treniranje v tujini lahko odločali zaradi uvedbe pogodb s tujimi športniki. Migracije športne delovne sile lahko uvrščamo k mobilnosti moderne družbe (Maguire in Bale, 1994: 5) in so kompleksen pojav, ki ga lahko povezujemo z iskanjem novih ekonomskih, izobraževalnih in poklicnih možnosti v državi priselitve. Alegi in Pannenburg izseljevanje športnikov imenujeta kar »*muscle drain*« oziroma »beg mišic« (Alegi, 2010: 79; Pannenburg, 2010: 24). Raziskovalci pojav predvsem v okviru afriških nogometnih migracij, katerim se v članku posebej posvečava, vidijo kot obliko izkoriščanja in neokolonializma, iz perspektive športnikov pa kot željo po boljšem življenju v tujini (Pannenburg, 2010: 24). Na samo migracijo vplivajo dejavniki, kot so politika, ekonomija, kultura, zgodovina in geografija (Lee, 2010: 160), zato ne moremo govoriti zgolj o migracijah v okviru športa, ampak jih moramo povezovati tudi z drugimi dejavniki, ki vplivajo nanjo. Šport pa v časih, ko so migracije strogo nadzorovane in omejene, postaja tudi migracijska strategija in priložnost za lažjo migracijo. Bolj poznane so nam zgodbe uspešnih športnikov, manj pa tiste, v katerih sanje in želje po uspehu onemogočajo državni zakoni in predpisi športnih organizacij. Ravno na to problematiko se nanaša izjava sogovornika na začetku članka. Ne glede na to, kako dober in uspešen je lahko športnik v resnici, v številnih primerih tega ne more dokazati zato, ker je tujec.

Pogovarjali sva se s tremi migranti športniki, ki v Sloveniji trenirajo ali so to počeli do nedavnega. V članku sva se osredinili na migrante, ki prihajajo iz držav zunaj Evrope. Zaradi varovanja osebnih podatkov le-teh ne navajava in v članku za vse tri sogovornike uporabljava psevdonime (James, Patrick in Alex). Na željo Jamesa in Patricka ne omeniva njunih izvornih držav, pri prvem pa celó vrste športa, s katerim se je ukvarjal. Poleg informacij, ki sva jih dobili od nogometašev iz zahodne Afrike, Patricka in Alexa, pa sva informacije o položaju tujih nogometašev v Sloveniji črpali tudi iz okrogle mize o trgovini z ljudmi v nogometu, ki je bila organizirana v okviru 5. Festivala migrantskega filma v Ljubljani.

Šport je lahko bistven ali obstranski dejavnik, ki vpliva na odločitve o migraciji in na dogodke po migraciji. V Jamesovem primeru šport ni imel pomembne vloge pri odločitvi o migraciji, odločilne so bile politične razmere v njegovi izvorni državi. Šport je šele po migraciji postal dejavnik, ki je vplival na njegovo življenje. Ne samo,

da je s treniranjem želel ohranjati zdravje ter se sproščati, temveč je v svojih športnih uspehih videl tudi možnost, ki bi pripomogli k temu, da dobi ustrezne dokumente za bivanje in delo v Sloveniji. Pri Alexu in Patricku je imel šport neposredno vlogo pri migraciji v Slovenijo. Alex je v Slovenijo prišel trenirat, a je tu ostal zaradi upanja na razvoj v poklicnega nogometaša, medtem ko je Patrick v Slovenijo prišel igrat na povabilo slovenskega nogometnega kluba in je tudi po prekinitvi pogodbe s klubom ostal tukaj.

Šport kot priložnost za življenje v Sloveniji

Šport je lahko za migrante priložnost za pridobitev dovoljenj za bivanje in delo v Sloveniji ter pridobitev državljanstva. Športni migranti lahko izkusijo veliko pogajanj z vladnimi organi, saj so številne države pripravljene sponzorirati le visoko kvalificirane športnike, manj kvalificirani pa se soočajo z večjim političnim odporom (Carter, 2011a: 75, 84). Evropski športni trg je mednaroden, športni klubi pa so pogosto zainteresirani za zaposlovanje tujcev iz držav globalnega juga, saj so talentirana in poceni delovna sila. To lahko povežemo z neokolonialnim izkoriščanjem, katerega del so novačenja, razvoj in izvoz »surovin«, v tem primeru športnikov, za potrošnjo in ustvarjanje premoženja v evropskem jedru in osiromašenje perifernih držav (Darby in dr., 2007: 144). Sprva se takšen način zaposlovanja zdi kot izrabljanje, a športniki v to niso prisiljeni. Za migracijo v Evropo se zanimajo, ker iščejo nove priložnosti. Na eni strani imamo torej neokolonialni pristop Evropejcev, na drugi pa oportunitizem tistih, ki bi zaradi različnih razlogov radi prišli na staro celino. Gre za nekakšen simbiotičen odnos med obema poloma.

Nasprotno pa takšna oblika priseljevanja ni v interesu evropskih migracijskih in športnih politik. Prav zaradi čedalje večjega omejevanja migracij so športniki nemalokrat izpostavljeni nevarnostim in prevaram, kot je npr. trgovina z ljudmi. Migracije športnikov otežujejo določila športnih organizacij, ki omejujejo število tujih športnikov v športnih klubih.¹ Tuji igralci so izpostavljeni omejitvam, saj nekatere nacionalne športne zveze zaradi premajhnega vključevanja domačih športnikov (Maguire in Bale, 1994b: 283) skrbijo za razvoj določenega športa na državni ravni. Številni predpisi in sporazumi Evropske unije (v nadaljevanju EU) danes urejajo migracijsko politiko evropskih držav, ki je v številnih pogledih problematična (Lipovec Čebren, 2002: 11). Kljub osnovni človekovi pravici do svobode gibanja²

¹ V Sloveniji športne panožne zveze določajo, koliko športnikov, ki nimajo slovenskega državljanstva, lahko ekipa prijavi na posamezni tekmi pri določenem športu. Tako lahko na primer med 18 igralci nogometna ekipa v prvi ligi prijavi tri tuje igralce, ekipa v drugi in tretji ligi pa po enega (Nogometna zveza Slovenije, 2015: 8).

² Razglašeni v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, ki jo je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov (Varuh človekovih pravic, b. d.).

EU s svojih meja odstranjuje »nezaželene« tujce, za katere veljajo drugi zakoni in pravice kot za državljane in državljanke držav članic. Upravljanje migracij je postalo sistem, v katerem je številnim priseljencem sistematično onemogočeno, da bi v novih državah pridobili pravni status in pravice, ki jih uživajo državljani države, v kateri se nahajajo (Zorn, 2006: 71). Pri potencialnem vključevanju športnikov v sistem, ki bi jim omogočal status športnika in s tem možnosti za prebivanje v določeni državi EU, opazimo dvojni okvir zakonskega oziroma administrativnega omejevanja tako s strani športnih organizacij kot tudi migracijske politike.

Športni migranti prevzemajo nova državljanstva z namenom, da bi izboljšali svoje možnosti za športne dosežke (Carter, 2011a: 85). Slovensko državljanstvo se med drugim lahko pridobi z naturalizacijo,³ če je to v skladu z nacionalnim interesom (glej 3. in 10. člen Zakona o tujcih). Prav tako se lahko v skladu z nacionalnim interesom sprejme v državljanstvo oseba, ki ji je bil po 12. členu Zakona o mednarodni zaščiti priznan status begunca. Z naturalizacijo lahko pridobi državljanstvo oseba, če to koristi državi zaradi znanstvenih, gospodarskih, kulturnih, nacionalnih in podobnih razlogov (glej 13. člen Zakona o državljanstvu). Tuji športniki torej lahko pridobijo slovensko državljanstvo, če je to v skladu z nacionalnim interesom, a ta nikjer v zakonu ni podrobneje definiran. Športni dosežki v zakonu niso posebej navedeni, so pa omenjeni v 2. členu Uredbe o merilih za ugotavljanje nacionalnega interesa pri sprejemu v državljanstvo RS. Tam je navedeno, da pod merila nacionalnega interesa spadata tudi povečan mednarodni ugled in prepoznavnost RS. Pri oblikovanju meril upoštevajo 13. člen pravkar omenjene Uredbe, ki pravi, da »oseba kot športnik dosega kakovostno raven športnikov članov državne reprezentance v določeni športni panogi in da ima nedvoumen interes za nastopanje v državni reprezentanci Republike Slovenije.«

Tujci, pri tem niso upoštevani prisilci za mednarodno zaščito, lahko po 14. členu Zakona o tujcih bivajo v RS toliko časa, kolikor jim je dovoljeno z vizumom, dovoljenjem za prebivanje, sklepom Vlade RS, zakonom ali mednarodno pogodbo. Vizum za dolgoročno bivanje, ki ga mora tujec pridobiti pred vstopom v RS, se po 19. členu istega zakona izda za najdlje eno leto in se lahko izda tudi tujcu, ki je »športni trener, poklicni športnik ali zasebni športni delavec in ki ima sklenjeno pogodbo o treniranju, pogodbo o zaposlitvi ali pogodbo o delu s klubom ali športno organizacijo s sedežem v Republiki Sloveniji« (glej 20. člen Zakon o tujcih).⁴ Ena od novosti Zakona o tujcih iz leta 2014 je enotno dovoljenje za prebivanje in delo, ki po 37. členu tujcu omogoča, da vstopi, prebiva in dela v RS. Navaja, da poklicni športnik, ki je že vpisan v razvid poklicnih športnikov in ima sklenjeno pogodbo o zaposlitvi ali delu s klubom ali športno organizacijo s sedežem v RS, lahko zaprosi

³ Sprejem v državljanstvo na podlagi prošnje po 3. členu Zakona o državljanstvu.

⁴ Pred spremembo in dopolnitvijo Zakona o tujcih leta 2014 je bila za izdajo vizuma dovolj namera o sklenitvi pogodbe in ne že sklenjena pogodba.

za izdajo enotnega dovoljenja (glej 37.a člen Zakona o tujcih).⁵ Patricku zaposlitvena pogodba z nogometnim klubom omogoča pridobitev dovoljenja za bivanje v Sloveniji. Tujcu se lahko izda dovoljenje za prebivanje tudi zaradi interesa RS (glej 51. in 52. člen Zakona o tujcih).

Interes RS za sprejem v državljanstvo v praksi

James se je ob prihodu v Slovenijo zatekel v Azilni dom, kjer je zaprosil za mednarodno zaščito, in po enem letu dobil subsidiarno zaščito. Status subsidiarne zaščite se po 2. členu Zakona o mednarodni zaščiti prizna osebi, »ki ne izpolnjuje pogojev za status begunca, če obstaja utemeljen razlog, da bi bila ob vrnitvi v izvorno državo (...) soočena z utemeljenim tveganjem, da utrpi resno škodo (...)«. Osebam, ki jim je priznana mednarodna zaščita, je po 89. členu tega zakona nude na pomoč pri vključevanju v okolje. Prav prostovoljka je bila tista, ki mu je pomagala poiskati klub za trening. James se je po prihodu v azilni dom začel intenzivno ukvarjati s športom, ki ga je treniral že v domovini, ter se po pridobitvi mednarodne zaščite začel udeleževati mednarodnih tekmovanj, kjer je dosegal odlične rezultate. Nastopal je za Slovenijo, čeprav uradno ni bil del državne ekipe. Zaradi istega razloga je moral stroške treniranja kriti sam in s športom ni služil. Ko mu je subsidiarna zaščita pretekla, je izgubil pravico do tekmovanja.

In ko v nekaj vlagaš maksimalno, narediš vse, na koncu pa te blokirajo – to je Slovenija naredila meni. Prosil sem na Azilu, na ministrstvu, naj mi dajo vizum, da se lahko udeležim tekmovanj in jim jamčim, da se bom vrnil. So rekli, da v tej državi to ni mogoče, da grem lahko kam drugam. Zato sem opustil šport. To me je prizadelo, bil sem delaven, veliko sem treniral, v tem sem videl prihodnost, pa me niso podpirali in sem prenehal.

Položaj, v katerega je bil potisnjen, mu je onemogočil, da bi nadaljeval športno kariero. Ker se ni več mogel udeleževati mednarodnih tekmovanj, je izgubil voljo do treniranja. V svojem trudu ni več videl smisla, zato je šport popolnoma opustil. »Bil bi ponos za Slovenijo, če bi prinesel zlato. Ampak ne razmišljajo o tem, prisoten je rasističen odnos, vidijo me le kot begunca.«

Čeprav je dosegal raven športnikov v državni reprezentanci in izkazal interes za nastopanje v slovenski reprezentanci, to ni pripomoglo k temu, da bi pridobil slovensko državljanstvo ali dovoljenje za začasno prebivanje ter da bi zbudil interes RS. Na tej točki se lahko vprašamo, kakšna merila mora dosegati športnik, da

⁵ Enako velja za športne trenerje in zasebne športne delavce (glej 37.a člen Zakona o tujcih).

postane interes države, in kje so ta merila določena. Slovenija je tujim športnikom že podeljevala državljanstvo,⁶ a za begunce z vrhunskimi rezultati, pridobljenimi v Sloveniji, je to veliko težje. Nazive vrhunskega športnika so naturalizirani športniki namreč pridobili v izvorni državi in si s tem zagotovili večjo možnost za pridobitev državljanstva. Vrhunski športnik je v 38. členu Zakona o športu definiran kot »državljan Republike Slovenije, ki doseže vrhunski športni dosežek mednarodne vrednosti«. Sogovornik se je v izjemnega športnika razvil šele po prihodu v Slovenijo, zato tu kot oseba brez slovenskega državljanstva ne bo mogel dobiti naziva vrhunskega športnika, v domovini pa zaradi trenutnih političnih razmer prav tako ne. Zato bo njegova pot do ustreznih dokumentov za treniranje težka. Tega se James zaveda: »Slovenija hoče svetovnega prvaka. Recimo Michael Phelps,⁷ če bi on prišel, bi takoj dobil državljanstvo. Če človek začne od začetka, ga moraš podpirati in potem bo lahko prvak.«

Doma nogometaš, v Sloveniji zapornik

Leta 2005 je skupina gambijskih nogometašev mladinske državne reprezentance sodelovala na nogometnih pripravah v Sloveniji. Nekateri od njih so po končanih pripravah ostali v državi, med njimi tudi Alex. Po izteku vizuma so zaprosili za politični azil, a so jim prošnjo zavrnil in jih zaprli v Center za tujce Veliki Otok (v nadaljevanju: CT) pri Postojni. V CT so bili zaprti več mesecev – Alex je tam ostal skoraj eno leto. Kot je ugotovil Varuh za človekove pravice leta 2001, so »Tujci in prosilci za azil (...) pogosto nastanjeni v skrajno neprimernih bivalnih razmerah.« (glej Varuh človekovih pravic, 2001) To je potrdil tudi sogovornik: »V Centru je bilo slabo, nimaš prostosti, si zapornik. Slabo ješ, imaš omejen čas gledanja televizije, izhoda. Imaš dve uri, da greš lahko ven na dvorišče Centra, nikamor drugam. Razmere tam so hujše kot v zaporu.« Tudi Jelka Zorn CT identificira z zaporom, »ki za zaprte pomeni velik psihološki pritisk« (Zorn, 2006: 66), medtem ko ga Marta Gregorčič poimenuje celo taborišče (Gregorčič, 2006: 93). Nedvomno si CT zasluži tako poimenovanje zaradi primanjkovanja osnovnih življenjskih potrebščin, zaradi katerih so bili zaporniki prikrajšani za spodobno in dostojno življenje.

Kraji, kot so azilni domovi in centri za tujce, migrantom pomenijo transferne točke, kraje, ki so nekje vmes. Gledano širše v kontekstu mobilnosti so ti kraji lahko čakalnice, hoteli, letališča, postaje itd. (Sheller in Urry, 2006: 219). Marc Augé (1995: 110) takšne kraje imenuje nekraji (*non-places*), saj ljudje tam sočasno (so)obstajajo, ne da bi v resnici živeli skupaj. Zagotovo so azilni domovi in centri za tujce dober

⁶ Npr. Marija Šestak, Sergej Rutenka, Jakov Fak, Marlene Ottey.

⁷ Zaradi varovanja osebnih podatkov je naveden naključen vrhunski športnik.

primer nekrajev, saj gre za prehodne prostore, kjer migranti v vakuumu in neinformiranosti čakajo na svojo nadaljnjo usodo. Za mnoge obstaja velika možnost, da postanejo neobstoječi prebivalci, kot so to npr. izbrisani (Gregorčič, 2006: 92). Stanje migrantov v času, ko čakajo na odobritev oziroma zavrnitev bivanja, pa lahko primerjamo s stanjem liminalnosti, ki je po Van Gennepu srednja faza pri vseh obredih prehoda (Van Gennep, 1960). V fazi transformacije sta tudi socialna in duševna identiteta (Beneduce, 2008: 512) in ne le njihov pravno-formalni status (Lipovec Čebren, 2002: 9). Razpeti so med državo izselitve in državo priselitve, so znotraj in zunaj sveta obenem ter hkrati niso več in niso še klasificirani (Turner v Beneduce, 2008: 512).

Zgodba z gambijskimi nogometaši je bila v slovenskih medijih odmevna, nekateri posamezniki so se zavzemali za njihovo izpustitev iz CT. Leta 2006 je bila ustanovljena Mreža za stalni obisk, kateri je za nekatere Gambijce uspelo urediti dovoljenja za bivanje zunaj CT (Gregorčič, 2006: 94). Naselili so se pri garantih in pridobili dovoljenje za začasno zadrževanje v RS, ki so ga morali obnavljati vsakih šest mesecev. Na podlagi tega dokumenta so jim lahko izdali tudi dovoljenje za začasno prebivanje (glej 35. člen Zakona o tujcih).

Alex je po izpustu živel pri gospe, ki je jamčila zanj, potem pa se je preselil v prostore nogometnega kluba, kjer je tudi igral. Pozneje se je poročil in pridobil dovoljenje za začasno prebivanje. Dovoljenje se v tem primeru za pet let lahko izda družinskemu članu, ki ni državljan EU, če se ne ugotovi, da je bila zakonska zveza sklenjena izključno z namenom pridobitve dovoljenja za prebivanje (glej 128. člen Zakona o tujcih). Medijska odmevnost primera gambijskih nogometašev je bistveno vplivala na ureditev ustreznih dovoljenj, ki so jih potrebovali za bivanje v Sloveniji. Mladi nogometaši so se predstavili kot talentirani igralci in kot tuja delovna sila, ki bi koristila slovenskemu nogometu. Šport je torej imel neposredno vlogo pri izpustitvi Gambijcev iz CT in pri pridobivanju dokumentov za bivanje. Alexu pa pozneje, ko je dejansko začel igrati v slovenski nogometni ligi, šport ni več pomagal pri pridobivanju dovoljenj, saj mu klub, pri katerem je igral, ni mogel izdati delovnega dovoljenja.

Migracije afriških nogometašev

Migracije v športu so najpogostejše v nogometu (Maguire in Bale, 1994a: 2) in vsekakor niso nov fenomen (Alegi, 2010; Darby, 2002; Lee, 2010; Taylor, 2007). Migracije afriških nogometašev so močno povezane s kolonialno zgodovino (Alegi, 2010; Darby, 2002; Darby in dr., 2007; Elliott in Maguire, 2008; Lee, 2010; Poli, 2006; Taylor, 2007). Najmanjše oziroma novačenje nogometašev iz Afrike s strani evropskih nogometnih klubov je bilo prisotno že v času kolonializma, nekateri večji evropski nogometni klubi so v svojih kolonijah celo postavili objekte za treniranje ali nogometne akademije. Prisotnost tujih igralcev v klubih pa ni pomenila le okre-

pitve ekipe ter nižjih stroškov za klub, ampak je imela globlji pomen. Klubi so s tem dobili nove značilnosti, saj so afriški nogometaši pripomogli k spremembi globalnega značaja nogometne kulture (Alegi, 2010: 80). Nova pravila v nogometnih zvezah, ki so odprle možnost za igranje tujim igralcem, in dejstvo, da je nogomet eden najbolj priljubljenih športov na celini, so razlog za naglo večanje števila afriških nogometašev (Büdel, 2013: 3–4). Afrika za ekonomsko močne evropske klube postaja eden najatraktivnejših trgov v svetu nogometa, ki narekujejo pogoje za izmenjavo delovne sile (Büdel, 2013: 4; Darby in dr., 2007: 144; Lee, 2010: 154). K temu prispevajo svoj delež tudi številne nogometne akademije, ki jih lahko uvrstimo med neokolonialno obliko izkoriščanja in osiromašenja afriške celine s strani bogatejših držav (Darby in dr., 2007: 143). Problem novačenja otrok v akademije je predvsem prekinitve šolanja, saj je njihov uspeh v nogometu negotov. Afriške nogometaše k iskanju boljših možnosti za kariero v tujini spodbujajo tudi slaba infrastruktura, administrativni problemi, neprofesionalnost in pomanjkanje poklicnih lig (Alegi, 2010: 82; Darby in dr., 2007: 147). Nogometaša Alex in Patrick menita, da so tu možnosti za igranje nogometa boljše kot v njihovih državah, pri čemer sta poudarila predvsem ustrezno infrastrukturo ter boljšo in lažje dosegljivo opremo za treniranje.

Čeprav Slovenija ni niti (neo)kolonialna niti nogometna velesila, ki bi privlačila nogometaše, jo kljub temu nekateri vidijo kot »odskočno desko« za uspeh. Treba je poudariti, da je v očeh mladih afriških nogometašev vsaka država v Evropi videna kot priložnost za uspeh. Zagotovo je k temu pripomoglo tudi članstvo Slovenije v EU, ki omogoča lažji pretok ljudi ter zanimanje slovenskih nogometnih klubov za tuje talente. Številni športniki namreč v Sloveniji sprva pridobijo ustrezna dovoljenja za bivanje, nato pa srečo iščejo naprej v zahodnih članicah. V primerih najinih sogovornikov je bil njun prihod bolj kot ne splet naključij, a sta vseeno izkoristila priložnost za migriranje v Evropo.

Pri povečanju števila migracij športnikov med celinama moramo upoštevati tudi politično ekonomijo v svetovnem nogometu (Darby in dr., 2007: 146). Nogometaše privlačijo plače zahodnoevropskih držav, ki so tako visoke, da si jih ne moremo predstavljati drugje v nogometnem svetu (ibid.: 146). Obema sogovornikoma je Slovenija sprva pomenila državo, v kateri sta nameravala razviti svoj talent in nato prodreti v države, kjer je nogomet na višji ravni. Tistim, ki uspe prodor v Evropo, njihov zaslužek ne koristi le njim, ampak tudi njihovim družinam, saj večina del dobička pošilja domov (ibid.: 154).

Migracije v nogometu ali trgovina z ljudmi?

Nogometašem pot do Evrope odpirajo povabila določenega nogometnega kluba ali agenti, ki jim obljublajo pogodbe s klubi (Büdel, 2013: 7). Sodobne razi-skave navajajo dve možnosti migracij nogometašev iz Afrike: pri prvi dobijo plača-

no službo v klubu, ki igra v poklicni ligi, pri drugi pa jih klub zavrže, zlorablja jih agenti in klubski menedžerji (ibid.: 4). Zlorabe mladih nogometašev s strani prevarantskih agentov, ki so v nogometnem trgu prepoznali priložnost za zaslužek, so čedalje pogostejše (Darby in dr., 2007: 148). Nogometašem organizirajo pot v Evropo, jih pripeljejo v klub, le-ta z njimi ne podpiše pogodbe, agent nato izgine in športniki so prepuščeni sami sebi, brez ustreznih dokumentov za bivanje v tujini in možnosti za vrnitev v domovino. Prav tako se jim je nelagodno vračati domov brez uspehov (Alegi, 2010: 79). Darby, Akindes in Kirwin to povezujejo s trgovino z otroki in sodobnim suženjstvom (Darby in dr., 2007: 147). O tem so spregovorili tudi na okrogli mizi Trgovina z ljudmi v nogometu, ki je bila 13. junija 2014. Trgovina se dogaja tudi v Sloveniji in prav tako velja za druge športe (Kreft, ustni vir, 13. 6. 2014). Zanimivo je tudi Kreftovo mnenje glede vzroka za obstoj trgovine z ljudmi: »Paradoks je to, da ta pogon ne bi mogel delovati brez močne želje, tu ne gre le za zaslužek, ampak ravno za privlačnost [nogometa, slave, prepoznavnosti].« (Kreft, ustni vir, 13. 6. 2014)

Potem ko športnikom ne uspe podpisati pogodbe s klubom, jih po določenem času odpustijo ali končajo svojo kariero, številni pa se odločijo, da bodo ostali v Evropi (Büdel, 2013: 7). Patrick je v Slovenijo prišel na povabilo slovenskega trenerja, ki si je ogledal tekmo v njegovi domovini. Obljubil mu je bolj kakovostno igro ter možnost za razvoj kariere. Patrick je sledil svojim sanjam in se odločil za migracijo ter nato manj kot eno sezono igral za klub. Po tem mu ni več uspelo igrati za druge, uspešnejše klube. Kljub temu se je odločil, da bo ostal v Sloveniji, saj je prepričan, da se mu bo uspelo prebiti do boljših klubov ali celo v tujino. Büdel piše, da nogometaše, ki so manj uspešni ali neuspešni, ženejo želja po igranju v Evropi in prepričanje, da jim bo uspelo, ter dejstvo, da bodo, če se vrnejo v domovino, razočarali družino, ki je vlagala vanje (2013: 7).

Življenje teh nogometašev je organizirano na podlagi ambicije, da postanejo poklicni nogometaši, vendar se njihovo življenje, razen rednega treniranja, ne razlikuje veliko od življenja drugih afriških priseljencev (Büdel, 2013: 5; Poli, 2006: 412). Soočajo se s potrebo po preživetju in opravljanju različnih del (Büdel, 2013: 9). Z rednim treniranjem ohranjajo sanje o poklicnem igranju nogometa žive (ibid.: 7). Od drugih jih razlikuje dejstvo, da je v migracijskem procesu prisotna njihova nogometna nadarjenost (ibid.: 9). Patrick trenutno igra za polpoklicni klub, kjer zasluži premalo, da bi se lahko preživljal, zato opravlja tudi druga občasna dela. Tudi Alex se nikoli ni mogel preživljati le z igranjem nogometa, ampak je zmeraj imel še dodaten vir zaslužka. Büdel, ki opisuje primer afriških nogometašev v Istanbulu, meni, da se z daljšanjem njihovega bivanja v Turčiji manjša možnost, da bodo prodrli do zelene države igranja (ibid.: 8). Podobno lahko rečemo tudi za oba sogovornika v Sloveniji. Z vsako sezono, ki jo v Sloveniji preživita kot polpoklicna ali amaterska športnika, imata manj možnosti za prodor v zelene in boljše klube. Kdo je poklicni športnik in kdo le migrant, ki se občasno ukvarja s športom, je odvisno od številnih dejavnikov (ibid.: 8). Ne samo, da uspeh determinirajo sposobnosti

in spretnosti, temveč je ta odvisen tudi od mreženja z določenimi akterji v športu (ibid.: 8). Alexova mreža, ki ga je pripeljala sem, je tako prijatelj, na čigar predlog je reprezentanca prišla na priprave, Patrickova mreža pa nogometaš, ki je trenerju predstavil idejo o iskanju talentov v akademiji. Ti posamezniki so prepleteni v mreže in so s svojimi dejanji in odločitvami pripomogli, da sta sogovornika migrirala v Slovenijo. Mreženje jima je sicer omogočilo priti v Slovenijo, vendar pa tukaj nista imela takšne sreče z njim, saj jima ni uspelo priti do zaželenih ciljev.

Življenje po nogometu

Prvotna vizija Alexa in Patricka je bila, da se v Sloveniji razvijeta v poklicna športnika na višji ravni in nadaljujeta svojo kariero drugje v tujini, vendar se je njuna življenjska pot obrnila drugače. Nogomet jima danes pomeni obstranski vir zaslužka. Mlajši Patrick ohranja ambicijo za igranje v boljših klubih in redno trenira, medtem ko je starejši Alex spoznal, da z nogometom ne bo mogel preživeti, in se je usmeril v alternativne načine preživljanja, igranje nogometa pa mu pomeni dodatno aktivnost, s katero ohranja kondicijo in se sprošča.

Pred prihodom v Slovenijo sem si predstavljal, da bom živel samo od nogometa, zdaj moram delati dvojne izmene. Veliko raje bi samo igral nogomet, vse življenje sem igral nogomet, moje velike sanje so biti nogometaš. A ko sem prišel, sem videl, da ne bom uspel v nogometu, da tu ne morem narediti kariere. Kaj lahko storim?

Büdel poudarja, da si manj uspešni afriški nogometaši na določeni točki v življenju, ko se starajo, priznajo, da se njihove sanje o poklicni nogometni karieri morda nikoli ne bodo uresničile (2013: 17). Alex zdaj občasno trenira in bo morda poskusil igrati še za kakšen klub, vendar se zaveda, da se bo prisiljen preživljati z drugimi deli. Obeh sogovornikov tako ne moremo videti le kot športna migranta, ampak tudi kot ekonomska. V Alexovem primeru je pri migraciji prevladovala želja po boljšem življenju, zato ga lahko označimo za ekonomskega migranta. Pri odločitvi, da se ne bo vrnil v Gambijo, pa je pretehtal boljši finančni položaj, ne pa tudi dejstvo, da si izbere boljše življenje.

Res mi je zelo žal. Če bi vedel, da bo tako, ne bi prišel. Ves čas delam ... Prišel sem zaradi nogometa, stvari so bile težke, ampak imel sem druga pričakovanja. Žal mi je, res. Ko se vrnem v Gambijo in vidim svoje prijatelje in svoje brate – kaj počnejo in kako živijo –, mi je žal.

Življenje v Evropi si je pred prihodom predstavljal zelo lagodno. Družina mu ne verjame, da je zanj življenje tu težko.

Včeraj sem spal tri ure, dan in noč, tri ure. Prejšnji teden nisem spal več kot osem ur v vsem tednu ... Tega vsega ne vedo, oni [družina, prijatelji] ne vedo ... Ampak zdaj, ko sem tu, se mi zdi, prišel sem sem in to najdem tukaj!? *Well*, ne. To ni življenje. To je noro. Ampak oni ne razumejo.

Patrick je z migracijo v Evropo želel najti boljše poklicne možnosti v nogometu. Tudi njemu v nogometu ni uspelo in ga zdaj lahko vidimo predvsem kot ekonomskega migranta. Mlada nogometaša sta se, tako kot številni drugi afriški nogometaši v Evropi, znašla v začaranem krogu. Ker ne moreta živeti samo od nogometa, sta postala delovna sila na drugih področjih, saj jima le to zdaj, ko ni podpore družine oz. socialne mreže, omogoča preživetje. Obenem pa jima, paradokсно, ravno delo zaradi pomanjkanja časa zmanjšuje možnosti za uspeh na športnem področju.

Sklep

Veliko športnikov migrira zaradi večjih možnosti za uspeh, v nekaterih primerih pa gre zgolj za strategijo prihoda v Evropo ali kombinacijo obojega. Razlogi so različni in se med seboj prepletajo. Zato športnikov ne moremo označevati le kot športne migrante, ampak moramo razmišljati preko te kategorije. Šport je lahko bodisi pomembno vodilo migracije bodisi dejavnik, ki vpliva na življenje po migraciji, ali pa kar oboje hkrati. Ne samo, da je šport poklic, je lahko tudi način življenja in sproščanja in torej lahko pripomore k lažji integraciji migrantov. Ob pregledu zakonov RS se zdi, da so v interesu Slovenije vrhunski športni dosežki, a vprašanje je, čigavi. Pri določanju pogojev za življenje in delo v Sloveniji vidimo izključevanje »nezaželenih« tujcev. Kot smo videli na primeru sogovornika, dobri rezultati niso dovolj, še zlasti če niso pridobljeni pred prihodom v Slovenijo. Nacionalni interes lahko v tem primeru torej označimo kot selektivni ali celo lažni interes. Za dokončno trditev bi sicer morali natančneje pregledati statistike o naturalizaciji na področju športa, a zdi se, da šport kot priložnost za pridobitev ustreznih dokumentov za tuje športnike obstaja bolj ali manj le v teoriji. Ureditev statusa je tako lahko le težko spodbuda, ki bi pripomogla k večji motivaciji tujca za razvoj v vrhunškega športnika. Ovire pri migraciji in ureditvah življenjskih situacij športnikov se pojavljajo na ravni migracijske politike EU, nacionalni ravni in zaradi športnih regulacij. Takšno omejevanje pa lahko pripelje do izkoriščanja športnikov.

»Bega mišic« ne spodbuja le želja po športnih uspehih, ampak tudi želja po večjem zaslužku. Pri mnogih kljub neuspehu in v številnih primerih slabši kakovosti življenja prevlada želja po večji ekonomski stabilnosti. Tako ni redko, da šport v državi priselitve zamenjajo drugi načini preživljanja, migranti pa se prav tako kot drugi priseljenci znajdejo v začaranem krogu boja z vladnimi organi za pravico do svobodne izbire bivališča.

Literatura

- ALEGI, PETER (2010): *African Soccerscapes: How a Continent Changed the World's Game*. Athens: Ohio University Press.
- AUGÉ, MARC (1995): *Non Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London, New York: Verso.
- MAGUIRE, JOSEPH IN JOHN BALE (1994): Postscript: An Agenda for Research on Sports Labour Migration. V *The Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Independent World*, J. Bale in J. Maguire (ur.), 281–284. London: Frank Cass.
- BENEDUCE, ROBERTO (2008): Undocumented Bodies, Burned Identities: refugees, sans papiers, harraga – when things fall apart. *Social Science Information* 47(4): 505–527.
- BÜDEL, MARTIN (2013): An Ethnographic View on African Football Migrants in Istanbul. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68(1): 1–20. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- CARTER, THOMAS F. (2011a): *In Foreign Fields: The Politics and Experiences of Transnational Sport Migration*. London: Pluto Press.
- CARTER, THOMAS F. (2011b): Re-placing Sport Migrants: Moving Beyond Institutional Structures Informing International Sport Migration. *International Review for the Sociology of Sport* 48(1): 66–82.
- DARBY, PAUL (2002): *Africa, Football and FIFA: Politics, Colonialism and Resistance*. Abingdon: Frank Cass Publishers.
- DARBY, PAUL, GERARD AKINDES IN MATTHEW KIRWIN (2007): Football Academies and the Migration of African Football Labour to Europe. *Journal of Sport and Social Issues* 31(2): 143–161.
- ELLIOTT, RICHARD IN JOSEPH MAGUIRE (2008): Thinking Outside of the Box: Exploring a Conceptual Synthesis for Research in the Area of Athletic Labor Migration. *Sociology of Sport Journal* 25: 482–497.
- GOBEC, MATIC (2013): *Geografske značilnosti selitev slovenskih športnikov in športnih delavcev*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- GREGORČIČ, MARTA (2006): Epistemologija izkoreninjanja zatiranja in izključevanja: alfabet za sodelovanje z zaprtimi v Velikem Otoku pri Postojni in vsemi ujetniki schengenske periferije. *Časopis za kritiko znanosti* 34(226): 89–97.
- MAGUIRE, JOSEPH IN JOHN BALE (1994a): Introduction: Sports Labour Migration in the Global Arena. V *The Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Independent World*, J. Bale in J. Maguire (ur.), 1–24. London: Frank Cass Publishers.
- MAGUIRE, JOSEPH IN JOHN BALE (1994b): Postscript: An Agenda for Research on Sports Labour Migration. V *The Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Independent World*, J. Bale in J. Maguire (ur.), 281–284. London: Frank Cass Publishers.
- NOGOMETNA ZVEZA SLOVENIJE (2015): *Sklepi za tekmovanja v organizaciji NZS v članski kategoriji*. Dostopno na: http://www.nzs.si/resources/files/doc/dokumenti/Sklepi_za_tekmovanja_v_organizaciji_NZS_v_lanski_kategoriji_V3.1_15052015_istopis.pdf (2. februar 2016).

- LEE, SEUNGBUM (2010): Global Outsourcing: A Different Approach to an Understanding of Sport Labour Migration. *Global Business Review* 11(2): 153–165.
- LIPOVEC ČEBRON, URŠULA (2002): O antropoloških zonah: uvodne misli. V *V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*, U. Lipovec Čebtron (ur.), 9–15. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PANNENBORG, ARNOLD (2010): Football in Africa: Observations about Political, Financial, Cultural and Religious Influences. *Sport and Development* 7: 1–46.
- POLI, RAFFAELLE (2006): Migrations and Trade of African Football Players: Historic, Geographical and Cultural Aspects. *Africa Spectrum* 41(3): 393–414.
- SHELLER, MIMI IN JOHN URRY (2006): The New Mobility Paradigm. *Environment and Planning* (38): 207–226.
- TAYLOR, MATTHEW (2007): *Football, Migration and Globalization: The Perspective of History*. Dostopno na: <http://www.idrottsforum.org/articles/taylor/taylor070314.pdf> (24. november 2014).
- UREDBA O MERILIH ZA UGOTAVLJANJE NACIONALNEGA INTERESA PRI SPREJEMU V DRŽAVLJANSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE NA PODLAGI 13. ČLENA ZAKONA O DRŽAVLJANSTVU REPUBLIKE SLOVENIJE. Uradni list RS 24/13. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED4519> (7. november 2014).
- VAN GENNEP, ARNOLD (2004): *The Rites of Passage*. London: Routledge.
- VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC (B. D.): *Splošna deklaracija človekovih pravic*. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> (24. november 2014).
- VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC (2001): 2.3.3. *Center za odstranjevanje tujcev*. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/publikacije-gradiva-izjave/letna-porocila/letno-porocilo-2001/2-obravnavana-problematika/23-omejitve-osebne-svobode/233-center-za-odstranjevanje-tujcev> (24. november 2014).
- ZAKON O DRŽAVLJANSTVU (ZDRS). Uradni list RS 24/07. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO13> (15. maj 2014).
- ZAKON O MEDNARODNI ZAŠČITI (ZMZ). Uradni list RS 114/13. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4911> (15. maj 2014).
- ZAKON O ŠPORTU (ZSPO). Uradni list RS 15/03. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO515> (15. maj 2014).
- ZAKON O TUJCIH (ZTUJ-2). Uradni list RS 45/15. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5761> (6. maj 2014).
- ZORN, JELKA (2006): Od izjeme do norme: centri za tujce, pridrževanje in deportacije. *Časopis za kritiko znanosti* 34(226): 54–73.

Prosilci za azil – someščani: decentraliziran model sprejema in nastanitve prosilcev za azil v Trstu

Abstract

Asylum seekers – fellow citizens: decentralized models of the reception and accommodation of asylum seekers in Trieste

In an interview, Gianfranco Schiavone, President of the Italian Solidarity Consortium ICS (Consorzio Italiano di Solidarietà – Ufficio Rifugiati Onlus) in Trieste, presents a decentralized model of reception and accommodation of asylum seekers which is considered “good practice” in Italy as well as in Europe. The model is based on the idea that it is necessary to integrate asylum seekers into the local environment from the beginning and provide them with as much autonomy as possible in their everyday life. Experience in Trieste shows that, compared with the centralized model of accommodation (reception centres for asylum seekers), the dispersed forms of accommodation (apartments and other community-based living arrangements) offer a better quality of life for asylum seekers. At the same time, this approach results in less tension within the local community and is better in terms of costs. In addition, Schiavone talks about changes in future European policies. He considers whether Slovenia will continue to implement the current centralized model, and proposes the introduction of diversified forms of accommodation, which could have similar benefits to those seen in the Trieste model.

Keywords: asylum seekers, inclusion, Trieste

Povzetek

Gianfranco Schiavone, predsednik italijanskega solidarnostnega konzorcija ICS (Consorzio Italiano di Solidarietà – Ufficio Rifugiati Onlus) v Trstu, v intervjuju predstavi model decentraliziranega sprejema in nastanitve prosilcev za azil, ki v italijanskem, a tudi širšem evropskem prostoru velja za »primer dobre prakse«. Njihov model temelji na prepričanju, da je treba prosilce za azil od začetka vključevati v lokalno okolje ter jim v vsakdanjem življenju omogočiti čim več avtonomije. Tržaška izkušnja kaže, da je v primerjavi s centraliziranim modelom nastanitve (centri za sprejem prosilcev za azil) razpršena oblika nastanitve (v stanovanja in druge manjše objekte) bolj kakovostna, obenem pa sproža manj napetosti v lokalni skupnosti in je finančno ugodnejša. Poleg tega Gianfranco Schiavone razmišlja o spremembah evropske politike v prihodnosti ter pri tem ugotavlja, da bo v prihodnje tudi v Slovenijo prišlo večje število beguncev. Pri tem se sprašuje, ali bo Slovenija vztrajala pri dosedanjem centraliziranem modelu in predlaga vpeljavo razpršene oblike nastanitve, ki bi lahko imela podobne učinke kot tržaški model.

Ključne besede: prosilci za azil, vključevanje, Trst

Solidarnostni konzorcij ICS v Trstu že več kot dvajset let izvaja drugačen model vključevanja v družbo tako prosilcev za azil kot tistih, ki so prejeli mednarodno zaščito. Bistveno izhodišče delovanja te organizacije je, da prosilci za azil tako rekoč od samega začetka živijo v običajnih življenjskih okoliščinah. To sicer ni njen končni cilj, ampak tisto, kar povzroča spremembe. Prepričani so, da je le v navadnem življenjskem okolju mogoče vzpostaviti mehanizme vključevanja beguncev: mogoče je vzpostaviti pozitivne stike z okolico in zmanjšati strahove prebivalcev. Ti strahovi so manjši, če se ljudje navadijo na fizično prisotnost prosilcev za azil v svojem stanovanjskem bloku, na dvorišču, otroškem igrišču ali mestni četrti. Tržaška izkušnja kaže, da decentralizirana oblika nastanitve dobra alternativa centralizirani praksi, ki prosilce za azil getoizira v azilnih centrih in ki je edina oblika nastanitve, ki jo poznamo v Sloveniji.

V Sloveniji zakonodaja določa, da je področje nastanitve prosilcev za mednarodno zaščito v rokah Azilnega doma, ki deluje v okviru Ministrstva za notranje zadeve. Nevladne organizacije, društva in samoorganizirane skupine sicer lahko sodelujejo pri njihovi integraciji, a na področju nastanitve pravzaprav nimajo pristojnosti. Zato naju zanima, kako je vaši organizaciji v Trstu uspelo to področje vzeti v svoje roke? Kakšen je bil ta proces?

Preden začnem govoriti o Trstu, se je treba zavedati širšega italijanskega konteksta: tudi v Italiji so na začetku, ko se je začel nacionalni program sprejemanja prosilcev za azil, izhajali iz centraliziranega sistema, ki je bil v rokah države. Na srečo pa se je vse od začetka vzporedno razvijal tudi sistem sprejema in nastanitve na lokalni ravni, kjer so za te programe skrbele tako različne organizacije kot tudi občine. Tako je bilo zato, ker je Italija zelo decentralizirana država, v kateri imajo lokalne skupnosti veliko avtonomije. Zato ni bilo nenavadno, da se organizacije na lokalni ravni ukvarjajo s sprejemom in nastanitvijo prosilcev za azil. Lahko bi celo rekli, da je bila naša bitka za decentralizacijo namestitve že vnaprej dobljena.

Prej je bil problem v nasprotnem: v Italiji je bila po zakonodaji oskrba prosilcev za azil sicer v rokah države, vendar pa je v veliki meri prenesla to oskrbo na zasebne organizacije. V tem kontekstu, polnem nasprotij, smo v ICS vzpostavili model sprejema in nastanitve, ki ni zaseben, temveč javen – javen, a ne državen. Kaj mislim s tem? Javen, saj je to odgovornost javnih ustanov ter poteka na lokalni ravni, na ravni posameznih občin – občine so odgovorne za zagotavljanje socialnih storitev za vse prebivalce. V naših očeh so begunci prebivalci. Zato je bilo smiselno, da se lokalne ustanove čedalje bolj ukvarjajo tudi z njimi.

Kaj je bilo pri našem projektu zares novo? Ponovno moram izhajati iz širšega italijanskega konteksta. Vedeti moramo, da okoli leta 2012 ni bilo več mogoče prikriti, da so bili prostori namestitve, za katere so skrbele državne ustanove, pogosto v katastrofalnem stanju, to so bili nehumani, ponižujoči prostori. Zato je nacional-

na politika spremenila smer in čedalje bolj se je usmerjala v SPRAR¹ ter povečevala njegov vpliv. Povsod po Italiji, tudi v Trstu. Z letom 2014 sta se v Trstu vzpostavila sistema SPRAR in extra-SPRAR², ki imata v tem pogledu naslednje značilnosti: država ju financira, morala bi ju tudi koordinirati, vendar ta koordinacija zelo šepa.

Danes lahko rečemo, da je v Trstu prišlo do spremembe. Sprememba je v tem, da smo vzpostavili sistem sprejema in nastanitve, ki zajema približno tisoč bivalnih mest za prosilce za azil, ki se nahajajo na 70 različnih lokacijah, skoraj izključno so to stanovanja. Za nas je bistveno to, da ti ljudje živijo v običajnih življenjskih okoliščinah – to sicer ni naš končni cilj, ampak je tisto, kar naredi spremembo. Prepričani smo, da je le v navadnem življenjskem okolju mogoče vzpostaviti mehanizme vključevanja: mogoče je vzpostaviti pozitivne stike z okolico in zmanjšati strahove prebivalcev. Ti strahovi so zagotovo manjši, če se ljudje navadijo na fizično prisotnost teh ljudi v svojem stanovanjskem bloku, na dvorišču, otroškem igrišču ali mestni četrti. Seveda obstajajo številne težave, tako jezikovne kot kulturne ovire, nočem poenostavljati ... Mislim pa, da decentralizirana nastanitev ni le kakovostnejša nastanitev, temveč pomeni način, prek katerega se dejansko dogajajo pozitivne spremembe v družbi.

V Sloveniji se večina programov integracije začne šele, ko človek dobi mednarodno ali subsidiarno zaščito. Državni programi tako ne predvidevajo vključevanja prosilcev za mednarodno zaščito v lokalno okolje. Nasprotno pa vi sledite ideji, da so prosilci za azil in tudi vsi drugi begunci/migranti s tem, ko pridejo v neko okolje, že del tega okolja – ne gre za to, da bi to postali šele po določenem času oziroma pod določenimi pogoji. Kako izgleda to takojšnje vključevanje oseb v lokalno skupnost, kako poteka življenje ljudi, ki prebivajo v samostojnih stanovanjih?

Njihovo življenje poteka tako, kot sicer poteka življenje prebivalcev: ljudje so povsem samostojni v svojem vsakdanu, vključno z opravili, kot je kuhanje ali čiščenje – nihče jim ne določa urnika. Vseeno pa to ne pomeni, da nimajo določenih obveznosti, na primer ohranjati urejeno stanovanje, spoštovati hišni red

¹ Gre za vsedrjavni projekt SPRAR (Sistema di protezione per richiedenti d'asilo e rifugiati) – Sistem za zaščito prosilcev za azil in beguncev, ki uradno deluje od leta 2002 in ga centralno koordinira pisarna SPRAR (s sedežem v Rimu), ki jo je ustanovilo Ministrstvo za notranje zadeve. Osnovni smernici sistema sta: prvič, nuditi nastanitev in zaščito posameznega prosilca za azil, begunca ali osebe s statusom subsidiarne ali humanitarne zaščite in drugič, omogočiti in podpirati osebni integracijski projekt posameznika ter podpreti njegovo pot k bivanjski, socialni in delovni avtonomiji. Več informacij na: <http://www.sprar.it/>.

² Če je SPRAR obveljal za običajen sistem nastanitve, pa je extra-SPRAR nastal kot odgovor na »izredne« razmere in pomeni sivo polje v sistemu nastanitve, saj ni jasno določeno, kako se ga ureja. Svoje storitve, ki bi morale zajemati nastanitev, individualno podporo in pravno pomoč prosilcem za azil in osebam z enim od statusov mednarodne zaščite, lahko ponudi praktično katerakoli organizacija, podjetje ali oseba. Več o sistemu extra-SPRAR oz. ne-SPRAR v slovenskem jeziku na: <http://www.mirovni-institut.si/dogodki/predstavitev-dobre-prakse-namestitve-ljudi-z-mednarodno-zascito-ki-ga-izvaja-italijanski-solidarnostni-konzorcij-ics/> (15. junij 2016).

stanovanjskega bloka, sodelovati pri svojih individualnih programih integracije, ki zajemajo različne dejavnosti, od učenja jezika in drugih oblik izobraževanja do kulturnih ali športnih aktivnosti itd. Tako smo se znebili odvečnih pravil, kot je na primer pravilo, kdaj lahko nekdo odide ali se vrne – kakšno pravilo je pravzaprav to? To je nesmisel. Namesto tega smo se osredinili na tista pravila, ki so pomembna, saj zadevajo življenjsko pot neke osebe. V našem modelu nastanitve se sprosti precejšnja količina finančnih sredstev, ki jih v velikih centrih namenjajo za varnostnike, kuharje, voznike idr. Ta sredstva porabimo tako, da jih neposredno namenimo prosilcem za azil in vsem osebam, ki jim dajejo podporo. Skratka, naš cilj je, da te osebe ponovno vzamejo življenje v svoje roke.

S kakšnimi ovirami se pri tem srečujete?

Morda lahko navedem težave sobivanja med različnimi osebami v istem stanovanju. Če se določene osebe želijo preseliti v druga stanovanja, moramo znati presoditi, v katerem primeru jim je treba ugoditi in kdaj je pomembno, da skupaj odpravimo težave, ki nastanejo med stanovalci. Izhajamo iz načela, da si ti ljudje ne morejo izbirati sostanovalcev na etnični ali kulturni podlagi oziroma da pri izbiri ne smejo slediti predsodkom. Če pa gre za probleme, ki zadevajo različne oblike ranljivosti, ali za to, da se določene osebe med seboj zelo dobro ujamejo in bi želele živeti skupaj, pa smo jim – v okviru danih možnosti – pripravljene zagotoviti premestitev. Izbira sostanovalcev tako ni niti povsem vnaprej določena niti povsem svobodna.

V zadnjem času si imel v Sloveniji nekaj javnih predstavitev vašega modela nastanitve. Udeleženci so se odzvali z velikim zanimanjem in pogosto so se v komentarjih osredinili na vprašanje financiranja tega modela: bi lahko razložil, kako pridobite finančna sredstva za najem 70 zasebnih stanovanj v urbanem središču?

Sistem SPRAR deluje prek projektov, ki jih občine predlagajo državnim ustanovam. Po navadi ti projekti dobijo sredstva v višini 35 evrov – program predvideva, da je to vsota denarja, ki je na dan namenjena za enega človeka. Enako vsoto prejmejo tudi projekti, ki so vključeni v extra-SPRAR. Osebno mislim, da 35 evrov na dan povsem zadošča: če bi bila vsota višja, bi to pomenilo nepotrebno razsipnost, če pa bi bila nižja, bi bili soočeni z velikimi težavami. Iz tega denarja se pokrije nastanitev, vsakdanji stroški življenja, pa tudi vse druge storitve: od jezikovne in kulturne mediacije in socialne podpore do različnih tečajev usposabljanja, zdravstvene oskrbe itd. Poleg tega se iz teh sredstev plača mesečna vozovnica za avtobus, naročnina za telefon, kuponi za nakup obleke in obutve, prosilci dobijo tudi 2,50 evra žepnine na dan, poleg tega pa tudi denar, ki je namenjen nakupu živil. Prizadevamo si, da s temi sredstvi – kolikor je to mogoče – ljudje upravljajo avtonomno: če si z denarjem, ki je namenjen za prehrano, nekdo vsak dan kupi le čips, je to njegova izbira ... Le skozi avtonomno razpolaganje z denarjem se člo-

vek lahko navadi na samostojno življenje, saj mora sam ugotoviti, kje in kaj se mu spleča kupovati, kaj želi ta dan jesti in česa ne ...

V sistemu financiranja SPRAR morajo organizacije zelo natančno dokazovati, kako je bil denar porabljen, pri čemer se nad njimi pogosto izvaja strog nadzor. V sistemu extra-SPRAR pa je vse to veliko manj strogo in tudi poročila o tem, čemu je bil denar namenjen, so lahko veliko bolj splošna. Čeprav se od naše organizacije ne zahteva tako natančno poročanje, vseeno to počnemo. Vendar pa je ravno ta manj rigorozen sistem v Italiji povzročil veliko problemov, saj ni nadzora nad tem, koliko organizacije razporejajo sredstva. Pogosto se zgodi, da organizacija dobi veliko denarja, a poskuša privarčevati na zaposlenih, zato ima zelo malo kadrov in je posledično kakovost oskrbe slabša.

To je le ena številnih težav v Italiji, saj je sistem extra-SPRAR še vedno dojet kot del izrednega stanja in so lokalne organizacije preveč prepuščene same sebi. Če bi sistem nadzora nad sredstvi, ki se je tako dobro obnesel za SPRAR, veljal tudi za extra-SPRAR, številnih problemov ne bi bilo.

Zanimiva je vaša praksa, da pri odgovoru na potrebe prosilcev za azil ne vzpostavljate vzporednega sistema, ki bi njihove potrebe zadovoljil, temveč jih vključujete v mrežo javnih storitev, ki je namenjena drugim prebivalcem. V Sloveniji pa se pogosto dogaja prav nasprotno. Na primer, na področju zdravstva je videti, da se namesto vključevanja v javne zdravstvene ustanove za te ljudi vzpostavlja vzporedni sistem: za prosilce za mednarodno zaščito so nedavno vzpostavili posebno mobilno zdravstveno enoto; za zdravstveno nezavarovane osebe – med katerimi so številni migranti, begunci – se vzpostavlja vse več probono ambulant ...

Splošno znano je, da je italijansko zdravstvo za migrante, begunce »tradicionalno« odprto. Vsi prosilci za azil so vključeni v nacionalni zdravstveni sistem, imajo isto zdravstveno kartico kot drugi prebivalci in so v zdravstvenih pravicah izenačeni z državljani. Pri tem je treba poudariti, da imajo v praksi enake pravice tudi nedokumentirani migranti, ki imajo dostop do ambulantne in bolnišnične oskrbe. Čeprav imajo nedokumentirani migranti formalno pravico le do nujnega zdravljenja in do osnovne oskrbe, pa imajo v praksi zagotovljen dostop do večine zdravstvenih storitev.

Kar zadeva druge storitve, pa je položaj le v določenih vidikih dober. V osnovi gre za to, da so prosilci za azil deležni enakega dostopa do storitev javnih ustanov kot drugi prebivalci – od tečajev opismenjevanja in različnih strokovnih usposabljanj do delovne prakse in dostopa do zavodov za zaposlovanje ipd. Vendar pa je vse to v domeni posameznih regij, kar pomeni, da so razlike velike: nekatere imajo aktivno politiko zaposlovanja, izobraževanja, druge pa ne. Pri tem manjka nacionalna politika, ki bi te razlike zmanjšala. Na splošno tudi v regijah, kjer obstajajo dobre politike na tem področju – med njimi je zagotovo Furlanija - Julijska krajina – in imajo prosilci za azil možnost vstopati v javne integracijske programe, obstaja

velika težava, da regije ne upoštevajo velikega števila prosilcev za azil, ki živijo med nami. Zato se soočamo s številnimi problemi, saj ni dovolj prostora zanje. Tako je, na primer, s tečajji italijanščine v javnih ustanovah, do katerih vsaj polovica prosilcev za azil nima dostopa, saj se mesta takoj zapolnijo. Zato smo se v ICS odločili organizirati tečaje italijanščine in zanje namenjamo lastna sredstva, a to ni rešitev, saj ob dokončanju teh tečajev ne moremo izdati uradnega certifikata o znanju jezika. Če strnem – sam sistem je dobro zastavljen, a bi se moral bolje razviti – lagal bi, če bi trdil, da smo na tem področju že prišli do neke dostojne ravni.

V ICS dajete prosilcem za azil tudi pravno pomoč oziroma jih pravno zastopate v azilnih postopkih. Kakšne so vaše izkušnje na tem področju?

Po pravilih delovanja sistemov SPRAR in extra-SPRAR mora organizacija, ki je odgovorna za posamezen projekt, nuditi tudi pravno pomoč, ki na eni strani vključuje informiranje in pripravo prosilca za azil na vse faze postopka ter na drugi strani predvideva, da prosilec s pomočjo pravnega zastopnika rekonstruira zgodbo, pridobi ustrezno dokumentacijo, nato pa mu zastopnik v vseh nadaljnjih korakih daje pravno podporo.

Glede na to, da precej dobro poznaš razmere v Sloveniji: kako bi se bilo smiselno lotiti deinstytucionalizacije, decentralizacije nastanitev prosilcev za azil? Kako tudi v Sloveniji ustvariti sistem, ki je javen in bo v rokah lokalnih skupnosti, obenem pa ne bo pripeljal do tega, da bi se javne ustanove znebile svoje odgovornosti in jo preložile na nevladne organizacije? Kje bi bilo treba začeti?

Najprej se je treba vprašati: Zakaj začeti? V mislih moramo imeti, da je prišlo do spremembe. V Sloveniji je dolga leta prevladovalo prepričanje, da je področje azila nepomembno, saj je Slovenija za večino beguncev zgolj tranzitna država. Dolga leta je bilo to žal res, a ta slika se je zdaj začinjala spreminjati. Prvič se je spremenila zato, ker se v vsej Evropi – vključno s tistimi državami, ki jih prisotnost beguncev ni zanimala, število teh ljudi povečuje. To velja tudi za Slovenijo. Drugič pa zato, ker se azilni sistem v Evropi transformira. V zadnjem letu se je veliko spremenilo – številne spremembe so izjemno negativne: na primer, poskusi, da se begunce zadrži in delokalizira v Grčijo ali celo v Turčijo.

Manj očitno pa je, da se večina evropskih ustanov zaveda, da se bo moral sedanjí azilni sistem preoblikovati. Na eni strani je jasno, da je treba preseči dublinski mehanizem, ki posamezno državo definira kot odgovorno za določenega prosilca za azil. Na drugi strani pa je neizogibno, da se bo vzpostavil sistem kvot. S tem bo v prihodnosti povezanih še veliko dilem, težav in razprav, v katerih bo treba odgovoriti na vprašanja, kdaj in na kakšen način vzpostaviti kvote ter, do katere mere pri tem upoštevati posameznikove želje in potrebe. To pomeni, da države, ki so do zdaj imele malo beguncev, med njimi je tudi Slovenija, lahko pričakujejo večje število beguncev. Čeprav bo v začetku verjetno šlo za sistem relokacije, ki ga je Slovenija

že sprejela, pa predvidevam, da bo v prihodnosti nastal sistem trajnih kvot, ki ne bodo vezane na izredne razmere in na relokacijo specifičnih etničnih skupin. Predvidevam, da bo tudi Slovenija morala sprejeti ta novi sistem. S kvotami pa je povezan še en vidik. Gre za problem izjemnega neravnovesja v številu beguncev med državami EU in njenimi sosedami, t. i. »tretjimi«¹ državami. To neravnovesje je tako očitno, da se bodo morali kmalu oblikovati programi premestitve beguncev s teh območij v države EU, kar bo ravno tako potekalo prek kvot. Evropska komisija je ta problem načela maja 2015 in potem nanj malce pozabila, a jasno je, da bo ta tema kmalu postala zelo aktualna. Zagotovo se bodo države EU znova spustile v neskončne razprave, kako naj bodo vzpostavljene te kvote – nekatere države bodo poskušale ta problem hitro rešiti, druge pa bodo reševanje zavirale ... Torej, tako preoblikovanje dublinskega sporazuma kot tudi sistem kvot za premestitev beguncev zunaj EU v EU ter med državami EU bo zagotovo pomenilo, da bo v Sloveniji veliko več beguncev kot v preteklosti.

Zaradi vsega tega se je treba vprašati: bo Slovenija begunce sprejemala na enak način kot do zdaj, ko je tu prebivalo zelo malo prosilcev za azil in je zadostoval eden ali dva namestitvena centra v vsej državi? Ali pa je treba model spremeniti? Slovenija lahko ostane pri starem načinu: gradi nove centre, nove azilne »domove«² ter še naprej ostro loči sprejem prosilcev za azil od integracijskih programov za osebe s statusom begunca. Tega modela ji nihče ne bo prepovedal, saj je vsaki državi EU dovoljeno, da se sama odloči, kakšen model bo izbrala. Vendar pa italijanska izkušnja kaže, da je najboljša pot decentralizacija. Tudi v Sloveniji bi se lahko začeli oblikovati lokalni programi, ki bi potekali na vsem območju države, izvzeti bi morda bili le najbolj periferni kraji. Prisotnost beguncev tako ne bi bila več dojeta kot nekaj izrednega, temveč bi pomenila del vsakdanjega življenja. Izkušnje v Italiji nas učijo, da je tak model na eni strani veliko učinkovitejši za ljudi, ki pridejo v državo, na drugi pa je finančno ugodnejši ter povzroča manj družbenih trenj. To dokazujejo dolga leta decentralizirane nastanitve v Italiji, kjer nikoli ni prišlo do kršitve javnega reda in miru zgolj zato, ker so ti ljudje razpršeni po vsej državi. Empirično je dokazano, da je konfliktov in napetosti veliko manj kot v centrih. Predstava, da centri zagotavljajo večjo varnost, ker je v njih več nadzora, je ... zelo naivna, zelo napačna. Naš model kaže prav nasprotno.

Mislím, da je zdaj idealen trenutek za uvedbo takega decentraliziranega modela v Sloveniji, saj imate danes relativno malo prosilcev za azil – lahko bi se postopoma pripravili na kakovostnejši sprejem večjega števila teh oseb. Morda bi začeli z manjšimi poskusnimi projekti, ki bi bili umeščeni v dve ali tri večja urbana središča oziroma tudi v manjše kraje, če je v njih mogoče zagotoviti ustrezno socialno podporo za tak projekt. Ni nujno, da bi se centri takoj opustili – poskusni projekti bi lahko živeli vzporedno s starim modelom azilnega »doma«³ ter pokazali na možnost, potencial, ki ga ima drugačna oblika nastanitve prosilcev za azil. Seveda bi bilo treba postopoma spremeniti zakonsko podlago in morda – tako kot v Italiji – preložiti več odgovornosti na lokalno skupnost, na občine.

Slovenski zakon o mednarodni zaščiti sicer predvideva možnost razselitve prosilcev in prosilk za mednarodno zaščito iz Azilnega doma v zasebna stanovanja, vendar je to mogoče le izjemoma in tedaj, ko to odobri pristojni organ Azilnega doma, ki je pod okriljem Ministrstva za notranje zadeve ...

Če bi v Sloveniji želeli resnično spremembo modela nastanitve, bi bilo treba spremeniti zakonska določila ter v njih jasno poudariti, da je decentralizirana nastanitev privilegirana oblika nastanitve za ranljive skupine, za družine, a tudi za druge.

Morda bi si pobudniki tega novega modela nastanitve v Sloveniji lahko zastavili cilj, da v enem letu določen odstotek prosilcev za azil razselijo v zasebna stanovanja. Po enem letu bi lahko preverili, ali je bil ta cilj dosežen, kakšni so ključni problemi, kako bi bilo treba spremeniti delovanje ... Lahko bi začeli s preprostimi smernicami, z manjšimi spremembami administrativnih aktov in zakonskih določil. Obenem pa bi bilo treba proučiti, kako bi v tem procesu sodelovale občine. Vloga občin se je v Italiji izkazala za ključno, saj so v sistemu SPRAR prav občine odgovorne za decentralizirano nastanitev prosilcev za azil – občine dobijo finančna sredstva in so odgovorne za upravljanje, za potek nastanitve. Če v Sloveniji ne bi bilo mogoče od občin zahtevati take stopnje vključenosti, bi bilo pomembno, da bi se vseeno zagotovilo njihovo sodelovanje – morda tako, da bi sprva dobile finančna sredstva za določene programe vključevanja prosilcev za azil, pozneje pa se čedalje bolj vključevale v proces decentralizirane nastanitve. Dejstvo je, da imajo občine nalogo poskrbeti za številne socialne storitve, izobraževalne, kulturne in športne dejavnosti, ki so namenjene prebivalcem: zakaj ne bi v te aktivnosti vštete tudi novih prebivalcev – beguncev in migrantov? Če občinam ne bi dali nobene vloge, bi se življenje prosilcev za azil odvijalo v ločenem, izoliranem svetu, ki ne bi bil povezan z lokalno skupnostjo. Povsem neracionalno bi bilo, da bi, na primer, v Kopru v štirih stanovanjih živeli prosilci za azil, ki bi bili povsem izvzeti iz občinskih dejavnosti, občina pa se ne bi čutila odgovorna za njihovo vključevanje – to bi bilo skrajno nenavadno!

Ko govorimo o vključevanju občin, je treba poudariti, da je v Sloveniji v občinski lasti še vedno veliko stanovanj, ki so prazna in bi bila potencialno lahko namenjena namestitvi prosilcev za azil. Nasprotno pa je v Trstu takih stanovanj malo – ali je to razlog, da ICS najema predvsem stanovanja v zasebni lasti?

Res je, v Italiji je v državni ali občinski lasti zelo malo stanovanj – veliko premalo jih je za vse prebivalce, ki imajo socialne stiske. Čeprav so nekatere občine, med njimi tudi Trst, svoja občinska stanovanja namenili tudi prosilcem za azil, so večino nastanjeni v zasebnih bivališčih. Mislim, da je to prava odločitev, saj bi se, če bi prosilce za azil nastanili le v občinska stanovanja, med prebivalci ustvaril občutek neenakosti, ki bi povzročil veliko nepotrebnih napetosti.

Na enem od dogodkov, ko si v Ljubljani predstavljal vaš model nastanitve, si povedal, da stanovalcev predhodno ne obvestite o nastanitvi prosilcev za azil v zgradbo, v kateri živijo ...

Ko se v Italiji napove, da bodo v določenem kraju odprli center za prosilce za azil, nastane strah, panika – čeprav sploh nimajo informacij, za katere ljudi gre, od kod prihajajo, koliko jih je! Živimo v družbi, kjer te strahove spodbujata politična propaganda in neodgovornost medijev. V naši organizaciji dejansko ne napovemo prihoda prosilcev za azil v določeno stanovanjsko zgradbo – preprosto najamemo stanovanje in te ljudi nastanimo vanj. Stanovalcev ne prosimo za »avtorizacijo«, za dovoljenje, ali lahko tam živijo. Ali je potrebno za druge osebe, ki niso begunci, pridobiti dovoljenje stanovalcev, ko se vselijo? Ne. Zakaj bi to počeli v njihovem primeru? Seveda se pogosto sestanemo s stanovalci zgradbe ter jih na eni strani informiramo, na drugi pa se pozanimamo, kako lahko prispevamo v njihovo stanovanjsko, lokalno skupnost. Veliko prosilcev za azil ima po navadi veliko prostega časa, zato se pogosto aktivno vključijo v življenje lokalne skupnosti. Skupaj z njimi velikokrat organiziramo različne družbene aktivnosti v njihovi mestni četrti. Na podlagi dosedanjih izkušenj lahko rečem, da stanovalci ne protestirajo – morda se lahko na začetku pojavijo nasprotovanja, a le zato, ker jih sprememba preseneti. Vendar pa tudi ta nasprotovanja trajajo le kratek čas; kakšno uro, dan – pač toliko časa, kolikor dolgo traja presenečenje.

Za konec še nekaj besed o tem, kako vidiš decentralizirano namestitev v prihodnosti: Kaj bi bilo treba izboljšati, spremeniti v širše italijanskem kontekstu?

V Italiji imamo še vedno kaotičen sistem, kjer je še zmeraj prisotna logika izrednih razmer. Rad bi, da se v prihodnosti na občine prenese polna odgovornost za sprejem in nastanitev prosilcev za azil. Tako bi bili programi za prosilce za azil le del množice programov, ki potekajo v določeni lokalni skupnosti. Občine imajo programe za starejše občane, za otroke in mladino ... Med njimi naj bodo tudi programi za begunce! Tako bi imeli vnaprej zagotovljena sredstva, ki jih dobijo iz državne blagajne; morda bi bilo dobro, da bi bilo teh sredstev v prihodnosti še več, saj bi morale občine na tem področju zaposliti javne uslužbenke. Ravno zato, ker nimajo sredstev za zaposlovanje uslužbencev, občine v preveliki meri prenašajo na nevladne organizacije preveliko odgovornost za sprejem in nastanitev prosilcev za azil. Moja želja je, da bi v prihodnje država imela manjšo vlogo: podajala bi le splošne smernice, programski načrt ter zagotavljala pravni okvir za azilne postopke, vse drugo pa bi se preneslo na lokalne skupnosti. Tako ne bi bilo več toliko kaosa kot danes, ko v eni sami regiji, na primer, Furlaniji - Julijski krajini sicer obstaja decentralizirana namestitev v Trstu, sočasno pa v Vidmu nameščajo prosilce za azil v vojašnice in v Gorici v kontejnerje. Skratka, želel bi si, da bi te negativne oblike sprejema izginile, obenem pa bi se zagotovila trajnost decentralizirane nastanitve v lokalnih skupnostih po vsej Italiji.

Lampeduška listina

Abstract

The Charter of Lampedusa

The Charter of Lampedusa is a pact achieved mainly through a constituent grassroots process which brought together various organizations, associations and individuals in Lampedusa from 31 January to 2 February 2014. The gathering followed the death of over 600 women, men and children in the shipwrecks of 3 and 11 October 2013, at the time the most recent of a long series of tragedies. The Mediterranean Sea has become a cemetery as a result of current migration control policies. The Charter is not intended as a draft law, legislative proposal or as a petition to governments, but requires radical economic, political, legal and cultural rethinking. Such a U-turn begins with the construction of an alternative vision: freedom and right to self-determination for all regardless of one's nationality or place of birth/residence. The Charter of Lampedusa has two parts. The first part contains founding principles through which all struggles and actions inspired by the Charter of Lampedusa should proceed. The second part is a response to current migration policies and militarization of national borders. The combination of these produces inequality, racism, discrimination, exploitation, confinement and the death of fellow human beings.

Keywords: The Charter of Lampedusa, migration, control, inequality, transformation

Povzetek

Lampeduška listina je dogovor, ki je nastal kot rezultat artikulacije 'od spodaj' v času srečanja številnih organizacij, združenj in posameznikov, ki so se zbrali na Lampedusi med 31. januarjem in 2. februarjem 2014 po dveh brodolomih (prvi se je zgodil 3., drugi pa 11. oktobra 2013), v katerih je življenje izgubilo več kot 600 moških, žensk in otrok. To sta bili takrat zadnji epizodi tragičnega dogajanja v Sredozemlju, ki se je zaradi politik vladanja in nadzora nad migracijami spremenilo v množično morsko grobišče. Lampeduška listina ni predlog zakona, niti zahteva, ki bi jo naslovili na države in vlade, temveč manifest, ki poudarja nujnost radikalne transformacije družbenih, ekonomskih, političnih, kulturnih in pravnih razmerij, ki so značilna za aktualni sistem in so temelj globalne nepravilnosti, ki prizadeva na milijone ljudi. Transformacija se mora začeti z graditvijo alternative, temelječe na svobodi in možnostih za življenje vseh posameznikov in posameznic brez vsakršnega izključevanja na podlagi nacionalnosti, državljanstva in/ali kraja rojstva. Razdeljena je na dva dela: v prvem delu so naštet temeljna načela, iz katerih naj izhajajo vsi tisti boji in bitke, ki bodo sledili objavi Lampeduške listine. Drugi del pa je odgovor na nujno soočanje z realnostjo, ki jo izrisujejo zdajšnje migracijske politike in politike militarizacije meja, z rasizmom, diskriminacijo, izkoriščanjem, neenakostjo, prisilnim zapiranjem in smrtjo človeških bitij, ki jih te politike proizvajajo, pri čemer v razmerju do te realnosti zagovarja ključne točke za njeno celostno spremembo.

Ključne besede: Lampeduška listina, migracije, nadzor, neenakost, sprememba

Besedilo je bilo sprejeto 1. februarja 2014 na Lampedusi

Preambula

Lampeduška listina je sporazum, ki podpisane organizacije, združenja in posameznike povezuje v zavezi, da uveljavljajo, uresničujejo in branijo načela, ki so v njem zajeta, in sicer z uporabo takih načinov, besed in dejanj, ki se podpisnikom/icam zdijo za to primerna.

Lampeduška listina je rezultat procesa vzpostavitve in izoblikovanja pravic, ki izhaja od spodaj: artikulirala se je v času srečanja številnih organizacij, združenj in posameznikov, ki so se zbrali na Lampedusi med 31. januarjem in 2. februarjem 2014, po dveh brodolomih (prvi se je zgodil 3., drugi pa 11. oktobra 2013), v katerih je življenje izgubilo več kot 600 moških, žensk in otrok. To sta bili zadnji epizodi dogajanja v Sredozemlju, ki se je zaradi politik vladanja in nadzora nad migracijami spremenilo v množično morsko grobišče.

Lampeduška listina ni predlog zakona, niti zahteva, ki bi jo naslovili na države in vlade.

Politike vladanja in nadzora nad gibanjem oseb, ki so orodje sodobnih ekonomskih politik, že vrsto let

povzročajo neenakost in izkoriščanje: oba pojava sta se zaostрила med ekonomsko in finančno krizo v prvih letih novega tisočletja. Posebej Evropska unija – tudi s svojimi odločitvami na področju migracijskih politik – izrisuje za nas povsem nesprejemljivo politično, teritorialno in eksistenčno geografijo, ki temelji na izključevanju in omejevanju mobilnosti ter ločuje med osebami, ki imajo pravico do svobodnega gibanja, in osebami, ki morajo za to premagati neskončno vrsto ovir, tudi takih, ki ogrožajo njihova življenja. Lampeduška listina poudarja nujnost radikalne transformacije družbenih, ekonomskih, političnih, kulturnih in pravnih razmerij, ki so značilna za aktualni sistem in so temelj globalne nepravilnosti, ki prizadeva na milijone ljudi. Ta transformacija se mora začeti z graditvijo alternative, temelječe na svobodi in možnostih za življenje vseh posameznikov in posameznic brez vsakršnega izključevanja na podlagi nacionalnosti, državljanstva in/ali kraja rojstva.

Lampeduška listina temelji na spoznanju, da vsi posamezniki in posameznice kot človeška bitja naseljujemo zemljo kot skupni prostor, in to skupno pripadnost je treba spoštovati. Razlike moramo pojmovati kot bogastvo in vir novih možnosti, ne kot sredstvo za postavljanje ovir.

Lampeduška listina ves planet razume kot prostor svojega udejanjanja, kot kraj svojega nastanka Sredozemlje, v samem središču Sredozemlja pa je otok Lampedusa. Politike vladanja in nadzora nad migracijami so temu otoku vsilile vlogo meje in ločnice, neizogibne točke prehoda, s tem pa so povzročile smrt na desettisoče oseb, ki so se poskušale prebiti do njega. V nasprotju s tem želi

Lampeduška listina doseči, da bi usodo otoka spet vzeli v roke njegovi prebivalci. Prvi korak, ki določa držo Lampeduške listine v svetu, je zavrnitev prevladujočih političnih in ekonomskih norm.

Ne glede na to, ali bodo pravice, ki se oblikujejo od spodaj in jih razglaša Lampeduška listina, sedanje institucionalne, državne in/ali naddržavne formacije priznale, se s svojim podpisom zavezujemo, da jih bomo uveljavljali in udejanjali v vseh naših praksah političnega, družbenega in kulturnega boja.

Lampeduška listina je razdeljena na dva dela, ki zrcalita napetost med našimi željami in našimi prepričanji ter realnostjo sveta, v katerem živimo. V prvem delu so naštet naša temeljna načela, iz katerih bodo izhajali vsi tisti boji in bitke, ki bodo sledili objavi Lampeduške listine. Drugi del pa je odgovor na nujnost soočanja z realnostjo, ki jo izrisujejo zdajšnje migracijske politike in politike militarizacije meja, z rasizmom, diskriminacijo, izkoriščanjem, neenakostjo, prisilnim zapiranjem in smrtjo človeških bitij, ki jih te politike proizvajajo, pri čemer v razmerju do te realnosti zagovarja ključne točke za njeno celostno spremembo.

PRVI DEL

Svoboda gibanja

Lampeduška listina zagovarja svobodo gibanja za vse posameznike in posameznice.

Zavedajoč se, da je človeška zgodovina zgodovina migracij, te pa so danes tudi bistveni element neoliberalizma in kapitalističnega ekonomskega sistema; zavedajoč se, da so migracijske politike danes eden poglavitnih mehanizmov, prek katerih se redefinirajo razredne delitve in prek katerih spet prihajajo na dan kolonialni odnosi in kolonialna nesorazmerja med državami; poudarjajoč licemerstvo vsake politične retorike, ki kot svoj cilj razglaša, da si želi zaustaviti gibanje migrantov in migrantk; zavedajoč se, da imperativ, po katerem gibanje po svetu sledi zahtevam globalne ekonomije, zadeva velik del človeštva, medtem ko je svoboda, da pri tem sledimo lastni življenjski poti, privilegij, dostopen le manjšini svetovne populacije; ugotavljajoč, da način regulacije migracijskih tokov ustvarja oblike vključevanja in izključevanja, ki proizvajajo hierarhično raznolike pravne, družbene in ekonomske pogoje za milijone oseb, ki se premikajo po svetu, a jim je pri tem onemogočeno svobodno določanje lastnih poti –

Lampeduška listina trdi, da je nesprejemljivo kakršnokoli ločevanje med ljudmi, ki vodi k vsakokratnemu določanju, kdo – glede na kraj rojstva in/ali državljanstvo, glede na ekonomski, pravni in družbeni položaj, prav tako pa tudi glede na potrebe območij,

kamor prihaja – se lahko giblje svobodno, upošteva lastne želje in potrebe, kdo to lahko počne le na podlagi uradnega dovoljenja. In končno, kdo mora, če se želi premikati po istih poteh, privoliti v izpostavljenost diskriminaciji, izkoriščanju in nasilju, tudi spolnemu, dehumanizaciji in poblagovljenju, omejevanju osebne svobode ter tveganju, da izgubi življenje.

Svoboda izbire

Izhajajoč iz ugotovitve, da politike vladanja in nadzora nad migracijami delujejo tudi prek mehanizmov, ki usmerjajo migracijske poti posameznikov (v nekaterih državah jih zaustavljajo, v drugih, skozi katere potujejo, jih zavračajo ali pa jih vračajo v tiste države, kamor so najprej prišli), s čimer pogojujejo njihovo možnost za svobodno izbiro poti, kraja bivanja in/ali možnost, da kadarkoli spremenijo svoje odločitve –

Lampeduška listina (s tem, ko koncept prostora osvobodi vsakršne lastniške in privatizacijske logike, vključno s tisto vpisano v tradicijo nacionalnih držav) zagovarja svobodo vsakega človeka, da si izbere kraj svojega bivanja, in iz tega izhajajočo svobodo, da se upira in bori proti oviram, ki ji stojijo na poti. Ta svoboda se nanaša tudi na mladoletne najstnike in najstnice, ki jih je treba obravnavati kot opolnomočene osebe, a ob zagotovitvi vseh oblik zaščite, ki so povezane z njihovo mladoletnostjo.

Svoboda bivanja

Izjavljamo, da so oboroženi spopadi, podnebne katastrofe in globalna nepravilnost, ki uničujejo večji del sveta, pojavi, povezani z aktualnim ekonomskim modelom; opazamo, da (v imenu ekonomske rasti, ki ji ni mar za varovanje okolja in prihodnost vseh ljudi) proizvodnjo selijo tja, kjer se ustvarjanje dobička lahko izogne vsaki regulaciji, viri pa se izkoriščajo in prerazporejajo na čedalje bolj nepravilni način; poudarjamo, da nobene migracije, tudi takrat, ko se kaže kot odločitev, ki je intimno povezana z zasebnim življenjem ljudi, ni mogoče v celoti ločiti od okoljskega in družbenega konteksta; ugotavljajoč, da ekonomske neenakosti in nepravilnosti kršijo pravico do svobode bivanja na nekem kraju tudi milijonom staršev, ki jim je dejansko preprečeno, da bi svoje potomce (vključno z otroki in mlajšimi mladostniki) vzgajali sami, saj je migracija enega ali obeh staršev oziroma mladostnikov ali mladostnic včasih edini način, da potomcem zagotovijo zelene življenjske razmere –

A. Lampeduška listina se zavzema za svobodo bivanja na nekem kraju kot svobodo, da dežele, v kateri so se posamezniki ali posameznice rodili ali v kateri prebivajo, ni treba zapustiti, razen če se sami ne odločijo za to. Lampeduška listina se prav tako zavzema za svobodo, da se borimo, organiziramo, gradimo iniciative, potrebne za

odstranitev vsakršne oblike izkoriščanja, ekonomskega, političnega, vojaškega in kulturnega podrejanja, ki preprečuje avtonomno, svobodno, neodvisno in miroljubno življenje vseh ljudi, ki naseljujejo svet.

Ugotavljamo, da formalni in neformalni mehanizmi zavrnitve, prakse identifikacije, pridržanja in prisilnega zapiranja, dopuščene, a pogojene poti ter podeljevanje diferenciranih statusov preprečujejo migrantom svobodno izbiro kraja, kamor bi prišli in kjer bi ostali –

B. Lampeduška listina zagovarja svobodo bivanja kot svobodo naselitve (v kateremkoli kraju, drugačnem od kraja rojstva in/ali državljanstva, pa četudi je oseba zapustila svojo državo), in kot svobodo, da na tem kraju načrtuje svoje življenje.

V predpisih, ki pravico do bivanja danes pogojujejo s posedovanjem formalnih dokazil o ekonomski produktivnosti, prepoznavamo sredstvo za izsiljevanje in diferenciacijo pravnih statusov in življenjskih možnosti oseb –

Lampeduška listina zato trdi, da svoboda ostati v državi, ki si jo oseba izbere po odhodu iz lastne, nikakor ne sme biti podrejena opravljanju delovnih aktivnosti, ki so priznane in dopuščene na podlagi potreb trga delovne sile v krajih prihoda. Lampeduška listina poleg tega zatrjuje, da svoboda do bivanja in uresničevanja lastne življenjske poti v izbranem kraju predvideva odsotnost vsakršne oblike izkoriščanja in dostop do zdravja, do bivališča, do dela in izobrazbe, do komunikacij in informacij – tudi in predvsem pravnih – brez sleherne diskriminacije. Odstraniti pa je treba tudi ovire v življenjskem okolju, ki bi preprečevale uresničevanje te svobode.

Svoboda načrtovanja in uresničevanja lastne življenjske poti, če je migriranje nujno

Izhajamo iz spoznanja, da nenehno in strukturno povzročanje konfliktov, pa tudi podnebnih in okoljskih ter ekonomskih in družbenih katastrof, takoj sproži nujno po odhodu iz kraja, kjer se to dogaja –

Lampeduška listina poudarja, da vsak človek, ki mora oditi iz države, v kateri se je rodil in/ali katere državljanstvo ima, oziroma iz države, kjer se je odločil, da bo živel – kakršnikoli že so razlogi, zaradi katerih ga individualno in/ali kolektivno preganjajo, ter ne glede na to, ali se je ta pregon zgodil ali pa obstaja le kot možnost – lahko svobodno izbira kraj, kjer se bo ustalil in se tam spet združil s svojimi najbližjimi. Svobode njegovih odločitev ni sprejemljivo zoperstavljati svobodi gibanja, bivanja in izbire kraja bivanja.

Lampeduška listina zagovarja, da mora biti v takih primerih vsem posameznikom in posameznicam priznana in nemudoma zagotovljena možnost, da se lahko gibljejo varno, brez pogojevanja in ovir.

Lampeduška listina poleg tega poudarja, da mora biti v takih primerih vsem posameznikom in posameznicam zagotovljena pravna, ekonomska, socialna, kulturna in eksistenčna zaščita v vseh državah, skozi katere vodi njihova pot. Enaka zaščita, kakor tudi dostop do skupnega prostora in virov, mora biti zagotovljena v krajih, kjer se osebe odločijo naseliti, da bi tam izoblikovale in uresničevale svoj življenjski načrt. Ta zaščita jim mora biti zagotovljena tudi, če se odločijo za preselitev drugam.

Osebna svoboda

Lampeduška listina poudarja, da nobenemu človeku v nobenem primeru ne sme biti odvzeta osebna svoboda, da torej ne sme biti prisilno pridržan ali zaprt, ker je udeležan pravico do svobodnega gibanja z odhodom iz kraja rojstva in/ali kraja, katerega državljan je, ali pravico do življenja in bivanja v kraju, kjer se je odločil ustaliti.

Svoboda do upora

Lampeduška listina zagovarja pravico vseh posameznikov in posameznic, da se uprejo politikam, ki vsiljujejo delitve, diskriminacijo, izkoriščanje in prekarnost med ljudmi, ob tem pa ustvarjajo tudi neenakost in razlike.

Ugotavljamo tudi, da so zdajšnje politike vladanja in nadzorovanja migracij eno temeljnih orodij za ustvarjanje tovrstnih razmer –

zato Lampeduška listina zagovarja svobodo vseh posameznikov in posameznic, da se upirajo tem politikam kot celoti, kakor tudi specifičnim mehanizmom njihovega delovanja, pa naj gre za sprejemne, namestitvene centre in/ali centre za pridržanje, za meje, za dovoljenja za bivanje, vezana na pogodbe o delu, za prakse deportacij, izgonov in zavrnitev, za neenakopravno obravnavo pri dostopu do dela in bivališča, za izkoriščanje migrantske delovne sile, za prekarizacijo življenjskih in delovnih pogojev, za politiko selekcije in omejevanja gibanja na podlagi tržne ekonomije, za politiko vizumov, za politiko kvot, za prakse militarizacije kopnega in morja, ki nadzirajo in preprečujejo mobilnost ljudi.

Lampeduška listina prav tako zagovarja svobodo in dolžnost nepokorščine, ko gre za nepravilne ukaze.

DRUGI DEL

Demilitarizacija meja

Z upoštevanjem, da nekatere države Evropske unije (Nemčija, Francija, Velika Britanija, Nizozemska, Italija, Španija in Švedska) spadajo med deseterico največjih izvoznikov orožja na svetu, da velik delež tega uvažajo prav države, iz katerih ljudje bežijo, saj v njih potekajo spopadi in/ali so obtožene, da kršijo človekove pravice in demokratične svoboščine;

ob ugotovitvi, da zdajšnje politike vladanja in nadzora migracij sprožajo proces militarizacije območij v državah in ob njihovih mejah, vključno s tistimi območji, na katerih hočejo zaustaviti ali zmanjšati število odhodov (ta proces si pogosto nadeva masko humanitarne retorike ali se predstavlja kot običajen varnostni ali nadzorni dispozitiv);

ob spoznanju, da je otok Lampedusa v tem procesu prevzel osrednjo vlogo in da se militarizacija, usmerjena v nadzor meja in migracij, prepleta z militarizacijo območij, ki sledi vojnim ciljem in obrambi prevladujočih ekonomskih interesov;

z zavestjo, da tako intenzivna militarizacija vzpostavlja specifične oblike dodatnega nasilja nad telesi, med katerimi je tudi spolno nasilje (zlasti nad telesi žensk), ter ob spoznanju, da militarizacija s proizvajanjem smrti pogosto povzroča izginotje mrtvih teles, s tem pa sorodnikom in prijateljem vsiljuje nepopolne oblike žalovanja in izražanja njihovih občutkov –

Lampeduška listina zagovarja nujnost takojšnje ustavitve vseh operacij, povezanih z militarizacijo območij in z upravljanjem dispozitivov za nadzor meja, naj so ti vojaški ali civilni, vključno z vojaškim urjenjem za repatriacijo in nadzor mobilnosti oseb v mednarodnem prostoru.

Lampeduška listina tako zagovarja nujnost popolne reorganizacije sredstev, ki so bila do danes namenjena temu področju. In sicer zato, da bi vzpostavili koridorje, s katerimi bi zagotovili prihod na cilj osebam, ki migrirajo iz nuje, kot tudi iz družbenih razlogov, ki zadevajo vse posameznike in posameznice.

Ob spoznanju, da je povezava med humanitarnostjo in varnostjo (prek katere države preprečujejo migrantom in migrantkam, da bi prispeli v evropski prostor, ali pa s tem posegajo v moduse njihovega prihoda) eden temeljnih mehanizmov militarizacije notranjih in obmejnih območij držav, vključno s tistimi območji, na katerih hočejo zaustaviti ali zmanjšati odhode –

Lampeduška listina zagovarja takojšnjo ukinitve:

- *sistema Eurosur, ki je bil zasnovan prav z namenom udejanjanja nadzornih mehanizmov, namenjenih preprečevanju prihoda migrantov in migrantk*

- na ozemlje držav Evropske unije;
- *evropske agencije Frontex, ki je bila zasnovana prav z namenom, da preprečuje prihod migrantov in migrantk na ozemlje držav Evropske unije, ter njenih misij, ki trenutno potekajo;*
- *vseh operacij Evropske unije in njenih držav članic, tako tistih, ki so se ali se odvijajo na obmejnih območjih (na primer italijanska operacija Mare Nostrum, katere začetek sega v leto 2013), kot tistih, ki predvidevajo intervencijo v državah, ki niso članice Evropske unije (na primer operacija Eubam, ki so jo leta 2013 začeli izvajati v Libiji);*
- *vseh sistemov za nadzor in komunikacijo ter vojaških tehnologij (elektronski in satelitski sistemi, radarji, droni, sistemi biometričnega nadzora, pomorska in zračna mehanizacija), namenjenih za nadzor migracij in/ali militarizacijo območij, s ciljem spodbujanja vojn in uveljavitve prevladujočih gospodarskih interesov;*
- *vseh fizičnih ovir, še zlasti zidov in drugih materialnih ovir, ki obdajajo Evropsko unijo in se širijo na območjih obmejnih držav z namenom, da preprečujejo svobodo gibanja.*

Ob tem pa zaradi vloge, ki jo ima militarizacija v specifičnem sicilijanskem kontekstu, Lampeduška listina zahteva takojšnjo opustitev:

- uporabe baze Sigonella za tranzit posebnih oddelkov vojske ZDA, ki služijo urjenju policijskih enot in vojaških sil afriških režimov;
- strateške vloge baze Sigonella pri vodenju in upravljanju dronov, ki so v lasti vojske ZDA in Nata in katerih naloga sta tudi nadzorovanje in podpora operacijam nadzora in preprečevanja migracij;
- vseh dejavnosti, povezanih z namestitvijo ene izmed zemeljskih postaj sistema MUOS (*Mobile User Objective System*) v Niscemiju, ki naj bi med drugim prevzela tudi strateško nalogo koordinacije mobilnih naprav, še zlasti dronov, v operacijah nadzorovanja Sredozemlja in zavračanja migrantov in migrantk v režimu ekstrateritorialnosti.

Svoboda gibanja II

Poudarjamo svobodo gibanja, kakor je bila opredeljena v prvem delu –

Lampeduška listina zagovarja nujnost takojšnje odprave sistema vizumov, ki s tem, da delu svetovnega prebivalstva preprečuje svobodno gibanje in vzpostavlja selektivno mobilnost, prisiljuje vse posameznike in posameznice, ki ne morejo pridobiti vizuma, da tvegajo lastno življenje v poskusih prečkanja meja, ali pa jih prečkajo na načine, zaradi katerih so takrat, ko že vstopijo v evropski prostor, deležni različnih oblik diskriminacije pri dostopu do pravic.

Ob spoznanju, da v sporazumih o ekonomski in razvojni pomoči Evropska unija vsiljuje tistim državam, ki jih ima z vidika migracij za tvegane, nadzor in militarizacijo njihovih meja, pa tudi ponovni sprejem tistih izgnanih migrantov in migrantk iz Evropske unije, ki so prečkali njihovo ozemlje; ob ugotovitvi, da to vsiljevanje postaja merilo za pogajanja o vstopnih kvotah njihovih državljanov na ozemlje Evropske unije –

Lampeduška listina zagovarja nujnost odstranitve načela migracijskih klavzul iz vseh sporazumov – države, ki jim to načelo vsiljujejo, naj ga med pogajanjmi zavrnejo; poleg tega nasprotuje zdajšnjim evropskim sosedskim politikam, na ta način pa osvobaja odnose med ljudmi in državami vseh oblik instrumentalizacije, ki so namenjene nadzoru nad migracijami.

Opozarjamo, da zdajšnje migracijske politike Evropske unije težijo k povezovanju možnosti za legalno bivanje oseb v njenih državah članicah s potrebami trga dela, celo do te mere, da vzpostavljajo neločljivo vez med dovoljenjem za bivanje in pogodbo o delu; prepoznavamo, da je prav ta povezava vir različnih oblik izsiljevanja migrantskih delavcev in delavk s strani delodajalcev ter prinaša omejevanje pravic in zaščite za vse delavce in delavke –

Lampeduška listina zagovarja takojšnje in dokončno pretrganje povezave med delovnim razmerjem in pravico do vstopa, bivanja in zadrževanja na ozemljih držav članic.

Opozarjamo, da je sistem vstopnih kvot, ki so ga vpeljali v državah članicah Evropske unije in ki temelji predvsem na ekonomskih potrebah teh držav, eden pglavitnih mehanizmov, da status posameznikov in posameznic postane nelegalen –

Lampeduška listina zagovarja takojšnjo odpravo sistema kvot, prav tako pa tudi priznanje pravice do bivanja vsem tistim posameznikom in posameznicam, ki so že vstopili na evropsko ozemlje, s čimer bo logika amnestije dokončno presežena. Lampeduška listina prav tako zagovarja razveljavitev kvalitativnih (vezanih na merili dohodka in bivališča) in kvantitativnih omejitev (vezanih na število in starost oseb, ki jih je treba znova združiti), s katerimi se pogojuje ponovno združevanje družine. Glede mladoletnih oseb se Lampeduška listina zavzema za načelo, da interes mladoletnika/ce prevlada pri vsaki izbiri ali odločitvi, ki ga/jo zadeva; zavzema se za domnevo mladoletnosti in za odpravo uporabe invazivnih medicinskih praks za njeno preverjanje; spodbuja takojšnje aktiviranje zaščite in vseh sredstev, ki mladoletni osebi zagotavljajo uveljavljanje vseh njenih pravic. Poleg tega mladoletnim osebam na migracijskih poteh nikoli ne smejo nuditi podpore in spremstva vojaške ali policijske enote, pač pa usposobljeno in kompetentno osebje. Vsaka oseba, ki se v kateremkoli trenutku svoje

migracijske poti sreča s predstavniki katerekoli ustanove ali institucije, mora imeti zagotovljene možnosti, da razume, kaj se z njo dogaja, da je seznanjena s svojimi pravicami, da se ji prisluhne, da se ji omogoči izražanje v lastnem jeziku in da sodeluje pri odločitvah, ki jo zadevajo.

Lampeduška listina zagovarja takojšnjo razveljavitev tistih predpisov, ki – neposredno ali posredno – kriminalizirajo »nezakonit« vstop v neko državo in/ali bivanje v njej, prav tako pa tudi takojšnjo razveljavitev tistih kaznivih dejanj ali prekrškov, ki – neposredno ali posredno – kriminalizirajo pomoč, sprejem in nudenje gostoljubja migrantom, ne glede na »zakonitost« njihovega vstopa in njihovega bivanja.

Svoboda izbire II

S tem ko poudarja svobodo gibanja, kakor je bila opredeljena v prvem delu –

Lampeduška listina zagovarja razveljavitev vseh nacionalnih in mednarodnih zakonskih določil – s posebnim poudarkom na evropski zakonodaji, izhajajoči iz schengenskega sporazuma –, ki evropskim državljanom in osebam, ki prihajajo iz tako imenovanega »tretjega sveta« (še zlasti če so prosilci za mednarodno zaščito) omejujejo svobodo gibanja, bivanja v nekem kraju in izbire tega kraja za svoj življenjski prostor.

Lampeduška listina še zlasti zagovarja takojšnjo razveljavitev dublinske uredbe in vseh njenih poznejših sprememb, ki migrante in migrantke prisilijo, da vložijo prošnjo za mednarodno zaščito v prvi državi članici, v katero vstopijo, s čimer tem osebam preprečijo, da bi udeležale svojo življenjsko pot. V tem smislu znova poudarjamo, da imajo prosilci in prosilke za mednarodno zaščito pravico do svobodne izbire države, kjer bodo zaprosili za zaščito, pri čemer je nujno, da vse države članice dosežejo enako visoke standarde zaščite in sprejema. Te naj zagotovijo s pravočasnimi in učinkovitimi sankcijami proti državam, ki teh standardov ne dosegajo.

Svoboda bivanja II

Z uveljavljanjem svobode bivanja na nekem kraju, kakor je bila opredeljena v prvem delu;

ob opozorilu, da je eno pglavitnih orodij podrejanja in nadzora migrantov in migrantk tesna povezava med pravico do bivanja in izvajanjem bolj ali manj zapletenih birokratskih postopkov;

ob opozorilu, da predpisi, ki urejajo te postopke, v številnih državah pomenijo povsem ločeno in diferencirano zakonodajo, ki vzpostavlja pravne subjekte z omejenimi pravicami, vedno podrejene varovanju nacionalnih meja in državnim interesom –

Lampeduška listina zagovarja takojšnjo odpravo vseh pogojev, ki – bodisi v predpisih bodisi v praksi – vzpostavljajo neenakost pri dostopu do pravic, priznanih na podlagi državljanstva, in sicer tako glede dostopa do socialne države, do mehanizmov, ki urejajo dostop do dela, kakor tudi glede političnih pravic, vključno z volilno pravico, in matičnega registra. Zavzema se tudi za takojšnjo skrčenje vseh postopkov za formalizacijo bivanja na določenem kraju zgolj na kratko preverjanje, ne glede na to, kakšno državljanstvo ima oseba, in za odvzem teh pristojnosti ministrstvu za notranje zadeve in policiji.

A. Pravica do dela

Z zavedanjem, da v Evropi celotni sektorji trga dela temeljijo na izkoriščanju migrantske delovne sile in da – kot pri gospodinjskih opravilih in negi, s čimer se ukvarjajo predvsem migrantke – je to delo dostopno za skromno plačilo in ob zmanjšanih pravicah, kar pripomore k blažitvi primanjkljajev v javnih institucijah, obenem pa tem institucijam to omogoča, da se znebijo odgovornosti; s poudarkom, da oblike novosuženjskega izkoriščanja, ki so splošno navzoče v razmerju do migrantk in migrantov, vsebujejo tudi oblike izsiljevanja in nasilja, tako fizičnega kot psihološkega (vključno s spolnim nasiljem); ob ugotovitvi, da je (na podlagi segmentacije trga dela, ki temelji na poreklu in/ali državljanstvu) ženskam in moškim kontinuirano onemogočen dostop do številnih poklicev; ob opozorilu, da se tem vidikom v številnih primerih pridruži nepriznavanje strokovnih nazivov in pridobljenih kompetenc (naj so te dokumentirane ali ne), kar dejansko izbriše in zanika osebne in profesionalne življenjske poti –

Lampeduška listina trdi, da mora biti pravica dostopa do vseh poklicev in do dela, ki je prosto vsakršnega izkoriščanja in se odvija v varnih razmerah ter ob spoštovanju osebe v vseh pogledih, zagotovljena vsem posameznikom in posameznicam brez kakršnekoli diskriminacije. Ta pravica mora biti zagotovljena ob enakem plačilu in s spoštovanjem pogodbenih predpisov, ki jih nenehno krši tudi strateška delokalizacija proizvodnje in delovne sile, in sicer predvsem tam, kjer bi to potegnilo za seboj prenovo ekonomskega in socialnega sistema vpletenih držav s ciljem enakopravnejše porazdelitve virov in storitev.

B. Pravica do bivanja

Ob ugotovitvi, da je za znaten del prebivalstva uveljavljanje pravice do bivanja danes ogroženo, in sicer zaradi razslojitve na podlagi dohodka in pogoste diskriminacije glede na državljanstvo oseb; z upoštevanjem dejstva, da je polno uveljavljanje pravice do bivanja temeljni pogoj za možnost uveljavljanja drugih pravic (na primer svobode, da zasnujemo svoj življenjsko pot na območju, kjer živimo); ob poudarku, da je v primeru nekaterih manjšin in skupin, opredeljenih na

etnični, verski, socialni in/ali ekonomski podlagi, pravica do bivanja nenehno kršena zaradi njihovega prisilnega pridržanja na določenih prostorih in krajih (ločenih od preostalega urbanega okolja in tako organiziranih na podlagi diskriminatorских predsodkov), ki člane teh manjšin in skupin pogosto prisilijo v spremembe življenjskega sloga in življenjske poti; ob ugotovitvi, da je preverjeno na voljo precejšnje število nepremičnin, tako v zasebni kot tudi v javni lasti, ki so zapuščene, neuporabljene ali le delno uporabljene in ki torej niso namenjene udeležanju pravice do bivanja –

Lampeduška listina zagovarja pravico vsakega človeka, da si pridobi, pribori in ustvari možnost za bivanje na kraju, ki ustreza njegovi življenjski poti, in spoštuje vse razsežnosti, tako družbene kot družabne, v katerih se lahko izpolnjuje njegova eksistenca.

C. Pravica do zdravstvenega varstva in socialne varnosti

Z zavedanjem, da do celostne izpolnitve oseb in njihovih življenjskih poti lahko pride le znotraj sistema soodvisnosti z drugimi posamezniki in posameznicami ter z družbo kot celoto in da ta soodvisnost postane pomembnejša v nekaterih fazah življenja, kot so nosečnost, starševstvo, otroštvo in starost, in v nekaterih življenjskih okoliščinah, kot sta bolezen in hendikepiranost; ob ugotovitvi, da je sedanjí dostop do javnih in socialnih politik, ki zagotavljajo vzdržnost te soodvisnosti, diskriminatoren na podlagi državljanstva, spola ter družbenega, ekonomskega in pravnega statusa oseb –

Lampeduška listina zagovarja zagotovitev dostopa brez vsakršne diskriminacije do zdravstvenih struktur, zdravstvene oskrbe ter do ugodnosti, tako denarnih kot storitvenih, vključno s porodniškim nadomestilom in otroškim dodatkom, ki so nujne za polno uveljavljanje pravice vsake osebe, da je deležna zdravstvene oskrbe in nege.

D. Pravica do izobrazbe

Z zavedanjem, da je nediskriminatoren dostop do znanja, vednosti in izobrazbe prek vsem dostopnih izobraževalnih programov temelj za oblikovanje lastne življenjske poti in osebne uresničitve v vseh razsežnostih; ob ugotovitvi, da zdajšnje politike v nekaterih državah ovirajo ta dostop, in sicer na podlagi praks in zakonodaje, ki ga podrejajo posedovanju določenih pravnih, ekonomskih in socialnih statusov; ob prepričanju, da je učenje jezika države, v kateri se posameznik/ca odloči živeti, njegova/njena temeljna pravica, saj gre za bistveni pogoj, ki omogoča uresničitev lastne življenjske poti; obenem pa s poudarkom, da učenje in poznavanje jezika države, v kateri se posameznik odloči živeti, v nobenem primeru ne sme biti privzeto na institucionalni ravni kot selektivni kriterij in kot pogoj za pridobitev

in podaljšanje dovoljenja za bivanje –

Lampeduška listina zagovarja odstranitev vseh ovir, ki posameznike in posameznice diskriminirajo z vidika dostopa do znanja, vednosti, izobrazbe in učenja jezikov države, kjer živijo, ter maternega jezika, kakor tudi do kontekstov družbenega mreženja, v katerih se ta dostop lahko uresniči in obogati; zavzema se za priznanje študijskih nazivov in pridobljenih poklicnih oziroma strokovnih kvalifikacij, kakovostnih izobraževalnih programov in strokovnega usposabljanja ter za njihovo integracijo, če je to potrebno; zagovarja tudi razveljavitev vseh praks in zakonodaje, ki v različnih državah ustvarjajo ločene in diferencirane izobraževalne programe na podlagi državljanstva ali pravnega, socialnega in ekonomskega statusa.

Opozarjamo, da javni viri, ki omogočajo ustvarjanje umetnosti ter kulture, pogosto niso dejansko dostopni, *Lampeduška listina zato zagovarja pravico vseh posameznikov in posameznic, da dostopajo do javnih virov, sredstev in javnih prostorov, ki so namenjeni umetnosti in kulturi.*

E. Pravica do varovanja in ustvarjanja lastne družinske in emocionalne skupnosti

Ob zavedanju svobode vsakega človeka, da ustvari družinsko in/ali emocionalno skupnost z osebami, ki si jih sam izbere, ob spoštovanju njihove svobode in ne glede na državljanstvo ter njihov pravni, ekonomski in socialni status, kakor tudi ne glede na njihovo spolno usmerjenost; ob opozorilu, da je možnost ustvarjanja ali varovanja lastne družinske in emocionalne skupnosti pogosto podrejena ekonomskemu in socialnemu položaju oseb, ki se izkaže za še pomembnejšega v primeru migrantov in migrantk, ki so na trg dela in v socialni sistem javnih politik po navadi vključeni le z omejenimi pravicami –

Lampeduška listina zagovarja odpravo vseh institucionalnih posegov, ki s produkcijo praks, mehanizmi nadzora in zakonodaje omejujejo in/ali prepovedujejo svobodno izbiro pri varovanju in ustvarjanju lastne družinske in emocionalne skupnosti in ki v zadnjo vnašajo razlikovanje po statusu, pravnem ali drugačnem, še zlasti v primeru poroke med državljanom ali državljanke katere od držav članic Evropske unije in osebo, ki to ni, oziroma v primeru poroke med osebama, ki nimata državljanstva katere izmed članic.

Lampeduška listina zagovarja tudi priznanje – zaradi spoštovanja družinske in emocionalne povezanosti in prav tako z vidika administrativnih postopkov pri vstopu in bivanju – partnerskih skupnosti med državljanom ali državljanke katere izmed držav članic Evropske unije in osebo, ki to ni, ali med osebama, ki nimata državljanstva katere izmed članic.

F. Pravica do družbene in politične participacije

Ob upoštevanju dejstva, da danes milijoni oseb trajno živijo na ozemlju države, kjer bivajo, ne da bi imeli dostop do političnega in družbenega življenja te države, in sicer tako zaradi zakonskih in birokratskih ovir kakor tudi zaradi ekonomskih, okoljskih in stanovanjskih razmer –

Lampeduška listina poudarja, da mora biti vsaki osebi – neodvisno od njenega državljanstva in od njenega pravnega, socialnega ali ekonomskega statusa – omogočeno, če tako želi, da v polnem obsegu participira v javnem in družbenem prostoru kraja, kjer živi, in da ji mora biti v celoti zagotovljen dostop do tistih področij, v katerih se ta participacija izraža, vključno z volilnimi postopki in predstavnostvom v demokratičnih institucijah na lokalni, nacionalni in nadnacionalni ravni.

G. Zavzemanje za nediskriminatorni govor in spoštovanje vseh posameznikov in posameznic

Ob spoznanju, da danes ksenofobna in odkrito rasistična retorika, močno razširjena v javnem prostoru in v medijih vseh vrst, ter retorika, lastna rasističnemu razlikovanju, ki v kulturah vidi statične in nespremenljive forme, spodbujata pravno, ekonomsko in socialno diskriminacijo; ob poudarku, da so številne oblike, skozi katere se izraža medijski rasizem, tesno povezane z oblikami institucionalnega rasizma, ki z zakoni in praksami omejujejo dostop do pravic, in sicer na podlagi porekla in/ali državljanstva oseb; opozarjajoč na – tudi že v zakonskih besedilih razširjeno in normalizirano – uporabo izrazov, kot je »ilegalec« (ki se navezujejo na stereotipe in predsodke, prek katerih so posamezniki in posameznice kriminalizirani), ter na splošno na uporabo izrazov in tonov, ki osebe stigmatizirajo in diskriminirajo na podlagi njihovega dejanskega ali domnevnega porekla in/ali družbene, kulturne in religiozne pripadnosti; opozarjajoč, da se ti procesi kriminalizacije in stigmatizacije udeležujejo prek nenehnega zanikanja pravice do svobodnega izražanja ter pravice do samopredstavitve in lastne pripovedi migrantov in migrantk v medijih in v javnem prostoru, kar posledično proizvaja pristranske in enostranske informacije; ob poudarku, da spektakularizacija prihoda migrantov, tako na Lampeduso kot na številne druge evropske meje, prek uporabe govora, ki ustvarja vzdušje vznemirjenja in varnostne ogroženosti (hkrati pa potvori resničnost pojavov in izbriše zgodbe oseb), pripomore k zaostritvi rasizma in diskriminacije –

Lampeduška listina izraža politično vizijo razmerij med osebami, na katero v ničemer ne vpliva njihovo poreklo in/ali državljanstvo, prav tako pa ne njihova dejanska ali domnevna pripadnost neki kulturi ali religiji; zavzema se za boj proti slehernemu govoru, ki temelji na predsodkih, diskriminaciji in rasizmu, in sicer kjerkoli se ta pojavi, v kateremkoli kontekstu in na kateremkoli kraju.

H. Nove oblike državljanstva

Ob spoznanju, da se institut državljanstva že od nastanka nacionalnih držav naprej kaže kot vključujoč, a hkrati izrazito izključujoč mehanizem, in sicer do te mere, da je dostop do pravic, tudi tistih, ki so bile pripoznane kot univerzalne, spremeni v privilegij, vezan na pravni status; ob ugotovitvi, da Evropska unija do danes ni uvedla nobenega inovativnega kriterija za dostop do evropskega državljanstva, ki bi učinkoval bolj vključujoče, temveč je njegovo podeljevanje omejila le na posameznike, ki že imajo državljanstvo katere njenih članic; ob upoštevanju dejstva, da se je v procesu širitve Evropske unije vzpostavila notranja hierarhija različnih državljanstev, in sicer na podlagi pripadnosti določeni državi članici –

Lampeduška listina zagovarja priznanje polne uveljavitve enakih pravic za vsakogar, ki se nahaja v evropskem prostoru, ne glede na njegovo državljanstvo, in takojšnje priznanje evropskega državljanstva na podlagi ius soli.

Lampeduška listina v vsakem primeru zagovarja vzpostavitev novih oblik razmerja med institucijami in osebami, ki bodo temeljile na kraju bivanja, in ne več na nacionalni pripadnosti.

Svoboda izoblikovanja in uresničevanja lastne življenjske poti, ko je migriranje nujno II

Ob ponovnem poudarjanju svobode gibanja, izoblikovanja in uresničevanja lastne življenjske poti tedaj, ko je migriranje nujno, kot je opredeljena v prvem delu; ob zavrnitvi humanitarne politike, ki jo izvajajo državne in naddržavne strukture ter mednarodne organizacije, če gre pri tem za politike, ki temeljijo na predpostavki, da se delu človeštva priznava le omejena možnost gibanja – te politike zaustavljajo osebe, ki se iz nuje premikajo proti območjem, kjer se bodo najprej počutile varne, pa tudi sicer pogojujejo njihovo pot, posledica tega pa je, da je na tisoče ljudi prisiljenih živeti v negotovih razmerah in bivati v taboriščih za daljša obdobja ali celo za stalno; podpirajo odločitve Evropske unije v zvezi s problematiko azila, ki težijo k delokalizaciji ali eksteralizaciji zaščite, osebe pa premeščajo selektivno (*resettlement*) oziroma preprečujejo njihov prihod v Evropo (*regional protection program*); se kažejo kot drugi obraz vojnih politik, politik militarizacije in ekonomskega izkoriščanja ozemelj –

Lampeduška listina zagovarja potrebo po izoblikovanju koridorjev, ki zagotavljajo takojšnji prihod na cilj vsem osebami, ki zapuščajo ozemlje, kjer so se rodile in/ali kjer imajo državljanstvo in/ali kjer bivajo, ker bežijo pred vojno, individualnim ali kolektivnim preganjanjem, podnebnimi in okoljskimi, pa tudi ekonomskimi in socialnimi katastrofami, pri čemer naj to na noben način ne postavlja v negotovost svobode gibanja oseb, ki ne živijo v takih razmerah. Lampeduška listina poudarja, da morajo v času,

ki je potrebno za izoblikovanje takih koridorjev, vsi brezpogojno spoštovati zaveze o pomoči, sprejete na mednarodni ravni, in se izogibati konfliktom glede geografskih pristojnosti ter tistim zamudam, ki so v preteklosti povzročile že na tisoče smrti; poleg tega mora biti zagotovljeno takojšnje varovanje prosilcev in prosilk za mednarodno zaščito, in sicer od prvega stika z oblastmi države članice naprej, ne glede na to, kje in kako je prišlo do tega stika (tudi v mednarodnih vodah ali na mednarodnih območjih).

Lampeduška listina zagovarja takojšnjo prekinitev vseh praks formalnega in neformalne zavračanja na notranjih in zunanjih mejah Evropske unije.

Lampeduška listina zagovarja opustitev politik eksternalizacije azila, s katerimi Evropska unija prenaša pristojnost mednarodne zaščite oseb, ki migrirajo iz nuje, na tranzitne države. V tem pogledu mora biti tudi v zgoraj naštetih izrednih situacijah osebam zagotovljena pravica do izbire, kakor jo opredeljuje ta listina.

Čeprav priznava specifičnost poti oseb, ki migrirajo iz nuje, pa lampeduška listina zavrača merila, ki urejajo preverjanje statusa in ki osebam v praksi vsiljujejo dokazovanje razlogov za njihovo migracijo, da bi si lahko pridobile dostop do določenih pravic.

Lampeduška listina poleg tega poudarja potrebo, da se na vstopnih območjih aktivirajo vse pobude, ki zagotavljajo možnost takojšnje vključitve prosilcev in prosilk za mednarodno zaščito ter beguncev in begunk v ekonomsko in družbeno tkivo.

Lampeduška listina zagovarja odpravo sprejemnega sistema, ki temelji na centrih za pridrževanje in taboriščih, in graditev skupnega sistema na različnih vpletenih območjih, v Sredozemlju in onkraj njega, katerega osnova naj bo – v vseh krajih – vzpostavitev razpršenih, decentraliziranih in na ovrednotenje osebnih poti temelječih sprejemnih dejavnosti; ta sistem naj spodbuja izkušnje samoupravnega in samoorganiziranega sprejema, tudi z namenom, da ne pride do oblikovanja špekulantskih monopolov na sprejem in do ločitve sprejema od njegove družbene dimenzije. Načrtovanje družbenih posegov ob prvem sprejemu, takoj po prihodu, mora upoštevati družinske in sorodstvene vezi, pri čemer naj v vseh okoliščinah varuje kontinuiteto starševskih, sorodstvenih in čustvenih odnosov.

Osebna svoboda II

Ob ponovnem poudarjanju osebne svobode, kakor je opredeljena v prvem delu; ob opozorilu, da migracijske politike vsiljujejo – na ozemljih držav članic Evropske unije in na njihovih mejah – sistem administrativnega pridržanja migrantov in migrantk brez dovoljenja za bivanje, kakor tudi sistem prisilnega zapiranja, ki prosilke in prosilce za mednarodno zaščito v času, ko potekajo upravni postopki za

pridobitev statusa azilanta/ke, zapira v prostore, ki imajo vse značilnosti taborišč; ob ugotovitvi, da so politike vladanja in nadzora nad migracijami Evropske unije dosegle, da se je praksa pridržanja in prisilnega zapiranja migrantov in migrantk ter prosilcev in prosilk za mednarodno zaščito razširila tudi na države nečlanice Evropske unije; razkrivajoč vse smrti in vsa nasilna dejanja, ki so se zgodila v centrih za pridržanje in prisilno zapiranje na celotnem območju Evropske unije in držav, kjer poteka eksternalizirani nadzor meja: smrti in nasilna dejanja, ki so ostali nepojasnjeni in nekaznovani; ob spoznanju, da takšnih krajev ni mogoče na noben način reformirati, upošteva njihovo simbolno in policijsko funkcijo kriminalizacije, kakor tudi pravne, ekonomske in socialne inferiorizacije migrantov in migrantk, in poleg tega opozarjajoč na izdatno trošenje javnih sredstev, namenjenih temu sistemu in dodeljenih subjektom, ki špekulirajo z življenji migrantov in migrantk –

Lampeduška listina zagovarja takojšnjo odpravo instituta administrativnega pridržanja in zaprtje vseh centrov, kakorkoli že so poimenovani ali zasnovani, ter struktur za sprejem, ki omejujejo svobodo gibanja – bodisi da so ustanovljeni legalno, po veljavnih zakonih ali zgolj po odlokih in pravilnikih, bodisi da so se neformalno uporabljali za pridržanje in prisilno zapiranje oseb –, obenem pa preusmeritev sredstev, doslej namenjenih tem strukturam, v socialne projekte, dostopne vsem posameznikom in posameznicam.

Sektaštvo v Iraku

Hashim prihaja iz Iraka, v domovini je bil študent ekonomije in menedžmenta. Pravi, da so pred padcem ba'atističnega režima Sadama Huseina leta 2003 šiiti in suniti ter druge ločine in religije kljub državni represiji živeli v medsebojnem sožitju brez diskriminacije. Bolj kot religijska pripadnost je namreč štelo dejstvo, da so bili sodržavljeni. Nato pa je v državo vdrla prej neznan bolezen, ki je prinesla veliko trpljenja: sektaštvo, utemeljeno na logiki vpeljevanja razlik med prej enakimi. Hashim se je udeležil demonstracij proti tej razdiralni logiki, protestniki so zahtevali spoštovanje državljanskih pravic. Vendar pa v Iraku vsakogar, ki zahteva pravice, takoj označijo bodisi za terorista bodisi za prorežimskega borca ali podpornika drugih političnih strank.

Nekateri protestniki so bili ubiti, drugi ugrabljeni. Njihova usoda je bila negotova, svoboda omejena. Terorizem je začel ogrožati ves svet, v imenu religije so pobijali tudi Hashimove sorodnike in prijatelje. Sektaštvo je postajalo čedalje močnejše in državljani so prenehali verjeti vsem, ki so obljubljali ohranitev njihovih pravic. Ko so ga začeli napadati, je v Turčijo pobegnil tudi Hashim. Od tam je skupaj s številnimi drugimi prečkal morje, da bi dosegel Mitilene, glavno mesto grškega otoka Lesbos. Pot je bila igra med življenjem in smrtjo; čoln, ki je plul pred njimi, je potonil in potniki iz Hashimovega čolna so begunce, med katerimi so bili tudi otroci in ženske, komaj rešili. Po pristanku v Grčiji so družno nadaljevali dolgo in težko pot do Slovenije. Čeprav so skupino sestavljali zelo različni ljudje, so imeli nekaj skupnega: vsi so zapustili domovino, da bi lahko obdržali svoja življenja. In zdaj bi, poudarja Hashim, radi živeli in soustvarjali družbo, v katero so prišli.

€URO-POLITIKE

.....

V iskanju varnega življenja

*»Kar prihaja, je boljše od tega, kar je odšlo.«
(arabski pregovor)*

Ahmad je migrant iz sirskega obmorskega mesta. Pred svojim prihodom v Slovenijo je študiral agronomijo. Njegova skupina prijateljev in znancev je bila sestavljena iz pripadnikov različnih veroizpovedi: kristjanov, alavitov, šiitov in sunitov, ki jim pripada tudi sam. Pred začetkom državljanske vojne ni bil Ahmad nikdar priča kakršnemukoli verskemu ali etničnemu konfliktu. Njegova družina je imela v mestu hišo in stanovanje. Spominja se čarobnih trenutkov, ki jih je preživel z bratom, sestro in starši. Zaljubil se je v dekle, ki mu je čustva vračalo – načrtovala sta skupno prihodnost. Pred leti se je družina razpršila: oče se je zaradi dela preselil v Katar, mati, sestra in brat pa v Dubaj. Ahmad se je odločil, da bo ostal v rodnem kraju in se šolal. Oče mu je pošiljal tristo dolarjev mesečno. Živel je v moderni družinski hiši, stanovanje v južnem predmestju pa je uporabljal za druženje s prijatelji. Vozil je mercedesa, ki mu ga je kupil oče in na katerega je bil zelo ponosen. Njegova družina si je dobro finančno stanje prigarala s trdim delom.

Nato pa je prišel buren vihar in pregnal vso radost: izbruhnila je državljanska vojna. Ahmada so pozvali, naj se pridruži vojski Basharja al-Assada. Vojaško služenje je za državljane Sirije obvezno, vendar ga je Ahmad kot pacifist zavrnil. Nekega dne je potrkalo na njegovih vratih; odprla jih je prijateljica, ki je bila ravno takrat na obisku. V hišo so vstopili policisti in zahtevali Ahmadovo takojšnjo priključitev vojski, on pa je vztrajal pri svojem stališču. Ni se hotel boriti proti sodržavljanom. Policisti so odpeljali njegov avtomobil in preiskali hišo. Zaplenili so mu denar, ki ga je zaradi razpada sirskega bančnega sistema hranil doma; vzeli so mu tudi mobilni telefon, računalnik in ostale vredne predmete. Na silo so ga izselili in zaplenili še

hišo. V trenutku je ostal brez vsega, tudi brez nekaterih prijateljev, ki so se pridružili sirski vojski, nekateri pa celo Isisu. Čustveno ga je zlomilo, ko je videl, da se prijatelji borijo drug proti drugemu, da alaviti in šiiti nasilno obračunavajo s suniti. Bil je v življenjski nevarnosti. Predčasno je zaključil študij agronomije in si še pravočasno priskrbel potrdilo o opravljenih študijskih obveznostih ter zapustil Sirijo. Želel si je, da se mu na tej poti pridruži dekle, a ji družina ni dovolila. Menili so, da bi odhod s fantom, s katerim ni poročena, slabo vplival na njen ugled, zato so ji veleli, naj ostane doma in počaka nekaj časa.

Ahmad je prečkal sirsko-turško mejo in se napotil k prijatelju v Istanbul, kjer se je živel precej časa. Nekega dne je izvedel pretresljive novice: njegov domači kraj je bil tarča bombnih napadov, stavba, v kateri je imel stanovanje, je bila porušena. V tem delu mesta je živelo tudi njegovo dekle, ki napadov ni preživelo, kar je Ahmada neopisljivo bolelo. Želel si je k očetu, zato se je odpravil na katarsko veleposlaništvo in vložil prošnjo za združitev z družino, a so mu jo zavrnil. Zavrnitev je doživel tudi na veleposlaništvu Združenih arabskih emiratov, kjer je zaprosil za združitev s preostankom družine v Dubaju. Odločil se je, da ostane pri prijatelju v Istanbulu in zaprosi za azil, ki pa ga ni dobil, prav tako mu niso odobrili niti dovoljenja za delo niti za začasno bivanje. Dobil je le obvestilo, da mora zapustiti Turčijo, sicer ga bodo deportirali nazaj v Sirijo.

V hudi stiski se je z migrantskim valom odpravil proti severu, ne da bi imel določen cilj. Vsi načrti so mu padli v vodo. Hodil je in hodil. Včasih se je del poti peljal z vlakom ali avtobusom, potem pa spet hodil, včasih po deset kilometrov skupaj. Potoval je skozi Grčijo, Makedonijo, Srbijo in Hrvaško, vse do Slovenije. Fizično in psihično je bil povsem izčrpan. Moč so mu vlivali pogumni migranti, prijazen del osebja na mejah in v migrantskih centrih, predvsem pa močna vera v boga, zaradi katere ni nikoli izgubil upanja. Čutil je, da ljudje, ki jih je srečal na poti, razumejo njegovo stisko. Vse dokler ni stopil na ozemlje Hrvaške, kjer je doživel največje ponižanje svojega življenja. To je bilo najtemnejše obdobje potovanja. Policisti, cariniki in ostali so ga zmerjali s teroristom in ga zaničevali zaradi arabskega videza, zato si je želel čim prej oditi.

Ko je prestopil hrvaško-slovensko mejo, je bil seznanjen z azilnim postopkom. Ravno takrat sta začeli Nemčija in Avstrija zapirati svoje meje in ker si je bolj kot karkoli drugega želel končati kalvarijo, ki jo je doživljal, je zaprosil za azil. Zdaj stane v izpostavi Azilnega doma na Kotnikovi ulici v Ljubljani. Mesto mu je zelo všeč, Ljubljančani pa se mu zdijo prijazni in spoštljivi. Kljub vsemu preživetemu trpljenju ima še vedno upanje in veselje do življenja ter verjame, da se bo vse dobro končalo, saj bog nikoli ne zapusti dobrih in poštenih. Rad bi ostal v Sloveniji, spoznal njeno kulturo in nadaljeval študij. Upa, da se bo lahko kmalu začel preživljati z lastnim delom in da bo spet videl družino.

»Migrantska kriza« / »begunska kriza«¹

Abstract

“Migrant crisis” / “Refugee crisis”

The article highlights the fundamentally misleading and unstable nature of the distinctions between the terms “refugees”, “asylum-seekers”, and “migrants”, all of whom experience the precariousness produced by the EU’s exclusionary politics on asylum – due to juridical instability and geographical hyper-mobility of migrants subjects. The “hotspot” system, first launched in May 2015, represents the restructuring of mechanisms of capture and identification in response to the migration “turmoil” at the external frontiers of Europe. On the other hand, transit zones such as the Eidomeni camp at the Greek-Macedonian border or the makeshift self-organized refugee / migrant camp at Calais operate informally as de facto “hotspots.” What is commonly called “the migrant crisis” or “the refugee crisis” actually reflects the frantic attempt by the EU and European nation-states to control, contain, and govern people’s (“unauthorized”) transnational and inter-continental movements. Naming it a “refugee/migrant crisis” appears to be a device for the authorization of exceptional or “emergency” governmental measures – and then their normalization. The very terms “migrant crisis” and “refugee crisis” tend to personalize “crisis” and relocate “crisis” in the body and person of the figurative migrant / refugee, as if s/he is the carrier of a disease called “crisis,” and thus carries the contagion of “crisis” wherever s/he may go. The article calls for attention to the new spaces of “transit” opened up by the migrants and refugees themselves, and consequently the ways in which these “irregular” human mobilities have scrambled and re-shuffled the social and political geography of “Europe.”

Keywords: migrant, refugee, asylum-seekers, crisis, mobility, autonomy

Povzetek

Članek opozori na zavajajočo in spremenljivo naravo razlik med pojmi »begunci«, »prosilci za azil« in »migranti«, pri čemer vsi ljudje, razvrščeni v te kategorije, doživljajo negotovost, ki jo zaradi pravne nejasnosti in geografske hipermobilnosti migrantskih subjektov povzroča izključevalna azilna politika EU. Sistem t. i. »hotspotov«, ki so ga prvič uveljavili maja 2015, je nov mehanizem zapiranja in identifikacije, ki je nastal kot odziv na migracijsko »vrenje« na zunanjih mejah Evrope. Na drugi strani pa tranzitne cone, kot sta taborišči v Eidomeniju na grško-makedonski meji ali improvizirano samoorganizirano begunsko / migrantsko taborišče v Calaisu, neformalno delujejo kot *de facto* »hotspoti«. Poimenovanje »migrantska kriza« ali »begunska kriza« označuje mrzlični poskus EU in evropskih nacionalnih držav, da nadzorujejo, zadržujejo in upravljajo (»nezakonita«) transnacionalna in medkontinentalna gibanja ljudi. Samo imenovanje krize kot begunske / migrantske je mehanizem za sprejem izrednih ali »nujnih« vladnih ukrepov in njihovo normalizacijo, pojma migrantska / begunska kriza pa personificirata krizo in jo prestavljata v telo in osebo figurativnega migranta / begunca, kakor da bi bil ali bila nosilec bolezni, imenovane »kriza«, okužbo z njo pa nosi povsod s seboj. Članek opozarja in nove prostore »tranzita«, ki jih odpirajo sami migranti in begunci, in posledično na načine, na katere so »nezakonite« mobilnosti preplezale in premešale družbeno in politično geografijo »Evrope«.

Ključne besede: migrant, begunec, prosilec za azil, kriza, mobilnost, avtonomija

¹ Pričujoči članek je del sodelovalnega projekta kolektivnega pisanja vrste člankov pod skupnim naslovom *Europe / Crisis: New Keywords of »the Crisis« in and of »Europe«* avtorjev, povezanih v skupino New Keywords Collective. Pobuda za pisanje je nastala na srečanju raziskovalne mreže *The European Question: Postcolonial Perspectives on Migration, Nation and Race* na londonskem King's Collegeu 25. in 26. junija 2015. Članek z naslovom »Migrant crisis« / »Refugee crisis« je dostopen na: <http://nearfuture-sonline.org/europecrisis-new-keywords-of-crisis-in-and-of-europe-part-3/> (15. april 2015); soavtorji in soavtorice besedila so: Nicholas De Genova, Elena Fontanari, Fiorenza Picozza, Laia Soto Bermant, Aila Spathopoulou, Maurice Stierl, Zakeera Suffee, Martina Tazzioli, Huub van Baar in Can Yildiz.

Pri poročanju množičnih medijev opazimo močno variiranje med govorom o evropski »begunski krizi« in implicitno bolj podcenjujočo oznako »migrantska kriza«. Povedno je, da je dobesedno vsak članek na *BBC News*, povezan s tem vprašanjem, opremljen s pojasnilom: »Terminološka opomba: BBC-jeva uporaba izraza migrant se nanaša na vse tiste ljudi na poti, katerih pravni postopek prošnje za azil še ni končan. V to skupino spadajo ljudje, ki bežijo iz v vojni opustošenih držav, kot je Sirija, in jim bo verjetno priznan status begunca, kakor tudi ljudje, ki iščejo delo in boljše življenje in za katere bodo vlade verjetno odločile, da so ekonomski migranti.« Skratka, ta stavek in številni drugi epistemsko krizo, povezano z migracijami in gibanjem beguncev, preusmerjajo in premeščajo: pogosto obravnavano vprašanje, kako najprimerneje označiti ljudi, ki na svoji poti brez »dovoljenja« prestopajo meje nacionalnih držav, je prepuščeno domnevno končni odločitvi »ustreznih« vladnih organov, dozdevnim »strokovnjakom«, ki skušajo upravljati evropski mejni režim s presojanjem o prošnjah za azil in razsojanjem o vprašanju, koga se lahko kvalificira za »legalnega« in »verodostojnega« begunca (glej Casas-Cortes in dr., 2015). Vse do tega »obračunskega« dne pa se utegne vse begunce reducirati na domnevni status »samo« migrantov. Pravzaprav se v razpravah o »migrantski krizi« zdi, da se pojem »migrant« dejansko nanaša izključno na »ilegalne« migrante, zato se »migracije« nedvoumno interpretira kot neločljivo obliko globalne/postkolonialne politike razreda in rase. Nadalje, na tej točki moramo opozoriti, da sam pojem »prosilca za azil« vedno že prikrito opominja na temeljni sum do vseh ljudi, ki zaprosijo za azil v okviru evropskega azilnega sistema, ki rutinsko in sistematično izloča in zavrne veliko večino prosilcev in s tem vsakič znova potrjuje procese, ki ilegalizirajo njihovo mobilnost (De Genova, 2011; 2013b). Rezultat izključevalne azilne politike je, da sedanja »begunska kriza« pravzaprav ustvarja silno povečanje zavrnjene begunske populacije v Evropi in s tem na novo preureja njihovo »migrantsko« / (zavrnjeno) »begunsko« »ilegalnost« v odnosu do nove ureditve razredne in rasne neenakosti (glej Casas-Cortes in dr., 2015).

Na začetku je ključno opozoriti na temeljno zavajajočo in spremenljivo naravo protislovnih pojmov »begunci«, »prosilci za azil« in »migranti«. Drugače kot na primer pojem »begunec« pojem »migrant« ne ustreza natančno določenemu legalnemu statusu in posledično brez nadaljnjega izročja različne ljudi na poti megleni kategoriji domnevne »nezakonitosti« ali »ilegalnosti«. Toda kot je bilo že rečeno, vsak analitični pomen bolj prečiščenega pojma »begunec« se po navadi prepušča ozkim pravnim (in izjemno izključujočim) določbam vladnih organov. Medtem ko pojem »prosilca za azil« jasno sporoča podreditev ljudi na poti postopkom prošnje za azil in po navadi zajema tako tiste, ki bodo ali ne bodo nazadnje dobili status »begunca«, kakor tudi tiste, ki jim bodo podelili različne vmesne pravno zakonite kategorije delnega priznanja in provizorične (pogosto negotove) »legalnosti«. Vendar v nobenem primeru izraz »prosilca za azil« ustrezno ne opiše kompleksne

zgodovinsko specifične družbene in politične poti ter preteklosti tistih, ki so bili prisiljeni zaprositi za azil, saj ne obstajajo nobene druge »legalne« poti, ki bi omogočale mobilnost in vstop v Evropo.

Razen tega migrantski subjekti, ki so uradno prepoznani kot »begunci« in dobijo začasen »legalni« status, nič manj ne doživljajo negotovosti, ki jo producira izključevalna azilna politika EU. Dejansko je za kontradiktorne politike zavrtnitve in nadzora, ki jih pri urejanju azila izvajajo vladni organi (tako institucij EU kot nacionalnih držav), značilna popolna ambivalenca, ki generira različne absurdne hibridne statute za ljudi, ki živijo na »robovih države« (Das in Poole, 2004) in jih lahko primerjamo s statusi »poldržavljanov« ali »ilegalnih državljanov« (Rigo, 2007). Ker so izpostavljeni kontradiktornim pogojenostim, so ti »pollegalni« migrantski / begunski subjekti včasih dolgotrajno ujeti v položaj negotove »legalnosti« in legalno vsiljene imobilizacije, kdaj drugič pa jih negotov pravni položaj prisili v nenehno premikanje in prestopanje državnih mej v pogojih ilegalne mobilnosti in nezakonitega (začasnega) bivanja (Picozza, b. d.). Na primer, nekateri begunci (prvotno iz držav Podсахarske Afrike, ki so več let delali in živeli kot migrantski delavci v Libiji) so leta 2011 pobegnili pred preganjanjem in državljansko vojno v Libiji in nato prišli v Italijo, kjer so jih obravnavali kot »prosilce za azil« ali »začasne begunce« po Načrtu za ukrepanje v izrednih razmerah za Severno Afriko (*North Africa Emergency Plan*). Potem ko so bili v Italiji včasih že več kot tri leta brezdomci in brezposelni, so se odločili prekiniti svojo revščino, se premakniti in podati v iskanje boljših življenjskih možnosti križem po Evropi. S tem so se na hitro spremenili v »ilegalne migrante«. Tiste, ki so bili registrirani kot »prosilci za azil« ali pa so imeli odobren začasni »legalni« status v državi članici EU, kot je v tem primeru Italija, obravnavajo po dublinski uredbi EU: ker so se preselili v druge države EU, kjer začasno »nezakonito« prebivajo in delajo, so znova ilegalizirani (zreducirani samo na status »migranta«) in ob morebitni aretaciji jih lahko deportirajo nazaj v Italijo. Pravna nestabilnost in geografska hiper mobilnost sta posledici, ki ju lahko razumemo kot učinek napetosti in konfliktov v poskusih migrantskih subjektov po svobodnem gibanju in organizaciji svojega življenja v Evropi na eni strani in na drugi med prizadevanji EU in vlad nacionalnih držav po nadzoru in upravljanju teh mobilnosti, proti katerim se vlade in EU bojujejo. »Evropa« je tako prostor konkurenčnih praks, kjer se nenehno meje izpodbija, se o njih pogaja in redefinira z nenehnim obravnavanjem vprašanja o azilu kot središčnim protislovjem systemske moči in mehanizmov nadzora mej ter »upravljanja« migracij (glej Casas-Cortes in dr., 2015). Toda podreditev dublinski uredbi v nobenem pomenu ni značilna samo za navedeni primer (Brekke in Brochmann, 2014; Kasperek, 2015; Picozza b. d.; Schuster, 2011a; 2011b), vsekakor pa čedalje bolj razkriva, kako temeljito in učinkovito deluje azilni sistem EU kot stroj za proizvodnjo migrantske »ilegalnosti« (De Genova, 2013b).

Zelo hvaljen nemški domnevno »humanitarni« odziv na množičen prihod beguncev in migrantov v poletju 2015 – Nemčija je dejansko odprla meje (čeprav

zelo selektivno, večinoma za ljudi iz Sirije) in kar je pomembno, deloma je suspendirala dublinsko uredbo – moramo razumeti kot retroaktivno urejanje stanja, ko so migranti in begunci najmanj zadnji dve leti prečkali te iste meje in v čedalje večjem številu »nezakonito« živel na ozemlju Nemčije. Poleg tega so v Nemčiji in tudi drugod vzporedno s tovrstno *de facto* »amnestijo« (preoblečeno v »humanitarno« politiko) uveljavljali nove restriktivne azilne politike do preostalih (ilegaliziranih) migrantov in beguncev. Ta proces je tekel tako na nacionalnih ravneh kot na ravni EU. S skupno razglasitvijo različnih držav za »varne tretje države«, denimo, je politika relativne »dobrodošlice« za nekatere omogočila vnaprejšnjo izključitev drugih beguncev, temelječo zgolj na njihovem nacionalnem poreklu, kakor tudi prihodnjo deportacijo še večjega števila beguncev, ki so že pred leti zaprosili za azil v EU.² Take ukrepe, sprejete na nacionalni ravni, moramo razumeti skupaj z novimi oblikami nadzora meje in upravljanja migracij na ravni EU. Gre za predloga za nov sistem razporeditve prosilcev za azil in njihovo premestitev v države članice, za t. i. sistem kvot, ki bo migrantskim subjektom vsilil tako nove oblike prisilne mobilnosti kakor tudi oblike prisilne imobilizacije, analogne tistim, ki so jih vpeljale dublinske uredbe.

Leta 2015 je evropski odziv na prihod ljudi, ki so iskali azil, čedalje bolj zaznamovala politika zadrževanja migrantov in beguncev s ciljem, da se jih ustavi, preden vstopijo na ozemlje držav članic EU, tj. na »predmejah« »Evrope«. Zaradi dvostranskih dogovorov, sklenjenih med EU in Turčijo konec leta 2015, kakor tudi vojaških operacij pomorskih sil EU Mediterranea (EUNAVFOR MED) za »boj proti tihotapcem migrantov«, strmo narašča število beguncev in migrantov, ki jih zaustavijo v Turčiji in Libiji. Vendar se je politika zadrževanja uveljavila tudi v »evropskem« prostoru: z ustanavljanjem novih oblik taborišč za pridržanje beguncev in migrantov – t. i. *hotspots*³ – sta se vstopni točki, kot sta Grčija in Italija, spremenili v prostore prisilnega pridrževanja, razvrščanja in deportacije, kjer je kruto merilo nacionalnosti povsod postalo glavna distinkcija, ki se uporablja za ločevanje na tiste, ki jim je dovoljeno vstopiti v EU in zaprositi za azil, in na druge, ki so zaustavljeni ali ilegalizirani (glej Casas-Cortes in dr., 2015). Tako imajo pospešeni azilni postopki še drug

² Nemčija je, denimo, določila večino držav naslednic nekdanje Jugoslavije in tudi Albanijo za »varne tretje države«, čeprav je več organizacij za človekove pravice zbralo dokaze, da številnih od teh držav ne moremo šteti za »varne« za Rome. Ta nedavna odločitev Nemčije ne vpliva samo na državljane nekdanje Jugoslavije, ki so pribežali v Nemčijo v 90. letih in prosili za azil v zelo spornih pogojih (številne so nedavno tega deportirali v njihove domnevne »države izvora«), temveč tudi na prosilce za azil, ki so skušali vstopiti v Nemčijo pred kratkim iz prav tako domnevno »varnih« jugovzhodnih evropskih držav (Sardelić, 2015; van Baar, 2016c).

³ V slovenskih medijih je trenutno v uporabi izraz vroča točka; v Večjezični terminološki zbirki Evroterm *hotspot* prevajajo z bodisi dostopna točka ali žariščna točka. Zaradi celotnega konteksta nastanka in obstoja nove oblike prisilnega pridrževanja in razvrščanja ljudi ter sistema prestrezanja migrantske mobilnosti se zdita oba prevoda pomanjkljiva, zato jo ohranjamo v izvorniku (op. prev.).

cilj: namenjeni so tudi hitri deportaciji vseh, ki so bili izločeni.

Tako kot za novo in sporno obliko centra za pridržanje se beseda »hotspot« uporablja tudi za poimenovanje nove strategije prestrezanja migrantske mobilnosti: strategija na novo oblikuje razmejitveno črto mejnih con na zunanjih mejah EU (in prav tako v »evropskem« prostoru), ki sledi izključevalni delitvi na migrante in begunce, pri čemer se enim podeli prepustnica »legalnosti«, medtem ko se druge ilegalizira kot »neprimerne« za azil. Sistem »hotspota«, ki so ga prvič uporabili maja leta 2015, uradno pa uvedli septembra 2015 v Italiji in Grčiji kot odziv na migracijski »pretres« na zunanjih mejah Evrope, prinaša prestrukturiranje mehanizmov prijetja in identificiranja. Po logiki »hotspota« naj bi Grčija in Italija delovali kot mejni con, kjer se bo izvajal nekakšen preseleksijski postopek, v katerem naj bi se čim hitreje identificiralo in odvzemalo prstne odtise vsem novim prišlekom, nato pa se jih razdelilo v skupini »pravih« bodočih beguncev in vseh drugih, ki jih je mogoče takoj deportirati. Tako bosta Lampedusa in Lesbos čedalje bolj delovala kot otoka-zapora, kjer bodo načrtovane pospešene identifikacijske postopke – opravljene na kraju samem – kombinirali s časovno nedoločenim prisilnim pridržanjem (in dolgotrajno imobilizacijo) vsakega migranta ali begunca, ki bo odklonil odvzem prstnih odtisov.

Tako je, denimo, decembra 2015 protestiralo 250 eritrejskih beguncev na Lampedusi z zahtevo, da jih spustijo iz taborišča, v katerem so bili prisilno pridržani dva meseca, ker so odklonili odvzem prstnih odtisov.

Centri za prvi »sprejem« v EU so zato postali prostorska past za migrante. Podobno so se t. i. vojaško-humanitarne oblike upravljanja meja spremenile v policijsko delovanje, ki ga izvajajo organizacije EU (kot je Agencija za nadzor zunanjih mejah EU – Frontex) skupaj s humanitarnimi organizacijami (kot je UNHCR).

Novo oblike obvladovanja meja samo slabšajo nestanovitne geografije »Evrope«. Denimo, na grških otokih Lesbos in Samos so lokalne oblasti večinoma privolile in sprejele preoblikovanje obeh otokov v »hotspota«, pozdravile so prihod izbranih humanitarnih organizacij, kot so UNHCR, Rdeči križ in Zdravniki brez meja. V izrazitem nasprotju pa lokalne oblasti drugih potencialnih grških »hotspotov«, denimo Kosa in majhnega otoka Agathonisi (pri Lerosu), vztrajno zavračajo ustanovitve »hotspotskih« taborišč in namestitev humanitarnih nevladnih organizacij s trditvijo, da bodo policijski nadzor meja in humanitarne dejavnosti popolnoma spremenili te otoke v magnetne, ki bodo privabljali še več migrantov in beguncev na njihove obale, kar bo, posledično, škodilo njihovemu lokalnemu gospodarstvu, ki temelji na turizmu. V kontekstu ekonomske »krize« pa oblasti in številni drugi lokalni interesi na teh otokih dojemajo EU-ropizacijo upravljanja »migracij« in »begunske krize« kratko malo kot še eno manifestacijo obsežnejše »evropske grožnje«, ki je, širše, že opustošila grško ekonomsko vitalnost. Zato se s stališča nekaterih obremenjenih mejnih držav EU še tesnejše združevanje militarističnih taktik in humanitarnih tehnik ne kaže kot »rešitev« »krize« meja, temveč prej kot zaporedje ukrepov, ki bodo še naprej stopnjevali (dvojno) »krizo«.

Še več, tranzitne cone, kot je taborišče v Eidomeni na grško-makedonski meji, kjer se globoko daljnosežna in pomembna delitev na »begunce« in »vse druge« opravlja po surovem merilu nacionalnosti (po katerem je samo Sircem, Iračanom in Afganistancem dovoljen prehod meje) – ali samoorganizirano začasno begunsko / migrantsko taborišče v Calaisu v bližini Rokavskega predora, ki vodi v Veliko Britanijo in kjer francoske oblasti redno izvajajo aretacije in deportacije številnih migrantov – neformalno že delujejo kot *de facto* »hotspoti«. Kot posledica praks mobilnosti in prostorov tranzita, katerih oblikovalci in subjekti so migranti, so uradni in neformalni »hotspoti« preprosto samo najvidnejši in najpomembnejši znaki za institucije EU in nacionalnih držav, da nujno spremenijo svoje odzive na avtonomijo in subjektiviteto migracij, predvsem glede nepremišljenega prizadevanja za razvrščanje, uvrščanje in upravljanje današnje človeške mobilnosti – ko ves ta čas neusmiljeno spodkopavajo vsako domnevno »pravico« do azila in na novo vzpostavljajo čedalje obsežnejše mehanizme za vnaprejšnjo ilegalizacijo prek mej segajoče mobilnosti večine človeštva.

Multiplikacija mej in heterogenost mejnih con (Mazzadra in Neilson, 2013) sta znaka neprekinjene »krize« migracij v Evropi. Snovalci politik čedalje pogosteje uporabljajo površen in evfemističen izraz »mešani migrantski tok«, ki izraža resnično nezmožnost držav in migracijskih uradov, da bi popolnoma ukrotili in uredili nepokorne prakse mobilnosti, ki nenehno prestopajo ločnice obstoječih vladnih kategorij in meril za delitev različnih formacij človeške mobilnosti. To, kar je na splošno poimenovano »migrantska kriza« ali »begunska kriza«, dejansko označuje mrzličen poskus EU in evropskih nacionalnih držav, da nadzorujejo, zadržujejo in obvladajo (»nedovoljena«) transnacionalna in medcelinska gibanja ljudi. Pravzaprav se zdi, da je že samo poimenovanje te »krize« kot take prav tako mehanizem za sprejetje izrednih ali »nujnih« vladnih ukrepov – in njihovo normalizacijo –, katerih cilj je stopnjevanje in širjenje obmejnega režima policijskega odkrivanja in pregona ter imigracijske policijske dejavnosti. Tako lahko rečemo, da sama »kriza« deluje kot kritični moment, ki vladam omogoča uveljavitev kontroverzne politike po hitrem postopku, medtem ko so državljani zaradi spektakla na meji intelektualno preveč zbegani, čustveno zmanipulirani ali kako drugače paralizirani, da bi organizirali kakršno koli ustrezno ali učinkovito obliko upora (De Genova, 2002; 2013b; glej tudi Casas-Cortes in dr., 2015; Klein, 2007). Zato nenehna »kriza« sovpada predvsem s krizo suverenosti in izvrševanja oblasti nad klasifikacijo, poimenovanjem in delitvijo »migrantov« / »beguncev«.

Predvsem pa pojma »migrantska kriza« in »begunska kriza« implicitno izražata personifikacijo »krize« in jo premeščata v telo in osebo figurativnega migranta / begunca, kakor da bi bil on ali ona nosilec bolezni, imenovane »kriza« in bi prenašal okužbo »krize« kamor koli že pride. Najpomembnejše je, da s tem lik migranta / begunca grozi »Evropi« z neozdravljivo in kužno boleznijo. Ne glede na to, ali se ta lik personificirane »krize« pojavi na Sredozemskem ali Egejskem morju ali ob kopenskih barikadah iz rezilnih žic – od Calaisa in Ceute do majhnih madžarskih

ali bolgarskih mejnih krajev –, fizična prisotnost ali transgresivna mobilnost ilegaliziranega migranta ali begunca vnaša »krizo« v amorfno simbolično membrano, ki obkroža amebi podobno »Evropo«, ko jo kadar koli in kjer koli »predrejo« »tuja« telesa. Nekatere utelesitve »krize« dobijo stvarno podobo smrti, ko postanejo trupla migrantov in beguncev spektakularno vidna s širjenjem slik v morju plavajočih ali na obale »Evrope« naplavljenih mrtvih teles; drugi so zasledovani, ranjeni, izčrpani, prašni in blatni ali prikazani v besni množici, ki naskakuje ograje ali pleza skozi okna vlakov – kot ščurki, ki jih po navadi povezujemo z grozečo »invazijo« ali katastrofalnimi »poplavamami«, če že ne z »napadi« ali »roji«: kamor koli gredo, se zdi, da s seboj prinašajo »krizo«. Ta spektakel izčrpava in jalovi Evropo ter jo ločuje od njenega »popkovinastega stika« (Hall, 2008) z različnimi regijami, od koder prihajajo ilegalizirani migranti in begunci, s čimer sistematično prekriva prav evropski (post)kolonialni interes za naravne vire in človeško delovno silo v teh (po navadi) nekdanjih koloniziranih državah. Tako se same migracije kažejo kot razdiralna manifestacija postkolonialne dediščine Evrope (De Genova, 2010c; 2016). Zato se zdi, kakor da nas hočeta izraza »migrantska kriza« ali »begunska kriza« prepričati, da je »kriza« utelešena v človeških bitjih, ki so zdaj zaradi ilegalizirane mobilnosti racizirana kot »migranti«. V tem kontekstu je slogan migrantskega boja *We are here, because you were there!* vztrajno ponavljajoče dojemanje tega fenomena, imenovanega »kriza«, ker nas poziva – v resnici zahteva od nas –, da prepoznamo vlogo Evrope v sami produkciji te »krize«.

Pri vsem tem je vseeno ključen poudarek, da sedanjo »krizo« nadzora mej in »upravljanja« migracij spodbada najprej in predvsem sama avtonomija in subjektiviteta človeške mobilnosti, ki nastaja kot posledica različnih in zapletenih vzrokov, zaradi katerih se ljudje brez »dovoljenja« gibljejo prek mej ali, izmenoma, nasedejo *en route*, obtičijo na nekem kraju vzdolž svojih migrantskih poti. Zaradi širjenja izmenjujočih se in domnevno medsebojno zamenljivih diskurzov o »migrantski krizi« / »begunski krizi« moramo postaviti osnovno vprašanje: Čigava »kriza«? Pravzaprav je to v temelju »kriza« (postkolonialne) državne oblasti nad transnacionalno človeško mobilnostjo tistih, katerih gibanja so sicer razglašena za domnevno »ilegalna« (realno zaradi globalne razredne, rasne in nacionalne neenakosti). Zato bi lahko začeli upoštevati, da je ta »kriza« pravzaprav mejnik vladnega brezizhodnega položaja, ki se je aktiviral in strateško razvil zaradi preoblikovanja taktik in tehnik mejne policijske dejavnosti.

Zato moramo to »krizo« razumeti tudi kot priložnost za ponovni premislek in ponovno izumljanje bojov na mejah, katerih cilj je okrepitev in povečanje elementarne človekove svobode gibanja (De Genova, 2010b). Ključno je zlasti, da opozorimo na nove prostore »tranzita«, ki jih odpirajo sami migranti in begunci, in posledično na načine, na katere so »nezakonite« mobilnosti preplezale in premešale družbeno in politično geografijo »Evrope«. Poleg tega moramo začeti spoznavati in teoretizirati o zavutih selitvenih poteh (ki niso mapirane in jih potencialno niti ni mogoče mapirati), ki se ujemajo z migrantskimi in begunskimi premiki po evrop-

skem prostoru in ne upoštevajo enosmernih (evrocentričnih) usmerjevalnih puščic hegemonskih kartografskih reprezentacij »krize«, kot jih propagirata Frontex ali IOM (glej Casas-Cortes in dr., 2015). V tem smislu nam »kriza« evropskega mejnega režima, ki so jo izzvale neštete avtonomije in subjektivitete človeških mobilnosti, kaže trenutek, ki ni prenapolnjen samo z doslej nerazrešenimi konflikti, temveč tudi z nepredstavljenimi potencialnostmi.

Prevedla Nina Kozinc

Literatura

- BREKKE, JAN PAUL IN GRETE BROCHMANN (2014): Stuck in Transit: Secondary Migration of Asylum Seekers in Europe, National Differences, and the Dublin Regulation. *Journal of Refugee Studies* 28(2): 145–162.
- CASAS-CORTES, MARIBEL, SEBASTIAN COBARRUBIAS, NICHOLAS DE GENOVA, GLENDA GARELLI, GIORGIO GRAPPI, CHARLES HELLER, SABINE HESS, BERND KASPAREK, SANDRO MEZZADRA, BRETT NEILSON, IRENE PEANO, LORENZO PEZZANI, JOHN PICKLES, FEDERICO RAHOLA, LISA RIEDNER, STEPHAN SCHEEL IN MARTINA TAZZIOLI (2015): New Keywords: Migration and Borders. *Cultural Studies* 29(1): 55–87.
- CLARK, ALISON (2015): Photographing Empire. *History Australia* 12(2): 242–244.
- DAS, VEENA IN DEBORAH POOLE (UR.) (2004): *Anthropology in the Margins of the State*. Santa Fe, NM: SAR Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2002): Migrant 'Illegality' and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010a): Antiterrorism, Race, and the New Frontier: American Exceptionalism, Imperial Multiculturalism, and the Global Security State. *Identities* 17(6): 613–640.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010b): The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement. Theoretical Overview. V *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement*, N. De Genova in N. Peutz (ur.), 33–65. Durham, NC: Duke University Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010c): Migration and Race in Europe: The Trans-Atlantic Metastases of a Post-Colonial Cancer. *European Journal of Social Theory* 13(3): 405–419.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2011): Spectacle of Security, Spectacle of Terror. V *Accumulating Insecurity: Violence and Dispossession in the Making of Everyday Life*, S. Feldman, C. Geisler in G. Menon (ur.), 141–165. Athens: University of Georgia Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2013a): The Securitarian Society of the Spectacle. V *Rhetorics of Insecurity: Belonging and Violence in the Neoliberal Era*, Z. Gambetti in M. Godoy-Anativia (ur.), 213–242. New York: New York University Press.

- DE GENOVA, NICHOLAS (2013b): Spectacles of Migrant 'Illegality': The Scene of Exclusion, the Obscene of Inclusion. *Ethnic and Racial Studies* 36(7): 1180–1198.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2016): The 'European' Question: Migration, Race, and Post-Coloniality in 'Europe'. V *An Anthology of Migration and Social Transformation: European Perspectives*, A. Amelina, K. Horvath in B. Meeus (ur.), 343–356. New York: IMISCOE Research Series/Springer.
- HALL, STUART (2008): Keynote Address at Rivington Place, London (untitled). *History Australia* 12(2): 242–244.
- KASPAREK, BERND (2015): Complementing Schengen: The Dublin System and the European Border and Migration Regime. V *Migration Policy and Practice: Interventions and Solutions*, H. Bauder in C. Matheis (ur.), 59–78. New York: Palgrave Macmillan.
- KLEIN, NAOMI (2007): *The Shock Doctrine*. New York: Picador.
- MEZZADRA, SANDRO IN BRETT NEILSON (2013): *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham, NC: Duke University Press.
- PICOZZA, FIORENZA (B. D.): 'Dubliners': Unthinking Displacement, Illegality, and Refugeeeness within Europe's Geographies of Asylum. V *The Borders of 'Europe': Autonomy of Migration, Tactics of Bordering*, N. De Genova (ur.). V pripravi.
- RIGO, ENRICA (2007): *Europa di confine: Transformazioni della cittadinanza nell'Unione allargata*. Roma: Meltemi.
- SARDELIĆ, JULIJA (2015): Rethinking (Im)Mobilities of Roma in Europe. *openDemocracy*, 6. oktober. Dostopno na: https://www.opendemocracy.net/beyondslavery/julija-sardeli_/rethinking-immobilities-of-roma-in-europe (20. februar 2016).
- SCHUSTER, LIZA (2011a): Dublin II and Eurodac: Examining the (Un)intended(?) Consequences. *Gender, Place & Culture* 18(3): 401–416.
- SCHUSTER, LIZA (2011b): Turning Refugees into 'Illegal Migrants': Afghan Asylum Seekers in Europe. *Ethnic and Racial Studies* 34(8): 1392–1407.
- VAN BAAR, HUUB (2016a): Evictability and the Biopolitical Bordering of Europe: The Impact of the EU's Border Regime on the Roma. V pripravi v *Antipode*.
- VAN BAAR, HUUB (2016b): Contained Mobility and the Racialization of Poverty in Europe: The Roma at the Security-Development Nexus. V pripravi v *Journal of Ethnic and Migration Studies*.
- VAN BAAR, HUUB (2016c): Boundary Practices of Citizenship: Europe's Roma at the Nexus of Securitization and Citizenship. V pripravi v *Within and Beyond Citizenship: Lived Experiences of Political Membership*, R. Gonzales and N. Sigona (ur.). Stanford, CA: Stanford University Press.

Militarizacija mej in ilegalizacija ljudi: dobičkonosni napad na človečno in demokratsko družbo

Abstract

Militarization of the borders and illegalization of people: A profitable attack on humane and democratic society

Building up the borders of Europe, their militarization and turning refugees into illegal human beings are the key approaches of the EU towards people fleeing to survive. Thus, Europe is turning its border areas into crisis conditions and exports its policies, under economic duress, into third countries. Simultaneously, it is enhancing its control apparatus that infringes into lives of EU citizens. However, the creation of a class of unwanted people benefits EU economies in parallel with the militarization of the EU borders, which empowers the military-security industry, the smuggler networks grow. The ways to reach Europe are becoming ever more deadly. Anthropologist Ruben Andersson, author of the book *Illegality, Inc.* and Martin Lemberg-Pedersen, adjunct professor at the Centre for Advanced Migration Studies at the University of Copenhagen, emphasize and warn about these developments – the article is based on interviews with each of them.

Keywords: militarization, borders, illegality, military and security industry, democracy

Kristina Božič is a lawyer, working as a journalist. (kristinabožic@hotmail.com)

Povzetek

Utrjevanje mej Evrope, njihova militarizacija in ustvarjanje ilegalnih ljudi iz beguncev so glavni pristopi Evropske unije (EU) do tistih, ki bežijo, da bi preživel. EU s tem ustvarja obmejna območja, kjer vladajo krizne razmere, vojaško-varnostni pristop pa se širi. S svojimi politikami do tretjih držav, predvsem podsaharske Afrike, EU pogloblja in vsiljuje svoje politike, hkrati pa gradi aparat nadzora, ki pronica tudi v življenja prebivalcev EU. Ustvarjanje nezaželenih ljudi, brez urejenih dokumentov, koristi evropskim gospodarstvom. Vzporedno z militarizacijo mej, ki povečuje moč in vpliv vojaško-varnostne industrije, cveti tudi tihotapstvo; poti postajajo čedalje bolj nevarne in smrtonosne. Na to opozarjata antropolog Ruben Andersson, avtor knjige *Illegality, Inc.*, in Martin Lemberg-Pedersen, danski postdoktorski raziskovalec Centra za migracijske študije na Univerzi v Københavnu. Članek temelji na pogovorih z njima.

Ključne besede: militarizacija mej, ilegalizacija ljudi, vojaško-varnostna industrija, demokracija

Kristina Božič je po izobrazbi pravnica, dela kot novinarka. (kristinabožic@hotmail.com)

Poti v Evropo vodijo ljudi iz Afrike, z Bližnjega vzhoda in iz Azije do žičnatih ograj, opremljenih z visoko tehnologijo. Z evropskimi politikami se ti ljudje posredno srečajo že v matičnih državah, kjer jih občutijo tako prek trgovinskih kot varnostnih sporazumov (Andersson, 2014; Castan Pinos, 2009). Ker Evropa nima skupne azilne politike, prav tako pa ni legalnih poti za prihod v Evropo, ljudje nimajo druge izbire, kot da se zatekajo v ilegalnost. Odločitev za utrjevanje meja že desetletja potiska Evropo čedalje globlje v začaran krog vse večje militarizacije. Področje, ki ga je s tem odprla vojaško-varnostni industriji, je postalo območje pritiska za uvajanje še več istih, zgrešenih politik, da bi ljudem preprečili prihod v Evropsko unijo (EU). Kombinacija kapitalskih interesov in zgrešenih politik ustvarja razmere, v katerih probleme hkrati interpretira, analizira in zanje ponuja rešitve ena in ista industrija, ki ima čedalje več vpliva na varnostne in azilne politike EU.

Švedski raziskovalec Ruben Andersson se je pred skoraj desetimi leti odločil izkusiti in raziskati pot iz Zahodne Afrike do obal jugozahodne Evrope. A vsaj toliko kot pot je videl tudi ljudi, ki so po njej potovali. Zdaj opazuje, kako se poti v EU spreminjajo, ene se zapirajo in druge, nove in čedalje bolj tvegane, odpirajo. Na teh poteh politike EU ljudi ilegalizirajo: iz zakonitih jih prekvalificirajo v nezakonite, kar spremljajo in izrabljajo industrije – uradne, nelegalne in humanitarne. A Andersson opozarja, da je vsak človek, ki želi priti v Evropo, zgodba zase, preplet lastne zgodovine, znanj in izkušenj (Andersson, 2014). Nekateri, poraženi, so se vrnili domov in iščejo nove načine za uresničitev svojih ambicij, drugim je po večletni poti čez Saharo in Maroko nazadnje uspelo priti v EU. Toda tu, kjer so tisti, ki jih imajo, poiskali sorodnike in prijatelje, se njihovi ideali sesujejo in sanje razblinijo. Poskušajo najti delo. Nekateri, še vedno ujeti v industriji »illegalnosti«, delajo za drobiž; drugi so prostovoljci pri migrantskih organizacijah. Spet tretji so se poročili, nadaljevali šolanje. Poti, izkušnje in zgodbe tistih, s katerimi ohranjajo stike, so različne. Večina jih ne želi govoriti o tem, kar je za njimi. Zanimata jih sedanost in prihodnost. Prehajanja meja se ne želijo spominjati (Andersson v Božič, 2015).

V Evropi so se migracijski režimi začeli spreminjati že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Krožni, delovni migranti iz nekdanjih kolonij niso več mogli priti v Evropo po legalnih poteh in se nato vračati domov, od koder bi nato čez čas spet odšli proti severu, služiti denar za preživetje. Z zaprtjem teh poti – med nekdanjimi kolonialnimi silami in kolonijami ali med Nemčijo in Turčijo oziroma državami nekdanje Jugoslavije – pa so se odpirale vedno nove, ilegalne, katerih preobrazbe in premike spremljamo še danes (Carrera in Formisano, 2005).

Leta 1993 je bilo zgrajene prvih 8,4 kilometra ograje okoli španske enklave Ceuta na severu Maroka, ki so jo začeli že dve leti pozneje nadgrajevati. Jeseni 2005 je 13 ljudi, ki so poskušali doseči evropska tla, umrlo zaradi nasilja maroških in španskih policistov (Amnesty International, 2005) in takrat je Španija zgradila še tretjo, dvojno ograjo. Zdaj segajo ograje šest metrov visoko, na vrhu je bodeča žica, opremljene so z zvočnimi senzorji in senzorji za zaznavanje premikanja, avtomatskimi razpršilci solzivca, z nadzornimi stolpi, kamerami in reflektorji, med ograjami

pa je speljana intervencijska pot (Andersson, 2014; Castan Pinos, 2009). Andersson španski enklavi Ceuta in Melilla opisuje kot laboratorija nadzora mej v EU. Poleg tega dogajanje v obeh enklavah potrjuje, da vojaško-varnostna industrija na vse dokaze o napačnem razumevanju in diagnozi problema vsakokrat ponudi le še več istega, neučinkovitega odziva – še večje in še višje, še bolj militarizirane ograje. Tako se gradi še četrta ograja, zdaj na maroški strani. Bolj ali manj identično špansko-maroški ograji je novembra 2015 zrasel dvojni žičnati zid na makedonski meji z Grčijo, od koder so begunci lani spomladi začeli bolj množično hoditi proti severu. Na tej poti čez Balkan proti EU so bili begunci manj kot pol leta pozneje, marca 2016, (začasno) ustavljeni – s postavitvijo ograje na makedonsko-grški meji in sprejetjem sporazuma med EU in Turčijo, ki je v zameno za šest milijard evrov, odpravo vizumskih ovir in druge ugodnosti obljubila, da bo zadrževala in sprejemala nazaj begunce, ki poskušajo priti v EU.

Zaveznitva za neučinkovite politike

S povezovanjem in izmenjavo izkušenj pri gradnji zidov, nadzorovanju ljudi in njihovem zatiranju se vzpostavljajo stiki in sodelovanje med raznorodnimi političnimi režimi, s čimer se na globalnem zemljevidu priznava vlogo in pomen držav, ki lahko, četudi dokazano kršijo človekove pravice in mednarodno pravo, ponudijo »najboljše«, že preizkušene rešitve. Ena takih držav je Izrael. Ameriški antropolog in izraelski mirovniški aktivist Jeff Halper (2015) govori o palestinizaciji sveta, ki se dosega z izvozom izraelskega znanja in vojaško-varnostnih tehnologij. Vse te razvija izraelska vojaško-varnostna industrija pri okupaciji Palestine in nadzoru palestinskega prebivalstva. Madžarsko in bolgarsko notranje ministrstvo sta se poleti 2015 obrnili neposredno na Izrael z željo za prenos izraelskih izkušenj o gradnji takih zidov, ki ljudem učinkovito preprečijo, da bi jih kakorkoli prestopili.

Izraelski režim okupacije ter obkolutve Gaze je živ laboratorij vojaško-varnostne industrije za preizkušanje novih robotnih orožij in naprednih nadzornih sistemov (Halper, 2015; Halper v Božič, 2016b; Lemberg-Pedersen, 2013). Prav zato, ker so bila orožja že preizkušena v boju, ima izraelska vojaško-varnostna industrija pomembno primerjalno prednost, ko svetovnim voditeljem in državam ponuja svoje izdelke in rešitve. Lemberg-Pedersen čedalje večjo militarizacijo mej komentira takole:

Militarizacija mej skupaj z intervencionizmom, ki ga predvideva evropski program Sophia v Sredozemlju, lahko pomenita, da se bodo poti, po katerih zdaj bežijo begunci, spremenile v vojna območja. Obupna želja EU, da s svojimi politikami na mejah pokaže moč, bi lahko izzvala konflikte na mejah Evrope. Če upoštevamo, da se sedanja robotna letala, ki le opazujejo in niso oborožena, zlahka oborožijo, potem je mogoč resnično grozljiv scenarij. (Lemberg-Pedersen v Božič, 2016a)

A fizično postavljanje ograj in zapiranje mej ne ustavi ne želje ljudi po odhodu v Evropo, niti ne prepreči dejanskih prihodov. Pot je le čedalje težja, vse bolj militarizirana in vse več ljudi na njej umre (Andersson, 2014; Spijkerboer, 2007; Lemberg-Pedersen, 2013). Ker se države odzivajo z napačnimi pristopi in so posledično neuspešne, so njihovi poskusi policijskega nadzora in militarizacije mej čedalje bolj obupani, napadalni in brutalni. Obenem pa vse bolj skrbijo le za lastne meje in poskušajo problem odriniti in ga prevaliti na druge (Andersson v Božič, 2015). To je v Evropi povzročilo razpad schengenskega sistema. Andersson opozarja, da se

Pri nadzorovanju in branjenju mej (se) nasilja niti ne skriva več, ponekod ga mediji celo namerno posredujejo. Da se to, kar se je nekoč dogajalo pod krinko noči – nasilni izgoni, arbitrarno pretepanje –, dogaja pred kamerami sredi dneva, je vsekakor skrb zbujajoče. A v resnici gre za znake nemoči in nesposobnosti vlad, da bi se s temi dogodki spopadle na primeren način. (Andersson v Božič, 2015)

Militarizacija mejnih krajin povzroča tudi politično-družbene probleme, saj praviloma poteka na netransparentne načine, politike se oblikujejo v zaprtih skupinah izbranih svetovalcev, odločitve se sprejemajo za zaprtimi vrati. V tem spominjajo na netransparentnost delovanja, ki se širi skozi politični prostor, in preveva svet bančništva, financ in trgovinskih politik. To ne določa le vsebine, ampak počasi spreminja tudi procese oblikovanja javnih politik – (vojaško-varnostna) industrija, ki sledi dobičkonosnim interesom, sama analizira stanje, prepozna probleme in ponudi rešitve, ki postanejo uradna politika (Lemberg-Pedersen v Božič, 2016a).

Netransparentnost je eden ključnih problemov pri oblikovanju trenutnih migracijskih politik EU (Andersson v Božič, 2015; Lemberg-Pederson v Božič, 2016a). Sistem Eurosur, ki ga vzpostavljajo od leta 2013, naj bi, ko bo dokončan, članicam EU v realnem času zagotavljal podatke o prestopih mej. Podatke zbirajo brezpilotna letala, sensorji na mejah in sateliti. Ves razvoj tega sistema, ki v nobenem pogledu ni izjema, je potekal v tesnem sodelovanju z evropsko obrambno industrijo, ministrstvi za notranje zadeve in varnostnimi silami, edini nosilec vsaj določene demokratične legitimnosti – Evropski parlament – pa je bil zadnji v tej vrsti in je le potrdil, kar je bilo že določeno. Netransparentnost se nadaljuje, saj se nad temi ukrepi ne bedi, o njih ni javne razprave, niti ni ocene smotrnosti, rezultatov in učinkovitosti (Lemberg-Pedersen v Božič, 2016). Institucije EU ob tem žene interes (p)ostati globalni vojaško-varnostni igralec, nacionalni politiki pa varujejo in zagotavljajo interese lastnih varnostnih podjetij in vojaške industrije (Andersson v Božič, 2015). Sistemsko vlaganje v rešitve in razvoj vojaško-varnostnih industrij ter zagotavljanje visoke opremljenosti varnostnih sil s temi orodji na koncu vsiljuje ponavljanje enakih, neuspešnih politik. Andersson (v Božič, 2015) pravi: »Vsak neuspeh se uporabi kot razlog in poziv k še več enakim ukrepom.« Posledice pa so predvidljive: začasna geografska preusmeritev begunskih poti in njen neuspeh, pričakovan tudi med politikami, je prepričan Andersson, ki nadaljuje:

A že sama njihova naznanitev – rasističen govor, gradnja zidov in vojaške operacije v Sredozemlju – vse to pošlje signal lokalnemu prebivalstvu, da politiki ukrepajo, da so zavzeli strogo, ostro stališče do migracij. In te politike, ki preprečujejo, da bi ljudje na begu našli zavetje, prinašajo takojšnje politične koristi. Njihova neuspešnost na dolgi rok preprosto ni pomembna, saj nima politične teže. (ibid.)

Frontex je verjetno najbolj poznan in najočitnejši organ EU, ki v svoje delovanje z osredinjenostjo na nadzor jasno preslikava interese vojaško-varnostne industrije. A kritična ocena dejanskih učinkov dela Frontexa je v popolnem nasprotju z močjo, ki naj bi jo ponazarjal (Lemberg-Pedersen v Božič, 2016a). Frontexov predvideni proračun za leto 2016 znaša 254 milijonov evrov (Frontex, 2015), kar je za skoraj 110 milijonov več kot leta 2015. Leta 2005 je začel delo s proračunom, vrednim štiri milijone evrov, naslednje leto je dobil od Evropske komisije in držav članic EU že 19 milijonov, leta 2010 pa 93 milijonov evrov (glej Frontex, b. d.). Del nalog Frontexa je razvoj programa Eurosur; podoben sistem skupnega nadzora pa je tudi Eurodac, ki je zbirka prstnih odtisov za identifikacijo prosilcev za azil in migrantov v EU. Z njeno pomočjo naj bi se zagotovilo izvajanje določil prava EU, predvsem vračanje prosilcev za azil v države članice, v katere so vstopili najprej, kar določa dublinska uredba. Po podatkih *The Migrants' Files* (2015) pa se zaradi Eurodaca zgodi tudi vsaj deset deportacij letno, in sicer zaradi napačne identifikacije – naprave naj bi imele določeno verjetnost napačne identifikacije celo vgrajeno.

Četudi Frontex še nikoli ni imel toliko denarja in medijske pozornosti kot zdaj, pa vseeno bolj ali manj le stoji ob strani in gleda, kako se stvari razvijajo na zunanjih mejah EU (Lemberg-Pedersen v Božič, 2016). Vpliv vojaško-varnostne industrije je viden tudi pri militarizirani operaciji Sophia v Sredozemlju, ki je bila zasnovana po misiji EU proti piratom ob somalski obali. Njen cilj je bil še do pomladi 2015 preprečiti glavno pot beguncev v Evropo med Libijo in Italijo. A so že tedaj raziskovalci in organizacije opozarjali, da Sophia ne bo ponudila resničnih rešitev, ampak le premaknila pot beguncev drugam. Lemberg-Pedersen (v Božič, 2016) meni: »Gre za prvovrstno demonstracijo neučinkovitosti in neprimernosti ponujenih odgovorov militarizacije na prihod beguncev, ki potrebujejo zavetje.«

Raziskave v službi zatiranja

Evropski javni denar je med drugim namenjen tako za gradnjo ograj in visokih tehnoloških ovir na evropskih mejah kakor tudi za raziskave o razvoju tehnološko še bolj sofisticiranih in razosebljenih nadzornih mehanizmov in orodij. A poraba tega denarja ne sledi le potrebam in enakopravnim merilom, kaj in koga podpreti. Skupina strokovnjakov s področja raziskovanja varnosti je leta 2004 pripravila poročilo o prihodnosti varnosti v Evropi (glej Evropska komisija, 2004).

V njem je ta interesna skupina posameznikov, med katerimi so vsi glavni igralci in vodje vojaško-varnostne industrije v Evropi, pozvala k povečanju števila raziskav s področja varnosti na ravni EU. Le nekaj let pozneje je EU začela v 7. okvirnem programu prav tak program raziskav, ki se nadaljuje (Andersson v Božič, 2015). Marca 2015 je komisarka za notranji trg, industrijo, podjetništvo ter mala in srednja podjetja Elżbieta Bieńkowska imenovala novo skupino strokovnjakov s področja raziskovanja varnosti, ki ima več kot pol članov manj, a so med njimi predstavniki vseh ključnih podjetij: Finmeccanice, MBDA, Indre, Saaba, Airbusa in BAE Systems (Evropska komisija, 2015). Njihovo poročilo *European Defence Research* je bilo predstavljeno 23. februarja 2016 (glej Evropska komisija, 2016). Po pričakovanih predlagajo oblikovanje novega tematskega raziskovalnega programa za raziskovanje vojaških in varnostnih tehnologij, vrednega vsaj 3,5 milijarde evrov (ibid.).

Po podatkih portala raziskovalnih novinarjev *The Migrants' Files* (2015) je bilo prek projektov raziskovanja in razvoja, ki jih financirata EU ali Evropska vesoljska agencija in ki so razvijali tehnologijo za zaščito mej EU, od leta 2002 do leta 2013 v te namene porabljenih 225 milijonov evrov.¹ Delitev raziskovalnega denarja je koncentrirana med glavna podjetja vojaško-varnostne industrije. Od 39 javno financiranih projektov je podjetje Airbus prek štirinajstih svojih podružnic oz. hčerinskih podjetij sodelovalo pri desetih; Finmeccanica prek trinajstih podružnic pri šestnajstih in Thales prek svojih trinajstih povezanih podjetij pri največ, tj. osemnajstih projektih. Med sodelujočimi institucijami sta bili tudi dve slovenski, SETCCE – Zavod za varnostne tehnologije, informacijske družbe in elektronsko poslovanje ter Znanstveno-raziskovalni center SAZU. V katalogu bodočih projektov iz maja 2014 *Research for a secure society* o financiranih projektih za obdobje od leta 2014 naprej so med slovenskimi prejemniki evropskih sredstev navedeni Thyia Tehnologije, Institut Jožef Stefan in njihova mednarodna podiplomska šola, Xlab – Razvoj programske opreme in svetovanje, Univerza v Ljubljani, SETCCE – Zavod za varnostne tehnologije informacijske družbe in elektronsko poslovanje, Inštitut za fizikalno biologijo, Informacijski pooblaščenec (projekt Ocena in certifikacija shem za varnostne produkte), Mestna občina Ljubljana (projekt Athena), Policijska uprava Maribor (projekt EU/SEC II Koordinacija nacionalnih raziskovalnih varnostnih programov in politik na največjih dogodkih v Evropi) ter MNZ (projekt *The House*). Institut Jožef Stefan bo sodeloval pri projektih Evropski varnostni izziv in Interoperabilna podatkovna mreža za prve odzivnike v nujnih primerih, podjetje Thyia Tehnologije pri projektu Integriran mobilni varnostni paket, podjetje Xlab pa bo sodelovalo pri projektih Strateška panevropska balistična inteligentna platforma za boj proti organiziranemu kriminalu in terorizmu ter Napredno okolje za trening za krizne scenarije. Univerza v Ljubljani je vključena v projekte Celosten evropski pristop k varovanju civilnega letalstva, Varnost ter interoperabilnost

¹ Vsi podatki v nadaljevanju tega odstavka so povzeti po *Migrants' Files*, 2015.

v naslednji generaciji PPDR komunikacijskih infrastruktur in Izmerljive mere za avtomatizirane tehnologije prepoznavne. SETCCE – Zavod za varnostne tehnologije, informacijske družbe in elektronsko poslovanje pa bo sodeloval pri projektih Globalno mejno območje in Široko zračno opazovanje morskih območij – prek centralizacije in integracije podatkov, ki jih pridobijo robotska letala.

S financiranjem znanstvenih raziskav in vključevanjem raznih institucij uspe EU in vojaško-varnostni industriji širiti krog tistih, ki so vpleteni v utrjevanje zidov na mejah in ki imajo od tega neposredne koristi. To pa vpliva tudi na razumevanje in stališča do teh ukrepov in programov ter (manko) njihove kritične analize v javnosti.

Izvažanje dvojnih standardov in nasilja

Četudi so določeni podatki dostopni javno ali jih je vsaj mogoče pridobiti, pa številni podatki ostajajo tajni. Denimo, katere in v kolikšni meri mednarodne finančne institucije investirajo v vojaško-varnostne industrije. A v zadnjem času je več kot očitna rast števila ponudb podjetij, kot sta Thales in Finmeccanica, Turčiji (Lemberg-Pedersen v Božič, 2016a). Nesojena kandidatka za članstvo v EU je s sporazumom, marca 2016 sklenjenim med EU in Turčijo, postala glavni akter pri z austavljanju ljudi, ki želijo najti zatočišče v Evropi. Jasno pa je, da rešitve, ki jih ponuja vojaško-varnostna industrija, begunce razčlovečujejo in ohranjajo na zadostni razdalji, da človeški stik ni mogoč, zaradi česar so to tuji, drugi ljudje (Andersson v Božič, 2015; Lemberg-Pederson v Božič, 2016a). Vendar pa nam s tem, ko nimamo stika, ni odvzeta odgovornost, ki jo imamo kot prebivalci Evrope za te brutalne politike (Andersson v Božič, 2015).

Zaradi še vedno veljavne Konvencije o pravicah beguncev lahko trdimo, da so razmere danes boljše kot med drugo svetovno vojno. Tudi poskusi uvedbe skupne azilne politike na ravni EU so lahko zaznani kot napredek, četudi glede na potrebe srhljivo premajhen. Lemberg-Pedersen (v Božič, 2016a) pravi:

Dublinski ukrepi so predvidevali, da so azilni, socialni in zdravstveni sistemi vseh članic EU enaki, a to očitno ni res. Šlo je za nemogočo domnevo, ki pa je vseeno ostala temelj dublina. Tako zdaj severne in zahodne članice, med katerimi so najbogatejše in najmočnejše države, uporabljajo univerzalistične formulacije in prelagajo svojo odgovornost do azilantov in beguncev na južne in jugovzhodne članice. To je politika izogibanja, ki je povzročila, da se je grški azilni sistem leta 2010 v celoti sesul. Pri univerzalističnih aspiracijah je vrojena nevarnost: če se nanje ne odzovemo s konkretno resnično solidarnostjo, spodkopljejo same ambicije.

Te propadejo tudi ob dvoličnosti, ki jo čedalje bolj kaže zunanja politika EU – v zameno za nadziranje beguncev je pripravljena zamižati na obe očesi, ko se postavi vprašanje demokracije in spoštovanja človekovih pravic. Avstrija in Velika Britanija sta v Turčiji investirali v gradnjo centrov za odstranjevanje in izgon tujcev, Italija, Španija in vse ostale članice EU so za sodelovanje pri zadrževanju beguncev plačevale Libiji, Maroku in podsaharskim državam, ki še vedno nosijo veliko večje breme skrbi za begunce kot EU (Andersson, 2015; Lemberg-Pedersen, 2013).

Lemberg-Pedersen (v Božič, 2016a) pravi, da bi se »evropska javnost morala zavedati, da s sklepanjem takšnih kupčij EU kaže tudi izjemno ranljivost. Sporoča, da se bo EU sesula, če bodo pritiskali nanjo na področju prosilcev za azil in beguncev. Izpostavljena je izsiljevanju. Maroku je to uspelo glede Zahodne Sahare, podobno je Gadafi izsilil denar od EU, zdaj vidimo dogajanje v Turčiji, in odzive EU nanj.« Varnostni položaj v Turčiji se pospešeno slabša s konfliktom na vzhodu države, s terorističnimi napadi v Ankari in Istanbulu pa se teror intenzivno prenaša na vso državo. Denar, namenjen za utrjevanje mej Evrope, pa se s krepitvijo turških varnostnih sil pospešeno preliva tudi v podporo in omogočanje zatiranja vseh tistih državljanov Turčije, ki jih režim prepozna kot svoje sovražnike.

Razlika med obljubami in dejanskimi posledicami militarizacije ter čedalje večje zagrajevanje Evrope se krepijo in če bi denar, ki je bil in je namenjen za ograevanje Evrope in branjenje njenih mej, namenili integraciji ljudi, ko prispejo v Evropo, bi živeli v drugačnem svetu (Andersson v Božič, 2015; Lemberg-Pedersen v Božič, 2016a). Na eni strani egocentrižem držav, ki nočejo sprejeti beguncev, na drugi pa nadaljnje ožjenje in zapiranje legalnih poti, po katerih bi lahko ljudje pribegnili v EU, ustvarja prostor za rast tiste industrije, ki omogoča, da ljudje prihajajo v EU neopazno, neuradno. Tihotapska industrija je stvaritev EU. Raste, postaja bolj sofisticirana in okrutna skupaj in vzporedno z rastjo ter širitvijo militariziranih mej. Lemberg-Pedersen (v Božič, 2016a) razmere komentira takole: »Industriji nadzora mej in tihotapljenja se morata učiti druga od druge in sta soodvisni, če hočeta preživeti. Politike militarizacije so dosegle prav tiste pogoje in okoliščine, ki si jih človek ne želi, če ima širši pregled nad dogajanjem in posledicami določenih političnih ukrepov.«

Ustvarjanje ekonomsko šibkega delavstva

Begunci, ki jim uspe priti v EU, so zaradi svojega neurejenega statusa pogosto potisnjeni v izjemno ranljiv in negotov ekonomski položaj. Strah je njihov konstantni spremljevalec. »Pot spremeni pogled teh ljudi na Evropo. Najpogostejše vprašanje, ki sem ga slišal, je bilo, zakaj nam Evropa to dela?« (Andersson v Božič, 2015)

Evropa zanika posledice svojih politik – bodisi ekonomskih, trgovinskih, okoljskih ali varnostnih. A posledice, ki jih soustvarjajo vse te politike, so tudi ključni dejavnik sodobnih migracij in obenem njihov glavni element, ki ga moramo razu-

meti, če hočemo iskati celostne in resnične rešitve (Andersson, 2014; Andersson v Božič, 2015).

Tako imenovana ilegalnost ljudi, ki se ohranja v EU tudi po tem, ko ljudje že prispejo, koristi industrijam in kapitalu. Človek, ki je brez dokumentov, bo moral najti delo: na neuradnem trgu, v kmetijstvu, negi ali gradbeništvu, saj ekonomskih potreb ni mogoče ne zakriti ne spregledati. A države tega področja nočejo urediti: zato ostajajo ti delavci manj zaščiteni in bolj izpostavljeni izkoriščanju, njihova delovna sila pa cenejša. O vzdrževanju *statusa quo* Andersson pravi:

Ustvarili smo neformalne trge dela, ki so koristni za kapital, a škodujejo vsem delavcem, saj se standardi za vse znižujejo, migrantski delavci pa so kruto izkoriščani. A politiki se s tem nočejo soočiti. Obstaja prepad – na eni strani govornica o ostrih, strogih ukrepih na mejah, na drugi strani pa države dopuščajo, da migranti ilegalno prihajajo in jih izkoriščajo kot najcenejšo in najranljivejšo delovno silo. Če bi to preprečevali, bi spodkopavali lastno gospodarstvo. (Andersson v Božič, 2015)

Če to povežemo s čedalje bolj sofisticirano tehnologijo nadzora – ne le mej, ampak ljudi in življenja, postanejo posledice vpliva vojaško-varnostne industrije na azilno politiko EU ne le drage, ampak tudi nevarne: za demokracijo in tudi za temeljne svoboščine vseh ljudi. Lemberg-Pedersen (v Božič, 2016) pravi:

Korak za korakom smo na poti v totalitaren nadzor, za katerega smo mislili, da smo ga pustili na odpadu evropske zgodovine. Prihaja v novi obliki, a hkrati je zaradi tehnoloških možnosti veliko bolj vseobsegajoč kot kadarkoli prej v zgodovini. Ne bi smeli biti slepi: ne glede na namene akterjev trenutne militarizacije naših mej gre za politične ukrepe in družbeni razvoj, ki nas bo pripeljal do grozljivih rezultatov.

V militarizaciji mej in ilegalizaciji novih prišlekov v EU ni nič naključnega. Za neučinkovitostjo in nehumanostjo azilnih politik stojijo jasni kapitalsko-politični interesi, ki jim ni mar ne za demokracijo ne za svobodo ali dostojanstvo ljudi – tistih s »pravimi«
papirji ali brez njih.

Literatura

AMNESTY INTERNATIONAL (2005): *Spain, The Southern Border: The State turns its back on the human rights of refugees and migrants*. Dostopno na: http://www.amnesty.eu/static/documents/Spain_detention_report_English_final.pdf (18. februar 2016).

AMNESTY INTERNATIONAL (2015): *Fear and Fences, Europe's approach to keeping refugees at bay*. Dostopno na: <https://www.amnesty.nl/sites/default/files/public/>

- fear_and_fences_updated_web_finalv2.pdf (20. marec 2016).
- ANDERSSON, RUBEN (2014): *Illegality, Inc.* Oakland: University of California Press.
- ANDERSSON, RUBEN (2015): Hardwiring the frontier? The politics of security technology in Europe's 'fight against illegal migration'. *Security Dialogue* 47(1): 22–39. Dostopno na: https://www.academia.edu/16997304/Hardwiring_the_frontier_The_politics_of_security_technology_in_Europes_fight_against_illegal_migration (22. marec 2016).
- BOŽIČ, KRISTINA (2015): Industrija ilegalnosti: Kako smo zidali zidove iz krize v propad človečnosti. *Sobotna priloga Objektiv, Dnevnik*, 12. september. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042720231/svet/industrija-ilegalnosti-kako-smo-zidali-zidove-iz-krize-v-propad-clovecnosti> (10. marec 2016).
- BOŽIČ, KRISTINA (2016a): *Neobjavljeni intervju z Martinom Lemberg-Pedersenom*, opravljen 14. januarja. Osebni arhiv Kristine Božič.
- BOŽIČ, KRISTINA (2016b): To ni sistem, ki bi mu bilo mar za človeka. *Mobilni časopis Torek ob petih*, 26. januar. Dostopno na: <http://torekobpetih.si/intervju/to-ni-sistem-ki-bi-mu-bilo-mar-za-cloveka/> (20. marec 2016).
- CARRERA, SERGIO IN MARCO FORMISANO (2005): An EU Approach to Labour Migration: What is the Added Value and the Way Ahead? *CEPS Working Paper* 232. Dostopno na: <https://www.ceps.eu/publications/eu-approach-labour-migration-what-added-value-and-way-ahead> (20. februar 2016).
- CASTAN PINOS, JAUME (2009): *Building Fortress Europe? Schengen and the Cases of Ceuta and Melilla, working paper*. Belfast: Centre for International Border Research (CIBR). Dostopno na: <https://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch/Publications/WorkingPapers/CIBRWorkingPapers/Fileupload,174398,en.pdf> (12. januar 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2004): *Research for Secure Europa. Report of the Group of Personalities in the field of Security Research*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/security/pdf/gop_en.pdf (10. januar 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2014): *EU Research for a Secure Society*, maj. Dostopno na: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/financing/fundings/pdf/research-for-security/security_research_catalogue_2014_en.pdf (10. marec 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2015): Commissioner Bieńkowska launches high-level group on defence research. *Growth, Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*, 30. marec. Dostopno na: http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=8192&lang=en (20. februar 2016).
- EVROPSKA KOMISIJA (2016): *European Defence Research. Report of the Group of Personalities on the Preparatory Action for CSDP-related research. The case for an EU-funded defence R&T programme*. Marec. Dostopno na: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/GoP_report.pdf (23. januar 2016).
- FRONTEX (B. D.): *Governance documents*. Dostopno na: <http://frontex.europa.eu/about-frontex/governance-documents/2013> (5. januar 2016).

- FRONTEX (2015): *Budget 2016*. Dostopno na: http://frontex.europa.eu/assets/About_Frontex/Governance_documents/Budget/Budget_2016.pdf (11. januar 2016)
- HALPER, JEFF (2015): *War Against the People*. London: Pluto Press.
- KOMISIJA EVROPSKIH SKUPNOSTI (2004): *Raziskava varnosti: Naslednji koraki. Sporočilo komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij*. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52004DC0590> (17. februar 2016).
- LEMBERG-PEDERSEN, MARTIN (2013): Private security companies and the European borderscapes. V *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*, T. Gammeltoft-Hansen in N. Nyberg Sørensen (ur.), 152–172. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group. Dostopno na: http://www.academia.edu/2331038/Private_security_companies_and_the_European_borderscapes (10. januar 2016).
- SPIJKERBOER, TOMAS (2007): The Human Cost of Border Control. *European Journal of Migration and Law* 9: 127–139. Dostopno na: https://www.academia.edu/183097/The_Human_Costs_of_Border_Control?auto=download (14. marec 2016).
- THE MIGRANTS' FILES (2015): *The Money Trails*. 18. junij. Dostopno na: <http://www.themigrantsfiles.com/> (22. februar 2016).

Destinacija: Evropa. Pot: od schengenske »e-meje« do rezalnih žic

Abstract

Destination: Europe. Path: from Schengen »e-border« to barbed wires

The predominant response of European Union countries to current migration movements from the global South has been a policy of classification of migrants into more legitimate/wanted and less legitimate/unwanted. Despite the fact that migration is a historical reality in the European space, European Union countries have predominantly reacted to new migratory realities in bureaucratic ways and by creating and intensifying the image of migrants as the cultural other and as a threat to European cultural and political values. The European Union could not react effectively even in the cases of transit migration. In line with the increasing criminalisation of migration and an increasingly restrictive migration policy, or rather in its absence, smuggling and human trafficking networks are on the increase. Fighting against these phenomena takes attention away from national and European Union border and migration policies that have produced such gambling with human lives. Considering the historical development of the national population concept, the mainly utilitarian perceptions of migrants and the restructuring of welfare systems, it is imperative to question the dichotomies that classify migrants into more or less wanted or legitimate, and the prevailing language of classifications that narrow the wide array of reasons for migration into simplified categories determined by different dimensions of social stratification.

Keywords: migration, fortress Europe, economic migrant, refugee, migration policy

Simona Zavratnik is Assistant Professor of Sociology and Research Fellow at the Centre for Spatial Sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. Her current research interests include issues of contemporary migration, refugees and social solidarity. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Sanja Cukut Krilič, PhD in sociology, Research Fellow at the Sociomedical Institute, ZRC SAZU in Ljubljana. Her research interests are female migration, transnational families, care work and domestic violence in vulnerable groups. (sanja.cukut@zrc-sazu.si)

Povzetek

Države Evropske unije so se na aktualna migracijska gibanja z globalnega juga odzvale s politikami klasificiranja bolj upravičenih/zaželenih od manj upravičenih/zaželenih migrantov in migrantk. Kljub dejstvu, da so tako emigracije kot tudi imigracije v evropskem prostoru zgodovinska stalnost, so se na nove migracijske realnosti odzvale na prevladujoče birokratske načine in z ukrepi, ki so migrante in migrantke vzpostavili in potencialni kot kulturno druge in kot nenehno grožnjo evropskim kulturnim in političnim vrednotam. Evropska unija ni zmogla učinkovitega odziva niti na t. i. tranzitne migracije (kot pokaže primer aktualne »balkanske migracijske poti«). Vzporedno z naraščajočo kriminalizacijo migracij in čedalje bolj restriktivno migracijsko politiko oziroma v skorajšnji odsotnosti le-te naraščajo tudi organizirane mreže tihotapcev in trgovanje z ljudmi. Boj proti tovrstnim pojavom bistvo problema odmakne od migracijskih in mejnih politik tako nacionalnih držav kot tudi Evropske unije, ki so tovrstno trgovanje s človeškimi življenji primarno producirale. V luči zgodovinskega razvoja koncepta nacionalne populacije, prevladujočega utilitarističnega gledanja na migrante in migrantke in restrukturiranja blaginjskih sistemov je treba temeljito razmisliti o di-

hotomijah, ki migrante delijo na bolj ali manj upravičene oziroma zaželene, in prevladujočem jeziku klasifikacij, ki širok repertoar razlogov za migracijo zoži na poenostavljene »zamišljene« kategorije, ki so definirane glede na različne dimenzije družbene stratifikacije.

Ključne besede: migracije, trdnjava Evropa, ekonomski migrant/migrantka, begunec/begunka, migracijska politika

Simona Zavratnik je docentka sociologije in znanstvena sodelavka v Centru za prostorsko sociologijo na FDV. Aktualna področja raziskovanja zajemajo vprašanja sodobnih migracij, begunstva in družbene solidarnosti. (simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si)

Sanja Cukut Krilić, doktorica socioloških znanosti in znanstvena sodelavka na Druženomedijskem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani. Njena raziskovalna zanimanja so migracije žensk, transnacionalne družine, skrbstveno delo in nasilje v družinah ranljivih skupin. (sanja.cukut@zrc-sazu.si)

Poti. Meje. Ljudje.

Množične migracije z globalnega juga, na katere so se evropske države odzvale s politikami zapiranja meja, populističnimi politikami zavračanja, segregiranja, klasificiranja in prebiranja pravih ter nekoliko manj pravih, v glavnem pa nezaželenih beguncev, so v evropskem prostoru ponovno odprle vprašanja, ki so v zadnjih desetletjih ostala na obrobju politične skupnosti Evropske unije. EU ima številne težave, tudi tovrstne, ki sporočajo v svet »kdo smo, kakšne so naše vrednote«, kako razumemo skupno identiteto in kako definiramo tujca. Evropa se kljub močni migracijski tradiciji, tako rekoč historični prezentnosti migracij v obe smeri (glej več Castels in Miller, 2009; Goldin, Cameron in Balajaran, 2012), tako emigracij kot imigracij, ni zmoгла vzpostaviti kot skupnost, ki bi mejam in izključevanju nasproti v bistvo migracijskih in azilnih politik postavila integracijo, vključevanje in solidarnost.

Evropa se je zgradila z »e-mejami« (Zavratnik, 2001) že pred skoraj dvema desetletjema in zdelo se je, da je trend mejaštva ujel duh razvoja visokih informacijskih tehnologij, od te točke naprej pa je nadzor prepuščen kameram, biometriji in bazam podatkov (Andreas in Snyder, 2000; Zavratnik Zimic, 2003; Pajnik in Zavratnik Zimic, 2003). Pri tem ni nezanemarljivo dejstvo, da postajajo administrativna in politična prizadevanja sočasno čedalje bolj medsebojno usklajena, posamezne baze in informacijski sistemi pa vse bolj povezani (Broeders, 2007). V nasprotju z večino drugih nadzornih sistemov posameznih držav je panoptikum Evropa na področju preprečevanja nedokumentiranih migracij prvenstveno namenjen nedržavljanom in pridobitvi informacij o njihovih dejanjih in gibanju, osnovni cilj tovrstnega sistema nadzorovanja, nekakšne tovarne izključevanja, pa je, da jih zadrži »zunaj« meja nacionalnih držav EU tako v smislu njihovih teritorialnih povezav s tem prostorom kot tudi v smislu »pripadnosti« in »članstva« prostoru EU (ibid.). EU je tovrstne mehanizme izumila, da bi »zaščitila« svoje periferije, a v resnici uresničujejo prav njene selektivne in izolacionistične migracijske politike (Zavratnik Zimic, 2003). Osrediščenje migracijskih politik na nadzorovanje

poti v fizičnem prostoru in kontrolo teles na podlagi birokratskih mehanizmov in ob podpori informacijskih tehnologij se je zgodilo, še preden so na meje EU prišli »migranti v skupinah«, kot je pogosto poimenovano gibanje migrantov, ki premagujejo dolge razdalje, in so praviloma vedno zaustavljeni v preddverju EU. Za »obvladovanje«, to je predvsem za preprečevanje množičnih migracij, so se vlade vrnile h klasičnim gradbenim podvigom. Ni sicer nastal kitajski ali berlinski betonski zid, se pa rezalne žice postavljajo veliko hitreje in imajo enak psihološki učinek.

Politike EU so se na nove migracijske realnosti odzvale na neustrezen, povsem birokratski način, tako v primeru že dobro poznanih politik zadnjih let, ko je na sredozemsko obrobje EU prihajalo večje število beguncev iz Afrike, morda še bolj potencirano pa pri tako imenovani balkanski begunski poti. V članku slediva tezi, da so tovrstne politike (zgolj) nadaljevanje izolacionističnih in visoko selektivnih mejnih politik, ki so temeljile na vzpostavljanju elektronskih meja, hkrati pa so v EU uspešno socializirale podobo migranta/begunca kot kulturno drugega in ga na rasistični podstati definirale kot »grožnjo evropski identiteti«. Obenem so skozi diskurze varnosti, upravljanje migracij in nadzor v domači javnosti – in na ravni EU – delovale pomirjevalno ali vsaj v smeri obvladovanja konfliktnih tem. S tem je bila definirana smer odzivov na aktualne množične migracije; politike, ki bi na kakršen koli način odstopale od še bolj zaostrenih selektivnih pristopov, temelječih na ekonomskih in političnih merilih »upravičenosti«, bi nedvomno bile presenečene. Le da mejne politike in sodobnega migranta izpred slabih dveh desetletij od današnjega ločita dodatno poudarjena dimenzija gospodarske krize in še močnejša instrumentalizacija migranta kot tistega, ki načenja socialno-ekonomsko tkivo zamišljeno homogenega nacionalnega sistema.

Migracije skozi veliki historični narativ ... in vse do rezalne žice

Vsekakor je treba migracije kontekstualizirati v sodobnih globaliziranih družbah, a je o njih prav tako treba govoriti kot o velikem historičnem narativu, ki pripoveduje kontinuirano zgodbo o gibanjih ljudi kot stalnici modernih in premodernih družb. Ta veliki narativ tudi povsem spreminja podobo sedentarnega sveta (King, 2010: 19) in že v svojem bistvu podaja različne migracijske pripovedi (ibid.): od ekoloških migracij, ki so težile k iskanju obdelovalne zemlje in vode, do družb, utemeljenih na nomadizmu in sezonskih selitvah ljudi, narativa pionirskega osvajanja velikih ozemelj Kitajske, Severne in Južne Amerike in Avstralije, pa vse do marksističnega, ki opozarja na izkoriščanje, suženjstvo, podrejenost kolonializmu in kapitalizmu ter ne nazadnje tudi narativa globalnih diaspor.

Svet v gibanju, posamezniki, bolj ali manj organizirane in spontane družbene skupine, prebivalci revnih ruralnih območij, v katerih zmanjka hrane ali možnos-

ti za njeno pridelavo, prostovoljno in prisilno na poti, družine in cele vasi, vojni begunci in novodobni suženjski delavci itd., so znane podobe sodobnih migrantov, a tudi znani izseki iz preteklosti. Tako so prenekateri tipi in trendi migracij globoko zakoreninjeni v preteklih praksah, v kontekstu globalizacije pa se je spremenila smer gibanja h globalnemu Severu in zahodu kot ciljnim destinacijama, nekoliko so se modificirali motivi, ki so se – vsaj pri delu prebivalstva – približali zahodnim potrošniškimi družbam, pa vendarle temeljni narativ migracij ostaja v veliki meri nespremenjen in prezenten kot zgodovinska stalnost. Ko sodobne politike referirajo na povsem nove kontekste migracij, zlasti položaj EU v globalni matrici, rekoč, da bo begunska kriza bistveno spremenila podobo EU ipd., takih analiz ni mogoče obravnavati kakorkoli drugače kot populistične, neznanstvene in predvsem politične.

Historična kontekstualizacija pa ni potrebna le zato, ker je za Evropo poučno, da se spomni lastne emigrantske preteklosti, čeprav tudi to – spomnimo, da je v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja več kot 50 milijonov Evropejcev emigriralo v ZDA; gre za procese največjih prostovoljnih mednarodnih migracij, znanih kot *the Great Migration*, ki so bile posledica revščine, brezposelnosti in želja po novem življenju, omogočile pa so jih priložnosti, prostor in svoboda, ki sta jih ponujali Ameriki (King, 2010: 28) –, ampak predvsem zato, da v sodobne politične prakse prikličemo zasidranost migracijskih praks kot norme »normalnosti«, norme stalnosti v celotni socialni zgodovini. To je tisti element, ki je politikam EU popolnoma ušel iz rok oziroma se je zasidral v diskurzu patologizacij in odklonskosti migracijskih praks. Ker je dopuščeno, da so migracije omejene na raven nekakšnega motečega elementa, nezaželenih družbenih procesov ali v nacionalističnih politikah na raven kulturnih groženj, jim ni odvzet naboj, ki ga proti migrantom uperjajo rasistične in populistične stranke in vlade. Tiste, ki postavljajo ograje, izdelujejo rezalne žice in blokirajo varne prehode. Potenciranje strahov do kulturno drugačnega, tistega, ki ga v binarni opoziciji »mi – oni« prezentira migrant, begunec, tujec, je brambovska strategija izključevanja, ki je v temelju rasistična. Rezalna žica je njena najnovejša manifestativna politika. Z njo je Evropa na novo definirala zamišljeno skupnost »mi«¹ in jo ožičila od skupnosti »oni«. Na drugi strani rezalne žice in po zaprtju tako imenovane balkanske poti ostajajo v conah deportacij predvsem begunci iz držav, v katerih potekajo največji vojni konflikti ali pa so daleč od tega, da bi si opomogle od vojn.

Tudi množične prisilne migracije niso nov fenomen, zlasti ne s konfliktnih območij. A neizpodbitno ostaja občutek, da se je Evropa šele po letih spopadov na relativno oddaljenih neevropskih ozemljih začela zavedati, da so milijoni beguncev tudi njena realnost. Soočenje z globalnim begunstvom pa je za EU vse prej kot zgledna praksa. Denimo, tako imenovana balkanska pot je skonstruirana kot

¹ S pojmom zamišljene skupnosti se opiramo na Andersonovo (2007) razumevanje »mi« skupnosti.

posledica neučinkovitih migracijskih politik, ki so se v vsej grotesknosti še najbolj pokazale pri Lampedusi. Ko se zapre ena pot, se odpre druga; ko postane morje težko premagljivo, se najdejo kopne, četudi daljše in težje poti. To dokazujejo evidence s terena, katerih najpogostejši glasovi so aktivisti, lokalni prebivalci in akademiki. Lampedusa se je zgodila precej prej kot balkanska begunska pot, bila je posledica nedorečene politike ali kar nepolitike. Začela se je prav kot posledica dveh klasičnih instrumentov migracijske kontrole: uvajanja vizumov za državljane večine tretjih držav in sankcij za prevoznike, ki nedokumentirane migrante in migrantke vozijo čez meje nacionalnih držav (Cuttitta, 2014: 201). Zdi se namreč, da z vidika spremenjenih družbenopolitičnih okoliščin, povezanih zlasti s prepovedjo zakonitega prevoza za države »nezakonitih« in »neupravičenih« migrantov in migrantk (na primer tistih, ki nimajo veljavne vize za potovanje v določeno državo) aktualna balkanska begunska pot ni zgolj nadaljevanje dogodkov v letih 2000 in 2001. Gre za predrugačene migracijske realnosti, ki so posledica čedalje bolj omejevalne migracijske politike ne zgolj preprečevanja vstopa oziroma celo tranzita, temveč tudi na področju podeljevanja statusa begunca in konstruiranja legitimnih in nelegitimnih kategorij migrantov in migrantk. Pravzaprav se je Lampedusa ponovila na balkanski poti, o popravnem izpitu evropske politike niso niti razmišljale in napake so se kopičile. Tudi s tem, ko so na sceno stopile višegrajske države s svojim specifičnim pogledom na migracije, meje, nacijo in izključevanje s »polja evropskega«.

Na Lampedusi, na grških otokih, na balkanski poti namreč ni nič bleščečega, kar bi prinašalo politični kapital, zlasti ne daleč v osrčju Evrope, ki refleksno in zavestno skuša ubraniti center tako, da pritiska na periferijo. Dejstvo je, da EU ne zmore učinkovitega odziva niti na tako imenovane tranzitne migracije – kar je nazorno pokazal primer balkanske poti –, ki praviloma ne zahteva veliko več kot zgolj »omogočiti varen prehod«, tj. nekaj logističnega načrtovanja, zagotavljanje osnovne varnosti beguncem in podporo na delu poti.² Za večji del humanitarnih aktivnosti, ki so potrebne tako rekoč v trenutku na terenu, pa se zdi, da jih nevladne organizacije, aktivisti, lokalni prebivalci itd. izvedejo praviloma brez kakega ključnega sodelovanja z državo ali celo povsem mimo nje.

Evropa. Izolirana pred globalnim begunstvom?

Analize globalnih trendov mobilnosti kot tudi bolj na evropski prostor osredinjene analize migracijskih procesov potrjujejo ugotovitev, da je bil evropski prostor v zadnjih dveh desetletjih, ko nas politike prepričujejo o migrantih kot stalni grožnji evropskim kulturnim in političnim vrednotam, pravzaprav precej »imun« proti naj-

² Za podrobnejšo analizo glej dokumentacijo *Poročila z meje in begunskih taborišč* (Kozinc (ur.), 2015).

večjim globalnim migracijskim potem. Še zlasti je bil slabo zastopan pri nudenju zatočišč beguncem, ki so bežali z največjih vojnih žarišč v t. i. tretjem svetu. Vojne krize, razvojne disparitete med globalnim severom/zahodom ter jugom/vzhodom, okoljske spremembe in neperspektivnost življenjske eksistence v politično, ekonomsko in okoljsko opustošenih državah, se Evropske unije niso dotaknile nič kaj pretresljivo, prej nasprotno, evropske države – z izjemo Nemčije in kakšne skandinavske države – niso sprejele omembe vrednega števila beguncev. Še zlasti ne v globalni primerjavi, kar med drugim potrjujejo statistični podatki UNHCR o globalnih trendih pri zagotavljanju zaščite ljudem na begu pred nasiljem, po katerih je okoli 85 odstotkov vseh beguncev poiskalo zaščito pred preganjanjem v revnejših državah Afrike, Azije, Bližnjega vzhoda in Latinske Amerike³ (UNHCR, 2015).

Tako imenovana begunska kriza, ki jo EU reproducira predvsem z mejnimi namesto migracijskimi politikami, je kriza Evropske unije, ki se v reševanju vse bolj zapleta v lastne neučinkovite mehanizme. Politike so nedefinirane, ukrepi nedodelani, instrumentov na terenu ni oziroma vsaj kritično primanjkujejo zunaj okvira nadzorovalnih mejnih politik. Kolaps je evidenten že na ravni tako šibkega obstoja neke politike, ki se imenuje skupna migracijska in azilna politika EU in je ujeta v nedorečenosti med dublinskim in Schengenskim sporazumom, do veliko bolj problematičnih posledic na ravni reševanja človeških življenj ter zagotavljanja osnovne eksistence.

Ko se začnejo iz okolij v predverju EU,⁴ kamor so se zatekli številni begunci, umikati celo največji globalni akterji begunskih politik, kot je UNHCR, ter življenjsko nujne organizacije, kot so Zdravniki brez meja, z argumentom, da ne želijo, ne morejo in ne bodo sodelovali v procesih, ki niso begunske, ampak deportacijske politike, je dosežena kritična točka, ko EU politikam v vseh dimenzijah, ki kakorkoli obravnavajo begunstvo in migracije, nepovratno zvonijo rdeči alarmi.

Tranzitne migracije. Varen prehod in rezalne žice na balkanski poti

Prehod beguncev je potekal na način »naj gredo čim prej mimo«, da ne bi motili in vznemirjali prebivalcev, na balkanski poti pa so jih države začele dostavljati z ene meje na drugo, vsaka jih je odložila nekoliko severneje in hkrati dala vedeti, da ko

³ Za podrobnejšo analizo globalnih trendov glej UNHCR, 2015.

⁴ Glej npr. v *Guardianu* prispevek Kingsley, 2016. Po sprejetju kontroverznega sporazuma o »upravljanju« migracij med EU in Turčijo je vsaj pet večjih agencij s področja humanitarne in druge pomoči beguncem izjavilo, da se ne bodo vpletale v deportacije beguncev, ker je to v nasprotju z mednarodnim begunskim pravom (UNHCR, Zdravniki brez meja, Mednarodni odbor za reševanje, Norveški svet za begunce in Rešimo otroke).

jih preda sosednji državi, je z begunci opravila. Pri tem ni šlo brez medsebojnih obtoževanj vlad držav na balkanski poti, prelaganja odgovornosti in pristopov, ki so dali vedeti, da so begunci tovor na poti do ciljne države. Če sta že sama pot oziroma tranzit zahtevala tolikšen zalogaj za evropske politike, kaj je mogoče pričakovati, ko bodo begunci prišli v ciljne države? To vprašanje si vse pogosteje zastavljajo zagovorniki pristopa odprtih meja, ki opozarjajo na procese integracije migrantov v nove družbe. Meje, ki omogočajo vstop in članstvo v družbi, so namreč vsaj tako visoko selektivne kot geografske ločnice na poti v nove družbe.

Današnje politike EU pri zaprtju mej in kriminalizaciji migrantov niso hotele uvideti, da strukturna kriminalizacija migracij vzpostavlja vzporedni »trg z življenji migrantov«, v katerem veljajo pravila tihotapcev in trgovcev z ljudmi. Dejstvo je, da so restriktivne migracijske politike glavni krivec za razrast organiziranega kriminala, ki je prevzel precejšen del organiziranja migracijskih poti tudi v Sredozemlju. Umiranje na poti v obljubljeno Evropo je v tej perspektivi za EU nekakšna »kolarateralna škoda« (Gallardo in Houtum, 2014). Zdi se, da so države v maniri neoliberalnih politik mirno sprejele tovrstni *outsourcing*, četudi bo zdaj prav boj proti organiziranim kriminalnim združbam ena glavnih potez »urejanja« migracij. Govor o neustreznih strukturah za sprejem beguncev in begunk, o krizi, izrednem stanju in tihotapskih mrežah, čeprav je vse navedeno seveda pomemben del mikrostrukture migracij, bistva problema seveda ne locira v politikah EU in nacionalnih mejnih politikah. Prav zato je mobilnost, domnevno tista ključna značilnost, ki naj bi definirala moderni globalni subjekt, med oblikovalci politik lahko obravnavana kot luksuz, ki si ga Drugi ne zasluži (Kirtsoglou in Tsimouris, 2015: 8).

Analize mejnih politik, »e-meja«, ki so v funkciji selektivnih mehanizmov mednarodnih migracij, potrjujejo dalj časa prisotne trende ustvarjanja zidov okoli trdnjave Evrope in južne meje ZDA (prim. Andreas in Snyder, 2000; Geddens, 2000). Schengenska in mehiško-ameriška meja sta do popolnosti izvedena sodobna sistema nadzorovanja ljudi, preprečevanja vstopanja in lova na tiste, ki te zidove skušajo na ta ali oni način zaobiti, preiti. Temeljni nesporazum je nastal na točki, ko je EU svoje migracijske politike oblikovala kot mejne politike. Od tod namreč ni bilo koraka nazaj; restriktiven nadzor na zunanjih mejah je postal glavni »varovalni mehanizem« pred prišleki in birokratski zid, temelječ na nadzornih točkah, visokih tehnologijah, biometriji in čipih, vizumskih in podatkovnih sistemih, je postal sinonim sodobnih migracijskih in azilnih politik EU.

Pritiski »branite Schengen za vsako ceno« porajajo bizarne lokalne politike v coni schengenske periferije, kjer je postalo trgovanje z življenji beguncev ujeta v primež vzpona nacionalistične desnice, ki je zajahala val antibegunskih sentimentov in ga bo nedvomno skušala unovčiti na volitvah od lokalne do evropske ravni. Porajajo pa tudi povsem dezorientirane skupne evropske politike na področju migracij in azila, ki prihajajo iz oddaljenega centra, ki s periferijami nima skupnih realnosti. Mentalne zidove pomembno poglobljajo populistične politične stranke povsod po EU, ki so zajahale val neorasizma, programe pa gradijo na antimigra-

cijskih in ksenofobnih vsebinah (Pajnik, 2015). Repertoar moralnih panik Evrope, natančneje EU, je neizčrpen, ko gre za vprašanje »drugega« na napačni strani schengenskega zidu. To je eden velikih neuspehov evropskih politik, je dezorientiranost, ki se je kazala kot manevriranje med Dublinom in Schengnom, proizvaja konfliktno situacijo na schengenskih mejah in hkrati soustvarja vzdušje »mitingaštva« desničarskih strank, ki so se organizirale okoli protiislamskega elementa, od Zlate zore, do Alternative za Nemčijo, SDS v Sloveniji, Orbanovih somišljenikov in tako naprej.

Neoliberalne distinkcije: »zasluženi« begunec in »nezasluženi« migrant

Seveda ni pretresljivo novo, da so begunske politike bolj kot s humanitarnimi razlogi za zaščito posameznikov in posameznic povezane s političnimi in varnostnimi interesi posameznih držav. Begunske politike lahko, kot pravi Appelqvist (2000: 93), »kritiziramo v diskurzivnem kontekstu, ki begunce konstruira kot grožnjo zahodnim družbam«. Pri tem seveda ne mislimo le na čedalje bolj problematiziran odnos med raso, etničnostjo in kulturo v političnem in siceršnjem javnem govoru, v katerem se neuspešna integracija migrantov in migrantk interpretira kot posledica zlasti njihove kulturne (verske) drugačnosti v odnosu na t. i. večinsko prebivalstvo. Kljub čedalje bolj zaznamim demografskim trendom nizke rodnosti in staranja prebivalstva v večini evropskih držav se na povečane migracije seveda ne gleda kot na ustrezen in zaželen odziv na tovrstne trende.⁵ Še več, strahovi pred izgubo delovnih mest ter gledanje na migrante in migrantke kot tiste, ki »izkoriščajo« pridobitve evropskih blaginjskih sistemov in socialnih politik, so stalen repertoar tako političnih kot tudi drugih javnih diskusij.⁶

Pri tem se seveda ni odveč znova spomniti zgodovinskega razvoja koncepta nacionalne populacije, ki nam pomaga razumeti, zakaj na migrante in migrantke gledamo kot na tujce v skupnosti, ki si domnevno deli lojalnost državi in pravice, ki jim jih ta država zagotavlja (Wimmer in Glick Schiller, 2003). Holmes in Castañeda (2016: 13) tozadevno poudarita, da medijska poročila in politične izjave, ki v razmerah naraščajočega varčevanja in neoliberalnega razkroja socialnih sistemov te skrbi projicirajo na preseljene ljudi, tako da naredijo moralno distinkcijo med »zaslužnim beguncem« in »nezaslužnim migrantom«. Pri tem obe skupini vzpostavijo kot *outsiderje*, ki ogrožajo blaginjo imaginarne homogene Evrope.

⁵ Seveda se zavedamo, da je tak utilitarističen pristop k migracijam, ki gleda na potrebe *po* migrantih in migrantkah v družbah, ki jih sprejemajo, skrajno problematičen in dvomljiv. Več o tej temi je na primeru Slovenije pisala Knežević Hočevar, 2011.

⁶ Pri tem nikakor ni izjema »stroka«, saj se prav skozi različne »strokovne« diskurze mnogokrat še poglobljajo nerazumevanja migracijskih situacij.

Posledično jih patologizirajo in vzpostavijo kot krivce za njihovo situacijo, s čimer odgovornost prenesejo z zgodovinsko utemeljenih političnih in ekonomskih politik, ki so povzročile tovrstne množične migracije (ibid.). Kot opozarja Maggie Rose (2016: 1), je tudi prevladujoč pristop pri obravnavi aktualnih begunskih gibanj državocentričen, kar pomeni, da je poudarek večine diskusij na državnih politikah in na načinu, kako te politike odražajo interese posameznih držav. Kot pravi Steans (v Rose, 2016: 10), ko na varnost začnemo gledati zunaj konteksta nacionalnih držav in v odnosu na mnogotere negotovosti, ki jih izkušajo posamezniki in posameznice, postane prepričljiv argument, da v resnici potrebujemo globalno in ne nacionalno perspektivo varnosti. Prav v odnosu na mnogoterost in medsebojno prepletenost različnih dimenzij družbenega položaja konkretnih posameznikov in posameznic je ameriška antropologinja Liisa H. Malkki že leta 1995 opozorila na nevarnost intelektualnega projekta definiranja »begunske izkušnje«, ki naj bi predvideval enotne, esencialistične in transhistorične situacije beguncev in begunk:

Iskanje izkušnje begunca (naj bo kot analitični model, normativni standard ali diagnostično orodje) odraža širšo tendenco številnih disciplin, da vzamejo politične ali zgodovinske procese in da aspekte teh procesov vpišejo v telesa in psihe ljudi, ki jih doživljajo. Na ta način so spreminjajoči in nestabilni socialni fenomeni razumljeni kot temeljne 'značilnosti', ki izhajajo iz individualnih oseb ali so povezane z njimi. (Malkki, 1995: 511)

Mehanizmi klasifikacije: utišan moški begunec

Migranti v novih družbah trčijo na nepregledne, neizprosne in povečini nepremostljive proceduralne ovire. Za večino migrantov so postopki, po katerih se izvaja migracijska in azilna politika EU, popolnoma nerazumljivi. EU se vede, kot da ves svet razume birokratski diskurz, kot da vsi brezpogojno govorimo jezik klasifikatorskih politik, ki sodobne nomade na poti v EU deli na manj ali nekoliko bolj (ne)zaželeno migrante; na upravičene in neupravičene migrante, na begunce ali »samo« ekonomske migrante. Zadnjim je vstop na posvečeno ozemlje zelo otežen. Države čedalje bolj omejujejo pravico do azila, prosilce za azil predstavljajo kot varnostno grožnjo, grožnjo lokalnim ekonomijam in predvsem kot ekonomske migrante, ki se predstavljajo kot politični azilanti (Kisiara, 2015). Nepravi begunci so torej zlasti »ekonomski migranti«, ki naj ne bi bili upravičeni do zaščite in niso pravi begunci, kot je begunce opredelila Konvencija ZN o statusu beguncev.⁷

⁷ Takole opozarjata Lipovec Čebren in Zorn (2016: 63): »Rezultat izrazito selektivnega pristopa k begunskim pravicam, neločljivo povezanega z nadzorom nad preseljevanjem, ni le ilegalizacija 'nezaslužnih', temveč delegitimacija priseljevanja z globalnega Juga na globalni Sever ter 'kultura' nezaupanja (begunci morajo svojo potrebo po zaščiti šele dokazati).«

Pri tem se v političnih, javnih in tudi akademskih diskurzih na migrante (oziroma priseljence) prevladujoče gleda kot nekakšne ekonomske oportuniste, ki so svoje domove zapustili prostovoljno v iskanju boljšega življenja, pri čemer se seveda spregleda, da je tudi njihov ekonomski položaj ustvarjen politično (Holmes in Castañeda, 2016: 17). Posledično so zaradi svoje domnevno svobodne in avtonomne odločitve, da bodo prestopili meje svoje države, pogosto umeščeni kot tisti, ki si v državah, v katere prihajajo, ne zaslužijo socialnih, ekonomskih in političnih pravic (ibid.). Tudi restrukturiranje držav blaginje in posledično zmanjševanje obsega socialnih in ekonomskih pravic je potenciralo diskurz o ljudeh, ki so ne/upravičeni do tovrstnih državnih transferjev. Distinkcija med beguncem/begunko in ekonomskim migrantom/migrantko je »zamišljena« (Yazgan in dr., 2015: 182). Gamlen (2015: 309) zapiše, da je bila v zgodovinski perspektivi politično in pravno konstruirana s ciljem, da v času ekonomskih in političnih kriz države ne bi mogle zavrniti najbolj obupanih posameznikov z izgovori, da njihove aktivnosti na trgu dela niso potrebne.⁸

In prav na ravni klasifikacij in kategorizacij je ena temeljnih težav konceptualizacije aktualnih migracijskih dogajanj. Kot pravi Elissa Helms (2015), so odgovori na ta dogajanja praviloma kot samoumevno določili, da migrante in migrantke lahko ločimo na upravičene migrante in migrantke, ki bežijo pred vojno, in na nelegitimne migrante in migrantke, ki bežijo pred globalnimi ekonomskimi neenakostmi. Prav to je nemara eden od vzrokov, da ljudje, ki so v trdnjavo Evropo prišli opremljeni z dosežki moderne tehnologije in zadostnimi finančnimi sredstvi, prevladujoče niso percipirani kot begunci, saj ne ustrezajo prototipu begunca oziroma begunke kot pasivnega, nemočnega in ekonomsko deprivilegirane posameznika oziroma posameznice. Walker Rettberg in Gajjala (2015) sta analizirali reprezentacije moških beguncev iz Sirije na socialnih omrežjih na primeru dveh fotografij, ki sta bili objavljeni na portalu *refugeesNOTwelcome*: slika moških beguncev, ki se pogovarjajo na ladji, in fotografija golega, stradajočega otroka iz Afrike v begunskem kampu, sta poudarili, da so moški videti in se oblačijo kot Evropejci, slika otroka pa pripomore k homogenizirajoči predstavi o revščini v t. i. tretjem svetu in skonstruira predstavo o tem, kdo je domnevno pravi begunec. Elissa Helms (2015) tozadevno poudarja, da obstaja problematična predpostavka o povezavi med upravičenostjo do statusa begunca in vlogo pasivne žrtve. Po drugi strani se na zmožnost sprejemanja odločitve in željo po življenju, ki ne bo samo preživetje, gleda kot na dejavnika, ki zmanjšujeta posameznikovo upravičenost do statusa begunca (ibid.). Tu v razpravo seveda stopijo vprašanja spola in razumevanj o sprejemljivosti različnih načinov vedenja za moške in ženske. Gre namreč za razumevanje vlog moških in žensk v vojni, pri reprodukciji nacij in širših kolek-

⁸ Kako lahko s tega vidika beremo politiko Nemčije, da bo aktualna migracijska dogajanja skušala spremeniti v priložnost, da je treba begunce in begunke integrirati v družbo, da bodo lahko čim prej prispevali k družbi in seveda k ekonomiji?

tivnih identitet. Nocija begunca je v taki perspektivi feminizirana, vsak odklon od pasivnosti in ranljivosti pa pozicijo žrtve presprašuje (ibid.). Farrag (2015) opozarja, da gledanje na ženske, sploh begunke, kot zlasti žrtve moškega nadzora in dominacije, ženskam ne le odvzame glas in spregleda mnogoterost njihovih položajev, temveč na nek način »utiša« moške v diskurzih, ki se nanašajo na vidike vsakdanjega življenja, ki so povezani s spolom. S tega vidika je mogoče pojasniti tudi, zakaj moški, ki naj bi branili državo in nacionalno skupnost, v javnem govoru pogosto ne veljajo za prave begunce, temveč za strahopetce, ki ne izpolnjujejo svoje dolžnosti tako do družine kot tudi ne do države (Helms, 2015). Ženske in otroci so najpogosteje izpostavljeni kot tiste ranljive kategorije oseb, ki so lahko upravičeni begunci. Na drugi strani je ena bolj prisotnih predpostavk v javnem govoru tudi, da so moški v vojnih razmerah doma pogosto pustili svoje žene in otroke, kar je ponovno povezano z idejo o upravičenosti migriranja. V tej perspektivi je dejstvo, da so moški migrirali prvi, razumljeno kot odraz patriarhalnih, celo nazadnjaških odnosov v državah, iz katerih prihajajo (prim. Helms, 2015).

Olivius (2016) je analizirala diskurze o moškosti na primeru *policy* dokumentov ključnih humanitarnih agencij ZN in na podlagi intervjujev s humanitarnimi delavci, ki beguncem pomagajo na Tajskem in v Bangladešu. Ugotovila je, da so moški begunci predstavljeni zlasti kot povzročitelji nasilja in izvajalci diskriminacije nad ženskami, kot nosilci družbene moči in odločevalci v družini in kot potencialni povzročitelji težav, če ne morejo izpolnjevati svoje moške vloge. Težavno je pri taki perspektivi predvsem to, da so moškosti patologizirane, moški opisani kot subjekti, ki jih je treba modernizirati, begunske skupnosti pa kot prevladujoče nazadnjaške in tradicionalne (ibid.). Omenjene ugotovitve niso zelo drugačne od percepcije beguncev z bližnjega vzhoda kot tistih, ki na eni strani diskriminirajo in izvajajo nasilje »nad svojimi ženskami« in na drugi strani ogrožajo »naše« ženske, kar so najbolj nazorno pokazale interpretacije novoletnih dogajanj v Kölnu in drugih nemških mestih. Clark in Moser (v Farrag, 2015: 1) opozarjata, da neustrezne reprezentacije spolno določenih vzrokov in posledic nasilja v raziskovanju niso vodile le v nezadostno tematizacijo vloge žensk v konfliktnih, temveč tudi v marginalizacijo moških, ki so preživeli vojno, in moških, ki se iz različnih razlogov ne bojujejo v njej, torej moških, ki ne ustrezajo normi hegemonске moškosti. Seveda so pri konstruiranju hierarhij upravičenosti pomembni še drugi dejavniki, na primer država, iz katere prihajajo migranti in migrantke. Med percepcijami migrantov, ki domnevno potrebujejo zaščito in pomoč, se zdi, da Sirci vsekakor prekašajo migrante iz na primer afriških držav.

Sklepni razmislek: Zahteva(j)mo solidarnost, zahteva(j)mo migracije

Historična usidranost migracijskih poti tako rekoč v vseh družbah govori o prisotnosti migracijskih tradicij skozi številne, pogosto medsebojno prepletene narative, ki se v sodobnih družbah stekajo v globalizirane vzorce mobilnosti. Trende mednarodnih migracij, katerih temeljne značilnosti v času preloma tisočletij Castels in Miller (2009) popišeta z globalizacijo, večanjem obsega, strukturno diverzifikacijo, feminizacijo, rastjo tranzitnih migracij in politizacijo, je v evropskih realpolitikah mogoče prebrati predvsem skozi poudarjeno zapiranje globalnega severa pred migracijami. Paradigma varnosti, ter posledično nadzor in omejevanje kot temeljna elementa migracijskih in azilnih politik, je povzročila ožičenje »mi« skupnosti: najprej z »e-mejami«, nekoliko pozneje pa še z rezalnimi žicami. Sodobna zidova, zgrajena okoli zahodnih ozemelj, kot sta predvsem EU in ZDA, vodita k novim narativom mejnih politik, selekcioniranju in klasificiranju, ki se v osnovi odvija okoli prebiranja med t. i. »upravičenimi« begunci in »neupravičenimi« ekonomskimi migranti. Arbitrarnost klasifikacijskih prijemov se v aktualnem dogajanju morda najbolj razgali na točki spolno obeleženih migracij, ko je nocija begunca feminizirana in prisotna v pasivnem in ranljivem položaju ženske begunke, medtem ko je na drugi strani moški begunec »utišan« oziroma se ga ne dojema kot legitimnega naslovnika pravice do azila. Tudi iz tega vidika je t. i. balkanska pot reaktualizirala nujnost konceptualnega premisleka današnjega azilnega sistema (v EU in širšem kontekstu), prav tako pa tudi praks, ki morajo na ravni posameznikovega vsakdanjega življenja nujno slediti podeljevanju azila. V temelju družbe na tej točki sporočajo, kakšne državljanske skupnosti prihodnosti gradimo. Lahko zahtevamo več solidarnosti in več migracij, lahko pa nas prerastejo žice, elektronski odtisi in (Schengenski) informacijski sistem.

Literatura

- ANDERSON, BENEDICT (2007): *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- ANDREAS, PETER IN TIMOTHY SNYDER (UR.) (2010): *The Wall Around the West: State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- APPELQVIST, MARIA (2001): Party politics and the Bosnian question: the Swedish decision to grant permanent residence. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 26 (1): 89–108.
- BROEDERS, DENNIS (2007): The New Digital Borders of Europe. EU Databases and the Surveillance of Irregular Migrants. *International Sociology* 22(1): 71–92.
- BURRIDGE, ANDREW (2014): 'No borders' as a Critical Politics of Mobility and

- Migration. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 13(3): 463–470.
- CASTELS, STEPHEN IN MARK J. MILLER (2009): *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York, London: The Guilford Press.
- CUTTITTA, PAOLO (2014): 'Borderising' the Island Setting and Narratives of the Lampedusa 'Border Play'. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 13(2): 196–219.
- FARRAG H., HEBAH (2009): Engendering Forced Migration: Victimization, Masculinity and the Forgotten Voice. *Surfacing: An Interdisciplinary Journal for Gender in the Global South* 2(1): 1–13.
- GAMLEN, ALAN (2015): 'An inborn restlessness': Migration and exile in a turbulent world. *Migration Studies* 3(3): 307–314.
- GEDDENS, ANDREW (2000): *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester: Manchester University Press.
- GOLDIN, IAN, GEOFFREY CAMERON IN MEERA BALARAJAN (UR.) (2011): *Exceptional people: How migration shaped our world and will define our future*. Princeton, Oxford: Princeton University press.
- HELMS, ELISSA (2015): *Men at the Borders: Gender, victimhood and war in Europe's refugee crisis*. Dostopno na: <http://www.focaalblog.com/2015/12/22/elissa-helms-men-at-the-borders-gender-victimhood-and-war-in-europes-refugee-crisis/> (2. junij 2016).
- HOLMES M., SETH (2016): Representing the "European refugee crisis" in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death. *American Ethnologist* 43(1): 12–24.
- KING, RUSSELL (2010): *The atlas of human migration. Global patterns of people on the move*. London: Earthscan.
- KIRTISOGLU, ELISABETH IN GIORGOS TSIMOURIS (2016): "Il était un petit navire": the refugee crisis, neo-orientalism, and the production of radical alterity. *Journal of modern Greek studies Occasional Paper* 9: 1–14.
- KISIARA, OTHENO (2015): Marginalised at the centre: How public narratives of suffering perpetuate perceptions of refugees helplessness and dependency. *Migration Letters* 12(2): 162–171.
- KNEŽEVIĆ HOČEVAR, DUŠKA (2011): Obrazi migracij v govoru o rodnosti. *Dve domovini* (33): 7–22.
- KINGSLEY, PATRICK (2016): Refugee crisis: key aid agencies refuse any role in 'mass expulsion'. *Guardian*, 23. marec. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/23/refugee-crisis-aid-agencies-unhcr-refuse-role-mass-expulsion-greece-turkey> (21. maj 2016).
- KOZINC, NINA (UR.) (2015): Poročila z meje in begunskih taborišč. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(262): 250–319.
- LIPOVEC ČEBRON, URŠULA IN JELKA ZORN (2016): Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«. *Dve Domovini* (43): 61–75.
- MALLKI, H. LIISA (1995): Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National

- Order of Things. *Annual Review of Anthropology* (24): 495–523.
- OLIVIUS, ELISABETH (2016): Refugee men as perpetrators, allies of troublemakers? Emerging discourses on men and masculinities in humanitarian aid. *Women's Studies International Forum* (50): 56–65.
- PAJNIK, MOJCA (UR.) (2015): Rasizem: razrezani svet. *Časopis za kritiko znanosti* XLIII(260): 7–15.
- PAJNIK, MOJCA IN SIMONA ZAVRATNIK ZIMIC (UR.) (2003): *Migracije – globalizacija – EU*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- ROSE, MAGGIE (2016): Feminist Theory and the European Refugee Crisis. *Conspectus Borealis* 1(1): 1–16 (Article 9).
- UNHCR (2015): *World at wars. Global trends, Forced Displacement in 2014*. Dostopno na: https://www.uno-fluechtlingshilfe.de/fileadmin/redaktion/PDF/UNHCR/Global_Trends_2014.pdf (22. maj 2016).
- YAZGAN, PINAR, DENIZ UTKU EROGLU IN IBRAHIM SIRKECI (2015): Editorial: Syrian Crisis and Migration. *Migration Letters* 12(3): 181–192.
- WALKER RETTBERG, JILL IN RADHIKA GAJJALA (2016): Terrorists or cowards: negative portrayals of male Syrian refugees in social media. *Feminist Media Studies* 16(1): 178–181.
- WIMMER, ANDREAS IN NINA GLICK SCHILLER (2003): Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration. An Essay in Historical Epistemology. *The International Migration Review* 37(3): 576–610.
- ZAVRATNIK, SIMONA (2003): Constructing »New« boundary: Slovenia and Croatia. *Revija za sociologiju* 34(3/4): 179–197.
- ZAVRATNIK ZIMIC, SIMONA (2001): Perspektiva konstruiranja schengenske »e-meje«: Slovenija. V *Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v Vzhodni Evropi*, A. Milohnič (ur.), 67–81. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Združevanje z družino: številne težave in ovire

Ob risanju njegovega portreta ne moremo zgrešiti širokega nasmeška, pastelne barve črtajo obraz prijetnega, delavnega in razgledanega moškega srednjih let. Imenujmo ga Matjaž. Izučil se je za elektroinženirja, pred časom je imel svoje podjetje z nekaj zaposlenimi, njihova domena pa so bile klimatske naprave vseh vrst. Občasno je predaval na univerzi, kot prostovoljec pa je deloval v največji opozicijski stranki – odgovoren je bil za mobilizacijo mladine v svoji mestni četrti.

Ob najinem prvem srečanju ni skrival navdušenja, da lahko sproščeno govoril v francoščini, saj je število njegovih sogovornikov od prihoda v Slovenijo omejeno. Pogovor je trajal tri ure, moje francosko besedišče je bilo izčrpano, Matjaž pa je bil še vedno razigran. Najino orodje boja proti občasnim komunikacijskim šumom so bili motorika rok, osredotočenost in dobrovoljni tehnični opisi. Matjaž prihaja iz Demokratične republike Kongo, zato sva se na začetku pogovarjala o medkulturnih razlikah, kulinariki, kongoški geografiji, belgijskem kolonializmu in politični razdeljenosti na dve suvereni državi z imenom Kongo, namreč na vzhodni Kongo-Kinšasa in zahodni Kongo-Brazzaville; imeni se nanašata na glavni mesti dveh držav, ki pa ju ločuje le reka Kongo.

Potem sva se ustavila pri vprašanju Matjaževega prihoda v Slovenijo.

Počasi, že vaje vprašanja, mi suvereno odgovori, da se je v Sloveniji znašel zgolj po naključju. Matjaž je politični begunec. Poleg tega, da je član največje kongoške opozicijske stranke, se je skrivoma zavzemal za pravice istospolnih partnerjev. Homoseksualnost v Demokratični republiki Kongo ni sprejeta, javnost obstoja istospolnih partnerjev, ki so pogosto tarča diskriminacije in zaradi svoje spolne usmerjenosti tudi umirajo, ne priznava. Matjaž se je, ko je spoznal položaj homoseksualnih oseb, odločil, da se kljub tveganju zavzame za njihovo enakopravnost.

Skupaj s prijatelji je osnoval skupino, katere namen je bil zbrati sto članov, saj je to minimalno število oseb, ki lahko daje zakonodajne predloge. V parlamentarno obravnavo so želeli vložiti osnutek zakona, ki bi dekriminaliziral LGBT skupnost.

Na enem od javnih protestnih shodov, ki so ga organizirale opozicijske stranke, da bi tako izrazile nestrinjanje s predlogom spremembe ustave, s katerim bi si tedanji predsednik odprl možnost za še tretji mandat, je Matjaž nastopil v vlogi govorca. Po shodu, med pospravljanjem opreme so ga aretirali, v njegovem žepu pa našli tudi člansko izkaznico skupine, ki si je prizadevala za zaščito LGBT skupnosti. Prevezali so mu oči in ga odpeljali v zapor na neznani lokaciji, kjer so ga mučili. Ob izpadu elektrike so mu, ker so vedeli, da je elektroinženir, naložili popravilo napake. Paznikova nepozornost – pustil je odprta vrata – je ponudila Matjažu priložnost za pobeg, ki jo je izkoristil. Vedel je, da mora zapustiti državo, saj ga bodo iskali, če ga najdejo, pa ga čaka smrt. Prijatelj mu je priskrbel letalsko karto iz Kinšase v Istanbul, od koder naj bi pot nadaljeval v Francijo, kjer bi mu bilo zaradi znanja jezika lažje. Priskrbel si je ponarejene dokumente in se v naglici poslovil od žene in otrok. V Istanbulu ni mogel dobiti neposredne povezave do Francije, zato je izbral let z vmesnim postankom v Sloveniji. Tu pa se je zataknilo. Slovenski policisti so ga na podlagi pretečenega vizuma in slabo ponarejenega potnega lista zadržali. Sledili so predpisanemu postopku, ki predvideva telesni pregled. Zaradi neregularnega vstopa v državo so ga pridržali v zaporu, nato pa zaradi šibkega zdravja premestili v azilni dom, kjer je po šestih mesecih od vložitve prošnje za azil dobil status mednarodne zaščite.

Matjaž o svoji domovini govori s strastjo, pravi da je bolj vajen podnebja in sproščenosti ljudi, ki so zelo družabni. Tu živi vsak zase, moti ga, da ne pozna svojih sosedov. Po prejemu statusa begunca je bilo težko najti stanovanje. Najemnine so glede na realno vrednost nepremičnine veliko previsoke, kar postane še posebej očitno ob oddajanju stanovanja beguncem. Čeprav pogreša svoje prejšnje življenje, se v Sloveniji počuti varno. Kaže močno voljo po nadaljevanju svoje kariere, saj meni, da delo človeka žene naprej. Njegova motivacija se kaže tudi v učenju slovenščine, ki je postajala od srečanja do srečanja boljša. »To je črna majica,« pokaže na svojo majico. Pravi, da je slovenščina težka, vendar napreduje.

O združevanju z družino

Po odobritvi statusa begunca je Matjaž začel postopek združevanja z družino. Ko sva se spoznala, je postopek še tekel, skrbelo ga je, ker je iz Konga moral oditi tako na hitro. Vedel je, da je zaradi njegove politične dejavnosti ogrožena vsa družina, ki se je morala v vmesnem času tudi preseliti. Mučilo ga je dejstvo, da ne more biti z njimi in pomagati ženi, vendar je optimistično menil, da bo otrokom v Sloveniji všeč in da bodo deležni kakovostnega izobraževanja. Postopek združevanja z družino je po Matjaževih izkušnjah zelo stresen, pogoste so administrativne

ovire in težave, ki ga podaljšujejo. Življenje se ustavi oziroma zoži na obiske različnih organizacij in institucij, ki odločajo o usodi družine. Veliko je dokazovanja, da gre res za tvojo družino: potrebni so slikovni material, poročni list, rojstne listine otrok. Nekatera zahtevana dokazila je težko pridobiti; Matjaževa žena je morala za dostop do nekaterih listin podkupiti uradnike. Medtem ko se je ukvarjal z zbiranjem potrebne dokumentacije, je Matjaža preganjala misel, da žena ne bo mogla več dolgo odlašati z odgovorom na vprašanja otrok o tem, kje je oče in zakaj ni z njimi, hkrati pa se je, ker ni mogel dobiti službe, spraševal, ali bo družino sploh sposoben preživljati. Takrat je življenje teklo po polžje.

Nova zakonodaja o združevanju z družino, ki je bila sprejeta na začetku leta 2015, dovoljuje vložitev prošnje za združitev z družino v roku devetdesetih dni od odobritve statusa. Postopek združevanja je mogoče sprožiti tudi pozneje, vendar je treba v tem primeru za prihod vsakega družinskega člana plačati približno šestnajst tisoč evrov, kar je seštevek eksistenčnega minimuma za obdobje pet let. V vsakem primeru je treba ob vložitvi prošnje plačati 95 evrov upravne takse in še dvanajst evrov za tiskovino. Za socialno ogrožene obstaja možnost oprostitve plačila, vendar so Matjažu to prošnjo po mesecu dni čakanja zavrnil, rekoč da Slovenija z Demokratično republiko Kongo nima podpisane nobene bilateralne pogodbe, po kateri bi se lahko ravnali. Po plačilu takse je postopek stekel hitreje, inšpektor, ki je odločal o njegovem primeru, je odgovoril v mesecu in pol.

Zakon o tujcih določa samo parametre za odobritev prošnje za združitev z družino, ne pa tudi načina prihoda družinskih članov. Sredstva mora begunec zagotoviti sam; plačati mora letalske karte, pomoč Mednarodne organizacije za migracije (IOM) in njihovega spremljevalca. Vprašanje torej je: kako naj socialno ogrožen begunec plača vse te stroške, ki presegajo nekaj tisočakov, hkrati pa dokaže, da v resnici nima finančnih sredstev in da je upravičen do socialne pomoči? Pravica združitve z družino je tako zakonsko dovoljena, vendar v praksi za večino neizvedljiva. Matjaž je potreben denar zbral na več dogodkih, na katerih so se pobirali prostovoljni prispevki, pomagali so mu tudi posamezniki.

Novi zakon prosilcem prav tako nalaga zagotovitev potnih listov za družinske člane. To je problem, saj jih v nekaterih primerih pristojne institucije preprosto ne izdajajo, prav tako pa urejanje dokumentacije ljudi, ki prihajajo, pogosto izpostavlja določeni nevarnosti. Matjažev primer je prvi, ki je bil obravnavan po novem zakonu, zato so zanj v tej fazi naredili izjemo. Družinskim članom so tako prihranili potovanje po potne liste v Egipt, kjer je edina slovenska ambasada v vsej Afriki, na kar je vsekakor potrebno opozarjati. Novi zakon begunčevim družinskim članom dodeljuje status tujca in ne statusa, ki ga je prejel prosilec, kar zmanjšuje njihove možnosti vključevanja v družbo.

Po nekaj srečanjih, administrativnih zapletih in ogromno stresa, ko je v zraku spet dišalo po pomladi, je Matjaževa družina le prišla. Neučakano sem se razveselila njegovega sporočila, da se sprehajajo v Tivoliju in da naj jih pridem spoznat.

SRBIJA KOT TAMPONSKA CONA

Evropska migracijska politika in ustvarjanje kategorije »migrant« v Srbiji

Abstract

European migration policy and the construction of »migrants« in Serbia

For a few years before the summer of 2015, when the unprecedented scale and strength of the movement of migrants forced Fortress Europe to temporarily open up a corridor for quicker and safer passage through the Balkans, Serbia was one of the places where many migrants were stuck for days, weeks or even months, on their way towards the EU. The aim of this paper is to present the situation of migrants in Serbia, as it was up to the summer of 2015, from a critical perspective, by showing that the category of 'migrants' created by the European migration policy has been externalized and transposed into Serbian legislation, and that this category is used to justify repression of people who fall into it. In the first part, I theorize on the nature of the EU migration policy – with its tendency to focus on securitization and externalization tendencies – and argue that it produces the category of 'migrants'. In the second part, I discuss the consequences of the migration policy in Serbia, by referring to fieldwork conducted there in 2012 and between November 2014 and July 2015, based on participant observation, informal interviews and subsequent media production. I focus on a case study of two winters in the *jungles* of Subotica.

Keywords: migrants, European migration policy, illegalization, police violence, Serbia

Ela Meh is MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (ela_je@hotmail.com)

Povzetek

Do poletja 2015, ko je gibanje migrantov prisililo trdnjavo Evropo, da začasno odpre koridor za hitrejši in relativno varnejši prehod čez Balkan, je bila Srbija ena izmed etap na poti do Evropske unije, na kateri je veliko migrantov običalo za nekaj dni, tednov ali celo mesecev. Cilj članka je iz kritične perspektive predstaviti položaj migrantov v Srbiji pred poletjem 2015. Pokazala bom, da kategorijo »migrant« ustvarja evropska migracijska politika, eksteralizirana in prenesena v srbsko zakonodajo, in jo uporablja za upravičevanje represije nad ljudmi. V prvem delu govorim o značilnostih evropske migracijske politike – njenih težnjah k sekuritizaciji in eksteralizaciji – ter trdim, da ta ustvarja kategorijo »migrant«. V drugem delu predstavim posledice evropske migracijske politike v Srbiji, ugotovljene na podlagi terenskega dela leta 2012 in od novembra 2014 do julija 2015, ki je vključevalo opazovanje z udeležbo, neformalne intervjuje in spremljanje medijske produkcije. V zadnjem delu pa se posvetim študiji primera dveh zim v subotički džungli.

Ključne besede: migranti, evropska migracijska politika, ilegalizacija, policijsko nasilje, Srbija

Ela Meh je magistrska študentka etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. (ela_je@hotmail.com)

Uvod

Od druge polovice leta 2015 je bila balkanska migracijska pot v Evropsko unijo (EU) v središču pozornosti mednarodnih medijev. Takrat je osvobodilno gibanje migrantov, ki so se z lastnimi telesi borili proti restriktivnim in represivnim migracijskim politikam, prisililo trdnjavo Evropo, da začasno odpre koridor za hitrejši in relativno varnejši prehod čez Balkan. Do 18. novembra 2015 – ko je EU na avtonomno gibanje odgovorila s postopnim zapiranjem koridorja, po katerem je bilo odtlej dovoljeno potovati le sirske, iraške in afganistanske državljanom – je v EU v nekaj mesecih prišlo več sto tisoč ljudi.

A že pred poletjem 2015 je imela balkanska migracijska pot ključni pomen, Srbija pa je bila ena od točk, kjer so migranti pogosto obtičali za več dni, tednov ali celo mesecev. Poleti leta 2011 so srbski mediji začeli poročati o novi kategoriji ljudi, ki so se pojavili na različnih lokacijah po vsej državi: »migrante« ali »azilante« so najprej opazili pri »kampiranju« v Subotici, ki so jo potem celo »preplavili«, konec leta pa so »preplavili« tudi Banjo Koviljačo.¹ Kmalu so postajali »čedalje večji problem« (Mitrić, 2011). Od takrat se občasno v medijih pojavi zgodba o »migrantih« – včasih je to kratko in popolnoma nekontekstualizirano poročilo o tem, koliko jih »je bilo ujetih pri ilegalnem prehodu meje,«² ali pa senzacionalistično prikazovanje njihovega trpljenja³ – poglobljenega in verodostojnega poročanja pa v javnem prostoru več kot očitno ni opaziti.⁴ Tudi v srbskem družboslovju in antropologiji je ta tema precej zanemarjena (izjema je Stojić Mitrović, 2012; 2013; 2014).

Migranti iz teh medijskih zgodb, ki večinoma prihajajo iz Afrike in Azije, prek Grčije in/ali Turčije, in so namenjeni v EU, so tema mojega članka. Predstavila bom položaj migrantov v Srbiji, kakršen je bil do dogodkov poleti 2015. Seveda obstaja več skupin, ki bi jim v Srbiji lahko rekli »migranti,«⁵ a pojmovanje tega,

¹ Za poročila medijev glej subotica.com, 2011a in 2011b; b92, 2011; YouTube, 2011. Za pregled poročil subotičkih medijev glej <http://www.subotica.com/tag/azilanti/>.

² Poročila o ducatu ali dveh »ilegalcev«, ujetih na meji, so v srbskih medijih pogosta, hkrati pa se zdijo te novice precej nerelevantne glede na to, da vsako leto na desetisoče ljudi prečka mejo »ilegalno« in da jih policija določeno število ujame. Poročila so vedno kratka, zelo neinformativna (razen števila, nacionalnosti, mesta in načina prečkanja meje ne povedo skoraj nič), vsekakor pa bi bila njihova funkcija in učinek na bralce zanimivi temi za raziskavo. V zbirko tovrstnih novic iz vsakega medijskega spletnega portala dostopimo tako, da v brskalnik vpišemo oznako (*tag*) »ilegalci« – na primer: <http://www.blic.rs/tag/11053/ilegalci>.

³ Med mojim terenskim delom so bila pomembna predvsem poročila o zimski »humanitarni katastrofi« v subotički zapuščeni tovarni (Sovilj, 2014), o prometni nesreči kombija, v katerem je bilo nagnetenih 54 »ilegalcev«, 24. februarja 2015 (Tanjug, 2015) in o smrtih na mejah (Božinović, 2015; B92, 2015).

⁴ Z izjemo nekaterih kulturnih dogodkov, ki pa so tudi žal izjemno redki.

⁵ Tu sta najpomembnejši kategoriji: 1. velika kitajska skupnost, ki bi jo lahko uvrstili v kategorijo »migrantskih delavcev«, ki prihajajo legalno in živijo na večno podaljšljivih (in plačljivih) dovoljenjih za začasno bivanje; in 2. »migranti«, ki so prišli v Srbijo kot »begunci« ali »notranje razseljeni« v 90.

kdo je »migrant«, je vedno povezano s širšim razumevanjem konceptov »mi« vs. »drugi«, »avtohtoni« vs. »prišleki«, »avtentično« vs. »hibridno«, »legitimno in pravo« vs. »nelegitimno in zlagano«. Zgodovina antropologije je zaznamovana s poskusi analiz konstruiranosti družbenih kategorij – in tem smislu bom v članku pisala o »migrantih«⁶ v Srbiji. V prvem delu bom pokazala, da migracijska politika ustvarja kategorijo »migrant« z zakonodajo, ki ustvarja migrantsko ilegalnost, kot tudi odreja načine, na katere je mogoče to ilegalnost (včasih le začasno) razrešiti. Teoretizirala bom migracijsko politiko in njene težnje po sekuritizaciji, evropeizaciji in eksternalizaciji. V drugem delu bom govorila o eksternalizaciji migracijske politike EU na Srbijo in predstavila razmere na terenu: najprej posledice migracijske politike na ljudi, ki so uvrščeni v kategorijo migrant, nato pa še študijo primera dveh subotiških zim.

Moje ugotovitve temeljijo na analizi terenskih zapiskov, nastalih med terenskim delom, ki sem ga kot raziskovalka mreže Migreurop v Srbiji opravljala med januarjem in novembrom 2012 ter med novembrom 2014 in julijem 2015, ko sem bila na študijski izmenjavi na Univerzi v Beogradu. V času terenskega dela leta 2014/2015 sem redno sledila medijski produkciji in bila povprečno dva do tri dni na teden na lokacijah, kjer so bili prisotni migranti. Redno sem obiskovala beograjske parke, kjer so se migranti zadrževali podnevi (in pogosto tam tudi prespali), subotiško *džungla*,⁷ center za prosilce za azil v Krnjači, center za prosilce za azil v Bogovađi in okoliške gozdove, kjer so se zadrževali migranti, ki niso bili sprejeti v center. Dvakrat sem se odpravila tudi na daljše obiske bolj oddaljenih krajev ob meji: Preševo ob meji z Makedonijo in Zaječar, Bosilegrad, Negotin in okoliške vasice na vzhodu ob meji z Bolgarijo. Glavna metoda terenskega raziskovanja je bila opazovanje z udeležbo v vsakodnevni aktivnosti migrantov: preživljala sem čas z ljudmi, ki so čakali na povezavo na poti proti EU, spremljala sem jih pri »vsakodnevni opravkih«, kot so nakupi čistih oblek, SIM-kartic ali manjka-jočih delov razbitih telefonov, včasih smo skupaj kuhali čaj ali topel obrok, če je

letih. Ti dve kategoriji nam ponovno razkrijeta, da kategorije kreirajo predsodki in zelo politični procesi. Tako recimo ljudje, ki so se v Srbijo zatekli s Kosova, niso »begunci«, ampak »notranje razseljene osebe«, saj Srbija ne priznava neodvisnosti Kosova in torej ljudje niso prišli iz »druge« države. »Begunci« (*izbeglice*) so le tisti, ki so se v Srbijo zatekli med vojno na Hrvaškem in v Bosni med letoma 1992 in 1995. Ta kategorizacija ni objektivna, apolitična ali nevtralna, tako kot to ni nobena druga kategorizacija nedržavljanov. Po podatkih Migracijskega profila Republike Srbije za leto 2013 živi v Srbiji 57.247 beguncev in 204.049 notranje razseljenih. Za več o tem glej Vlada republike Srbije, 2013.

⁶ Beseda *migrant* je emski izraz, poleg njega se pogosto uporablja tudi izraza *azilanti* ali *ilegalci*. Zadnja se včasih pejorativno nanašata na vse migrante, včasih pa označujeta dve različni kategoriji migrantov: tiste, ki zaprosijo za azil v Srbiji (*azilanti*), in druge, ki ne, in tako ostanejo *ilegalci*.

⁷ Izraz »džungla« uporabljam kot slovenski prevod izraza *jungle*, ki se pogosto uporablja predvsem v povezavi z *džunglami* v Calaisu (glej Schwenken, 2014; Rigby in Schlembach, 2013). To so samoorganizirani kampi, narejeni iz odpadnih materialov in doniranih šotorov humanitarnih organizacij na obronkih mesta Calais. Izraz prihaja iz perzijske besede za gozd (*jangal*).

bilo treba, sem prevajala ali posredovala uporabne informacije. Šest mesecev sem delala kot prevajalka za perzijski jezik za zdravstveno humanitarno organizacijo za brezplačno primarno medicinsko oskrbo ilegaliziranim migrantom. Poleg dolgih pogovorov (neposnetih in neformalnih) sem opravila tudi nekaj polstrukturiranih intervjujev, a sem to metodo hitro opustila, saj se mi je zdelo neprimerno ljudi prositi za intervju v težkih razmerah, v katerih sem jih večinoma srečevala. Pogosto sem navezala prijateljske stike z ljudmi, ki sem jih srečevala, in z marsikaterim sem še vedno v stiku prek Facebooka in Skypa.

Kategorija »migrant« je proizvod migracijske politike

Pri branju literature, ki poskuša predstaviti glavne teme in raziskovalne perspektive v študijah migracij (Koser, 2007; Brettel in Hollifield, 2007), sem se morala strinjati z De Genovim mnenjem, da način konceptualiziranja raziskovalnih vprašanj pogosto izvaja nekakšno »epistemično nasilje nad družbeno realnostjo vsakodnevnega življenja [...] migrantov« (De Genova, 2002: 422–423). Fokus je pogosto osredinjen na razumevanje *vidnih* vidikov življenja migrantov, zanemarja pa se kritična analiza *manj vidnih* vidikov, ki morda ključno definirajo in ustvarjajo njihove življenjske situacije (glej De Genova, 2002: 431).

Brettel in Hollifield (2007: 5) denimo pišeta o antropološkem pristopu k migracijam, ki med drugim predpostavlja, da so »migranti sami dejavni člani (*agents*) v svojem obnašanju, interpretiranju in konstruiranju znotraj omejitev strukture«, vendar pa očitno razumeta »omejitve strukture« kot neodvisne od pojava »migrantov«. Tako ignorirata foucaultovske uvide v dinamike sodobne moči in to, da struktura ni nekaj, s čimer so migranti v interakciji, ampak da struktura pravzaprav ustvarja kategorijo »migrant«. Ne smemo namreč pozabiti na »produktivnost zakonodaje« (De Genova, 2002: 424), ki *ustvarja* »ilegalne« migracije (in s tem migrantsko »ilegalnost«), kakor tudi ne na normalizacijo pripadanja nacionalni državi in »nacionalnega reda stvari« (*national order of things*) (Malkki, 1995), ki ga lahko razumemo kot »domnevno normalno stanje povezanosti s teritorializirano oblastjo in določljivim ljudstvom« (ibid.: 516). Kot piše Malkki, razseljevanje (*displacement*) in premikanje vedno potekata v okviru sistema teritorialnih nacionalnih držav in zato so raziskave premikov in migracij pomanjkljive, če se ne poglobijo v koncept normalizirane »vseljenosti« (*emplacement*) ter v sorodna vprašanja »državljanstva in nacionalnosti, izvora in avtohtonosti, nacionalizma in rasizma ter konceptov identitete, etničnosti in kulture« (ibid.: 515).

Zato je delo Nicholasa De Genove v razmislekih o migracijah tako zanimivo. De Genova piše o zakonski produkciji migrantske »ilegalnosti« v ZDA (2002; 2010) in ugotavlja, da je »'ilegalnost' (prav tako kot državljanstvo) pravni status, ki pomeni družbeno razmerje z državo« (De Genova, 2002: 422). Ilegalnost je rezultat

zakona, ki »definira parametre lastnega delovanja, proizvaja pogoje za možnost tako 'legalnih' kot 'ilegalnih' praks« (ibid.: 424). Z govorom o *ilegalnosti*, raje kot o *ilegalnih migrantih*, izrecno opozorimo na mehanizme, ki producirajo ilegalnost in se izognemo pasti »naturalizacije migrantske 'ilegalnosti'« (ibid.: 421) ter razumevanja migrantov kot intrinzično ilegalnih. Zato bom v nadaljevanju uporabljala izraz *ilegalizirani migranti*, ki poudari, da je njihova ilegalnost rezultat procesa *ilegalizacije* (glej Bauder, 2013) – namesto izrazov, kot so »ilegalni«, »zunajlegalni«, »neavtorizirani«, »iregularni« ali »*klandestini*« (De Genova, 2000: 420).

De Genovovi uvidi v produkcijo migrantske ilegalnosti so koristni tudi za razumevanje evropske migracijske politike, ki prek čedalje bolj poenoteni nacionalnih zakonodaj določa pogoje »legalnega vstopa« in tako ilegalizira vse druge. Poleg tega določi tudi parametre legalizacije – načine, kako lahko ilegalizirani (vsaj začasno) poskušajo legalizirati svoj status, običajno po ilegalnem vstopu. O ilegaliziranju in začasnem legaliziranju bo več rečenega pozneje na konkretnem primeru Srbije, kamor je bila migracijska politika EU prenesena, pred tem pa naj zapišem nekaj besed o razumevanju »migrantov« in migracijske politike.

Razumevanje, kdo je v določeni družbi »migrant« in kdo ne, je vedno povezano s koncepti avtohtonosti in na novo prispelih drugih. Izraz »migrant« tako uporabljam ne le zato, ker je to *emski* izraz, ampak tudi zato, ker razumem »migrante« kot tiste, ki jih (v Srbiji) ilegalizira – in včasih le začasno legalizira – (evropska) migracijska politika. S tem želim poudariti, da je kategorija »migrant« povsem skonstruirana in da tu ne gre za nikakršno *esencializacijo* migrantov: »Nič [...] esencialnega ali povezujočega ni na njej [kategoriji in identiteti migranta], kar bi lahko povežalo določeno 'skupino' ali 'populacijo' in ključnega pomena se je rigorozno izogniti pasti podpiranja kulturalističnih idej o generični 'imigrantski izkušnji'.« (De Genova, 2010: 110) To je potrdilo tudi moje terensko delo: vsi migranti, s katerimi sem govorila, so imeli precej različne izkušnje, zgodbe, ozadja, razloge za migriranje,⁸ in zama bi iskali esencialne lastnosti, ki so skupne čisto vsem. Edina stvar, ki je zagotovo vsem »skupna«, je to, da so vsi uvrščeni v kategorijo »migrant« in da bodo zato zelo verjetno deležni obravnave v skladu s pravno ureditvijo, ki velja zanje. Tako je moj pristop zasidran v »nasprotovanju tradiciji objektivizacije, naturalizacije in problematizacije migracij« (Editorial Board Movements, 2015).

⁸ Pogosto so razlogi za migriranje večplastni. Tako na primer veliko ljudi migrira zaradi vojne v Siriji, vendar pa na sprejetje odločitve o migraciji v Evropo vpliva kompleksen niz dodatnih dejavnikov. Pogosto so razlogi povezani na zelo osebne in včasih na nepričakovane načine, kar je odvisno od družinskega in poklicnega življenja.

Evropeizacija, sekuritizacija in eksternalizacija migracijske politike

Kot piše Huysmans (2000: 753), so imele pred obdobjem intenzivnejše evropske integracije vse zdajšnje države članice nekoliko drugačne pristope k določanju pogojev za vstop in prebivanje za nedržavljanke in torej drugačne migracijske politike. Dokler je obstajala potreba po dodatni delovni sili, so priseljevanje večinoma spodbujale. Z začetkom krize v sedemdesetih letih, pa tudi s hitro napredujočo evropsko integracijo, so postajale migracijske politike držav članic čedalje bolj enotne in restriktivne. Tako lahko govorimo o *evropeizaciji* migracijske politike, ki jo lahko razumemo kot »politiko, ki se nahaja nekje med institucijami nacionalne države in institucijami na novo nastale nadnacionalne organizacije« (Favell, 1998). Bolj specifično gre za skupek

procesov a) gradnje, b) razširjanja in c) institucionaliziranja formalnih in neformalnih pravil, postopkov, političnih paradigem, slogov, »načinov delovanja« in skupnih mišljenj in norm, ki so najprej definirani in konsolidirani v procesu politik EU, nato pa se vključijo v logiko domačih (nacionalnih in podnacionalnih) diskurzov, identitet, političnih struktur in javnih politik. (Radaelli, 2003: 30)

Huysmans trdi, da je *evropeizacija* migracijske politike privedla tudi do *sekuritizacije migracij*, ki jo razume kot predstavljanje »migracij vedno bolj kot [...] nevarnost za javni red, kulturno identiteto in stabilnost trga dela« (Huysmans, 2000: 752). Osrednja predpostavka tega procesa, ki »je pridobila status samoumevnosti« (ibid.: 758), je, da »bo čezmejni pretok blaga, kapitala, storitev in ljudi po odpravi nadzora notranjih meja ogrozil javni red in mir ter pravno državo« (ibid.). Z njo upravičujejo okrepitve zaščite zunanjih meja in razumevanje migracij kot varnostnega vprašanja.

Huysmans govori o produkciji »varnostnega kontinuuma, ki povezuje nadzor meja, terorizem, mednarodni kriminal in migracije« (ibid.: 760). Z roko v roki s tem kontinuumom gre tudi produkcija znanja o notranji varnosti (*internal security knowledge*) (Huysmans, 2000: 761). V zadnjih dvanajstih letih, od njegove ustanovitve leta 2004, je najpomembnejši vir produkcije tovrstnega znanja Frontex, izjemno netransparentna in nikomur odgovorna Evropska agencija za upravljanje operativnega sodelovanja na zunanjih mejah EU.⁹ Produkcija znanja o notranji varnosti, pri kateri sodelujejo tako Frontex kot tudi drugi akterji, je paradoksalna, saj naj bi bilo to znanje namenjeno boju proti vsem, ki bi lahko ogrožali varnost, a

⁹ Za kritike agencije Frontex glej spletno stran kampanije *Frontexit* (<http://www.frontexit.org>), kakor tudi *Statewatch Frontex Observatory* (http://www.statewatch.org/observatories_files/frontex_observatory/index.html).

hkrati *diskurzivno producira* ravno tiste »nevarnosti«, ki naj bi jih odpravljala. Tako to znanje producira kategorije, ki jih predstavlja kot grožnjo, ki je diskurzivna podlaga za upravičevanje represivnih ukrepov in restriktivne migracijske politike. Ta paradoks se pojavlja tudi v tako imenovani *industriji ilegalnosti* (Andersson, 2014): »Ta industrija [...] producira tisto, kar naj bi odpravila, omejila ali preoblikovala – več migrantske ilegalnosti. Tako se ciklično zagotavlja več financiranja v začaran krog, ki spominja na 'vojno proti terorizmu'; bolj ko se zdi grožnja na meji strašljiva, večji so potencialni dobički od te fantomske grožnje.« (ibid.: 8) Če sprevidimo paradoks produkcije znanja o notranji varnosti, ugotovimo, da za »bojem proti ilegalni migraciji« leži mehanizem, ki to »ilegalno migracijo« najprej producira.

Migracijska politika EU tako namenja vedno več sredstev za varovanje meja (glej npr. Andersson, 2014: 14, 291) in s tem postaja bolj intenzivna, a tudi bolj *ekstenzivna*: ne obsega le ozemlja EU, ampak se širi na čedalje večja sosednja območja. Ta »izvoz«, ki je najbolje opisan v primerih Severne Afrike (Andersson, 2014), Srbije (Stojić Mitrović, 2012; Corbineau, 2014) in Turčije (Migreurop, 2011), se imenuje *eksternalizacija* migracijske politike EU. Obljuba tržnih ali vizumskih ugodnosti, ali pa približevanja članstvu EU, deluje kot nekakšen »vzvod« (Corbineau, 2014: 187), ki ga EU uporabi, da države v svoji neposredni sosesčini prisili, da stražijo njene meje, korak predno migranti pridejo do njih. V Srbiji, ki je leta 2012 postala uradna kandidatka za članstvo v EU, smo tako bili priča – kot prej v drugih balkanskih državah, kot sta Slovenija in Hrvaška – sprejetju zakonodaje, med drugim tudi na področju »upravljanja migracij«, ki preslikava zakonodajo EU.

Migracijske politike v Srbiji torej ne moremo obravnavati ločeno od evropske migracijske politike. Čeprav bi se strinjala z De Genova (2002: 431), da »so družbeno-prostorske predpostavke in imaginacije nacionalizma pomembno oblikovale samo konceptualizacijo migracij«, v tem konkretnem primeru na konceptualizacijo migracij nima največjega vpliva srbska država, temveč EU in *njeno* pojmovanje evropskega ideala teritorialnosti, pa tudi mobilnosti, varnosti in legitimnosti preselejevanja. Seveda to ne pomeni, da lokalni kontekst, v katerem ima srbski nacionalizem pomembno vlogo pri konsolidaciji države in postavljanju meja, ne vpliva na to, kako se evropska migracijska politika manifestira v Srbiji. Želim zgolj poudariti, da imajo mehanizmi in logika srbske migracijske politike svoj izvor v EU.

Predno je Srbija prevzela migracijsko politiko EU, je ta ista politika strogo izključevala¹⁰ tudi same srbske državljane. Do nedavnega so ti potrebovali vizum za vstop v schengenski prostor in ravno v zameno za liberalizacijo vizumskega režima, do katere je prišlo leta 2009, je Srbija – po načrtu, definiranim v t. i. *Roadmapu* k vizumski liberalizaciji (Roadmap on Visa Free Regime, b. d.) – prevzela

¹⁰ Izključevanje srbskih državljanov, čeprav morda manj strogo kot do leta 2009, še vedno obstaja. Ljudje s srbskim potnim listom lahko legalno ostanejo v EU le tri mesece in nimajo pravice do dela (če nimajo posebnega dovoljenja za delo). Poleg tega pa je večji del tisočev srbskih državljanov, ki v EU zaprosijo za azil, deportiran nazaj v Srbijo.

glavne postulate migracijske politike EU. Tako se je Srbija v manj kot desetletju pretvorila iz države, katere državljani so ostro izključeni iz EU, v državo, ki se je z odpravo vizumov delno in pogojno vključila v mobilnost EU, v zameno za to, da je sama postala zunanji taboriščni paznik, ki preostanek ilegaliziranih neevropskih »drugih« izključuje iz svojega teritorija in/ali jim preprečuje dostop do temeljnih pravic (po tem, ko jim uspe neavtoriziran vstop v državo).

S tem ko Srbija prevzema nalogo paznika-vratarja trdnjave Evrope in skuša zaustaviti migrante predno prispejo v EU, prihaja do »proliferacije meja« (Mezzandra and Neilson, 2008). Meje ne zaustavljajo gibanja ljudi – ti vedno najdejo načine, kako premagati ovire, in tudi če se ena pot zapre, postane predraga ali prenevarna,¹¹ se hitro odpre nova – njihov učinek je, da gibanje otežijo, podražijo in upočasnijo. Meje postanejo *liminalne porokratske institucije* (Tsianos in Karakayali, 2010: 374). Meje so liminalne, ker »delujejo v liminalnih prostorih med javnimi, državnimi in nadnacionalnimi organizacijami« (ibid.) – meje v Srbiji stražijo in reproducirajo srbska država, kakor tudi nadnacionalne enote Frontexa in razne javne institucije.¹² Meje so *porokratske*, ker je »njihova glavna funkcija regulirati tokove mobilnosti in upravljati poroznost meja«: vsa draga oprema (termalne kamere, radarji, detektorji kisika in srčnih utripov, skenerji, daktiloskopske naprave, podatkovne baze in računalniški sistemi) in osebje so torej namenjeni nadzoru mobilnosti in ohranjanju poroznosti. Ker meje upočasnjujejo gibanje, prihaja ne le do proliferacije *meja*, ampak tudi do proliferacije *taborišč (camps)*. Povzemajoč Mezzadro, za katerega je »sodobni kamp tip 'dekompresijske komore', ki deluje tako, da razprši pritisk na trg dela«, razumeta Tsianos in Karakayi taborišče kot »prostorski poskus začasnega nadzora gibanja« (Tsianos in Karakayali, 2010: 384). Z eksternalizacijo migracijske politike na Srbijo ta deluje kot veliko migrantsko taborišče, ali pa zbirka migrantskih taborišč, katerih funkcija sta prostorski nadzor in upočasnitev gibanja proti EU.

Lahko bi celo rekli, da imajo vse države na balkanski migracijski poti v EU funkcijo začasnih taborišč: čeprav je tako migrantom kot oblastem v teh državah jasno, da malokdo želi ostati v teh taboriščih, ta opravljajo pomembne funkcije in imajo različne posledice. Upočasnjeno potovanje pomeni razpršitev »pritiska« na sprejemne zmogljivosti držav EU. Bolj nevarno potovanje naj bi bodoče migrante, ki imajo možnost izbire, »odvrčalo« od te poti. Dražje potovanje prinese večji dobiček tistim, ki organizirajo »ilegalne« prehode meja, kakor tudi »legalni« industriji

¹¹ Spomimo se samo največje množične utopitve v Sredozemskem morju v sodobni zgodovini – 18. aprila 2015 je 650 ljudi utonilo okrog 73 navtičnih milj severno od Libije, ko so poskušali priti do Italije.

¹² Zakon o tujcih v 45. členu pravi, da so »državni organi, pravne in fizične osebe dolžne, brez odlašanja, obvestiti odgovorne organe o tujcu, ki nezakonito biva [...] v Republiki Srbiji« in tako nalaga dolžnost preverjanja osebnih dokumentov ne le uslužbencem notranjega ministrstva, ampak tudi drugim državnim institucijam in celo posameznikom. Glej *Zakon o strancima* (2008) ter Stojić Mitrović in Meh, 2015.

preprečevanja »ilegalnih« migracij (glej Andersson, 2014; Rodier, 2012). Poleg tega proliferacija meja in »procesi filtriranja in diferenciranja, ki potekajo na meji, jasno oblikujejo delovno silo v raznolikih prostorih prek njih« (Mezzadra in Neilson, 2008). V sodobnem svetu, ki »je postal bolj odprt za tokove kapitala in dobrin in bolj zaprt za premike človeških teles« (ibid.), so meje eden od načinov, kako kapital disciplinira delovno silo.

Evropska migracijska politika v Srbiji

Srbija je v zameno za odpravo vizumov in približevanje EU sprejela dva tipa zakonov in politik, ki skupaj tvorita »korenček« in »palico« disciplinirajoče migracijske politike.

Prvič, obstajajo bolj jasni represivni vidiki migracijske politike, ki pomenijo »palico« disciplinirajočega pristopa do migrantov. Ti vključujejo *Zakon o strancima* (2008) (v nadaljevanju *Zakon o tujcih*) in *Zakon o zaščiti državne granice* (2008 in 2015) (v nadaljevanju *Zakon o zaščiti državnih meja*). Ta dva zakona temeljita na podobnih zakonih držav EU in sta tista zakona, ki neposredno ilegalizirata ljudi. Tako *Zakon o tujcih* določa pogoje legalnega vstopa in bivanja, predpisuje postopke v primeru ilegalnega vstopa in bivanja ter dovoljuje zapiranje migrantov (*detention*) in deportacije. *Zakon o zaščiti državne meje* pomeni zakonsko materializacijo ideje, da ima nacionalna država pravico do teritorialnega izključevanja ljudi, ki jih označi za »tujce«. Težak položaj ilegaliziranih migrantov v Srbiji, o katerem bom govorila v nadaljevanju, je torej neposreden rezultat izvajanja teh represivnih zakonov.

In *drugič*, obstaja tudi navidezno manj represiven, a ravno tako disciplinirajoč vidik migracijske politike, ki ga imenujem »korenček«, in sicer zakonodaja in politike, ki tvorijo azilni sistem v Srbiji. Neodvisni azilni sistem v Srbiji obstaja od leta 2008, potem ko je ta leta 2007 sprejela *Zakon o azilu*. Azilna zakonodaja temelji na Ženevski konvenciji iz leta 1951 in Dodatnem protokolu iz leta 1967.¹³ Čeprav je Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) ratificirala prvo že 29. 9. 1959 in drugega 11. 10. 1967 in je Srbija naslednica vseh mednarodnih pravnih obveznosti SFRJ, je Srbija razvila svoj neodvisni azilni sistem šele pod pritiski EU. Pred tem je tistih nekaj prošelj za azil, ki so jih ljudje vložili na ozemlju Srbije, obravnaval UNHCR, ki je nato ljudi, ki so dobili azil, preselil v države, ki so sprejemale begunce (Kanada, Avstralija). Dejstvo pa je, da se v Srbijo z namenom iskanja mednarodne zaščite ni zateklo veliko ljudi. Z zaostrovanjem migracijske politike in multiplikacijo migracijskih poti se je v zadnjih letih povečalo število ljudi, ki potujejo čez Srbijo in so se tam zaustavili zaradi čedalje težje prehodne schengenske meje z Madžarsko. Z razvojem azilnega sistema se jih je čedalje več odločilo, da bodo

¹³ Za razvoj konstrukcije sodobnih »beguncev« in »begunskih študij« (*refugee studies*) glej Malkki, 1995 in Petrović, 2014.

zaposili za azil v Srbiji. Sicer ne zato, ker bi dejansko imeli kakršnokoli upanje, da bodo azil tudi dobili,¹⁴ ali ker bi hoteli ostati v Srbiji,¹⁵ temveč zato, da bi vsaj začasno prekinili svojo *ilegaliziranost*. Zato so možnosti, ki jih ponuja Zakon o azilu, bolj podobne »korenčku« discipliniranja in so migrantom navidezno nekoliko bolj naklonjene kakor pa »palica« odkrito represivnih zakonov.

Videti je, da ta dva dela migracijske politike kreirata dve podkategoriji migrantov: po eni strani so tu *ilegalni* migranti, po drugi pa *prosilci za azil* (in v primeru peščice, ki so dobili status mednarodne zaščite, lahko govorimo o *beguncih* ali *osebah pod subsidiarno zaščito*). Ti dve kategoriji sta v političnih in medijskih diskurzih različno predstavljeni: *ilegalni migranti* kot grožnja za srbsko ekonomsko blaginjo, moralne in kulturne vrednote, zdravje in ozemlje, *prosilci za azil* pa v najboljšem primeru kot žrtve, ki potrebujejo zaščito, pogosto pa tudi kot nelegitimno (»lažni azilanti«) breme za že tako nezadosten javni proračun. Ti dve podkategoriji skupaj spadata v kategorijo »migrant«, ki jo producira migrantska politika, in čeprav sta včasih predstavljeni kot esencialno drugačni, večina migrantov med svojim bivanjem v Srbiji večkrat preide iz ene v drugo. Skoraj vsi migranti vstopijo v državo ilegalno, marsikateri od njih zaprosi za azil, a pri poskusih zapuščenja države spet postane ilegalen, ko ga morda ponovno ujame policija in zapre ali deportira, ali pa mu celo uspe ponovno zaprositi za azil.¹⁶ Tako se pravni status osebe in ravnanje z njo, ki ga zakon predvideva za različne podkategorije, spreminja s časom in prostorom.

Posledice »korenčka« in »palice« migracijske politike

Posledice »preskakovanja« med podkategorijami, pa tudi različnih obravnav, ki so jih bili isti ljudje deležni v različnih kategorijah, so bile jasno vidne med mojim terenskim delom. V tem delu bom strnila analizo terenskih zapiskov, ki se nanaša na posledice, ki jih imata ilegalizacija in začasna legalizacija za migrante v Srbiji.

Začeti je treba z *vstopom v Srbijo*, ki ga določa *ilegalizacija potovanja* in je ena od posledic migracijske politike EU. Ljudje nikoli ne izberejo ilegalnega načina potovanja, ta način je pogosto edina možnost, ki jim preostane, ko ne morejo pridobiti

¹⁴ Od začetka neodvisnega azilnega sistema je le peščica ljudi dobila status mednarodne zaščite (status begunca ali subsidiarne zaščite) – za najnovejše statistike glej poročilo nevladne organizacije *Beogradski centar za ljudska prava*, 2014: 20.

¹⁵ Srbija do danes nima integracijske politike – za evalvacijo stanja integracije glej poročilo nevladne organizacije *Beogradski centar za ljudska prava*, 2014: 50.

¹⁶ To se je dogajalo predvsem v prvih nekaj letih azilnega sistema, ko Srbija še ni imela naprav za skeniranje prstnih odtisov in centralne baze podatkov o prosilcih za azil. Med terenskim delom leta 2015 sem slišala več pričevanj, da ljudem niso dovolili ponovno zaprositi za azil, saj je skeniranje njihovih prstnih odtisov pokazalo, da so pred tem že zaprosili za azil, četudi pod drugim imenom.

potnega lista in vizuma za legalno potovanje, večinoma zaradi strukturnih ovir. Globalne neenakosti se namreč odražajo tudi v neenakostih v mobilnosti: medtem ko povprečen Evropejec dobi vizum za skoraj katerokoli državo sveta dokaj hitro, brez težav in v zameno za relativno majhen delež povprečne plače, je za povprečnega Afganistanca ali Somalca to skoraj nemogoče, tudi če v postopek investira več svojih mesečnih plač. Ljudem največkrat preostane le možnost ilegalnega potovanja, ki ga pogosto organizirajo tihotapci ljudi (*human smugglers*).

V *mainstream* političnih in medijskih diskurzih so »tihotapci« in »tihotapske kriminalne mreže« (*criminal networks of human smugglers*) pogosto predstavljeni kot sadistični kriminalci, ki ljudi prisilijo v potovanje v nehumanih razmerah, neredko so okrivljeni za tragedije in smrti, ki se zgodijo na mejah ali ob njih (glej De Genova, 2015). Predvsem v medijih se velikokrat meče v isti koš »tihotapljenje« (*human smuggling*) in »trgovino z ljudmi« (*human trafficking*) – spet v duhu prej omenjenega varnostnega kontinuuma –, čeprav je tihotapljenje definirano kot *konsenzualno* omogočanje ilegalnega prehoda ljudi čez mejo (večinoma v zameno za denarno nadomestilo), trgovina z ljudmi pa po definiciji vključuje vidika *nekonsenzualnosti* in prisile.¹⁷ Podoba tihotapca je na terenu precej drugačna. Številni migranti so na različne načine vključeni v organizacijo »tihotapljenja«, iz večkrat povsem razumljivih razlogov, saj je zanje to pogosto ena redkih ekonomskih dejavnosti, ki so jim dostopne (ker so ilegalizirani, so povsem izključeni iz možnosti legalnega dela). Tihotapljenje je ena osrednjih dejavnosti, ki se tržijo na ilegaliziranem trgu organiziranja prehoda meje (*illegalised border-crossing market*), zato vključuje velike nevarnosti in tveganja, kakor tudi velike zasluge za »organizatorje«. Tako kot vsak ilegaliziran trg, je tudi trg organiziranja prehoda meje popolnoma dereguliran, kar pomeni, da je usmerjen v ustvarjanje čim večjega dobička in zato zelo nestabilen, nepredvidljiv ter dopušča skrajno izkoriščanje in smrtno nevarne načine potovanja. Zato mora kritika tega trga vključevati analizo strukturnih razlogov, ki ga producirajo ter pogojujejo njegovo ilegalnost in popolno deregulacijo – ti pa tičijo v evropski migracijski politiki, ki ilegalizira potovanje velike večine svetovne populacije in te ljudi potiska v iskanje rešitev na črnem trgu ilegaliziranega potovanja. Velik del moralnega ogorčenja, ki ga politiki in mediji pogosto usmerjajo na sadistične tihotapce, bi torej lahko bil usmerjen v manj vidne, a resnično sadistične zakone in politike, ki povzročajo strukturne razmere, v katerih cvetijo črni trgi in eksploatacija.

Ilegalizacija se nadaljuje tudi *na ozemlju Srbije*. Za ilustracijo, kaj pomeni biti

¹⁷ Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi v 3. členu opredeljuje trgovino z ljudmi kot »novačenje, prevoz, nastanitev ali sprejemanje oseb z grožnjo, uporabo sile ali drugimi oblikami prisile, ugrabitvijo, goljufijo, prevaro, zlorabo pooblastil ali prejemanjem plačil ali koristi, da se doseže soglasje osebe, ki ima nadzor nad drugo osebo, z namenom izkoriščanja. Izkoriščanje vključuje vsaj izkoriščanje v namene prostitucije ali drugih oblik spolnega izkoriščanja, prisilno delo ali storitve, suženjstvo ali prakse, podobne suženjstvu, služabništvo, manipulacije ali odstranitev organov.«

ilegaliziran, bi rada opisala zgodbo M., približno štiridesetletne gospe iz ene od zahodnoafriških držav, ki mi je povedala, kaj se ji je zgodilo v Srbiji. Elementi njene zgodbe so odzvanjali v pripovedih številnih ljudi, ki sem jih spoznala v Srbiji. M. je v Srbijo vstopila iz Makedonije v skupini petnajstih znancev. Čez vso Makedonijo so šli peš,¹⁸ hodili so ob železniških tirih, spali v gozdovih in se premikali naprej v temi noči. Jedli so le hrano, ki so jo prinesli s seboj: piškote in vodo. Potovali so februarja in vreme je bilo zelo hladno, ponekod je snežilo. Občasno so se ustavili, se pogreli ob ognju ali poskusili spati, večino časa pa so hodili. Povedala mi je, da je bilo bistvenega pomena poslušati, ali prihaja vlak, in se skozi predore in ozke dele proge premikati hitro.¹⁹ Ko so prispeli na ozemlje Srbije, jih je napadla skupina desetih mladih moških, ki so bili oboroženi z noži in so nanje kričali v nerazumljivem jeziku. M. in njena skupina so se zelo prestrašili, saj so jih pred potjo prijatelji, ki so pot že prehodili, posvarili o lokalnih tolpah, ki na obubožanem obmejnem območju na podeželskem jugu Srbije ropajo migrante in jim poberejo vse, kar imajo vrednega pri sebi. Zato je M. skrila svoj denar in mobilni telefon – njeno edino zvezo z domom – v nogavice in spodnje perilo. Vendar pa so roparji, ko so videli, da v žepih in torbah nimajo ničesar vrednega, vse prisilili, da so se popolnoma slekli, si sezuli čevlje, nekaterim so celo z nožem razrezali srajce in hlače in jih povsem preiskali. M. je bila popolnoma ponižana, prestrašena in šokirana. Ne le, da so ji roparji pobrali ves denar in mobilni telefon, ampak so jo pustili s prerezanimi oblačili, ki jih je potem le nekako za silo spela skupaj, in brez čevljev. Tako je sredi februarja nadaljevala pot v natikačih, ki ji jih je odstopil eden od sopotnikov. Ko sem jo spoznala približno dva tedna po tem ropu v enem od centrov za prosilce za azil, kamor se je zatekla, ko se je sredi zime znašla brez finančnih sredstev za nadaljevanje poti, je imela na sebi še vedno isti par natikačev in debele nogavice. V centru so ji rekli, da zanjo trenutno nimajo nobenega ustrežnejšega obuvala.

Ker je bila ilegalizirana, M. ni mogla prijaviti napada in kraje. Njen pravni status je bil status tujke, ki je »ilegalno« vstopila in prebivala v državi, zato bi imel vsakršen stik z oblastmi zanjo veliko več negativnih posledic kot koristi. Da bi začasno legalizirala svoj status in tako dostopila do vsaj nekaterih pravic, je morala zapro-

¹⁸ Pogosta so pričevanja o pešačenju ali celo kolesarjenju čez Makedonijo, saj ilegalizirani migranti niso smeli uporabljati javnega prevoza. To se je spremenilo 18. junija 2015, ko je Makedonija sprejela nov zakon o azilu, ki ljudem omogoča, da z izraženo namero za prošnjo za azil za 72 ur regularizirajo svoj status in tako uporabljajo javni prevoz. Pred junijem so ljudje bodisi pešačili bodisi tvegali vožnjo s taksijem – če je policija ujela taksista, ki je vozil ilegalizirane migrante, je te za nekaj mesecev zaprla v center za pridržanje, da bi zagotovila njihovo pristnost na sojenju taksistu, za tihotapljenje. Tako se je večina migrantov odločila hoditi peš nekaj dni, ali celo teden, dva, saj so se želeli izogniti možnosti večmesečnega zapore v Makedoniji.

¹⁹ Nekaj mesecev po mojem pogovoru z M. se je v medijih pojavilo poročilo o smrti 14 ljudi, ki so hodili ob železniški progi in jih je na delu, ki je bil preozek, da bi se umaknili, povozil vlak (glej B92, 2015). Bili so del večje skupine, številni so preživeli, a so bili hudo ranjeni – tako je zgodba še tedne krožila med migranti. Nekateri so mi omenili, da so slišali za še več smrti ob železniških progah v Makedoniji, ampak da o smrti enega ali dveh migrantov mediji ne poročajo in poskusijo stvar zamolčati.

siti za azil. Za azil torej ni zaprosila v upanju, da jo bo Srbija zaščitila pred preganjanjem v matični državi – kar naj bi bila pravna podlaga za dodeljevanje azila –, ampak v upanju, da bo tako vsaj začasno dobila zaščito pred nevarnostmi, ki so prežale nanjo kot na ilegalizirano osebo.

Vsak »tujec« ima – vsaj teoretično – pravico zaprositi za azil na katerikoli policijski postaji ali v stiku z oblastmi. Najprej se »izrazi namera za prošnjo za azil«, po navadi na policijski postaji, kjer osebi izdajo papir, ki potrjuje, da je izrazila to namero, in jo usmerijo v enega od petih centrov za prosilce za azil. Temu papirju migranti pogosto rečejo *72-hour paper* (papir za 72 ur), saj imajo tri dni časa, da pridejo do centra za prosilce za azil, v katerega so bili napoteni. Teh 72 ur so torej migranti začasno »legalni« in lahko dostopajo do marsikatere pravice, ki je prej niso imeli. Brez tega *papirja za 72 ur* jim lahko taksisti odrečejo pravico do vožnje s taksijem, kontrolorji na vlakih ali avtobusih jih lahko odstranijo iz vozila (ali pa jim »zaračunajo« dvojno), ne smejo se (legalno) nastaniti v mladinskih hotelih²⁰...

Pogosto pa je ta *papir za 72 ur* zelo težko dobiti. Policijske postaje neredko izdajajo le omejeno število papirjev na dan, vse druge potencialne prosilce za azil pa zavrnejo rekoč, da je »danes zaprto« ali da »ne dajemo več papirjev« in da naj pridejo »spet jutri«, kar se lahko dogaja tudi več dni zapored. Policija takšno ravnanje seveda zanika. Tako mi je nekega dne policist, ki sem ga opozorila, da je moj prijatelj iz Afganistana že tretji dan zapored poskušal dobiti *papir za 72 ur*, zabrusil: »Tukaj ga še ni bilo – komu naj človek verjame: policistu, ki je državni uslužbenec, ali fantu, ki nima nikakršnega osebnega dokumenta in sploh ne moremo vedeti, kako mu je v resnici ime!« – vendar pa je bilo v zadnjem letu dni izdanih več poročil nevladnih organizacij, ki tovrstno zanikanje pravice do azila zadostno dokumentirajo (glej Human Rights Watch, 2015; Amnesty International, 2015).

Brez *papirja za 72 ur* mnogi ostanejo tudi brez strehe nad glavo. Številni migranti spijo zunaj, tudi v snegu, dežju in temperaturah pod ničlo: v *džungli* v Subotici in okoli centra za prosilce za azil v Bogovađi, pod mostovi in v zapuščenih stavbah. Spomladi leta 2015 je vsako noč na desetine migrantov spalo v parkih ob železniški in avtobusni postaji v Beogradu. Vsak dan smo tam srečevali družine z majhnimi otroki, starejše ljudi, bolne in izmučene od poti. Tako sem recimo spoznala sirska družino s tremi otroki, starimi od tri do osem let, ki so teden dni spali v parku. Takoj po prihodu v Beograd jim je na policijski postaji uspelo dobiti *papir za 72 ur*, ki jih je napotil v enega bolj oddaljenih centrov za prosilce za azil, do katerega bi si morali stroške prevoza pokriti sami, denarja pa niso imeli dovolj. Pot so nameravali nadaljevati naslednji dan, a so jih »tihotapci« vsak dan obvestili, da bodo potovali »šele jutri« – tako se je vleklo teden dni. Prve tri dni so spali v enem od poceni mladinskih hotelov v bližini železniške postaje, a po treh dneh so jih lastniki izselili, češ da ne morejo gostiti ljudi, ki jim je pretekel *papir za 72 ur*.

²⁰ Ti v praksi pogosto sprejemajo goste »brez papirjev«, a tvegajo kazensko ovadbo za »tihotapstvo« (glej Stojić Mitrović in Meh, 2015).

Tako je družina preostanek tedna, dokler niso končno odpotovali, spala v parku.

Vsakršen stik s policijo je za ilegalizirane migrante lahko zelo nevaren. Ilegalizirano osebo lahko policija kadarkoli aretira in privede na sodišče zaradi ilegalnega vstopa ali prebivanja, za kar je predvidena kazen okrog petdeset evrov, ali – za tiste, ki ne morejo plačati – pet dni zapora. Zaprti so lahko v kateremkoli okrožnem zaporu (*okružni zatvor*), kjer so zaprti tudi srbski državljani, obsojeni kriminalnih dejanj. Pogosto sem slišala pričevanja, da je v okrožnih zaporih veliko migrantov, da jih po več deset skupaj zapirajo v skupne celice, kjer na tleh ležijo blazine in imajo možnost uporabiti le eno stranišče, tuširajo pa se lahko le vsakih nekaj dni. Po zakonu ima oseba sicer pravico zaprositi za azil ob vsakem stiku z oblastmi – torej tudi na sodišču – in se tako izogniti kazni za ilegalen vstop v državo (ki se prosilec za azil oprosti), a v praksi je migrantom pogosto odvzeta pravica do prošnje za azil, če so bili prijeti pri ilegalnem prečkanju meje ali prebivanju.

Poleg kratkotrajnejšega zapiranja v okrožne zapore grozi migrantom tudi to, da jih policija ob aretaciji zapre v center za pridržanje, kjer naj bi počakali na deportacijo – večinoma v državo, od koder so prišli. V Srbiji obstaja sicer le en center za pridržanje v Padinski skeli v predmestju Beograda in večina migrantov tam ni nikoli zaprta, deportacije pa se organizirajo relativno redko. Vendar pa *možnost* deportacije vedno obstaja. Tako lahko rečemo, da so ilegalizirani migranti v Srbiji *deportabilni* (*deportable*) (De Genova, 2010a): ni vsak migrant deportiran v praksi, a ker za razrešitev »illegalnega« statusa pravno obstaja možnost deportacije v matično državo ali v državo, od koder je oseba vstopila v Srbijo, je lahko ilegalizirana oseba deportirana in so torej vse ilegalizirane osebe deportabilne.

Papir za 72 ur torej začasno prekine ilegalizacijo, hkrati pa omogoča tudi namestitve v katerem od centrov za prosilce za azil – če se prosilec za azil v 72 urah zgłosi v centru, v katerega so ga poslali, se njegov status začasne legalnosti še podaljša: dokler je prisoten na rednih kontrolah prisotnosti vsak večer, ima status prosilca za azil (če pred tem seveda ne dobi odgovora na prošnjo za azil, kar je izjemno redko). V času mojega terenskega dela leta 2015 je bilo v Srbiji pet centrov za prosilce za azil: najstarejši v Banji Koviljači, drugi, ki je odprt od leta 2011 v Bogovađi, dva na jugu države v Sjenici in Tutinu in najnovejši center, odprt od avgusta 2014, v Krnjači. O življenju v centrih naj na tem mestu le povzamem splošni občutek, ki me je preveval skoraj vsakič, ko sem vstopila v katerega od njih: to so povsem brezupni prostori. Azilni sistem in neobstoječi integracijski sistem v Srbiji ne ponujata nikakršne prave možnosti vključevanja migrantov v srbsko družbo in centri za prosilce za azil so mesta segregacije, marginalizacije, nadzora in discipline.

Življenje v centru za prosilce za azil se konča z deportacijo v državo, iz katere je prosilec za azil prišel, ali pa – v veliki večini primerov – tako, da migranti samovoljno zapustijo center, po navadi poskusijo prečkati mejo proti EU. Srbija je vse svoje sosednje države razglasila za »tretje varne države«, saj naj bi imele funkcionalen azilni sistem. To pomeni, da bi lahko osebe, ki so v Srbijo vstopile iz katere od sosednjih držav, v teh državah zaprosile za azil in (teoretično) zaščito tam tudi

dobile. Zato lahko srbske oblasti takšni osebi zavrnejo prošnjo za azil in jo vrnejo v državo, od koder je prišla in kjer bi lahko dobila zaščito. In ker večina prosilcev za azil v intervjuju pri obravnavi prošnje pove, da je prišla iz ene od »varnih tretjih držav«, Srbija večine prošenj za azil ne pretehta na podlagi njihove utemeljenosti,²¹ ampak jih zavrne. Tisti, ki ostanejo v Srbiji do konca azilnega postopka, so tako največkrat deportirani v Makedonijo ali Bolgarijo, a velika večina jih že pred tem zapusti Srbijo.

Zapustiti center za prosilce za azil pomeni »preskok« – ali potisk – nazaj v kategorijo »ilegalnega migranta«. Mnogi poskušajo zapustiti center – in Srbijo – čimprej in tisti, ki si to lahko privoščijo, investirajo denar, ki jim ga pogosto pošljejo sorodniki prek Western Uniona, v čim boljše kupčijo s tihotapci. Tisti, ki si dobrih kupčij in »direktnih« prevozov ne morejo privoščiti, pešačijo. Zloglasna subotiška *džungla* je eden takšnih krajev, od koder se ljudje peš ali z organiziranimi ilegaliziranimi prevozi napotijo naprej proti Madžarski.

Študija primera: dve zimi v Subotici

V zadnjem delu se bom posvetila študiji primera dogodkov v subotiški *džungli*, pozimi 2012 in 2014–2015. Subotica je pritegnila mojo pozornost poleti 2011, ko so se v medijih prvič pojavila poročila o večjem številu migrantov, ki so se tam ustavili, in leta 2012 sem se preselila v Srbijo, da bi bolje spoznala tamkajšnje razmere. Med terenskim delom sem največ časa preživela ravno v Subotici (in Beogradu, kjer sem živeła). Predstavila bom dogodke dveh subotiških zim in pokazala, da pravno-administrativni diskurz, ki ga mediji vestno reproducirajo, *naturalizira* ilegalizacijo in z njo upravičuje represijo nad migranti. Diskurzi in prakse migracijske politike tako ne kreirajo le kategorije »migrantov«, ampak zanje tudi odredjajo in diskurzivno upravičujejo represivno obravnavo.

Zima v Subotici leta 2012

Natančna lokacija improviziranih šotorišč, ki sestavljajo *džunglo*, se je z leti spreminjala, saj jih je policija sproti uničevala, ljudje pa so jih vedno znova zgradili, vendar pa se večinoma nahajajo na močvirnatem in grmičastem območju v bližini subotiškega smetišča in razpadajoče opekarne (*ciglana*). *Džungla* je redko prazna: včasih je tam le nekaj ljudi, drugič več sto. Tam se zadržujejo različno dolgo: nekateri ostanejo le dan ali dva, drugi tudi po več tednov ali mesecev (zlasti kadar je prehod meje posebno zahteven).

²¹ To pomeni, da odločevalci niti ne gledajo, ali je oseba v matični državi dejansko preganjanja na podlagi rase, vere, narodne pripadnosti, političnega prepričanja ali pripadnosti določeni družbeni skupini, temveč menijo, da lahko oseba dobi negativni odgovor, ker bi lahko za azil zaprosila že v kateri od »varnih tretjih držav«.

Dva glavna problema, ki skupaj pripomoreta k temu, da je življenje v *džungli* skoraj neznosno, sta nenehna policijska represija in nasilje, pa še slabe vremenske razmere: poleti je zelo vroče, sence je malo, ni tekoče vode in vodnjak pogosto postane neuporaben, pozimi pa je še težje zaradi mrzle panonske *košave*, dežja, snega in temperature, ki se pogosto spusti pod ničlo. V obeh zimah v času mojega terenskega dela so bile ravno slabe vremenske razmere tisto, kar je zbuvalo zanimanje medijev in lokalnih oblasti za trpljenje migrantov – policijsko nasilje, ki je po večini popolnoma nedokumentirano²² in ostaja nevidno, pa je stalnica v vseh letnih časih.

Dogodke iz zime 2012 je opisala Marta Stojić Mitrović (2014: 75) in jih bom na tem mestu na kratko povzela. Februarja je bilo izjemno hladno in nekaj desetina migrantov v subotiški *džungli* je pomagala le Vzhodno-evropska misija, verska humanitarna organizacija, ki jim je enkrat na dan prinašala hrano, obleke in odeje. Ko so se temperature spustile pod -25°C , so bile dva tedna po vsej Srbiji razglašene »izredne razmere« (*vanredno stanje*): številne šole in javne ustanove so bile zaprte in ljudje, ki živijo na ulicah, so bili premeščeni »na toplo«. Subotiške lokalne oblasti, skupaj z Rdečim križem, so organizirale za migrante, ki so pred tem spali zunaj, začasno namestitev v zapuščenem hotelu Fontana na jezeru Palić, prehrano in osnovno zdravstveno oskrbo. Ko so se temperature spet dvignile nad -25°C (a so ostale globoko pod ničlo), je Fontano nasilno izpraznila policija, vse, ki niso pobegnili pred tem, pa so aretirali, stlačili v avtobuse in deportirali nazaj v Makedonijo. *Džungla* je bila med tem požgana in migranti, ki so ostali, so se znašli v še težjem položaju kot prej.²³

Če dogodke analiziramo z vidika pravne kreacije različnih kategorij »migrantov«, je vidna tudi diskurzivna moč teh kategorij pri upravičevanju nasilnega in represivnega ravnanja. Tako so bili v hladni zimi – a še predno je postalo dovolj hladno, da so oblasti razglasile izredno stanje – migranti v *džungli* konstruirani kot »ilegalni migranti«. Tako država ni imela nikakršne dolžnosti, da jim zagotovi kakršnekoli pravice – še več: kot »ilegalni« so bili tarča legalnih racij, pa tudi sicer nelegalnih, a nesankcioniranih napadov, kraj in izsiljevanja. Ko pa je bilo na državni ravni razglašeno izredno stanje, so bile lokalne oblasti po zakonu dolžne poskrbeti za tiste, ki so spali zunaj. Tako so bili ljudje potisnjeni iz kategorije »ilegalnih migrantov« v kategorijo prejemnikov humanitarne pomoči. Takoj, ko je država razglasila konec izrednega stanja, pa so ti isti ljudje prenehali biti prejemniki pomoči in so postali »ilegalni migranti«. Ker je bilo treba prostor, kamor so jih nastanili med izrednim stanjem, izprazniti, so prišli izvrševalci Zakona o tujcih – policija – in spet uveljavili »ilegalnost« migrantov. Aretacija, odvzem svobode, nekonsenzualno

²² Edine izjeme so poročila lokalne skupine *No border*, nekateri tuji neodvisni medijski poročevalci in poročila nekaterih nevladnih organizacij; glej Human Rights Watch, 2015; Amnesty International, 2015.

²³ Za daljše poročilo in fotografije glej Ela, 2012.

tlačenje na avtobuse, deportacija – vse to je nehumano in represivno nasilje nad migranti, ki pa ga pravni red vidi kot povsem *legalen* način reševanja »problema ilegalnih migrantov«. Znotraj logike pravnega diskurza bi lahko hitro pozabili, da so ti »ilegalci« v resnici ljudje, in če bi vse, kar je »ilegalno«, videli kot grožnjo, bi lahko upravičili represivno delovanje države. A fokus na dekonstrukciji različnih kategorij »migrantov«, vztrajanje, da »ilegalnost« ne sme biti naturalizirana, in vpogled v dinamiko »preskakovanja« med kategorijami migrantov, odstranjevo diskurzivnega upravičevanja nasilja.

Zima v Subotici 2014–2015

V primeru zime 2014–2015 opazimo podobne mehanizme, vendar pa je tu diskurz postal še bolj rafiniran, saj se poleg »palice« disciplinirajoče migracijske politike pojavlja tudi »korenček«, ki policijsko nasilje in represijo še bolj skrbno maskira in upravičuje pod pretvezo skrbi (*care*) za migrante.

Tudi zima 2014–2015 je bila zelo hladna in zaradi slabih razmer v *džungli* so mediji trpljenje migrantov predstavili kot humanitarno katastrofo: od sto do tristo ljudi, med njimi tudi matere z malimi otroki, so se brez hrane, vode, ustreznega gretja, sanitarij in brez prave strehe nad glavo dneve in tedne zadrževali v poslopjih propadajoče opekarne (*ciglane*) in na okoliških travnikih in močvirjih.²⁴ Zastrašujoče je bilo, da so prisotnost migrantov predstavljali kot nenaden naravni pojav, kot nekaj, kar se je zgodilo samo od sebe in je skrb zbujujoče, brez kakršnekoli analize razlogov za nastali položaj.

Ko sem obiskala *džunglo* le nekaj dni po tem, ko so se v medijih pojavila poročila o »ljudih, ki tri dni niso jedli« (Sovilj, 2014), so mi ljudje tam pojasnili, da je glavni razlog za pomanjkanje hrane policija, ki migrante pričaka na njihovi poti do trgovine in jim pokrade ves denar. Položaj, ki so ga mediji prikazali kot humanitarno in skorajda »naravno« katastrofo, je bil v resnici produkt zakonov, ki so ljudi ilegalizirali, in policije, ki je te zakone uveljavljala (kogarkoli so na katerikoli točki lahko aretirali in ga privedli pred sodišče zaradi »ilegalnega bivanja«) in jih v številnih primerih izkoristila za sistematično izsiljevanje denarja od ljudi, ki so bili zaradi tega lačni. Policisti so vedeli, da zakon »ilegalnih« ljudi nikakor ne ščiti in da imajo za nasilje in izsiljevanje popolnoma prosto pot.

Zanimiv je tudi sam način novinarskega poročanja: s predstavljanjem položaja iz »perspektive« trpečih žrtev te humanitarne katastrofe so poročila v bralcu zbujala sočutje, ki ga navadna poročila o »ujetih ilegalcih« ne zbujejo. V poročanju je bil impliciten ogorčen krik, da bi v tem primeru vendarle nekdo moral kaj narediti. In kmalu je »nekdo« – tudi tokrat policisti – nekaj storil: 29. decembra 2014 (Subotica.com, 2014) in 6. januarja 2015 (gradsubotica.co.rs, 2015) sta se v medijih

²⁴ Poročila, ki so dvignila največ prahu, so prišla iz mreže N1 in od novinarja Miodraga Sovilja. Glej na primer Sovilj, 2014.

pojavi poročili, ki sta delovali kot nekakšen epilog prejšnjim zgodbam iz *ciglane* in kot poročili o »rešitvi« migrantskega »problema« v Subotici. Javnost sta obvestili o akciji, ki so jo izvedli policisti, ko so premražene in lačne migrante iz subotiške *ciglane* »premestili« v ustrežnejšo namestitev v centrih za prosilce za azil v Krnjači in Banji Koviljači. Kljub napovedi teh poročil, da naj bi se takšne »premestitve« odslej dogajale tedensko, ni bilo v naslednjih tednih več nobenega poročila o tem.

Ko sem kakšen teden po drugem poročilu o »premestitvi« obiskala *džunglo*, sem videla jasne sledove policijskega nasilja in racije šotorišča. Bivaki, ki so si jih migranti zgradili iz odpadnih materialov, ki so jih našli na smetišču, so bili povsem požgani, šotori, ki so se naslanjali na stene *ciglane*, so bili razrezani na koščke, kakor tudi vsi drugi potencialno uporabni materiali. Nekaj migrantov, ki so še ostali – morda le ducat ali dva – nam je pripovedovalo o povečanem policijskem nasilju. Rekli so, da policija zdaj pride še pogosteje, da so njihove taktike bolj nasilne in da si zaradi tega marsikdo ponoči ne upa spati: v pripravljenosti na beg čakajo, kdaj bo policija pritekla v polni opremi. Poročali so, da policija uporablja solzivec, nekemu fantu so grozili s pištolo in zahtevali, da jim preda ves denar in mobilne telefone, spet drugim so z nožem razrezali obleke in jih prisilili, da jih odvržejo na ogenj, s katerim so požgali njihova začasna bivališča. Enajstletni mladoletnik brez spremstva iz Afganistana, ki je potoval s starejšim, a prav tako mladoletnim bratrancom, mi je povedal, da mu je policija ukradla ves denar. Vsi, s katerimi sem govorila, so bili prestrašeni in ogorčeni nad tem valom policijskega nasilja.

Razlika med medijskimi poročili o »premestitvah« v ogrevane centre za azil in realnostjo policijske represije in nasilja na terenu je osupljiva. Pa poglejmo, zakaj.

Kot smo videli zgoraj, lahko migranti svojo ilegalizacijo začasno prekinejo, če zaprosijo za azil. Diskurz o azilu zastopajo tudi humanitarne organizacije, nevladne organizacije, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami, in institucije, kot so KIRS²⁵, in v vakuumu pravic, ki ga kreira ilegalizacija, so tudi te organizacije omejene v svojih možnostih delovanja. Zato lahko pogosto slišimo argument, da če bi migranti zaprosili za azil, bi v tem času lahko imeli določene pravice (omejena zdravstvena zaščita, namestitev v centru za prosilce za azil itd.) in se izognili nevarnostim, ki prežijo nanje, ko so »ilegalni«. Tako so recimo poročila iz decembra 2014 uporabljala argument »zakaj ne zaprosijo za azil«: če bi zaprosili za azil, jim ne bi bilo treba zmrzovati v *džungli*. Vendar pa takšna argumentacija ponuja »rešitev« le, če so »problem« zgolj pomanjkanje hrane, mraz in slabe razmere. Če vidimo kot problematično »le« subotiško humanitarno katastrofo, lahko medijska poročila o policijski akciji »premeščanja« vidimo kot epilog zgodbe o človeškemu trpljenju, ki je tako močno zamajala *status quo* popolnega nezanimanja javnosti za položaj migrantov (ki je bil že pred izjemno hladno zimo zelo težak, a so ga mediji skoraj popolnoma ignorirali).

²⁵ Komesariat za izbeglice i migracije Republike Srbije je institucija, odgovorna za nastanitev prosilcev za azil v Srbiji.

Vendar pa je »problem« globlji kot le dejstvo, da nekateri ljudje med hladno zimo v Subotici spijo na prostem in so sestradani. Problem je strukturalen in tiči v razlogih, ki ljudi pripeljejo do tega, da ostajajo v *džungli*. Poleg tega večina ljudi, ki pristanejo tam, dobro ve, da obstajajo centri za prosilce za azil. Nekateri od njih so morda poskusili zaprositi za azil v želji, da bi nekaj časa preživel v centru za prosilce za azil, a obstaja možnost, da so jim uslužbenci na policijski postaji to preprečili. Nekateri od njih so gotovo bili v centru za prosilce za azil, a so se odločili center zapustiti in se napotiti naprej. Centri za prosilce za azil sicer dajejo streho nad glavo in tri obroke na dan – ter s tem postajajo mesta, kamor se trpljenje in težak položaj migrantov »pospravi« in skriva od oči javnosti – nikakor pa niso ti centri prava »rešitev« za probleme migrantov. Ti se želijo enakopravno vključiti v družbo, centri za prosilce za azil pa jim tega nikakor ne morejo omogočiti, zato ostajajo institucije, ki migrante marginalizirajo, nadzirajo, disciplinirajo in utišajo.

Policijska akcija »premestitve« in njena medijska predstavitev pa sta ujeti v navidezno človekoljubno težnjo »korenčka« disciplinirajoče azilne politike: ilegalnost migrantov, ki so jo pozimi 2012 policisti rešili z nasilno deportacijo v Makedonijo, so pozimi 2014–2015 rešili s prisilno »premestitvijo« v kategorijo »prosilca za azil« ter namestitvijo v centre. In čeprav naj bi bila premestitev rešitev njihovega trpljenja, je treba poudariti, da gre tu za podobno represivne ukrepe. Migranti so prisiljeni vložiti prošnjo za azil in sprejeti namestitve v centru – torej sprejeti nekaj, za kar so vedeli že prej in česar večina ni želela izbrati. Poleg tega je uporabljeno nasilje: migranti so aretirani, njihova šotorišča so uničena, njihove stvari zažgane. Vendar mediji o nasilju ne poročajo, zakamufliira ga govor o skrbi za človečnost migrantov, o premestitvi v ogrevan center, kar je predstavljeno kot bolj *humana* opcija. Tako je »humanitarna katastrofa« v Subotici, ki močno zamaje *status quo* ignoriranja migrantov, razrešena in uokvirjena v postulate migracijske politike. Javnosti ni treba več skrbeti, ali se spraševati, zakaj so ljudje sredi zime prisiljeni spat zunaj, »problem« je rešen in migranti so nastanjeni v institucijo, ki jim je namenjena po zakonu.

Na primeru dveh zim v Subotici sem skušala pokazati, kako kategorije migrantov vplivajo na obravnavo, ki jim jo namenijo oblasti, ter kako diskurzivna konstrukcija teh kategorij *upravičuje in maskira* celo zelo nasilno in represivno obravnavo. Z vpogledom v razliko med medijskim poročanjem in resničnim položajem sem poskušala nakazati, kateri elementi analize so odsotni ali zakriti v medijskem poročanju, ki slepo reproducira logiko in konstrukcijo naturalizacije ilegalnosti in navidezne človekoljubnosti policijskih ukrepov.

Sklep

V članku sem na podlagi analize terenskih zapiskov in dolgotrajnega opazovanja z udeležbo poskusila predstaviti položaj migrantov v Srbiji. Začetna točka analize je bilo kritično razumevanje evropske migracijske politike, ki jo zaznamujejo težnje po evropeizaciji, sekuritizaciji in eksternalizaciji, ki producira kategorijo »migrant« in prek nacionalnih zakonodaj držav članic določa pogoje ilegalizacije in začasne legalizacije določenih ljudi, ki tako postanejo »migranti«. Prav tako sem analizirala, kako se evropska migracijska politika odraža v Srbiji, in poskusila strniti njene posledice za življenje migrantov. Na koncu sem še, na študiji primera iz Subotice, pokazala, kako pravno-diskurzivna kreacija kategorije »migrantov« ne le določa represijo nad migranti, ampak to represijo tudi upravičuje in maskira ter jo celo predstavlja kot »skrb« za migrante.

V svoji predstavitvi sem se osredinila na represivno obravnavo, ki so je deležni ljudje, postavljeni v kategorijo »migrant« – za potrebe tega članka sem izpustila predstavitve primerov upora, ki si jih migranti vsak dan med seboj delijo in na novo izumljajo, da bi se represiji izognili, ji pobegnili ali jo subvertirali. Prav te zgodbe o medsebojni pomoči, solidarnosti, pogumu, zvižanosti, upor in odporosti (*resilience*) so bile zame stalni vir navdiha in so mi dajale moč med čustveno izjemno napornim terenskim delom. Žal na tem mestu za to ni prostora, a bilo bi nujno nameniti več pozornosti izkušnjam in glasovom ljudi, ki jih nikoli ne moremo zreducirati na neko kategorijo. Vpogled v diskurzivno konstrukcijo kategorije »migrantov« in obravnave, ki jo ta upravičuje, osvetli le *strateške* vidike migracijske politike in mejnega režima, izpusti pa *taktične* interakcije in subverzije njihove uporabe, ki migrantom uspevajo z njihovim avtonomnim delovanjem – če uporabimo de Certeaujevo razlikovanje med *strategijo* in *taktiko* (De Certeau, 2007). V dopolnitev strateških vidikov migracijske politike, predstavljenih v tem članku, bi morali predstaviti tudi taktične interakcije s temi strategijami, saj ravno zgodbe, perspektive in avtonomija migrantov močno razjedajo monolitne predstavitve dominantnih diskurzov o »migrantih« in naturalizacijo njihove ilegalizacije kot edino resnico.

Literatura

- AMNESTY INTERNATIONAL (2015): *Europe's Borderlands: Violations against refugees and migrants in Macedonia, Serbia and Hungary*. Dostopno na: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/1579/2015/en/> (28. julij 2015).
- ANDERSSON, RUBEN (2014): *Illegality, inc: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
- B 92 (2011): *Subotica preplavljena azilantima*, 3. marec. Dostopno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=01&nav_id=546095 (3. januar 2016).

- B 92 (2015): *Makedonija: Voz usmrtio 14 migranta*, 4. april. Dostopno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=04&dd=24&nav_category=167&nav_id=984377 (12. december 2015).
- BAUDER, HARALD (2013): Why We Should Use the Term Illegalized Immigrant. *RCIS Research Brief* 1. Dostopno na: http://www.ryerson.ca/content/dam/rcis/documents/RCIS_RB_Bauder_No_2013_1.pdf (3. junij 2015).
- BEOGRADSKI CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA (2014): *Right To Asylum In The Republic Of Serbia 2014*. Dostopno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2015/04/Right-to-Asylum-in-the-Republic-of-Serbia-2014.pdf> (12. maj 2015).
- BOŽINOVIĆ, SUZANA (2015): Pronađeno beživotno telo stranog državljanina kod Zaječara. *Blic Online*, 6. marec. Dostopno na: <http://www.blic.rs/vesti/hronika/pronadeno-bezivotno-telo-stranog-drzavljanina-kod-zajecara/fc8rf68> (12. december 2015).
- BRETTELL, CAROLINE B. IN JAMES F. HOLLIFIELD (2007): *Migration Theory: Talking across Disciplines*. New York: Routledge.
- CERTEAU, DE MICHAEL (2007): *Iznajdba vsakdanjosti I: Umetnost delovanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- CORDIBENAU, CLÉMENT (2014): Migration et Asile en Serbie: Une Européanisation des Politiques Publiques et Associatives? *Géocarrefour* 89(3): 183–191.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2002): Migrant »illegality« and deportability in everyday life. *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010a): The Deportation Regime: Sovereignty, Space and the Freedom of Movement. V *The Deportation Regime: Sovereignty, Space and the Freedom of Movement*, N. De Genova in N. Peutz (ur.), 33–65. London: Duke University Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2010b): The Queer Politics of Migration: Reflections on »Illegality« and Incurability. *Studies in Social Justice* 4(2): 101–126.
- DE GENOVA, NICHOLAS (2015): *The border spectacle of migrant 'victimisation'*. Dostopno na: <https://www.opendemocracy.net/beyondslavery/nicholas-de-genova/border-spectacle-of-migrant-%E2%80%98victimisation%E2%80%99#.VWwKTbV0gNI> twitter (1. junij 2015).
- EDITORIAL BOARD MOVEMENTS (2015): Introducing movements. *Journal for Critical Migration and Border Studies. Movements. Journal für kritische Migrations- und Grenzregimeforschung* 1(1). Dostopno na: <http://movements-journal.org/issues/01.grenzregime/01.editorial-en.html> (3. junij 2015).
- ELA (2012): Subotica : "Emergency conditions" end with a mass deportation to Macedonia and a fire in the migrant jungle. *Programmes échanges et partenariats. Site des volontaires*, 12. februar. Dostopno na: <http://emi-cfd.com/echanges-partenariats12/spip.php?article75> (27. december 2015).
- FAVELL, ADRIAN (1998): The Europeanisation of Immigration Politics. *European Integration online Papers* 10(2). Dostopno na: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/>

- faculty/favell/EIOP-C&C.htm (8. junij 2015).
- GRADSUBOTICA.CO.RS (2015): *Akcija transportovanja migranata se nastavlja*, 6. januar. Dostopno na: <http://www.gradsubotica.co.rs/akcija-transportovanja-migranata-se-nastavlja/> (18. december 2016).
- HUMAN RIGHTS WATCH (2015): *Serbia: Police Abusing Migrants, Asylum Seekers Beaten, Extorted, Shoved Back Across the Border*. Dostopno na: <https://www.hrw.org/news/2015/04/15/serbia-police-abusing-migrants-asylum-seekers> (28. julij 2015).
- HUYSMANS, JEF (2000): The European Union and the Securitisation of Migration. *Journal of Common Market Studies* 38(5): 751–777.
- KOSER, KHALID (2007): *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- MALKKI, LIISA H. (1995): Refugees and Exile: From »Refugee Studies« to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.
- MEH, ELA (2013): La Serbie, antichambre de l'Union européenne. *Plein Droit* 96: 27–30.
- MEZZADRA, SANDRO IN BRETT NEILSON (2008): Border as Method, or, the Multiplication of Labor. *European Institute for Progressive Cultural Policies*. Dostopno na: <http://eipcp.net/transversal/0608/mezzadraneilson/en> (8. januar 2016).
- MIGREUROP (2011): *At the margins of Europe: The externalisation of migration controls*. Dostopno na: http://www.migreurop.org/IMG/pdf/Rapport_Migreurop_2011_Version_anglaise_27012012_pour_derniere_relecture_et_validation_FASTI-SM.pdf (6. februar 2016).
- MITRIĆ, V. (2011): Banja Koviljača: Azilanti sve veći problem. *Večerne novosti*, 17. oktober. Dostopno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:349552-Banja-Koviljaca-Azilanti-sve-veci-problem> (15. januar 2016).
- PETROVIĆ, DUŠKO (2014): Fenomen izbjeglištva u modernom političkom sistemu. *Glasnik Etnografskog Instituta SAN LXII(2)*: 49–66.
- PROTOKOL ZA PREPREČEVANJE, ZATIRANJE IN KAZNOVANJE TRGOVINE Z LJUDMI. Dostopno na: <http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/Protokol.pdf> (21. december 2015).
- RADAELLI, CLAUDIO M. (2003): The Europeanization of Public Policy. V *The Politics of Europeanization*, K. Featherstone in C. Radaelli (ur.), 27–56. Oxford: Oxford University Press.
- RIGBY, JOE IN RAPHAEL SCHLEMBACH (2013): Impossible protest: noborders in Calais. *Citizenship Studies* 17(2): 157–172.
- ROADMAP ON VISA FREE REGIME (B. D.): *Visa Liberalisation With Serbia. Roadmap*. Dostopno na: <http://www.esiweb.org/pdf/White%20List%20Project%20Paper%20-%20Roadmap%20Serbia.pdf> (12. januar 2016).
- RODIER, CLAIRE (2012): *Xénophobie business: À quoi servent les contrôles migratoires?* Paris: La Découverte.
- SCHWENKEN, HELEN (2014): From Sangatte to 'The Jungle': Europe's Contested Borderlands. V *New Border and Citizenship Politics*, H. Schwenken in dr. (ur.), 171–186. London: Macmillan Publishers Limited.

- SOVILJ, MIODRAG (2014): Dan sa azilantima: »Kada si poslednji put jeo? Pre tri dana«. *N1*, 4. decembar. Dostopno na: <http://rs.n1info.com/a17236/Vesti/Dan-sa-azilantima-Kada-si-poslednji-put-jeo-Pre-tri-dana.html> (4. decembar 2015).
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2012): Eksternalizacija granica Evropske Unije i pojava improvizovanih migrantskih naselja u Srbiji. *Zbornik Matice srpske za drustvene nauke* 139(2): 237–248.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2013): Stigmatizacija kao posledica ilegalizacije odredjenih oblika transnacionalnog kretanja – dehumanizacija tzv. ilegalnih migranata. *Glasnik etnografskog instituta SANU* 61(2): 163–174.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2014): Presenting as a Problem, Acting as an Opportunity: Four Cases of Socio-Political Conflicts Taking the Presence of Migrants as a Focal Object in Serbia. *Glasnik etnografskog instituta SANU* 62(1): 67–83.
- STOJIC MITROVIC, MARTA IN ELA MEH (2015): The reproduction of borders and the contagiousness of illegalisation: A case of a Belgrade youth hostel. *Glasnik Etnografskog Instituta SANU LXIII*(3): 623–638.
- SUBOTICA.COM (2011a): *Migranti kampuju na Prozivci*, 21. junij. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/migranti-kampuju-na-prozivci-id7641.html> (12. januar 2016).
- SUBOTICA.COM (2011b): *Azilanti preplavili Suboticu*, 15. novembar. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/azilanti-preplavili-suboticu-id8956.html> (12. januar 2016).
- SUBOTICA.COM (2014): *Imigranti prebaceni iz stare ciglane u kolektivni smestaj u Krnjači*, 29. decembar. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/imigranti-prebaceni-iz-stare-ciglane-u-kolektivni-smestaj-u-krnjaci-id21607.html> (12. decembar 2015).
- TANJUG (2015): U kombiju 54 migranta, najteže povređeni u Beogradu i Nišu. *N1*, 2. februar. Dostopno na: <http://rs.n1info.com/a37690/Vesti/Saobračajna-nesreca-kod-Leskovca.html> (15. decembar 2015).
- TSIANOS, VASSILIS IN SERHAT KARAKAYALI (2010): Transnational Migration and the Emergence of the European Border Regime: An Ethnographic Analysis. *European Journal of Social Theory* 13(3): 373–387.
- VLADA REPUBLIKE SRBIJE (2013): *Migracioni profil Republike Srbije za 2013. godinu*. Dostopno na: http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/Migracioni_profil_Republike_Srbije_za_2013.pdf (20. decembar 2015).
- ZAKON O STRANCIMA RS. Sl. glasnik RS 97/2008. Dostopno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html (10. decembar 2015).
- ZAKON O ZAŠTITI DRŽAVNE GRANICE. Sl. glasnik RS 97/2008 in 20/2015 – dr. zakon. Dostopno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_drzavne_granice.html (10. decembar 2015).
- ZAKON O AZILU. Sl. glasnik RS 109/2007. Dostopno na: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_azilu.html (10. decembar 2015).
- YOUTUBE.COM (2011): *Banja Koviljaca prepravljena azilantima*, 7. oktobar. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=WcFw-hjBF3I> (11. januar 2016).

Zahodnobalkanska migracijska pot: Srbija kot zadnja točka pred vstopom v »boljši jutri«

Abstract

Western Balkan migration route: Serbia as the last point before entering the "better future"

Migrants are seen as illegitimate newcomers to the European area. Hoping for a better future, they choose the most suitable illegalized migration routes according to different factors. One of those is the three-phased Western Balkans route with Serbia being the most important spot on this route. Serbia implements migration control and is trying to hold migrants from entering the Schengen area in accordance with European legislation. Serbia represents a point where asylum seekers get a place to rest and plan their further journey into the EU. Due to different reasons and a deficient asylum system, many of them have to find shelter in the so-called *jungles*. 'Mobile commons' is a set of important skills, knowledge and solidarity, shared on the way – at rest or in the search for common solutions. On their way, migrants make decisions and adopt strategies according to the legal system of countries through which they travel and their own preferences, with the aim of making their migration process easier. Temporary identities are created, people know hot spots for sharing information about the route, and the mobile internet is what makes them visible in the virtual world. The last is one of the key elements by which they remain present throughout the whole journey. The problem with which this article implicitly deals is the political illegalization of migrants and, by extension, of human life.

Keywords: Western Balkan migration route, asylum in Serbia, jungle, mobile commons, temporary mobile communities

Iva Juhart is an MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (iva.juhart@gmail.com)

Larisa Petrič is an MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (petric.larisa@gmail.com)

Povzetek

Migranti si v želji po boljši prihodnosti glede na različne dejavnike izbirajo najprimernejše »ilegalizirane« migracijske poti v Evropo. Ena teh je trifazna zahodnobalkanska migracijska pot. Pomembno točko na tej poti je Srbija. Ta po navodilih Evropske unije izvaja migracijski nadzor in skuša zadrževati migrante pred vstopom v schengenski prostor. Srbija je točka, kjer se lahko prosilci za azil spočijejo in načrtujejo nadaljevanje poti znotraj meja EU. Mnogi so zaradi različnih vzrokov in pomanjkljivosti azilnega sistema prisiljeni poiskati prenočišče v t. i. *džunglah*. Na poti, v mirovanju in pri iskanju skupnih rešitev so pomembne izkušnje, znanje in solidarnost, ki jih povezujemo v konceptu *skupno-v-gibanju*. Migranti sprejemajo odločitve in strategije na poti glede na zakonodajo držav, skozi katere potujejo, glede na lastne želje, predvsem pa tako, da si olajšajo migracijsko pot. Tako prevzemajo začasno identiteto, poznajo ključne kraje za pridobivanje in izmenjavo informacij o poti, mobilni internet pa jih kljub fizični »nevidnosti«, dela vidne v virtualnem svetu. Ta je eden ključnih prostorov, v katerem ostajajo prisotni med potovanjem. Članek popisuje politično ilegalizacijo migrantov in ne nazadnje človeškega življenja.

Ključne besede: zahodnobalkanska migracijska pot, azil v Srbiji, džungla, skupno-v-gibanju, začasne mobilne skupnosti

Iva Juhart je absolventka magistrskega študija etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. (iva.juhart@gmail.com)

Larisa Petrič je študentka magistrskega študija etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. (petric.larisa@gmail.com)

Že drugi večer sedimo skupaj ob ognju. Danes je bolj mrzlo kot včeraj, termometer kaže dve stopinji nad ničlo. Tokrat nas je okrog malega improviziranega ognjišča stisnjenih štirinajst. Večinoma moški med 20. in 35. letom iz Sirije, Afganistana, eden iz Palestine, drugi iz Iraka ... In nas pet iz Slovenije. Fantje so danes bolj zamišljeni kot včeraj. Bliža se njihov čas odhoda. Jutri pride po nekatere tihotapec, ki jih bo odpeljal do Budimpešte. V zraku je čutiti močna čustva, mešata se vonj dima in neznanega. Vse nas je strah, kaj se bo zgodilo. Eden od fantov predlaga minuto molka za vse, ki so umrli v vojni v Siriji. Skoraj vsak od njih je v vojni koga izgubil. Gledamo v ogenj, vsak je v svojih mislih ... Za večerjo je tokrat kuhan krompir, ki ga malce osolimo za okus. Za sladico imamo jabolka. »Tamau«¹ na telefonu kaže slike s hrano obloženih miz doma v Siriji. »Syria is the best country,« reče, ko kaže slike svoje družine in prijateljev. Pravi, da pogreša mamo in sestre. Ne slišijo se pogosto, ker je signal v Siriji velikokrat moten. Ves čas našega pogovora s kotičkom očesa opazujem »strica«, kot mu pravimo, ki si z brusnim papirjem drgne blazinice prstov, da bi bili njegovi prstni odtisi manj vidni. Prste nato drugega za drugim pomaka v vročo vodo. Vzdušje ob ognju se kmalu razvedri po nekaj šalah, po petju v arabskem in slovenskem jeziku, po nekaj pravljicah ... Čas je za odhod, naše gostitelje jutri čaka naporna pot čez mejo. Hoditi morajo približno 27 kilometrov, zato se morajo naspati. Kolikor se bodo sploh lahko spočili v starem jurčku na prostem. Težko se je posloviti. Na dan privrejo misli o družinah doma ... Pravijo, da so zanje prave herojke prav njihove matere in žene, ki so ostale doma in v vojnih razmerah skrbijo za otroke. Zdi se, kot da se imajo za slabiče, ker so odšli od doma, da bi poiskali boljše življenje. Spreleti me, da nihče od nas, ki se bomo vrnili v toplo zavetje, ne more razumeti pritiska in bolečine, ki ju čuti-jo naši sogovorniki. Na poti so že tedne, nekateri mesece. Njihove poti v Evropo pa še zdaleč ni konec ...

Uvod

Migranti iz držav t. i. »globalnega Juga«, ki jih bova obravnavali v članku, so del mobilnih skupnosti, ki jih definira predvsem dejstvo, da potujejo brez veljavnih dokumentov in so zato z vidika migracijskih politik EU »ilegalne«. Migranti niso ilegalni sami po sebi, temveč jih v tako vlogo postavljajo zakoni in regulacije na mejnih prehodih in v notranjosti držav, kjer se osebe gibljejo brez zahtevanih dokumentov ali vizumov. Ker jim je legalen prihod onemogočen, si glede na geografsko lego izvirne države, finančno zmožnost, telesno pripravljenost, informiranost o poti in osebne preference izberejo najprimernejšo pot prihoda.

¹ Zaradi zakrivanja identitet za vse sogovornike uporabljava psevdonime.

V članku bova obravnavali eno teh poti, t. i. zahodnobalkansko migracijsko pot² pred spremembami v drugi polovici leta 2015 ko se je število prihodov tako povečalo, da niso več mogli ostati skriti očem širše evropske in tudi svetovne javnosti. Samoorganizirana potovanja in iskanje tihotapcev so zamenjali organizirani prevozi v posameznih državah na balkanski poti. Od začetka leta 2016 EU ponovno skuša vzpostaviti režim, ki je vladal pred vzpostavitvijo nadzorovanih koridorjev. Oblasti glede na razmere vseskozi prilagajajo politike ilegaliziranja migrantov.

Etnografija se osredinja na razmere v Srbiji in njeno vlogo na poti. Napisana je na podlagi enotedenskega terenskega dela v azilnih domovih v Srbiji aprila 2015, ki smo ga izvedli študenti z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.³ Opazovanje z udeležbo in pogovore s približno dvajsetimi sogovorniki (različnega spola, starosti in etničnosti) sva opravljali v azilnem domu v kraju Bogovađa. Popoldneve sva z migranti preživljali v azilnem centru, večere pa v njegovi okolici. Prosti čas je bil namenjen pisanju terenskih dnevnikov. Metodološko bi raziskava še najbolj ustrezala oznakam angažirane (*engaged anthropology*) in militantne antropologije (*militant anthropology*), katere cilj je »odprava delitev na raziskovanje in prakso« (Juris, 2007: 165). V dogajanje sva ostali vpeti tudi po odhodu s terena, z nekaterimi migranti pa sva še danes v stiku. Tematike, s katerimi sva se srečevali na terenu, bova skušali analizirati skozi koncepta *skupno-v gibanju* in *začasne mobilne skupnosti*. Cilj raziskave je analiza izkušenj migrantov, predvsem na področju bivalnih razmer in medosebnih odnosov.

Trifaznost zahodnobalkanske migracijske poti

Zahodnobalkanska migracijska pot je ena od poti, po katerih migranti vstopajo v Evropo. Nekateri to pot premagajo v nekaj dneh, spet drugi pa za to potrebujejo več mesecev ali celo let. Zadnji so predvsem tisti, ki med potjo čakajo na denarno pošiljko od bližnjih ali se na poti ustavljajo zato, da najdejo delo za zaslužek. Le peščica migrantov je namreč zmožna z lastnimi prihranki pokriti stroške poti (Papadopoulou-Kourkoula, 2008: 9). Razlike v trajanju potovanja in zadrževanju v prehodnih prostorih so povezane s finančnim položajem migrantov, trenutnim nadzorom na mejah, možnostjo uporabe prevoza in telesno zmogljivostjo oseb. Za tiste z manj denarja je pot vedno bolj tvegana, saj dolgotrajnejše življenje v »ilegalnosti« prinaša večje možnosti za izgon, poleg tega pa se navadno poslužujejo tudi cenejših oblik prevoza, ki so po navadi tudi manj varne. Kljub temu sogovorniki pravijo, da ni vse odvisno od denarja, temveč tudi od sreče. »Lahko imaš

² Tako je pot poimenovala agencija za nadzor zunanjih meja Evropske unije, Frontex.

³ Za pomoč pri nastajanju članka se zahvaljujemo Katji Cof. Prav tako se za nekatere uvide in komentarje terenskih zapisov zahvaljujemo dr. Sarah Lunaček in Domnu Bančiču ter drugim študentom z Oddelka EIKA, ki so bili prisotni pri terenski raziskavi.

denar in imaš vseeno težave ali pa ga nimaš in kar greš.« (Lunaček, terenski zapis, april 2015) A dejstvo je, da najrevnejši ne pridejo dlje od sosednjih držav svojega odhoda (Papadopoulou-Kourkoula, 2008: 9). Velika večina razseljenih oseb si poti v Evropo sploh ne more privoščiti.⁴

Sara Hamood piše, da je za migrante iz Afrike, ki prečkajo Sredozemsko morje iz Libije proti Italiji, značilna trifazna pot (2006: 43). Prav tako lahko zahodnobalkansko migracijsko pot razdelimo na tri faze.

1. Prva faza je pot iz države odhoda do Turčije. Za mnoge je Turčija daljša postaja in velja za »osrednji tranzitni prostor« (Tsianos in Karakayali, 2010: 378). Namen preživljanja določenega časa v tranzitu je delo, zbiranje denarja za pot (Hamood, 2006: 43), načrtovanje poti ter mreženje s potencialnimi sopotniki. Pot do Turčije poteka bodisi po kopnem bodisi z letalom in v večini primerov migrantom ne povzroča večjih težav. Turčija nima strogega vizumskega režima, poleg tega pa je po pričevanjih sogovornikov tja mogoče priti tudi s ponarejenimi potnimi listi.
2. Naslednji del poti poteka od Turčije proti EU, do schengenske meje. Ena pot vodi iz Turčije čez Egejsko morje do Grčije, druga prav tako do Grčije, a po kopnem, in tretja iz Turčije do Bolgarije. Medtem ko je bila med letoma 2009 in 2012 bolj aktualna kopenska meja, pa se je od leta 2013 pretok v tej smeri precej zmanjšal in se je zaradi poostrenega kopenskega nadzora preusmeril čez morje (Triandafyllidou in Gemi, 2015: 2). Na splošno velja, da se s poostritvijo nadzora na enem mejnem območju tok migracij preusmeri k drugemu. Sogovorniki so razložili, da se cena za tihotapljenje čez morje giblje od 1000 do 1500 evrov na osebo. Pot je nevarna, saj so najpogostejša oblika transporta prepolni gumenjaki, pogosto pa jih v plovbo tihotapci prisilijo tudi ob slabem vremenu. Sogovorniki so skozi Grčijo potovali brez večjih težav, čeprav je to bolj izjema kot pravilo. Grški azilni sistem se že leta sooča s številnimi pomanjkljivostmi, od nezmožnosti zagotavljanja učinkovite zaščite prosilcem za azil in njihovega zadrževanja do neustreznih bivalnih razmer (Papadopoulou-Kourkoula, 2008; Triandafyllidou in Gemi, 2015). Papadopoulou-Kourkoula pojasnjuje, da Grčija pretkano uporabljaja argument »Grčije kot tranzitne države« za izgovor za preusmeritev odgovornosti za sprejem prosilcev za azil k 'tradicionalnim' ciljnim državam (2008: 7). Po finančni krizi so se razmere še poslabšale, Grčija je ostala brez sredstev za strog nadzor nad migracijskimi tokovi. Ravno slab finančni položaj in s tem povezana nezmožnost izvajanja azilne politike po pričakovanjih

⁴ To lahko vidimo na primeru sirskih beguncev, ki jih je neprimerljivo več v Libanonu, Turčiji in Jordaniji, kot pa v evropskih državah.

EU sta povzročila delno prenehanje izvajanja dublinske uredbe.⁵ Kljub spremembi pri izvajanju pa v državi še vedno vladajo hudo policijsko nasilje, nasilje neonacističnih skupin nad migranti ter rasistični diskurz v javnosti.

Po uspešnem prečkanju Grčije se je v času najinega raziskovanja večina migrantov odločila za nadaljevanje poti skozi Makedonijo. Junija 2015 je makedonski parlament dopolnil zakon o azilu in uvedel možnost registracije migrantov, ki jim je omogočila legalno prečkanje države v dvainsedemdesetih urah ter uporabo javnih prevoznih sredstev (Zakon za izmenjavane i dopolnjevane na zakonot za azil i privremena zaščita, 2015). Od takrat migranti večinoma potujejo proti Srbiji z organiziranim prevozom. Pred tem je bila pot čez Makedonijo veliko težja. Če so jih ujeli, jim je grozilo pridržanje v sprejemnem centru zaprtega tipa Gazi Baba,⁶ ki so ga po spremembi prej omenjenega zakona zaprli (Amnesty International, 2015). Migrantom ni bil dovoljen nakup vozovnic za javni prevoz, zato so bili številni državo prisiljeni prepotovati peš, v začetku poletja 2015 tudi s kolesom. Zgodbe številnih sogovornikov o poti skozi Makedonijo so polne negativnih izkušenj. Večino je tam prestregla »mafija«, ki je migrantom grozila in jim ukradla denar ter osebne predmete. Pogosto so to bile oborožene skupine mlajših moških, ki so jih obkolile. Sogovorniki so večkrat povedali, da domačini v njih ne vidijo človeka, temveč le denar. Eden od njih meni, da so ljudje prenehali obdelovati polja, saj raje pobirajo denar migrantom, ki hodijo mimo (Lunaček, terenski zapis, april 2015). Ilegalizacija človeka torej ne pomeni zgolj nasilja državnega aparata, ampak odpira možnosti za izkoriščanje in nasilje tudi s strani drugih, ki navadno nimajo takšnega monopola, ter omogoča razvoj sive ekonomije na območjih, kjer tečejo te poti. Pot skozi Makedonijo je bila v času našega terenskega dela, ki je potekalo pred t. i. »begunskim valom« poleti 2015, nevarna tudi zaradi hoje po železniški progi. Sogovornica Živa pripoveduje zgodbo o očetu z otrokom, ki ju je v predoru zbil vlak. Tudi njeni mami se je zgodilo, da zaradi utrujenosti od večdnevne naporne hoje ni slišala vlaka in jo je zadnji trenutek s proge rešil neki moški (Cof, terenski zapis, april 2015). Alternativna pot iz Grčije proti Srbiji poteka skozi Albanijo in Črno goro. Ta pot je daljša in zaradi goratih predelov naporejša. Zadnja država pred ponovnim vstopom v

⁵ Po dublinski uredbi je za mednarodno zaščito mogoče zaprositi samo enkrat v eni od držav članic. Če so migrantu odvzeti prstni odtisi v eni od članic, to postane prva uradna vstopna točka. Posledično ga lahko druga država članica deportira nazaj v to državo. Po nekaterih podatkih so v zadnjih letih nekatere članice opustile deportacije v Grčijo (Welcome to Europe, 2012; Papadopoulou-Kourkoula, 2008: 4–5). Kljub temu pa deportacije še vedno potekajo v bližnje države, tudi nepodpisnice uredbe, saj veljajo za t. i. varne tretje države (Welcome to Europe, 2012).

⁶ Amnesty International poroča o nečloveških in ponižujočih razmerah v centru, kjer so imeli pridržani omejen dostop do ustreznih sanitarij in zdravstvene oskrbe. V nekaterih primerih so migranti pridržani za več mesecev, tudi brez možnosti, da bi se lahko zoper svoje pridržanje pritožili na sodišču (Amnesty International Slovenija, 2015).

EU je Srbija, ki je po dolgi, naporni poti čez Makedonijo mnogim pomenila olajšanje oziroma prostor, kjer se lahko odpočijejo, čeprav tudi tam – kot bova podrobneje obravnavali v naslednjem poglavju – niso imuni na učinke evropskih migracijskih politik.

3. Tretja, zadnja faza, je v času terenskega dela potekala od vstopa v EU na Madžarskem do ciljne države.⁷ Ko migranti enkrat vstopijo v schengensko območje, je premikanje med državami EU lažje (Väyrynen, 2003: 12), a vseeno mora biti pot zasnovana zelo premišljeno in se končati hitro. Izpostavljeni so namreč nevarnosti, da bodo morali, če jih ujamejo represivni organi, zaprositi za azil v državi, ki zanje ni ciljna, ali da jih bodo deportirali v tisto državo, kjer so jim – če se je to zgodilo – prvič v EU vzeli prstne odtise. Poleg tega obstaja tudi možnost vrnitve v t. i. tretjo varno državo za tiste, za katere oblasti ugotovijo točko vstopa.

Vse omenjene faze so prepletene z različnimi tihotapskimi strategijami. Politike, ki ne zagotavljajo alternativ za legalen prehod, zgolj krepijo tihotapske mreže in neformalno ekonomijo (Triandafyllidou in Gemi, 2015: 5). Migranti so odvisni od tihotapcev, saj so ti zagotovilo, da pridejo na zeleni cilj (Hamood, 2006: 43). Poti migrantov torej vodijo do tihotapcev. Te poti navadno niso tajne, temveč dobro znane, prav tako tudi cene, ki jih zaračunajo za prečkanje meja. Več ko plačajo, večje možnosti imajo za uspešen prehod do naslednje točke. Tihotapci dajejo migrantom tudi informacije o ciljnih državah in nasvete glede poti. Včasih imajo prav oni velik vpliv na odločitev migrantov glede ciljnih držav, predvsem pri tistih, ki se zanjo še niso dokončno odločili (Koser v Papadopoulou-Kourkoula, 2008: 9). Tihotapstvo je postalo donosen posel tudi za številne srbske državljane, piše Stojić Mitrović, saj »velja za 'easy money' ter je v nekaterih regijah tudi ena redkih možnosti za zaslužek« (Stojić Mitrović, 2014a: 71).

Vloga Srbije kot zadnje točke pred vstopom v območje stroge migracijske politike Evropske unije

Srbija je zaradi svojega geografskega položaja ob schengenski meji z EU pomembna točka zahodnobalkanske migracijske poti. Države, ki obkrožajo schengenske meje, lahko razumemo kot »tamponske cone«, kjer EU izvaja ekstraterritorialno migracijsko kontrolo (Stojić Mitrović, 2014b: 1115). Zanje je značilna

⁷ Pot se je septembra 2015 zaradi uveljavitve nove zakonodaje na Madžarskem, po kateri je za nedokumentiran prehod meje zagrožena tudi do triletna zaporna kazen (glej STA, 2015), sprva presmerila čez Hrvaško, nato pa oktobra 2015 še čez Slovenijo.

azilna politika, prilagojena zahtevam EU (Papadopoulou, 2005:4), ključna pa je njihova naloga zadrževanja migrantov v institucijah, namenjenih prosilcem za azil, ki vzpostavljajo začasni režim nadzora nad gibanjem migrantov (Tsianos in Karakayali, 2010: 385). Oblasti potrebo po varovanju schengenskih meja upravičujejo z ogroženostjo tako javne varnosti (zaradi terorizma, kriminala, prestopništva) kot tudi zaradi socialne varnosti (nevdržnost sistemov socialnega skrbstva) držav članic, potencialno »grožnjo« pa naj bi pomenili prosilci za azil in tujci na splošno (Fassin, 2005: 380). Vendar Fassin opozarja, da gre tu predvsem za rasno varovanje (*racial security*), za varovanje evropske, krščanske in bele populacije pred državljani tretjega sveta, muslimani in temnopoltimi (ibid.: 381).

Srbija v veliki večini primerov za migrante ni ciljna država. Kot piše Papadopoulou, migranti v nekaterih državah ne želijo ostati, ker menijo, da v njih ne morejo zagotoviti svojih osnovnih potreb (2005: 4). To so dobre življenjske razmere, zaposlitev, učinkovit postopek mednarodne zaščite in dolgotrajna rešitev njihovega življenjskega položaja (ibid.). Prošnja za azil v Srbiji migrantov ne ovira pri ponovni vlogi v državah EU, saj v Srbiji ne veljajo določbe dublinske uredbe.⁸ Zato je status »prosilca za azil« v Srbiji velika večina sogovornikov razumela kot začasen. Migranti to obdobje življenja občutijo kot tranzitno, tako, za katero upajo, da se bo kmalu končalo in pripeljalo do normalnega ter ustaljenega življenja (Papadopoulou, 2005: 13). Prostori, kjer se migranti spočijejo, ponovno združijo s svojo skupnostjo, navežejo stik z družino in prijatelji, počakajo na novo pošiljko denarja ali priložnostno kaj zaslužijo, dobijo medicinsko oskrbo ter pridobijo informacije o poti in dogajanju na mejah, »imajo pomembno vlogo na poti migrantov« (Papadopoulos in Tsianos, 2007: 228). V Srbiji lahko kot takšne prostore definiramo azilne centre in *džungle*, ki so s stališča migrantov videni kot postaje na poti do cilja ali kraji vmesnega postanka, četudi to nasprotuje samemu bistvu njihovega obstoja, to je nadzoru mobilnosti (Tsianos in Karakayali, 2010: 381, 384). Postanek v omenjenih krajih v Srbiji je za migrante bolj ali manj varna točka na poti, kjer jih azilna zakonodaja do neke mere varuje pred policijskim preganjanjem in jih začasno »legalizira«. A to še zdaleč ne pomeni, da je postanek v Srbiji miren. Nad migranti se že na poti izvajata policijsko nasilje in organizirano nasilje posameznih kriminalnih skupin.⁹

⁸ Za Srbijo ne veljajo določbe uredbe, ki opredeljujejo, katera država EU je odgovorna za izvajanje azilnih postopkov, zato ta ne objavlja podatkov o prosilcih za azil v istih podatkovnih sistemih kot države članice EU (Stojić Mitrović, 2014b: 1116).

⁹ O nasilju nad migranti (predvsem policijskem) poročajo na portalu *No Border Serbia*.

Bivanje v improviziranih prenočiščih

V zapuščenem vikendu biva skupina moških iz bližnjevzhodnih držav in Sudana, med njimi tudi Miha. V »vili«, kot pravi svojemu bivališču, je ob hladnih nočeh pokrit z desetimi odejami. Tja si nas ne upa povabiti, preveč mu je nerodno, da bi videli, v kakšnem živijo. Hrano kupuje v trgovini, občasno topel obrok poje v vaški restavraciji ali pa mu migranti prinesejo kakšen ostanek obroka iz azilnega centra. Varnostnike v centru deli na »dobre«, tiste, ki mu dovolijo, da se oprha, in »slabe«, tiste, ki se strogo držijo upravnikovih navodil. »Kadar imam priložnost, se grem oprhat kar dvakrat v enem dnevu, samo zato, ker se pač lahko.« (Juhart, terenski zapis, april 2015)

Migranti, ki zaradi različnih razlogov niso sprejeti ali ne gredo v srbske azilne centre, so se pri iskanju prenočišča prisiljeni znajti drugače. Če imajo dovolj denarja, poiščejo hotel. Za prijavo potrebujejo potrdilo, ki nakazuje namero o zaprositvi za azil, a jih nekateri ponudniki prenočišč sprejmejo tudi brez potrdila. Drugi se znajdejo tako, da se zatečejo v t. i. *džungle*. V žargonu migracij *džungla* označuje bivališča migrantov, ki se oblikujejo na območjih, kjer so migranti prisiljeni ostati dalj časa, na primer pred mejnimi prehodi, okoli formalnih prostorov nastanitvenih centrov za begunce ali pred administrativnimi pisarnami (Stojić Mitrović, 2014a: 70). Na primeru *džungle* v francoskem Calaisu lahko vidimo, da *džungle* niso nastale le na obrobju EU, ampak nastajajo kjerkoli, kjer je mobilnost migrantov zaustavljena. Tako kot azilne centre lahko tudi *džungle* vidimo kot prostore, kjer posamezniki niso več vpeti v socialne strukture, katerih del so bili v domovini, niti del novih na ciljnih destinacijah, ampak okupirajo vmesne, liminalne prostore (Turner in van Gennep v Ibrahim in Howarth, 2012: 201). Liminalni prostori so destruktivni ter povezani z ranljivostjo in s fizičnim, psihološkim in socialnim trpljenjem oseb, ki postanejo brezimene in del neobstoječega socialnega reda (Thomassen v Ibrahim in Howarth, 2012: 201). V okviru *džungel* se liminalnost nanaša na prostore med socialno-političnimi strukturami in med definiranimi mejami, v diskurzih o imigraciji pa med civiliziranimi, racionalnimi »nami« in strahom pred iracionalnimi »njimi« (ibid.: 212).

V Srbiji je bila v času našega obiska večja *džungla* v okolici Subotice, kjer so migranti čakali na priložnost za prečkanje meje z Madžarsko. Leta 2011 se je *džungla* prvič oblikovala na subotškem pokopališču, nato na lokalnem smetišču, pozneje pa tudi v zapuščenih objektih (Stojić Mitrović, 2014a: 74–75). Za obstoj *džungle* je vedelo tako lokalno prebivalstvo kot tudi policija. Kot pišeta Ibrahim in Howarth (2014: 1), se v javnosti in medijih pojavlja predstava o *džunglah* kot o »barbarskih prostorih, ki jih označujeta degradacija okolja in brezpravje ter poseg v civiliziran svet belcev«, migranti pa naj bi bili kriminalci in nasilneži, ki uničujejo socialni red (Ibrahim in Howarth, 2012: 200). Srbski mediji denimo pišejo o napadnih migrantov na lokalne prebivalce in migrante označujejo kot »lažne azilante«

(glej subotica.com, 2011; 2012). S takšnimi opisi mediji upravičujejo uničevanje taborov in preganjanje ter aretacije migrantov (Ibrahim in Howarth, 2014: 1), kar je stalna policijska dejavnost tudi na območju srbskih *džungel*. Mediji v Srbiji tako pišejo o policijskih racijah, množičnih deportacijah v Makedonijo in zažigih *džungle* v Subotici (glej e-novine, 2012), prisilne premestitve iz subotiške *džungle* v azilne centre na jugu države pa prikazujejo kot dobronamerno dejanje srbskih organov (glej Tanjug, 2015; Sovilj, 2015).

Edina *džungla*, ki je zrasla pred azilnimi centri v Srbiji, je bila v času našega obiska v Bogovači. Tam so bili že kmalu po odprtju azilnega centra – zaradi preobremenjenosti centra ali zato, ker so zaposleni onemogočali registracijo – številni prisiljeni spati zunaj (Stojčić Mitrović, 2014a: 77). Improvizirana prenočišča so si migranti uredili na več lokacijah. Tisti, ki niso bili registrirani v centru, niso smeli uporabljati njegovega prostora, lahko pa so se zadrževali v njegovi okolici. Najbolj opazna *džungla* je bila v neposredni bližini gospodarskih in bivalnih objektov azilnega centra, kjer je bilo postavljeno več provizoričnih prenočišč, ki so bila sestavljena iz starega pohištva in otroških igral.¹⁰ V okolici so uporabljali za prenočevanje tudi zapuščene objekte (transformatorski stolp, vikende). Aktivistke poročajo, da je v določenih obdobjih let 2012 in 2013 v gozdu in zapuščenih objektih bivalo več kot dvesto migrantov, kar je več, kot je celotna zmogljivost centra v Bogovači (180 ležišč).¹¹ V času naše raziskave zunaj centra ni spalo več kot petindvajset oseb, najverjetneje zato, ker so odprli dva nova azilna centra in ker so se migracijske poti preusmerile.

Razlogi migrantov za bivanje v bogovaških *džunglah* so različni. V času našega terenskega dela je v *džungli* spalo največ samskih moških, ki so bili napoteni v druge centre, čeprav je bilo takrat v centru v Bogovači prostih sto ležišč. Glede na vsakodnevna poročila o številu migrantov njihov razpored po azilnih centrih določa Komisariat za begunce in migracije Republike Srbije (Komisariat za izbeglice i migracije Republike Srbije). Ker se nekateri centri nahajajo v nasprotni smeri migracijske poti (na skrajnem jugu države) ali zaradi pomankanja finančnih sredstev za stroške potovanja, ki so si jih po premestitvi morali pokriti sami, so se naši sogovorniki raje odločili prespati na prostem. Nekaj migrantov je spalo v *džungli*, ker so čakali na ponovno priložnost za prestop meje ali pa ker so prišli prepozno, da bi se ta dan registrirali v azilnem centru. Čeprav so imeli v centru ležišča,

¹⁰ »Največje zasilno prenočišče je bilo postavljeno pod paviljonom, kjer so si migranti iz kosovnega materiala naredili zavetje in si uredili ležišča. Paviljon je bil odprt le z ene strani, kjer je bilo ognjišče. Na jogijih je bilo nekaj starih odev in spalnih vreč, vendar premalo za vse. V okolici je bilo na travniku, pod lesenimi nadstreški in med kosovnim odpadom, postavljenih še nekaj zatočišč. Nekaj dni po koncu našega terenskega dela so celotno džunglo pred centrom podrli in odpeljali kosovni material.« (Juhart, terenski zapis, april 2015)

¹¹ Viri navajajo, da so migranti spali na prostem tudi leta 2014, a v manjšem številu (glej No Border Serbia, 2014; Ljuština, 2015: 53).

ki so namenjena še neregistriranim migrantom, so dovolili prenočiti le ženskam in otrokom, pogosto pa tudi tem ne. Kot piše Marta Stojić Mitrović (2014a: 77), je v nekem obdobju leta 2012 na prostem spalo tudi več žensk in otrok, čeprav naj bi bila v centru prosta ležišča. Tudi v času našega terenskega dela smo bili priča njihovi zavrnitvi sprejema v azilni center.¹²

Migranti so v *džunglah* izpostavljeni nasilju policije in različnih tolp, po preteku potrdila o zaprositvi za azil – ko so ponovno ilegalizirani – pa morebitni aretaciji ali deportaciji v Makedonijo. Kot pišeta Ibrahim in Howarth (2012: 202), policija preganjanje migrantov opravičuje z govorom o samozaščiti pred zanje nelegitimnimi prebivalci *džungel*. Sogovorniki so imeli slabe izkušnje tudi s t. i. *mafijo*, verjetno lokalnimi prebivalci, ki so jih oboroženi prišli oropat. Prebivalci *džungel* so se zaradi varnosti in medsebojne solidarnosti združevali v začasne skupnosti, delili so si hrano, prenočišče in ognjišče. Do njih so s prinašanjem hrane in vode izkazovali solidarnost tudi tisti, ki so spali v azilnem centru. Kot piše Papadopoulou, je občutek solidarnosti med migranti, ki imajo podobne socialne in simbolne vezi ter izkušnje, odraz podpore za preživetje v življenjskem položaju, ki je vsem skupen (2005: 13). Solidarnost je ena ključnih značilnosti *skupnega-v-gibanju*.

Skupno-v-gibanju kot del začnih mobilnih skupnosti

Šestnajstletni Mark nam na svojem pametnem telefonu s ponosom kaže zemljevid Evrope, vse do cilja – Amsterdama. Z dotikom na zaslonu poveča zemljevid mejnega območja Srbije in Madžarske, kamor se odpravljajo naslednji dan. »Poglej, tu je Subotica. Od tod gremo do kraja Horgoš pred mejo. Tu prečkamo mejo in hodimo še 27 kilometrov v Szeged, kjer spet iščemo nov prevoz.« Vsak premik na zemljevidu je skrbno preračunan, vsak korak ob prečkanju meje je premišljen vnaprej. »Problem bo nastal ob prečkanju meje, če nas zavohajo psi,« pravi. Ostaja optimističen in verjame, da bo pot čez mejo z Madžarsko uspešna in brez težav za skupino, s katero potuje. (Petrič, terenski zapis, april 2015)

¹² »V četrtek kmalu po poldnevu sta prišli dve skupini ljudi, sirska družina z majhnima deklicama, mladoletnim sinom ter mladim moškim, ter dva eritrejska para. V centru so lahko prespali le oče, mati in hčeri. Eritrejki bi sicer pustili noter, a nista hoteli zapustiti svojih mož. Ponoči nihče ni spal, saj je bilo 2° C, v centru pa so jih registrirali šele naslednji dan okoli poldneva. Naslednjo noč v center niso spustili starejšega moškega, ki je pripotoval s štirimi mladoletnimi fanti. Obe noči je bilo prostih več kot sto ležišč.« (Juhart, terenski zapis, april 2015)

Skupnost je najpomembnejša celica na migracijski poti in ne nazadnje pri (nelegalnem) prečkanju državnih meja. Različne priložnostne skupnosti se oblikujejo na sami poti, združevanje pa poteka glede na interese posameznikov ali družin, glede na jezik, ki ga govorijo, predhodna poznanstva ali glede na medsebojno solidarnost, ki jo osebe ohranjajo druga do druge. Migranti se lahko zanesejo na telesno in ekonomsko pomoč drugih članov skupine. Ženske, otroci in starejši se lahko zanesejo na fizično pomoč telesno močnejših moških, nemalokrat pa smo slišali tudi primere, ko so starejši otroci del poti nosili mlajše otroke. Navadno je v skupini vedno tudi kdo, ki zna angleško (ali katerega od drugih bolj razširjenih jezikov evropskega prostora) in se tako lahko na njegovo pomoč pri prevajanju zanesejo tisti, ki jezika ne govorijo. Kot smo izvedeli iz pogovorov na terenu, skoraj nihče ni na poti prepuščen zgolj samemu sebi.

Omenjene skupnosti se lahko razdružijo prav tako hitro kot se oblikujejo. Posamezne etape poti migrantov bi lahko pokazale, kako določene skupine potujejo. Nekatere ostanejo skupaj od ene do druge točke poti proti severu in se na svoji poti zaradi različnih razlogov razhajajo in znova povezujejo v nove potujoče skupine. Na tem mestu bi lahko uporabili koncept Liise H. Malkki, ki skupine, temelječe na podobnih izkušnjah, imenuje naključne skupnosti spomina (*accidental communities of memory*) (1997: 91). Mednje uvršča na primer ljudi, ki so preživeli vojno (bodisi kot civilisti bodisi kot borci); begunce; ljudi, ki so skupaj delali pri humanitarnih projektih, v kriznih situacijah ... (Malkki, 1997: 92) Poznanstvo tovrstnih skupin je pogojeno z izrednimi življenjskimi situacijami, nepriviligiranim položajem in skupno (velikokrat travmatično) čustveno izkušnjo. Tako bi lahko razumeli tudi skupnosti, ki jih opisujeva v pričujočem članku. Začasnost, naključnost in mobilnost so vsaj tri od značilnosti skupin, ki potujejo po zahodnobalkanski migracijski poti (in drugod). Zato za skupine oseb, ki se združujejo na podlagi skupne migracijske poti, predlagava pojem *začasne mobilne skupnosti*.

Migracije in začasne mobilne skupnosti, ki se oblikujejo v njih, so pojav, ki je izvzet iz ustaljenega toka življenja – naj bi bil liminalen oz. prehodni del življenja posameznikov. Pri nekaterih pa se pot zavleče in stalna mobilnost lahko traja tudi po več let. S tem na določen način postane vsakdanja resničnost. Zato v primerih dolgotrajnih migracij težko razmišljamo kot zgolj o »prehodni fazi« posameznikovega življenja. Na tem mestu je pomemben predvsem premislek o migrantovem osebni dožemanju poti in njenega časovnega razpona. Kot sva lahko zasledili na terenu in v pogovorih z ljudmi na poti čez Srbijo, imajo začasne mobilne skupnosti svojo logiko organizacije, svoj svet, ki se dogaja danes, v sedanjem trenutku, na podlagi konkretnih akcij ali akcij, ki se bodo zgodile v prihodnosti. Preteklosti se iz delovanja migrirajočih skoraj ne da razbrati, misli so usmerjene naprej – v »vedno boljši« jutri. Svet začasnih mobilnih skupnosti je svet, v katerem se migranti vsak dan posebej informirajo o svojih možnostih za preživetje.

Papadopoulos in Tsianos (2013: 191) prakse vsakdanjega življenja tovrstnih skupin imenujeta *skupno-v-gibanju*, ki ga pojasnjujeta kot »organizacijsko onto-

logijo drugih oblik življenja«. Vse te prakse vključujejo znanje o mobilnosti, infrastrukturi povezanosti, neformalno ekonomijo, skupnosti pravičnosti, politike skrbi ... (ibid.: 191–192). Prav tovrstne prakse *skupnega-v-gibanju* posedujejo »nevidna« oz. neformalna, specifična in praktična vedenja o poti in navsezadnje tudi *skupno* pomeni samo del infrastrukture poti. To niso le skupnosti v procesu gibanja, ampak so njihove strategije in delovanje usmerjeni tudi prek (ne)posrednega sodelovanja z različnimi transnacionalnimi gibanji, lokalnim prebivalstvom, družbenimi gibanji, vladnimi in nevladnimi organizacijami, pravnimi službami, političnimi organizacijami itn. (ibid.).

Odnosi in položaj migrantov v skupini

Ena pomembnih značilnosti skupnega-v-gibanju je solidarnost, ki se vzpostavlja med migranti na poti.¹³ Dejanja medsebojne pomoči se na podlagi recipročnosti z različnimi povratnimi uslugami vračajo isti osebi ali komu drugemu, povezanemu s to osebo. Avtorja to poimenujeta z izrazom politike skrbi (*politics of care*) in jih opišeta kot sodelovanje, prijateljstvo, usluge, ki jih nikoli ne vrneš, čustveno podporo, zaupanje, skrb za sorodnike in otroke drugih ljudi, mednje pa prištevata tudi transnacionalne skrbstvene odnose med ljudmi, ekonomijo daril itn. (Papadopoulos in Tsianos 2013: 192). V zvezi s tem bi lahko govorili tudi o t. i. etiki skrbi (prim. Sevenhuijsen, 1998; 2003; Tronto, 1993).

Odnosov v skupini migrantov kljub močni solidarnostni podpori med njimi ne moremo idealizirati, saj je velikokrat slišati pripovedovanje o konfliktih, izkoriščanju in napadih v sami skupini. Takšni dogodki so žal v izrednih razmerah običajni.¹⁴ V nekaterih primerih izkoriščanja ali kraj smo tudi na terenu opazili močan skupinski odpor in takojšnjo obsodbo negativnega dejanja. Šlo je za konflikt v skupini ali za konflikt z zaposlenimi v azilnih centrih. Močan občutek za »prav« in »narobe« v kontekstu migracij Thompson imenuje *moralna ekonomija revnih* (v Papadopoulos in Tsianos, 2013: 192). Na tem mestu bi moralno ekonomijo *revnih* raje preimenovali v moralno ekonomijo *migrantov*, kar sta predlagala tudi prej omenjena avtorja (ibid.). Napačna predpostavka, da gre za skupino ljudi z malo denarja, je bila na začetku prisotna tudi pri nama. Toda sam podatek, da za pot čez Balkan posameznik odšteje nekaj tisoč evrov, pa je predstavil zgodbo iz povsem nove perspektive.

¹³ »Jana iz Eritreje, ki so ji v Makedoniji ukradli 600 evrov, nam je povedala, da je njej neki moški plačal pot, ker je ona med potjo s hrano in vodo pomagala njemu.« (Petrič, terenski zapis, april 2015)

¹⁴ »Občasno se vzpostavljajo tudi razlikovanja na podlagi etničnosti, ki jih nekateri migranti jemljejo zelo resno. Posploševanje in delitev na »nas« in »druge« se vzpostavljata tudi na takšnih totalnih krajih, kot je azilni center. Sogovornica iz Somalije nam je povedala, da se v džungli počuti negotovo ob Bengalcih in Afganistancih, Eritrejka je zaupala Afganistancem, ne pa Sircem, Sirci pa so postali ob prihodu Alžircev zaskrbljeni, saj naj bi kradli in tihotapili drogo.« (Juhart, terenski zapis, april 2015)

Vseeno pa so tudi med migranti vidne razlike. V pogovorih smo opazili, da imajo nekateri boljše izhodišče. Poleg boljšega finančnega položaja se privilegiranaost kaže tudi v dobrih odnosih, ki jih imajo nekateri z vodilnimi v institucijah,¹⁵ ter v znanju tujega jezika, v Srbiji zlasti angleščine.

Skupno-v-gibanju nikakor ni *a priori* neizključujoč način organiziranja vsakdanjega življenja na poti, saj nimajo vsi enakega dostopa do informacij in se vezi vzpostavljajo selektivno. Zato tudi migrantske skupnosti ne smemo razumeti kot enoten subjekt, temveč je treba raziskovati večplastnost odnosov in položajev, iz katerih ljudje izhajajo.

Kroženje informacij o strategijah potovanja in pomen virtualnega sveta

Migranti ključne informacije o poti dobijo od drugih migrantov prek pogovora na javnem prevozu in postajah, na mejah in v okolici nastanitvenih centrov za begunce. Kot sva že omenili, so azilni centri in njihova okolica pomembne strateške točke na poti, saj so stičišče migrantov in tihotapcev, torej pomembnih virov informacij ter priložnosti za nadaljevanje poti. Azilni centri so pomembni tudi z vidika iskanja sopotnikov. Posamezniki se združijo, da bi zmanjšali stroške prevoza, čez mejo potovali v skupini, potovali z nekom, ki zna angleško, ali z nekom, ki ima pripomočke za orientacijo.

Ves čas enotedenskega terenskega dela v Bogovači smo opažali, da je poleg azilnih centrov tudi internet izjemno pomemben kanal, prek katerega migranti prejemajo informacije, ostajajo v stiku z družino, s prijatelji in s tistimi, ki so že dosegli zeleno destinacijo. Na dolgotrajni poti je dostop do interneta ključen. Velikokrat smo slišali primere, ko so komu na poti ukradli denar in pametni telefon – dve najpomembnejši stvari, ki ju imajo s seboj. Posebej pomembna je tudi pomnilniška kartica, kjer so shranjeni vsi »spomini«, ki jih migrant odnese s seboj.¹⁶ Zanimivo je, da se osebe, ki so del prej omenjenih *naključnih skupnosti spomina*, oklepajo utrinkov preteklega življenja. Si morda v tej liminalni fazi želijo ostati še vedno nekje umeščeni in jim pomnilniška kartica s shranjenimi spomini iz »prejšnjega življenja« pomaga, da se ne bi popolnoma izgubili?

Virtualni svet je za mobilno skupnost prav tako pomemben kot resnični. Prek mobilnih aplikacij se skupnost vsakodnevno še dodatno oblikuje in utrjuje svojo

¹⁵ »Migrante, ki so v dobrih odnosih z vodstvom azilnega doma, direktor vabi na zasebne zabave in praznovanja k sebi domov (to nam slednji pokaže tudi na fotografijah).« (Bančič, terenski zapis, april 2015)

¹⁶ »Pomnilniška kartica je ena najpomembnejših stvari, ki jih imajo s seboj in ki si jo zaradi nevarnosti kraje telefona všijejo v obleko. Na kartici imajo namreč vse – telefonske številke, fotografije družine (ki jih večkrat pokažejo), domače hrane in obilno obloženih miz, prijateljev, krajev, koder so hodili ...« (Petrič, terenski zapis, april 2015)

mrežo vezi. Predvsem je splet pomemben za migrante, ki nimajo stalnega vira informacij, ampak so odvisni od različnih ljudi, ki jih srečujejo na poti. Srečevanje z različnimi ljudmi pa ni le predmet pretoka informacij, temveč tudi razlog prevzemanja »drugih identitet«, ki jih od migrantov zahteva interakcija z organi nadzora.

»Postajati« nekdo drug

Migracija zahteva od človeka nenehno »postajanje« (*becoming*). O tem konceptu je prvi razmišljal že starogrški Heraklit. Ideja »postajanja« se v dvajsetem stoletju opira na Deleuza (Deleuze, 1995), po katerem je postajanje politični koncept emancipatorne transformacije fiksnih identitet, vlog, položajev itn. V povezavi z migracijami sta koncept »postajanja« uporabila Papadopoulos in Tsianos in ga pojasnila kot »artikulacijo politične prakse, v kateri družbeni akterji ubežijo svojim normaliziranim reprezentacijam in se rekonstituirajo v procesu participiranja in spreminjanja pogojev svoje materialne eksistence« (2007: 223). Da lahko migrant zadosti vsem zahtevam, ki jih od njega zahteva oblast, da bi pridobil formalen status »prave osebe«, mora na svoji poti vedno znova posta(ja)ti nekdo drug. Prav to, da je migrant zreduciran na *golo* življenje (glej Agamben, 2004), mu daje določeno svobodo o določanju svoje identitete. Migrant ni le »golo življenje«, temveč tudi »nevidni« človek. Odsotnost dokumentov povzroči odrekanje osnovnih človekovih pravic, ki naj bi jih imel vsak državljan. Pri čemer »nezaznavnost« migracij ne pomeni, da migracije potekajo nevidno. Prav nasprotno, »bolj močni, ko so migracijski tokovi, bolj so tarča registracij, regulacij in restrikcij suverene moči« (ibid.: 228). Zato je prevzemanje identitet ena ključnih taktik, ki smo jih zaznavali tudi v pogovorih s sogovorniki, ter dokaz, da so migracije resnično lahko dejanje avtonomnih¹⁷ posameznikov.

Migranti so na svoji poti prisiljeni dobro poznati zakone in postopke posameznih držav ter jih zaradi svoje varnosti in pridobivanja potrebnih potrdil tudi zaobiti. Pot jih oblikuje v drugo osebo, velikokrat pa se v »drugosti« znajdejo, ko morajo potvarjati resnico. Sedemnajstletna sogovornika iz Afganistana sta skrivala svojo pravo starost zaradi bojazni, da bi jima kot mladoletnima osebama pristojni organi oteževali pot. Maročan se je izdajal za Sirca zaradi strahu, da ne bi bil upravičen do azila, ker naj bi Maroko veljal za varno državo. Nekajkrat smo slišali pričevanja tudi o tem, da migranti ob registraciji uporabljajo drugo ime. Te taktike so se pogosto posluževali takrat, ko so morali ob neuspešnem poskusu prečkanja meje ponovno zaprositi za azil. Migranti lahko v Srbiji le enkrat zaprosijo za azil, vendar se v praksi dogaja, da zaradi številnih pomanjkljivosti v administrativnih postopkih v primeru vrnitve poskusijo zaprositi za azil na drugi policijski postaji z drugim imenom.

¹⁷ O avtonomiji migracij sta širše pisala Papadopoulos in Tsianos (2007; 2013); glej tudi komentar o idejah o avtonomiji migracij v Bojadžijev in Karakayali, 2010.

Tako oseba ponovno dobi potrdilo o nameri za zaprositev za azil in je v tem času »dokumentirana« ter s tem bolj »legalna«. Podobne strategije se ustvarjajo v kategoriji sorodstvenih odnosov. V Bogovači smo se srečali s primerom mladoletnega Marka, ki je potoval brez spremstva staršev.¹⁸ Na poti je prevzel identitete, ki jih v »običajnem« življenju verjetno ne bi. Odzival se je glede na situacije, v katerih je bil, in izbiral najboljšo mogočo identiteto v tistem trenutku. Glede na situacije in države, v katerih se je znašel, je prirejal svojo starost in s svojim stricem prilagodil naravo sorodstvene vezi na oče–sin. Nekateri migranti se poslužujejo tudi fiktivnih porok, pri katerih imata pogosto korist oba, tako moški kot ženska.¹⁹

Kot piše Fassin, je postopek pridobivanja mednarodne zaščite v EU postal projekt, ki ne temelji več na politični obligaciji držav članic do zaščite prosilcev za azil, ampak se prikazuje kot dejanje radodarnosti nacionalne skupnosti (2005: 376). Prav s tem se ustvarja diskurz beguncev kot žrtev, k čemur pripomore tudi dodeljevanje azila zaradi »humanitarnih razlogov«. Azilna zakonodaja temelji na strahu kot glavni kategoriji za utemeljevanje pravic pri pridobivanju mednarodne zaščite, saj po Ženevski konvenciji status begunca lahko dobi le oseba, ki se zaradi strahu ne more vrniti v državo odhoda. Ljudje morajo s čim bolj natančno avtobiografsko zgodbo dokazovati, da izpolnjujejo pogoje konvencije. Prav zaradi viktimizacijskega diskurza azilnih postopkov migranti pogosto postanejo tisto, kar oblast v določeni situaciji od njih zahteva.

Sklep

Zahodni Balkan je eno ključnih območij, čez katera po kopnem v države EU vstopajo migranti. Njihovo gibanje oblikuje skupen način življenja med migriranjem, ki se deli na čas čakanja in čas premikanja. Na celotni poti so migranti v nenehnem strahu pred napadi tolp, aretacijo, zadrževanjem in deportacijo, njihova varnost je torej močno ogrožena. V Srbiji imajo možnost zaprositi za azil, vendar zaradi različnih razlogov ta možnost ni omogočena vsem, ki se odločijo zanjo. Če so prisiljeni dalj časa ostati v državi, si zatočišče poiščejo v *džunglah*. Azilni centri so pomembna točka in so del prehodnih prostorov na poti, kjer migranti dobijo informacije in kontakte za nadaljevanje poti. Migranti si pot lajšajo z različnimi strategijami, kot so potovanje v skupini, ustvarjanje novih poznanstev in identitet

¹⁸ »Mark je najprej rekel, da zna angleško, ker sta njegova starša učitelja angleščine. Takrat »očeta« še nismo videli, ker se je slabo počutil in počival. Zvečer smo ga spoznali, a ta moški ni znal niti besedice angleško. Izvedeli smo, da je v resnici njegov stric. Mark nam je povedal, da strica predstavlja kot očeta, ker je mladoletnik in se boji, da ga bodo oddvojili od skupine.« (Juhart, terenski zapis, april 2015)

¹⁹ »Za fiktivno poroko se včasih dogovorijo, da bi laže dobili papirje. Če imaš ženo, je bolj verjetno, da te bodo sprejeli v center odprtega tipa. Ženske pa se verjetno počutijo bolj varne, če so z »možem«, morda jim on celo plačuje pot.« (Ivnik, terenski zapis, april 2015)

ter z uporabo mobilnih aplikacij. Začasna mobilna skupnost si deli solidarnostne prakse, ki so del *skupnega-v-gibanju*, v njih pa v izrednih situacijah kljub temu lahko prihaja do konfliktov. Skozi koncept *postajanja* sva želeli prikazati, da je identiteta posameznika povsem arbitrarna glede na položaj, v katerem se človek znajde.

Ne glede na vse ovire, ki jih uporablja EU, da bi se »zaščitila« pred vstopom »neželenih« migrantov na svoje ozemlje, pa nam ravno oni pripovedujejo popolnoma drugo zgodbo. V članku sva poskušali predstaviti delček tistega, kar sva videli in slišali v pogovorih z njimi na terenski raziskavi. Dejstvo je, da se migracije dogajajo, ljudje prečkajo meje, se združujejo z družinami in so delovno aktiven del evropskega prebivalstva. Migracije so torej tiste, katerim se prilagajajo migracijski zakoni, in ko je mejni nadzor poostren na enem koncu, mobilna skupnost najde druge poti. Ljudje iščejo vedno nove prehode in ustvarjajo nove strategije za izogibanje oblastem ter s tem (vede ali nevede) oblikujejo politična gibanja sodobnega časa.

V čedalje večjo marginalizacijo pa niso potisnjeni le migranti. Ta se prenaša na vse drugorazredne državljane (povsod po svetu), ki niso del politične in ekonomske elite. S tem ko EU vztraja pri ilegalizaciji migrantov, ilegalizira tudi solidarna dejanja »legitimnih« prebivalcev. Namesto osnovne medčloveške solidarnosti se pojavlja vedno bolj politično in ekonomsko usmerjena ideja tolerance, ki migrantom pušča golo življenje, vendar jih ne sprejema kot polnopravne člane skupnosti.

Literatura

- AGAMBEN, GIORGIO (2004): *Homo sacer: Suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
- AMNESTY INTERNATIONAL (2015): *Macedonia. Further information. Infamous 'Gazi Baba' reception center closed*. Dostopno na: www.amnesty.org/en/documents/eur65/2166/2015/en/ (29. september 2015).
- AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENIJA (2015): *Makedonija. Na stotine beguncev in migrantov nezakonito pridržanih v nečloveških pogojih*. Dostopno na: www.amnesty.si/makedonija-pridrznani-v-nečloveških-pogojih (29. september 2015).
- BOJADŽIJEV, MANUELA IN SERHAT KARAKAYALI (2010): *Recuperating the sideshows of capitalism: The autonomy of migration today*. Dostopno na: <http://www.e-flux.com/journal/recuperating-the-sideshow-of-capitalism-the-autonomy-of-migration-today/> (10. februar 2016).
- DELEUZE, GILLES (1995): *Negotiations 1972–1990*. New York: Columbia University Press.
- E-NOVINE (2012): *Hapšenje in masovna deportacija*. 28. februar. Dostopno na: <http://www.e-novine.com/drustvo/59942-Hapjenje-masovna-deportacija.html> (15. februar 2016).
- FASSIN, DIDIER (2005): *Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France*. *Cultural Anthropology* 20(3): 362–387.

- HAMOOD, SARA (2006): *African Transit Migration Through Libya to Europe. The Human Cost*. Kairo: The American University in Cairo.
- IBRAHIM, YASMIN IN ANITA HOWARTH (2012): Threat and suffering: The liminal space of 'The Jungle'. V *Liminal Landscapes: Travel, experience and spaces in-between*, H. Andrews in L. Roberts (ur.), 200–216. London in New York: Routledge.
- IBRAHIM, YASMIN IN ANITA HOWARTH (2014): *Sounds of the Jungle. Restoring the Migrant Voice on New Media*. Dostopno na: www.academia.edu/6777972/JOMEC_Cardiff_2014_Sounds_of_the_Jungle_Restoring_the_Migrant_Voice_on_New_Media (29. september 2015).
- INDEX (2015): *Dopunili zakon: Migranti će imati 72 sata za traženje azila u Makedoniji ili moraju otići iz zemlje*. Dostopno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/dopunili-zakon--migranti-ce-imati-72-sata-za-trazenje-azila-u-makedoniji-ili-moraju-otici-iz-zemlje/826333.aspx> (29. september 2015).
- JURIS, JEFFREY S. (2007): Practicing Militant Ethnography with the Movement for Global Resistance in Barcelona. V *Constituent Imagination: Militant Investigations // Colective Theorization*, S. Shukaitis in D. Graeber (ur.), 164–176. Oakland in Edinburgh: AK Press.
- LJUŠTINA, IVANA (2015): *Kako misliti koncept »tretje varne države«: Primer migracijske politike EU do Republike Srbije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- MALKKI, LIISA H. (1997): News and culture: Transitory phenomena and the fieldwork tradition. V *Anthropological locations: Boundaries and grounds of a field studies*, A. Gupta in J. Ferguson (ur.), 86–101. Berkeley: University of California Press.
- NO BORDER SERBIA. Dostopno na: <https://noborderserbia.wordpress.com/> (10. marec 2016).
- NO BORDER SERBIA (2014): *Transfer to Tutin*. Dostopno na: <https://noborderserbia.wordpress.com/2014/01/18/transfer-to-tutin/> (26. september 2015).
- PAPADOPOULOU, ASPASIA (2005): Exploring the asylum-migration nexus: A case study of transit migrants in Europe. *Global Commission on International Migration* (53): 1–25.
- PAPADOPOULOU-KOURKOULA, ASPASIA (2008): Transit Migration through Greece. Konferenca *Irregular Transit Migration in the European Space: Theory, Politics and Research Methodology IMISCOE*. Istanbul, 18.–20. april 2008.
- PAPADOPOULOS, DIMITRIS IN VASSILIS S. TSIANOS (2007): The Autonomy of Migration: The Animals of Undocumented Mobility. V *Deleuzian Encounters: Studies in Contemporary Social Issues*, A. Hickey-Moody in P. Malins (ur.), 223–235. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- PAPADOPOULOS, DIMITRIS IN VASSILIS S. TSIANOS (2013): After citizenship: Autonomy of migration, organisational ontology and mobile commons. *Citizenship studies* 17(2): 178–196.
- SEVENHUIJSEN, SELMA (1998): *Citizenship and the ethics of care: Feminist considerations on justice, morality and politics*. London in New York: Routledge.
- SEVENHUIJSEN, SELMA (2003): Prostor za skrb – pomen etike skrbi za socialno politiko. V

- Labirinti skrbi: Pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*, S. Sevenhuijsen in A. Švab (ur.), 13–40. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- SOVILJ, MIODRAG (2015): N1 sa ilegalnim migrantima: Beg od racija i života bez hrane. *N1*, 6. januar. Dostopno na: <http://rs.n1info.com/a25555/Vesti/Tezak-zivot-ilegalnih-imigranata-u-Subotici.html> (10. januar 2016).
- STA (2015): Na Madžarskem ostrejša zakonodaja glede prestopov meje. *Primorske novice*, 14. september. Dostopno na: <http://www.primorske.si/Novice/Svet/Na-Madzarskem-ostrejsa-zakonodaja-glede-nezakoniti> (15. december 2015).
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2014a): Presenting as a Problem, Acting as an Opportunity: Four Cases of Socio-Political Conflicts Taking the Presence of Migrants as a Focal Object in Serbia. *Etnografski institut SANU* 62(1): 67–82.
- STOJIC MITROVIC, MARTA (2014b): Serbian migration policy concerning irregular migration and asylum in the context of the EU integration process. *Issues in Ethnology and Anthropology* 9(4): 1106–1120.
- SUBOTICA.COM (2011): *Ilegalni migranti napali čuvara*. 10. november. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/ilegalni-migranti-napali-cuvara-id8910.html> (12. januar 2016).
- SUBOTICA.COM (2012): *Lažni azilanti skrivaju se na deponiji*. 7. februar. Dostopno na: <http://www.subotica.com/vesti/lazni-azilanti-skrivaju-se-na-deponiji-id9810.html> (12. januar 2016).
- TANJUG (2015): *Subotica: Više od 60 migranta prebačeno u prihvatne centre*. 6. januar. Dostopno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:527729-Subotica-Vise-od-60-imigranata-prebaceno-u-prihvatne-centre> (11. januar 2016).
- TRIANDAFYLIDOU, ANA IN EDA GEMI (2015): *Irregular Migration in Greece: What is at stake?* Dostopno na: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/36816/IRMA_PP_2015.pdf?sequence=3 (30. september 2015).
- TRONTO, JOAN C. (1993): *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York in London: Routledge.
- TSIANOS, VASSILIS IN SERHAT KARAKAYALI (2010): Transnational Migration and the Emergence of the European Border Regime: An Ethnographic Analysis. *European Journal of Social Theory* 13(3): 373–387.
- VASTA, ELLIE (2011): Immigrants and the paper market: borrowing, renting and buying identities. *Ethnic and Racial Studies* 34(2): 187–206.
- VÄYRYNEN, RAIMO (2003): Illegal Immigration, Human Trafficking, and Organized Crime. *World Institute for Development Economics Research* 72: 1–21.
- ZAKON ZA IZMENUVANE I DOPOLNUVANE NA ZAKONOT ZA AZIL I PRIVREMENA ZAŠTITA. Dostopno na: <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izmenuvane-i-dopolnuvane-18-06-2015.pdf> (26. februar 2016).
- W2EU.INFO – WELCOME TO EUROPE (2015): *Racist attacks and police violence in Greece. November*. Dostopno na: <http://www.w2eu.info/greece/en/articles/greece-racist-en.html> (12. marec 2016).

Migracije žensk: Srbija

Abstract

Migration of women: Serbia

The article is a result of a field work in three asylum seekers centres in Serbia. The author deals with migrant and refugee women's experiences on the western Balkan route. The methodology used is mainly semi-structured and un-structured interviews with migrants, employees in asylum seekers centres and local inhabitants. The article examines the specific experiences of migrant and refugee women on their way into Europe. It focuses on the different forms of violence they face, on the experiences of pregnant women and on the changes to their situations during the mobility process. It further deals with the legislation concerning refugees and tries to show how legislation indirectly creates threats to women migrants while at the same time depriving them of power and victimizing them. It is based on understanding the legislature as a male-centred, which means that it is mainly shaped by experiences of men while often not examining the specific experiences and needs of women. The author notes that refugee women need to submit to the dominant representation of them as victims, even though there is a great deal of autonomy, solidarity and perseverance in the stories of the women interviewed.

Keywords: refugees, migration, women, violence, Serbia

Tina Ivnik is an MA student of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. (tinaivnik@gmail.com)

Povzetek

Članek je nastal na podlagi terenskega dela v treh azilnih centrih v Srbiji. Avtorica obravnava izkušnje begunk in migrantk na zahodnobalkanski poti. Članek temelji na polstrukturiranih in nestrukturiranih intervjujih z migrantkami, migranti, zaposlenimi v azilnih domovih in lokalnim prebivalstvom. Poudarjene so specifične izkušnje begunk in migrantk na poti, pri čemer se avtorica osredinja predvsem na različne oblike nasilja, ki ga na poti doživljajo migrantke, na izkušnje nosečih žensk in na to, kako se položaj žensk v družbi v procesu migracije spreminja. Pri tem obravnava zakonodajo, ki ureja položaj beguncev, in skuša prikazati, kako zakonodaja posredno ustvarja nevarnosti za migrantke ter jih hkrati viktimizira in jim odvzema moč. Temelji na razumevanju zakonodaje kot moškocentrične, kar pomeni, da je večinoma oblikovana na podlagi izkušenj moških, specifičnih izkušenj žensk pa pogosto ne zajema. Avtorica ugotavlja, da se morajo migrantke podrediti dominantni reprezentaciji žensk kot žrtev, čeprav se v zgodbah večine sogovornic kaže velika mera avtonomije, solidarnosti in vztrajnosti.

Ključne besede: begunke, migracije, ženske, nasilje, Srbija

Tina Ivnik je podiplomska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. (tinaivnik@gmail.com)

Uvod

Spol je v raziskavah o migraciji še vedno dejavnik, ki ni dovolj upoštevan. Pogosto se dogaja, da spolni vidiki migracij ostanejo neupoštevani pri akademskem pisanju, v javnem diskurzu pa se migrantke in begunke največkrat predstavljajo kot pasivne žrtve. Tako »javni diskurzi o migracijah največkrat esencializirajo različne migrantske skupine in jim vnaprej, brez preverjanja, pripisujejo določene značilnosti in vedenje« (Cukut, 2009: 194). To velja tudi za obravnavo žensk na poti, pri čemer se pogosto ustvarja videz, kakor da gre za homogeno skupino migrantk.

Toda ženske in moški v migracijski proces ne vstopijo z enakimi izhodišči, temveč se glede na historični in družbeni kontekst srečujejo z različnimi ovirami, na katere se različno odzovejo (Hondagneu-Sotelo, 1992: 394). Upoštevanje spola pri raziskavah migracij je ključno, saj spol – to je družbene in kulturne ideje, nastopi ter prakse feminilnosti in maskulinitete – »organizira ter oblikuje naše priložnosti in življenjske možnosti« (Cranford in Hondagneu-Sotelo, 2006: 106). Spol je torej »organizacijski princip našega družbenega življenja« (ibid.), ki je nujen za dopolnitev slike o migracijah, v katerih so migracijske izkušnje žensk večinoma spregledane (Cranford in Hondagneu-Sotelo, 2006: 123; Cukut Krilić, 2009).

V članku se osredinjam na izkušnjo migrantk in obravnavam le nekatere specifike, s katerimi so se srečevale na tako imenovani balkanski poti. Z ljudmi na poti smo se študenti in študentke Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani pogovarjali med opravljanjem terenskega dela v treh različnih azilnih centrih v Srbiji – v Bogovači, Krnjači in Banji Koviljači – v začetku aprila 2015. Pri terenskem delu smo uporabili polstrukturirane in nestrukturirane intervjuje, ki smo jih opravili z migrantkami in migranti ter z nekaterimi zaposlenimi v centru in prebivalci v okolici azilnih centrov.

Nekateri sogovorniki in sogovornice so bili začasno dokumentirani, saj so zaprosili za status azilanta in so tako imeli pravico do bivanja v azilnih domovih, nekateri sogovorniki in sogovornice pa so, iz različnih razlogov, prebivali v t. i. *džunglah*, kar je večinoma pomenilo, da so bili nedokumentirani.

V članku sem se posebej osredinila na to, kako na izkušnjo migracije vpliva nosečnost, katerim oblikam nasilja so ženske izpostavljene, kako na njihovo pot vpliva potovanje z otroki ter na kakšen način in zakaj se na poti položaj žensk spreminja.

Odsotnosti obravnave žensk v okviru migracijskih gibanj sem sledila tudi v migracijski zakonodaji in politikah, ki specifičnih potreb različnih skupin žensk največkrat ne upoštevajo. Poleg tega različni akterji v različnih fazah migracij ženske pogosto obravnavajo skozi stigmo »šibkejšega spola«, ki producira viktimizacijo in pasivizacijo žensk, obenem pa jim ne uspe zmanjšati nevarnosti, ki so ji ženske izpostavljene na poti. Tako jih načini, na katere so obravnavane, delajo nemočne, hkrati pa njihove nemoči ne varujejo.

Proučevanje spola v postmodernizmu in poststrukturalizmu je zaznamovalo

zavedanje o pretiranem esencionaliziranju žensk v feminističnih teorijah, zaradi česar se t. i. tretji val feminizma izogiba enotenju žensk v univerzalni subjekt, ki temelji na prototipu ženske iz dominantne družbene skupine (Facchi v Cukut Krilič, 2009: 32). Namesto tega poskuša upoštevati dejavnike, kot so postkolonializem, rasa, razred, religija, spolna usmerjenost in nacionalna pripadnost, zaradi česar danes govorimo o feminizmih (Stanford Friedman v Cukut Krilič, 2009: 32). Zavedanje o velikih razlikah znotraj kategorije »ženske« je bistveno za razumevanje migracij, saj se tako lahko izognemo posploševanju. Zato se je treba tudi pri branju tega članka zavedati, da opisane izkušnje nikakor niso značilne za vse migrantke in begunke. Poudariti želim le nekatere vidike migracij in spolno specifične izkušnje žensk na poti, ki sem jih zabeležila med terenskim delom.

Vpliv zakonodaje in politik na poti migrantk

Zakonodaja na ženske vpliva drugače kot na moške, saj je pogosto konstruirana na podlagi izkušenj moških. To pomeni, da je oblikovana na podlagi predstav o subjektu, ki je v našem kontekstu moški. Tako je tudi z migracijsko zakonodajo, ki je plod specifičnega zgodovinskega obdobja. Calavita pojasnjuje, da »je zaradi zgodovinskih korenin begunske politike po drugi svetovni vojni in v hladni vojni prototipski prosilec za azil moški posameznik, preganjan zaradi svojih političnih prepričanj in aktivnosti« (2006: 111).

Ženske večinoma ne veljajo za »tipične begunce«, za katere velja begunska politika, tudi zato, ker je nasilje nad njimi pogosto potisnjeno v zasebno sfero. Kljub velikemu številu begunk in razseljenih žensk jih ima zelo malo urejen begunski status v t. i. »zahodnih državah«. V EU imajo ženske »več težav s pridobitvijo statusa begunke, saj njihove prošnje veljajo za manj verodostojne« (Evropski parlament, 2016: 12).¹ To je tudi eden od razlogov, da se ženske manj pogosto odločajo za pot v Evropo. V EU je bilo denimo leta 2014 v starostni skupini od štirinajst do štiriintri-deset let žensk od vseh prosilcev za azil le približno četrtno (glej EUROSTAT, 2015), v enem od azilnih domov v Srbiji pa je bilo v času, relevantnem za našo raziskavo (od 15. 8. 2014 do 30. 3. 2015), moških šestkrat več kot žensk, žensk pa približno toliko kot vseh otrok, mlajših od osem let (Tina Ivnik, 2015, pogovor z upravnikom). A statistike UNHCR kažejo, da število žensk migrantk narašča (glej Evropski parlament, 2016: 8).

Evropski parlament in kanadska vlada sta ženske v osemdesetih in devetdesetih letih priznala kot posebno »družbeno skupino«, ki bi lahko doživela preganjanje zaradi svojega vedenja in prepričanj. Kljub temu so konvencije, ki se nanašajo na

¹ O obravnavi migrantk in pravo mednarodne zaščite, ki v praksi ni nevtralen glede na spol prosilcev in prosilk za azil, glej v tej številki tudi članek Polone Mozetič z naslovom *Kaznovanje prosilcev za mednarodno zaščito zaradi izbire države azila*.

begunce, ostale jasno diskriminatorne do žensk, saj ne upoštevajo in ne vključujejo uspoljenih (*gendered*) realnosti ženskih življenj, kot so različne posledice restriktivnih patriarhatov in domače nasilje (Calavita, 2006: 112). To naj bi bila po mnenju Monice Boyd »posledica opredelitve človekovih pravic, ki pomena kategorije spola ne vključuje« (Cukut Krilić, 2009: 62). Tako begunska politika le delno obravnava nasilje v zasebnem življenju, kjer so ženske najpogosteje prizadete, politične aktivnosti žensk pa pogosto niso videne kot resne politične dejavnosti, zato imajo omejen dostop do pridobitve azilnega statusa (Calavita, 2006: 111).

Feministična kritika opozarja na nejasnost zakonodaj in na dejstvo, da te ne glede na navidezno nevtralnost in objektivnost zakrivajo hierarhije in distribucije moči. Treba se je zavedati, da so tako zakonodaje kot tudi predstave o njihovi legitimnosti le družbeni konstrukti in ne univerzalne ali naravne resnice (Cook, 1993: 76), prevladujoče družbene konstrukte pa v večji meri definira dominantna družbena skupina. Cook piše, da položaj žensk opredeljuje način delovanja družbenih, političnih, religioznih in drugih institucij, ki jih večinoma vodijo moški, in zato delujejo na moško opredeljen (*male-gendered*) način. Tako so ženske pogosto prisiljene sprejeti podrejene družbene vloge ter so s pravnimi in drugimi instrumenti izključene iz centrov moško opredeljene moči (Cook, 1995: 354), kjer se med drugim sprejema tudi migracijska zakonodaja.

Kljub temu pa je na svetu vsako leto več žensk migrantk in begunk, ki se zakonodajam prilagajajo na različne načine. O ženskah, ki so v postopkih za pridobitev begunske zaščite, Shirley Ardener piše kot o eni od »utišanih skupin«. V vsakem položaju namreč obstaja način izražanja, ki ga določa dominantna skupina, druge skupine pa so »utišane« in se morajo prilagoditi ter izraziti v dominantnem načinu (Buijs, 1993: 15). Ženske, ki se – da bi bile slišane – v azilnem postopku prilagodijo dominantnemu načinu izražanja, se pogosto predstavijo kot nemočne žrtve, ki potrebujejo zaščito. Če se znajo tako prilagoditi predstavi o konvencionalnem beguncu in reprezentirati modele ženskega vedenja, lažje pridejo do formalnega statusa begunca (Freedman, 2012: 211).

Zakonodaja posameznike in posameznice na poti obravnava kot žrtve, kar begunci in njihova okolica pogosto ponotranjijo. Te predstave viktimizirajo posameznike, jim odvzemajo moč in esencializirajo predstave o njih, zato so jim zanikane vse druge osebne lastnosti. Begunec, ki je pravzaprav pravna kategorija, tako postane primarna človeška identiteta (Hitchcox, 1993: 157). Poleg tega so begunci stereotipizirano pogosto videni kot prevaranti, begunke pa so večkrat stereotipizirane kot skrbnice (*caregivers*), ženske določenih nacionalnosti kot prostitutke, pogosto pa so videne tudi kot žrtve moško dominiranih tihotapskih krogov (Andall v Calavita, 2006: 122).

Ženske se seveda ne obnašajo vedno kot žrtve, s tem pa pogosto kršijo pravila in delujejo zunaj okvirov ženskam pripisanih dejavnosti (Hitchcox, 1993: 157). To jasno dokazujejo zgodbe sogovornic, saj govorijo o dolgih in napornih poteh, ki so jih premagale, o organiziranosti in solidarnosti med njimi:

Jana je iz Eritreje odšla pri 17 letih, ker so ji ubili očeta, mati je umrla že prej. Nima bratov in sester, ima pa veliko prijateljev. Na poti je že 13 let. Bila je v Siriji in Turčiji, v Grčiji je rodila hčer, ki je zdaj stara pet let. Hči je tam hodila v vrtec. Dolgo se je morala boriti za vrtec, potem ga je dobila brezplačno, ker ga je vodila Cerkev. Težko je bilo najti delo. Čistila je hiše pri bogatih Etiopijcih. Hči ni mogla dobiti osebnih dokumentov, razen rojstnega lista, ki ga ima s seboj. To, da hči ni mogla dobiti papirjev, jo je še posebno motiviralo, da je zapustila Grčijo. (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor z Jano)²

Jana je gotovo ženska, ki se ne prilega stereotipnim predstavam o begunkah. Kljub svoji utrujenosti in travmatiziranosti zaradi predolge poti se zdi, da je še vedno močna ženska, odločena, da ji bo uspelo priti v Evropsko unijo, čeprav potuje že pol svojega življenja. Boljše življenje za hčer je le ena od motivacij, ki jo vsa leta ženejo naprej.

Nasilje in varnost

Po pričevanjih sogovornikov večina migrantov doma ali na poti izkusi eno od oblik nasilja. Na poti so ženske izpostavljene nasilju in zlorabam tihotapcev, drugih beguncev in represivnih organov (Evropski parlament, 2016: 7; van der Zee, 2016; Amnesty International, 2016; UNHCR, 2016). Nasilje nad moškimi je drugačno od nasilja nad ženskami, privzema drugačne oblike in ima drugačne posledice. Več žensk izkusi seksualno nasilje, ki ima v kriznih, nasilnih situacijah v domači državi in na poti posebno simbolno sporočilo.

Nasilje moških nad ženskami

Nasilje moških nad ženskami dobi v konfliktnih situacijah nove razsežnosti. Kot konfliktno situacijo razumemo tudi stanje v azilnih domovih ali na poti, ko so vloge posameznika redefinirane, med drugim tudi zaradi učinkov pasivizacije in viktimizacije. Nekateri avtorji (glej McWilliams, 1998; Hitchcox, 1993) trdijo, da takšne situacije lahko izzovejo napetost moških, da si znova pridobijo izgubljeno moč in nasilje nad ženskami uporabijo kot ventil za svoje frustracije, ki so nastale zaradi občutka nemoči.

Linda Hitchcox v svoji raziskavi beguncev iz Vietnama v azilnem centru v Hongkongu ugotovila, da obstaja manjša verjetnost, da bodo grožnjo identitete začutile ženske kot moški. Ker gre za okolje, v katerem mora posameznik ali posameznica spoštovati norme in sprejeti položaj odvisnosti in podrejenosti, so

² V citatih terenskih zapiskov so navedeni ime in priimek avtorice zapiska, letnica zapisa in psevdonom sogovornika ali sogovornice.

se mu lažje prilagodile ženske, saj so bile podrejenosti navajene. Ranljivost žensk v azilnem centru pa je bila po besedah avtorice večja, ker so moški iskali občutek moči in nadzora nad ženskami, da bi si tako povrnili vsaj nekaj moči, ki so jo izgubili (1993: 145). Zato sistem pridržanja migrantov in migrantk poveča nasilje nad ženskami, vendar pa, paradoksalno, ta isti sistem ženske varuje pred nasiljem, ki ga povzroča sam (ibid.: 159).

Spolno in drugo nasilje je, kot je bilo že rečeno, na poti zelo pogosto (glej Directorate, 2016: 7; van der Zee, 2016; Amnesty International, 2016), vendar ga zaradi občutljivosti tematike ženske (in moški) pogosto prikrivajo. Na terenu smo preživeli premalo časa, da bi vzpostavili zaupanje, ki je potrebno, da bi z migrantkami in begunkami lahko govorili o spolnem in drugem nasilju, doživetem na poti. Zgodbe o spolnem nasilju smo slišali posebej redko:

Kamerunčanka Gloria je imela s tem izkušnjo v Istanbulu, kjer je štiri tedne delala v tovarni čevljev. Šef ji je plačal le prvi teden dela, za plačilo preostalih treh tednov pa je od nje zahteval spolni odnos. Ker tega ni hotela, ji preostanka denarja ni dal. (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor z Glorio)

Podobno UNHCR poroča, da so se begunke, ki jim primanjkuje finančnih sredstev, prisiljene zateči v spolne odnose, s katerimi plačujejo za svojo pot (UNHCR, 2016; glej tudi Evropski parlament, 2016: 14; van der Zee, 2016; Amnesty International, 2016).

Neenakost med spoloma, vojna, nadlegovanje in preganjanje zaradi spola so pogosti razlogi, zaradi katerih se ženske odločijo za odhod iz matične države (glej npr. Evropski parlament, 2016: 7). Pri podeljevanju statusa begunca imajo ženske več težav pri dokazovanju, da so bile preganjane, ker je nasilje na podlagi spola težje dokazljivo (Evropski parlament, 2016: 12). Poleg tega seksualno nasilje v postopkih za pridobitev azila pogosto ni upoštevano, saj se dojema kot družbeni problem (Freedman, 2012: 215), ki spada v zasebno in ne v javno sfero, medtem ko sta koncept človekovih pravic in z njim definicija »pravega begunca« konstruirana na moški perspektivi in izoblikovana skozi liberalne diskurze, ki ločijo med javnim in zasebnim.

Po Jane Freedman se lahko seksualno nasilje v državah, kjer je še zlasti veliko posilstev, normalizira. To med drugim pomeni, da predstavniki drugih držav seksualno nasilje v tej državi razumejo kot navadno tveganje ali pa v postopku za azil nima enake teže kot drugo nasilje. Posilstvo se tako lahko pojmuje kot normalen del odnosa med moškim in žensko v tej državi (Freedman, 2012: 219), zato lahko ženske izgubijo celo pravico do pravice do azila.

Živa, Sonjina štirinajstletna hči, omenja, da se v eritrejski vojski, kamor pošiljajo tudi mlade ženske, pogosto zgodi, da fantje prisilijo dekleta v spolne odnose, kar lahko ženski zaradi zanositve uniči prihodnost. To je bil tudi eden

od razlogov, da jo je njena mati hotela odpeljati proč, preden bi bila dovolj stara za obvezno služenje vojaškega roka (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor z Živo).

Pri posilstvih je pogosto spregledano, da je lahko uporabljeno kot orožje političnega zatiranja, za maščevanje nad sovražnikom ali za utišanje politično aktivnih žensk. Ženske »so bile posiljene v vsaki vojni – zaradi maščevanja, prizadejanja škode 'lastnini' drugih moških in kot sporočilo sovražnikom« (McWilliams, 1998: 114). Ženska telesa v vojni lahko razumemo kot Levi-Straussove »objekte simbolne izmenjave«, ki vsebujejo sporočila ene bojujoče se strani za drugo. Posilstvo se ne jemlje kot bolečina žensk, ampak kot poraz moških, ker niso zmogli varovati »svoje lastnine« (ibid.), kar pa posilstvo pravzaprav postavi v politično, javno sfero.

Nasilje tihotapcev

Protitihotapski diskurz, ki danes prevladuje v medijih in politiki, usmerja pozornost na tihotapce in jim pripisuje odgovornost za težavno in nevarno pot v Evropo. Toda ravno restriktivne zakonodaje in politike EU tihotapcem omogočajo delovanje in velike zasluge, migrantom pa odvzemajo vse pravice do zaščite in varnosti na poti. Freedman piše, da je zgolj navidezen namen politik EU zmanjšati tihotapstvo in trgovino z ljudmi, saj prav z ilegalizacijo migrantov in selektivno prepustnostjo meja pravzaprav krepijo tako tihotapstvo kot trgovino z ljudmi (2012: 212).

Papadopoulos in Tsianos (2008: 226) pišeta, da protitihotapski diskurz »individualizira prečkanje meja in migrante prikazuje kot žrtve tihotapske mafije. V dominantnih javnih predstavah je migracija ilegalno organiziran škandal s samo dvema igralcema: prestopniškim migrantom in kriminalnim tihotapcem«. Take predstave spregledajo ravno politično upravljanje migracij, ki je ključno za razumevanje tako tihotapstva kot migracij.

Prav zaradi ilegalizacije prečkanja mej so migranti prisiljeni poiskati druge načine za nadaljevanje poti. Ker se je povpraševanje za prečkanje meja povečevalo, so se ob zahodnobalkanski migracijski poti vzpostavile organizirane skupine tihotapcev (pogosto imenovane »mafija«), ki migrante v zameno za večje vsote denarja bodisi vodijo pri prečkanju meje bodisi jih čez meje peljejo z različnimi prevoznimi sredstvi (večkrat nevarnimi). Čeprav ni dvoma o tem, da nasilje neposredno izvajajo tudi tihotapci, je dejstvo, da ga izvajajo v kontekstu, ki jim to omogoča oziroma njihovo dejavnost še spodbuja.

Po pripovedovanju sogovornikov in sogovornic se pogosto zgodi, da tihotapci ljudi v skupini priganjajo, naj hitreje hodijo in naj se ne ustavljajo. Včasih koga, ki ne more dohajati tempa skupine, pustijo za sabo:

Skozi Makedonijo so šli v večji skupini ljudi. Skupina je bila mešana, moški in ženske, vsi so na poti jokali. Vodja skupine je bil zelo nestrpen, ves čas jih je

preganjal (vodja je bil eden od njih, migrantov). Imel je palico, kričal je: »Fast, fast!«. Če se nisi dovolj hitro premikal in dohajal skupine, so te pustili za sabo. V gozdu, kjer so se skrivali pred policisti, so morali biti popolnoma tiho. V nasprotnem primeru jim je vodja rekel: »I will kill you.« (Urška Nemeč, 2015, pogovor z Anni)

Ko so migrantke govorile o nasilju tihotapcev nad njimi, so največkrat omenjale krajo njihovega imetja. Posebej pretresljiva je zgodba migrantke in njenih otrok, ki so jih imeli v ujetništvu:

Iz Makedonije do Srbije so po cele dneve in brez daljšega počitka šest dni hodili peš ob železniški progi. V Makedoniji jih je napadla in oropala mafija. Izsiljevali so jih za denar. Ker jim denarja niso hoteli izročiti, so jih zadržali za štiri dni, nakar so se vdali in jim dali 2800 evrov. Živa (hči, op. T. I.) pravi »no problem«, češ da jim je oče takoj spet poslal denar, da so lahko nadaljevali pot. (Katja Cof, 2015, pogovor z Živo³)

Evina zgodba je podobna. Njej so tihotapci vzeli celo čevlje in očala, s čimer so ji zelo otežili pot v Beograd. Zaradi poškodb, ki jih je zaradi tega dobila na poti, je morala med našo raziskavo čakati v azilnem centru, da se pozdravi.

Iz Grčije do Srbije so vso pot hodili s tihotapci. Ti so jim na koncu poti pobrali vse, kar so imeli. Ko so prišli na cilj, so iz žepa potegnili nože in jim vzeli nahrbtnike, nakit, telefone, denar in očala. Eva brez očal slabo vidi na daleč, kar ji pri hoji povzroča veliko preglavic. Na poti se je spotaknila in si razbila zob. Evi so vzeli tudi čevlje, zato je vso pot od meje do Beograda prehodila bosa, kar je pet dni hoje. Šepa, boli jo noga in ima ovit palec na nogi. (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo)

Migrantke se odločijo bodisi za pot s tihotapci po kopnem bodisi z njihovo pomočjo v čolnih prečkajo morje med Turčijo in Grčijo. Prečkanje morja je za migrante zelo nevarno, saj čolni večinoma niso primerni za prevoz velikega števila ljudi. Eva je za prevoz na majhnem čolnu, ki si ga je delila z 89 drugimi ljudi, plačala 3000 evrov na osebo (potovala je s štirimi otroki) (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo). Čoln, na katerem so morje prečkali Sonja in njeni otroci, se je potopil tik pred obalo, rešili so se, ker so jim sopotniki pomagali iz vode (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor s Sonjo). IOM poroča, da je do začetka februarja 2016 na tej poti umrlo 319 migrantov, medtem ko je v istem obdobju leta 2015 izgubilo življenje 69 migrantov (IOM, 2016).

³ Avtorica terenskega zapisa navaja, da je materina zgodba drugačna, in tega dogodka ne omenja.

V migrantskih zgodbah so tihotapci pogosto videni kot grožnja, po drugi strani pa tudi kot nujno zlo, ki jim pomaga premagati nekatere ovire na poti v EU. Prav dejstvo, da so migranti prisiljeni najemati tihotapce, da bi si olajšali potovanje, tihotapcem daje moč nad migranti, migrantom pa pogosto ne preostane drugega, kot da se tej moči podredijo.

Nasilje represivnih organov

Na poti se veliko migrantov sooča z nasiljem represivnih organov (van der Zee, 2016; Amnesty International, 2016). Doživljajo ga tudi ženske, čeprav so nas sogovorniki opozorili, da so represivni organi do žensk (sploh teh, ki potujejo z otroki) pogosto bolj prizanesljivi kot do njihovih moških sopotnikov. Največkrat se migranti skušajo na različne načine izogniti policijskemu nasilju ali samo stiku s policisti, pri čemer se ženske zatekajo k drugačnim strategijam kot moški.

Eva je svojo pot začela pred dvema letoma, vendar se je iz Grčije za nekaj časa vrnila v Savdsko Arabijo, ker so njo in njenega takrat sedemnajstletnega sina v Grčiji pretepli policisti. Pravi, »da je policija v Grčiji grozna«. (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo)

Enako se dogaja v nekaterih azilnih domovih, kjer so upravniki in drugi zaposleni do migrantov nasilni. V azilnem centru v Bogovađi je Sonja povedala, da jih »direktor stresa z elektrošokerjem – z njim stresa odrasle in straši otroke« (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor s Sonjo). Glede na trditve drugih aktivistk in aktivistov, ki govorijo o pogostnosti policijskega nasilja (glej No Border Serbia, 2015), smo med našim terenskim delom zbrali zelo malo pričevanj o tem. Razlog sta verjetno predvsem strah sogovornic in sogovornikov ter pomanjkanje zaupanja, ki smo si ga v tako kratkem času pridobili.

Pridobili pa smo kar nekaj informacij o prizanesljivejši obravnavi žensk. Da policisti ženske z otroki pogosto obravnavajo drugače kot moške, nas je opozoril sogovornik Miha, čigar žena je ostala doma, saj bi bila, kot je rekel, pot zanjo prenaporna. Vseeno pa se zaveda nekih prednosti, ki jih imajo na poti ženske (predvsem tiste z otroki). Pravi, da »so nekatere stvari na poti lažje za ženske. Policija po navadi lepše ravna z njimi. Če ujamejo moškega, ga zaprejo, ženske večkrat spustijo ali jih zaprejo za krajši čas, enako velja za starejše ljudi« (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Mihom). To potrjuje marsikatera zgodba s terena:

Ko so prišli v kraj Lojane v Srbiji, jih je ujela policija in jih aretirala. Povedala je, da so takoj zaposili za azil. Policist jo je najprej odpeljal k sebi domov in ji dal čevlje, ki jih nosi še zdaj. Nato jo je peljal v bolnišnico na pregled k zdravniku. Sama pravi, da ima zelo dobre izkušnje s policisti v Srbiji, da so bili do nje zelo prijazni. (Urška Nemec, 2015, pogovor z Anni)

Z ženskami včasih lepše ravnajo tudi varnostniki in upravniki centrov. Zgodi se celo, da delajo razlike med možem in ženo, ki potujeta skupaj:

Darja in Tina sta sestri, stari okrog trideset let. Pravita, da sta prišli prepozno, da bi lahko vsi zaprosili za papir in bivanje v centru. Varnostnik ju je sicer povabil, naj prespita v centru, ne pa tudi njunih mož, zato sta se odločili, da bosta spali zunaj. (Larisa Petrič, 2015, pogovor z Darjo in Tino)

O podobnih izkušnjah iz azilnih centrov govorijo tudi drugod po svetu. Raziskava v azilnem centru v Hongkongu kaže, da ženske dobijo več pomoči, kot bi jo v enakih okoliščinah dobili moški, če se obnašajo ubogljivo in nemočno (Hitchcox, 1993: 156). V teh primerih ženskam njihova podrejeni položaj pomaga, saj imajo nekateri moški občutek, da morajo ženskam pomagati in jih zaščititi.

Ženske torej lahko prejmejo več pomoči, če se znajo prilagoditi predstavam o nemočnih begunkah. Lahko pa uporabljajo tudi za ženske specifične strategije upora proti represiji oziroma zakonskim oviram. Ena teh strategij je ličenje, ko se ženske med seboj lepo naličijo, izberejo si lepa oblačila in torbice ter uredijo svoje otroke, da bi bili pri prečkanju meje vsi čim manj sumljivi. O načrtih za prečkanje meje sta pripovedovali Zahra in Eva, predvsem v Evinem glasu je bilo ob tem zaznati razburjenje:

Mejo bosta poskusili prečkati tako, da bodo vsi pustili vse stvari v azilnem domu. Ženski bosta vzeli samo damski torbici, saj je tako manj verjetno, da bi ju ustavila policija. Manj sumljivo bosta videti sploh zato, ker ima Zahra zelo svetlo polt. Naličila ju bo neka Somalka iz azilnega doma, ki zna dobro ličiti. Vsi se bodo lepo oblekli. (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo in Zahro)

Nosečnost

Nosečnost oziroma možnost zanositve je eden od dejavnikov, da je ženska migrantska izkušnja »illegalnosti« drugačna od moške (Castañeda, 2008: 172). Kot piše Silvia Federici, so bile ženske že v srednjem veku manj mobilne zaradi nosečnosti in skrbi za otroke (Federici, 2004: 73). Če ženska zanosi v času, ko premaguje težko pot, je nedokumentirana in izpostavljena tveganjem, izkušnjo nosečnosti zagotovo zelo spremenijo.

Browner piše, da ženske v nasprotju z drugimi biološkimi bitji »zanosijo in rodijo v kontekstu jasnih in nestalnih materialnih razmer« (Browner, 2000: 773), kot so možnosti za zaposlitev, širše ekonomske povezave, razredne delitve, zdravstveni sistem in dostop do njega ter načini poroda, ki so ji na voljo (Ginsburg in Rapp v ibid.). Poleg tega ženska zanosi v specifični mreži družbenih razmerij, ki vključujejo njenega seksualnega partnerja in otroke, druge sorodnike, sosede, delodajalce,

zdravstvene delavce in avtoritete, povezane z vero in državo (ibid.: 774). To pomeni, da na nosečnost vpliva veliko dejavnikov, poleg tega pa ima ta širši vpliv tudi na druge posameznike v družbenem krogu ženske.

Lejlina nosečnost je vplivala nanjo, na njenega moža in na potek poti, na katero sta se odpravila skupaj:

Triindvajsetletna Somalka Lejla je v centru Krnjača že pet mesecev. Njena pot se je začela v Somaliji, od koder je potovala skupaj s svojim možem Mohamedom. Iz Somalije sta priletela z letalom v Turčijo, nato pa sta z vlakom potovala do Grčije. V Grčiji je Lejla zanosila, kar je bilo povod za odločitev, da se na poti ločita. Ko sta prečkala makedonsko mejo, je šel vsak svojo pot. Mož se je napolil proti cilju, Norveški, kamor je tudi prišel. Tam je zaprosil za azil. Kot je povedala, naj bi mož, ko dobi potni list, prišel po njo in otroka. Tako je Lejla nadaljevala pot iz Makedonije v Srbijo peš. Ko je prišla do Beograda, so jo takoj sprejeli v center Krnjačo. Takrat je bila že v šestem mesecu nosečnosti. (Sindi Časar, 2015, pogovor z Lejlo)

Lejli je nosečnost spremenila potek poti glede na prvotno načrt, ki sta ga zasnovala z možem pred odhodom. V času naše raziskave je bila v azilnem centru, zaradi svojega statusa »noseče ženske« in »mlade mame« pa so jo ljudje, ki katerimi je bila v tem času v stiku, obravnavali drugače:

V devetem mesecu je sredi noči dobila popadke. Ker so bili ponoči v stavbi zaklenjeni, je o popadkih obvestila dva moška, ki jima je nekako uspelo odstraniti rešetke z oken, da je eden splezal skozi okno in stekel do varnostnika centra. Ta je nato poklical pomoč in z rešilcem so jo odpeljali v porodnišnico v Beogradu. Z njo je šel tudi eden od beguncev, ki je prevajal, saj Lejla ne govori angleško. Pri porodu ni bilo zapletov in rodila je zdravega dečka. V bolnišnici je ostala štiri dni, nato pa se je z otrokom vrnila v center. Zaradi dojenčka so ji namenjali veliko pozornost. Pravi, da so bili ljudje ob rojstvu otroka zelo prijazni, osebje in prostovoljci so ji priskrbeli vse, kar je potrebovala za dojenčka. (Sindi Časar, 2015, pogovor z Lejlo)

Med nosečnostjo so ženske ranljivejše in bolj ogrožene, kar se lahko kaže v zmanjšanju mobilnosti, izgubi zaposlitve, večjih finančnih potrebah, vse to pa vpliva na njihovo avtonomijo (Castañeda, 2008: 346). Dejavnik, ki bistveno vpliva na noseče migrantke, je njihov status, bodisi ilegaliziran bodisi legaliziran, ki pomembno določa pravico do (brezplačne) zdravstvene oskrbe. Na podlagi poznavanja zakonodaje smo predvidevali, da so bile migrantke, ki smo jih spoznali na terenu, večinoma začasno »legalizirane«, saj vsaka migrantka ali migrant za bivanje v srbskem azilnem centru potrebuje potrdilo, da je zaprosila oziroma zaprosil za azil. Ta dokument in vsakodnevni popis prisotnosti v centru človeka

začasno legalizirata, vendar se v nadaljevanju poti njegov status spreminja glede na čas in državo, kjer se nahaja. V Srbiji imajo prosilci in prosilke za azil in srbski državljani enak dostop do zdravstvene oskrbe, kar je sicer v drugih državah velika redkost (glej *Doctors of the world*, 2014). To pomeni, da so tudi nosečnice, ki so zaprosile za azil, upravičene do brezplačnih pregledov in poroda (glej Centar za zaščito i pomoć tražiocima azila). Toda treba je opozoriti, da čeprav imajo ženske kot prosilke za azil pravico do zdravstvene oskrbe, je dostop do zdravstvenih storitev za ilegalizirane nosečnice zelo omejen. Na splošno imajo v Srbiji dostop le do nujne zdravstvene oskrbe (Strban, 2010: 8), čeprav bi potrebovale tudi preventivne preglede, ki pa niso vključeni v nujno zdravstveno oskrbo. Poleg tega bi jih bilo treba o dostopu do zdravstvenega varstva bolje in bolj redno obveščati. Po drugi strani pa tudi namestitveni standardi v azilnih centrih za nosečnice niso primerni predvsem zaradi oteženega dostopa do zdravnika (npr. ponoči).

V nosečnosti je dostop do kakovostne zdravstvene oskrbe bistven, izpostavljenost nevarnostim in naporom na poti pa se lahko usodno konča za otroka in mater. Iz pogovorov izhaja, da se nekatere nosečnice odločijo ostati v azilnih centrih in počakati na porod, da bi se tako izognile naporni poti. Nekatere migrantke pa si kljub nosečnosti ne želijo čakati v azilnih domovih. Tako se je Maša iz Somalije, ki smo jo srečali v Banji Koviljači, odločila za predčasen odhod iz centra:

Ima le še dva tedna do poroda in pravi, da še nima pripravljenih stvari za dojenčka, saj ne ve, koliko časa bo ostala v azilnem centru in kdaj se bo odločila oditi na pot. V sobi je še s tremi ženskami in zelo malo prostora, kar je tudi eden od razlogov, zakaj si še ni priskrbela potrebščin za novorojenčka. Upa, da ji bo pripadala samostojna soba v centru, ko bo rodila. Hkrati govori, da ne želi roditi tukaj, da želi nadaljevati pot. Čuti se pripravljena za pot. Nič je ne boli in ne krvavi, samo občasno jo zebe. Bila je na ultrazvoku in vse dobro kaže, povedali so ji, da bo fantek, kar je že prej čutila sama. Drugi migranti so govorili, da je pot zelo težavna in da ji ne bo uspelo zdržati te poti v tako pozni nosečnosti (Sanja Guček, 2015, pogovor z Mašo).

Raziskave kažejo, da noseče migrantke, tudi tiste, ki dlje časa živijo na določenem ozemlju, a nimajo legaliziranega statusa, pridejo na prvi pregled pozneje kot druge ženske. Razlogi za to so izključenost iz zdravstvenega sistema, slaba informiranost o pravicah med nosečnostjo, pomanjkanje denarja za plačevanje pregledov in storitev ter strah pred stikom z administrativnimi organi zaradi možnosti deportacije (glej Bolumar in dr., 2007; *Doctors of the world*, 2014; IOM, 2009). Zaradi naštetih dejavnikov migrantke »uporabljajo zdravstveno oskrbo znatno manj kot druga populacija« (glej Bolumar in dr., 2007; *Doctors of the world*, 2014).

Čeprav načeloma »učinek zdravega migranta« (glej Mladowsky, 2007: 9) velja – gre za raziskavo o tem, da je migrantska populacija ob prihodu navadno bolj zdrava kot povprečna populacija –, so noseče migrantke slabšega zdravja, predvsem

zaradi bolj omejenega dostopa do zdravstvenega sistema. Literatura navaja, da je pri nosečih migrantkah več splavov, carskih rezov, prezgodnjih porodov, smrtnosti žensk in otrok med porodom, različnih ginekoloških zapletov, pa tudi težav v duševnem zdravju, npr. poporodne depresije in tesnobe (glej Calavita, 2005; IOM, 2009; Zincone, 2000).

Eva je povedala, da je ob prihodu v azilni center splavila štirimesečna dvojčka. Pravi, da je bilo hudo. Tolaži se s tem, da bo še lahko zanosila in da je morda bolje tako. Njena prijateljica odvrne, da pot za žensko v visoki nosečnosti ni nevarna le za otroka, temveč tudi zanjo. Otroka pa bi zaradi naporov na poti lahko umrla tudi po rojstvu. (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo)

Zaradi nosečnosti je lahko ženska izkušnja migracije specifična, saj so nosečnice bolj ranljive, kljub nosečnosti pa pogosto potujejo same, zato so še zlasti pomembne solidarnostne vezi med migranti. Nosečnost je za ženske včasih motivacija, da hitreje dosežejo ciljno destinacijo, s čimer lahko ogrozijo svoje zdravje. Za zdravstveno varstvo žensk bi bilo nujno, da bi bile noseče migrantke na poti deležne večje skrbi pristojnih zdravstvenih ustanov, torej da bi se jim med nosečnostjo in po porodu zagotovila primerna namestitvev in brezplačna zdravstvena oskrba, da bi bile o svojih možnostih primerno obveščene, predvsem pa da bi imele vsaj v tem času pravico do legalizacije svojega statusa.

Spreminjanje vloge žensk na poti

Pri proučevanju migracij se odpirajo vprašanja, kot so: ali se vloge žensk na poti spreminjajo, ali privzemajo nove družbene statuse in opuščajo stare, ali njihova moč narašča ali upada itn.

Ko ženske postanejo migrantke ali begunke, jih položaj prisili, da razmislijo o svojih predsodkih in da prevzamejo ekonomske ali družbene vloge, ki jih doma niso imele ali so jim bile celo nedosegljive. Hondagneu-Sotelo (1992: 411) piše, da na migracijo vplivajo odnosi med spoloma, vendar pa tudi migracijski proces sam vzpostavlja nove odnose med spoloma. V tem pogledu je migracija oboje, »uspoljena in spolno opredeljujoča« (*gendered and gendering*) (ibid.).

Papadopoulos in Tsianos (2008: 228) za proces, ki zaznamuje migrante in migrantke, uporabita koncept postajanja (*becoming*), ki združuje enigma njihovega prihoda in enigma izvora v proces deidentifikacije. Postajanje je spreminjanje, ki oblikuje neopredeljeno materialnost, kjer rastejo nove povezave, družbenosti in neformalne mreže. Spreminjanje identitet migrantk lahko torej razumemo tudi kot proces, ki jim omogoča spletnje začasne socialne mreže in avtonomijo, saj so te včasih edini način, da si olajšajo pot in travme, ki jih doživijo na njej.

Hondagneu-Sotelo je spremembe v družbenih statusih žensk in moških

proučevala med mehiškimi priseljenci v ZDA. Ugotovila je, da je enakopravnost med spoloma v priseljenjskih družinah večja, kar so mnogi pripisovali vplivu severnoameriške družbe, dejansko pa je posledica novih vedenjskih vzorcev, pridobljenih med migracijo (1992: 398–397). Za spreminjanje vlog sta ključna spreminjanje razmerij moči v družini in dostop do socialnih skupnostnih mrež (ibid.), tudi prek participacije v civilni družbi (glej Pajnik in Bajt, 2009: 39). Pri tem ženske dobijo nove naloge in odgovornosti, zato se naučijo delovati odločneje in bolj avtonomno (Hondagneu-Sotelo, 1992: 410–411). O vlogi ženske torej ne moremo razmišljati kot o nespremenljivi in dokončni, saj je spol sočasno z njegovo rigidno družbeno konstrukcijo tudi situacijsko spreminjajoči se proces (Calavita, 2006: 105).

Avtonomija žensk na poti in solidarnost

Za ženske, s katerimi smo se pogovarjali, se zdi, da so na poti k zastavljenemu cilju vztrajne in avtonomne. Njihove zgodbe govorijo o sposobnosti prilagajanja, ki se kaže v iznajdljivosti, solidarnostnih praksah in soočanju z napori in travmami, včasih skozi dolgo časovno obdobje. O zgoraj omenjeni Jani, ki je na poti že trinajst let, je Sarah Lunaček Brumen zapisala, da je »skoraj pol življenja že na poti. Pravzaprav nomadka.« (Sarah Lunaček Brumen, 2015, terenski zapisek) Zgodbe o dolgotrajnih potovanjih in večkratnih poskusih vstopa v EU so pogoste:

Že pred dvema letoma so prvič poskušali priti v Evropo. Najprej so šli v Maroko, vendar niso mogli prečkati morja, zato so šli v Grčijo iz Turčije. Tam so jih ujeli policisti, njo in starejšega sina so pretepli in takrat so se vrnili v Savdsko Arabijo. (...) Znova so šli na pot novembra lani. Iz Libije v Turčijo so šli s čolnom, enako iz Turčije v Grčijo. (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo)

Na terenu smo spoznali veliko žensk, ki so potovale z otroki in brez mož. V teh primerih so ženske popolnoma prevzele skrb za svoje otroke, podporo pa so večkrat dobivale od drugih migrantk (in tudi migrantov), s katerimi so potovale. Izvedeli smo za primer, ko se je mati morala ločiti od svoje hčere, ker je bila po policijski intervenciji za nadaljevanje poti pretrujena:

Mati je s hčerko potovala v skupini z drugimi migranti. V njej je bil tudi par iz iste države. Moški je na poti pomagal nesti dekllico. Na poti sta se mati in hči ločili, saj je bila mati pretrujena, da bi nadaljevala pot, obenem pa se je skupina migrantov ob prihodu policije razkropila. Deklica je pot nadaljevala s tem parom do centra v Bogovađi, medtem ko je mati ostala v Makedoniji. Čez kakšen mesec je materi uspelo priti v Bogovađo, kjer jo je čakala hči v varstvu para. 'Ne moreš si predstavljati, kako se je mala dekllica razveselila svoje mame.' (Sara Lunaček Brumen, 2015, pogovor z Eritrejko, ki je bila priča srečanju, in z žensko iz para, ki je poskrbel za dekllico)

Par, ki je poskrbel za malo deklico, je preložil odhod, da je skrbel za deklico, dokler ni njena mati prišla v azilni center.

Tudi Sirka Zahra je vso pot potovala sama s tremi otroki in brez pomoči tihotapcev. Imela je srečo, saj je v Srbijo prišla v dveh tednih. Njen mož je mrtev, prav tako brat in oče, medtem ko je njena mati v Siriji, sestra in drugi brat pa na Švedskem. Zahra se je spoprijateljila z Evo in sklenili sta, da bosta skupaj nadaljevali pot. Skupaj sta imeli pet otrok. Eva je znala več jezikov, Zahra pa je imela GPS. Eva je bila že od prej navajena samohranilskega življenja, Zahra pa se je morala s to vlogo soočiti, preden je šla na pot, ko ji je v sirski državljanski vojni umrl mož (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo). Avtonomija in solidarnost sta pomembni komponenti številnih zgodb sogovornic. Včasih gre za pomoč pri nošenju otroka, kot pri Evi, ko njena hči ni mogla več hoditi in jo je nesel sopotnik (Tina Ivnik, 2015, pogovor z Evo), včasih si migranti pomagajo, da pridejo do denarja (Urška Nemeč, 2015, pogovor z Anni), včasih pa gre za kaj tretjega.

Napori na poti

Ženske se morajo na svoji poti spoprijeti s fizičnimi in psihičnimi napori, ki jih niso navajene od doma. Naše sogovornice so pogosto opisovale travmatične dogodke na poti, napore in nevarnosti. Velika večina je hodila več dni, pogosto po železniških tirih, brez primerne obutve, včasih bose in brez počitka:

Samira je 25-letna Somalka. V Grčiji se je pridružila večji skupini, okrog 150 ljudi, ki so se napotili proti makedonski meji. Sedem dni so hodili čez Makedonijo do meje s Srbijo. Tempo hoje je bil zelo hiter in naporen. Hodili so tako čez dan kakor tudi zvečer, ko so se spočili in zaspali le za kakšno uro. Mejo s Srbijo so prečkali v pol ure, saj so čez mejo tekli. (...) Pravi, da je bila pot zelo naporna, tako čustveno kot telesno. (Sindi Časar, 2015, pogovor s Samiro)

Napori so za ženske na poti še večji, če potujejo z otroki:

Sonja je potovala s tremi otroki. Najhuje je bilo v Makedoniji, kjer so hodili tudi po 25 ur skupaj. Noge so jo zelo bolele. Taksisti so jih včasih sprejeli, a jih kar nekje spet odložili, kot pse, je rekla Sonja, rekoč jim, da gre policija. V skupini so hodili ob progi, vlak ni potrobil, niso ga videli, nekdo jih je rešil tako, da jih je porinil, in zato se je potolkla na kamnih. Ko bi morali čez mejo, sta jih dva tihotapca sredi noči pustila neznano kje. Sonja je začela klicati policijo, hotela je nazaj v Makedonijo, da ne bi ostala tam sredi noči z otroki. (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor s Sonjo)

Z različnimi travmami so se naše sogovornice spopadale različno, pogosto brez strokovne pomoči, ki je na poti (marsikdaj pa tudi v ciljnih državah) niso dobile. Anni pravi, da »gredo med drugim ljudje k zdravniku, da bi povedali svoje zgodbe in se olajšali« (Urška Nemeč, 2015, pogovor z Anni).

Ko je Sonja prišla v azilni dom, ni hotela govoriti z nikomer, dovolj je imela vseh ljudi, ki so jo pustili neznano kje (bila je gotovo travmatizirana od poti). (...) Pot je opisala fragmentarno, zdi se mi, da je res travmatizirana od napov, negotovosti in pomanjkanja zanesljive človeške podpore na tej poti. Vsaj zdaj je mirna, deluje stabilno, si je nekako opomogla, verjetno začasno, da gredo lahko naprej. (Sarah Lunaček Brumen, 2015, pogovor s Sonjo)

Sklep

V članku sem skozi pripovedi, zbranimi na terenu, skušala predstaviti nekaj zgodb žensk na t. i. balkanski poti, ki tako v akademskem kot v novinarskem pisanju pogosto ostanejo v senci izkušenj moških. Med ljudmi na poti je žensk številčno res manj kot moških, vendar se zdi, da je odsotnost obravnave žensk bolj posledica dejstva, da našo razumevanje družbe v veliki meri konstruirajo izkušnje moških. V javnem diskurzu so migrantke pogosto predstavljene kot pasivne žrtve, namesto da bi prepoznali njihovo aktivno vlogo, ki jo prevzemajo v migraciji. Taka obravnava jim odvzema moč, poleg tega pa jih kljub deklarativni prepoznavi ranljivosti ne varuje.

Razlika med moško in žensko izkušnjo migracije izhaja iz spoznanja, da so ženskam pripisane drugačne družbene vloge kot moškim (Cook, 1995: 353). Zagotovo ne obstaja nekaj takega, kot je splošna »migracijska izkušnja žensk«, saj ženske niso homogena entiteta. Kljub temu pa sem v članku skušala prikazati nekatere od potencialno specifičnih izkušenj žensk na migracijski poti.

Dejstvo je, da azilna in migracijska zakonodaja in politike EU definirajo kategorijo spola posplošeno, saj se omejujejo na splošno kategorijo žensk, pri čemer spregledajo ranljivejše skupine med njimi ali potencialne situacije in razmere na poti, ki so za ženske lahko nevarnejše. To povečuje negotovost in ranljivost žensk na poti. Posebna obravnava žensk na poti v zakonodajah je potrebna, ker ženske na poti doživljajo specifične izkušnje, kot so nosečnost, seksualno in drugo nasilje ter spremembe uspoljenih vlog, zaradi česar je njihova izkušnja migracije drugačna od izkušenj moških. Analiza je pokazala, da nosečnice na poti nimajo dostopa do primerne in varne zdravstvene oskrbe. Poleg tega bi bilo ženskam nujno omogočiti strokovno oskrbo za soočanje s travmatičnimi izkušnjami, ki so jih doživele na poti in za katere jim največkrat ni dana nikakršna opora.

Pomembno se je zavedati specifičnih izkušenj, ki jih pri migraciji doživijo ženske,

pri čemer se je pri obravnavi treba izogniti esencijalizaciji žensk in upoštevati različne kategorije razreda, etničnost, vera, spolna usmerjenost itd. S tem bomo dopolnili sliko, ki za zdaj zaradi neupoštevanja enega od spolov ostaja nepopolna.

Literatura

- ANTHIAS, FLOYA, MAJA CEDERBERG, TAMSIN BARBER IN RON AYRES (2009): Welfare Regimes, Labour Market Policies, and the Experiences of Female Migrants. V *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: A Comparative Analysis*, M. Kontos (ur.), 15–22. Dostopno na: http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/femipol_finalreport.pdf (8. september 2015).
- AMNESTY INTERNATIONAL (2016): *Female refugees face physical assault, exploitation and sexual harassment on their journey through Europe*. Dostopno na: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/01/female-refugees-face-physical-assault-exploitation-and-sexual-harassment-on-their-journey-through-europe/> (4. marec 2016).
- BOLUMAR, FRANCISCO, ALICIA LIÁCER, MARÍA VICTORIA ZUNZUNEGUI, JULIA DEL AMO IN LUCIA MAZARRASA (2007): The contribution of a gender perspective to the understanding of migrants' health. *Journal of Epidemiology & Community Health* 61(2): 4–10.
- BROWNER, CAROLE H. (2000): Situating Women's Reproductive Activities. *American Anthropologist* 102(4): 773–788.
- BUIJS, GINA (1993): Introduction. V *Migrant women: Crossing Boundaries and Changing Identities*, G. Buijs (ur.), 1–21. Oxford, Washington, D. C.: Berg.
- CALAVITA, KITTY (2005): *Immigrants at the margins: Law, race and exclusion in southern Europe*. New York: Cambridge University Press.
- CALAVITA, KITTY (2006): Gender, Migration, and Law: Crossing Borders and Bridging Disciplines. *International Migration Review* 40(1): 104–132.
- CASTAÑEDA, HEIDE (2008): Paternity for Sale: Anxieties over »Demographic Theft« and Undocumented Migrant Reproduction in Germany. *Medical Anthropology Quarterly* 22(4): 340–359.
- CENTAR ZA ZAŠTITU I POMOĆ TRAJIČIMA AZILA. Dostopno na: <http://azilsrbija.rs/azil/> (20. maj 2016).
- CRANFORD, CYNTHIA IN PIERRETTE HONDAGNEU-SOTELO (2006): Gender and Migration. V *Handbook of the Sociology of Gender*, J. Saltzman Chafetz (ur.), 105–126. New York: Springer.
- CUKUT KRILIĆ, SANJA (2009): *Spol in migracija: Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- CUKUT, SANJA (2009): Hotela sem samo videti svet okoli sebe. V *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*, M. Milharčič Hladnik in J. Mlekuž (ur.), 193–217. Ljubljana: ZRC SAZU.

- DOCTORS OF THE WORLD (2014): *Access to Healthcare in a Europe in a Time of Crisis 2014: Focus on Women and Children*. Dostopno na: http://issuu.com/dotw/docs/mdm_2014_eu_report_access_to_care (10. avgust 2014).
- EVROPSKI PARLAMENT (2016): *Reception of female refugees and asylum seekers in the EU: Case study Germany*. Dostopno na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/536497/IPOL_STU\(2016\)536497_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/536497/IPOL_STU(2016)536497_EN.pdf) (1. marec 2016).
- EUROSTAT (2015): *Asylum statistics*. Dostopno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics (8. september 2015).
- FEDERICI, SILVIA (2004): *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*. Brooklyn: Autonomedia.
- FREEDMAN, JANE (2012): The Feminisation of Asylum Migration From Africa: Problems and Perspectives. V *African Migration: Patterens and Perspectives*, T. H. Leedy in A. Kane (ur.), 211–230. Bloomington: Indiana University Press.
- HITCHCOX, LINDA (1993): Vietnamese Refugees in Hong Kong: Behaviour and Control. V *Migrant women: Crossing Boundaries and Changing Identities*, G. Buijs (ur.), 145–161. Oxford, Washington, D.C.: Berg.
- HONDAGNEU-SOTELO, PIERRETTE (1992): Overcoming Patriarchal Constraints: The Reconstruction of Gender Relations among Mexican Immigrant Women and Men. *Gender and Society* 6(3): 393–415.
- IOM (2009): *Maternal and child healthcare for immigrant population*. Dostopno na: [http://www.migrant-healthurope.org/files/Maternal%20and%20Child%20Care_Background%20Paper\(1\).pdf](http://www.migrant-healthurope.org/files/Maternal%20and%20Child%20Care_Background%20Paper(1).pdf) (30. april 2014).
- IOM (2016): *Mediterranean Migrant Arrivals in 2016 Pass 76,000; Deaths Top 400*. Dostopno na: <https://www.iom.int/news/mediterranean-migrant-arrivals-2016-pass-76000-deaths-top-400> (4. marec 2016).
- LIAPI, MARIA IN ANNA VOUYIOUKAS (2009): Language Skills, Educational Qualifications and Professional Skills. V *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: A Comparative Analysis*, M. Kontos (ur.), 28–34. Dostopno na: http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/femipol_finalreport.pdf (8. september 2015).
- MCWILLIAMS, MONICA (1998): Violence Against Women in Societies Under Stress. V *Rethinking violence against women*, R. Emerson Dobash in R. P. Dobash (ur.), 111–141. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage publications.
- MLADOWSKY, PHILIPA (2007): Migrant health in the EU. *Eurohealth* 13(1): 9–11.
- NO BORDER SERBIA (2015): *Police and state terror on the border between Serbia and Hungary*. Dostopno na: <https://noborderserbia.wordpress.com/page/6/> (20. maj 2016).
- PAJNIK, MOJCA IN VERONIKA BAJT (2009): Improving Civic Participation of Female Migrants. V *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: A Comparative Analysis*, M. Kontos (ur.), 24–40. Dostopno na: http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/femipol_finalreport.pdf (8. september 2015).
- PAPADOPOULOS, DIMITRIS IN VASSILIS TSIANOS (2008): The Autonomy of Migration:

- The Animals of Undocumented Mobility. V *Deleuzian Encounters: Studies in Contemporary Social Issues*, A. Hickey-Moody in P. Malins (ur.), 223–235. New York: Palgrave.
- RAPP, RAYNA (2001): Gender, Body, Biomedicine: How Some Feminist Concerns Dragged Reproduction to the Center of Social Theory. *Medical Anthropology Quarterly* 15(4): 466–477.
- SIEVEKING, NADINE (2010): Mobility and the gendered dynamics of migration: Challenging German development cooperation in Ghana and Mali. V *Mobility, Transnationalism and Comntemporary African Societies*, T. Grätz (ur.), 138–154. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- STRBAN, GREGOR (2010): *Social security of (migrant) seasonal workers: Beneficiary party report Serbia*. Dostopno na: <http://www.coe.int/t/dg3/sscssr/Source/Social%20security%20of%20migrant%20seasonal%20workers%20-%20Serbia.doc> (21. september 2016).
- TRIMIKLINIOTIS, NICOS IN MIHAELA FULIAS-SOUROULLA (2009): Migrant Women in Informal Sectors of the Economy. V *Integration of Female Immigrants in Labour Market and Society: A Comparative Analysis*, M. Kontos (ur.), 22–28. Dostopno na: http://www.femipol.uni-frankfurt.de/docs/femipol_finalreport.pdf (8. september 2015).
- UNHCR (2016): *Report warns refugee women on the move in Europe are at risk of sexual and gender-based violence*. Dostopno na: <http://www.unhcr.org/569f99ae60.html> (4. marec 2016).
- VAN DER ZEE, RENATE (2016): *Life as a female refugee: 'You don't know who to trust'*. Dostopno na: <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/02/life-female-refugee-don-trust-160210092005932.html> (4. marec 2016).
- WILLEN, SARAH (2005): Birthing »Invisible« Children: State Power, NGO Activism, and Reproductive Health among »Illegal« Migrant Workers in Tel Aviv, Israel. *Journal of Middle East Women's Studies* 1(2): 55–88.
- ZINCONI, GIOVANNA (2000): A Model of »Reasonable Integration«: Summary of the First Report on the Integration of Immigrants in Italy. *International Migration Review* 34(3): 956–968.

EMIGRACIJA

Država blaginje in njen vpliv na izseljevanje: primer Slovenije¹

Abstract

The welfare state and its impact on emigration: The case of Slovenia

The article provides an important but often overlooked insight into the links between welfare state generosity and increased emigration. The complexity of establishing this connection requires careful methodological planning and is an ambitious undertaking that is beyond the scope of this article. The purpose is rather to outline the simultaneously emerging trends in decreasing social expenditure and rising emigration rates and point out the challenges and pitfalls in linking the two phenomena. The authors develop their argumentation on the case of Slovenia.

Keywords: welfare state, social security, emigration, migration research, Slovenia

Mojca Vah Jevšnik is a researcher at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU and lecturer in the postgraduate study program European Master in Migration and Intercultural Relations, University of Nova Gorica. (mvah@zrc-sazu.si)

Kristina Toplak is a Research Fellow at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU. (ktoplak@zrc-sazu.si)

Povzetek

V članku je predstavljen pomemben, a premalokrat poudarjen razmislek o povezavi med državo blaginje in povečanim izseljevanjem. Kompleksnost vzpostavljanja te povezave sicer zahteva poglobljeno metodološko načrtovanje in je ambiciozni podvig, ki presega doseg tega prispevka. Tako se prispevek osredinja predvsem na oris in problematizacijo sočasno porajajočih se trendov zmanjševanja izdatkov za socialno varstvo in povečevanja izseljevanja, ob tem pa opozarja na izzive in pasti pri povezovanju obeh pojavov. Avtorici svoja dognanja o morebitnih povezavah utemeljuje na primeru Slovenije.

Ključne besede: država blaginje, socialno varstvo, izseljevanje, raziskovanje migracij, Slovenija

Mojca Vah Jevšnik je raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU in predavateljica na mednarodnem podiplomskem študijskem programu Migracije in medkulturni odnosi na Univerzi v Novi Gorici. (mojca.vah@zrc-sazu.si)

Kristina Toplak je znanstvena sodelavka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. (ktoplak@zrc-sazu.si)

¹ Članek je prilagojen prevod besedila, ki je leta 2015 izšel v zborniku *Cross-border migration and its implications for the Central European area* na straneh 130–146. Zbornik je uredil L'ubomír Falt'an, izšel pa je v Bratislavi pri Slovak Committee for UNESCO MOST Programme, Institute for Sociology of the Slovak Academy of Sciences.

Uvod

Izseljevanje iz Slovenije, še zlasti mladih s terciarno izobrazbo, je opazno naraslo v zadnjih sedmih letih, po začetku ekonomske krize. Delež izseljencev glede na velikost prebivalstva med letoma 2005 in 2014 v primerjavi z nekaterimi drugimi državami emigracije v regiji, denimo Srbijo, Bolgarijo ali Romunijo (Fassmann in dr., 2014), sicer ostaja majhen, kljub temu pa stopnja emigracije med letoma 2009 in 2014 kaže na pomembno rast v primerjavi s preteklimi leti. Slovenska statistika sicer temelji le na podatkih o prebivalcih, ki so bodisi prostovoljno odjavili svoje prebivališče bodisi jim je poteklo dovoljenje za prebivanje, zato ni posebno zanesljiv kazalec o dinamiki izseljevanja, vseeno pa skupaj s strokovnimi ocenami razkrija jasen trend. Razlogi za izseljevanje so številni in odločitve za migracijo raznolike, vendar pa sočasnost rasti izseljevanja in zmanjševanja izdatkov za socialno varstvo odkriva povezavo, ki je ni mogoče spregledati.

Če izdatke za socialno varstvo razdelimo glede na posamezne socialne prejemke, vidimo, da je bila večina prejemkov v tem obdobju izpostavljena tako vladnim rezom kot hkratnemu zaostrovanju kriterijev upravičenosti. Rezi so bili narejeni v času, ko sta se povečevala brezposelnost in upokojevanje in ko je naraščala stopnja materialne prikrajšanosti, kar je dodatno poslabšalo učinke varčevalnih politik. Prag za tveganje revščine se je znižal, medtem ko se je stopnja tveganja revščine zvišala. Ti kazalniki, skupaj s povečevanjem števila gospodinjstev z nizko delovno intenzivnostjo in števila revnih zaposlenih (glej Leskošek in dr., 2013) kažejo, da se tveganje za socialno izključenost v Sloveniji povečuje.² V letih 2013 in 2014 je bilo število oseb z visokim tveganjem socialne izključenosti 410.000 (20,4 odstotke prebivalstva Slovenije), kar je 0,8-odstotna (18.000 oseb) rast od leta 2012 in 1,1-odstotna (24.000 oseb) od leta 2011 (SURSTAT, 2014a).

V članku bova orisali pristope pri raziskovanju učinkov, ki jih imajo režimi držav blaginje in iz njih izhajajoče socialne politike (s poudarkom na zagotavljanju socialne varnosti) na stopnjo emigracije. Kompleksnost vzpostavljanja te povezave zahteva poglobljeno metodološko načrtovanje in je ambiciozen podvig, ki presega namen tega prispevka. Cilj prispevka je prej skicirati porajajoče se trende zmanjševanja izdatkov za socialno varstvo in povečevanja izseljevanja na primeru Slovenije ter opozoriti na izzive in pasti pri iskanju povezav med obema pojavoma. V longitudinalni pregled socialnih politik, povezanih z izdatki za socialno varstvo in trendi izseljevanja iz Slovenije, sva zajeli obdobje med letoma 2005 in 2013/14³ ter tako

² Stopnja tveganja revščine ali socialne izključenosti je indikator, definiran kot delež populacije, ki živi pod pragom revščine, je resno materialno prikrajšan in živi v gospodinjstvih z zelo nizko delovno intenzivnostjo. Označujemo ga s kratico AROPE in je glavni kazalnik za oceno uspešnosti zmanjševanja revščine v okviru zastavljenih ciljev Strategije Evrope 2020 (EUROSTAT, 2013: 17).

³ V času pisanja članka so bili dostopni podatki o stopnji emigracije ter kazalnikih za revščino in izključenost za leto 2014, podatki o izdatkih za socialne prejemke po področjih pa le za leto 2013. Pred objavo je bil članek dopolnjen z zadnjimi dosegljivimi podatki.

vključili nekaj let pred začetkom ekonomske krize. Vendar pa sva se v prispevku osredinili predvsem na spremembe v socialnih izdatkih po letu 2012, ko so bili uvedeni številni ukrepi za uravnoteženje javnih financ. Kot eden izmed kazalnikov izdatkov države blaginje je uporabljena višina izdatkov za socialno varstvo, čeprav gre za kazalnik, ki so ga v literaturi pogosto kritizirali (glej Kurekova, 2011: 8; Scruggs, 2007: 133). Nezadostnost in omejenost uporabe tega kazalnika za oceno (sprememb) delovanja države blaginje sva obdelali v sklepnih komentarjih, kjer sva podrobneje razdelali tudi predloge za nadaljnje raziskovanje, ki presegajo okvire tega kratkega analitičnega razmisleka.

Povezava med izdatki države blaginje in izseljevanjem

Raziskovalci so opozorili na vpliv socialnega varstva na odločitve za izseljevanje v času vladanja Otta von Bismarcka (1862–1890) (glej Briggs, 2006: 19–21). Takrat je bil prvič uveden sistem obveznega socialnega zavarovanja. Bismarckove reforme so v osemdesetih letih 19. stoletja vpeljale zavarovanje za bolezen, nesrečo, starost in invalidnost, njihov cilj pa je bil zajezi naraščajoče izseljevanje delovne sile v Združene države Amerike (ZDA) in iskati alternative čedalje popularnejši ideji socializma. Osnovni namen njegovih socialnih politik je bil tako ohraniti socialni mir, umiriti razredno vojno in zagotoviti dovolj delovne sile za rastočo nemško ekonomijo. Khoudour-Casteras (2008), ki je neposredno obravnaval povezave med Bismarckovo socialno zakonodajo in izseljevanjem pred prvo svetovno vojno, je potrdil tezo o obstoju močne povezave med obravnavanima fenomenoma. Pokazal je, da potencialni izseljenci pri svojih odločitvah niso upoštevali zgolj razlike med neposredno mezdo oziroma plačilom za delo v ZDA in Nemčiji, temveč tudi razliko v posrednih mezdah, torej v socialnih prejemkih. Relativno zvišanje dohodka zaradi socialnih prejemkov in socialnih programov v Nemčiji je prineslo delno kompenzacijo za nizke mezde, stopnja emigracije pa se je bistveno znižala.

Čeprav ta zgodovinski pojav vsebuje pomemben razlagalni potencial za raziskovanje vzajemnega vpliva med socialnimi politikami in migracijo v sedanjih časih, pa je v sodobnih evropskih razpravah o emigraciji precej spregledan. V literaturi je namreč po navadi več poudarka na vidiku režimov socialnih držav kot dejavnikov potega (*pull*) in ne kot dejavnikov potiska (*push*), kar spodbuja raziskovanje učinka režimov socialnih držav⁴ na privabljanje in zadrževanje imigrantov

⁴ Režim držav blaginje se nanaša na »javne organe/institucije, ki skozi administrativne, ekonomske in pravne regulacije težijo k zagotavljanju varnosti posameznikov in družin na ravni prihodka, življenja, zdravja in blaginje skozi celoten potek življenja« (Brochmann in Hagelund, 2012: 18). Tako se nanaša na socialno varstvo v smislu denarnih transferjev, ki jih država namenja prebivalcem, kot tudi na številne storitve, ki jih zagotavlja država. Socialni izdatki se nanašajo na naslednja področja politik: starost, smrt hranitelja družine, invalidnost, bolezen in zdravstveno varstvo, družina, aktivne

(npr. Barrett in McCarthy, 2008; Bommers in Geddes, 2000; Giulietti in Wahba, 2012; Razin in Wahba, 2011; Schierup in dr., 2006; Schulzek, 2012; Warin in Svaton, 2008). Obstoječi dokazi o tem, da režimi države blaginje in raven socialnih ukrepov dejansko vplivajo na poteg delovnih migrantov, pa so protislovni in zato neprepričljivi. Med tistimi, ki dokazujejo, da je povezanost odločitve za migracijo in režima države blaginje zanemarljiva, so na primer Brücker in dr. (2002), Menz (2008) ter Pedersen in dr. (2008). Nasprotno pa druge študije dokazujejo, da so režimi držav blaginje pomembni. Še zlasti Borjas (1999) je prepričan, da je izbira ciljne države migrantov povezana z ravniyo zagotovljenega socialnega varstva v tej državi. To povezavo imenuje »blaginjski magnet«, dokaze zanjo pa poda na primeru dinamike migracij med različnimi zveznimi državami v ZDA. Avtorji nekaterih drugih raziskav, ki so potrdile obstoj blaginjskega magneta (po navadi v kombinaciji z drugimi dejavniki), so Meyer (2000), De Giorgi in Pellizzari (2009) ter Peridy (2006).

Nina Schulzek (2012) je prispevala zanimiv obrat k tej razpravi z domnevo, da visoka raven socialnega varstva pravzaprav negativno vpliva na poteg delovnih migrantov. Za analizo je izbrala tri različne režime držav blaginje glede na Esping-Andersenovo (1990) tipologijo režimov: Veliko Britanijo kot liberalni, Nemčijo kot korporativistični in Švedsko kot socialdemokratski tip države blaginje. Uporabila je kvantitativni metodološki pristop, da bi utemeljila razloge za variacije v relativnem številu delovnih migrantov v različnih režimih držav blaginje. Pojasnjevalna spremenljivka je bila stopnja dekomodifikacije po Esping-Andersenu (1990), kontrolne spremenljivke pa so bile rast bruto družbenega proizvoda (BDP v odstotkih), letna stopnja brezposelnosti (v odstotkih) in liberalnost v smislu liberalnega slovesa države, merjenega v deležu BDP, namenjenega za mednarodno razvojno pomoč. Rezultati raziskave kažejo, da liberalni režimi držav blaginje nimajo pomembnega vpliva na poteg delovnih migrantov, kar je v protislovju s splošno razširjeno domnevo, da delovni migranti dajejo prednost tržnim, manj reguliranim ekonomijam (glej Faist, 1996: 228, 232). Rezultati kažejo tudi, da je poteg korporativističnih socialnih držav, ki združuje relativno visoke ravni socialnih ukrepov s tržnimi politikami, močnejši kot poteg liberalnih socialnih držav. Socialdemokratske države blaginje pa celo odvrčajo delovne migrante, kar avtorica pojasnjuje z obstojem mehanizmov za varstvo domačih delavcev in trga dela, ki migrantom otežuje zaposlovanje. Vendar pa je ta raziskava v več točkah pomanjkljiva. Prvič, temelji na izboru ene same države iz skupine režimov držav blaginje in posplošuje izsledke, značilne za to državo, na tip režima. Drugič, ne upošteva učinka bolj oziroma manj restriktivnih migracijskih politik na (odločitev za) migracijo. Schulzek sama omeni, da bi pri Veliki Britaniji, ki sicer spada med liberalne države blaginje, pomanjkanje potega lahko povsem pripisali omejevalnim migracijskim politikam (2011: 25). Zato bi bilo smiselno interpretirati rezultate za vsako državo ob upoštevanju obstoječih

politike zaposlovanja, brezposelnost in programi za otroke do 6. leta starosti (OECD Social Expenditure Database).

migracijskih politik. In tretjič, raziskava delovne migrante obravnava kot homogeno populacijo ter ne upošteva različnih ravni izobrazbe, kvalifikacij in socialno-ekonomskega statusa. Če bi delovne migrante razdelili glede na te kategorije, bi se rezultati raziskave morda pomembno spremenili. Denimo, nižje kvalificirane in slabše plačane priseljence utegne radodaren sistem blaginje bolj pritegniti kot tiste, ki so visokokvalificirani in bolje plačani (glej Cohen in Razin, 2008: 23–25).⁵

Veliko manj pozornosti je bilo namenjene raziskovanju vpliva režimov držav blaginje na izseljevanje, še zlasti v evropskem kontekstu. Pomembna izjema je raziskava o vlogi režimov držav blaginje pri izseljevanju iz srednjeevropskih in vzhodnoevropskih držav (Kurekova, 2011). Ta razkriva, da je odločitev za migracijo manjša tedaj, ko država izvora zagotavlja višje ravni socialnih prejemkov in uvaja manj restriktivne kriterije upravičenosti v primerjavi s ciljnimi državami (Kurekova, 2011: 7). Primerjave statistik so namreč pokazale, da so stopnje izseljevanja v pozitivni korelaciji z nizkimi izdatki za socialno varstvo. Tako je zato, razlaga avtorica, ker je manj radodarna država blaginje šibkejši vir neposrednega in posrednega dohodka; ker manj radodarna država blaginje ponuja manj alternativ za zmanjševanje tveganj na trgu dela in ker je manj radodarna država blaginje manj učinkovita podpora delovni sili pri prilagajanju spremenljivim zahtevam po specifičnih kvalifikacijah na trgu dela (ibid.: 8). Kurekova je svojo hipotezo dokazovala na primeru migracijske dinamike v Evropski uniji (EU), pri čemer se je osredinila na trende izseljevanja in režime držav blaginje v novih, leta 2004 pridruženih članicah EU.⁶ Primerjalna analiza je pokazala, da se migranti ne izseljujejo, da bi pridobili socialno varstvo v drugi državi, vendar pa ima režim blaginje v *državi izvora* vpliv na (odločitev za) izseljevanje. Drugače rečeno, tam, kjer so vlade v veliki meri prenesle odgovornost za zagotavljanje socialnega varstva z ravni države na raven posameznika, se je veliko državljanov odločilo za izselitev. Ta trend je še posebej opazen pri mladih izseljencih v obdobju prehoda med izobraževanjem in zaposlitvijo (ibid.: 20). Tudi Koettl (2006) ugotavlja, da država lahko vpliva na migracijo s politikami socialnega varstva. Poudarja, da ukrepi za vzpostavitev socialne varovalne mreže z zagotavljanjem socialnega varstva ali omogočanja dostopa do zdravstva in pokojninskega sistema pomembno vplivajo na (odločitev za) izseljevanje in vrnitev izseljencev v državo. Sprejem socialnih politik, ki lajšajo povratne migracije, so kot pomemben ukrep prepoznali tudi de Haas in Vezzolli (2010) ter Holzman in dr. (2005).

⁵ Te pomanjkljivosti je avtorica do neke mere naslovlila v sklepnih komentarjih.

⁶ Kurekova je v analizo vključila naslednje države, ki so se v letu 2004 pridružile EU: Slovenija, Slovaška, Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva in Poljska.

Primer Slovenije

Raziskava Kurekove o širitvi EU in delovnih migracijah iz pridruženih držav članic je pokazala, da je imela Slovenija pred gospodarsko krizo visoke socialne izdatke in nizko stopnjo izseljevanja (Kurekova, 2011). Povprečni socialni izdatki na prebivalca in izdatki za različne programe socialnega varstva, vključno z izdatki za družino in otroke, bolezen in zdravstveno varstvo ter brezposelnost, v tej raziskavi kažejo močno korelacijo s stopnjo izseljevanja v vseh na novo pridruženih državah članicah. Z drugimi besedami, države z nizkimi socialnimi izdatki so se soočale z višjo stopnjo izseljevanja kot države, ki so bile pri socialnih izdatkih bolj radodarne. Ob tem je raziskovalka sicer upoštevala tudi druge spremenljivke, predvsem neto dohodek in stopnjo brezposelnosti, ki so bile ravno tako v močni korelaciji s stopnjo izseljevanja. Raziskava je privedla do sklepa, da so se tam, kjer je država s svojimi politikami poskrbela za alternative migraciji, delavci manj pogosto zatekali k izselitvi.

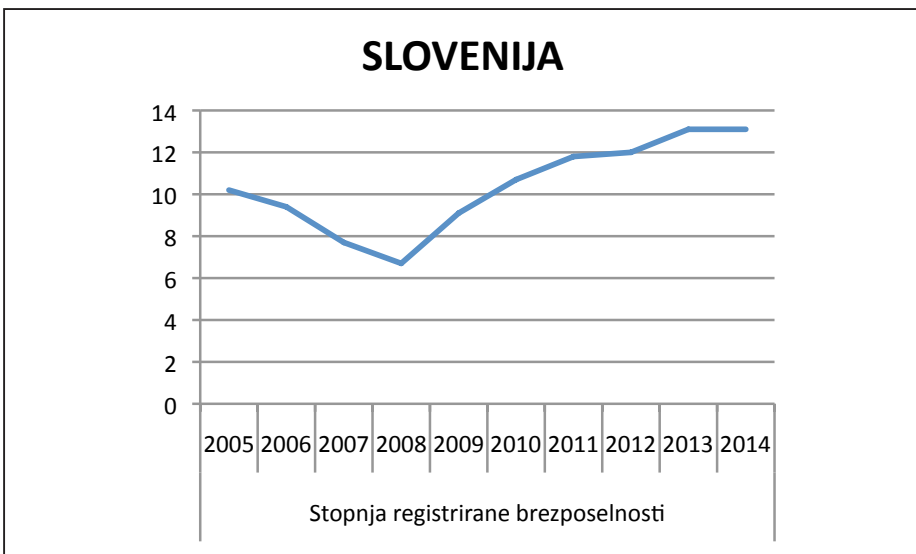
Vendar pa se je v Sloveniji položaj spremenil z ekonomsko krizo in poznejšim sprejetjem Zakona za uravnoteženje javnih financ (ZUJF) leta 2012, ki je implementiral vrsto ukrepov za t. i. konsolidacijo javnih financ. Čeprav so se izdatki za socialno varstvo v celoti povečevali od leta 2005 do leta 2012, od tedaj pa so se le rahlo znižali, razdelitev socialnih izdatkov glede na posamezne socialne prejeme (glej sliko 1) kaže, da so bile številne pravice predmet znatnih vladnih rezov. Prejemki za invalidnost, družino in otroke, prejemki za bolezen in zdravstveno varstvo ter prejemki za smrt hranitelja družine so se v primerjavi z letom 2012 znižali v povprečju za štiri odstotke. Najbolj očitni so bili rezi pri prejemkih za družino in otroke, saj so se ti znižali s 746 milijonov evrov leta 2012 na 703 milijone evrov leta 2013. Tako so se v enem samem letu sredstva zmanjšala za 43 milijonov evrov (SURS, 2013).⁷

Ti varčevalni ukrepi so bili sprejeti v obdobju visoke brezposelnosti (slika 2), še posebno med mladimi (tabela 1), naraščajoče stopnje tveganja revščine in povečane socialne izključenosti (slika 3). Obenem so jih pogosto spremljali strožji kriteriji upravičenosti, zmanjševanje izdatkov na prebivalca in krajše obdobje prejemanja. V letih 2013 in 2014 je bilo oseb, izpostavljenih tveganju za socialno izključenost, 410.000 (20,4 odstotka prebivalstva), kar je 0,8-odstotno zvišanje (18.000 oseb) od leta 2012 in 1,1-odstotno (24.000 oseb) od leta 2011 (SURS, 2014a). Na začetku gospodarske krize (2009) je ta delež znašal 17,1 odstotka celotnega prebivalstva. Podatki kažejo, da je bil učinek socialnih transferjev na nižanje stopnje tveganja revščine manjši v letu 2013 kot v prejšnjih letih, vendar pa je ta delež zanemarljiv.

⁷ V primerjavi z letom 2012 je bilo za programe socialne zaščite namenjenih 0,5 odstotka manj sredstev (8,924 milijonov), vendar pa moramo ob tem opozoriti, da so se razlikovali deleži, namenjeni posameznim socialnim prejemkom. Največji delež sredstev, ki se je zvišal za skoraj 2 odstotka glede na leto 2012, je bil namenjen za področje starosti. Nekoliko manjše zvišanje sredstev je bilo opazno tudi na področjih nastanitve, brezposelnosti in socialne izključenosti (SURS, 2013).

Slika 1: Izdatki za socialne prejemke programov socialne zaščite ESSPROS področja (mio EUR), (2005–2013).⁸ (Vir: SURS, SI-STAT, Demografsko in socialno področje, Socialna zaščita)

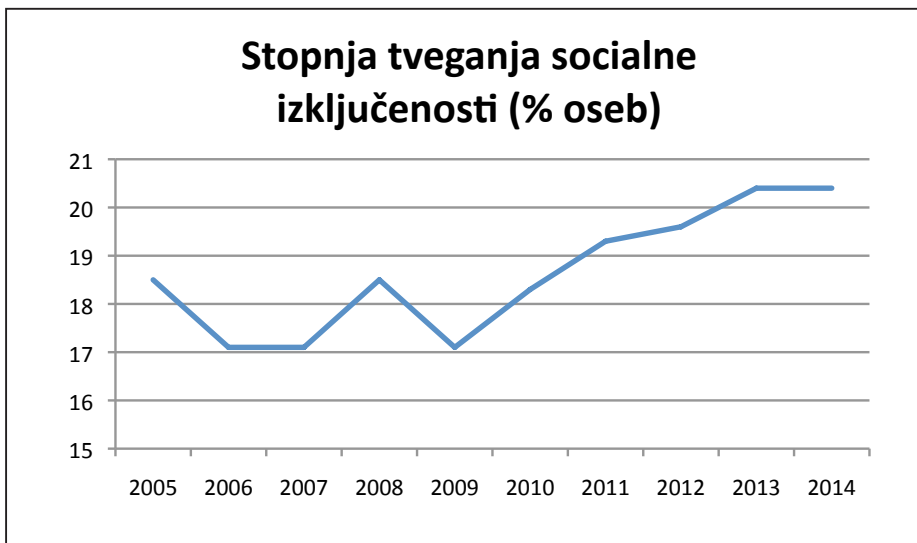
Slika 2: Stopnja registrirane brezposelnosti (2005–2014) (Vir: SURS, SI-STAT, Demografsko in socialno področje, Trg dela)

⁸ Po ESSPROS metodologiji so socialni prejemki klasificirani glede na osnovni namen socialne zaščite: bolezen in zdravstveno varstvo, invalidnost, starost, smrt hranitelja družine, družina in otroci, brezposelnost, nastanitev, druge oblike socialne izključenosti.

Če se socialni transferji ne bi šteli med dohodek, bi bila stopnja tveganja revščine 25,3 odstotka celotnega prebivalstva, kar je 0,1-odstotna rast od leta 2012 (SURS, 2014b).

Tabela 1: Stopnja registrirane brezposelnosti (v odstotkih prebivalstva) po starostnih skupinah in skupaj (2010–2014) (Vir: SURS, SI-STAT, Demografsko in socialno področje, Trg dela)

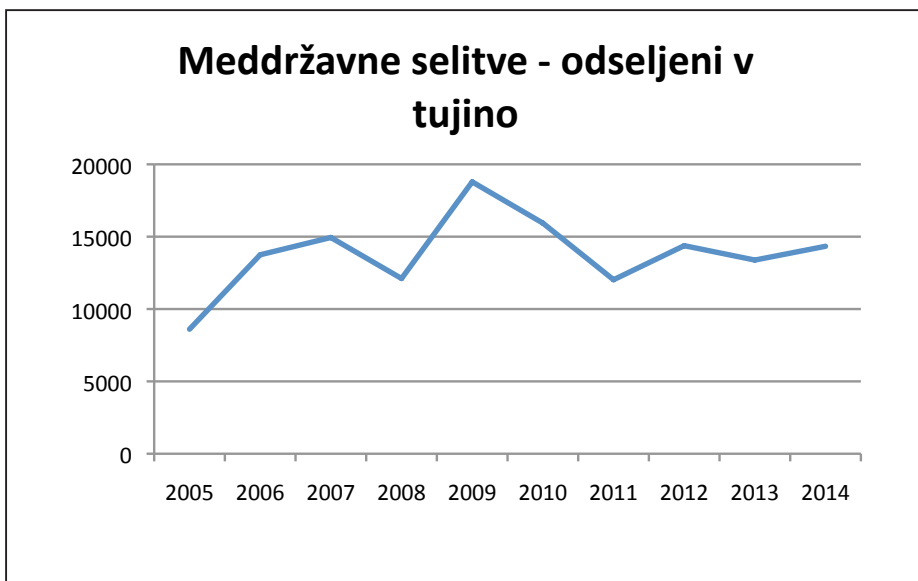
Leto/starost	2010	2011	2012	2013	2014
15–29	16,5	17,2	17,5	21,0	22,5
25–49	8,6	9,2	9,6	10,9	11,2
50 in več	14,5	17,6	16,9	16,8	15,4

Slika 3: Stopnja tveganja socialne izključenosti (v odstotkih oseb) (2005–2014). (Vir: SURS, SI-STAT, Demografsko in socialno področje, Življenjska raven)

Obstoječa statistika izseljevanja je manj zanesljiva kot podatki, ki se nanašajo na socialne izdatke. Osebe, ki se izselijo, namreč o tem lokalnih oblasti ne obveščajo dosledno, čeprav je odjava prebivališča predpisana z zakonom. Ob določanju

deleža izseljevanja za statistične namene so podatki o odjavi prebivališča združeni s podatki o poteku prijave začasnega prebivanja. Tako se stopnje izseljevanja določajo na podlagi podatkov iz Centralnega registra prebivalstva, kar pa omogoča zgolj oceno. Da bi izboljšali statistiko prebivalstva, bo treba razmisliti o drugačnih rešitvah, vključno z različnimi spodbudami za odjavo prebivališča pred izselitvijo (Institute for economic research in dr., 2014a).⁹ Čeprav statistični podatki niso izčrpní in zanesljivi, pa vseeno kažejo na naraščajoč trend izseljevanja (slika 4).

Slika 4: Meddržavne selitve – odseljeni v tujino (skupaj) (2005–2014). (Vir: SURS, SI-STAT, Demografsko in socialno področje, Prebivalstvo)

Izseljevanje iz Slovenije je začelo naraščati leta 2004 in ta trend se od tedaj nadaljuje. Najbolj opazna je bila rast leta 2009, ko se je iz Slovenije izselilo skoraj 19.000 oseb. Od leta 2009 so številke ostale relativno visoke: 13.384 oseb se je izselilo leta 2013 in 14.336 leta 2014. Posebno skrb zbuja trend izseljevanja mladih diplomantov in strokovnjakov na začetku kariere. Slovenija ima visokoizobraženo populacijo, zato ima presežek oseb z univerzitetno izobrazbo, ki ga slovenski trg dela ne more absorbirati. Tako se povečuje število mladih, ki se izseljujejo v tujino, da bi si našli ustrezno zaposlitev. Neposreden učinek izseljevanja iz Slovenije

⁹ Oseba je opredeljena kot izseljenec na dan, ko odjavi začasno ali stalno prebivališče, osem dni po izteku začasnega bivanja in eno leto po tem, ko je prijavila začasno prebivališče v tujini (in se tam še vedno nahaja) (Stropnik in dr., 2013). Zbiranje podatkov je tako mogoče na podlagi Centralnega registra prebivalstva (CRP).

trenutno še ni občuten, predvideva pa se, da bo imela izguba »človeškega kapitala« dolgoročno negativne posledice. Strategija ekonomskih migracij za obdobje 2010–2020 (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, 2010) sicer upošteva trende izseljevanja in jih celo podpira, če se bodo izseljenci sčasoma vrnili v Slovenijo. Spodbuja torej krožne migracije z namenom preprečevanja trajnega bega možganov, kar je tudi strategija, ki jo priporoča Evropska komisija. Manj pa je jasno, kako bo vračanje v Slovenijo olajšano in kakšni ukrepi bodo sprejeti, da bi izseljence pritegnili nazaj v Slovenijo (Institute for economic research in dr., 2014b).

Čeprav se zdi, da so opazovani trendi zmanjševanja socialnih izdatkov, naraščajočih stopenj brezposelnosti in rasti stopnje izseljevanja med seboj povezani, pa jih bomo za oceno vpliva socialnih politik na (odločitev za) izseljevanje morali spremljati v daljšem obdobju. Ta kratki analitični razmislek se na prvi pogled sicer sklada s sklepi Kurekove (2011), torej da se izseljevanje poveča, ko se radodarnost socialne države/države blaginje zmanjša, vendar pa moramo posplošitve, ki temeljijo na izolirani korelaciji dveh determinant, obravnavati previdno. Odločitev za migracijo je redko odvisna le od ene vrste razlogov, zato moramo pri raziskovanju razlogov za izseljevanje upoštevati intersekcionalnost in individualnost odločitev vsakega posameznika. Več pozornosti bi morali nameniti predvsem definiranju in analizi dejavnikov socialnih negotovosti mladih kot mogočih determinant izseljevanja, kajti na tem področju ostaja raziskovalna niša povsem odprta.

Sklep

Kritike, ki jih je prejela Nina Schulzek (2012) za svojo raziskavo učinka režimov držav blaginje na priseljevanje, lahko apliciramo tudi na izseljevanje. Pri tem je pomembno upoštevati učinke socialnih politik na specifične družbene skupine glede na njihov socialno-ekonomski status, izobrazbo, starost, spol in ne le na populacijo kot celoto. Prav tako je treba socialne izdatke razdeliti na posamezna področja in nanje nanašajoče se prejeme, upoštevati je treba ne le celotno zanje namenjeno vsoto sredstev, temveč tudi spremembe kriterijev upravičenosti in nihanje potrebe po prejemkih. Denimo, čeprav izdatki za prejeme za brezposelnost na letni ravni enakomerno rastejo, je ta kazalnik lahko zavajajoč, če je vzet iz konteksta. Upoštevati moramo namreč nihanja stopnje brezposelnosti, pa tudi kriterijev upravičenosti in zneska nadomestila, ki ga prejme posamezni prosilec. Učinkovitost sistemov socialnega varstva moramo presojati ob upoštevanju njihovega prispevka k zmanjševanju revščine, materialne prikrajšanosti in socialne izključenosti. Režimi držav blaginje poleg socialnega varstva zagotavljajo tudi storitve, ki vplivajo na kakovost življenja, kot so izobraževanje, zdravstvo in skrb za otroke in starejše. Izdatke za te storitve (pa tudi njihovo *dostopnost* in *kakovost*) je treba upoštevati pri razmisleku o potencialnih potiskih za emigracijo. Podobno

lahko druge vladne politike, denimo politike, ki obravnavajo negotovosti in proslavlja na trgu dela ter omogočajo poklicno izobraževanje in ponujajo programe prekvalifikacije, vplivajo na odločitev o morebitni izselitvi. Čeprav te politike niso oblikovane s specifičnim namenom omejevanja ali spodbujanja izseljevanja, pa lahko močno vplivajo na kakovost življenja, zato bi morale biti razumljene kot pomembne institucionalne determinante migracije (Kurekova, 2011: 20).

Raziskava o učinku socialnih politik na (odločitev za) izseljevanje bi bila bolj kakovostna in verodostojnejša, če bi vključevala različne metodološke pristope. Kvantitativni pristop je primeren, ker omogoča preverljivost predpostavk in hipotez (Scruggs, 2007: 133), kvalitativni pristop pa je primeren, ker omogoča zbiranje individualnih mnenj in utemeljitev odločitev posameznikov. Dopolnjevanje statističnih analiz s podatki, pridobljenimi iz poglobljenih intervjujev, opravljenih z izseljenci, bi bil tako zaželen metodološki pristop, s katerim bi lahko dopolnili, nadgradili in poglobili svoje vedenje o motivih za izseljevanje. Intervjuji bi tako lahko razkrili razloge za izseljevanje, ki morda ne bi podprli ugotovljenih statističnih korelacij med radodarnostjo države blaginje in izseljevanjem. Dobrodošel prispevek k literaturi bi bila tudi izvedba obsežnejše raziskave, ki bi sočasno obravnavala učinke režimov držav blaginje tako na priseljevanje kot tudi na izseljevanje. Odločitev za izseljevanje je namreč redko sprejeta v odsotnosti dejavnikov potega, ki lahko posameznika dodatno spodbudijo ali odvrnejo od migracije. Četudi gre za zahtevno raziskavo, je ključno raziskovati migracije in migracijske politike kot del širših družbenih procesov in sprememb, kar vključuje delovanje režimov socialnih držav (Kurekova, 2011: 20). Ti bi morali biti razumljeni kot pomembna determinanta pri analizi prihodnjih migracijskih tokov.

Literatura

- BARRETT, ALAN IN YVONNE MCCARTHY (2008): Immigrants and Welfare Programmes: Exploring the Interactions between Immigrant Characteristics, Immigrant Welfare Dependence and Welfare Policy. *Oxford Journal of Economic Policy* 24(3): 543–560.
- BOMMES, MICHAEL IN ANDREW GEDDES (UR.) (2000): *Immigration and Welfare: Challenging the Borders of the Welfare State*. London, New York: Routledge.
- BORJAS, GEORGE J. (1999): Immigration and Welfare Magnets. *Journal of Labor Economics* 17(4): 607–637.
- BRIGGS, ASA (2006): The Welfare State in Historical Perspective. V *The Welfare State Reader*, C. Pierson in F. Castle (ur.), 16–29. Cambridge: Polity Press.
- BROCHMANN, GRETE IN ANNIKEN HAGELUND (2012): *Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State, 1945–2010*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- BRÜCKER, HERBERT, GIL S. EPSTEIN, BARRY MCCORMICK, GILLES SAINT-PAUL, ALESSANDRA VENTURINI IN KLAUS ZIMMERMANN (2002): Managing Migration in the European Welfare State. V *Immigration Policy and the Welfare System*, T. Boeri,

- G. Hanson in B. McCormick (ur.), 1–167. Oxford: Oxford University Press.
- COHEN, ALON IN ASSAF RAZIN (2008): *The Skill Composition of Immigrants and the Generosity of the Welfare State: Free vs. Policy-Controlled Migration*. NBER Working Paper No. 14459. Cambridge.
- DE HAAS, HEIN IN SIMONA VEZZOLI (2010): *Migration and Development: Lessons from the Mexico-US and Morocco-EU Experiences*. IMI Working Paper 22. Oxford: International Migration Institute. University of Oxford.
- DE GIORGI, GIACOMO IN MICHELE PELLIZZARI (2009): Welfare Migration in Europe. *Labour Economics* 16(4), 353–363.
- ESPING-ANDERSEN, GØSTA (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- EUROSTAT (2013): *Standard error estimation for the EU-SILC indicators of poverty and social exclusion*. Dostopno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5855973/KS-RA-13-024-EN.PDF/cfef2973-4675-4df4-bf6d-e15ef1d3c060?version=1.0> (10. januar 2015).
- FAIST, THOMAS (1996): Immigration, Integration, and the Welfare State: Germany and the USA in a Comparative Perspective. V *The Challenge of Diversity, Integration and Pluralism in Societies of Immigration*, R. Bauboeck, A. Heller in A. R. Zolberg (ur.), 227–258. Aldershot: Avebury.
- FASSMANN, HEINZ, ELISABETH MUSIL IN KATHRIN GRUBER (2014): *Dynamic historical analysis of longer term migratory, labour market and human capital processes in the SEEMIG region*. SEEMIG Working Papers, No. 3. Budapest: Hungarian Demographic Research Institute.
- GIULIETTI, CORRADO IN JACKLINE WAHBA (2013): *Welfare Migration*. V *International Handbook on the Economics of Migration*, A. F. Constant in K. F. Zimmermann (ur.), 1015–1048. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- HOLZMANN, ROBERT, JOHANNES KOETTL IN TARAS CHERNETSKY (2005): *Portability Regimes of Pensions and Health Care Benefits for International Migrants: An Analysis of Issues and Good Practices*. World Bank, prepared for The Global Commission on International Migration.
- INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH IN SCIENTIFIC RESEARCH CENTRE OF THE SLOVENIAN ACADEMY OF SCIENCE AND ARTS (2014a): *National policy recommendations for the enhancement of migration data for Slovenia, developed within the project 'SEEMIG: Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions towards Evidence Based Strategies'*. Dostopno na: <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGPolicyRecommendationsSlovenia.pdf> (6. januar 2015).
- INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH IN SCIENTIFIC RESEARCH CENTRE OF THE SLOVENIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ART (2014b): *SEEMIG National Strategy for enhancing migration data production and utilization for Slovenia (Proposal for a national strategy on data enhancement and utilization on migration, labour market and human capital)*. Dostopno na: <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGNationalStrategySlovenia.pdf> (6. januar 2015).

- KHOUDOUR-CASTERAS, DAVID (2008): Welfare State and Labor Mobility: The Impact of Bismarck's social legislation on German emigration before World War II. *Journal of Economic History* (68): 211–43.
- KOETTL, JOHANNES (2006): *The Relative Merits of Skilled and Unskilled Migration, Temporary and Permanent Migration and Portability of Social Security Benefits*. World Bank, Social Protection and Labour Department.
- KUREKOVA, LUCIA MYTNA (2011): *The Role of Welfare Systems in Affecting Out-Migration. The Case of Central and Eastern Europe*. IMI Working paper 46. Oxford: International Migration Institute.
- LESKOŠEK, VESNA, SIMONA SMOLEJ, LILJANA RIHTER, RUŽICA BOŠKIĆ, BARBARA KRESAL, MAJA BREZNIK IN UROŠ ZORMAN (2013): *Revščina zaposlenih*. Ljubljana: Sophia.
- MENZ, GEORG (2008): "Useful" Gastarbeiter, burdensome asylum seekers, and the second wave of welfare retrenchment: Exploring the nexus between migration and the welfare state. V *Immigration and Transformation of Europe*, C. A. Parsons in T. M. Smeeding (ur.), 393–418. Cambridge: University Press.
- MEYER, BRUCE D. (2000): *Do the Poor Move to Receive Higher Welfare Benefits?* NBER Working Paper. Chicago. OECD Social expenditure database. Dostopno na: <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm> (10. januar 2015).
- MINISTRSTVO ZA DELO, DRUŽINO, SOCIALNE ZADEVE IN ENAKE MOŽNOSTI (2010): *Strategija ekonomskih migracij za obdobje 2010 do 2020*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/Strategija_ekonomskih_migracij-2010-2020.pdf (15. december 2014).
- PEDERSEN, PEDER J., MARIOLA PYTLIKOVA IN NINA SMITH (2008): Migration into OECD countries 1990–2000. V *Immigration and Transformation of Europe*, C. A. Parsons in T. M. Smeeding (ur.), 43–84. Cambridge: University Press.
- PERIDY, NICOLAS (2006): The European Union and its New Neighbours: an estimation of migration potentials. *Economic Bulletin* 6(2): 1–11.
- RAZIN, ASSAF IN JACKLINE WAHBA (2011): *Welfare Magnet Hypothesis, Fiscal Burden and Immigration Skill Selectivity*. NBER Working Paper 17515.
- SCHIERUP, CARL-URLIK, PEO HANSEN IN STEPHEN CASTLES (2006): *Migration, Citizenship and the European Welfare State: a European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press.
- SCHULZEK, NINA (2012): *The Impact of Welfare Systems on Immigration. An Analysis of Welfare Magnets as a Pull Factor for Asylum Seekers and Labour Migrants*. LSE Migration Studies Unit Working Papers 2012/02.
- SCRUGGS, LYLE (2007): Welfare State Generosity across Space and Time. V *Investigating Welfare State Change. The 'Dependent Variable Problem' in Comparative Analysis*, J. Clasen in N. Siegel (ur.), 131–165. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- STROPNIK, NADA, NATAŠA KUMP, JANJA POVHE IN BORUT JURIŠIĆ (2013): *Analysis of existing migratory data production systems and major data sources*

- in Slovenia. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies'.* Dostopno na: <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGDataSystemsCountryReportSlovenia.pdf> (15. januar 2015).
- SURS (2014a): *Unchanged at-risk-of-poverty rate in 2014 (14.5%); household income slightly higher.* Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/en/show-news?id=5426&idp=10&headerbar=15> (24. november 2015).
- SURS (2014b): *Income and poverty indicators, Slovenia, 2013 – final data.* Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/en/mainnavigation/data/show-first-release-old?IdNovice=6490> (24. november 2015).
- SURS, SI-STAT (2013): *Vsa sredstva za socialno zaščito, za katero sicer namenjamo skoraj četrtno BDP, tudi v 2013 rahlo upadla.* Dostopno na: <http://www.stat.si/statweb/prikazi-novico?id=5355&idp=21&headerbar=18> (24. november 2015).
- WARIN, THIERRY IN PAVEL SVATON (2008): *European Migration: Welfare Migration and Economic Migration?* *Global Economy Journal* 8(3): 1–30.

Imaginariji bodočih slovenskih emigrantov

Abstract

The imagery of prospective emigrants from Slovenia

The article examines the images that young Slovenian people associate with a decision or intention to emigrate in the future. Through unstructured interviews the author analyzes their imageries as key factors and motivators of future emigration. Beside an imaginary of "somewhere else" the position of the interviewees in the global arena must be taken into account. It turns out that their ambivalent position, on the one hand marked by privilege on the global level and by marginalization in the native country on the other, drives their imageries, which are composed of more than just imagery of somewhere else. These are marked with imageries of space, people, society, time and movement, and have a homogenizing effect on their perception of the "here and now", and on the "here" in the future. Current location, in this case Slovenia, becomes a single, mostly negative category, opposed to which are the positive qualities that potentially exist elsewhere. "Elsewhere" does not represent only one possible destination, but a multitude of places that have the potential of a better life. And mere potential is enough for the interviewees to imagine emigrating to a destination and living there. Their imagery of 'abroad' thus comprises also imagery of the lightness of travel, supported by modern communication and transport networks.

Keywords: imagery, happiness, mobility, home, future

Tija Jerkič holds a BA in ethnology and cultural anthropology. (tija214@windowslive.com)

Povzetek

Članek obravnava mlade, ki jih združuje odločitev oziroma namen, da se v prihodnosti izselijo iz Slovenije. Skozi nestrukturirane intervjuje avtorica analizira imaginarij kot ključni dejavnik in motivator bodoče emigracije, pri čemer upošteva tudi njihov ambivalentni položaj, ki ga po eni strani zaznamuje privilegiranost v globalni sferi, po drugi pa je marginalnost v matični družbi gibal njihovih imaginarijev. Ti so zaznamovani s predstavami o prostorih, ljudeh, družbi, času in gibanju, ki delujejo kot »homogenizatorji« zlasti predstav o »tukaj zdaj« in o »tukaj v prihodnosti«. Prostor, ki je v tem primeru Slovenija, postane z vso svojo vsebino enotna, večinoma negativna kategorija, v opozicijo kateri se postavijo pozitivne lastnosti, ki potencialno obstajajo nekje drugje, ta »nekje drugje« ni le ena sama mogoča destinacija, temveč množica krajev oziroma prostorov, ki nosijo potencial boljšega življenja. In zgolj potencial je dovolj, da si sogovorniki lahko predstavljajo migracijo v to destinacijo in življenje v njej. Njihove predstave o tujini torej zajemajo tudi imaginarij o lahkotnosti gibanja, podprtega s sodobnimi komunikacijskimi in transportnimi mrežami.

Ključne besede: imaginarij, sreča, mobilnost, dom, prihodnost

Tija Jerkič je diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja. (tija214@windowslive.com)

Mladi v Sloveniji se iz dneva v dan soočajo z vprašanji: Kaj bo po diplomi oziroma zahvaljujoč bolonjski reformi, po magisteriju? Kje bodo zaposleni? Ali bodo našli prostor v svoji stroki? Ali je njihova prihodnost v prekarnih oblikah dela? Ali bodo podaljševali status, dokler bo mogoče? Torej vprašanja, ki se nanašajo na prihodnost, na to, kar bo. Odgovori niso gotovi, temveč so spremenljivke, katerih podlaga je imaginarij, spremenljiv, individualiziran, a hkrati kolektiven.

Zanimalo me je, kje so stičišča imaginarijev posameznikov in kaj jih napaja. Predstave o zdajšnjem položaju mladih (pa tudi drugih, seveda), napajane iz medijev, izkušenj iz druge roke ter lastnih izkušenj in predstave o tem, kar bi lahko bilo, delujejo kot katalizator izseljevanja, saj slovenski prostor v njihovem imaginariju ne ponuja priložnosti. Te obstajajo onkraj slovenske meje. A hkrati se nahajajo v položaju možnosti posedovanja imaginarija o nekje drugje in priložnosti poizkusa aktualizacije imaginarija. Imaginarij sem zajela v naslednjih, ključnih točkah: prihodnost, sreča, mobilnost, prostor, socialne mreže in dom. Torej sem se gibala v okviru nekakšnih klasičnih antropoloških konceptov (predvsem v zadnjih štirih sklopih), ki se v našem času in prostoru hitro spreminjajo. Namen članka je prvič, skozi te točke prikazati individualiziranost in kolektivnost imaginarija ter njegovo delovanje izhajajoč iz lastnosti homogenizacije in polarizacije in, drugič, obravnavati imaginarij v kontekstu globalne in slovenske sedanosti, zaznamovane s krizo in negotovostjo na eni strani ter na drugi strani priložnosti, svobode izbire, pretoka informacij in gibanja po svetu, ki nas umeščajo v ambivalentni položaj.

Članek temelji na nestrukturiranih intervjujih, opravljenih februarja 2014 s štirimi bodočimi migranti, ki jih združujejo starostno obdobje (mladi odrasli), stopnja izobrazbe (so diplomirali oziroma bodo v kratkem), geografski prostor (živijo v Sloveniji in so slovenski državljani), status zaposlitve (nezaposleni) in odločitev emigracije zaradi nezadovoljstva s svojo državo in razmerami v njej. Prvi intervju je potekal v obliki fokusne skupine, ki sva ga opravili skupaj s kolegico Majo Nemeč, s Petrom (32), Manjo (23) in Sašo (23), nekoliko pozneje pa sem opravila še intervju s Vanjo (24). Vprašanja so se nanašala na njihove razloge za emigracijo, izbire destinacij, o njihovih predstavah o delu in ne nazadnje o sreči in prihodnosti. Poleg tega temelji članek tudi na samorefleksiji, saj se kot vrstnica sogovornikov ukvarjam s podobnimi vprašanji in predstavami kot moji sogovorniki, sploh tistimi, ki zajemajo predstave o prihodnosti v Sloveniji.

Imaginarij

Imaginarij, »lat. Imaginarius, le v mislih, domišljiji obstoječ, iz-, za-mišljen, glagol pa je imaginare, predstavljati si, domišljati si, sanjati o čem« (Jurič Pahor, 2012: 410), je moč, ki oblikuje svetove (Brann v Salazar, 2012: 876), prostore (Auge, 2011; Hoey, 2011; Jurič Pahor, 2012; Nastran Ule, 2000; Salazar, 2012) in posameznikovo dojemanje svojega prostora/identitete v svetu (Benson, 2012; Brydon, 2010;

Rapport in Dawson, 1998a; Salazar, 2012). Poleg prostorske oziroma geografske, imaginarij zajema tudi časovno komponento v tem smislu, da je povezan z zgodovinskim ozadjem¹ (O'Reilly in Benson, 2009; Salazar, 2012; Waldren, 2009) ter da sam usmerja posameznikovo vizijo prihodnosti (Bauman, 2002; Kalčič, 2011; Korpela, 2009; O'Reilly in Benson, 2009; Trundle, 2009). Vendar imaginarij ni v popolni »lasti« posameznika. Nekatere njegove komponente so morda že lastne le nosilcu, vendar nanj vpliva tudi družba, katere del je, torej, ko govorimo o imaginariju, govorimo o kolektivni »lasti« (Benson, 2012; Jurič Pahor, 2012; Salazar, 2012). Karen O'Reilly pravi, da na našo izbiro destinacije vplivajo kolektivni imaginariji, ki jih posedujemo kot pripadniki družbenega razreda, družbe, etnične skupine, kulture itd., vendar ti imaginariji niso determinirajoči, so zgolj predispozicija, zaradi katere so »nekatero destinacije bolj verjetne kot druge«² (Benson, 2012: 1689). Prav tako moramo upoštevati spremenljivo naravo imaginarijev, ki se »(pre) oblikujejo prek izkušenj, opazovanja, potovanja, pripovedi, spraševanja in srečanj« (Lunaček, 2008: 22), saj »imaginacija zajema tisti del predstav, ki niso nujno resnične in dejanske (ni jih mogoče zreducirati zgolj na fikcijo ali utvaro), pa čeprav ni nič za vselej določeno ali nespremenljivo« (Jurič Pahor, 2012: 410).

Kadar govorimo o imaginarijih, torej ne govorimo o nečem statičnem. Imaginariji se nenehno spreminjajo in preoblikujejo. Salazar, ki sicer proučuje turizem, pravi, da imaginariji krožijo, »potujejo« skozi čas in prostor skozi dobro vzpostavljene vezi, pustijo določene elemente za seboj in poberejo nove, venomer pa se vračajo na točko izvora« (Salazar, 2012: 868). To kroženje si lahko predstavljamo kot posameznika, čigar imaginarij so oblikovala potovanja, pripovedi iz druge roke, imaginarna potovanja,³ namišljena prek filmov, literature, brošur, ki jih širijo mediji, kot so radio, televizija in splet, ki krčijo svet in ga delajo dostopnega, majhnega. Torej ta imaginarna potovanja lahko delujejo kot katalizatorji potovanja

¹ Lahko gre za imaginarij, katerega preteklost leži v produkciji kolonialnodobnih mitov in fantazij (Salazar, 2012: 871). Eden teh primerov je Indija, kjer je kot posledica kolonizacije angleščina razširjen jezik, poleg tega pa obstaja tudi dobra prometna povezanost v obliki železniškega prometa (Korpela, 2009: 17). Ali pa Italija kot del »Grand toura« za Angležinje višjih slojev. Italija, ki so jo te ženske iskale ob vračanju, je večinoma obstajala znotraj imaginarija. Toskana in Firence so tako predstavljale »dekontekstualizirane in generične prikazni sonca, ruralne idile, visoke umetnosti, dobre hrane ...« (Trundle, 2009: 54) Na tej točki se mi je zdel zanimiv tudi Petrov komentar »vidi se, da smo bili čez zgodovino hlapci«, ko je govoril o tem, kaj je oblikovalo »slovensko mentaliteto«. Vanja pa je govorila o bogati zgodovini notranjega oblikovanja v Skandinaviji.

² »V svetovnem izseljenskem dogajanju je bil čas množičnega izseljevanja Evropejcev v Ameriko od konca 18. stoletja do zaprtja ameriških »zlatih vrat« po končani prvi svetovni vojni tudi čas oblikovanja podobe Amerike kot dežele neizmernih prostranstev, zaposlitvenih možnosti in osebne ter verske svobode, ki je bila mnogokrat razpeta med mitičnimi predstavami in realnostjo tamkajšnje-ga sveta.« (Drnovšek, 2006: 123)

³ Taka je na primer »Literatura o Grand tour, Sredozemlju, eksotičnih drugih, popolnih podnebnih, peščenih plažah, modrem nebu, romantičnih avanturah [...] Počitnice, sproščanje, neskončni dnevi proste izbire so spodbudili imaginarno obzorje upov in sanj, ki postajajo resnične« tam«.« (Waldren, 2009: 153-154)

oziroma migracije (Urry, 2007: 169–170). Vendar se lahko imaginarij na sami destinaciji transformira, kar se pogosto zgodi (Waldren, 2009: 156–157), tako bo postal popotnik, migrant, skratka mobilni subjekt nosilec novega imaginarija (Sheller in Urry v Kalčič in idr., 2011: 13). Na oblikovanje imaginarija lahko gledamo tudi kot na komparativni projekt, kjer se različni dejavniki imaginarnega življenja postavijo ob bok sedanosti (Torkington, 2010: 103), rezultat pa je pogosto homogen, negativen pogled na izvorno družbo oziroma državo⁴ (Kalčič, 2011; Korpela, 2009). Torej nam imaginarij razkriva, kako nekdo vidi svojo okolico, sebe, druge in drugod v sedanosti ter kako v tem trenutku vidi svojo prihodnost tu in kakšna bo njegova prihodnost nekje drugje.

Imaginarij prihodnosti

Imaginarij torej lahko deluje kot katalizator, kot gibalno migracije in njen usmerjevalnik. Skozi pogovor so sogovorniki primerjali svoje možnosti za življenje tukaj in nekje drugje v prihodnosti. Tu se pogosto homogenizira kot nekaj negativnega in postavi v binarni položaj drugje (Korpela, 2009: 18). Priložnosti za zaposlitev, politične razmere, ljudje itd. tu, torej dejavniki, ki zaznamujejo njihovo sedanost in prihodnost, so negativno vrednoteni, medtem ko ti isti dejavniki nekje drugje dobijo pozitivno konotacijo. Ilustrativen primer tega je slovenska »karakteristika« siljenja v pitje alkohola: »V Sloveniji zelo radi silimo v alkohol, to je naša mentaliteta, radi silimo človeka v alkohol. V tujini te ne silijo, da piješ ...« (Peter) Negativna vrednota je tu predstavljena kot lastnost izvorne družbe/domače družbe in je hkrati odsotna drugje. Zanimiv je v tem pogledu tudi Petrov opis Japonske: »V trgovini se ti priklonijo, tam imajo najete ljudi samo zato, da pokažejo spoštovanje do tebe. Pri nas prodajalke opazijo, da prideš, ampak delajo stvari naprej in ne pristopijo k tebi.« Slovenija in Slovenci postanejo drugi, homogenizirana kategorija v imaginariju, pod krovnim terminom »slovenska mentaliteta«, dojetim kot negativna lastnost, od katere se sogovorniki želijo v prihodnosti tudi fizično čim bolj distancirati: »Rajši bi odšla nekam, kjer je razmišljanje drugačno ... Nekako nočem sodelovati pri teh stvareh.« (Manja) V opoziciji njej so sogovorniki, njihovi bližnji, prijatelji, ljudje, ki jih moji sogovorniki vrednotijo pozitivno in so v njihovih očeh nekako drugačni (O'Reilly in Benson, 2009: 5). Se pravi, da bi lahko govorili tudi o imaginariju o sebi (Hoey, 2011: 40) in o drugih ljudeh⁵ (Adams v Salazar, 2012: 864).

⁴ Emigranti evropskega rodu v Varanasiju na primer ne kritizirajo le svoje države izvora, temveč homogenizirajo ves Zahod prek specifičnih lastnosti, kot so individualnost, znanje, popularna kultura in vrednote, ki jih opisujejo kot negativne (Korpela, 2009: 18).

⁵ Kjer so drugi ljudje homogenizirana enota v imaginariju in pomenijo prebivalce določenega ozemlja oziroma člane neke družbe, npr. prebivalci Japonske so v Petrovem imaginariju na splošno vrednoteni pozitivno, torej kot pozitivni drugi, medtem ko so člani slovenske družbe na splošno vrednoteni kot negativni drugi ljudje, z izjemo npr. njegove družbe, ki ne spada med tiste s »sloven-

Eden izmed imaginarijev, ki je trenutno na splošno najbolj aktualen in usmerjevalen v Sloveniji, je pomanjkanje služb in slabe, prekarne delovne razmere za mlade (in na splošno), torej imaginarij, ki ga napaja ekonomska kriza. Mladi opažajo, da Slovenija v številnih strokah⁶ producira bistveno več delovne sile, kot je dejansko potrebuje, zato »večina [mladih] meni, da je v tujini veliko lažje dobiti službo ter da so plače in delovne razmere veliko boljše kot v Sloveniji« (Naterer, 2011a: 560; glej tudi Klanjšek, 2011: 389–390; Zavratnik, 2011: 61). Pomembno je tudi dojemanje dela, kaj ta daje vsakemu posamezniku in do katere mere se lahko posameznik poistoveti in identificira s svojim delom. Delo »merimo in vrednotimo po zmožnosti, da je razvedrilno in zabavno, da [...] zadovoljuje estetske potrebe in želje porabnika, iskalca občutij in zbiralca doživetij.« (Bauman, 2002: 177) Sogovorniki v Sloveniji ne vidijo možnosti za zaposlitev in kariero, ki bi si jo želeli, Manja na primer opisuje prihodnost Sašinega fanta, za katerega pravi, da bi ga odhod v tujino in ukvarjanje z videoigrama »poživilo«, ostajanje v Sloveniji in delo v družinskem podjetju pa »ubilo«. Še posebej kritičen odnos imajo do načina dela, ki so ga preizkusili na lastni koži, zanj slišali iz druge roke ali pa mu bili priča. Peter je na primer govoril o problematiki predajanja znanja novim zaposlenim zaradi strahu pred izgubo lastne zaposlitve;⁷ Vanja v Sloveniji s svojo izobrazbo sploh ne vidi prihodnosti, saj službo notranjih oblikovalcev opravljajo arhitekti.⁸ V Skandinaviji, na drugi strani, Vanja ne vidi le možnosti za zaposlitev, temveč vidi tudi odnos do delavcev in dela: »Švedom nadure pomenijo, da nisi sposoben opraviti svojega dela v določenem času! Cenijo kakovost dela in ne količine kot pri nas ... Po delu pa se parki napolnijo z ljudmi in vsi so videti tako srečni ...«; Saša in Manja pa sta med prakso spoznali delo v veterini, ki ga je Saša opisala takole: »Lahko bi bile dober kolektiv, ampak se rajši dol tlačijo.« Manja pa pravi da, »ko prideš kot študent nekam delat, te rajši spravijo pometat, kot da bi ti dali narediti kaj koristnega«.

To so razmere, katerih del moji sogovorniki nočejo postati, zato njihovo odločitev emigracije razumem kot beg pred zamišljeno prihodnostjo. Pogosto migranti ne bežijo pred tem, kar je, temveč pred tem, kar bo: zadolženost, brezposelnost,

sko mentaliteto«, kar jo dela drugačno in posledično pozitivno vrednoteno.

⁶ Produkcija nezaposljivih kadrov je zelo opazna npr. v družboslovju. Pot do izobrazbe v družboslovju nikakor ni trnova ali pa nedostopna. Toda kaj pa potem? V pogovorih s sošolci in kolegi iz družboslovnih smeri je bil večkrat poudarjen problem majhnosti Slovenije in slovenskega gospodarstva, ki ne prepozna pomembnosti družboslovja, medtem ko imajo nekatera velika podjetja v tujini cele družboslovne oddelke.

⁷ Pogovor s Petrom se mi je zdel zelo zanimiv, saj je navedel, kako se negotovost, značilna za sedanost, zaznamovano z ekonomsko krizo 2008, odraža pri vstopu na delovno mesto. Zaposleni, ki ne želijo predajati znanja zaradi strahu pred izgubo službe; tisti pred upokojitvijo ne želijo predajati znanja, zaradi želje po tem da bi ostali uporabni po upokojitvi; in nazadnje mladi, ki ostanejo brez znanja.

⁸ Ravno nekaj dni po pogovoru z Vanjo mi je prijateljica, študentka arhitekture, svojo prihodnost, ob naključnem srečanju na avtobusu, po prihodu iz Irske opisala takole: »Na Irskem arhitekt zasluži 4000 evrov! V Sloveniji pa je plačan pet evrov na uro ... v McDonaldu.«

služba brez prihodnosti, monotonost življenja itd. (O'Reilly in Benson, 2009: 3–4). Pri tem je zanimivo to, da z izjemo Petra preostale sogovornice še niso bile vključene na trg dela (z izjemo prakse in študentskega dela), torej ne gre le za beg pred prihodnostjo, temveč tudi za beg pred nečim, česar v celoti sploh še niso izkusile, lahko bi torej govorila o »begu, predno bo prepozno« (Korpela, 2009: 19), kjer to, kar bo, venomer obstaja nerealizirano ali pa vsaj ne v celoti realizirano, v imaginariju.

Imaginarij o sreči

Odločitev sogovornikov razumem tudi kot odločitev postati avtor svojega življenja, kot to poimenuje Smith (v Benson, 2012: 1687), kot samorealizacijski projekt (O'Reilly in Benson, 2009: 1), kot iskanje sreče (Bauman, 2008; O'Reilly in Benson, 2009), dobrega oziroma boljšega življenja (Benson, 2012; Korpela, 2009; O'Reilly in Benson, 2009; Urry, 2007; Waldren, 2009), sebstva (Hoey, 2011; O'Reilly in Benson, 2009), smisla (Auge, 2011), samoizpolnitve (Papastergiadis, 2000; Trundle, 2009; Ule, 2011), načina oziroma sloga življenja (O'Reilly in Benson, 2009), se pravi nekačšnega »modusa bivanja, ki ga vsakdanjost bodisi onemogoča bodisi poizkuša doseči, a zaman – le malo ljudi sploh upa, da bi ga lahko doživeli v krajih, kjer živijo svoje vsakdanje življenje.« (Bauman, 2002: 126) Kot pravi Špela Kaličič, se je veliko ljudi znašlo v nezadovoljnem in negotovem položaju, ki ga je prinesla globalna ekonomska kriza leta 2008.⁹ Kaličič govori celo o eksistencialni negotovosti, ena od prilagoditev nanjo pa je mobilnost (2011: 34; glej tudi Fabjančič, 2006: 41–42). Moji sogovorniki si svojo prihodnost predstavljajo kot zelo mobilno, čemur se bom posvetila pozneje, za zdaj se bom posvetila vprašanju sreče; kaj za moje sogovornike sreča sploh je in kje tiči. »Za Zygmunta Baumana iskanje utopije v sodobnem, fluidnem življenju zavzame obliko individualiziranega lova, samorealizacijskega projekta, ki ni namenjen izboljšanju širše družbe.« (v O'Reilly, 2009: 103) Natančneje, iskanje sreče zaznamuje privatiziranost in dereguliranost. Dereguliranost zaradi množice opcij, ki posamezniku omogočajo napredek, privatiziranost pa zato, ker govorimo o individualni izboljšavi in ne o kolektivni (Bauman, 2002: 171). Torej iščemo privatizirano utopijo (O'Reilly, 2009: 104) oziroma individualni »alternativni modus vivendi« (Kaličič, 2011: 41). To, kar se zdi pomembno mojim sogovornikom, torej ni zgolj kariera oziroma bolje rečeno – kariera je le del tega, kar iščejo.

Njihov imaginarij o boljšem življenju zajema tudi ljudi (Vanja je omenila Dansko, kjer naj bi živeli najsrečnejši ljudje; Manja je opisovala Novozelance kot »v redu« ljudi), kulturo (Petru je všeč japonska kultura), vizualno podobo kraja (Vanja je opisovala, kako je v Skandinaviji vse lepo urejeno: »Tam je vse tako zelo lepo videti,

⁹ Zaradi krize leta 2008 je v Evropski uniji kar 12 milijonov ljudi, še posebej mladih in upokojenih, ogroženih, da konča v revščini (Kaličič, 2011: 34).

tiste hiške, stanovanja, trgovine ...«), naravne danosti (Saša in Vanja sta govorili o podnebjju, Manja pa tudi o živalskih vrstah), kulinariko (Saša je govorila o tem, da ji Kanada ni bila všeč ravno zaradi prehranjevalnih navad) in družbeno-politične razmere (Vanja je govorila o skandinavskih državah in poudarila nerazslojenost družbe, v JAR pa veliko razslojenost; Manja je govorila o »glavobolih«, ki jih dobi že s tem, ko vključi televizor in vidi, kaj se dogaja v Sloveniji). Pomembno je, da moji sogovorniki niso fiksirani na točno določeno destinacijo, temveč na mnogotere destinacije, ki nosijo potencial boljšega življenja, kar pomeni, da imajo potencialni migranti veliko izbire (Benson, 2012: 1682), izbor kraja, ki ustreza in se umešča v okvir drugih življenjsko-stilskih praks, pa je vselej ključnega pomena (Torkington, 2010: 105). Vanja na primer našteva: Norveško, Švedsko, New York, Kanado, Dansko, Nizozemsko, za krajši čas tudi Indijo ali pa kakšno državo Arabskega polotoka ali JAR;¹⁰ Peter našteva ZDA, Kanado, male azijske tigre; Manja je govorila o Avstraliji, Novi Zelandiji, Afriki. Pri nekem kraju je glavno to, da jim ponuja dovolj možnosti za samouresničitev, da ustreza njihovim aspiracijam in značaju, se pravi temu, kako si predstavljajo idealen svet. Ilustrativen primer tega poda Manja, veganka, borka za pravice živali in bodoča veterinarica, ki svojo prihodnost vidi v zavetišču za živali. Zavetišče za živali ima za Manjo več pomenov. Prvi se nanaša na njeno idealno službo, torej delo z eksotičnimi živalmi, drugič, delo poteka pod pogoji, ki se ji zdijo etični («[zavetišča] niso kot živalski vrtovi, ki imajo uboge živali v ujetništvu v središču mesta, ampak so dovolj v naravi, da lahko imitirajo naravne razmere in lahko tiste živalice nazadnje vrnejo v naravo»). Tretjič, gre za prepoznavanje sebe in sebi enakih ljudi v tem okolju: »Meni se zdi zelo pomemben predpogoj, da sploh lahko delaš v zavetišču, da moraš čutiti ljubezen do živali in moraš biti kolikor toliko do neke mere dobra oseba, kar nekako iščem v svetu.« In četrtič – zavetišče se nanaša na imaginarij krajine (O'Reilly in Benson, 2009: 3) »nekje na meji med divjino in civilizacijo, da si nekje stran, ampak da nisi preveč stran«.

Imaginarij o mobilnosti

Kje se vidiš v prihodnosti? Kjer *kje* določa specifično geografsko točko, postane vprašanje brez natančnega odgovora. Moji sogovorniki si kot svoj potencialni dom predstavljajo ves svet. Podobno Schivelbush pravi, da »je ... svet postal velika veleblagovnica podeželj in mest« (v Urry, 2007: 4). Rapport in Dawson govorita o svetu, ki je na naših dlaneh (1998a: 6), in o Zemlji kot o kognitivnem prostoru, »znotraj katerega si [ljudje] lahko ali pa si morajo predstavljati gibanje in dejansko

¹⁰ To so države, kjer notranje oblikovanje cveti, vendar vidi Vanja druge probleme, na primer odnos do žensk. Vanja je pripovedovala, kako so v Kuvajtu neko oblikovalko zato, ker je ženska, zavrnilo, čeprav jo je priporočil priznani oblikovalec, pravi, da se ni pripravljena »plaziti« in »obnašati ponižno«. Indija se ji zdi skrb zbujajoča glede posilstev, JAR pa zaradi velike razslojenosti.

se gibljejo.« (1998b: 25) Auge pravi, da si »posameznik v zahodnih družbah želi biti ves svet« (2011: 42), Bauman pa opisuje svet kot zabojnik, poln zavrgljivih predmetov (2002: 204–205). Vendar vsi ti (in nekateri drugi) avtorji, opozarjajo, da je svet nekaterim bolj dostopen kot drugim. Lahkotno gibanje po svetu je privilegij (Bauman, 2002: 20), torej nikakor ni splošna praksa (Rapport in Dawson, 1998a: 6), saj moramo biti venomer pozorni na družbeno-ekonomski status posameznikov, ki jim onemogoča uresničitev imaginarija prek mobilnosti. Kot pravi Smith, »imajo nekateri boljše možnosti postati uspešni avtorji svojega življenja kot drugi.« (v Benson, 2012: 1685–1687) To se nanaša na posameznike s privilegijem mobilnosti. Skozi pogovor so sogovorniki govorili o gibanju po svetu kot o nečem lahkotnem, neproblematičnem, pri čemer je gibanje, mobilnost tisto, kar ima potencial potrditve oziroma zavrnitve njihovega imaginarija. Začetna destinacija morda ni tudi končna. Bodoči migranti bi ob ugotovitvi, da jim začetna destinacija ne ponuja dobrega življenja, namreč odpotovali drugam (O'Reilly in Benson, 2009: 10–11). Saša na primer s fantom potuje, ta potovanja so zanj hkrati iskanje potencialnega, bodočega doma. Tudi Peter, Vanja in Manja potujejo, vendar se bodo na tisto pravo iskanje svoje utopije, svoje Indije Koromandije, šele podali in se na lastne oči prepričali o njenem obstoju. »Jaz sem bolj na tem, da bom šla tja in videla, ali mi ustreza, zanašam se sicer na svojo prilagodljivost, vztrajnost in je tako, greš tja, če ti je všeč, ostaneš, če ti ni, greš drugam,« (Manja), Peter celo pravi, da bi »rad stestiral ves svet« v iskanju »čim večjega približka tega, kar si želim«. Poleg lahkotnosti mobilnosti sta pri sogovornikih pomembna njihova prilagodljivost in kulturni kapital. »Misliš, da se ti bo problem vključiti? Nikakor ne,« odgovarja Peter, s čimer želim poudariti pomembnost kulturnega kapitala, nabranega tekom življenja, izvirajoč iz privilegiranega položaja potovanja in gibanja (Benson, 2012: 1687). »Mobilnost naj bi namreč posameznikom omogočala, da pridobijo znanje in veščine, ki jih od njih zahteva svetovno gospodarstvo oziroma svetovni trg dela – znanje tujih jezikov, odprtost, strpnost do drugačnosti, pripravljenost na medkulturni dialog in sposobnost čezmejnega sodelovanja.« (Klanjšek, 2011: 379) Torej moje sogovornike položaj tujca ne bremeni, še več – v položaju tujca vidijo prednost. »V mojih državah je človek tako ali tako v nekdanjih kolonijah, jaz ga nočem imeti, ampak belci dejansko imajo privilegije.«¹¹ (Manja)

O fenomenu selitve z »globalnega severa« na »globalni jug«, torej iz ekonomsko bolj v ekonomsko manj razvite dežele, pišeta na primer Špela Kalčič (2011) in Mari Korpela (2009). Korpela govori o *back packerjih* v indijskem Varanasiju. Opisuje jih kot mladino iz srednjega sloja privilegiranih, zahodnih družb, katerim ohranjanje načina življenja omogoča položaj v globalni areni (2009). Vanja je podobno razmišljala o Indiji, kamor bi šla zaradi cvetočega trga za notranje oblikovanje, vendar le začasno, »tam je res vse tako poceni, prideš s sto evri, pa si kralj!«

¹¹ Manja bi rada obiskala zavetišča v bolj »eksotičnih krajih« zaradi zanimivih živalskih vrst, pri tem je naštevala na primer afriške države (brez specifičnih imen).

Špela Kalčič (2011) pa obravnava emigrante, oziroma kot jih sama poimenuje, »nove evropske nomade«, ki so se zaradi visokih stroškov bivanja začeli izseljevati v kraje z nižjimi stroški, na primer južno Evropo ali Afriko.¹² Sami sicer govorijo o svobodni volji svoje izbire, vendar njihov vsakdanjik razkriva nezadovoljstvo nad življenjskim položajem in občutek marginalizacije v domači družbi. »Lahko dobiš službo v Afganistanu npr., če navedem tako grozno državo glede financ, pa imaš še zmeraj dobro plačo, dobro živiš, še boljše kot v Sloveniji ali kjerkoli v Evropi, glede na tamkajšnje cene in plačo, lahko še vedno dobro živiš.« (Peter) Torej ne moremo govoriti le o privilegijih v globalni areni, temveč tudi o marginalizaciji in prekarizaciji mladih v njihovi družbi. Položaj dobro povzema Andrej Nareter:

Mladi pa danes vidijo družbo kot nezanesljivega, včasih celo nekoliko zahrbtnega partnerja, ki je »na drugi strani« in s katerim je za sodelovanje treba skleniti formalnopravno pogodbo, saj zaupanje in dober odnos ne zadostuje več. »Mladina je torej čigava?«, »Kdo je zanje odgovoren?« sta glavni vprašanji, na kateri mladi sploh ne iščejo več odgovorov [...] Odraščanje je tako postalo individualni projekt, za katerega je odgovoren vsak sam. (Nareter, 2011b: 580–581)

Na tej točki se mi zdi pomembno poudariti, kar pravi Michaela Benson (2012: 1681) – imaginarij ni edini razlog, zakaj ljudje migrirajo, s tem so povezane tudi individualne¹³ biografije, širši družbeni konteksti in strukturni pogoji. Izkušnja brezposelnosti, kariere, ki se ne premaknejo, prekarni trg dela, brezdomstvo in kritični odnos do dominantnih norm izvirne družbe, zaznamovane z neoliberalnim kapitalizmom, so dejavniki, ki so »nove evropske nomade« Špela Kalčič potisnili od zadaj in marginalizirali v izvorni družbi, zato, pravi avtorica, ne moremo govoriti o jasnem razločku med prostovoljno in prisilno mobilnostjo (2011: 36–38). Podobno pravi tudi Papastergiadis Nikos, ki prav tako govori o brisanju jasne meje med prisilno in prostovoljno migracijo ter opozarja na previdnost pri rabi izraza »posameznikova prosta izbira«, saj ta besedna zveza zanemari vezi preteklosti in dolžnosti do prihodnosti (2000: 57). Ta potisk od zadaj je prisoten tudi pri mojih sogovornikih v obliki dejanskih izkušenj, izkušenj iz druge roke ali imaginarija o sedanosti in prihodnosti, ki Slovenijo homogenizira v nekaj negativnega – sem spada že omenjeno nezadovoljstvo glede zaposlitvenih in kariernih opcij, nezadovoljstvo glede načina dela in pridobivanja izkušenj,

¹² Melita Poler Kovačič in Karmen Erjavec pa v članku o ilegaliziranih imigrantih iz Afrike v EU na primer pišeta o tem, kako jim je Evropa predstavljala ekonomski uspeh, dobro službo, bogastvo (2010: 181).

¹³ O individualnih dejavnikih govorijo tudi Li in dr., 2012, ki opozarjajo na pomembnost obravnavne psiholoških dejavnikov v migraciji.

nezadovoljstvo glede ljudi in družbeno-političnih razmer v državi¹⁴ – medtem ko zbrana množica čezmejnih destinacij postane potencial pozitivnega.

Imaginarij prostora

Moje sogovornike zaznamuje imaginarij o lahkotnosti potovanja, kar omogoča vrsto stvari. Ljudje iščejo svoje lastne utopije že stoletja, vendar je širjenje tega fenomena posledica večje zmožnosti ocenjevanja možnosti oziroma ocenjevanja kakovosti življenja na specifičnem kraju (kje bo moje življenje boljše: tu ali tam?). To izbiranje med lokacijami je po Giddensu možnost, ki se je odprla šele pred kratkim, v zadnjih 50, 60 letih, kot posledica: globalizacije, individualizacije, povečane mobilnosti, lahkotnosti gibanja in fleksibilnosti dela (v O'Reilly in Benson, 2009: 3). Heidegger je tako že leta 1950 napovedal pospeševanje družbenega življenja zaradi »krčenja časovnih in prostorskih razdalj [...] ter posledično zблиževanja ljudi in stvari« zaradi učinka medijev, kot sta radio in televizija, ki sta zmožna informacijo prenesti takoj, na dožemanje distance (Zimmerman v Urry, 2007: 169). Papastergiadis to krčenje prostora in transformacijo dožemanja prostora imenuje »osvoboditev od tiranije oddaljenosti«, ki jo je omogočila telekomunikacijska tehnologija (2000: 16). Auge govori o ekscesu prostora, značilnem za nadmoderno, ki ga zaznamujeta hkrati krčenje in odpiranje sveta, saj je »s hitrimi prevoznimi sredstvi vsaka prestolnica samo nekaj ur oddaljena od katerekoli druge. V zasebnosti bivališč lahko navsezadnje gledamo neposreden prenos vsakovrstnih podob [...], ki se pravkar odvijajo na drugem koncu sveta.« (Auge, 2011: 36–37) Podobno tudi Bauman govori o razvrednotenju prostora mogočega »v univerzumu programske opreme, kjer se potuje s svetlobno hitrostjo [in kjer] lahko prostor prečkamo dobesedno v »nikakršnem času«, razlike med »daleč stran« in »tukaj« ni več. Prostor nič več ne omejuje dejavnosti in njenih učinkov in velja le malo ali sploh ne velja.« (Bauman, 2002: 150–151) Urry trdi, da je mobilni telefon človeka osvobodil fiksacije kraja (2007: 174–175), Katulić o »kompresiji časa ter prostora prek komunikacijskih mrež« (2011: 34) itd. Te tehnologije torej lajšajo mobilnost in predstave o mobilnosti tistim, katerim so dosegljive, ter transformirajo dožemanje prostora. To se pozna na primer že po sami izbiri mreže poznanstev, ki si jih nabiramo na različne načine. Peter, ki je veliko svojih sedanjih prijateljev spoznal prek igranja interaktivnih igrice na spletu, pravi, da »na spletu spoznaš ljudi, ki so na tvoji ravni«, prav tako išče po spletu službo v tujini, torej je prostor v tem primeru nekaj virtualnega, ne fizičnega. Vanja se skoraj vsak dan po telefonu pogovarja s

¹⁴ Edino, kar so moji sogovorniki poudarili kot izrazito pozitivno glede Slovenije, so naravne danosti: »Živimo v državi, ki je po mojem mnenju ena najlepših« (Peter), »Slovenija mi je zelo všeč naravoslovno ...« (Manja), kar le še dodatno izostri nezadovoljstvo z družbeno-političnim položajem, torej bi lahko govorili ne le o binarnosti med tu in tam, temveč tudi med naravo in družbo na isti lokaciji.

svojo prijateljico, ki trenutno študira na Švedskem, preko aplikacije, ki omogoča brezplačne pogovore, preko *wi-fija*. Pomenljiv se mi je zdel tudi Vanjin stavek »Ni tako, da zdaj pa živiš nekje in si čisto sam. Imaš skype, facebook, sploh se ti ni treba pogovarjati zares, da veš, kaj se s kom dogaja ...«.¹⁵ Torej se posameznik, ki ima to tehnologijo, ob selitvi zares ne loči popolnoma od prej vzpostavljenih socialnih in podpornih mrež oziroma drugače rečeno, se le-te ne zdijo tako oddaljene, saj jih lahko nosimo s seboj vsepovsod v obliki mobilnega telefona kar v žepu. Če smo se torej nekateri osvobodili tiranije fizičnega prostora oziroma oddaljenosti, kot pravi Papastergiadis, ali je zdaj nastopila nova tiranija? Tiranija komunikacijske tehnologije oziroma virtualnega prostora, ki v tem primeru pomeni manjše zlo? Čeprav so sogovorniki govorili o izjemni lahkotnosti potovanja, so se vendarle zarisale neke meje, ki so jih poleg družbeno-političnih, podnebnih ipd. razlogov sooblikovale meje komunikacijskih tehnologij. Manja je tako navedla pomembnost spletne povezave oziroma spletno povezavo kot dejavnik pri izboru idealne destinacije, drugi pa so splet omenili kot orodje za vzdrževanje stikov. Ali kot pravi Urry, dokler je v bližini dobra telekomunikacija, dostop do globalnega transporta, si ljudje predstavljajo, da lahko živijo kjerkoli na svetu. Računalniki, telefon, splet itd. so naredili iz Zemlje majhen prostor in odprli poti do oddaljenih krajev. »Fizično potovanje [tako] pogosto dopolnjuje *communicative travel*, potovanje imaginarija, virtualno potovanje, splet in gibanje predmetov.« (v Waldren, 2009: 161) »Gibanje [za Bergerja] ima pomembno vlogo pri našem imaginariju o modernosti [...], gibanje je jedro našega [...] konstrukta sodobne družbene izkušnje in konstrukcije moderne izkušnje za nas.« (v Rappor in Dawson, 1998b: 24) »Mobilnost je torej temeljni del globalne družbene realnosti. Je njen izraz, rezultat in gorivo hkrati.« (Klanjšek, 2011: 378–379) Vendar je znova treba opozoriti na privilegij te pozicije prostega gibanja tako v fizičnem kot v virtualnem prostoru. Še vedno je treba upoštevati dostopnost do komunikacijskih tehnologij in tehnološko pismenost. Poleg tega je treba upoštevati tudi vprašanje cenzure spleta, ki je ponekod velik problem. Enako je z nizkocenovnimi, komercialnimi leti, ko na primer ne letijo na vojna območja. Nekaterim se je svet zaradi transportnih tehnologij tako v fizičnem kot v virtualnem svetu odprl skorajda na stežaj, medtem ko je za druge zaradi samega kontrasta svet še bolj zaprt.

Imaginarij socialnih mrež

Socialnim mrežam (družinskim, prijateljskim ...) v procesu migracije ter njihovi vlogi pri procesu ustalitve v novi družbi je bilo v antropologiji namenjene precej pozornosti. Wilson na primer govori o verižnih reakcijah oziroma o *network media-*

¹⁵ Omeniti je treba tudi nizkocenovne možnosti potovanja, ki še dodatno manjšajo svet.

ted migration. To pomeni, da vsaka migracija olajša migracijo drugim iz družinskega ali prijateljskega kroga prvega migranta, kar venomer širi krog ljudmi z zvezami v tujini (v Brettell, 2008: 126–127). Poleg socialnih mrež so se antropologi v okviru tematike migracij ukvarjali tudi z vprašanjem etničnosti in identitete, pri čemer so mnogi¹⁶ povzeli, da »je etničnost [...] osnova za konstrukcijo družbene kohezije in alians.« (ibid.: 133) Vendar danes lahko govorimo o migraciji, ki jo zaznamujeta odsotnost podpornih socialnih mrež in irelevantnost etnične identitete (Kalčić, 2011: 33). To pomeni, da se bodoči migranti ne morejo zanašati, niti se ne zanašajo na obstoječe zveze v tujini, ki bi jim migracijo olajšale. Na pot se podajajo sami, kar pa, kot smo videli, zaradi komunikacijskih tehnologij ne pomeni, da so zares sami. Imaginarij o lahkotnosti gibanja gre namreč z roko v roki z imaginarijem o lahkotnosti ohranjanja stikov.¹⁷

Na tej točki želim pozornost nameniti socialnim mrežam, kaj so in kakšen pomen imajo v sedanosti, saj pomembno vplivajo na imaginarij o mobilnosti. Wellman življenje pred letom 1950 opisuje takole: »Svoje bližnje so ljudje srečevali med sprehodom skozi svoje soseske, skozi povezanost »od vrat-do-vrat«. Ljudje so se hodili obiskovat, področja prijateljstva, dela in družinskega življenja pa so se prekrivala.« Danes se ta področja ne prekrivajo več v taki meri. Čeprav ni nujno, da se ljudje selijo dlje od rojstnega kraja, je pogosto, da so kraji, kjer preživljamo prosti čas, kraji, kjer delamo, in dom bolj oddaljeni kot v preteklosti, kar zmanjšuje možnost naključnega srečanja med bližnjimi. Posledično je za ohranjanje stikov z bližnjimi potrebne več organizacije in načrtovanja (v Urry, 2007: 220). Podobno pravi Fox: »Ne živimo več v majhnih, tesno povezanih skupnostih [...], kjer bi bili v vsakdanjem stiku s člani svoje družabne mreže [...] prijatelji in družine so raztreseni.« (v Urry, 2007: 175)

Raztresenosti svojih poznanstev in socialnih mrež moji sogovorniki ne dojemajo zgolj kot dejstvo ali kot neproblematičnost, temveč lahko tudi pozitivno. »Pri meni [Manja govori o svoji družini, op. p.] se ni žal še nihče odselil, ker potem bi imela cenejše počitnice ...« (Manja) Torej je razpršenost socialne mreže po svetu dojeta kot način olajšanja mobilnosti in olajšanega dostopa do sveta s finančnega vidika. Poleg tega moramo upoštevati tudi preobrazbo vsebine socialnih mrež. Kdo bo tvorec naše vezi, ni več determinanta (Torkington, 2010: 104), ki se oblikuje prek lojalnosti posameznika do svojega spola, družine, socialnega sloja in etnične pripadnosti (Nastran Ule, 2000: 50). Danes, pravi Bauman, tovrstne orientacijske točke sicer še vedno obstajajo, a so redkejše, »prihajamo iz obdobja vnaprej razvrščenih »referenčnih skupin« (Bauman, 2002: 12–13). »Moderna [namreč] pozna le življenje, ki je »narejeno«: življenje modernih moških in žensk je [tako] naloga,

¹⁶ Brettell našteva: Jamajčane in Haitijce v ZDA, ki jih je raziskoval Foner, 1985; 1987; Banks, 1987; Ameriške staroselce v ZDA je raziskoval Rous, 1995; Sikhe v Britaniji pa Bachu, 1993.

¹⁷ Morda so socialne mreže zamenjala socialna omrežja?

ne danost.« (ibid.: 171) Pomembno je torej individualno iskanje ne le sreče, kariere ipd., temveč tudi socialnih mrež, ki so prilagojene posamezniku in ne nasprotno. »Ponavadi je tako, da najdeš tiste ljudi, ki so ti najbolj podobni.« (Peter); »biti moraš do neke mere dobra oseba, kar iščem v svetu.« (Manja) Tako si želijo moji sogovorniki postati avtorji svojega življenja (Smith v Benson, 2012: 1687), aktivni tvorci (Korpela, 2009: 24), lovci (Bauman, 2008: 113), ki so breme tkanja vzorcev in posledično bremena za neuspeh prevzeli nase, v sedanjosti, ki jo zaznamujejo razpadanje, krhkost, drobljivost, prehodnost in trenutnost človeških vezi (Bauman, 2002: 20–21) ter prostorov (Auge, 2011: 79–80).

Dom

Izjemna fluidnost, ki zaznamuje sedanjost, izrazito transformira nekatere koncepte, ki so bili v preteklosti povezani s statiko in trajnostjo. Še en koncept, vreden obravnave, je dom. Za Augeja smo ljudje v času globalne unifikacije, kjer »noben kraj ni popolnoma ločen in kjer noben kraj ni popolnoma drug [...] vedno in hkrati nikoli »doma«.« (v Rapport in Dawson, 1998a: 6) Tradicionalno je bil dom konceptualiziran kot »fizično središče posameznikovega univerzuma – varni in nepremični prostor odhoda in vračanja [...] in osnovni fokus posameznikove skrbi in nadzora [...] Domove lahko tako razumemo kot organizacijo prostora skozi čas in premeščanje sredstev v prostoru skozi čas.« (ibid.: 6–7) Torej biti doma pomeni biti fiksiran v okolju (Rapport in Dawson, 1998b: 21). V času sodobne mobilnosti je treba na dom gledati drugače, kot na nekaj mobilnega, oziroma kot pravi Rouse, »plurilokalnega« (v Rapport in Dawson, 1998a: 7–9). V tem pogledu je zanimiv članek Lucije Katulić o diplomantkah, ki po več let bivajo v tujini. Katulićeva med drugim obravnava tudi, kako te ženske ustvarjajo svoj dom, in ugotavlja, da je dom kraj, kjer simbolno in materialno pride skupaj, oziroma »kraj, ki svoj pomen pridobi skozi prakso« (Petridou v Katulić, 2009: 187).

Za moje sogovornike dom ni statična kategorija, je nekaj, kar lahko premikaš, in nekaj, kar je treba obravnavati v določenem kontekstu, dom je tam, »kjer si ga ustvariš« (Peter). Ustvarjanje doma je ekvivalent ustvarjanja pomena, se pravi, če prostor ne nosi pomena za posameznika, mu ne more reči dom. »Če bom tam samo živel, ne bom imel tam družine ne drugih zadev, družino bom imel nekje drugje, še vedno ne bo tisto moj dom, ampak bo dom, kjer bo moja družina.« (Peter) Dom je tudi sinonim za življenje oziroma ne pomeni le prostora, v katerem živiš, temveč pomeni »imeti tam življenje«¹⁸ ali kot pravi Manja, »svoje življenje nesem s sabo, vse [...] materialne in čustvene stvari,« ali pa je povezan s časovno komponento, kot pravi Saša: »Če si samo eno leto nekje, si na potovanju, če pa

¹⁸ Saša je dom označila tudi kot prostor virtualnega življenja: »Dom je, da si stvari odneseš domov, Simse inštaliraš [računalniška igrica, ki simulira življenje].«

si nekje več kot dve leti, pa tam živiš.« Kot opozarja Maja Lamerger Khatib, je pri domu pomembno tudi »občutenje sebe, sebstva, posameznikove identifikacije« (2009: 36). Prej sem že omenila idejo o iskanju Indije Koromandije, utopičnega kraja, kjer se bo imaginarij sreče uresničil. Ta ideja torej sovпада z idejo doma kot kraja, v katerem posameznik prepozna sam sebe in kjer se uresničijo njegovi ideali. Za moje sogovornike je svet poln potencialnih, dostopnih domov, imaginarij, ki si ga je mogoče predstavljati le kot član privilegiranega dela svetovnega prebivalstva, kar je še toliko bolj občutno v luči begunske situacije. A hkrati njihovo razmišljanje o potencialu doma nekje drugje opozarja na odsotnost oziroma propad vezi s trenutnim domom, je posledica občutkov marginaliziranosti in nemoči.

Sklep

Imaginariji so naše predstave o prostorih, ljudeh, ki naseljujejo prostore in o nas samih. Prav tako zajema naše predstave o sedanjosti in prihodnosti, torej ima tudi časovno razsežnost, ki se tekom časa in najrazličnejših vplivov lahko spreminijo. Sicer vsakič enkrat, je v kolektivni lasti, saj do pripadnikov iste družbe imaginarij prihaja po individualnih (osebna poznanstva, lastne izkušnje itd.) in skupnih kanalih (radio, televizija, časopisi itd.). Skupaj s svojim učinkom homogeniziranja, krajev, ljudi v teh krajih in razmer v časovnem okviru, deluje kot katalizator migracije, ki se v določenih točkah nahaja v obliki binarne opozicije življenju in možnostim, ki so tukaj. Dobro : slabo, sreča : nesreča, možnost : omejenost, negotovost : gotovost, margina : privilegij ... Taka polarizacija poudarja imaginarij prihodnosti, prek katerega si sogovorniki predstavljajo, kašno bo njihovo življenje, če bodo ostali v Sloveniji, in kakšno bo, če bodo odšli. Za imaginarij prihodnosti je značilna kombinacija oprijemljivih dejstev (ekonomska kriza, izkušnje na delovnem mestu, izkušnje iz druge roke) ter neoprijemljivih predstav, ki venomer obstajajo v zamišljeni prihodnosti. Torej govorimo o begu, predno bo prepozno (Korpela, 2009: 19). S prihodnostjo je močno povezan imaginarij o sreči. Vsi si želimo biti srečni, biti avtor svojega življenja. Ker pa se srečen konec življenjske zgodbe mojim sogovornikom zdi bolj verjeten nekje drugje, se bodo podali na individualiziran lov na svojo srečo, na katerem bodo v množici indij koromandij odkrili tisto, ki njim najbolje ustreza, svojo utopijo, kjer jim bo omogočena lastna samouresničitev. Razmišljati o odkritju Indije Koromandije izhaja iz ambivalentnega položaja, v katerem so se znašli moji sogovorniki. V njihovem imaginariju mobilnosti se razkrivata dve plati zgodbe, ki brišeta meje med prisilno in prostovoljno migracijo (Papastergiadis, 2000: 57). Mobilnost je ena od strategij prilagajanja današnjim razmeram, v kateri so se znašli ljudje po vsem svetu in ki briše meje med t. i. globalnim jugom in globalnim severom. Ljudje na obeh umetno konstruiranih poloblah se namreč poslužujejo primerljivih strategij (Kalčič in idr., 2011: 10), ena teh je gibanje prek meja. Vendar to še ne pomeni, da gledamo na dva enaka načina gibanja. V tem pri-

meru govorimo o privilegiju gibanja, ki ga omogoča družbeno-ekonomski status v globalni areni (Korpela, 2009: 15). Na eni strani sogovorniki čutijo marginalizacijo v lastni družbi, ki jih potiska v neprosto voljno iskanje boljšega življenja nekje drugje (Kalčič, 2011: 36–38), vendar se na drugi strani nahajajo v privilegiranem položaju, ki jim omogoča nabor kulturnega kapitala, prostega gibanja prek meja in dostopnost sveta. Svet je torej kot veleblagovnica krajev, med katerimi lahko izbiramo kot tisti s privilegijem v globalni areni.

Tak imaginarij prostora nam omogoča krčenje prostora in časa ter posledično možnost reflektivnega ocenjevanja potencialnih destinacij in zarisovanje novih, virtualnih meja, ki nam svet odpirajo še bolj na stežaj in še bolj potrjujejo družbeno politični položaj v svetovnem merilu. Razvoj telekomunikacijskih tehnologij nam prav tako transformira vlogo in imaginarij o socialnih mrežah. Če imamo splet, nismo zares sami. Naše vezi so posledično lahko še bolj oddaljene, kar pa ni obremenjujoče, če so nam tako dostopne. Simptom moderne je namreč raztresenost, minljivost in krhkost vezi, ki niso determinirajoče za našo prihodnost, ampak skupaj z našo etničnostjo, družino, slojem in krajem, fluidne. Te lastnosti oziroma orientacijske točke, čeprav še vedno vplivne v današnjem individualiziranem načinu življenja, izgubljajo pomen, Ulrich Beck jih imenuje celo »zombijske institucije«, ki so mrtve, a hkrati še vedno žive (v Bauman, 2002: 11). Tako smo lahko povsod doma, na več krajih hkrati, naš dom je tam, kjer si ga ustvarimo. Vendar razmišljanje sogovornikov v smeri sveta kot doma lahko interpretiramo na dva načina. Prvič kot privilegij, kot zmožnost misliti o svetu kot domu, in drugič s pozicije marginalnosti in čutenja potrebe po ustvarjanju novega doma nekje drugje.

Literatura

- AUGE, MARC (2011): *Nekraji: Uvod v antropologijo nadmodernosti*. Ljubljana: Maska.
- BAUMAN, ZYGMUNT (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana: *cf.
- BAUMAN, ZYGMUNT (2008): *The art of life*. Cambridge in Malden: Polity.
- BENSON, MICHAELA (2012): How culturally-significant representations are translated into lifestyle migration. *Journal of ethnic and migration studies* 38(10): 1681–1695.
- BRETTELL B., CAROLIN (2008): Theorizing migration in anthropology the social construction of networks identities communities and globalscapes. V *Migration theory: talking across disciplines*, C. B. Brettell in J. F. Hollifield (ur.), 97–137. New York: Routledge.
- BRYDON, DIANA (2010): Cracking imaginaries: studying the global from Canadian space. V *Rerouting the postcolonial: New directions for the new millennium*, J. Wilson in dr. (ur.), 105–117. London in New York: Routledge.
- DRNOVŠEK, MARJAN (2006): Nekateri vidiki odnosa slovenske javnosti do izseljenstva. *Dve domovini: Razprave o izseljenstvu* (24): 115–132.
- FABJANČIČ, NINA (2006): Migrantke brez dokumentov kot »nove služkinje« v Nemčiji.

- Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 226(34): 41–53.
- HOEY, A. BRIAN (2009): American narratives of travel and a search for refuge. V *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*, K. O'Reilly in M. Benson (ur.), 31–50. Farnham in Burlington: Ashgate.
- JURIČ PAHOR, MARIJA (2012): Čezmejni in transkulturni imaginariji: Alpsko-jadranski prostor v kontekstu njegovega zamišljanja in o(d)smišljanja. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije* 22(2): 409–424.
- KALČIĆ, ŠPELA (2011): Going nomad: New mobile lifestyle among Europeans. *Dve domovini: Razprave o izseljenstvu* (38): 33–48.
- KALČIĆ, ŠPELA, MARKO JUNTUNEN IN NATAŠA ROGELJA (2011): Marginal mobility: A heuristic tool for comparative analysis of contemporary mobilities. *Dve domovini: Razprave o izseljenstvu* (38): 7–20.
- KATULIĆ, LUCIJA (2009): Ženske v diplomaciji in njihove zasebne transnacionalne prakse. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* 29: 181–203.
- KLANJŠEK, RUDI (2011): Globalizacija in mobilnost mladih. V *Mladina 2010: Družbeni profili mladih v Sloveniji*. M. Lavrič (ur.), 375–394. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino in založba Aristej.
- KORPELA, MARI (2009): When a trip to adulthood becomes a lifestyle: Western lifestyle migrants in Varanasi, India V *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*, K. O'Reilly in M. Benson (ur.), 15–30. Farnham in Burlington: Ashgate.
- LAMBERGER KHATIB, MAJA PEZDIR IN TATJANA PEZDIR (2009): »Could I ask you, my brother, to send me a little something?«: remitting behaviour among Arabs and Bosniaks in Slovenia. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* 29: 115–134.
- LI, MANJU, IRENE HANSON FRIEZE, JASNA HORVAT, JOSIPA MIJOČ IN JOSEPHINE E. OLSON (2012): Reasons for leaving home: comparing predictors of wanting to migrate and travel in Croatian undergraduates. *Migracijske i etničke teme* 28(1): 7–27.
- LUNAČEK, SARAH (2008): *Percepcija Evropejcev in Američanov ter predstave o Zahodu v Agadezu (Niger)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- MULEC, BREDA (2011): Kroženje možganov: Nov cilj v povezovanju z diasporami. *Dve domovini: Razprave o izseljenstvu* (33): 109–122.
- NASTRAN ULE, MIRJANA (2000): *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.
- NATERER, ANDREJ (2011a): Sinteza spoznanj kvalitativnega raziskovanja. V *Mladina 2010: Družbeni profili mladih v Sloveniji*, M. Lavrič (ur.), 541–578. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za RS mladino in založba Aristej.
- NARETER, ANDREJ (2011b): Zeitgeist mladih. V *Mladina 2010: Družbeni profili mladih v Sloveniji*, M. Lavrič (ur.), 579–586. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za RS mladino in založba Aristej.
- O'REILLY, KAREN (2009): The children of the hunters: Self-realization projects and class reproduction. V *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*, K.

- O'Reilly in M. Benson (ur.), 103–120. Farnham in Burlington: Ashgate.
- O'REILLY, KAREN IN MICHAELA BENSON (2009): Lifestyle migration: Escaping to the good life. V *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*, K. O'Reilly in M. Benson (ur.), 1–14. Farnham in Burlington: Ashgate
- PAPASTERGIADIS, NIKOS (2000): *The turbulence of migration*. Cambridge, Oxford in Malden: Polity.
- POLER KOVAČIČ, MELITA IN KARMEN ERJAVEC (2010): The European Union - a new homeland for illegal immigrants?: a study of imaginaries of the European Union. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu* 31: 169–185.
- RAPPORT, NIGEL IN ANDREW DAWSON (1998a): The Topic and the book. V *Migrants of identity: perceptions of home in a world of movement*, N. Rapport in A. Dawson, (ur.), 5–19. Oxford, New York : Berg.
- RAPPORT, NIGEL IN ANDREW DAWSON (1998b): Home and movement: A polemic. V *Migrants of identity: perceptions of home in a world of movement*, N. Rapport in A. Dawson, (ur.), 19–38. Oxford, New York: Berg.
- SALAZAR, B. NOEL (2012): Tourism imaginaries: A conceptual approach. *Annals of Tourism Research* 9(2): 863–882.
- TORKINGTON, KATE (2010): Defining lifestyle migration. *Dos Algarves* (19): 99–111.
- TRUNDLE, CATHERINE (2009): Romance tourists, foreign wives or retirement migrants? Cross-cultural marriage in Florence, Italy. V *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*, K. O'Reilly in M. Benson (ur.), 50–68. Farnham in Burlington: Ashgate.
- URRY, JOHN (2007): *Mobilities*. Cambridge in Malden: Polity.
- ULE, MIRJANA (2011): Spremenjene podobe mladosti in prehodov v odraslost. V *Obrazi pismenosti: spoznanja o razvoju pismenosti odraslih*, P. Javrh (ur.), 136–150. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- WALDREN, JACQUELINE (2009): Lifestyle afterthoughts. V *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*, K. O'Reilly in M. Benson (ur.), 153–164. Farnham in Burlington: Ashgate.
- ZAVRATNIK, SIMONA (2011): Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. *Dve domovini: Razprave o izseljenstvu* (33): 55–72.

Neoliberalna (samo) kolonizacija: primer sodobnih poljskih in slovenskih izseljevanj aktivnega prebivalstva

Abstract

Neoliberal (self)colonisation: Neoliberal (self)colonisation: the active population emigration from Poland and Slovenia

Through the case study of contemporary Polish and Slovenia emigration, this article exposes the micro effects of neoliberal (self)colonisation that marks the present cultural political economy on various local and global scales and affects exit strategies of active populations. For in-depth understanding of contemporary migration flows it is first necessary to shed light on the socio-economic and historical context that brought to neoliberal (self)colonisation in post-socialist Europe. In this regard, the article particularly focuses on the transition and Europeanization process and the current economic crises within Poland and Slovenia. This historical and socio-economic process forms the necessary foreground for the exploration of micro effects explored through in-depth interviews with Polish and Slovenian migrants in Great Britain. These findings show both similarities and differences between these two groups of migrants that arise from diverse socio-economic and historical contexts and the imposition of neoliberal (self)colonisation in Poland and Slovenia.

Keywords: neoliberal (self)colonisation, post-socialism, emigration, Poland, Slovenia

Barbara Samaluk is a Postdoctoral Research Fellow at the University of Greenwich. Her areas of research include: transnational labour migration, cultural political economy, commodification and marketization processes within postcolonial and post-socialist order. (barbara.samaluk@siol.net)

Povzetek

Na primeru poljskih in slovenskih sodobnih izseljevanj članek obravnava mikroučinke neoliberalne (samo)kolonizacije, ki zaznamuje sodobno kulturno politično ekonomijo na globalni in lokalni ravni in vpliva na izhodne strategije aktivnega prebivalstva. Za poglobljeno razumevanje sodobnih migracijskih tokov je najprej treba osvetliti socioekonomski in zgodovinski kontekst, ki je pripeljal do neoliberalne (samo)kolonizacije na območju postsocialistične Evrope. Pri tem se članek posebej osredinja na Poljsko in Slovenijo ter njuno obdobje tranzicije, vstopa v EU in trenutne ekonomske krize. Ta historični in makroekonomski kontekst je tako podlaga za raziskovanje njenih mikroučinkov, ki so bili proučevani s pomočjo poglobljenih intervjujev s slovenskimi in poljskimi izseljenci v Veliki Britaniji. Rezultati raziskave kažejo tako podobnosti kot razlike med tema dvema skupinama izseljencev, ki izhajajo iz različnih socioekonomskih in zgodovinskih kontekstov ter učinkov neoliberalne (samo)kolonizacije na Poljskem in v Sloveniji.

Ključne besede: neoliberalna (samo)kolonizacija, postsocializem, izseljevanje, Poljska, Slovenija

Barbara Samaluk je postdoktorska raziskovalka v Raziskovalni enoti za delo in zaposlovanje na Univerzi v Greenwichu. Njena področja raziskovanja so: transnacionalne delovne migracije, kulturno-politična ekonomija, procesi komodifikacije in marketizacije v postkolonialnih in postsocialističnih okvirih. (barbara.samaluk@siol.net)

Uvod

Ob vstopu osmih postsocialističnih držav v Evropsko unijo (EU) leta 2004 je postala Velika Britanija eden bolj zaželenih ciljev za delavce iz teh držav, saj je bila poleg Irske in Švedske edina, ki zanje ni postavila tranzicijskih omejitev na področju dela (Vaughan-Whitehead, 2003). Čeprav so delavci iz postsocialističnih držav lahko neovirano opravljali delo v Veliki Britaniji, pa so se še vedno morali registrirati, saj so šele po enem letu neprekinjenega dela dobili pravico dostopa do socialnih transferjev in s tem do vseh pravic, ki izhajajo iz EU-državljanstva (Doyle in dr., 2006). Vseeno je izseljevanje iz postsocialistične Evrope sprožilo nov val migracij v Veliko Britanijo, za katero so zgodovinsko značilne pretežno migracije iz njenih nekdanjih kolonij.

Novi val migracij je spodbudil vrsto raziskav, ki so se osredinjale na vpliv priseljevanja ter vpetost v obstoječe etnične, rasne in razredne neenakosti v postkolonialni Veliki Britaniji (McDowell, 2009; McDowell in dr., 2007; Wills in dr., 2010; Anderson in dr., 2006; Anderson in dr., 2007). Te raziskave proučujejo novi val priseljevanja skozi prizmo ekonomskih migracij in zgolj od točke vstopa v Veliko Britanijo, kar sicer pomembno osvetljuje neenaka razmerja moči znotraj globalizirane britanske ekonomije, vendar pa izpuščajo tisto holistično perspektivo, ki bi razpoznala sodobne kolonialne procese v postsocialistični Evropi in njihove učinke na izseljevanje. Za holistično razumevanje teh procesov bi se bilo treba raziskovanja migracij lotiti skozi analizo strukturnih sprememb v krajih izvora in njihovih učinkov na izseljevanje aktivnega prebivalstva.

Izhajajoč iz tega makro socioekonomskega in zgodovinskega izhodišča članek najprej razčleni in opredeli neoliberalno (samo)kolonizacijo v postsocialistični Evropi. Temu sledijo predstavitev metod raziskave o (samo)kolonizaciji poljskih in slovenskih delavcev v Veliki Britaniji, analiza podatkov ter predstavitev ugotovitev, besedilo pa se sklene s predlogi za nadaljnje raziskovanje.

Neoliberalna (samo)kolonizacija

Začetki neoliberalizma, ki ga nekateri avtorji definirajo kot globalno politično, ekonomsko in kulturno hegemonijo, segajo v drugo polovico 70. let prejšnjega stoletja, ko sta vladi Ronalda Reagana v ZDA in nekoliko pozneje Margaret Thatcher v Veliki Britaniji sprožili proces ekonomskega prestrukturiranja družbe. Ta se kaže v privatizaciji, liberalizaciji trgovine in globalni deregulaciji trgov, transnacionalni proizvodnji in potrošnji, fleksibilizaciji trga dela in krčenju države blaginje (Harvey, 2005; Mohanty, 2003; Bohle, 2006; Ong, 2006; McDowell, 2004; Wills, 2008; Skeggs, 2004). Ekonomske in politične elite o neoliberalni hegemoniji pogosto govorijo kot o nasprotju ideologijam fašizma, komunizma in celo keynesijske države blaginje, zato naj bi bila kot taka domnevno univerzalno nujna in na splošno družbeno

koristna. Neoliberalizem sicer predstavljajo kot postideološki svetovni sistem, ki pa dejansko vsiljuje kapitalistično ideologijo in jo postavlja za edino alternativo prihodnosti (Kuzmanič, 2008). V tem okviru Duggan pravi, da je neoliberalizem »poustvaril imperialne ekonomske, politične in kulturne prakse za navidezno postimperialistični svet« (2003: xiii). Pri tem je ena največjih prevar neoliberalizma ravno v diskurzu, da je ekonomsko področje popolnoma ločeno od političnega in kulturnega. Bourdieu in Wacquant (2001) imenujeta to dominantno naracijo »nova planetarna biblija«, ki je rezultat nove oblike imperializma, in sicer kulturnega imperializma, ki šteje naraščajočo razredno neenakost za nepomembno in zastarelo.

To je še posebej pomembno za proučevanje transnacionalnih migracijskih tokov, ki so posledica globalnega prodiranja neoliberalizma v družbe z drugačnimi socialno-ekonomskimi modeli. Tako kot pred tem nekatere južnoameriške države je od padca berlinskega zidu tudi postsocialistična Evropa postala laboratorij za širjenje neoliberalnih idej. Te je v Veliki Britaniji sprva promovirala konservativna politika Margaret Thatcher in pozneje tudi socialdemokracija, ki je s t. i. »tretjo potjo« raje privzela novo planetarno biblijo, kot pa da bi se ji zoperstavljala (Vaughan-Whitehead, 2003). Ko so se v 90. letih začeli evropski trgi širiti v postsocialistične države in so te začele postopke pridruževanja EU, so politične in ekonomske elite bolj kot evropski socialni model zagovarjale in predpisovale hitre spremembe po neoliberalnem vzorcu.

Vse od prvih zahodnoevropskih sporazumov s postsocialističnimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami je bil osnovni cilj zagotoviti liberalizacijo in deregulacijo postsocialističnih ekonomij (Bohle, 2006). S pomočjo te usmeritve je bila privatizacija v teh državah podprta z davčnimi preferencami za tuje vlagatelje, kar je omogočilo ekonomsko kolonizacijo zahodnim korporacijam, ki so danes največje vlagateljice v nekdanjih socialističnih državah (Böröcz, 2001). Vpliv tujih vlagateljev se v postsocialističnih državah tako ni kazal zgolj skozi nadzor in prevzem ekonomskih dobrin, temveč tudi skozi vpliv pri oblikovanju politik in strateških usmeritev (Bohle, 2006). Te politike in strategije so se ideološko oblikovale pod pretvezo modernizacije, ki naj bi jo postsocialistične države dosegle z uresničevanjem »standardov« zahodnih ekonomij in demokracij (Stenning in dr., 2010; Močnik, 2002). Seveda teh procesov postsocialističnim državam niso vsilili samo od »zunaj«, temveč so jih pod pretvezo odpravljanja socializma spodbujale tudi domače politične in ekonomske elite. Toda pri globalni ekspanziji neoliberalne hegemonije je treba upoštevati tudi procese historično in geografsko diferencirane neoliberalizacije, ki se ni uveljavila zgolj s pomočjo ekonomskih in političnih elit, temveč tudi skozi običajni vsakdan posameznikov in posameznic (Stenning in dr., 2010). To je proces, ki ima v različnih okoljih različne učinke. Neoliberalizacija namreč deluje hegemonično tudi s pomočjo samokolonialne logike, ko domače elite in posamezniki ter posameznice sami vzpostavljajo inferiorni odnos do Zahoda in kapitalističnih oblik proizvodnje in potrošnje (Kiossev, 2010; Samaluk, v pripravi). S tega vidika

več avtorjev raziskuje procese neoliberalizacije in posledičnega izseljevanja skozi postkolonialno perspektivo, ki omogoča epistemološko obravnavo binarne logike, ki je prisotna med Zahodom in Vzhodom, socializmom in kapitalizmom, opravičuje trenutne neokolonialne prakse in (samo)disciplinira posameznike na različnih lokalnih in globalnih ravneh (Samaluk, 2014b; Samaluk, 2014a; Samaluk, v pripravi; Buchowski, 2006; Böröcz, 2001; Owczarzak, 2009; Stenning in Hörschelmann, 2008).

Širjenje neoliberalizma v postsocialistične države je namreč omogočilo premagovanje pomembnih ovir za širjenje globalnega kapitalizma. Nacionalni trgi (dela), ki so bili pred tem omejeni na nacionalne države, so tako postali transnacionalni in omogočili neovirano gibanje idej, kapitala, storitev in proizvodov, posledično pa so povzročili tudi gibanje delovne sile (Samaluk, 2014a; Bourdieu, 2005; Samaluk, 2014b; Bernaciak, 2014). Ta gibanja so velikokrat povzročila socialni *dumping*, ki ga Bernaciak (2012: 25) opredeli kot »strategijo, usmerjeno k zniževanju socialnih standardov na račun povečevanja tekmovalnosti. Strategijo spodbujanja podjetij, ki pa posredno vključuje tudi delovno silo v podjetjih in/ali domače vlade ali vlade držav gostiteljic in ima negativne posledice v družbeni sferi.« (Bernaciak, 2012: 25) Pri tem je treba poudariti, da socialni *dumping* kljub pogosto usmerjenemu fokusu na ekonomsko revnejše države pomembno spodbujajo akterji moči v zahodnih državah (Bernaciak, 2014). Na primer, čas tranzicije je v postsocialistične države med drugim pripeljal tudi transnacionalne zaposlovalne agencije, ki pomembno pripomorejo k prekarnemu zaposlovanju in ustvarjanju specifične vrednosti postsocialističnih migrantskih delavcev na Zahodu (Samaluk, 2014b). Medtem ko so zahodne elite v času priključevanja postsocialističnih držav EU nenehno zagovarjale implementacijo neoliberalnih praks in prost pretok kapitala, dobrin in storitev v bodočih članicah in tako učinkovito povzročale socialni *dumping*, so ob vključitvi v EU zagovarjale tranzicijske omejitve glede prostega gibanja delovne sile na Zahod (Vaughan-Whitehead, 2003). Ta licemerna neoliberalna politična ekonomija seveda še danes negativno vpliva na položaj delavstva na različnih lokalnih in globalnih ravneh. V nadaljevanju obravnavamo prav te učinke na primeru izseljevanja aktivnega prebivalstva s Poljske in Slovenije v Veliko Britanijo.

Metode in analiza

Raziskava temelji na poglobljenih intervjujih s poljskimi in slovenskimi izseljenjskimi delavci in delavkami v Londonu in jugovzhodni Angliji, opravljenih med letoma 2011 in 2012. Intervjuji se osredinjajo na osebne razmere v kraju izvora, na razloge za selitev, pričakovanja pred njo, posameznikovo samovrednotenje v odnosu do Zahoda in njegove dejanske izkušnje po selitvi. Intervjuji so dopolnjeni z analizo zapisov na samoorganizacijskih spletnih omrežjih. Med intervjuvanci je 16 poljskih in 20 slovenskih delavcev, 23 žensk in 13 moških, starih od 23 do 42 let.

Med njimi jih je 31 imelo končano univerzitetno ali višjo izobrazbo in pet poklicno. Vsi so se priselili v Veliko Britanijo med letoma 2002 in 2011 in so v času pogovora delali pretežno v storitvenem sektorju. Vsi intervjuji so bili digitalno posneti, prepisani in analizirani skozi proces kodiranja (Charmaz, 2006; Layder, 1998; Strauss in Corbin, 1990).

Učinki neoliberalne (samo)kolonizacije na poljske emigracije

S pomočjo domačih elit, tujih svetovalcev in mednarodnih akterjev, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, je bila neoliberalizacija na Poljskem že v 90. letih implementirana s »šok terapijo«, ki je bila usmerjena predvsem v deregulacijo trga, privatizacijo in krčenje javnega sektorja. Neoliberalizacija se je kazala v povečevanju brezposelnosti, revščine, poglobljanju dohodkovnih razlik in splošnega slabšanja delovnih razmer in življenjskega standarda prebivalstva (Stenning in dr., 2010; Śliwa, 2009). Družbena cena strukturnih sprememb se je med drugim izražala v največjem množičnem izseljevanju aktivnega prebivalstva v poljski zgodovini (Fihel in Okolski, 2009). Izabela takole pojasnjuje posledice sistemskih sprememb in socialnega *dumpinga* na izhodiščne strategije čedalje bolj prekariziranih delavcev v domačem kraju:

Zaradi sprememb v izobraževalnem sistemu sem se morala preseliti v Katowice, kjer sem lahko našla službo ... Potem sem se odločila, da se preselim v London ... Resnično sem si želela, da bi se vrnila domov, ker ne maram velikih mest in moj rojstni kraj je prelep ... Nekako smo prisiljeni v selitve, ker doma nimamo služb. Bielsko-Biala je slovel po proizvodnji volne in volnenih oblačil, to je bila dobra industrija, ki je ljudem zagotavljala zaposlitev. Leto 1989 je bilo začetek zatona te industrije in zdaj imamo toliko rabljenih stvari z Zahoda ... Težko je bilo najti delo v mojem poklicu. Ne govorim o delu v prodaji ali kaj podobnega, temveč delu, ki je povezano s tem, kar sem študirala ... Zato in tudi zaradi denarja za nakup stanovanja sem se odločila, da se preselim v London ... In mogoče je raven fizike v teh državi višji kot na Poljskem. Morda se motim, ker še nisem imela priložnosti poskusiti, vendar bi rada videla opremo ... Po mojem imajo boljšo opremo. (Varuška, 37 let, podiplomska izobrazba)

Izabela pojasnjuje, da se je bila zaradi sistemskih sprememb v izobraževalnem sistemu in nizkih plač v šolstvu prisiljena seliti, najprej po državi in potem v tujino. Kljub podiplomski izobrazbi in večletnim delovnim izkušnjam je Izabela v času intervjuja pri 37 letih že več kot pet let delala v Londonu kot varuška in neuspešno kandidirala na razpisih za učiteljico. Izabelin primer je tipična zgodba devalvacije

visoko kvalificiranih delavcev iz postsocialistične Evrope v Veliki Britaniji. Čeprav je večina mojih sogovornikov med bivanjem v Veliki Britaniji lahko poklicno napredovala, pa je nekaj posameznikov kljub svojemu znanju in kvalifikacijam obtičalo na nizko plačanih in nizko kvalificiranih delovnih mestih. Izabelin primer tudi kaže, da delavce k izseljevanju spodbujajo (samo)kolonialne predstave o »boljših« standardih dela na Zahodu. Prav tako Izabela opozarja na posledice socialnega *dumpinga*, ki se je odražal v uničevanju lokalne proizvodnje, uvozu zahodnega blaga in posledičnem izseljevanju brezposelne delovne sile. Tudi raziskava Pickles in Smitha (2010) je pokazala, kako je za zahodna podjetja tekstilna industrija v postsocialističnih državah v začetku 90. let veljala za nizkocenovno, vendar so začela že konec 90. let proizvodnjo seliti iz visokocenovnih (Poljska) v nizkocenovne države v jugovzhodni Evropi. To je povzročilo brezposelnost in posledično izseljevanje.

Tako imenovana poljska zgodba o uspehu, o kateri se je govorilo predvsem v času krize, vsekakor ni zgodba o uspehu za večino ljudi, saj je neoliberalizacija povzročila razkroj socialne države, demokratičnih standardov in krčenje pravic, kar je še prav posebej prizadelo ranljive skupine (Rae, 2014; Skora, 2014). Med drugim je neoliberalizacija povzročila velikanske dohodkovne razlike, ki so še dodatno poglobile družbeno neenakost, in ustvarile nove oblike družbene stratifikacije. S tega vidika Andrzej pojasnjuje spremembe v razredni strukturi prebivalstva:

Na Poljskem smo imeli tri razrede, vendar ko sem se izselil [2006] sem opazil, da je družba razdeljena na dva razreda, zelo revne in zelo bogate posameznike. Razmere so se zelo spremenile! (Kadrovski vodja, 31 let, univerzitetna izobrazba)

Andrzejeva opažanja o poglobljanju razrednih razlik in izginjanju srednjega razreda na Poljskem potrjujejo tudi raziskave (Śliwa, 2009; Stenning in dr., 2010; Watson, 2000). Povečana neenakost se je med drugim upravičevala s pomočjo sodobnih »orientalističnih« praks v regiji, ki so ustvarjale t. i. »zmagovalce« in »poražence« tranzicije (Buchowski, 2006).

Poleg na novo nastalih razrednih razlik so imele strukturne spremembe še zlasti negativne posledice za mlade. Anna, ki se je izselila leta 2004, pojasnjuje, kako je pomanjkanje možnosti za zaposlitev že v 90. letih zaznamovalo celo generacijo mladih Poljakov, ki so odraščali v tranzicijskem času:

Ko sem bila stara 19 let, sem se začela zavedati, da ne bo lahko najti službe. Od zgodnje mladosti sem vedela, da je velik zalogaj dobiti delo in da je povsem mogoče, da ti ne uspe. Zato smo se vsi borili, da bi uspeli. Ne gre za to, da bi obogateli, vsi smo zgolj želeli dobiti službo. Ko sem bila študentka, sem videla veliko ljudi, ki je niso dobili. Tudi sama sem želela med študijem zaslužiti, prijavljala sem se na vrsto razpisov, a službe nisem dobila. Odrasla sem v velikem stresu, kako priti do dohodkov. To se mi zdi zelo pomembno in vedno

sem želela izboljšati svoje možnosti za zaposlitev. Na Poljskem bi zelo težko našla dobro zaposlitev ... Ko sem prišla v Veliko Britanijo, sem delala med 6. in 11. uro in zaslužila dovolj denarja za preživetje ... To je bila najbolj bedna služba, prodajala sem kavo in rogljičke, vendar sem lahko živela od tega. Takrat sem mislila, da je to raj, da lahko dosežem, kar hočem. (Projektna vodja, 30 let, univerzitetna izobrazba)

Annin primer osvetljuje, kako je pomanjkanje služb in možnosti v matični državi povzročalo velikanski stres celotni generaciji mladih Poljakov, ki so si želeli zgolj stabilno službo in plačo. Zaradi pomanjkanja zaposlitvenih možnosti in dela so se začeli mladi Poljaki množično izseljevati na Zahod. Anna pojasnjuje, da se je ob prihodu Velika Britanija zaradi neprimerno višjih plač in boljših možnosti za življenje otresla eksistenčnega stresa, saj je kljub poklicni dekvalifikaciji zaslužila dovolj za preživetje. Neokolonialni strukturni procesi v državah izvora tako povzročajo, da novi priseljenci prostovoljno in celo z zadovoljstvom sprejemajo nižje kvalificirane in nizko plačane službe na Zahodu. Čeprav je Anna drugače kot Izabela od svojega prihoda v Veliko Britanijo poklicno precej napredovala in je za časa intervjuja opravljala delo na vodstvenem položaju, pa oba primera kažeta mikroučinke neokolonialnih procesov v Evropi. Zato ni presenetljivo, da se je Annina podoba raja po več letih življenja v Veliki Britaniji razblinila:

Presenečena sem bila, ko sem ugotovila, da Zahod ni raj, za kar smo ga imeli. Tu ljudje živijo v revščini in to naj bi bil boljši svet ... Bila sem šokirana, ker sem bila vse življenje prepričana v ta raj, imela sem komplekse: 'Češ, jaz sem iz Poljske'. (Projektna vodja, 30 let, univerzitetna izobrazba)

Zgornji primeri kažejo tudi na simbolno ekonomijo, ki negativno vpliva na (samo)vrednotenje priseljenjskih delavcev v odnosu do Zahoda in pogosto deluje kot dodatna spodbuda za izseljevanje. Zaradi (samo)kolonizacije si delavci iz postsocialistične Evrope pogosto predstavljajo zahodno družbo kot na splošno boljšo in enakopravnejšo in so nemalokrat razočarani nad družbene stratifikacije ter lokalnimi rasizmi in seksizmi (Samaluk, 2014b). To je še zlasti problematično za mlade emancipirane ženske, ki pričakujejo, da sta Velika Britanija in predvsem multikulturni London zelo enakopravno okolje, ki naj bi jim omogočala emancipacijo, in niso pripravljene na seksistične in rasistične stereotipne projekcije in prakse, kakršne občutijo ob prihodu (Samaluk, v pripravi). Pri tem je treba opozoriti, da se je postsocialistična Poljska med drugim tudi močno retradicionalizirala. Raziskave kažejo, da so imele Poljakinje več pravic v času socializma kot zdaj, ko država s pomočjo vplivne Katoliške cerkve in z uporabo zahodnih diskurzov sprejema politike, ki ženske vztrajno vrača k tradicionalnima vlogama matere in žene ter jim jemlje nadzor nad lastnim telesom (Forrester in dr., 2004). Vračanje žensk v sfero družine se večinoma utemeljuje kot »korekcija« tistih socialističnih politik,

ki so ženskam omogočale usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter jim omogočale ekonomsko neodvisnost (Owczarzak, 2009). Številne mlade Poljakinje so bile zelo kritične do ponovnega uvajanja patriarhalnih vzorcev in zakonodaje. Kot pojasnjuje Joanna, je bila retradicionalizacija pomemben razlog za njeno izselitev:

Toda glavni razlog, da sem se počutila, da ne spadam več v poljsko družbo, je bil, da se nisem počutila udobno z vso to tradicijo, z vsemi stereotipi, pritiski in pravili, ki jih moraš upoštevati, da veljaš za dobro državljanke, dobro hči, ženo in sestro. (Računovodkinja, 27 let, podiplomska izobrazba)

Joannin primer nakazuje probleme mladih deklet, ki jih procesi retradicionalizacije silijo v sprejemanje novih-starih norm in pravil spolnih vlog. Ponovno uvajanje patriarhalnih odnosov je sovpadalo z vpeljavo neoliberalne doktrine prostega trga. Kot pravi Miroiu, se je komunistična patriarhija transformirala v tranzicijsko patriarhijo, ki je omogočila moškim, da so si uspešno prilastili državo, medtem ko so bile ženske premeščene na trg (Miroiu, 2004). Zaradi tako drastičnih strukturnih sprememb in revščine zaradi pomanjkanja delovnih mest se je na Poljskem razvila neformalna ekonomija, ki sploh omogoča družbeno reprodukcijo (Stenning in dr., 2010).

Učinki neoliberalne (samo)kolonizacije na slovenske emigracije

Kljub poskusom zahodnih svetovalcev, da bi implementirali »šok terapijo« tudi v Sloveniji, je ravno specifičen zgodovinski, socioekonomski in politični kontekst Slovenije omogočil, da je prevladala gradualistična dinamika tranzicije. Mencinger (2004) v tem smislu meni, da je Slovenija imela prednost zaradi pragmatičnega jugoslovanskega socializma, ki jo je pripravil na tranzicijo že pred letom 1989, saj je že imela vzpostavljene ekonomske vezi z zahodnim trgom, ta izkušnja pa je seveda vsebovala tudi zdravo skepso do zahodnih pritiskov po hitrih spremembah. Gradualistični pristop je omogočil, da je Slovenija vse do vstopa v EU ohranila brezposelnost na sorazmerno nizki ravni, varstvo delovne zakonodaje, obdržala je (stare) dohodkovne razlike in izboljšala sistem socialnega varstva (Vodopivec, 2004; Stanovnik, 2004). Uspeh gradualističnega koncepta tako izhaja iz dejstva, da je temeljil na lokalnem kontekstu in pragmatizmu in ne na ideoloških okvirih, na katerih so temeljili »recepti« zahodnih elit.

Tako je imela Slovenija v primerjavi z drugimi postsocialističnimi državami konec 90. let najnižji emigracijski potencial (IOM, 1999). Kljub temu pa je prebivalce in prebivalke že od nekdaj gnala želja po nabiranju izkušenj in novih znanj ter slovenska majhnost. Težnja po izseljevanju se je na začetku 21. stoletja tako

kazala pretežno le pri mladih in visoko izobraženih, predvsem tistih, ki so že bili vključeni v mednarodne študentske izmenjave, ali so bili nezadovoljni z delom oz. so imeli možnost zaposlitve v tujini (Bevc, 2004; Hanžek, 2009). To je do določene mere potrdila tudi pričujoča raziskava ter obenem odkrila še druge interseksijske razloge, ki so posledica strukturnih sprememb, nastalih po vstopu Slovenije v EU in vpeljavi t. i. kriznih varčevalnih ukrepov. Na primer, Andrej pojasnjuje, da ga leta 2004 k izselitvi ni gnala želja po izboljšanju kakovosti življenja, saj je v tistem času tega ponujala Slovenija sama, temveč večje ambicije, ki jih je bilo težko uresničiti na majhnem slovenskem prostoru:

Mislím, da je kakovost življenja v Sloveniji zelo visoka in da se ljudje v Sloveniji velikokrat ne zavedajo, kako srečni so in kako lepo je življenje v Sloveniji ... Regijski okviri ponujajo dobre možnosti ... Vendar star pregovor pravi: »Ali želiš biti prvi na vasi ali zadnji v mestu?« To je dilema. Slovenija ti daje dobre možnosti, da si prvi na vasi, če je to človekov cilj. Kdor želi doseči več, se mora izseliti. (Bankir, 36 let, univerzitetna izobrazba)

Andrejev primer kaže, da se ambiciozni posamezniki in posameznice kljub sorazmerno ugodnimi možnostim v Sloveniji zaradi majhnosti selijo v tujino. Ker je ena najmanjših držav v EU, bo iz Slovenije vedno odhajalo določeno število visokokvalificiranih ljudi, vendar pa so se razmere v državi z vstopom v EU, evrsko območje in s krizo začele drastično slabšati, kar je še prav posebej vidno, ko se osredinimo na razloge za izseljevanje na obrobje potisnjenih skupin prebivalstva. V času tranzicije in v prvih letih po vstopu v EU je bila Slovenija v nasprotju s Poljsko zanimiv migracijski cilj ne samo za tradicionalne priseljence iz nekdanjih republik Jugoslavije, temveč tudi za posameznike iz drugih držav (SURS, 2007; Herm, 2008). Zato so izkušnje novih priseljencev še posebej pomenljive za odkrivanje in razumevanje poglobljanja neenakosti v slovenski družbi. Jernej, naturalizirani Slovenec, rojen v Ukrajini, pojasnjuje svojo kompleksno migracijsko pot, zaznamovano s strukturnimi spremembami, nastalimi v tranziciji in z evropeizacijo v različnih postsocialističnih državah:

V Sloveniji je bilo seveda precej bolje kot na Madžarskem, vsaj takrat. Leta 1996 je bila razlika resnično velika. Vendar, kot si morda tudi sama izkusila, se je kljub navidezno boljši kakovosti življenja ... razmerje med dohodki in odhodki poslabšalo. Še zlasti v sektorju, v katerem sem delal, v umetnosti in oblikovanju keramike. Tako sem dosegel točko, ko se preprosto nisem mogel več preživljati in sem moral oditi. (Umetnik in učitelj oblikovanja keramike, 37 let, podiplomska izobrazba)

Jernej opiše svojo pot iz Ukrajine, ki ga je peljala najprej na Madžarsko in potem leta 1996 v Slovenijo, kjer so bile razmere za življenje ugodnejše. Vendar pa se

je moral leta 2006 znova seliti, saj se v Sloveniji zaradi strukturnih sprememb in povečanja razlike med cenami in plačami ni mogel več preživljati. Jernejev primer kaže mikroučinke strukturnih sprememb, ki jih v času gradualistične tranzicije še ni bilo čutiti na ravni vsakdanjika in možnosti zaslužka, vendar so se z vstopom v EU razmere poslabšali do te mere, da nekaterim skupinam prihodki niso več zagotavljali preživetja. To postane razvidno predvsem, ko se odmaknemo od središča proti obrobju, ki se ne sooča samo s pomanjkanjem materialne, temveč tudi socialne in kulturne infrastrukture, ki lahko posameznike in posameznice varujejo pred revščino. V prekarne skupine so že pred krizo spadali tudi delavci v storitvenem sektorju brez visoke izobrazbe, zaradi česar so imeli v Sloveniji zelo omejene možnosti za delo. Aleš pojasnjuje, kako so mu omejene možnosti in nestalne zaposlitve onemogočale, da bi resno jemal svoje življenje:

Obtičal sem v službi, ki je nisem maral in v njej nisem videl nobene prihodnosti. To je bilo životarjenje iz meseca v mesec. Večinoma sem delal kot natakarkar in potem nekaj časa kot računalnikar. Opravil sem neki tečaj in malo honorarno delal, nekaj časa celo za neko računalniško podjetje, vendar pa v Sloveniji nihče ne zaposluje ljudi brez ustrezne kvalifikacije. Včasih mi niso plačali, kot bi mi morali, potem sem dobil minimalno plačo ... in je frustrirajoče ... Ne moreš jemati resno sebe in svojega življenja, če tako delaš. (Avdiovizualni tehnik, 33 let, srednješolska izobrazba)

Alešev primer govori o tem, kako omejene možnosti in slabe delovne razmere silijo delavce, ki nimajo univerzitetne izobrazbe, v izseljevanje. Pri tem je pomembno omeniti, da v nasprotju s Slovenijo v Veliki Britaniji ni pomembna zgolj formalna izobrazba, temveč štejejo tudi izkušnje. Ta razlika je lahko pomemben migracijska motivacija za manj kvalificirane delavce, ki v Sloveniji brez ustreznih kvalifikacij velikokrat nimajo možnosti dostopa do bolj kvalificiranih in bolj plačanih služb. Kljub temu se taki delavci vsaj v prvih letih po selitvi prav tako soočajo s prekarno zaposlitvijo tudi v Veliki Britaniji. Aleš se je v London priselil leta 2005 in je vrsto let opravljal slabo plačane službe v storitvenem sektorju, preden je dobil priložnost, da razvije svoje tehnično znanje. Čeprav se mu je vztrajnost poplačala, je Aleš tudi povedal, da je veliko njegovih slovenskih kolegov obupalo zaradi prekarne dela in položaja ter šibkih socialnih mrež, ki bi jim omogočale dostojnejše življenje v Veliki Britaniji. Toda v nasprotju s tem se nekateri slovenski izseljenci z redno zaposlitvijo pogosto selijo iz Slovenije ravno zato, da se osamosvojijo od socialnih mrež in rutinskih služb, ki dajejo zelo omejene možnosti za poklicni razvoj. Veronika na primer pojasnjuje, da se je odločila za selitev, ker je potrebovala nove izzive in neodvisnost:

Morda se bo slišalo nenavadno, zakaj sem se odločila za selitev. V Sloveniji sem imela vse: službo, svoj denar, stanovanje, avto. Nisem pa imela nobenih

izzivov in kot učiteljica bi imela edino možnost za napredovanje, če bi odprla svojo jezikovno šolo, na kar pa takrat nisem bila pripravljena. Očitno sem potrebovala stres, ki ga imam zdaj na pretek. Poleg tega sem se hotela osamosvojiti. V Sloveniji sem živela z mamo, ki me je podpirala. Preprosto sem želela nove izzive, nekaj novega v življenju, nove izkušnje. Moj cilj ni nikoli bil, da bi ostala v Londonu, selitev je bila začasna, za največ pet let. Problem v Sloveniji je, da ljudje ostajajo v isti službi dokler ne umrejo oz. do upokojitve. Tako nisem imela nobenih drugih izkušenj, razen poučevanja. To je tudi eden od razlogov, zakaj sem prišla v London iskat službo, da poskusim še kaj drugega ... Za zdaj pri iskanju nisem bila preveč uspešna, a vseeno skušam najti delo na kakšnem drugem področju. (Prevajalka/brezposelna, 33 let, univerzitetna izobrazba)

Veronikina izkušnja kaže, da imajo v Sloveniji posamezniki in posameznice v rednih službah zelo malo možnosti za nadaljnji poklicni razvoj in se pri svojih poznih 20. ali zgodnjih 30. letih počutijo ujete v rutinskih službah. Zaradi omejenih možnosti za poklicni razvoj imajo tudi malo možnosti, da odkrijejo svoje potencialne, kar je tudi razlog za izselitev. Prav tako je lahko izseljevanje tudi posledica želje po večji samostojnosti, saj je kar nekaj intervjuvancev v poznih 20. ali zgodnjih 30. letih še vedno živelo pri starših ali blizu njih. Na tej točki raziskave o mladih v Sloveniji kažejo podobnosti z drugimi južnoevropskimi državami, kjer zelo velik delež mladih v poznih 20. in v 30. letih še zmeraj živi pri starših (Flere in dr., 2014). Čeprav bivanje pri starših mlade varuje pred revščino, pa jim tudi onemogoča dokončno prehod v odraslost. To še prav posebej velja za tiste, ki nimajo službe za nedoločen čas oz. delajo honorarno (ibid.). Na primer, Tina pojasnjuje, da v Sloveniji honorarni delavci nimajo enakih možnosti pri dostopu do dobrin in storitev:

Mislím, da so honorarci v Sloveniji diskriminirani. Ni tako kot v Veliki Britaniji, kjer so honorarci najboljši v poslu ... [V Sloveniji] smo diskriminirani, na primer, pri bankah. (Bralka klipingov, 38 let, univerzitetna izobrazba)

Neenake možnosti pri dostopu do dobrin in storitev preprečujejo ljudem z začasnó zaposlitvijo ali v drugih oblikah prekarnege dela najmanje posojil in posledično pridobitev stanovanja ter možnost osamosvajanja od staršev, kar je seveda tudi lahko motiv za izseljevanje. Problematika honorarnege dela je postala v Sloveniji še posebej akutna v zadnjih letih. Z interventnim zakonom, ki je začel veljati leta 2014, so se pogoji za honorarne delavce še poslabšali, saj je njihovo delo še bolj obdavčeno, poleg tega pa so zdaj zakonsko prisiljeni plačevati prispevek za zdravstveno ter pokojninsko in invalidsko zavarovanje, čeprav teh pravic dejansko ne morejo koristiti. To tudi sili posameznike, ki delajo na podlagi avtorskih pogodb, da postanejo prisilno samozaposleni, saj jim delo prek avtorskih pogodb ne omogoča

več dostojnega preživetja. Raziskave prav tako kažejo, da zaposlitve za določen čas postajajo norma, predvsem za mlade, saj obsegajo že več kot 30 odstotkov (57 % za mlajše od 29 let) in 90 % vseh na novo oglaševanih služb (Breznik, 2012), čeprav so zaposlitve za določen čas po delovni zakonodaji predvidene kot izjema. Tako se v Sloveniji pogloblja generacijski prepad med tistimi, ki so si zagotovili stalno zaposlitev še za časa dobre socialne zaščite, in tistimi, ki so začeli vstopati na trg dela, ko se je začela deregulacija. Zoja tako pojasnjuje, kako mladi skorajšnji diplomanti ne vedo, kako priti do službe, in tako raje podaljšujejo študij, ki jim omogoča vsaj delno socialno varnost:

Problem je, da ne veš, kako po končanem študiju začeti služiti denar. Najlažja stvar danes je, da vpišeš podiplomca, ker ne poznaš drugega načina ... In če študiraš, te tudi starši podpirajo, kar je dober izgovor, da se ne osamosvojiš ... Kajti če si v Sloveniji študent, še kar gre. Lažje je dobiti začasno delo, ni ti treba plačevati davkov, zdravstvenega zavarovanja itd. Lahko dobiš štipendijo za tujino in to je razlog, zaradi katerega lani sama nisem končala študija. (Projektna koordinatorka, 23 let, študentka)

Primer 23-letne Zoje tako spominja na zgoraj predstavljene razmere, v katerih so že pred koncem 90. let živeli mladi Poljaki. Prav tako Zojin primer kaže preživetvene strategije študentov, ki podaljšujejo študij, da si zagotovijo socialno varnost in delovne izkušnje z opravljanjem prekarnega študentskega dela ali študentskih pripravništev v tujini. Študentski status je tako »podedovana socialna dobrina« (Burawoy in dr., 2000), ki deluje kot obrambna strategija mladih. S pomočjo te strategije je Zoja pridobila štipendijo, ki ji je omogočala, da je opravljala podplačano pripravništvo v Londonu. Prav tako pa strategija podaljševanja študija podaljšuje odvisnost od staršev, prikriva prekarno eksistenco mladih in ovira njihov poklicni razvoj. Na primer, Marta pojasnjuje, kako je odlašala z diplomom, da je lahko podaljševala študentski status, ki ji je omogočal dostop do začasnega dela:

Diplomirala sem pred letom in pol, vendar sem po zadnjem izpitu čakala dve leti z dokončanjem diplome, ker sem želela ohraniti študentski status, saj je bilo tako veliko lažje dobiti delo. Delala sem v trgovini, začela sem kot prodajalka, potem pa sem upravljala trgovino. Poleg tega sem delala na pol prostovoljno na področju socialnega dela za organizacijo, ki se ukvarja z mladimi. Tako sem imela dve začasni službi ... Zdaj imam diplomom. Razlika med slovensko in britansko fakulteto je v praksi. Tu zahtevajo več prakse, tako da se moraš zanjo prijaviti in plačati ... To je dolgotrajen proces (...) Upam, da bom lahko v dveh tednih začela delati kot negovalka, da bo malo lažje, ker trenutno delam za minimalno plačo. (Natakarica, 28 let, univerzitetna izobrazba)

Marta opisuje svojo prekarno eksistenco opravljanja različnih začasnih del, enega za materialne potrebe, drugega, polprostovoljnega, za poklicni razvoj. Kljub strateškemu prekarnemu nabiranju delovnih izkušenj Marti v Sloveniji ni uspelo dobiti službe v svojem poklicu. V pričakovanju, da bo lahko delo na svojem področju dobila v Veliki Britaniji, se je leta 2011 izselila. Ker je ob selitvi ugotovila, da se ji izobrazba iz Slovenije v Veliki Britaniji ne prizna avtomatično, je v času intervjuja delala v baru za minimalno plačo ter iskala podkvalificirano službo negovalke.

Opisani primeri razlašanja mladih diplomantov tako ne pričajo zgolj ustvarjanju poceni delovne sile doma, temveč tudi o servisiranju Zahoda z javnim denarjem izobraženo visokokvalificirano in poceni delovno silo. Pri odločitvah prebivalk in prebivalcev Slovenije za selitev na Zahod pa je treba poudariti še to, da podobno kot Poljaki tudi Slovenci velikokrat dojemajo Veliko Britanijo kot obljubljeno deželo. Zaradi te (samo)kolonialne podobe si delavci med drugim tudi sami nižajo lastno vrednost, ko iščejo svojo prvo zaposlitev na Zahodu. Na primer, Nina pojasnjuje (samo)devalvacijo, zaradi katere je strateško kandidirala za nižje kvalificirane službe v Veliki Britaniji:

Bilo me je strah, bila sem zaskrbljena. Nisem se počutila, da dosegam standarde, ki veljajo v Veliki Britaniji. (Socialna delavka, 33 let, višješolska izobrazba)

Ninin primer kaže (samo)kolonialno devalvacijo v odnosu do Zahoda, ki je precej značilna za delavce iz vseh postsocialističnih držav.

Opisani primeri kažejo učinke neoliberalne (samo)kolonizacije na mikroravni vsakdanjega življenja posameznikov in posameznic in realnejšo podobo tistega, kar se skriva za statističnimi zaznavami postsocialističnih migracij na Zahod in koncentracijo izseljenskih delavcev na ekonomskem dnu zahodnih trgov. Čeprav bi lahko trdili, da je bila (samo)podoba poljskih in slovenskih novih prišlekov v odnosu do Zahoda precej podobna, pa so se kazale tudi pomembne razlike v upiranju neenakosti, ki izhaja predvsem iz različnih strukturnih razmer v državah izvora. Na primer Vesna primerja svojo situacijo s svojimi kolegi iz drugih postsocialističnih držav:

Njih je precej bolj strah za službo oz. da bi obdržali službo. Mene sploh ni strah ... Prepričana sem, da lahko dobim drugo. Tudi če želim napredovati, bom to jasno izrazila, medtem ko oni ne bodo rekli nič, čakali bodo, da jih kdo vpraša ... Rekla bi, da jih je strah zahtevati več, zato se sprijaznijo s prvo službo in prvim denarjem; to velja predvsem za Madžare ... drugič, in tega prej nisem vedela, Madžarska je v ekonomsko zelo šibkem položaju, zato so tam zaslužki res majhni. Zanje je zato 1000 funtov velik denar, medtem ko za nas ta vsota ni nič posebnega. (Vodja izmene v hotelu, 26 let, univerzitetna izobrazba)

Vesna govori o razlikah med izseljenskimi delavci iz različnih postsocialističnih držav pri zavzemanju za svoje pravice na britanskem trgu dela. Razlike izhajajo iz strukturnih pogojev v njihovih državah izvora in njihove vpetosti na vrednotni lestvico globalne ekonomske geografije. V nasprotju s Poljsko je Slovenija do nedavnega zagotavljala več pravic delavcev in boljše razmerje med delom in življenjem. Ta strukturna razlika tudi slovenskim izseljenskimi delavcem daje večjo samozavest, da se zavzemajo za svoje pravice in zahtevajo ustrezno plačilo za svoje delo. Poljska je v neoliberalno tranzicijo stopila že v 90. letih, ko so se začela lomiti stare delavske pravice iz socialističnih časov, medtem ko se je v Sloveniji ta proces postopoma začel z vstopom v EU in se stopnjeval s trenutno krizo ter varčevalnimi ukrepi. Slabšanje življenjskih in delovnih standardov se med drugim odraža v strmem povečevanju izseljevanja prebivalstva iz Slovenije. Bolj kot v pomanjkljivih statistikah je porast izseljevanja in zanimanje zanj še prav posebej viden na samoorganiziranih omrežjih. Na primer, Facebook skupina Slovenci v Londonu je od leta 2008 do leta 2014 poskočila s 100 na več kot 5000 članov, pri čemer je frekvenca povečevanja vidna predvsem v zadnjih treh letih, ko je narasla za 100 odstotkov. Prav tako se v zadnjih treh letih s svojimi vprašanji oglašajo skupine migrantov, ki prej niso bile prisotne, med njimi so družine, upokojenci in nižje izobraženi s pomanjkljivim znanjem angleškega jezika. Prekarnost v domačem okolju tako tudi znižuje vrednost tem ljudem in jim obenem odvzema tudi moč upora zoper neenakost tako doma kot v tujini.

Sklep

Ugotovitve, predstavljene v članku, kažejo, da je za poglobljeno razumevanje sodobnih transnacionalnih migracij treba razširiti raziskovanje na socioekonomski in zgodovinski kontekst celotne (pred)migracijske izkušnje izseljencev in ne zgolj kontekst ciljne države. S tega vidika članek prikaže, kako izseljevanje iz postsocialistične Evrope spodbujajo sodobne neoliberalne (samo)kolonialne prakse, ki povzročajo socialni *dumping*, razlaščajo prebivalce, jim odvzemajo delovna mesta ter delavske in druge pravice ter jih tako silijo v migracijo. Z osredinjanjem na kraje izvora poljskih in slovenskih izseljencev pa članek prikaže tudi pomembne razlike v postsocialističnih državah, ki izhajajo iz različnih zgodovinskih in socioekonomskih kontekstov in podrejanja oz. upiranja neoliberalni (samo)kolonizaciji. Medtem ko je bila na Poljskem s pomočjo tujih svetovalcev neoliberalna (samo)kolonizacija implementirana že v 90. letih s »šok terapijo«, je v Sloveniji prevladal gradualistični model, ki je ohranjal relativno visoko raven kakovosti življenja in socialnih ter delavskih pravic, dokler ni z vstopom v EU in evrsko območje ter v sedanji krizi Slovenija stopila na pot poljskega scenarija.

Predstavljeni primeri kažejo negativne posledice neoliberalizacije poljskega trga, ki je še prav posebej prizadel ranljive skupine in povzročil največje množično

izseljevanje aktivnega prebivalstva v poljski zgodovini še pred vstopom Poljske v EU in po njem. Zaradi drastično poslabšanih razmer na domačem trgu in pomanjkanja možnosti poljski izseljenci tako prostovoljno sprejemajo nizko kvalificirana in podplačana dela v Veliki Britaniji. V nasprotju s Poljsko je bila za Slovenijo značilna gradualistična tranzicija, v kateri se je pragmatično uveljavljalo slabosti in prednosti socioekonomskega konteksta in na ta način vse do vstopa v EU ohranilo brezposelnost na sorazmerno nizki ravni, zaščitno delovne zakonodaje, uravnavalo dohodkovne razlike in izboljšalo sistem socialne zaščite. Tako je Slovenija konec 90. let v nasprotju s Poljsko postala država priseljevanja, ne izseljevanja. Vse težnje po izseljevanju so bile v tistem času predvsem odraz osebnih ambicij mladih in visoko izobraženih. Tej vrsti izseljevanja se je v zadnjih letih pridružila tudi tista, ki spominja na poljski scenarij in je posledica strukturnih sprememb, ki jih je prinesla slovenska vpetost v EU, evrsko območje in globalno ekonomsko krizo. Te strukturne spremembe se kažejo v nižanju standardov dela, socialnih transferjev in večanju brezposelnosti in prekarnih oblik zaposlovanja. Medtem ko je bila odločitev za selitev še v začetku 21. stoletja prostovoljna, so postali razlogi za odločitve za selitev iz Slovenije v sedanji krizi predvsem povečana neenakost, prekarnost in pomanjkanje dela. V krizi je tako problem prekarnosti priplaval na površje, čeprav podatki kažejo, da so jo druge ranljive skupine, kot so migranti in nižje izobraženi ljudje, občutile že z vstopom Slovenije v EU. Strukturne spremembe v postsocialističnih državah ustvarjajo poceni delovno silo tako doma kot na Zahodu, saj mladi in druge ranljive skupine preprosto nimajo drugih možnosti, kot da sprejemajo podplačana in prekarna dela tako doma kot v tujini. To ima seveda tudi negativne posledice za druge skupine prebivalstva, saj se s tem omeji tok družbene reprodukcije. Tako lahko primerjavo motivov in položaja med poljskimi in slovenskimi delavci v Londonu beremo tudi kot slabo napoved za prihodnost Slovenije in njenih prebivalcev in prebivalk.

In zgodbe o uspehu kot krilatici nekaterih slovenskih politikov, ko primerjajo Slovenijo z drugimi postsocialističnimi državami, so zgodbe o uspehu zgolj za nove elite globalnega kapitalizma in ne za večino razlaščenega prebivalstva. Neoliberalizacijo družbe pogostokrat upravičujejo s pomočjo zgodovinskega revizionizma, po katerem je vse, kar je povezano s socialistično zgodovino Slovenije, zastarelo, nefunkcionalno in škodljivo. Primerjalna analiza jasno prikaže, da so bili mikroučinki slovenskega gradualističnega pristopa, ki je temeljil na lokalnem ekonomskem, političnem in kulturnem kontekstu, veliko ugodnejši za ohranjanje kakovosti življenja in dela večine prebivalstva, kakor implementacija navidezno »univerzalnih« zahodnih modelov.

Z aplikacijo postkolonialne perspektive v raziskovanje postsocialistične Evrope, ki je v zahodni akademiji večinoma še vedno obravnavana kot posebna entiteta, članek ne presega zgolj problematičnih binarnih okvirov, temveč prav tako odpira možnosti za iskanje novih rešitev zoper globalni kapitalizem v regijah in njegov vpliv pri ljudeh, ki so večinoma obravnavani kot »manjvredni« in v najboljšem

primeru zanimivi zgolj kot objekti proučevanja, ne pa tudi kot morebitni nosilci sprememb. Čeprav vsebujejo strategije izseljencev s Poljske in Slovenije med drugim tudi nerealne (samo)kolonialne podobe Zahoda, pa je raziskava pokazala pri izseljencih iz Slovenije pomembne prvine, ki izhajajo predvsem iz zgodovinsko različnih strukturnih razmer v državah izvora. V nasprotju s Poljsko je Slovenija do nedavnega dajala več pravic delavcev in boljše razmerje med delom in življenjem. Ta kolektivni spomin tudi izseljenske delavce opremlja z večjo samozavestjo, da se borijo za lastne pravice. Zato bi lahko nadaljnje raziskave dodatno osvetlile podobne in pogosto spregledane primerjave ter se osredinjale na odraze upora in iskanje novih rešitev v regijah, ki so na podlagi pomanjkljivih in pogosto manipuliranih ekonomskih indikatorjev obravnavane kot manj razvite in zato potrebne zahodnih »modernizacijskih receptov«.

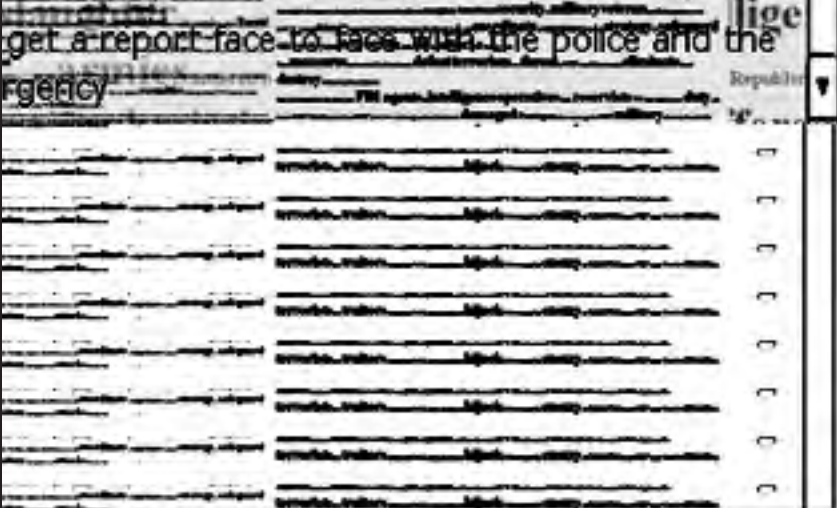
Literatura

- ANDERSON, BRIDGET, NICK CLARK IN VIOLETTA PARUTIS (2007): *New EU members? Migrant Workers' Challenges and Opportunities to UK Trade Unions: a Polish and Lithuanian Case Study*. London: Tuc.
- ANDERSON, BRIDGET, MARTIN RUHS, BEN ROGALY IN SARAH SPENCER (2006): *Fair enough? Central and East European migrants in low wage employment in the UK*. Oxford: Compas.
- BERNACIAK, MAGDALENA (2012): *Social Dumping: Political Catchphrase Or Threat to Labour Standards?* Brussels: Etui.
- BERNACIAK, MAGDALENA (2014): *Social dumping and the EU integration process*. Working Paper 2014.06. Brussels: Etui.
- BEVC, MILENA (2004): *Migracijska politika in problem bega možganov*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- BOHLE, DOROTHEE (2006): Neoliberal hegemony, transnational capital and the terms of the EU's eastward expansion. *Capital & Class* 30(Spring): 57–86.
- BÖRÖCZ, JÓZSEF (2001): Introduction: Empire and Coloniality in the 'Eastern enlargement' of the European Union. V *Empire's New clothes: Unveiling EU Enlargement*, J. Böröcz in M. Kovasc (ur.), 4–50. Telford: Central Europe Review.
- BOURDIEU, PIERRE (2005): *The social structures of the economy*. Cambridge: Polity.
- BOURDIEU, PIERRE IN LOIC WACQUANT (2001): NewLiberalSpeak: Notes on the new vulgate. *Radical Philosophy* 105(January/February): 1–6.
- BREZNIK, MAJA (2012): Ko delovna sila stopi v funkcijo naravne surovine. V *Povzetek javne tribune »Proti varčevalnim ukrepom« s prispevki gostov*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- BUCHOWSKI, MICHAL (2006): The specter of Orientalism in Europe: From exotic other to stigmatized brother. *Anthropological Quarterly* 79(3): 463–82.
- BURAWOY, MICHAEL, PAVEL KROTOV IN TATYANA LYTKINA (2000): Involution and

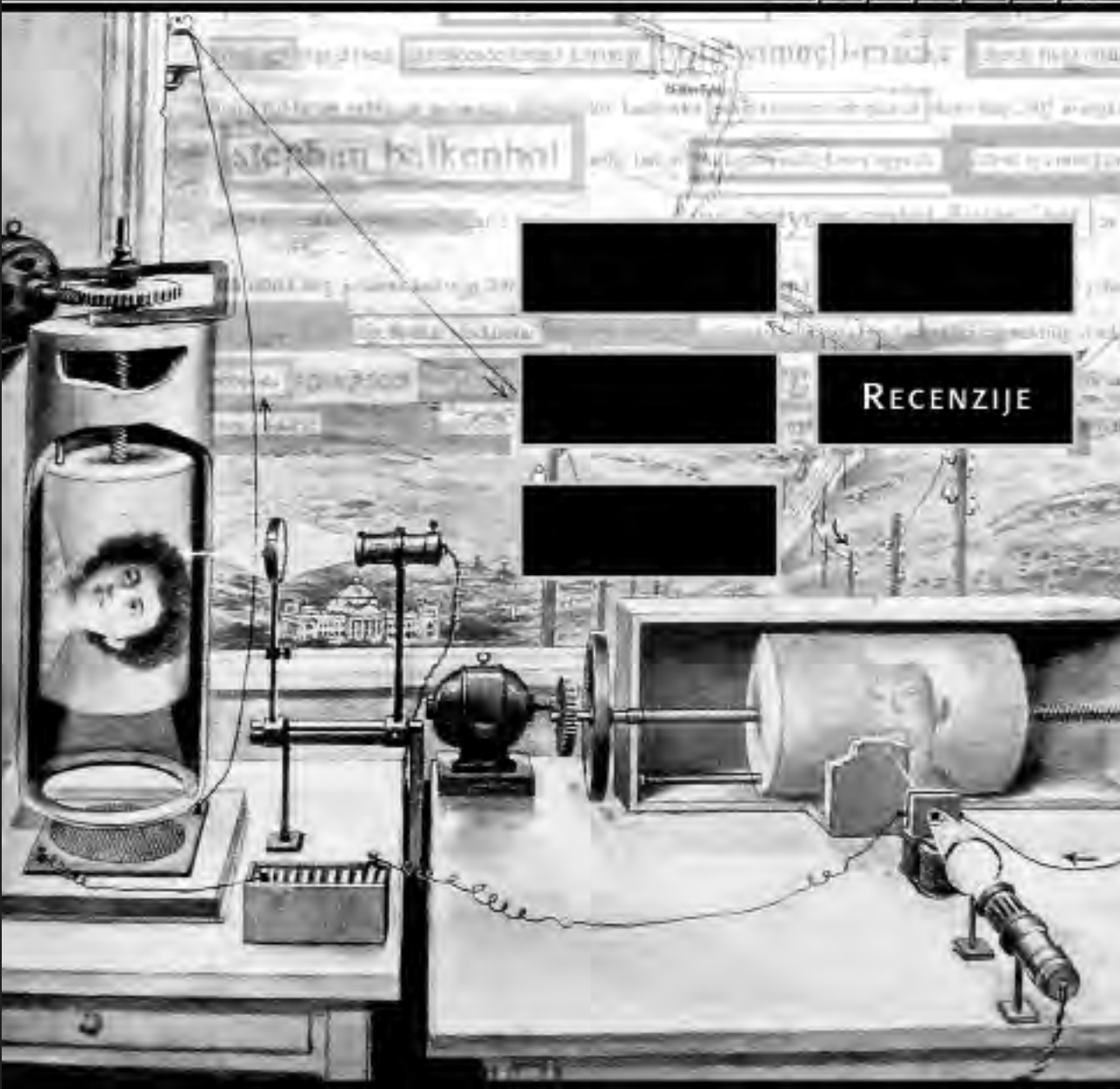
- destitution in capitalist Russia. *Ethnography* 1(1): 43–65.
- CHARMAZ, KATHY (2006): *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- DUGGAN, LISA (2003): *The twilight of equality: neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*. Boston, Mass.: Beacon.
- FIHEL, AGNIESZKA IN MAREK OKOLSKI (2009): Dimensions and Effects of Labour Migration to EU Countries: The Case of Poland. V *EU Labour Migration since Enlargement: Trends, Impacts and Policies*, B. Galgoczi, J. Leschke in A. Watt (ur.), 185–210. Surrey: Ashgate.
- FLERE, SERGEJ, RUDI KLANJŠEK, MIRAN LAVRIČ, ANDREJ KIRBIŠ, MARINA TAVČAR KRAJNC, MARKO DIVJAK, TJAŠA BOROJA, BARBARA ZAGORC IN ANDREJ NATERER (2014): *Slovenian Youth 2013: Living in times of disillusionment, risk and precarity*. Maribor, Zagreb: CEPYUS, FES.
- FORRESTER, SIBELAN E. S., MAGDALENA J. ZABOROWSKA IN ELENA GAPOVA (2004): Introduction: Mapping Postsocialist Cultural Studies. V *Over the wall/after the fall: post-communist cultures through an East-West gaze*, S. E. S. Forrester, M. J. Zaborowska in E. Gapova (ur.), 1–35. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- HANŽEK, MATJAŽ, TANJA ČELEBIČ, VALERIJA KOROŠEC IN JANJA PEČAR (2009): *Socialni razgledi 2008 (Social Review 2008)*. Ljubljana: UMAR.
- HARVEY, DAVID (2005): *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- HERM, ANNE (2008): *Recent migration trends: citizens of EU-27 Member States become ever more mobile while EU remains attractive to non-EU citizens*. Luxemburg: Eurostat.
- INTERNATIONAL ORGANISATION FOR MIGRATION (IOM) (1999): *Migration Potential in Central and Eastern Europe*. Geneva: International Organisation for Migration.
- KIOSSEV, ALEXANDER (2010): *Notes on Self-colonising Cultures*. Dostopno na: http://www.kultura.bg/media/my_html/biblioteka/bgvntgrd/e_ak.htm (12. oktober 2015).
- KUZMANIČ, TONČI (2008): *Prispevki h kritiki managerske paradigme*. Ljubljana: Mirovni Inštitut.
- LAYDER, DEREK (1998): *Sociological practice: linking theory and social research*. London: Sage.
- MCDOWELL, LINDA (2004): Work, workfare, work/life balance and an ethic of care. *Progress in Human Geography* 28(2): 145–163.
- MCDOWELL, LINDA (2009): Old and New European Economic Migrants: Whiteness and Managed Migration Policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35(1): 19–36.
- MCDOWELL, LINDA, ADINA BATNITZKY IN SARAH DYER (2007): Division, Segmentation, and Interpellation: The Embodied Labors of Migrant Workers in a Greater London Hotel. *Economic Geography* 1(25): 1–25.
- MENCINGER, JOŽE (2004): Transition to a National Market and a market Economy: A Gradualist Approach. V *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, M. Mrak, M. Rojec in C. Silva-Jauregui (ur.), 67–82. Washington: World Bank Publications.
- MIROIU, MIHAELA (2004): State men, market women. The effects of left conservatism

- on gender politics in Romanian transition. *Feminismo/s* 3(6): 207–234.
- MOČNIK, RASTKO (2002): The Balkans as an element in ideological mechanisms. V *Balkan as metaphor*, D. I. Bjelić in O. Savić (ur.), 79–115. London: MIT Press.
- MOHANTY, CHANDRA TALPADE (2003): "Under Western Eyes" Revisited: Feminist Solidarity through Anticapitalist Struggles. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28(2): 499–535.
- NICOLA DOYLE, GERARD HUGHES IN ESKIL WADENSJÖ (2006): *Freedom of Movement for Workers from Central and Eastern Europe*. Stockholm: Sieps.
- ONG, AIHWA (2006): *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Durham: Duke University Press.
- OWCZARZAK, JILL (2009): Introduction: Postcolonial studies and postsocialism in Eastern Europe. *Focaal* (53): 1–17.
- PICKLES, JOHN IN ADRIAN SMITH (2010): Clothing workers after worker states: the consequences for work and labour of outsourcing, nearshoring and delocalization in postsocialist Europe. V *Handbook of employment and society: working space*, S. McGrath-Champ, A. Herod in Al Rainnie (ur.), 106–124. Cheltenham: Edward Elgar.
- RAE, GAVIN (2014): Learning the Lessons from 1989. *Crisis and Resistance in Central and Eastern Europe*. Crisis and Resistance Conference, 22.–23. november. Warsaw University.
- SAMALUK, BARBARA (2014a): Whiteness, ethnic privilege and migration: a Bourdieuan framework. *Journal of Managerial Psychology* 29(4): 370–388.
- SAMALUK, BARBARA (2014b): Racialised 'price-tag': commodification of migrant workers on transnational employment agencies' websites. V *Work and the challenges of belonging: Migrants in globalizing economies*, M. Pajnik in Floya Anthias (ur.), 154–177. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- SAMALUK, BARBARA (B. D.): *Migration, consumption and work: postcolonial perspective on post-socialist migration to the UK*. V pripravi.
- SKEGGS, BEVERLEY (2004): *Class, self, culture*. London, New York: Routledge.
- SKORA, MARIA (2014): Crisis as usual – austerity policy and decomposition of the welfare state in Poland. V *Crisis and Resistance in Central and Eastern Europe*. Crisis and Resistance Conference, 22.–23. november. Warsaw University.
- ŚLIWA, MARTYNA (2009): Globalization and social change: the Polish experience. V *Organizations, markets and imperial formations: towards an anthropology of globalization*, S. B. Banerjee, V. C. M. Chio in R. Mir (ur.), 198–216. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- STANOVNIK, TINE (2004): Social Sector Developments. V *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, M. Mrak, M. Rojecin C. Silva-Jauregui (ur.), 315–333. Washington: World Bank Publications).
- STENNING, ALISON IN KATHRIN HÖRSCHELMANN (2008): History, Geography and Difference in the Post-socialist World: Or, Do We Still Need Post-Socialism? *Antipode* 40: 312–335.
- STENNING, ALISON, ADRIAN SMITH, ALENA ROCHOVSKA IN DARIUSZ SWIATEK (2010): *Domesticating neo-liberalism: spaces of economic practice and social reproduction in*

- post-socialist cities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- STRAUSS, ANSELM L. IN JULIET M. CORBIN (1990): *Basics of qualitative research: grounded theory procedures*. London: Sage.
- SURS, STATISTIČNI URAD RS (2007): *Tables of long-immigration to Slovenia-nationality-sex-age (2004–2007)*. Ljubljana: Statistični urad RS.
- VAUGHAN-WHITEHEAD, DANIEL (2003): *EU enlargement versus social Europe? The uncertain future of the European social model*. Cheltenham: Elgar.
- VODOPIVEC, MILAN (2004): Labour Market Developments in the 1990's. V *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, M. Mrak, M. Rojec in C. Silva-Jauregui (ur.), 292–314. Washington: World Bank Publications.
- WATSON, PEGGY (2000): Politics, policy and identity: EU eastern enlargement and East-West differences. *Journal of European Public Policy* 7(3): 369–384.
- WILLS, JANE (2008): Making class politics possible: organizing contract cleaners in London. *International Journal of Urban and Regional Research* 32(2): 305–323.
- WILLS, JANE, KAVITA DATTA, YARA EVANS, JOANNA HERBERT, JON MAY IN CATHY MCLLVAIN (2010): *Global cities at work: new migrant divisions of labour*. England: Pluto Press.

the power of words
the power of words
the power of words
the power of words
the power of words
the power of words
the power of words
the power of words
the power of words
the power of words

Borut Brezar

Zgodovino- pisje kot identitetna vednost

**MOČNIK RASTKO (2015):
O pisanju zgodovine. Ljubljana:
Založba I/*cf.**

Če prelistamo nekaj najbolj uveljavljenih slovenskih znanstvenih revij in časopisov s področja zgodovino-
pisja, lahko hitro ugotovimo, da prispevkov o epistemologiji zgodovino-
pisja praktično ne objavljajo. Po hitrem pregledu vsebinskih kazal znanstvenih publikacij, kot so *Zgodovinski časopis*, *Arhivi*, *Kronika*, *Zgodovina za vse* in *Acta Histriae* (zelo verjetno bi podobno odkrili tudi pri drugih), lahko v številkah, ki so izšle leta 2014 in 2015, najdemo en sam prispevek, ki se primarno ukvarja z epistemološkimi vprašanji zgodovino-
pisja. Podobno lahko ugotovimo, če pregle-
damo sezname tem, ki jih zgodovinarke in zgodovinarji odpirajo na zborovanjih Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Nezainteresiranost za refleksijo ali celo nezmožnost mišljenja lastnih metod in predmeta, kaj šele vloge zgodovino-
pisja v družbi, postavlja vprašanje, če ne že dvome, o spoznavnih zmožnostih zgo-

dovino-
pisnega znanstvenega polja, saj lahko zgodovino-
pisje brez resne samo-
refleksije naivno podleže samoumev-
nostim ideoloških diskurzov in tako postane, če uporabimo Althusserja, mehanizem v produkciji in reprodukciji produkcijskih razmerij.

Knjigo sociologa Rastka Močnika z naslovom *O pisanju zgodovine* lahko beremo kot odgovor na zgornje vprašanje, čeprav se delo ne ukvarja le s slovenskim zgodovino-
pisjem, temveč odpira vprašanja epistemologije zgo-
dovino-
pisja nasploh. Avtor popolnoma podre predstavo, da se resnica zgo-
dovinskih obdobij skriva v nedolžnem zgodovinskem gradivu, ki ga je potreb-
no samo ustrezno urediti, pa bo iz njega zasijalo obdobje samo. Pri takem pristopu se pozabi na verjetja razisko-
valk in raziskovalcev v sedanosti, prav tako pa se zanemarijo pretekle predsta-
ve. Rdeča nit in ena najpomembnejših ugotovitev dela je, da zgodovinarke in zgodovinarji pogosto nasedajo doma-
činskim predstavam (verjetjem) preteklosti in te predstave celo vzamejo za svoje vednostno izhodišče pisanja. Na nekritično solidarnost s svojim predme-
tom jih napeljuje sodobna ideologija, ki poleg predstav o sodobnosti producira tudi samonikle predstave o preteklosti.

Zgodovino-
pisje, ki za svoje izhodiš-
če jemlje domačinsko stališče, predpo-
stavlja, da ideologija v celoti obvladuje sodobnice in sodobnike ter da je doma-
činsko stališče eno samo. Ideologija pa ni strogo deterministična, še manj pa je enotna, saj njen temeljni mehanizem deluje prav s pomočjo njene notranje razčlenjenosti. Verjetja, ki jo spremljajo, so pluralna in učinkujejo zaradi svoje

mnogoterosti. Še več: možno je verjeti v več verjetij hkrati, pa čeprav si ta nasprotujejo, mogoče je celo hkrati verjeti in neverjeti (v isto stvar). Prednost ideologije je ravno v tem, da ni sestavljena iz enega monolitnega kosa verjetij in neverjetij, ki bi se ob protislovljih družbe sesul, ampak se je zaradi svoje heterogenosti sposobna prilagajati različnim situacijam. »Domačinski pogled« torej ni en sam in ni zavezujoč. Zgodovinarke in zgodovinarji morajo vpeljati razliko med verjetjem kot teoretskim konceptom in zdravorazumskim razumevanjem verjetja, ki naj bi bilo enotno in neproblematično. Človekovega delovanja ne moremo razumeti kot preprost praktični silogizem, kjer se povežeta splošna (ideološka) premisa (stanje A je zaželeno) in posamezna premisa (če storim a, bom ustvaril stanje A) v sklep – dejanje (storil bom a). Ravno izjeme, ko posameznice in posamezniki ne verjamejo ali ne delujejo (avtomatično) v skladu z ideološko premiso, pokažejo, da je shema preveč enostavna in potrebuje dopolnilo.

Močnik na podlagi koncepta »zafrkantskih odnosov« pokaže na nujnost vpeljave temeljne ločnice med teoretskim postopkom in domačinsko ideologijo. Antropolog Radcliffe-Brown je koncept izpeljal iz logike same družbene strukture in ne iz domačinskih predstav. Poroke znotraj družin so v vseh družbah prepovedane, zato posameznice in posamezniki iščejo partnerje izven svojih družin. Normalno delovanje institucije kot je poroka pripelje dve družini v nenormalen položaj: za sorodnice in sorodnike para velja hkrati odnos oddaljenosti (pripadnost svoji družini)

in bližine (povezanost z drugo družino preko poročenega para). Protislovljne zahteve strukture postavijo dopolnilno institucijo: zahtevajo se bodisi odnosi izogibanja ali pa zafrkantski odnosi, torej odnosi bližine. Ravno necelost strukture in protislovlja, ki jih normalno delovanje strukture ustvarja, omogočata različne rešitve, različne posamezne premise v shemi praktičnega silogizma. Predstave, ki se ob reševanju protislovlj pojavljajo, spadajo k sami strukturi in jih je potrebno misliti skupaj s strukturo. Bistvena za Radcliffe-Brownov teoretski postopek sta primerjalna metoda in koncept ideologije. Podobno metodo je uporabil tudi Moses Finley na primeru Špate. Posebno strukturo Špate je omogočil specifičen prehod iz sistema vojaške aristokracije v sistem enakopravnih državljanov, ki je stare institucije reinstitucionaliziral pod ideološko dominantno sistema špartanske vzgoje (*agoge*). Ta ni skrbela le za povezovanje družbenih elementov v kompleksno celoto, temveč je tudi za ideološko interpelacijo posameznikov in posameznic. Podobno kot Radcliffe-Brown je Finley ugotovil, da je nova struktura s svojim normalnim delovanjem povzročala protislovlja (npr. nevtralizacijo družine v družbi enakih, hkrati pa zahtevano po ustvarjanju družine) in prav ta nepopolna struktura je omogočila, da so posameznice in posamezniki glede na svoje položaje v strukturi isto situacijo opisovali iz različnih zornih kotov. Družbe za svoje preživetje potrebujejo različne resničnostne programe, saj jih necela družbena struktura nenehno sili v prilagajanje in reševanje notranjih protislovlj. Pripomočki, s katerimi posa-

meznice in posameznice krmilijo med resničnostnimi programi, so miti.

V tretjem poglavju se Močnik oddalji od klasičnih primerov iz antike in se loti analize današnjega slovenskega zgodovinoписа. Na podlagi Radcliffe-Brownovih ugotovitev v antropologiji zgodovinoписа očita, da ne vpeljuje temeljne razlike med diskurzom samorazumevanja zgodovinskih akterjev in teoretskim diskurzom zgodovinoписа. Očita mu »dvojno mistifikacijo« – ideološke prvine vzame za polje svoje vednosti, hkrati pa se opira še na slepo ujemanje preteklih in sedanjih ideologij. Diskurz samorazumevanja zgodovinskih akterjev zanemarija spoznavno funkcijo in veliko bolj deluje kot družbena vez, vzpostavlja komunikacijske kanale in izdeluje orodja produkcije in reprodukcije identitete. Če upoštevamo še, da samorazumevanje zgodovinskih akterjev deluje kot samozaslepitev, morajo postati domačinske predstave kvečjemu predmet analize zgodovinoписа, ne pa njegovo samoumevno izhodišče. Na primeru zgodovinopisnega proučevanja revije *Perspektive: Mesečnik za kulturo in družbena vprašanja* (1960–1964) pokaže, da so zgodovinarke in zgodovinarji nasledli (sedanjim in preteklim) domačinskim predstavam o totalitarizmu, saj verjamejo v vsemogočnost oblasti in v bipolarno razdelitev polja na »politiko« in »kulturo«. Stereotip nadomešča vrzel v razmisleku, slepo pego, katero se ne misli. Slepa pega predstavlja ideološko matrico, ki generira umevanja totalitarizma in določa spoznavni horizont. Po analizi Močnik izpelje sklep, da je ideološka shema tihega konsenza v času restavracije kapitalizma tista sodobna

predstava, ki sedanjim zgodovinaricam in zgodovinarjem omogoča identifikacijo z zgodovinsko kulturniško ideologijo iz časa *Perspektiv*.

Delo se zaključi z analizo dela treh zgodovinarjev, ki se ukvarjajo z drugo Jugoslavijo: Jože Pirjevec, Božo Repe in Peter Vodopivec. Prvemu Močnik očita, da zgodovino Balkana razume kot boj med narodi. Narodi imajo za Pirjevca določujoče lastnosti, ki jih lahko nakažemo s dihotomičnimi lastnostmi (avstrijski vs. ogrski del, zahod vs. vzhod, islam vs. neislam, katolicizem vs. pravoslavlje, ipd.). Pirjevec zgodovinoписje preobraža v identitetno vednost, pri kateri imajo odločilno vlogo v zgodovinskem procesu aparati gospodstva. Identitetna vednost zatrjuje, da se je identiteta porodila iz pravno-političnih ureditev, »narodi« pa brez ideoloških aparatov ne bi obstajali niti v preteklosti niti danes. S tem retroaktivno upravičuje pretekle (in sedanje) aparate gospodstva. Božo Repe afirmira aparate gospodstva s tem, da piše s stališča ideologije vladajočih v posameznih obdobjih. Resnico obdobja naj bi v zgodnejših fazah druge Jugoslavije razkrival domačinski pogled kulturnih avantgardistov, nato mehkejša smer kulturnih birokratov, v 80. pa je svoj pogled umestil v ideologije vladajoče frakcije, ki je pripravljala prehod v kapitalizem. Zgodovinski proces se tako kaže kot zaporedje legitimnih ureditev, ki afirmirajo sodobno ureditev. Peter Vodopivec je Repetovo shemo še radikaliziral in za svoj pogled prevzel zgolj ideologijo vladajočih v sedanjosti. Osamosvajanje Slovenije vidi kot *telos* zgodovine in razkritje smisla zgodovine, ki je organiziral tok procesov in

upravljal zgodovino. Vsi trije avtorji s svojim pisanjem prikrivajo, poleg drugih zgodovinskih procesov, zlasti razredni boj v preteklosti, prav tako pa prikrivajo tudi razredne narave sedanjih gospoštej. Zgodovino pisje s tem izgubi svojo spoznavno naravnost in se spremeni v identitetno vednost.

Še vedno pa ostaja vprašanje: Zakaj slovensko zgodovino pisno polje tako trdovratno vztraja v slepih pegah in se upira teoriji ter izgonu ideologije iz svojega diskurza? Bržkone je vprašanje zastavljeno premalo natančno, saj zgodovino pisno znanstveno polje ni homogeno. Obstajajo posameznice in posamezniki, ki se z vprašanji epistemologije zgodovino pisja ukvarjajo, vendar njihovo delovanje ostaja obrobno in težko prodre v *mainstream* zgodovino pisje. Zakaj torej zgodovinarke in zgodovinarji, zbrani okrog osrednjih zgodovino pisnih revij in institucij, niso zainteresirani za refleksijo svojih metod, predmeta in znanstvenega polja? Zdi se, da se pri tem vprašanju Močnik zadovolji z odgovorom, da so pritiski ideoloških aparatov preprosto premočni, vendar tega ne prikaže na ravni konkretnih praks in domačinskih predstav. Ideološki aparati tako izpadejo vsemogočno in deterministično, kar je v nasprotju s teorijo ideologije, ki jo je v knjigi razvil, saj sta ravno ne-celost ideologije in družbene strukture tista, ki omogočata posameznicam in posameznikom, da protislovja rešujejo s pomočjo različnih resničnostnih programov, v samo strukturo polja pa rešitev protislovij ni vpisana vnaprej. Na tem mestu moramo upoštevati obsežen opus avtorja, ki je na podoben vprašanja že odgovarjal na drugih

mestih. V knjigi avtorske skupine *Kaj po univerzi?* je v prispevku *Konec univerze, zmaga visokega šolstva* analiziral strukturne vzroke za izgon teorije z univerz. Državna politika spodbuja privatizacijske procese visokega šolstva, kjer se teorija ne razvija, hkrati pa se na javnih univerzah uvajata centralizacija in birokratizacija, ki postopno onemogočata teoretsko prakso. Problematična je tudi vse višja prekarizacija zaposlenih. Če je bilo leta 1988 za polni delovni čas zaposlenih 83,9 odstotka visokošolskih učiteljev in učiteljic, se je do leta 2008 ta delež znižal na 48,1 odstotek. Prekarno zaposleni visokošolski učitelji in učiteljice so eksistenčno odvisni od razpisov, ki so naravnani na kratki rok, torej nimajo stabilnega okolja, kjer bi lahko razvijali teorijo. Ta pa vedno zahteva svoj čas.

Knjiga *O pisanju zgodovine* prinaša zgodovinarke in zgodovinarjem potrebno izhodišče o potrebnosti teorije za njihovo delo, s katero se lahko postopoma odlepijo od sedanjih in preteklih domačinskih predstav. Med svojim študijem zgodovine sem večkrat slišal pregovor, da je »zgodovino pisje dekla politike«. To domačinsko predstavo lahko iz njenega determinističnega prizvoka obrnemo v drugo smer: zgodovinarke in zgodovinarji si teorije želijo, saj jim bo pomagala »premagati« ideologijo. Pa bodo izbrali to rešitev?

Literatura

AVTORSKA SKUPINA (2013): *Kaj po univerzi?*. Ljubljana: Založba / *cf.

Vesna Grahovac

Življenje pisca skozi njegovo lastno besedilo

THOMPSON, MARK (2013): *Birth Certificate: The story of Danilo Kiš*. Ithaca: Cornell University Press. (Izvod iz knjige rođenih: priča o Danilu Kišu (2014). Buybook: Sarajevo.)

Književni kritiki pogostokrat postanejo strokovnjaki za enega pisca, ki ga skozi celotno kariero analizirajo in iz njegovega dela ter življenja povzemajo dele in dogodke, ki odgovarjajo njihovim trenutnim domnevam ter ciljem. Redki pa »zaživijo in preživijo« književnikovo življenje v celoti, da bi izvedeli vsako, še najmanjšo podrobnost o njegovem vsakdanjiku, družini, sorodnikih, izobraževanju, literarnih vzornikih, ljubezni, željah, sanjah in strahovih. Toda v obravnavani biografiji Marka Thompsona se skozi zgodbo o Kišu prepletata tudi kulturni in zgodovinski kontekst časa, v katerem je živel književnik in njegova družina, in pronicata skozi njegovo ustvarjanje ter pisce in umetnike, ki so vplivali na njegovo formiranje tako človeka kot pisca.

Povabilo, naj predstavim Thompsonovo knjigo o Danilu Kišu, je bilo zame močan izziv. To, da bom

končno lahko končala, kar sem začela pred dvajsetimi leti v svojem magistrskem delu o elementih tradicionalne židovske kulture v proznih delih Danila Kiša; napisala bom *hommage* o delu velikega pisca; in bila sem radovedna ter rahlo nezaupljiva do tega, da je nekemu uspelo ubesediti njegov opus in življenje.

Kiševo delo je tako kompleksno in nenavadno v načinu ustvarjanja književnih likov, da me je zanimalo predvsem, kje in kako je Thompson začel: najtežje pri vsakem ustvarjalnem procesu je namreč narediti koncept in začeti. Fascinantna je rešitev, ki jo je kot ključ za grajenje zgodbe o Kišu uporabil literarni kritik. Tako kot je pogosto pri briljantnih idejah, je tudi ta enostavna, Kiševo besedilo *Rojstni list* je razstavil v manjše celote, skupke nekaj besed oz. ene ali dveh povedi, in jih tematsko obdelal. Thompson bralcu predstavlja različne dokumente, zgodbe oseb, ki so poznale književnika, analizira pisce in dela, ki so vplivali na Kišev književni stil in pojasnjuje nastanek likov, ki jih je ustvarjal v svojih knjigah. To zgodbo preseka z interludiji, v katerih analizira njegovih sedem del. Vse je združil v knjigo *Rojstni list: Zgodba o Danilu Kišu*, za katero je dve leti pozneje prejel literarno nagrado Jana Michalskega. Knjiga je prevedena v številne jezike, vključno s srbskim in hrvaškim, v dva jezika torej, v katerih je, ko sta še bila združena v srbohrvaščino, ustvarjal Danilo Kiš. Na slovenski prevod še čakamo.

V uvodu Thompson poskuša definirati Danila Kiša kot človeka in ustvarjalca. Svoje misli nadgrajuje z mnenjem drugih književnih kritikov, ki so pisali

o Kišu. Zgodbo začenja z misljo, ki je sublimacija opisa književnika: »Obseden s pisanjem, politiko in svobodo umetnosti glede na politiko, strasten antikomunist in antinacionalist Danilo Kiš je bil človek liberalnih prepričanj in močnih čustev.« Piše o tem, kako so drugi znani pisci doživljali Kiša, citira pa samo Susan Sontag, ki je o književniku izjavila: »Je zelo ukoreninjen pisec, a vendar popolnoma kozmopolitski, kar je najčudovitejša kombinacija.« Thompson še dodaja: »Ne glede na to da nikoli ni bil najbolj karakterističen jugoslovanski pisatelj, je postal bistveno jugoslovanski.«

Kiševo besedilo *Rojstni list* avtor prenaša v celoti in analizo piščevega življenja začenja z osebo, za katero meni, da je bistveno vplivala na njegovo književno delo – z očetom. Književnikov oče je bil madžarski Jud, mati Črnogorka pravoslavne vere. Štiriletnega Danila sta leta 1939 starša krstila v Uspenski, pravoslavni cerkvi v Novem Sadu, in ga s tem rešila usode številnih madžarskih Judov, ki so bili deportirani v koncentracijska taborišča. Med njimi je bil tudi njegov oče, ki je umrl v Auschwitzu. Edvard Mendel Khon je bil rojen leta 1889 v vasi Kerkabarabás v bližini mesta Zalaegerseg na Madžarskem. Priimek je, ko se je vpisal v trgovsko šolo, spremenil, da je zvenel bolj madžarsko, Kiss oz. Kiš. V Subotici se je poročil z Milico. Deklica Danica, njun prvi otrok, se je rodila leta 1932 v Zagrebu, Danilo pa 22. februarja leta 1935 v Subotici.

Thompson skrbno zbira vse podatke o Kiševem očetu ter življenju družine na Madžarskem in v Vojvodini. Ne ustavlja se pri zbiranju dokumentov, ampak išče sosede, prijatelje in sošolce Danila Kiša

ter na podlagi njihovih zgodb, kolikor je to mogoče, rekonstruira njegovo življenje. Namen vsega tega je predvsem komparacija dejstev iz življenja pisca in likov, ki jih je ustvarjal v svojih delih, pri tem mislim predvsem na očeta. Thompson poudarja, da je imel pisatelj, ker ni poznal lastnega očeta, to prednost, da si ga je lahko izmislil, kar podpre s Kiševo izjavo: »Ta oče, ki se pojavlja v mojih knjigah pod imenom Eduard Sam ali E. S., je idealizirana projekcija, ki ji na poti ni stala čvrsta, homogena masa realnosti in spominov. Oče je negativen lik, negativen v pomenu odsotnosti in v pomenu knjižnega junaka. Je bolnik, alkoholik, Jud, v eni besedi idealen material za književni lik.«

Mark Thompson dodaja, da se Kiš pri opisu svojega očeta Edvarda, enako kot Joyce pri ustvarjanju gospoda Viraga v *Uliksesu*, ne drži dejstev, in ugotavlja: »To prepletanje fikcije in resničnosti, ki je popolnoma brez vidnih šivov, je eden od Kiševih zaščitnih znakov.« Celotno poglavje v knjigi avtor posveča komparaciji Leopolda Blooma iz *Uliksesa* in Eduarda ter Danila Kiša.

Peščena zrna Kiševega življenja so sestavljena s potrpežljivostjo tibetanskih menihov, a to ne tako, da bi ob tem Thompson prezrl zgodovino tedanje Jugoslavije, pisce, umetnike, književne kritike ter profesorje s primerjalne književnosti. Zgodbe pogosto začenja kot pravi zgodovinar, opisuje dogodke in osebe, zadržuje bralca v pričakovanju, kam pelje navedeno in zakaj je pomembno za opis Kiševega dela, dokler naenkrat ne vidi prave »mandale«, povezave vsega naštetega in celotne slike.

Ne pozablja nobenega pomembnega dogodka Kiševega življenja: združuje šolanje, študij, ljubezen, najemniške sobe, v katerih je živel v Beogradu, podrobno opisuje osebe, s katerimi se je družil in celo to, kako se je prehranjeval ter kakšna oblačila je nosil.

Thompsonove zgodbe imajo pogosto tudi same elemente kratkih zgodb. Eno od teh je 12. poglavje, v katerem piše o Marku Miljanovu, materinem sorodniku, ki se je opismenil v 50. letu življenja in napisal knjigo *Primjeri čojstva i junaštva*. Thompson poudarja: »Tako kot Marko je tudi Kiš imel močan moralni občutek dolžnosti, ko je šlo za jezik in odgovornost pisca. Podobno kot on je gojil mistično vero v kreativno moč jezika, da hrani in oblikuje imaginacijo in – nezavedno – vpliva na naše resnično življenje.« Nadalje pojasnjuje: »Jugoslovanski pisec, ki je imel rad evropski modernizem in književne eksperimente, ni mogel sklepati kompromisov z obsesivno tradicijo niti zaradi dejstva (mogoče prav zato), da so to tradicijo simbolizirali njegovi predniki in ne glede na to da sta bili pogum in morala ključni vrednoti tako zanje kot tudi za Kiša.«

Avtor se pogosto dotika Kiševih judovskih korenin, vendar poudarja, da je pisec le enkrat samkrat v intervjuju povedal, da je napol Jud oz. Jud. Književnik je judovstvo doživljal kot usodo, zgodovino in mitologijo preganjanja. Družina njegovega očeta ni ohranila stikov z njimi, kar je vplivalo tudi na njegovo ustvarjanje. »Zato v njegovih knjigah ni domačega judovskega vzdušja,« pojasnjuje Thompson, »notranjost je vselej zaznamovana s toplino in

skrbnostjo njegove matere (kristjanke). Judovski element je omejen na zunanji svet, v katerem tava njegov oče, neobvarovan s stališča zgodovine.«

Zgodbo o Kišu Marka Thomsona je nemogoče končati, ne da bi omenili napade na književnikovo delo *Grobница za Borisa Davidovića*, objavljeno leta 1976, v katerih so ga beograjski kvazi-intelektualci in književniki, ki jih je vodil Dragan Jeremić, tedanji predsednik združenja pisateljev Srbije, obtožili za plagiat, napisan po delu Karla Štajnerja *7000 dni v Sibiriji*. Napadi so bili brezkompromisni in konstruirani za popolno manipulacijo bralcev. Očitali so mu žalitev naroda, da »žali lokalno tradicijo in sodobne tokove naše književnosti.«

Odgovor na napad je bila Kiševa knjiga *Ura anatomije* (1978), o kateri Thompson zapiše sledeče: »Napisana v mesecu dni, *Uro anatomije* – Kiševo najdaljše literarno delo – odlikujeta hitrost kompozicije in avtorska jeza. To je mogoče najbolj jezna knjiga, ki jo je veliki pisec napisal v zadnji polovici stoletja. Kiš je trdil, da je škandal ustvarjen s ciljem, 'da se likvidirata knjiga in pisec' in da se v tem vidi 'dekadenca okusa, kolaps (knjižnih) vrednosti in estetskih meril' v Srbiji, kar pomeni obenem v Jugoslaviji. Svojo ogorčenost in oster odgovor na napad je pojasnil z besedami: 'Ničesar nimam, razen svojega pisanja. Če me zanikajo kot pisca, mi ne ostane nič'.« A za Danilom Kišem je ostalo veliko, devetnajst objavljenih proznih del oz. pesniških zbirk in številni eseji.

Kiš je skoraj polovico svojega življenja preživel v Franciji, vendar je pogosto prihajal v Beograd in v Novi Sad, kjer je

imel prijatelje. Med njimi je bil tudi moj znanec, kolega karikaturist dnevnega časopisa *Dnevnik*, za katerega sem tudi sama delala kot novinarka. Vedoč za mojo fasciniranost s Kišem, mi je obljubil, da me bo spoznal z njim. Žal so mi kmalu za tem povedali, da je preminil. Ne glede na to, da mi ga ni uspelo osebno spoznati, njegova dela živijo na moji knjižni polici. Spominjajo me na moj in njegov Novi Sad, na to, da so maloštevilni ljudje, kakršen je Mark Thompson, ki razumejo kozmopolitizem in ki je bil tudi osnova Kiševega življenja.